

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

Anđela R. Milivojević

**NOVI PREVODI KAO SREDSTVO ZA
AKTUELIZACIJU IZVORNIKA**

doktorska disertacija

Beograd, 2020.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Anđela R. Milivojević

**RETRANSLATIONS IN FUNCTION OF
REACTUALIZATION OF THE SOURCE TEXT**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Анджела Р. Миливойевич

**ПОВТОРНЫЕ ПЕРЕВОДЫ КАК СРЕДСТВО
АКТУАЛИЗАЦИИ ПОДЛИННИКА**

Докторская диссертация

Белград, 2020.

Mentor:

dr Mila Samardžić, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Članovi komisije:**Datum odbrane:**

Novi prevodi kao sredstvo za aktuelizaciju izvornika

Rezime

Predmet istraživanja u našoj disertaciji su novi prevodi sa aspekta Retraduktoloških studija, koje u središte interesovanja stavljaju fenomen različitih prevoda istog izvornika, sa ciljem da odgovore na pitanja o prirodi tekstova koji su predmet novih prevoda, o razlozima za nove prevode, kako jezičke tako i vanjezičke prirode, o ulozi i uticaju „agenasa“ prevođenja, kao i o načinu na koji se dela ponovo prevode. U naš korpus ušla su dva „atipična“ klasika, od kojih prvi pripada razdoblju italijanske renesanse, politički traktat *Il Principe* Nikoloa Makijavelija s početka XVI veka i avangardni klasik s početka XX veka, *Il Fu Mattia Pascal* Luidija Pirandela, odnosno njihovi prevodi:

1. *Vladalac* Miodraga T. Ristića (1907), *Knez* Filipa M. Dominikovića (1918), *Vladar* Ive Frangeša (1952), *Vladalac* Jugane Stojanović (1976) i *Vladalac* Jelene Todorović (2009);

2. Prevodi sa jedinstvenim naslovom *Pokojni Matija Paskal* sledećih prevodilaca: Filipa M. Dominikovića (1927), Miodraga T. Ristića (1940), Jugane Stojanović (1962) i Mirele Radosavljević i Aleksandra Levija (2004).

Cilj istraživanja bio je usmeren ka tome da se kroz analizu više različitih prevoda istog izvornika ispita validnost ključnih hipoteza i koncepata u okviru teorije o ponovnom prevođenju (*Retranslation Theory*): hipotezu o ponovnom prevođenju (*Retranslation Hypothesis*) po kojoj su prevodi vremenski bliži izvorniku okrenuti prema ciljnoj kulturi, a oni vremenski udaljeniji okrenuti prema izvornoj (Berman 1990); hipotezu o komplementarnosti različitih verzija prevoda u odnosu na izvornik u cilju zadovoljenja različitih ciljnih čitalačkih grupa (Koskinen i Polapowski 2003) i hipotezu o suplementarnosti prevoda koja obuhvata tri kategorije: vremensku, kvantitativnu i kvalitativnu (Robinson 1999), kao i njoj srodan koncept rivalskih prevoda, koji su duboko određeni prevodiočevom dejstvenošću i postignućem (Venuti 2004). Metodologiju istraživanja zasnovali smo na dva okvira prevodilačke kritike: ispitivanje prevoda *Vladaoca* sa stanovišta RS posmatrali smo unutar funkcionalnog pristupa kvalitetu merenja prevoda (2000), koji se pokazao pogodnim za hibridan i polivalentan tekst kakav je Makijavelijev politički traktat, dok smo na ispitivanje validnosti koncepata RS u romanu *Pokojni Matija Paskal* primenili prevodilačku kritiku Lensa Hjusona zasnovanu na transferno-orijentisanom pristupu u merenju kvaliteta prevoda (2011). Hjusonova metodologija pružila nam je adekvatne instrumente za analizu prevoda sa stanovišta prenošenja specifičnog Pirandelovog stila. Metodološki okvir obuhvatio je analizu paratekstualnog materijala kao važnog metodološkog instrumenta u ispitivanju novih prevoda zbog neprestane promene značenja parateksta, a ovi elementi obuhvaćeni su paratekstualnom teorijom Žerara Ženeta (1987).

Teza je koncipirana tako da za oba ispitivana dela pruži odgovor na četiri ključna pitanja koja predstavljaju formalni i suštinski okvir disertacije. Kako tekstualna analiza prevoda *Vladaoca* (delovi iz pet poglavlja *Vladaoca*, kao i ispitivanje specifičnog Makijavelijevog vokabulara), tako i analiza paratekstualnih elemenata, pokazale su neodrživost Bermanove hipoteze, budući da su se dva vremenski najudaljenija prevoda (CT1 i CT2) pokazala kao najbliža izvorniku. Opovrgnuta je i hipoteza o suplementarnosti prevoda u smislu postizanja boljeg kvaliteta prevoda, budući da je potvrđena samo komponenta dodavanja nečeg drugačijeg u odnosu na prethodnike. Komplementarnost prevoda potvrđena je kroz zaključak da prevodi imaju simultane funkcije i dovode do različitih interpretacija na različitim nivoima jer su cijni tekstovi međusobno „dopunjujući i preusmeravajući“.

Kroz transferno-orijentisani metod procene kvaliteta prevoda Lensa Hjusona i stilske tehnike arhaizacije i lokalizacije koje su ovde prvenstveno imale stilsku funkciju transpozicije Pirandelovog stila i njegove specifične poetike humorizma, došli smo do zaključka da su i ovde prva dva prevoda bila najbliža izvornoj kulturi, da je CT3 držao „srednji kurs“, dok se CT4 najviše približio ciljnoj kulturi. I zaključci iz dela posvećenog Pirandelu potvrdili su dobijene nalaze iz korpusa prevoda *Vladaoca*: opovrgnuta je Bermanova hipoteza, a dobijeni su i podudarni zaključci kada je reč o suplementarnosti prevoda, budući da je svaki prevod doneo nešto „više“ u odnosu na prethodnike.

Zaključak o komplementarnost prevoda primenjiv je i na ovaj korpus u kome je svaki prevod bio namenjen određenom segmentu čitalačke publike.

U opštem zaključku odgovorili smo na četiri ključna pitanja postavljena u našoj tezi. Polivalentna i hibridna dela, u kojima se susreću novina i aktuelnost teme sa originalnim načinom obrade, najčešće su predmet ponovnog prevođenja. Ključni odgovor na pitanje „Zašto se ponovo prevodi?“ leži najpre u uticaju agenasa prevođenja, odnosno izdavača, a uticaj ovih spoljnih agenasa ogleda se u paratekstualnim elementima, dok se jezik u novim prevodima „prirodno“ ažurirao i prilagođavao svom vremenu. Odgovor na pitanje „Ko ponovo prevodi?“ krije se velikim delom u činjenici da su u dva ispitivana korpusa tri prevodioca bila ista i da su se prevodi Jugane Stojanović pokazali kao najudaljeniji od izvornika, dok su se prevodi Ristića i Dominikovića pokazali kao prevodi najbliži izvorniku, što je otvorilo značajno pitanje prevodiočevog individualnog stila kao „otiska prsta“ i dovelo do zaključka da je upravo ličnost prevodioca imala značajan uticaj na konačno ishodište prevodilačkog postignuća. Odgovor na pitanje „Kako se ponovo prevodi?“ pružili smo u okviru tekstualne analize obuhvaćene dvema metodologijama koje su pokazale da se deklarativno ne prevodi sa svešću o ponovnom prevodu, ali da se nesvesno to ipak dešava. Izuzetno značajno pitanje koje zahteva dalje istraživanje je pitanje odabira prave metodologije kako bi se izmerio kvalitet prevoda: sama priroda dela „nametnula“ je određenu metodologiju.

Rezultati dobijeni kroz analizu ova dva ispitivana korpusa prevoda opovrgli su Bermanovu hipotezu o približavanju prevoda izvorniku sa udaljavanjem od vremena njegovog nastanka. Robinsonova hipoteza o suplementarnosti prevoda delimično je potvrđena, u smislu „poboljšanja“ kvaliteta prevoda, ali ne u apsolutnom smislu. Hipoteza o komplementarnoj prirodi prevoda takođe je delimično potvrđena, s tim da smo pokazali njen prevashodno teorijski karakter: različiti prevodi u teorijskom smislu dostupni su različitim segmentima čitalaca, ali u praksi su najpre dostupni proučavaocima prevođenja i novih prevoda.

Ključne reči: novi prevodi, Prevodilačke studije, Retraduktološke studije, Makijaveli, Pirandelo, procena kvaliteta prevoda, funkcionalna kritika, Hjusionova metodologija, paratekst, agensi

Naučna oblast: Prevodilačke studije

Uža naučna oblast: Italijanistika

UDK broj:

Retranslations in function of reactualization of the source text

Summary

The subject of the dissertation are retranslations viewed from the aspect of Retranslation Studies which is focused exactly on a phenomenon of different translations of the same original text aimed at answering the questions about the nature of the retranslated texts, the reasons for new translations, of both linguistic and non-linguistic nature, role and effect of translating 'agents', as well as the method by which the works are re-translated. Our corpus included the two 'atypical' classics of which the first one belongs to the Italian renaissance era, *The Prince*, a political treatise by Niccolò Machiavelli written in the early 16th century and *The Late Mattia Pascal*, an avant-garde classic written by Luigi Pirandello in the early 20th century, i.e. the following translations thereof:

1. *Vladalac* translated by Miodrag T. Ristić (1907), *Knez* by Filip M. Dominiković (1918), *Vladar* by Ivo Frangeš (1952), *Vladalac* by Jugana Stojanović (1976) and *Vladalac* by Jelena Todorović (2009);

2. *Il Fu Mattia Pascal* (1904) by Luigi Pirandello and the translations bearing the unique title *The Late Mattia Pascal* by the following translators: Filip M. Dominiković (1927), Miodrag T. Ristić (1940), Jugana Stojanović (1962) and Mirela Radosavljević and Aleksandar Levi (2004).

The aim of the study was to examine the validity of the key hypotheses and concepts within the Retranslation Theory through the analysis of several different translations of the same original: Retranslation Hypothesis according to which the translations closer in time to the original are oriented towards the target culture, whereas the translations which are far off in time are oriented towards the source culture (Berman 1990); hypothesis on the complementarity of different versions of translations in relation to the original aimed at satisfying various target readers' groups (Koskinen and Polaposki, 2003) and hypothesis on the supplementarity of translations including three categories: temporal, quantitative and qualitative (Robinson 1999), as well as the related concept of rival translations which are deeply determined by the translator's actions and achievements (Venuti 2004).

The research methodology was based on two frameworks of translation review: examination of the translations of *The Prince* by Machiavelli from the aspect of retranslation research viewed within the methodology of assessing a functional approach to the quality of translation measurement (2000), which has proven to be suitable for a hybrid and polyvalent text such as Machiavelli's political treatise, whereas the translation review by Lance Hewson based on a transfer-oriented approach to measuring the translation quality (2011) was applied to the examination of the validity of the retranslation concepts in *The Late Mattia Pascal* novel, which provided the adequate instruments for the translation analysis as the instruments for transferring a specific style which represents the core of Pirandello's poetics. The methodological framework included the analysis of paratextual material as an important methodological instrument for examining new translations due to a constant change of meaning of the paratext and these elements have been included in the paratexts theory of Gerard Genette (1997).

The thesis was designed to provide the answers to the four key questions that were put forward as the thesis framework in respect to the both works analysed. Both textual analysis of the translation of *The Prince* (parts of five chapters of *The Prince* as well as the analysis of Machiavelli's specific vocabulary) and the analysis of paratext elements have shown Berman's hypothesis to be unsustainable, since the two oldest translations (ST1 and ST2) are closest to the original. Also, the hypothesis on the supplementarity of translations has been refuted in terms of achieving a better quality of translation, since only the component of introducing something different in relation to the predecessors has been confirmed. The complementarity of translations has been confirmed through the conclusion stating that translations have simultaneous functions and result in various interpretations at different levels since the target texts are mutually 'complementary and re-orienting'.

By applying the transfer-oriented method of evaluating the translation quality developed by Lance Hewson and the stylistic technique of archaization and localisation which primarily had a

stylistic function of the transposition of Pirandello's style and his specific poetics of humourism herein, it could be seen that the first two translations were closest to the original culture, and that ST3 was 'in the middle', while ST4 were closest to the target culture. Also, the conclusions in the section dedicated to Pirandello have confirmed the findings obtained from the corpus of translations of Machiavelli's *Prince*: Berman's hypothesis has been refuted and similar conclusions have been made when it comes to the supplementarity of translations, since each translation has introduced something 'more' in relation to its predecessors. The conclusion about the complementarity of translations has also been repeated in this corpus where each translation was intended for a specific segment of audience.

The general conclusion included the answers to the four key questions put forward in our thesis. Polyvalent and hybrid works, where the novelty and actuality of the topic and the method of analysis encounter, are most frequently the subjects of retranslation. The key answer to the question 'What is the reason for retranslation?' can be found primarily in the effects of translating agents, i.e. publishers, and the effects of these external agents are reflected in the paratext elements, while the language in new translations has 'naturally' been updated and adapted to the time. The search for the answer to the question 'Who does retranslation?' has been facilitated by the fact that three translators were analysed in both examined corpora and that the translations by Jugana Stojanović were proven to be most distant from the original, while the translations by Ristić and Dominiković were proven to be closest to the original, which has raised a significant question of a translator's individual style as a 'fingerprint' and the conclusion that the translator's personality itself was crucial for the final outcome of translation. The answer to the question 'How is retranslation done?' has been provided within the textual analysis included in the two methodologies which have shown that translation does not declaratively imply the awareness of retranslation, however, this occurs unconsciously. An extremely important question which requires a further examination is a question of selecting the appropriate methodology to assess the translation quality: nature of the work itself has 'imposed' a specific methodology.

The results obtained for the two analysed translation corpora have refuted Berman's hypothesis about the closeness of translations increasing with a distance from the time of origin of the original. Robinson's hypothesis about the supplementarity of translations has been partially confirmed in terms of 'improving' the quality of translation, but not in absolute terms. The hypothesis about the complementary nature of translations has also been partially confirmed, given that its predominantly theoretical character has been shown: different translations are theoretically available to various segments of readers, but practically they are mostly available to those studying translations and reranslations.

Key words: retranslations, Translation Studies, Retranslation Studies, Machiavelli, Pirandello, assessing the quality of translations, functional review, Hewson's methodology, paratext, agents

Scientific field: Translation Studies

Narrow scientific field: Italian Studies

UDC:

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Predmet istraživanja	1
1.2. Struktura teze	1
1.3. Cilj istraživanja, hipoteze i očekivani rezultati	3
1.4. Korpus istraživanja	4
1.5. Terminološko određenje koncepta „novi prevodi“	5
1.6. Teorijske osnove Retraduktoloških studija	6
1.7. Metodologija istraživanja	7
1.7.1. Prevodilačka kritika Katarine Rajs.....	7
1.7.2. Prevodilačka kritika Lensa Hjusona.....	8
1.7.3. Paratekstualni elementi Žerara Ženeta.....	8
1.8. Pregled literature	9
2. Retraduktološke studije	12
2.1. Oblast istraživanja	12
2.2. Šta se ponovo prevodi?	12
2.2.1. Klasici.....	12
2.2.2. Dečja književnost.....	12
2.3. Zašto se ponovo prevodi?	12
2.3.1. Filozofski okvir.....	12
2.3.2. Tekstualni razlozi.....	13
2.3.3. Norme i ideologija.....	13
2.4. Ko ponovo prevodi? Agensi u prevođenju	16
2.4.1. Prevodilac.....	16
2.4.2. Izdavači.....	17
2.4.3. Kritičari.....	17
2.5. Kako se ponovo prevodi?	18
2.5.1. Istorizacija i modernizacija prevoda.....	18
2.5.2. Lokalizacija i postranjivanje prevoda.....	19
3. Makijavelijev <i>Vladalac</i> – Šta se ponovo prevodi?	20
3.1. Makijaveli posle Makijavelija: od istorijskog do univerzalnog značenja	20
3.1.1. Tumačenja Makijavelija: Makijaveli i makijavelizam.....	22
3.1.2. Prvi prevodi <i>Vladaoca</i> u Evropi: stvaranje slučaja Makijaveli.....	23
3.1.3. Prevodi <i>Vladaoca</i> u susednim i slovenskim zemljama.....	24
3.2. Prevodi na srpskohrvatskom govornom području	25
3.2.1. Miodrag T. Ristić.....	26
3.2.2. Filip M. Dominiković.....	28

3.2.3. Ivo Frangeš.....	29
3.2.4. Jugana Stojanović	31
3.2.5. Jelena Todorović	31
3.2.6. Ostali prevodi.....	32
4. Makijavelijev <i>Vladalac</i> – Zašto se ponovo prevodi?	33
4.1. Jezički razlozi za pojavu novih prevoda <i>Vladaoca</i>.....	33
4.2. Vanjezički razlozi za pojavu novih prevoda <i>Vladaoca</i>	33
4.2.1. Prevodi na srpski	34
4.2.2. Prevodi na hrvatski.....	34
4.2.2.1. Filip M. Dominiković	34
4.2.2.2. Ivo Frangeš.....	35
4.3. Zaključak.....	35
5. Makijavelijev <i>Vladalac</i> – Ko ponovo prevodi?	37
5.1. Prevodioci <i>Vladaoca</i>	37
5.2. Zaključak: kako prevodioci oblikuju sudbinu prevoda	38
5.3. (Ne)ukrštanje prevodilačkih glasova.....	39
6. Makijavelijev <i>Vladalac</i> - Kako se ponovo prevodi?	42
6.1. Funkcionalni pristup: Procena kvaliteta prevoda – Katarina Rajs	42
6.1.1. Jezički činioci u proceni kvaliteta prevoda	43
6.1.2. Vanjezički činioci u proceni kvaliteta prevoda.....	44
6.1.3. Jezička i pragmatička kategorija procene prevoda	45
6.1.4. Objektivna i subjektivna ograničenja funkcionalne kritike	45
6.1.5. Prevodilačka kritika prevoda <i>Vladaoca</i> : zašto funkcionalni pristup?.....	46
6.1.6. Zaključak.....	47
6.2. Makijaveli: stilske odlike <i>Vladaoca</i>	47
6.2.1. Pravila klasične retorike.....	47
6.2.2. Stilska mešavina naučnog i afektivnog.....	48
6.3. Procena kvaliteta prevoda.....	49
6.3.1. Prikaz dobijenih rezultata analize pojedinih poglavlja iz <i>Vladaoca</i>	49
6.3.2. Gramatička korektnost i stilska korespondencija.....	49
6.3.2.1. Odabrani odlomci iz VI poglavlja.....	50
6.3.2.2. Odabrani odlomci iz VII poglavlja	57
6.3.2.3. Odabrani odlomci iz XIV poglavlja.....	61
6.3.2.4. Odabrani odlomci iz XV poglavlja	65
6.3.2.5. Odabrani odlomci iz XVIII poglavlja	69
6.3.2.6. Zaključak o gramatičkoj korektnosti i stilskoj korespondenciji	77
6.3.3. Leksička adekvatnost i semantička ekvivalencija.....	78
6.3.3.1. Leksički i semantički elementi iz VI poglavlja.....	79
6.3.3.2. Leksički i semantički elementi iz VII poglavlja	83

6.3.3.3. Leksički i semantički elementi iz XIV poglavlja.....	87
6.3.3.4. Leksički i semantički elementi iz XV poglavlja.....	89
6.3.3.5. Leksički i semantički elementi iz XVIII poglavlja.....	93
6.3.3.6. Zaključak o leksičkoj adekvatnosti i semantičkoj ekvivalenciji.....	97
6.3.3.7. Zaključak: zbirna procena kvaliteta prevoda po metodologiji K. Rajs.....	98
6.4. Makijavelijeva terminologija: <i>fede, virtù, fortuna</i>.....	98
6.4.1. Politička filologija.....	99
6.4.2. Etička filologija.....	100
6.4.2.1. Binom <i>fortuna – virtù</i>	100
6.4.2.2. Termin <i>virtù</i>	105
6.4.2.4. Termin <i>occasione</i>	108
6.4.2.5. Termin <i>fede</i>	111
6.4.3. Zaključak o prevodima M. specifične terminologije.....	115
6.5. Strategije arhaizacije/modernizacije i lokalizacije/postranjivanja u prevodima	115
<i>Vladaoca</i>	115
6.5.1. Uvod.....	115
6.5.2. Arhaizacija u prevodima <i>Vladaoca</i>	116
6.5.2.1. Prevod Miodraga T. Ristića.....	116
6.5.2.2. Prevod Filipa M. Dominikovića.....	116
6.5.2.2.1. Morfosintaksička sredstva.....	117
6.5.2.2.2. Arhaični pravopisni i leksički literarizmi.....	117
6.5.2.3. Prevod Ive Frangeša.....	118
6.5.2.4. Prevodi Jugane Stojanović i Jelene Todorović.....	119
6.5.3. Novi prevod prema reviziji (redigovanom prevodu).....	119
6.5.3.1. Uvod.....	119
6.5.3.2. Prevod Miodraga T. Ristića u redigovanoj verziji Momčila Savića.....	120
6.5.3.3. Razlike između prevoda i revizije na sintaksičkom planu.....	129
6.5.3.4. Razlike između prevoda i revizije na leksičkom planu.....	131
6.5.3.5. Korektivna funkcija redigovanog prevoda.....	132
6.5.3.6. Zaključak o odnosu prevoda i revizije <i>Vladaoca</i>	132
6.5.4. Lokalizacija i postranjivanje prevoda	133
6.6. Zaključak sa stanovišta RS	133
7. Pirandelov <i>Pokojni Matija Paskal</i> – Šta se ponovo prevodi?.....	135
7.1. Uvod.....	135
7.2. <i>Pokojni Matija Paskal</i>.....	135
7.2.1. Inovativnost književnog postupka	136
7.2.2. Stil romana	136
7.2.2.1. Stilizacija govornog jezika na planu sintakse	137
7.2.2.2. Stilizacija govornog jezika na planu leksike.....	137

7.3. Humorizam kao zamajac Pirandelove poetike.....	138
7.4. Prevodi na srpskohrvatskom govornom području	138
7.4.1. Uvod.....	138
7.4.2. CT1 – Prevod Filipa M. Dominikovića	139
7.4.3. CT2 – Prevod Miodraga T. Ristića	140
7.4.4. CT3 – Prevod Jugane Stojanović	141
7.4.5. CT4 – prevod Mirele Radosavljević i Aleksandra Levija.....	141
8. Pirandelov <i>Pokojni Matija Paskal</i> – Ko i zašto ponovo prevodi?.....	143
8.1. Ko ponovo prevodi?	143
8.2. Ukrštanje prevodilačkih glasova	143
8.3. Zaključak	146
8.4. Zašto se ponovo prevodi?	147
8.4.1. Uticaj agenasa prevođenja: vantekstualni razlozi	147
9. <i>Pokojni Matija Paskal</i>: Kako se ponovo prevodi?	148
9.1. Procena kvaliteta prevoda: prevodilačka kritika Lensa Hjusona.....	148
9.1.2. Prikaz metodologije	148
9.1.3. Tri nivoa tekstualne analize	149
9.1.4. Efekti na nivou glasa.....	150
9.1.5. Efekti na nivou tumačenja.....	151
9.1.6. Pitanje uticaja efekata: od makro do mezo nivoa	151
9.1.6.1. Efekti glasa na makronivou.....	152
9.1.6.2. Efekti tumačenja na makronivou	152
9.1.6.3. Kombinovanje efekata na planu glasa i planu tumačenja	152
9.1.7. Hjusonov kontinuum za vrednovanje prevoda: tačno/netačno tumačenje.....	153
9.1.8. Zaključak o Hjusonovoj metodologiji.....	153
9.1.9. Odabir Hjusonove metodologije ispitivanja kvaliteta prevoda Pirandelovog romana ..	154
9.2. Od mikro preko mezo do makro nivoa: procena kvaliteta prevedenog dela	155
9.2.1. Odabrani odlomci iz Prvog predgovora	156
9.2.2. Odabrani odlomci iz Drugog predgovora	171
9.2.3. Odabrani odlomci iz VIII poglavlja	175
9.2.4. Odabrani odlomci iz XVIII poglavlja	191
9.3. Zaključak o prirodi prevedenog dela: od mezo do makro nivoa.....	195
9.3.1. CT1 – Filip M. Dominiković	195
9.3.2. CT2 – Miodrag T. Ristić	195
9.3.3. CT3 – Jugana Stojanović	196
9.3.4. CT4 – M. Radosavljević i A. Levi.....	196
9.3.5. Zaključak o metodologiji Lensa Hjusona: da li delo nameće sopstvena pravila prevođenja?	197

10. Arhaizacija/modernizacija i lokalizacija/postranjivanje u prevodima romana <i>Pokojni Matija Paskal</i>	198
10.1. Uvod	198
10.2. Arhaizacija i lokalizacija u prevodima kao stilsko sredstvo za prenošenje humorizma	198
10.2.1. Stilska sredstva za arhaizaciju i lokalizaciju u romanu <i>PMP</i>	199
10.2.2. Turcizmi	200
10.2.2.1. Zaključak o upotrebi turcizama.....	204
10.2.3. Žargon/dijalektalizmi/lokalizmi.....	204
10.2.4. Idiomi (frazologizmi)	209
10.3. Lokalizacija ili postranjivanje teksta	216
10.3.1. Interferencija kulture.....	216
10.3.2. Paratekstualni elementi kao sredstvo približavanja/udaljavanja od teksta	219
10.3.3. Arhaizacija i lokalizacija: zaključak	222
10.3.3.1. CT1 – Prevod Filipa M. Dominikovića	222
10.3.3.2. CT2 – Prevod Miodraga T. Ristića	223
10.3.3.3. CT3 – Prevod Jugane Stojanović	224
10.3.3.4. CT4 – Prevod M. Radosavljević i A. Levija.....	224
10.4. Zaključak sa stanovišta RS	225
11. Zaključak	226
11.1. Šta se ponovo prevodi?	226
11.2. Zašto se ponovo prevodi?	227
11.3. Ko ponovo prevodi?	228
11.4. Kako se ponovo prevodi?	229
11.5. O metodologiji istraživanja	230
11.6. O validnosti osnovnih teorijskih postulata RS	231
11.7. Pravci daljeg istraživanja i praktična primena rezultata	232
Spisak skraćenica	233
Literatura	234
Biografija autora	244

1. Uvod

1.1. Predmet istraživanja

Problematika novih prevoda zauzima sve istaknutije mesto u okviru interdisciplinarnosti oblasti Prevodilačkih studija. S obzirom na neodvojivost teorijske misli o prevođenju i praktične prevodilačke delatnosti kao izvorišta sistematskog promišljanja ove discipline, počevši od devedesetih godina prošlog veka, konstituisale su se u okviru Prevodilačkih studija (*Translation Studies*) i Studije o novim prevodima (*Retranslation Studies*), koje u središte interesovanja stavljaju upravo fenomen različitih prevoda istog izvornog teksta sa ciljem da odgovore na pitanja o tome šta je predmet novih prevoda, koji su razlozi za njihovu pojavu, na koji način se ponovo prevodi i mnoga druga. „Termin ‘*retranslation*’ najčešće označava kako čin prevođenja dela koje je prethodno već prevedeno na isti jezik tako i rezultat takvog čina, odnosno ponovo prevedeni tekst. Katkad se ovaj termin koristi i da se njime ukaže na ‘indirektni’, ‘posredni’ prevod, takozvani ‘relej’ prevod, odnosno tekst koji je preveden kroz posredni izvorni jezik“ (Gurčaglar 2011: 232).

Teoretski podsticaj za šire interesovanje prema ovoj temi potekao je od francuskog teoretičara Antoana Bermana 1990. godine, koji je postavio hipotezu o novim prevodima, *Retranslation Hypothesis*, koja se našla u središtu teorijske rasprave o novim prevodima.

Predmet istraživanja u ovoj disertaciji biće novi prevodi na srpskohrvatski jezik „klasika“ italijanske književnosti, s obzirom na to da se u okviru ove discipline najveći broj istraživanja vezuje za klasike, odnosno dela koja „odbijaju da budu konačno pročitana i iznova i iznova zahtevaju drugačija čitanja“ (Kalvino 1991: 4). U naš korpus ušla su dva „atipična“ klasika od kojih prvi pripada razdoblju italijanske renesanse, politički traktat *Vladalac* Nikoloa Makijavelija s početka XVI veka i avangardni klasik s početka XX veka, *Pokojni Matija Paskal* Luiđija Pirandela. Na primeru ovih prevoda želimo da ispitamo način na koji funkcioniše ova pojava u srpskoj kulturi, odnosno da damo praktičan, empirijski doprinos istraživanjima na ovom polju na kome „porota i dalje zaseda“ (Česterman 2004: 8).

U predmet našeg istraživanja ulaze i pitanja koja obuhvataju prirodu tekstova koji su predmet novih prevoda (posvetićemo im odeljak „Šta se ponovo prevodi?“), razloge za nove prevode, kako jezičke tako i vanjezičke (obrazložićemo ih u odeljku pod naslovom „Zašto se ponovo prevodi?“); potom pitanja koja se tiču uloge i uticaja takozvanih „agenasa“ prevođenja (odeljak „Ko ponovo prevodi?“), kao i načina na koji se dela ponovo prevode („Kako se ponovo prevodi?“).

Pokušaćemo da u našoj disertaciji sagledamo pojavu novih prevoda iz perspektive svih ovih značajnih pitanja koja obuhvataju kako lingvističke pristupe prevođenju (tekstualne činioce), tako i one koje zauzimaju sve više pažnje u okviru savremenih Prevodilačkih studija, a to su kulturna perspektiva (vantekstualni činiooci) i takozvani „socijalni zaokret“, koji je usledio nakon kulturnog zaokreta i uticao na formiranje nove grane istraživanja nazvane *Translator’s Studies* (Robinson 2001; Česterman 2017).

1.2. Struktura teze

Teza se sastoji iz jedanaest poglavlja. U uvodnom poglavlju predstavimo predmet istraživanja (1.1), cilj istraživanja, hipoteze i očekivane rezultate (1.3), kao i korpus istraživanja (1.4), dok ćemo u narednom odeljku ponuditi terminološko određenje pojma „novi prevodi“ (1.5). Potom ćemo prikazati teorijski okvir ove discipline (1.6) i metodologiju istraživanja koju zasnivamo na dva različita pristupa (funkcionalnom pristupu i transferno-orijentisanom modelu), dok će celokupni korpus biti sagledan sa stanovišta paratekstualnog uokviravanja Žerara Ženeta (1.7); sledi pregled najznačajnije teorijske i praktične literature (1.8). U poglavlju 2 prikazaćemo oblast istraživanja Studija o novim prevodima (RS) koju smo podelili u četiri celine: „Šta se ponovo prevodi?“ (2.2); „Zašto se ponovo prevodi?“ (2.3); „Ko ponovo prevodi?“ (2.4) i „Kako se ponovo prevodi?“ (2.5). Ova četiri polja koja se bave ključnim pitanjima u vezi sa predmetom, razlozima, učesnicima u procesu prevođenja i načinima na koji se ponovo prevodi nazivi su i centralnih poglavlja disertacije.

U poglavlju 3 naslovljenom „Makijavelijev *Vladalac* – Šta se ponovo prevodi?“, prikazaćemo kratak pregled čitanja i tumačenja ovog traktata (3.1). Kroz prikaze prvih prevoda *Vladaoca* u Evropi, na Balkanu i u slovenskim zemljama ukazaćemo na to kako se stvarao „slučaj Makijaveli“ (3.1.2 i 3.1.3), kako bismo u narednom odeljku detaljno prikazali prevode na srpskohrvatski jezik sa stanovišta osnovnih bibliografskih podataka i paratekstualnih elemenata (od 3.2.1. do 3.2.6). U poglavlju 4 naslovljenom „Makijavelijev *Vladalac* – Zašto se ponovo prevodi?“ bavićemo se jezičkim i vanjezičkim razlozima za pojavu novih prevoda (od 4.1. do 4.3). U poglavlju 5 postavljamo pitanje „Ko ponovo prevodi?“ i u njemu se bavimo prevodiocima *Vladaoca* (5.1) i različitim modalitetima na koje njihova profesionalna ličnost i ličnost uopšte oblikuju prevode ulazeći u međusobno interaktivan odnos sa prethodnim i potonjim prevodima (5.2. i 5.3). U poglavlju 6 naslovljenom „Kako se ponovo prevodi“ bavimo se komparativnom analizom pet različitih prevoda M. traktata. Najpre ćemo opisati funkcionalni pristup Katarine Rajs koji smo primenili u stilskoj analizi i obrazložićemo razloge koji su nas motivisali da se opredelimo upravo za ovu metodologiju (6.1); u sledećem odeljku izložićemo stilske odlike *Vladaoca* sa stanovišta pravila klasične retorike i specifične mešavine naučnog i afektivnog stila (6.2). U odeljku 6.3. sprovodimo procenu kvaliteta prevoda sa stanovišta funkcionalne metodologije i analiziramo gramatičku korektnost, stilsku korespondenciju, kao i leksičku adekvatnost i semantičku ekvivalenciju za odabrane odlomke iz pet poglavlja *Vladaoca*; slede određeni zaključci na osnovu ukupno dobijenih rezultata (6.3). Naredni odeljak posvetili smo M. terminologiji kao značajnom delu M. filozofske i političke misli. Ova specifična terminologija predstavljala je oduvek veliki problem za prevodioce: govorimo o političkoj i etičkoj filologiji u koju spadaju termini *fede*, *virtù*, *fortuna* (kao i poznati binom *virtù-fortuna*) i analiziramo prevodilački pristup ovim ključnim konceptima (6.4). U narednom odeljku bavimo se problemima arhaizacije, odnosno modernizacije i lokalizacije, odnosno postranjivanja teksta u prevodima; na ovu temu nadovezuje se naredno potpoglavlje posvećeno odnosu između novog prevoda i redigovane verzije M. *Vladaoca* u kome na odabranim odlomcima prikazujemo najznačajnije razlike i izvodimo odgovarajući zaključak (6.5). Nakon svih dosada obrađenih tema i sprovedene stilske analize, pružićemo konačan zaključak o prevodima *Vladaoca* sa stanovišta Retraduktoloških studija, čime ćemo odgovoriti na pitanje „Kako se ponovo prevodi?“ (6.6).

U narednim poglavljima koja se odnose na Pirandela pratimo redosled uspostavljen u osnovnoj strukturi disertacije: u poglavlju 7 naslovljenom „Pirandelo: „Šta se ponovo prevodi?“ govorimo o avangardnom klasiku Pirandelu i njegovom romanu *Pokojni Matija Paskal* (7.1). Osnovnim stilskim odlikama ovog romana, kao i poetikom humorizma bavimo se u odeljku 7.2. i 7.3. Slede detaljni opisi prevoda na srpskohrvatski sa stanovišta bibliografskih i paratekstualnih podataka (7.4). U poglavlju 8 odgovaramo na pitanja „Ko i zašto ponovo prevodi?“ iz perspektive ukrštanja prevodilačkih glasova, kao i na pitanje o uticaju agenasa prevođenja, odnosno vantekstualnim razlozima za pojavu novih prevoda (8.3). Centralno poglavlje posvećeno načinima na koji se prevodi *PMP* jeste poglavlje 9: u njemu predstavljamo metodologiju procene kvaliteta prevoda Lensa Hjusona (9.1), dok u narednom odeljku prelazimo na samu analizu odabranih odlomaka sa stanovišta mikro, mezo i makro analize i dolazimo do zaključaka o prirodi prevedenog dela (9.2. i 9.3). Poglavlje 10 posvetili smo u potpunosti pitanjima koja se tiču arhaizacije/modernizacije i lokalizacije/postranjivanja u prevodima romana *PMP* zbog specifične prirode Pirandelovog dela i stilske osebnosti koja je upravo zahtevala posebnu prevodilačku strategiju u odabiru stilskih sredstava za postizanje i prenošenje poetike humorizma (10.2). Sledeći odeljak posvećen je stilskim sredstvima za prenošenje poetike humorizma, a podelili smo ih na turcizme (10.2.2), žargon/dijalektalizme/lokalizme (10.2.3) i idiome (10.2.4); sledi odgovarajući zaključak o primenjenim prevodilačkim strategijama. Lokalizaciju odnosno postranjivanje teksta vezali smo za pitanja interferencije kulture (10.3.1) i paratekstualnih elemenata kao što su fusnote i komentari izdavača ili prevodioca (10.3.2), dok smo u narednom odeljku izveli zaključak o tehnikama arhaizacije i lokalizacije (10.3.3). Opšti zaključak sa stanovišta RS o prevodima Pirandelovog romana *Pokojni Matija Paskal* izveli smo u odeljku 10.4. Poglavlje 11 posvećeno je sintezi dobijenih rezultata i zaključku o celokupnom analiziranom korpusu.

Sve prevode navoda i citata iz literature korišćene u izradi ove teze (a koji nisu prevedeni na srpski jezik), sačinio je autor disertacije, koji na sebe preuzima odgovornost kako za navedene prevode tako i za tehničko i pravopisno oblikovanje disertacije.

1.3. Cilj istraživanja, hipoteze i očekivani rezultati

Studije o novim prevodima dosada su se razgranale u više pravaca: u središtu interesovanja u ovom istraživanju naći će se provera validnosti pojedinih ključnih teorijskih postavki u okviru ove discipline. Kroz analizu odabranog korpusa želimo da istražimo različite aspekte koji čine osnovne postulate teorije o novim prevodima (*Retranslation Theory*):

- hipotezu o ponovnom prevođenju (*Retranslation Hypothesis*) po kojoj su prevodi vremenski bliži izvorniku okrenuti prema ciljnoj kulturi, a oni vremenski udaljeniji prema izvornoj (Berman 2003);

- hipotezu o komplementarnosti različitih verzija prevoda u odnosu na izvornik u cilju zadovoljenja različitih ciljnih čitalačkih grupa (Koskinen i Polaposki 2003).

- pretpostavku o suplementarnosti prevoda koja obuhvata tri kategorije: vremensku, kvantitativnu i kvalitativnu (Robinson 1999). Ovoj Robinsonovoj postavci srodan je i Venutijev koncept rivalskih prevoda (*competing translations*), po kome novi prevod zapravo „izaziva“ prethodne verzije ciljnog teksta, dok u središte interesovanja proučavalaca novih tumačenja takođe stavlja i prevodiočevu dejstvenost (*agency*¹) i postignuće, koji su duboko označeni svešću o postojanju prethodnih prevoda (Venuti 2004: 36).

Cilj istraživanja jeste da kroz analizu više različitih prevoda istog izvornika ispitamo validnost pomenutih hipoteza koje čine teoriju o ponovnom prevođenju (*Retranslation Theory*), odnosno istražimo da li ovi koncepti imaju apsolutno važenje kada se primene na oba korpusa ili je pak njihova primenjivost tek parcijalna i ograničena, to jeste uslovljena specifičnom prirodom prevedenog dela. Želimo takođe i da istražimo koji su to razlozi za pojavu novih prevoda, kako se ti novi prevodi ponašaju u polisistemu ciljne kulture i da li međusobno uspostavljaju odnos intertekstualnosti ne samo u odnosu sa izvornim tekstom, već i sa svojim prethodnicima (pa i potonjim prevodima).

Očekujemo da će se hipoteza o komplementarnosti prevoda pokazati kao najtačnije teorijsko objašnjenje za pojavu novih prevoda te da će se i na našem korpusu pokazati idealistički i filozofski karakter Bermanove hipoteze o poboljšanju prevoda kroz vreme, kao i to da tek svi prevodi uzeti kao celina funkcionišu u okviru kategorije koju Berman naziva „veliki prevod“ (*grande traduction*). Očekujemo nadalje da će se pojedini spoljni činioci prevođenja koji se u okviru PS nazivaju „agensi“² u prevođenju (Venuti 2004) pokazati kao ključni činioци za određivanje mesta prevoda u ciljnoj kulturi.

Očekujemo da će dobijeni rezultati pokazati raznovrsnost motiva koji opredeljuju pojavu novih prevoda, odnosno da ne postoji univerzalno primenjiv koncept u okviru RS koji bi bio važeći za sve prevode. Nadalje, očekujemo rezultat koji će opovrgnuti do sada uglavnom najzastupljeniju pretpostavku o zastarevanju jezika kao osnovnom pokretaču za pojavu novih prevoda i pokazati nesvodivost fenomena novih prevoda na puko lingvističko ažuriranje izvornika.

---

¹ Pod pojmom *translator's agency* („prevodiočeva dejstvenost“) Venuti podrazumeva prevodilačku nameru koja je uvek kolektivna, određena upotrebom jezika, književnim kanonima, prevodilačkim tradicijama i institucijama u kojima je prevod stvoren (Venuti 2004: 28).

² Za termin *agents of translation* možemo ponuditi termin „dejstvenici“ ili „sadejstvenici“: Anton Popovič je ove činioce, to jest učesnike u procesu prevođenja koji nisu direktni izvršioci prevoda (mada Venuti i same prevodioce ubraja u ove dejstvenike), ali utiču na krajnji produkt prevođenja, nazvao *stakeholders*, odnosno „zainteresovane/interesne strane“ što je preuzeto iz rečnika ekonomije (Popovič 1976: 225).

1.4. Korpus istraživanja

Korpus istraživanja čine sledeća dela i njihovi prevodi:

1. *Il Principe* (1513) Nikoloa Makijavelija i sledeći prevodi: *Vladalac* Miodraga T. Ristića (1907), *Knez* Filipa M. Dominikovića (1918), *Vladar* Ive Frangeša (1952), *Vladalac* Jugane Stojanović (1976) i *Vladalac* Jelene Todorović (2009);

2. *Il Fu Mattia Pascal* (1904) Luidija Pirandela i prevodi sa jedinstvenim naslovom *Pokojni Matija Paskal* sledećih prevodilaca: Filipa M. Dominikovića (1927), Miodraga T. Ristića (1940), Jugane Stojanović (1962) i Mirele Radosavljević i Aleksandra Levija (2004).

Korpus prevoda koje smo uključili u naše istraživanje obuhvata sve prevode objavljene na srpskohrvatskom govornom području. I pored klasifikacije prevoda *Vladaoca* na srpski i hrvatski jezik (Grubiša 2013: 225), smatramo da u okviru RS mora postojati linija kontinuiteta i da su prevodi na hrvatski (kako Makijavelija tako i Pirandela), a naročito prevodi nastali u periodu zajedničke države u kojoj je zvanični jezik bio srpskohrvatski, deo istog jezičkog i prevodilačkog kontinuuma unutar koga se oblikuju i međusobno koegzistiraju ponovo prevedena dela. Ovo zadobija poseban značaj sa stanovišta RS budući da je reč o prevodima koji su kružili na čitavom govornom području srpskohrvatskog jezika i da su kao takvi predstavljali sastavni deo sveobuhvatnog polja kulturne i uže posmatrano čitalačke recepcije.

Važno je da napomenemo da će sva izdanja prevoda koja koristimo u ovom istraživanju biti prva s obzirom na to da su u potonja izdanja istog prevoda često naknadno unošene izmene i jezička osavremenjavanja, što je naročito uočljivo u prevodu Miodraga T. Ristića, koji je više puta preštampan i objavljan, često bez ikakvih izdavačkih ili uredničkih napomena.

U korpus istraživanja ušli su i oni elementi prevoda koji čine njihov paratekstualni aparat, odnosno tekstovi koji prate osnovni tekst, kao što su uvod, primedbe prevodioca, predgovor, pogovor i slično. Svi pobrojani elementi su, naročito u slučaju Makijavelijevog *Vladaoca*, značajno uticali na ideološko obeležavanje teksta i usmeravanje odgovarajućih čitalačkih strategija, dok su istovremeno uticali i na recepciju dela u ciljnoj kulturi kroz odabir specifičnog „projekta prevođenja“ (Berman 1995).

Kriterijum za odabir upravo ovako koncipiranog korpusa opredelila je potreba da jednu nedovoljno obrađenu temu u srpskoj kulturi, prikažemo na delima uzetim iz dve različite istorijske i književne epohe (doba starije italijanske književnosti – činkvečento i doba moderne književnosti s početka dvadesetog veka). I jedno i drugo delo i dalje su veoma uticajna ne samo u izvornoj već i u ciljnim kulturama, s obzirom na to da su u svakom smislu prevazišla prostorne i vremenske okvire svog nastanka ugradivši se u temelje evropskog i svetskog kulturnog i književnog nasleđa.

Drugi kriterijum za odabir je svakako broj njihovih prevoda na srpskohrvatski jezik. *Vladalac* je dosada preveden pet puta, a *Pokojni Matija Paskal* četiri. Već sama brojnost njihovih prevoda (za nekadašnje veliko izdavačko tržište SFRJ, a potom i za suženo srpsko tržište), iako u ne tako kratkom vremenskom rasponu, ukazuje na njihov polivalentni karakter, odnosno na činjenicu da su ova dela zauzela značajno mesto u polisistemu ciljne kulture. Čak i danas, kada je na delu procvat novih prevoda na globalnom nivou, domaći izdavači radije preštampanju već postojeće prevode.³

Treći i svakako najvažniji razlog sadržan je u samim delima: *Vladalac* nam je, kako na tekstualnom tako i na vantekstualnom planu, ponudio izuzetno obilje materijala za ispitivanje pojave novih prevoda, to jeste ispitivanje osnovnih postavki u okviru RS, najpre na nivou jezika i teksta, koji predstavlja specifičan izazov zbog svoje formalne nestrukturisanosti i stilske gustine, esencijalnosti izraza i dvoznačnosti brojnih konceptata (koja se samo povećavala zbog izmeštanja teksta iz njegovog istorijsko-književnog konteksta); još veće obilje materijala za ispitivanje prirode novih prevoda pružaju uokvirujući elementi teksta, paratekstualni materijal, zahvaljujući kome je ovo delo postalo

³ Pomenućemo tek dva primera iz prevodne književnosti s italijanskog: *Koža* Kurcija Malapartea štampana je 2017. godine u starom prevodu Jelene Ristić iz 1963, kao i *Zvevova Zenova svest* u prevodu Lele Matić, čiji je prevod (takođe iz 1963) preštampan i objavljen 2012, i pored toga što su u pitanju klasici za koje je sazrelo vreme da ponovo budu prevedeni, u skladu sa uverenjem da svako vreme ima potrebu za sopstvenim prevodom (Robinson 1999: 1).

„delo za sva vremena“, pogodno za najrazličitija ideološka, politička i filozofska tumačenja i prisvajanja.

Pokojni Matija Paskal pak kao atipičan klasik koji je prevaleo put od avangardnog romana s početka XX veka do modernog klasika našeg doba, delo je jednako zanimljivo sa jezičkog i vanjezičkog stanovišta. Baš kao i Makijavelijev *Vladalac*, i njegovo jezičko tkivo duboko je uronjeno u prostorno-vremenski okvir nastanka i obojeno kako brojnim uticajima prethodnih književnih struja i epoha tako i specifičnom živošću Pirandelovog osebnog umetničkog postupka. Stilizacija govornog jezika, teatarska postavka romanesknih zbivanja i poetika humorizma, kao osnovne odrednice ovog romana, učinile su ga velikim prevodilačkim izazovom, o čemu svedoči i broj prevoda na srpskohrvatski. Uticaj paratekstualnih elemenata na Pirandelov tekst, razumljivo, bio je znatno manji od uticaja na Makijavelijevo delo upravo zbog različite prirode dela i tematike kojom se bave, iako osporavanja koja najčešće vezujemo za Makijavelijevo ime nisu zaobišla ni Pirandela (najpre kada je reč o navodnoj neautentičnosti i neverljivosti zbivanja iznetih u romanu).

1.5. Terminološko određenje koncepta „novi prevodi“

Engleski termin *retranslation*, baš kao i italijanski *ritraduzione* ili francuski *retraduction* izvedenice su nastale dodavanjem prefiksa *re-* na osnovu *-translation, -traduzione, -traduction*. Zahvaljujući ovom tvorbenom prefiksu, teorijski pojam zadržava svoju višeznačnost i, kao što smo videli iz prethodne definicije (1.1), poseduje višestruku semantiku koja može obuhvatiti različite vidove kako ponovljenog akta prevođenja istog dela tako i sam produkt prevođenja. U srpskom jeziku, susrećemo se s terminološkom teškoćom zadržavanja „neutralnosti“ ovog izraza i primorani smo da, već u samom činu prevođenja ovog termina, sprovedemo jednu od Bermanovih „izobličujućih tendencija“⁴. U našem jeziku prefiks *re-* najviše je prisutan u izvedenicama sa drugim stranim rečima jer je i sam latinskog porekla, tako da ga nalazimo u prihvaćenoj upotrebi u izvedenicama kao što su „revizija“, „readaptacija“, „readmisija“ i slično. Izuzetno su retki primeri u kojima ovaj prefiks⁵ zaživljava sa rečima domaćeg porekla, a kada govorimo o semantičkom krugu koji nas ovde interesuje nailazimo na „reprint“ za koji se kao sinonim pojavljuje i domaća reč „reizdanje“, uveliko prihvaćena u izdavačkom žargonu. Primorani smo da u nedostatku jedne reči koja bi prenela sva značenja termina *retranslation* razmotrimo termine: novi prevodi ili ponovni prevodi. I jedna i druga sintagma zahtevaju dodatno pojašnjenje u odgovarajućem kontekstu, odnosno dodavanje bliže odrednice: „novi prevodi istog dela“ jer se ove sintagme, ukoliko se posmatraju samostalno, mogu shvatiti kao novi prevodi uopšte (u određenoj ciljnoj kulturi, tek objavljeni prevodi novih knjiga), dok ponovljeni prevod može da ukazuje pre na ponovljeno izdanje („reizdanje“) nekog izdavača ili pak drugi, različit prevod koji je uradio isti prevodilac (čime bi se to značenje, i to samo delimično, poklopilo sa terminom „revizija“⁶ prevoda). Dakle, ni jedan ni drugi termin ne mogu da stoje samostalno, no mi ćemo ih u tom smislu koristiti budući da su dovoljno određeni kontekstom naše teze. Terminološki bi nam svakako bili najkorisniji termini „reprevod“ i „reprevođenje“ kao kalkovi postojećih stranih termina: od toga nas sa jedne strane odvraća nepostojeća jezička praksa i gotovo nepostojeća praksa tvorbe izvedenica s domaćim rečima uz prefiks *re-*; s druge strane, nezgrapnosti ove naše izvedenice doprinosi i kakofonija koju stvara blizina prefiksa *re-* i prvog sloga

⁴ U „izobličujuće prevodilačke tendencije“ rodonačelnik RS ubraja „kvalitativno osiromašenje“, odnosno zamenjivanje termina, izraza, obrta, itd. iz izvornika terminima, izrazima, obrtima koji nemaju njihovo bogatstvo zvuka, značenja, njihovo *ikoničko* bogatstvo. U radu objavljenom 1984. godine, *L'épreuve de l'étranger: Culture et traduction dans l'Allemagne romantique* (1984), Berman kritikuje onu vrstu književnog prevoda koja radi na izvornom tekstu kroz etnocentrične, aneksionističke i hipertekstualne metode, koje deformišu tekst i žrtvuju njegovu poetiku. On posmatra takav čin kao neizbežno potčinjavanje prevodioca nesvesnim silama koje su dovele do toga da prevod skrene sa svog osnovnog cilja a to je da omogućiti čitaocima da prime prevedeni izvorni tekst kao stran, kao Drugost (Ingileri i Majer 2011: 100).

⁵ *Re-* (lat. *re*) kao prvi deo izvedenica sa značenjem ponovo, iznova, opet (Klajn & Šipka 2007: 1043).

⁶ U odeljku 6.7. obrađujemo pitanje odnosa prevoda i redigovane verzije na primeru prevoda Miodraga Ristića koji je revidirao Momčilo Savić.

reči *prevod*, što značajno otežava izgovor. U srpskoj teorijskoj delatnosti na ovu temu koja je još uvek u povoju, naišli smo na termine „višestruki prevodi“ (Tropin 2014) i doslovni kalk s francuskog: „retradukcija“ (Jovanović 2012). Prvi termin smatramo nedovoljno preciznim i unekoliko zbunjujućim: značenje termina sasvim je jasno u kontekstu rada, ali kada termin stoji samostalno pre upućuje na „višestrukost“ jednog prevoda u smislu višejezičnosti, prevoda na više različitih jezika. S druge strane, iako koristan kao jedinstveni termin nastao po ugledu na postojeće strane termine, „retradukcija“ zvuči previše specijalistički, pa bi tako možda imao smisla u okviru teorijske rasprave o francuskoj praksi „retradukcije“. Čini nam se, ipak, da je kao takav, neprimenjiv na planu opšteg promišljanja ove discipline. Teorijska razmatranja ove pojave, za razliku od prakse novih prevoda istog izvornika, koja nije strana našoj izdavačkoj delatnosti, još uvek su u povoju: očekujemo da će sa razvojem teorijske delatnosti na ovu temu svakako biti usvojen i adekvatan jezički označitelj za ovu aktivnost. Kako ovo pitanje sve više zaokuplja strane istraživače i polako prodire i u srpsku istraživačku praksu, moguće je da će ovako skovani termini biti prihvaćeni kao odgovarajući za označavanje bilo prakse bilo teorije novih prevoda. Ovo pitanje se dodatno komplikuje kada govorimo o grani PS koja proučava nove prevode: *Retranslation Studies*, što bi u slučaju usvajanja sintagme „novi prevodi“ moralo da se razvije u „Studije o novim prevodima“. Kako je u nas prihvaćen i donekle uobičajen u upotrebi termin „traduktologija“ (preuzet iz francuskog *traductologie*⁷), predlažemo za oblast proučavanja novih prevoda naziv „Retraduktološke studije“ odnosno „retraduktologija“, što nam se čini jezički i pragmatički prihvatljivim rešenjem. U našoj disertaciji terminom „novi prevodi“ obuhvatićemo kako produkt tako i delatnost ponovnog prevođenja, dok ćemo naziv „Retraduktološke studije“ koristiti za oblast proučavanja novih prevoda.

1.6. Teorijske osnove Retraduktoloških studija

Teorijske osnove RS najpre su postavili i definisali francuski teoretičari prevođenja na čelu sa „rodonačelnikom“ RS, Antoanom Bermanom, koji je u svom radu *La retraduction comme espace de la traduction* objavljenom 1990. godine, postavio temelje nove discipline. Osnovna Bermanova postavka jeste da „original ostaje večno mlad, dok prevodi zastarevaju [...] tako da je mogućnost i nužnost novog prevođenja upisana u samu strukturu akta prevođenja“ (Berman 1990: 1). Nezaobilazan teorijski postulat u okviru ove discipline predstavlja takozvana *Retranslation Hypothesis*, nastala kao posledica odvajanja filozofske dimenzije Bermanove misli od celokupnog tkiva njegovih stavova te je tako formulisana upravo i ova deskriptivna hipoteza o novim prevodima koja glasi: „Noviji prevodi imaju tendenciju da budu bliži originalu od onih vremenski starijih“ (Česterman 2000: 23). Čestermanovu konstataciju da u vezi s ovom hipotezom „porota još uvek zaseda“ (2004: 8), veliki broj proučavalaca u okviru RS shvatio je kao otvoreni poziv na ispitivanje validnosti ove hipoteze, koja je tako postala *conditio sine qua non* svake retraduktološke studije.

Sledeći teorijski koncept u okviru RS je već pomenuti Robinsonov koncept o suplementarnoj prirodi prevoda sa tri modela suplementarnosti (vremenska, kvantitativna i kvalitativna) od kojih je najznačajniji ovaj treći model: on se odnosi na osavremenjavanje prethodnika i „hvatanje“ stila, semantike i lepote izvornika (Robinson 1999: 1)⁸.

S druge strane, finske teoretičarke Koskinen i Paloposki govore o komplementarnim prevodima: one ovaj koncept povezuju sa usmeravanjem različitih verzija prevoda prema različitim ciljnim čitalačkim grupama (2003: 22-23). Pojam komplementarnosti se odnosi na simultane funkcije teksta i njihove interpretacije na različitim nivoima. Prevodi su u odnosu na izvorni tekst, ali i na

⁷ Naziv *traductologie* uvodi upravo Berman (1985: 38). Danas je ovaj naziv odbačen zbog toga što implicira „naučnost“ proučavanja prevođenja za razliku od deskriptivno orijentisanih istraživanja koje odlikuje interdisciplinarnost. Iz tog razloga danas je uobičajen naziv Prevodilačke studije.

⁸ Očigledna je sličnost između Bermanove analitike prevođenja i Robinsonovog koncepta o suplementarnosti. Berman govori o izobličujućim tendencijama u delu, kvalitativnom i kvantitativnom osiromašenju, dok ovaj autor posmatra novi prevod kao delo koje u sebi sadrži više od odlika izvornika u odnosu na prethodnike. Robinson smatra da se novi prevod shvata i predstavlja bilo retorički (kvantitativno) ili kvalitativno pre nego vremenski suplementarno, odnosno da hvata više od karakteristika originala nego u prethodnim prevodima (1999: 1).

svoje prethodnike, „dopunjujući i preusmeravajući“ (*complementing and re-orienting*) budući da novi prevod dopunjuje i preusmerava izvorni tekst (2003: 22-23). Na ovo razmišljanje nadovezuje se i Venuti koji govori o novom prevodu kao izazivanju prethodne verzije ciljnog teksta, ali u središte novih tumačenja takođe stavlja i prevodiočevu dejstvenost i postignuće koji su duboko označeni svešću o postojanju prethodnih prevoda (Venuti 2004: 18). Pim takođe smatra da su ponovna izdanja već postojećih prevoda dobar pokazatelj potražnje čitalaca kojima se potvrđuje validnost određene verzije dok svaki nov aktivan prevod „snažno izaziva, odnosno dovodi u pitanje tu validnost“ (2011: 83).

Osim pitanja temporalnosti, odnosno vremenskog ograničenja trajanja prevedenog dela, Berman takođe uvodi i koncept „prevodilačke dejstvenosti“⁹, a dotiče se i vladajućih normi odnosno ideologija koje suštinski utiču na pojavu novog prevoda. U skladu sa filozofsko-poetskom dimenzijom svojih teorijskih razmišljanja, Berman ovo naziva „sazrevanjem prisustva određenog dela, kako bi se pojavila potreba za njegovim prevodom“ (Berman 1990 : 6).

U okviru deskriptivnih prevodilačkih studija nezaobilazan je i koncept normi¹⁰: pitanje uticaja normi i ideologije na pojavu novih prevoda spada u jedno od najznačajnijih teorijskih pitanja u oblasti RS, budući da je pitanje ideologije čvrsto povezano sa konceptom jezika i odnosima moći, odnosno sa pojmovima manipulacije ili teorije ponovnog pisanja (*rewriting*¹¹), koja posmatra prevođenje kao diskurzivnu aktivnost uronjenu u sistem književnih konvencija i mrežu institucija i društvenih agenasa koji utiču na tekstualnu proizvodnju. Prevod je izrazito snažan oblik „ponovnog pisanja“ koje je tokom vekova uticalo na cirkulaciju novih ideja i književnih trendova (Lefever 1992).

Prevode uopšte i nove prevode nemoguće je, dakle, posmatrati izvan njihovog sociokulturnog i istorijskog konteksta, no jednaku važnost ima i prevodilac kao „subjekat prevođenja“ (Briset 2004), što u prvi plan stavlja kognitivne i kreativne aspekte prevođenja. *Translator's Studies* oblast su koja se prvenstveno bavi dejstvenicima uključenim u prevođenje, njihovom interakcijom sa društvenim i tehničkim okruženjem; u centru pažnje nije, dakle, prevod kao tekst niti prevođenje kao proces, već prevodilac i ostali agensi prevođenja, pa bi se možda ovaj kauzalni model istraživanja mogao nazvati *the agent model*. Prevodilac je suštinski angažovan u procesu donošenja odluka, ima svoju društvenu ulogu i nije puki instrument jezičke transformacije (Česterman 2017: 20).

1.7. Metodologija istraživanja

1.7.1. Prevodilačka kritika Katarine Rajs

Istraživački deo naše teze zasnovan na tekstualnoj analizi odabranog korpusa čiji je cilj ispitivanje ključnih koncepata RS-a postavili smo u dva okvira prevodilačke kritike koja se posmatra kao vitalna veza između prevodilačke teorije i prakse i instrument koji omogućava da se u potpunosti razumeju oba teksta (Njumark 1988: 62, 184). Prevode M. *Vladaoca* ispitivali smo u teorijskom okviru RS uz pomoć metodologije procene kvaliteta prevoda Katarine Rajs. Ova metodologija nastala je unutar funkcionalnog pristupa prevođenju, a autorka ju je izložila u knjizi *Translation Criticism - The Potentials & Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment* (2000). Iako po nazivu usmerena na tekstualnu tipologiju i funkciju teksta u ciljnoj kulturi, metodologija Katarine Rajs nudi okvir za sveobuhvatnu procenu kako jezičkih tako i vanjezičkih činilaca. U istraživačkom delu posvećenom proceni kvaliteta prevoda *Vladaoca* detaljnije ćemo prikazati ovu metodologiju merenja kvaliteta prevoda. Smatrali smo da je ovaj pristup pogodan za hibridan i

⁹ Kao što govori o velikom prevodu, Berman govori o „velikom prevodiocu koga definiše to što u njemu preovlađuje prevodni impuls (*pulsion traduisant*), koji nije prosta želja za prevođenjem, već svođenje uobičajenog otpora prema prevođenju na minimum, prevladavanje prevodilačkog nagona nad povlačenjem pred činom prevođenja“ (Berman 1990: 6).

¹⁰ Ovaj koncept prvi uvodi izraelski teoretičar prevođenja Gideon Turi kasnih sedamdesetih godina, definišući ga kao niz pravila prevodilačkog ponašanja unutar specifičnog sociokulturnog konteksta (Turi 1995).

¹¹ Veliki broj termina u kojima je upravo delatan prefiks re- nailazimo u okviru RS: u uskoj vezi sa pitanjem novih prevoda nalaze se kulturološki orijentisani pojmovi: *rewriting, rereading, rethinking*.

polivalentan tekst kakav je *Vladalac* i da nam je funkcionalni pristup omogućio da najpre sagledamo način na koji su prevodioci želeli da prikažu ovaj tekst u ciljnoj kulturi.

1.7.2. Prevodilačka kritika Lensa Hjusona

Za ispitivanje validnosti koncepata RS u romanu *Pokojni Matija Paskal*, primenili smo prevodilačku kritiku Lensa Hjusona koju je autor izložio u knjizi *An Approach to Translation Criticism: Emma and Madame Bovary in Translation* (2011). Ova metodologija ispituje interpretativni potencijal prevoda, odnosno stepen sličnosti ili divergencije sa interpretativnim potencijalom izvornog teksta. Prevodilačku kritiku Hjusun koncipira kao čin tumačenja i pronalazi odgovarajuću terminologiju za poređenje izvornog i ciljnog teksta (Hjusun 2001: 6-7). Kroz analizu prevedenih delova koja se vrši na mikro i mezo nivou, Hjusun omogućuje izricanje hipoteze o prirodi prevoda na makronivou i vrednovanje prevoda na skali između pravog i pogrešnog tumačenja, koja obuhvata ocene od adaptacije do divergentne sličnosti. U delu posvećenom tekstualnoj analizi ovih prevoda, detaljno ćemo opisati Hjusunovu metodologiju.

S obzirom na to da je Hjusunova metodologija usmerena na posredovanje između IT i CT i zasnovana na konceptu interpretativnog potencijala kako izvornika tako i prevoda, a da mikronivo zapravo predstavlja minucioznu stilsku analizu odgovarajućih izbora kako u izvornom tako i u ciljnom tekstu, smatrali smo da je upravo ova metodologija pogodna za ispitivanje Pirandelovog romana *PMP* upravo zbog toga što je P. stil ono što predstavlja srž njegovog umetničkog izraza. Detaljnije ćemo prikazati sve koncepte Hjusunove metodologije u okviru istraživanja posvećenog ovom romanu.

1.7.3. Paratekstualni elementi Žerara Ženeta

U naš metodološki okvir ući će i analiza paratekstualnog materijala koji je važan kao metodološki instrument u ispitivanju novih prevoda jer nam omogućava da istražimo činjenicu da se u praksi novih prevoda načini i značenja parateksta stalno menjaju, ovisno o razdoblju, kulturi, žanru, autoru, djelu, ediciji (Ženet 1987: 3). Ovo sve nudi potencijalni uvid u dinamičku interrelaciju između više CT i njihovog konstantnog evoluiranja u sociokulturnom kontekstu (Din 2011: 67).

Ispitivanje paratekstualnih elemenata trebalo bi da rasvetli najpre pitanja pristupa izdavača i usvojene prevodilačke strategije. Paratekstualni elementi kao što su epitekst ili peritekst omogućavaju uvid u sociokulturni kontekst u kome se pojavljuje tekst novih prevoda ili nam, pak, u okviru teme koja nas interesuje, prevodiočev epitekst može pomoći da steknemo jasniju sliku o njegovom suočavanju sa ponovnim prevođenjem. U paratekstualnim elementima se odlično očitava uticaj normi i ideologija, naročito kada je „paratekstualno uokviravanje“¹² vezano za dela višeznačne političke i ideološke sadržine kao što je to *Vladalac*. Za istraživanje u oblasti RS od izuzetnog je značaja vreme nastanka ili nestanka parateksta. U zavisnosti od toga, vršimo podelu na prethodni paratekst (nastao pre pojave teksta) i izvorni (koji se pojavljuje istovremeno), kao i naknadni (koji se javlja nakon pojave prevoda). U okviru RS bitna je i pragmatika parateksta, odnosno specifičnost komunikacijske situacije u kojoj se određuje pošiljalac/adresant i primalac/adresat: uvek se postavlja pitanje ko ga je pisao ili kome je upućen (Ženet 1987: 8), a prema tome se razlikuje autorski, urednički i alografski paratekst. Svi ovi paratekstualni elementi imaju ulogu dejstvenika prevođenja jer uspostavljaju i transtekstualne, odnosno hipertekstualne odnose sa ranijim ili kasnijim tekstovima i tako se prema njima određuju kao transformativni ili imitacijski (MekLahlan & Rid 1994: 6).

---

¹² Termin „uokviravanje“ teksta nalazimo u radu autorke Milosavljević Milić (2016: 705).

1.8. Pregled literature

Osim teorijskih dela koja su postavila kamen temeljac za novu istraživačku oblast, tokom devedesetih godina pojavljuje se i određeni broj studija slučaja, odnosno praktičnih istraživanja koja će utemeljiti pravac i potonjih istraživanja u XXI veku. U radove od ključnog značaja za našu temu spada i rad Lorenasa Venutija *Translation, History, Narrative* objavljen 2005. u kome autor govori o istoričnosti prevoda kao označitelju svih faza u stvaranju, cirkulaciji i recepciji prevoda koja je različita od svih tih činilaca u odnosu na izvornik. Istoričnost prevoda vidljiva je i u samoj lingvističkoj dimenziji: prevodilački leksički i sintaksički izbori vezani su za specifične periode u istoriji ciljnog jezika, tako da svaki prevod meša aktuelne i prevaziđene oblike jezičke prakse dok se u vremenski starijim prevodima uočava istorijska dimenzija jezika (Venuti 2005: 5). Pomenućemo još jedan Venutijev rad na temu novih prevoda, a to je *Retranslations: The Creation of Value* (2004), u kome Venuti govori o najznačajnijim aspektima vezanim za praksu novih prevoda: o tome da su predmet ponovnog prevođenja tekstovi sa kanonskim statusom u ciljnoj kulturi kao što su Biblija, Homerovi epovi, Danteova *Božanstvena komedija*, Šekspirove drame ili Servantesov *Don Kihot* – dela koja će najverovatnije „zahtevati“ nove prevode jer će različita čitalačka publika u ciljnoj kulturi nastojati da ih tumači prema sopstvenim vrednostima i stoga razvije različite čitalačke strategije (Venuti 2004: 25). Isti autor govori upravo o tome da niz novih prevoda pokazuje nameru da se određeni tekst prikaže kao umetničko delo, odnosno klasik i da strani tekst koji je pozicioniran na marginama literarnih kanona u ciljnem jeziku može biti podvrgnut novom prevođenju kako bi zadobio kanonski status kroz „upisivanje“ različitih interpretacija (Venuti 2004: 26). Ovde autor govori i o rivalskim tumačenjima (*competing interpretations*) koja ne zavise uvek od prevodilaca ili urednika: kada izdavač reši da uloži u novi prevod kako bi zaradio na tržišnoj vrednosti izvornog teksta, tada je vrednost koju stvara novi prevod prvenstveno ekonomske prirode. Jedan od ključnih tekstova u ovoj oblasti jeste esej autora Dagleasa Robinsona *Retranslation and the Ideosomatic Drift* (1999) koji smo detaljnije izložili u delu posvećenom teorijskom okviru. Osim hipoteze o suplementarnosti prevoda koja je ušla u naše istraživačke hipoteze, Robinson na kritički način govori o božanskoj komponenti izvornog dela o kojoj govori Berman: „Naša standardna pretpostavka o novim prevodima jeste ta da se njima pristupa kada postojeći prevod postane zastareo, odnosno kada počne da biva *široko percipiran* kao takav. U skladu sa tim idealizovanim modelom istorije prevođenja, izvornik je za sva vremena, ali je prevod jedino za svoje vreme: svaka generacija mora da ponovo prevodi bezvremeni izvornik za svoj poseban senzibilitet“ (Robinson 1999: 1). Kako bi neki književni klasik bio relevantan za specifičnu ciljnu kulturu u specifičnom području, prevodilac smanjuje „višak značenja“ klasika samo na onaj uski skup koji će omogućiti recepciju u segmentu svoje ciljne publike (Robinson 1999: 1). Robinson dovodi u pitanje pretpostavku da se tekst ponovo prevodi zato što se percipira kao zastareo i smatra da se književni klasici mogu prevoditi iz mnoštva najrazličitijih razloga od kojih su tek neki povezani sa protokom vremena. Robinson se pita „šta to znači kada se prevod široko percipira kao neadekvatan i ko je taj ko ga tako percipira“ (Robinson 1999: 3).

Navodimo i prve empirijske studije u ovoj oblasti: iako se bave prevodima dečije književnosti koja nije predmet našeg istraživanja, ove studije su, ipak, veoma značajne zbog toga što postavljaju ključna pitanja za istraživače u novom milenijumu: uticaj vladajućih normi i ideologija na prevode i uticaj dejstvenika prevođenja na pojavu i prirodu ponovo prevedenih dela. Nica Ben-Ari, koja ispituje prevode književnosti za decu sa nemačkog na hebrejski, ukazuje na niz strategija prevođenja kao što su stilsko oplemenjivanje izvornika u funkciji podsticanja govornih veština ili pak uticaja cenzure i odbacivanja onoga što bi se moglo etiketirati kao „needukativno“ (Ben-Ari 1992: 221-30). U oblasti teorijskog razmatranja prevodne dečije književnosti, izuzetno je uticajan i rad Riite Oitinen, *Alice Revisited* (1997), u kome autorka analizira tri prevoda na finski jednog od najprevođenijih klasika dečije književnosti, *Alisa u zemlji čuda* Luisa Kerola, u društveno-političkom i jezičkom kontekstu različitih perioda u kojima su se ti prevodi javljali i ukazuje na ključne činioce koji su uticali na samu tipologiju prevoda. Ona upravo podvlači važnost agenasa prevođenja, zaključujući „da prevodi uvek nastaju u jedinstvenim situacijama koje utiču na prevodiočev način čitanja i razumevanja teksta, te

da naš sopstveni sistem vrednosti, polna pripadnost muškom ili ženskom rodu, kao i vreme u kome živimo sa svojim sopstvenim normama, da sve to utiče na način na koji čitamo ne samo izvornike već i prevode“ (159). Od značaja za naš rad svakako jeste celokupan istraživački rad finskih autorki Koskinen i Paloposki koje su usvojile koncept komplementarnosti prevoda poznat još od ranije kroz Bermanova i Robinsonova teorijska razmišljanja; u svom radu *A Thousand and One Translation* (2004) u kome se bave prevodima *Alise u zemlji čuda*, ove dve autorke navode da komplementarna priroda prevoda ne može baš uvek biti apsolutno važeća jer nove verzije ne dodaju nužno mnogo novih tumačenja (Koskinen i Paloposki 2004: 28).

Ako je poslednja decenija XX veka obeležena teorijskim postavkama i prvim pragmatičnim istraživanjima iz oblasti RS, čini se da je u novom milenijumu ovo polje istraživanja jedno od najzastupljenijih i najpopularnijih među proučavaocima u ovoj oblasti. Početkom XXI veka preovladala su istraživanja s ciljem da se potvrdi ili pobije validnost Bermanove hipoteze, dok su brojne studije slučaja ukazale na neadekvatnost ove hipoteze u odnosu na heterogenost ispitivanih slučajeva (Monti 2011: 20).

S obzirom da se u našoj disertaciji bavimo temom „Ko ponovo prevodi?“ od izuzetnog značaja su nam bili i radovi koji ulaze u oblast *Translator's Studies: Anxieties of Influence. The Voice of the first Translator* (2015) u kome se autorke Koskinen i Paloposki bave pitanjem prevodičevog glasa i njegove vidljivosti, odnosno uticajem prvog prevodioca na „naslednike“, kroz primer švedskog prevoda Selindžerevog *Lovca u raži*.¹³

U okviru italijanskih RS izdvojicemo rad Paole Venturi *L'immobilità del traduttore: la traduzione dei classici oderni inglesi in Italia*¹⁴ (2011), koji je zanimljiv sa stanovišta uticaja pojedinih prevodilačkih normi delatnih u italijanskim prevodima kanonizovanih engleskih klasika: naime, njihov kanonski status u izvornoj kulturi uticao je na to da prevodi na italijanski budu lišeni vitalnosti i „zamrznuti“ u okviru Panteona velike klasične književnosti (2011: 357). Temom arhaizacije odnosno modernizacije prevoda i usvajanjem konzervatorskog, modernizatorskog ili pak hibridnog pristupa u prevođenju, kao i analizom prevoda sa ciljem da se odredi da li je u pitanju samo revizija prethodnog prevoda ili potpuno novi prevod, bavi se Elena Pantaleo u svojoj tezi *(Ri)tradurre i classici moderni di lingua inglese*¹⁵ (2016).

Od posebnog značaja za naše istraživanje bili su radovi koji su, osim ispitivanju fenomena novih prevoda, posebnu pažnju posvetili i pronalaženju odgovarajuće metodologije za ispitivanje kako validnosti RH, tako i drugih aspekata novih prevoda: Šeron Din-Koks u svojoj disertaciji, kasnije pretočenoj u monografiju *Confronting the Retranslation Hypothesis: Flaubert and Sand in the British Literary System* (2011) proverava validnost RH na primeru prevoda na engleski Floberovog romana *Madam Bovari* (sedam prevoda nastalih u rasponu od 1886. do 2007), kao i romana Žorž Sand *Đavolska bara* (takođe sedam prevoda u rasponu od 1847. do 2005). U pronalaženju adekvatne metodologije ispitivanja autorka se koristila sistemskom funkcionalnom gramatikom M.A.K. Halideja, budući da se ona zasniva na stvaranju značenja kroz jezički izbor, te predlaže metafunkcije jezika kao ose koje omogućavaju merenje bliskosti između izvornog i ciljnog teksta. Dinova navodi u zaključku da je teza ukazala na nedostatak koherentnog metodološkog pristupa u analizi novih prevoda, a da se ona odlučila za pristup koji je diktirala sama priroda analiziranih dela. Ona priznaje da je to samo jedan od modela istraživanja i da praksa novih prevoda zahteva metodološki pristup koji je „osetljiv“ na specifičnosti predmeta istraživanja. U zaključku, autorka ukazuje na činjenicu da RH teško izdržava proveru realnosti kada se uporedi sa specifičnostima tekstova i sociokulturnim determinantama u svakodnevnoj prevodilačkoj praksi, dok je sa druge strane evidentan nedostatak koherentnog metodološkog pristupa u ispitivanju fenomena

---

¹³ Autorke se u ovom radu bave prvim prevodom ovog dela iz 1961. godine, čiji je autor bio poznati pisac i prevodilac Pentti Saarikoski, koji je u Finskoj doživeo kulturni status i potonjim prevodom priznatog književnog prevodioca Artoa Šroderusa, iz 2004. godine. I pored pozitivnih kritika, zasnovanih na uobičajenom diskursu vezanom za nove prevode („svežiji, čitljiviji, savremeniji i slično“), u jednoj od kritika pojavila se rečenica: „Iako je prevod nov, glas koji čujete i dalje je glas starog dobrog Holdena“, što se verovatno odnosi na glas prvog prevodioca (Koskinen i Paloposki 2015:7).

¹⁴ *Nepomičnost prevodioca: prevod modernih engleskih klasika u Italiji*.

¹⁵ *Novi prevodi modernih klasika na engleskom jeziku*.

ponovnog prevođenja (261). Autori Dasterdji i Mohamadi takođe se u svom radu *Revisiting Retranslation Hypothesis: A Comparative Analysis of Stylistic Features in the Persian Retranslations of Pride and Prejudice* (2013), bave pitanjem usvajanja odgovarajuće metodologije za dokazivanje RH na korpusu dva prevoda klasika Džejn Ostin *Gordost i predrasude*. Oni pribegavaju instrumentima Šortove analitičke metode lingvističke stilistike u čijem središtu su tri lingvistička stilska markera, koji predstavljaju mikronivo stilske analize: TTR (odnos tipova i tokena), ASL (prosečna dužina rečenice) i SR (prikazivanje govora), a pristup integrišu sa metodologijom Mone Bejker (2000) koja se odnosi na obrazac jezičkih izbora u književnom prevodu koji bi trebalo direktno porediti sa IT kako bi se utvrdio uticaj izvornog jezika i/ili piščevog stila na prevod. Ispitivani uzorak je mali (tek nekoliko pasusa) i stoga više predstavlja ogled i poziv na detaljniju analizu. Ova dva rada inspirisala su nas u smislu traganja za metodom koja će na najbolji način „izmeriti“ specifičnosti tekstova iz našeg korpusa.

U okviru istraživanja prevođenja na srpskom i nekadašnjem srpskohrvatskom govornom području, ova tema nije do sada obrađivana, osim naših radova: *Novi prevodi – nova tumačenja* (Milivojević 2015); *Le traduzioni de Il principe del Machiavelli in serbo(croato)* (Milivojević 2016) i *Novi prevodi Pirandela kao sredstvo približavanja izvorniku* (Milivojević 2017), u kojima se bavimo pojmom novih prevoda i autorima koji čine deo našeg korpusa: pojedini delovi ovih radova sadržani su u našoj disertaciji, a kroz ova istraživanja zapravo i počinje interesovanje i inspiracija za temu koju smo obradili u ovoj tezi. Na tragu našeg rada posvećenog prevodima Makijavelija, autor trećeg, još uvek neobjavljenog prevoda *Vladaoca* na hrvatski, Damir Grubiša objavio je rad *Il problema della traduzione del Principe di Machiavelli (caso di studio croato e italiano)* (2018) u kome se bavi pojedinim terminološkim problemima prevođenja u ovom Makijavelijevom delu.

U radu *Hipoteza o retradukciji pod lupom istraživača* (2012), Ana A. Jovanović daje pregled i analizu novijih istraživanja na temu novih prevoda. Autorka zaključuje da „hipoteza o retradukciji, koja podrazumeva ‘približavanje’ novog prevoda slovu izvornika u odnosu na prethodni ciljno usmeren prevod, nije dobila svoju potvrdu u većini proučenih radova i da je stoga potrebno formulisati nove premise o retradukciji, kadre da na kompleksniji i precizniji način utru put novoj paradigmi za komparativnu analizu prevoda i retradukcija“ (Jovanović 2012: 167).

Iako tema disertacije Tijane Tropin *Teorijski aspekti prevođenja književnosti za decu sa stanovišta studija kulture* (2014) nisu novi prevodi sa stanovišta RS, autorka se kroz analizu različitih poetika prevođenja književnosti za decu posredno dotiče i ovog pitanja upravo u svetlu vladajućih normi i ideologija koje su ključno opredeljivale prevodilačke strategije od „posrba“ do prevoda u punom smislu te reči. Kroz ispitivanje prevodne dečje književnosti objavljujane u Jugoslaviji na srpskohrvatskom jeziku od 1945. do 1990, autorka dolazi do zaključka da su i prevodi i prerade namenjeni deci pokazali niz odlika koje se ne mogu naći u prevodima za odrasle kao što su lokalizacija, jezičko pojednostavljivanje ili brisanje pojedinih elemenata. Kada je reč o konceptu normi i dejstvenika prevođenja, autorka zaključuje da su ideološke promene unošene u tekst bile posledica cenzure, prakse podsticanja određenih pisaca i usmeravanja čitalačkog konteksta paratekstom (2014: 6).

2. Retraduktološke studije

2.1. Oblast istraživanja

Osnovni pravci istraživanja RS-a počevši od devedesetih godina pa sve do prve dve decenije novog milenijuma nastoje da pruže odgovor na pitanja koja se tiču predmeta novih prevoda, razloga za njihovu pojavu, načina prevođenja i brojnim drugim. Stoga ćemo u ovom prikazu oblasti RS-a, u cilju pružanja osnovnih teorijskih i praktičnih postavki na kojima smo zasnovali našu disertaciju, izložiti osnovne koncepte ove discipline kroz potpoglavlja naslovljena: „Šta se ponovo prevodi?“, „Zašto se ponovo prevodi?“, „Kako se ponovo prevodi?“ i „Ko ponovo prevodi?“. Ovo su ujedno i naslovi centralnih poglavlja našeg rada.

2.2. Šta se ponovo prevodi?

2.2.1. Klasici

Nasuprot terminu „klasična dela književnosti“ koji se odnosi najpre na dela helenske i rimske starine, RS se danas prvenstveno bave kategorijom savremenog klasika, odnosno dela nastalih sredinom 19. veka koja su najpre predmet novih prevoda ili reizdanja (Koskinen i Paloposki 2003: 29). Berman naravno svemu pridaje filozofski ton i govori o tome da je „sudbina svih prevoda klasika svetske literature takva da pre ili kasnije budu ponovo sačinjeni“ (Berman 1984: 226).

2.2.2. Dečja književnost

Klasici za decu su posebna kategorija klasika, a odlikuje ih, baš kao i klasična dela za odrasle, dvoznačnost sadržaja zbog čega je teško tačno utvrditi ciljnu čitalačku publiku. Upravo iz tog razloga, mnoge knjige za decu ulaze u oblast književnosti za odrasle, „a *Alisa u zemlji čuda* predstavlja odličan primer na koji način se priča može razumeti iz različitih uglova u različitim kulturama i prostorno-vremenskim odrednicama“ (Oitinen 2000: 3). Klasici dečje književnosti kao što su *Pinokio*, *Alisa u zemlji čuda* ili pak *Dejvid Koperfild*, spadaju u poseban podsistem klasične književnosti zbog toga što nemaju status kanonskih dela, kao što je to slučaj sa kanonizovanim tekstovima književnosti za odrasle, a pružaju pregršt mogućnosti za različita čitanja i tumačenja (Venturi 2011: 6).

2.3. Zašto se ponovo prevodi?

2.3.1. Filozofski okvir

Bermanov specifičan filozofski pristup delatnosti prevođenja ogleda se i u njegovom promišljanju podsticaja za nove prevode: „velikoj prozi“, kako Berman naziva klasične romane, svojstveno je to što obuhvata, zgušnjava i meša ceo višejezički prostor neke zajednice. Usled te bezobličnosti i nekontrolisanosti koja proističe iz mnogostrukosti jezičke mase, tekst se širi i naduvava, i to čak i u delima gde je briga o formi velika, kao kod Džojasa, Broha, Tomasa Mana, Muzila ili Prusta (Berman 1999: 51). Upravo u toj bezobličnosti i mnogostrukosti, Berman nalazi razlog za nove prevode.

Još pre Bermana, ovu ideju o višku značenja u izvornom tekstu formulisao je Kermod (1975) na tragu definicije Levi-Strosa da velika književna dela – ali samo na izvornom jeziku – poseduju *significational surplus* odnosno da označavaju više nego što je potrebno za nekog tumača ili neku generaciju tumača (Kermod 1975: 140). Kako bi neki književni klasik bio relevantan za specifičnu ciljnu kulturu u specifičnom području, prevodilac je primoran da „ograniči izvornik na uski skup značenja relevantan za ciljnu publiku“ (Robinson 1999: 1). Bermanov *kairos*, trenutak u kome sazreva potreba za novim prevodom, u Robinsonovoj koncepciji postaje „kolektivno osećanje

neadekvatnosti prevoda“. Trenutak je sazreo za nove prevode kada kolektivno osećanje nepoklapanja između izvornika i postojećeg prevoda postane neprihvatljivo na kolektivnom nivou.¹⁶

I pored očigledne inspiracije nemačkom idealističkom filozofijom (poziva se na Getea, Humbolta i Šlajermahera), ali jednako i pod uticajem razmišljanja Valtera Benjamina iznetim u čuvenom eseju „Zadatak prevodioca“¹⁷, u Bermanovom promišljanju delatnosti i produkta ponovnog prevođenja, ipak se mogu jasno razabrati zameci i danas vladajućih teorijskih postavki o ovoj delatnosti: Berman kreće od dve osnovne „činjenice“ koje naziva *kairos* ili „propast“. „Svaki prevod se odlikuje onim što je *non-translation*, a prvi prevodi su oni koje najviše pogađa *non-transposition* (Berman 1990: 5). Ta činjenica zvana *kairos* zapravo je temporalnost čina prevođenja (ne samo psihološka, već i kulturna i lingvistička), zbog koje je „greška“ u tom prvom prevodu na svom vrhuncu, a novi prevod nastaje iz nužnosti da se, ako ne otkloni, a ono barem smanji ta početna nedovoljnost (Berman 1990: 5).

2.3.2. Tekstualni razlozi

Ovakav filozofski okvir posmatranja aktivnosti novog prevođenja ipak se ne može odvojiti od tekstualne i jezičke dimenzije: taj razlog, bilo da ga Berman naziva „nedostatkom“ ili pak Robinson „kolektivnim osećanjem neadekvatnosti prevoda“, leži u tome što „original ostaje večno mlad, a prevodi zastarevaju, odnosno pripadaju odgovarajućem dobu jezika, književnosti, kulture“ (Berman 1999: 5). Nasuprot ovom opštem uverenju da je izvornik uvek aktuelan, dok je prevod taj koji zastareva, Andre Topia uvodi naizgled paradoksalnu tezu da je delo to koje se menja, dok se prevod ne menja. Dok delo koje je smešteno u mreži organskih interakcija, nastavlja da se kreće prema promenama perspektive koje donosi istorijska evolucija, prevod je zamrznut u nepomičnom vremenu jednom za svagda (Topia 1999: 64). Ovaj stav se može povezati sa promišljanjem o bezobličnosti prevoda, odnosno višku značenja, jer svako vreme upisuje u izvornik svoja značenja koja u njemu *a priori* postoje dok je prevod u sebe uneo određeno tumačenje koje je ograničeno vremensko-prostornim okvirima.

U samu Bermanovu hipotezu ugrađen je koncept zastarevanja prevoda što se, međutim, ne odnosi jednako na sve prevode, jer neki zastarevaju sporije, a oni koji ne zastarevaju su takozvani „veliki prevodi“ (1990: 1-2). Ovo pitanje je nužno povezano sa promenama u jeziku i potrebom osavremenjavanja terminologije i jezika iz prethodnih prevoda, što se može posmatrati iz sinhronijske i dijahronijske perspektive: pojedini prevodi *Vladaoca*, na primer, pojavili su se gotovo istovremeno s izvornikom (slučaj engleskih i francuskih prevoda), a u svakom potonjem prevodu bilo je nužno ažuriranje jezika u skladu sa istorijskim razvojem jezika i promenama u njemu. Ova dijahronijska perspektiva prevoda, međutim, ne može biti važeća za prevode na srpskohrvatski jezik jer su svi prevodi bili sinhronijski, nastali u XX veku i prvoj deceniji XXI veka. Postoje i takozvani „istorijski prevodi“, to jeste prevodi s određenom vrednošću upisanom u vremensko-prostorni okvir vremena u kome su nastala (*Eneida* Klosovskog koju navodi Berman), i to su prevodi koji dostižu status klasika, kao i izvornik.

2.3.3. Norme i ideologija

U okviru kulturološkog posmatranja prevođenja, a naročito nakon takozvanog socijalnog zaokreta u ovoj oblasti, perspektiva se pomera sa jezika i teksta na vanjezičke i vantekstualne činioce

---

¹⁶ Termin koji uvodi Robinson glasi *ideosomatic drift*, kojim autor označava kolektivno osećanje neadekvatnosti postojećeg prevoda, te stoga i potrebe za novim prevodom. „Ideosomatsko“ je termin koji vezuje za grupno, kolektivno osećanje, a *drift* u ovom kontekstu jeste percipirano iskliznuće (ispadanje, nepodudaranje) između izvornika i postojećeg prevoda (Robinson 1999: 3).

¹⁷ Poput Benjamina i Berman posmatra prevođenje kao mističnu delatnost, kao nešto što ima svoje imanentne zakone postojanja. Kod Benjamina prevođenje hvata „suštinu jezika“ (Benjamin 1998: 106), a kod Bermana su novi prevodi ti koji imaju zadatak da uhvate suštinu dela, koja postoji, večna i neizmenjena u vremenu, dok je ono što se menja jezik sam i to jezik prevoda (Berman 1990: 3).

koji uslovljavaju prevod. RS predstavlja gotovo idealno polje za ispitivanje delovanja normi i ideologija kako na tekst tako i na paratekstualne elemente. Ovaj pristup označio je približavanje istorijskom i društvenom razumevanju načina na koji tekstovi kolektivno funkcionišu kao podsistem unutar ciljnog literarnog sistema (Bejker 2011: 190). Ako je svaki prevod *rewriting* (Lefever 1992: 103), da li je onda korpus različitih prevoda istog dela i neka vrsta „ponovnog pisanja“¹⁸ ne samo u odnosu na izvornik, već i u odnosu na svaki pojedinačni prevod? Ovo pitanje neizbežno dotiče pitanje intertekstualnosti koja se u okviru RS shvata upravo kao odnos u koji međusobno ulaze različiti prevodi istoga dela.

Uticaj vladajućih društvenih normi vidljiv je na korpusu prevoda na engleski Zolinog romana *Nana* (prevodi nastali u rasponu od 1884. do 1992). Tek najnoviji prevod sadrži opširan uvod koji prati odabrana bibliografija kritičkih radova o Zolinim romanima. Čini se da tekst, tek onda kada postane klasik, važan putokaz u kulturnoj memoriji, „zaslužuje“ da bude praćen aparatom namenjenim prvenstveno akademskoj čitalačkoj publici. Ovo svedoči o tome da je *Nana* zapravo dugo bila pozicionirana na marginama literarnih kanona u ciljnog jeziku, a da joj je tek najnoviji, relativno skorašnji prevod dao „kanonski status“, kroz uvođenje paratekstualnih elemenata koji su ovaj roman „akademski“ uokvirili (Venuti 2004: 26). U prvom prevodu je Zolin eksplicitni, naturalistički jezik, sa mnoštvom aluzija na senzualnost i seks (što nije bilo prihvatljivo za takozvano načelo *moral delicacy* britanskog viktorskog društva) podvrgnut strategiji „cenzure“ i to „autocenzure“ koju je sproveo sam prevodilac. Vladajuće društvene norme su oblikovale potonje prevode kroz tehnike izostavljanja, supstitucije (davanja potpuno suprotnog značenja od onog u izvornom tekstu), ostavljanja „skaredne“ reči u originalu¹⁹. Tek pozniiji prevodioci su zapravo pod uticajem promenjenih društvenih normi „omogućili“ Zoli da u engleskom jeziku bude primer slobode književnog izraza, iako znatno kasnije nego što je to bio slučaj sa francuskim izvornikom (Braunli 2015: 84-85).

Dok su na prevod Zolinog romana *Nana* značajno uticale nepisane društvene norme, na prevod *Zenove savesti* italijanskog pisca Itala Zveva znatno je uticalo zvanično cenzorstvo: zbog svoje introspektivnosti, Zvevo je prvi put preveden na španski tek 1956²⁰, a zvanična cenzorska komisija izbacila je iz ovog prevoda delove koji se tiču eksplicitnog ili neposrednog pominjanja preljube i brakolomstva, kao i sve izraze senzualnosti i seksualnosti²¹. Tek nakon pada frankističkog režima, pojavio se prvi integralni prevod 1982, dok je najnoviji objavljeni prevod zapravo revidirani prvi prevod Atilija Dabinija iz 1953. godine. Norme su na ovaj način romaneskno oblikovale sudbinu prevoda Itala Zveva za špansko govorno područje (Sančez 2017: 135). Onako kako je na sudbinu prevoda na španski Zvevove *Zenove savesti* uticalo zvanično cenzorstvo, izdavačko putešestvije ovog pisca i za srpskohrvatsko područje bilo je određeno nekom vrstom „nevidljivog“ cenzorstva. Prvi prevod koji je uradila Lela Matić, pojavio se 1963. godine. Isti prevod je ponovo štampan 2012, a između ova dva izdanja pojavio se 1982. prevod na hrvatski (prevodilac Mate Maras). Od *Zenove savesti* veći „uspeh“ imao je roman *Senilnost*: objavljen je prvi put u prevodu na hrvatski pod nazivom *Mlada starost* 1935. (prevodilac Anton Nizeteo) i 1983. pod nazivom *Kasna ljubav*, u prevodu Jerke Belan. Prvi prevod na srpski objavljen je 1982. (Cvijeta Jakšić), a ponovo štampan 2014. i 2017. godine. Od ova dva Zvevova romana, *Senilnost* je imao i veći broj prevoda i izdanja na nekadašnjem jugoslovenskom, a danas srpskom tržištu. Razlozi se svakako mogu tražiti u „neprivlačnosti“ psihološke teme romana i svojevrsnoj „tihjoj“ cenzuri socijalističkog društva, u kome nije bilo mesta

¹⁸ U domaćim okvirima nije ponuđen prevod za termin *rewriting*. Ako smo *retranslation* preveli kao ponovno prevođenje, onda ćemo po istom modelu i *rewriting* prevesti kao „ponovno pisanje“ iako sintagma ni izdaleka ne dočarava koncept iskazan engleskim terminom: koncept novog, drugačijeg, „drugog“ tumačenja i u skladu s tim, novog ispisivanja teksta.

¹⁹ U prvom prevodu iz 1880. godine, skarednom se smatrala reč, odnosno izraz „trudna, u drugom stanju“ tako da je prevod za rečenicu „Nana était enceinte de trois mois [Nana was three months pregnant]“ glasilo „Nana was three months *enceinte*.“

²⁰ Ovaj prevod koji je sačinio Hoze Maria Veljoso smatra se prvim prevodom na španski, iako je Zvevov roman već prethodno bio preveden i objavljen 1953. u Argentini (autor prevoda Atilio Dabini).

²¹ U pitanju su delovi u kojima glavni junak izjednačava sa psihološke perspektive vanbračnu i bračnu vezu, što je značajno za razumevanje *Zenove bolesti* kao bolesti društva, tako da je cenzorstvo direktno uticalo na suštinu samog dela (Sančez 2017: 140).

za preispitujući monolog društveno neprilagođenog pojedinca. S druge strane, *Senilnost* preskače čitav ovaj „idilični“ socijalistički period i biva objavljen na početku raspada SFRJ: i odabrani izdavački naslovi, *Mlada starost* i *Kasna ljubav*, predstavljaju svojevrsno sadejstvo izdavača u predstavljanju teksta svetu, neku vrstu izdavačkog parateksta koji sakriva suštinu dela. Tek u postjugoslovenskom periodu (koji računamo već od početka osamdesetih godina), roman dobija pravo na svoj autentični, izvorni naslov, neprivlačan uhu i svesti, odnosno „savesti“ čitalaca.²²

Pitanje normi zauzima ključno mesto u okviru pojedinih novih grana istraživanja u oblasti RS, kao što su rodne i kvir prevodilačke studije koje istražuju način na koji se pitanja pola, roda i seksualnog identiteta manifestuju na fenomen prevođenja i oblikovanje tekstova (Fon Flotou 2011: 122-123). Knjiga *Drugi pol* Simon de Bovoar, takozvana „feministička Biblija“, prevedena je na engleski po prvi put u integralnom obliku 2004. godine, nakon prvog prevoda iz 1953. iz koga je izbačeno čitavih 145 strana sa opisima društveno nepoželjnih i neprihvatljivih aspekata iz života žene, a slučaj upravo ovog prevoda navodi se kao paradigmatičan u okviru rodno i feministički orijentisanih PS-a. Kroz prevode na engleski jezik Lorkine zbirke pesama *Poeta en Nueva York*, od prvog prevoda 1940. do najnovijeg prevoda iz 2008, može se pratiti na koji način se socijalna i kulturna evolucija odrazila u prevodima kroz rasno i seksualno osetljivu terminologiju. Poesma *Oda a Walt Whitman* takođe predstavlja ključni tekst u kome Lorka iskazuje protivrečan stav kako prema sopstvenoj homoseksualnosti tako i prema homoseksualnosti uopšte, a evolucija stavova i društvenih normi očita je u prevodima na engleski²³ (Volš 2017: 47).

Čini se, ipak, da je žanr dečije književnosti predstavljao najplodotvornije polje za istraživanje uticaja normi na prevođenje; ilustrativan primer svakako jeste verovatno najčudniji roman dečje književnosti, *Alisa u zemlji čuda*. Na primeru tri finska prevoda ovog dečijeg klasika iz 1906, 1972. i 1995. jasno se očituju promene kroz koje je tokom ovog devedesetogodišnjeg perioda prolazila Finska: od početne lokalizacije zbog nužnosti stvaranja specifičnog, dotada nepostojećeg žanra dečije književnosti do trećeg prevoda u kome je jasan uticaj globalizacije na prihvatanje drugosti strane kulture²⁴. Slične analogije mogu se povući i sa prevodima na italijanski, nemački, francuski, španski i portugalski, naročito u verzijama namenjenim maloj deci, što zapravo i ne svedoči toliko o razlikama u kulturi koliko o razlici u pristupu dečijoj i odrasloj čitalačkoj publici (Oitinen 1997: 159). Pominjemo upravo ovo istraživanje kako bismo povukli paralelu sa prevodom *Alise* na srpski: jedino domaće istraživanje na temu prevoda dečije književnosti problematizuje prevod Luisa Kerola sa jezičkog stanovišta navodeći „da su u prvom planu bile igre rečima, parodije i aluzije za koje je jedino kreativno rešenje ponudio Vinaver, prvi prevodilac koji je adaptirao parodije drugim parodijama“ (Tropin 2014: 5). Ne mogu a da se ne primete sličnosti između odlika prevoda u dve različite kulturne i jezičke sredine: kao što Oitinen govori o tome da su početkom XX veka bili neophodni prevodi i uticaji iz drugih kultura i jezika i da je tako ova britanska priča prilagođena kroz postupak podomaćivanja za finsku decu (1997: 135), jednako nam autorka studije o domaćim prevodima ovog Kerolovog romana ukazuje na kontekst pojavljivanja prvog prevoda na srpski pod nazivom *Alisa u čarobnoj zemlji* (1923). To je epoha u kojoj su srpska i jugoslovenska prozna dela za decu dosta zaostajala za zapadnoevropskom dečijom književnošću, što je dovelo i do porasta interesovanja za ovaj žanr. Promene koje je Vinaver uneo u tekst takve su da se može govoriti tek o skraćenoj adaptaciji jer su realije (pojmovi koji bi bili nerazumljivi srpskoj deci) zamenjene približnim ekvivalentima srpskog jezika i kulture. Sudbina srpskih prevoda pratila je, i pored ovog izuzetno

²² Izdavač je razmatrao mogućnost novog prevoda romana *Senilnost*, ali se na kraju ipak odlučio da objavi reprint već postojećeg prevoda, navodeći kao razloge „zahtevnost dela i ekonomsku neisplativost poduhvata“ (Razgovor sa izdavačem, odnosno urednicom edicije velikih romana izdavača „Plato“, Natašom Anđelković, 13.02.2014).

²³ „¡Maricas de todo el mundo, asesinos de palomas!” - (1) “Perverts of all the world, killers of doves!” (2) “Perverts of the world [...]”; (3) “Pansies of all the world [...]”; (4) “Faggots of the world [...]”; (5) “Queers of the world [...]”. U prva dva prevoda primetan je oblik autocenzure uz izbor neutralnog termina *perverts* koji namerno eliminiše aluziju na homoseksualnost, što predstavlja ključ za razumevanje pesme, dok se potonji prevodi ne libe da upotrebe pogrdni termin za homoseksualce i na engleskom. Interesantna je upotreba *queer* u poslednjem prevodu, što ukazuje na to da prevodioci žele da naglase da gej zajednica smatra svojim pravom da koristi upravo ovaj termin (Volš 2017: 47).

²⁴ U trećem prevodu ostavljeno je ime junakinje u izvornom obliku *Alis*, nasuprot lokalizovanom *Liisa* u drugom prevodu (Oitinen 1997: 159).

originalnog „autorskog“ pristupa, liniju prevoda na druge jezike: nakon početne lokalizacije i adaptacije, posleratni prevodioci usvojili su veći stepen vernosti izvornom tekstu (Tropin 2014: 85). Naspram problematizacije jezičkih pitanja, prevodi romana *Srce* Edmonda de Amičisa obojeni su političkom opredeljenošću prevodilaca i epoha u kojima su nastajali. I pored toga što kasniji prevodi izbegavaju lokalizaciju, uočljive su tekstualne intervencije na ideološki problematičnim mestima, što autorka objašnjava uređivačkom politikom; analiza parateksta takođe pokazuje „da su sva izdanja takva da ističu odlike *Srca* koje su u datom trenutku bile aktuelne (osećaj nacionalne pripadnosti, rodoljublje) te da su potisnuti sentimentalnost i religiozni duh izvornika“ (Tropin 2014: 58).

2.4. Ko ponovo prevodi? Agensi u prevođenju

2.4.1. Prevodilac

Prevođenje kao manipulacija (Lefever 1992; Popović 1976) uključuje čitav niz činilaca koje valja uzeti u razmatranje jer se „u novim prevodima, osim glasa prevodioca (novog prevodioca), može čuti velika raznovrsnost drugih glasova: agenasa, izdavača, revizora, kritičara i slično“ (Alvstad & Assis Rosa 2015: 12). *Translator's agency*, prevodiočeva dejstvenost, podrazumeva prevodilačku nameru koja je uvek kolektivna, određena upotrebom jezika, književnim kanonima, prevodilačkim tradicijama i institucijama u kojima je prevod stvoren. Osim ove institucionalne i društvene dimenzije dejstvenosti, Venuti priznaje i psihološke pa i podsvesne motive prevodiočeve individualnosti jer će se „prevođenje uvek dešavati u uslovima koji ostaju podsvesni ili subliminalni, nekad sasvim nesvesni“ (Venuti 2004: 30). Osim prevodiočeve dejstvenosti, često se u okviru RS govori o prevodiočevoj (ne)vidljivosti²⁵, odnosno transparentnosti njegovog glasa: „Glas koji čitalac čuje u svakom prevodu uvek se prepoznaje kao glas autora, nikada kao glas prevodioca, a ne čuje se ni kao hibrid ova dva“ (Venuti 1995: 238). Venuti kritikuje trenutnu dominaciju neokapitalističkih vrednosti u engleskom govornom području i iznosi tvrdnju da fluentni „nevidljivi“ prevod upisuje te vrednosti u prevedeni tekst, potiskujući stranost izvornog teksta, što rezultira etnocentričnim nasiljem. Tako Venuti promovise postranjujuću strategiju prevođenja (Venuti 1995: 220). Ovde se Venutijseva misao nadovezuje na Bermana, koji je govorio o etnocentričnom i hipertekstualnom prevodu. Upravo je polje RS-a idealno za istraživanje (ne)vidljivosti prevodioca jer se radi o različitim tumačima istog, autorovog glasa: kroz poređenje sličnosti i razlika više takvih glasova dobija se mnoštvo podataka o individualnim, nesvesnim podsticajima za prevođenje, kao i o normama i ideologijama koje neizbežno moduliraju prevodiočev glas. Kada se radi o novom prevodu, prevodiočeva dejstvenost se, po Venutiju, odlikuje znatnim povećanjem samosvesnosti koja nastoji da uzme u razmatranje čitav niz uslova i posledica prevođenja, a prevodilac stvara rivalski prevod zato što „novi prevodi tipično naglašavaju prevodiočevu nameru da tumači izvorni tekst u skladu sa različitim setom vrednosti kako bi doveo do nove recepcije tog teksta u ciljnoj kulturi“ (Venuti 2004: 29). Vidljivost prevodioca je potpuno suprotan koncept po kome se prevođenje poima kao sekundarna aktivnost; njegova pozitivna dejstvenost, međutim, prisutna je samo ukoliko je u skladu sa poštovanjem „slova“ dela i sa namerama koje su u službi i funkciji samog teksta.

Preplitanje višestrukih glasova u prevodima usložnjava se sa svakim novim prevodom: ako je prvi prevod predstavljao određenu modulaciju autorovog glasa, da li svaki potonji prevod odražava u sebi višestrukost glasova kako izvornika tako i svojih prethodnika? Kao što je specifične autorske glasove teško oponašati u prevodu, tako je i osobene prevodilačke glasove teško oponašati u novom prevodu. Specifičnost prevođenja kao kreacije uvek ostaje dominantna odlika ne samo prevoda, već i originala koji se „prelama kroz prevodioca“. U pitanju su najčešće takozvani „autorski prevodi“, kao što je Stanislav Vinaver prvi prevodilac Kerolovog dečjeg klasika na srpski, a Aldo Buzi tvorac jedne od verzija „autorskog prevoda“ na italijanskom (Venturi 2011: 313). U ovom slučaju prevodioci su izuzetno vidljivi u tekstu jer ga obeležavaju specifičnom autorskom aurom; druga vrsta vidljivosti, ako nije inspirisana isticanjem i rasvetljavanjem pojedinih tekstualnih segmenata dotad zamračenim

---

²⁵ *Translator's Invisibility*, rad Lorensa Venutija, objavljen 1995. godine, danas predstavlja obavezno štivo u oblasti proučavanja *Translator's Studies*.

ideološkim ili društvenim razlozima, obično proističe iz amaterskog i nedovoljno profesionalnog pristupa prevođenju. Za razliku od prethodne prakse kada se u novom prevodu uopšte nije pominjao pređašnji prevodilac, danas je novi prevodilac „vidljiv“ u komentarima i predgovorima, što je svakako dobro kako bi se pažnja čitalaca skrenula na praksu ponovnog prevođenja i prevođenja uopšte (Fusko 2015: 119). Na vidljivost drugog prevodioca zapravo utiče vidljivost prvog: ukoliko je prvi prevodilac bio vidljiv, a videli smo da se to događa kada je u pitanju neka „specifičnost“, bilo pozitivna bilo negativna, i vidljivost sledećeg prevodioca raste: tako se 2001. godine pojavio prvi srpski prevod Džojsovog *Uliksa* posle osamdeset godina od objavljivanja izvornika, a ime drugog prevodioca, Zorana Paunovića, postalo je izuzetno vidljivo zbog toga što je prethodni prevod za srpskohrvatsko govorno područje, objavljen 1957. (autor je Zlatko Gorjan), ocenjen kao „manjkav i najzaslužniji što je kod nas od *Uliksa* napravljena metafora za nečitljivu i tešku knjigu“ (Grujičić 2011).

2.4.2. Izdavači

U eri globalizacije u kojoj je knjiga postala prvenstveno proizvod, čini se da su upravo izdavači, odnosno „proizvođači“ knjiga najuticajniji agensi. Oni odlučuju najpre o odabiru izvornika koji će biti preveden i/ili ponovo preveden, a odluka o novom prevodu ili reizdanju starog (u redigovanoj verziji) zavisi od ekonomske vrednosti samog teksta, a ne nekih drugih tekstualnih činilaca. Veći izdavači će igrati na sigurnu kartu i pre će se opredeliti za reizdanja već postojećih prevoda, dok će manji i sami želeći da budu rivalski nastrojani prema većim izdavačima pa će se opredeliti za veću vidljivost izvornika kroz novi prevod (Koskinen i Paloposki 2003: 30). Obilje novih prevoda u drugoj polovini XX veka ukazuje i na smanjivanje troškova štampanja kao rezultat rađanja masovne čitalačke publike (Din 2011: 273). Svi ovi postulati, naravno, nemaju univerzalno važenje jer je na srpskom tržištu na delu upravo suprotna tendencija: nekada veliko, zajedničko tržište, usitnjeno je u male izdavačke i štamparske sredine, a mali tiraži i neisplativost knjižarske delatnosti uopšte utiču na ponovno ujedinjavanje. U malim sredinama koje žele da potvrde novostečeni status nacije i državnosti upravo kroz isticanje sopstvene jezičke autohtonosti, ne pojavljuju se novi prevodi na „novim“ jezicima: prevodi se „prepisuju“ i „ijekavizuju“ (za hrvatsko ili crnogorsko izdavačko tržište), dok hrvatski prevodi kruže na srpskom tržištu, predstavljajući rivalske prevode svojim „prevodnim ekavskim izvornicima“ (i obratno).

2.4.3. Kritičari

U agense prevođenja spadaju i kritičari: u pojedinim slučajevima oni su imali znatan udeo u stvaranju podsticaja za nove prevode. Već smo pomenuli *Drugi pol* Simon de Bovoar: feministička kritika s kraja dvadesetog veka – književni stručnjaci, filozofi i proučavaoci rodni studija – koji su se zainteresovali za tekst budući da je zadobio status manifesta ženskog pokreta – bila je zaslužna za izradu novog prevoda (Fon Flotou 2011: 4). Pojedini prevodilački skandali u našoj sredini (prevod *Fukoovog klatna* iz 1989. ili Markesovog romana *O ljubavi i drugim demonima* iz 1993), doveli su do pojave novih prevoda. Zasluga za novi prevod *Uliksa* pripisuje se sluhu izdavača koji je, zahvaljujući kompetentnim urednicima, rešio da ga objavi. Autor novog prevoda *Uliksa* ističe činjenicu da su mnogi prevodi zastareli i neadekvatni, da je sve prepušteno entuzijazmu pojedinaca i da bi skretanje pažnje na prevodilaštvo trebalo da počne od književne kritike koja bi ocenjivala i prevodilački posao (Grujičić 2011). U našoj sredini, prevodilačka kritika ne postoji i zato je sve više nevidljivih loših prevoda, što neminovno za sobom povlači pitanje vidljivosti, odnosno nevidljivosti prevodioca jedino u odnosu na profesionalni pristup prevođenju, a nikako u odnosu na usvajanje odgovarajućih strategija prevodiočevog prisustva ili neprisustva u tekstu sa stanovišta savremenih PS-a.

2.5. Kako se ponovo prevodi?

Jedno od najznačajnijih pitanja u okviru PS-a, pitanje koje se tiče prevodilačke strategije i načina prevođenja, postaje još značajnije u oblasti RS-a, jer odabrana prevodilačka strategija zadobija veću važnost i vidljivost u nizu, odnosno sistemu različitih prevoda istog izvornika. Može li prevodilac novog prevoda istog izvornika da ostane imun na uslovljenost prethodnim prevodom i da li je njegov prevod nužno rivalski (Venuti 2004: 30) u smislu da će nastojati da usvoji drugačiju strategiju kako bi se razlikovao? Rešavanje pitanja temporalnosti prevoda vezuje se u okviru RS-a obično za koncepte arhaizacije odnosno modernizacije, a kada je reč o pristupu kulturno specifičnim elementima, govori se o lokalizaciji (domestikaciji, akulturaciji) ili pak postranjivanju (očudavanju). Ova dva pola je katkad veoma teško razgraničiti, što ćemo upravo pokazati na korpusu prevoda Pirandelovog romana *PMP*, u kome je tehnike arhaizacije bilo teško razdvojiti od tehnika lokalizacije, a sve u cilju transpozicije stila kao osnovne prevodilačke determinante.

2.5.1. Istorizacija i modernizacija prevoda

Prevodi dela savremenika ili pak dela u relativno uskom vremenskom rasponu ulaze u okvir sinhronijskih prevoda, dok prevodi vremenski udaljenih ili istorijskih dela bivaju obuhvaćeni definicijom dijahronijskih prevoda. Ovi prvi su, dakle, po definiciji pojedinih teoretičara „topli“ prevodi, dok su potonji prevodi „hladni“ jer su nastali kasnije i mogu da se koriste kritičkom recepcijom rada, kao i ranijim prevodima i njihovim kritikama (Vanderselden 2000: 8). Još mnogo pre konstituisanja RS-a, Popović je govorio o tome da se prevodilac dela iz prošlosti može uporediti sa autorom istorijskog žanra koji obično aktuelizuje prošlost, čineći je dostupnom savremenima (2006: 101), dok je Holms pristupe prevođenju delio na istorizujuće, odnosno retentivne (*historicizing or retentive translation*) i modernizujuće odnosno re-kreativne (*modernising or re-creative translation*) (1972:105). Posebno zanimljivi sa stanovišta istraživača RS mogu biti sinhronijski i dijahronijski prevodi istog izvornika, kao značajan izvor podataka o promenama jezičkog i vanjezičkog karaktera. Kada se govori o prevodima starijih ili verskih tekstova, postoji čitava skala prevodilačkih strategija koja se kreće od hiperarhaizacije do agresivne modernizacije²⁶ (Džons i Tarner 2004: 161). Kada je reč o starim književnim i verskim tekstovima koji ponovo bivaju prevedeni, gotovo je nezamislivo da se može pristupiti izradi prevoda, a da se najpre ne konsultuju prethodni prevodi (što u pojedinim slučajevima može biti zaista iscrpan i nimalo jednostavan zadatak). Jedno od pouzdanih i u praksi potvrđenih stavova teorijske nauke o prevođenju glasi da prevodilac treba da izbegava „vezivanje za uzak vremenski raspon u kome se prevod pojavljuje“ (Hlebec 1989: 152).

Svakako bi bilo nužno da novi prevod starih tekstova načini svoj odnos, to jeste usvoji prevodilačku strategiju koja će razrešiti na odgovarajući način ovo pitanje „intertemporalnosti“²⁷ prevoda, jer bi takvo rešenje valjalo smestiti unutar tog složenog niza isprepletanih odnosa prevoda ne samo prema izvorniku, već i prema drugim prevodima.

Uobičajena prevodilačka praksa jeste da se prevodioci trude da ne pribegavaju ni jednom ni drugom od ovih ekstrema, već da koriste detemporalizovani (obezvremenjeni) ciljni jezik, dovoljno savremen, ali bez markiranih obeležja modernosti, bez neologizama ili slenga koji bi učinio da čitalac oseti razliku između starog originala i sadašnje interpretativne situacije (Robinson 1998: 115). Odluka prevodioca prema jednoj ili drugoj strategiji svakako zavisi i od faktora koji nisu isključivo

²⁶ Na jednom kraju je hiperarhaizacija kada prevodilac u ciljnom tekstu koristi jezičke oblike koji prethode vremenu u kome je nastao izvornik, na drugom kraju je agresivna modernizacija kada se u ciljni tekst namerno ubacuju izrazito savremene reči i novi izrazi (Džons i Tarner 2004: 161).

²⁷ Čini se da izvornik i prevod postoje u dve heterogene vremenske dimenzije: dok prvi, duboko ukorenjen u kulturu, epohu i jezik na kome je napisan, ne prestaje da se prilagođava različitim perspektivama sa kojih se posmatra, prevodu nedostaje ta organska mreža interakcije i intertekstualnosti sa istorijom, kulturom i jezikom izvornika i stoga je manje fleksibilan. Ovu vremensku distancu između izvornika i prevoda Popović definiše kao intertemporalni faktor prevoda (2006: 101).

profesionalne prirode. Zavisni umnogome od segmenta čitalačke publike kome se prevod obraća: ono što može biti nerazumljivo i teško jednom čitaocu, može biti podsticajno drugom. Pitanje rešavanja vremenske distance u prevođenju književnog teksta postaje tim zanimljivije kad se primeni na više prevoda istog dela: ono se tada posmatra sa više nivoa, usložnjava se u zavisnosti od broja postojećih prevoda, i ne samo da svaki prevod uspostavlja sopstvena rešenja za problem vremenske distance, već se ovo pitanje postavlja kao kroz kaleidoskop: koja to rešenja potonji prevodi iznalaze ne samo u odnosu na izvornik, već i u odnosu na svoje prethodnike? Ovaj problem je neraskidivo vezan sa pitanjem zastarevanja jezika i onda svaki naredni prevod mora da reši vremensku distancu ne samo u odnosu na izvornik, već i u odnosu na svoje prethodnike. Stilska sredstva za prevazilaženje vremenske distance mogu imati i odličan stilski efekat što ćemo upravo pokazati na primeru prevoda *PMP*-a.

2.5.2. Lokalizacija i postranjivanje prevoda

Pitanje podomaćivanja odnosno postranjivanja prevoda vezuje se za kapacitet recepcije u ciljnoj kulturi: kako informacija o specifičnoj stranoj kulturi ili tekstu raste, otvaraju se i nove mogućnosti za sam prevod, tako da se ne može tvrditi da su savremena tumačenja dela adekvatnija ili zrelija u odnosu na ona iz prethodnih epoha. Nekada se postranjujuća strategija može naći i u prvom prevodu, ako je izvorna kultura već poznata ciljnoj, nezavisno od uloge prevoda kao uvoda dela u novu kulturu: tada se strani elementi mogu objasniti u predgovoru ili fusnotama ili pak ostaviti kao „drugost“ za čitaoce (Koskinen i Paloposki 2003: 51).

Usvajanje jedne ili druge prevodilačke strategije očituje se najviše u kulturno specifičnim elementima, prevodima imena²⁸ ili toponima. Navešćemo primer prvog prevoda romana *Srce*: ova prerada Spira Kalika iz 1895. idealan je „primer za devetnaestovekovnu prevodilačku poetiku književnosti za decu jer je u pitanju adaptacija namenjena ‘srpskoj deci’ i potpuno lokalizovana: radnja je premeštena u Beograd, svi likovi su u skladu s tim preimenovani; italijanska imena junaka zamenjena su srpskim a izvršene su i brojne promene toponima“ (Tropin 2014: 59). Tako je u prvom prevodu De Amičisovog *Srca* koji više spada u red adaptacija, „il ragazzo calabrese“ prevedeno sa „mali Prizrenac“, „il piccolo patriotta padovano“ sa „rodoljubivo Negotinče“, dok je „il giorno dei morti“ prevedeno sa „Zadušnice“ (Tropin 2014: 55). Ovaj prevod *Srca* kao i drugi prevodi iz perioda između dva svetska rata, *Golišan* (Kiplingova *Knjiga o džungli*) ili pak *Neposlušni Ćira* (Kolodijev *Pinokio*) primeri su potpune lokalizacije: upoznavanje sa drugim kulturama i razdobljima sasvim je potisnuto (Tropin 2014: 62). Najnoviji prevod *Alise u zemlji čuda* na finski, iz 1995, pokazuje da je nastao u vreme globalizacije i mnogo većeg prihvatanja onoga što se naziva „drugošću“ strane kulture: to se očituje u zadržavanju izvornog imena junakinje, Alis, ili pak u „vraćanju“ odlomka u kome se opisuje britanski običaj odlaska na kupalište, izostavljenom u prethodnim verzijama (Oitinen 1997: 153). Naveli smo ove primere iz dečije književnosti u kojima je najočitija prisutnost najstarijeg pristupa u prevođenju, lokalizacije, koji je Šlajermaher nazvao „vođenjem pisca u susret čitaocu“ (2003: 37) i metodom koja „ne zahteva od čitaoca nikakav trud ni napor“ (2003: 63). Kada je u pitanju prevođenje književnosti za odrasle, pitanje lokalizacije ili postranjivanja prevoda vezuje se za etnocentričnost u prevođenju koju Venuti naziva „nasiljem“ (1995: 220), a Berman „hipertekstualnim prevodom“ (1999: 42).

Često se strategije lokalizacije, odnosno postranjivanja očituju u pristupu paratekstualnim elementima: oni služe da „povedu“ čitaoca, da parafraziramo Humbolta, ili ka „stranosti“ ili ka „stranom“ (1963: 91). U njima se pisac odnosno delo uokviruje na određeni način i sugerise se čitaocu da li da posmatra delo kao deo ciljne ili pak izvorne kulture. Ovim pitanjem detaljno ćemo se baviti u delu naše analize posvećene paratekstualnim elementima kod Makijavelija i Pirandela.

---

²⁸ Već smo govorili o prevodima *Alise u zemlji čuda* sa ovog aspekta (2.3.3).

3. Makijavelijev *Vladalac* – Šta se ponovo prevodi?

Uz Danteovu *Božanstvenu komediju* i Kolodijevog *Pinokija*, Makijavelijev *Vladalac*, najverovatnije u verziji koju ni sam pisac ne bi odobrio, postalo je najslavnije i najosporavanije političko delo u proteklih pet stotina godina, kao i najprevođenije delo sa italijanskog na druge svetske jezike (Kampi 2013: 4). Odgonetanje „zagonetke zvane Makijaveli“ (Kroče 1952: 164) i dalje traje; ta zagonetka možda jeste odgonetnuta u izvesnoj meri u određenom istorijskom trenutku, ali svako doba nanosi nove slojeve koje treba iznova uklanjati kako bi se doprlo do suštine i srži ovog dela. Osim posebnih tumačenja stručnjaka, istoričara i lingvista, kao i populističkih i popularnih citiranja pojedinih maksima i rečenica istrgnutih iz konteksta složenog tkiva *Vladaoca*, poseban vid tumačenja predstavljali su naravno i prevodi, zaslužni za prenošenje M. misli u evropsko i svetsko kulturno nasleđe.

Vladalac se i u svom izvornom obliku danas čita kao delo sasvim drugačije od onog koje je M. nazvao *De Principatibus*. U okviru italijanske književne tradicije, M. jezik se s jedne strane približava fonomorfološkim odlikama firentinskog kvatročenta, dok se kroz stil i sintaksu proteže prema prozi čiji će predstavnik biti Galileo Galilei u XVII veku.²⁹ Ovaj jezik danas je teško razumljiv čak i naslednicima M. jezika u izvornom obliku. Jasno je stoga da se *Vladalac* u prevodu čita na potpuno drugačiji način nego što ga čita pripadnik izvorne kulture i paradoksalno, čita se na isti način: zato što u njemu čitalac prevoda, jednako kao i M. sunarodnik, nalazi sopstvenu kulturu, istoriju i književno nasleđe.³⁰

Danas je teško pristupiti *Vladaocu* isključivo kao prevodu teksta i apstrahovati čitav kulturno-istorijski prtljag dela koji je narastao tokom viševekovne istorije najraznovrsnijih čitanja i tumačenja. Ako prevodilac u promišljanju sopstvene prevodilačke strategije i donese odluku o tome da ne čita prethodne prevode kako ne bi uticao na svoje prevodilačke izbore, teško da može, makar svesno, da donese odluku o tome da odstrani sve ono što je „okružilo“ prototekst i da stvori metatekst koji bi bio obezvremljen i „objektivan“.

Od vremenski i prostorno ograničenog okvira nastanka dela, od precizno određene utilitarne namene, od dela koje se mora posmatrati kontekstualno kao produkt istorijske epohe i političkog trenutka u kome je nastalo do jednog od najkontroverznijih dela u svetskim okvirima: nemoguće je problematiku novih prevoda kao novih tumačenja ovog dela sagledati odvojeno od svega onoga što je danas prateći kulturno-istorijski bagaž-balast dela, gotovo kao neki imaginarni prateći aparat čiji se tek minimalni deo može pomenuti u predgovorima ili pogovorima, a koji nužno zatamnjuje i višestruko uslovljava naše čitanje Makijavelija.

3.1. Makijaveli posle Makijavelija: od istorijskog do univerzalnog značenja

Nikolo Makijaveli (1469-1527), pisac, filozof i politički teoretičar, autor je obimnog opusa koji obuhvata značajna dela poput *Razgovora o prvih deset knjiga Tita Livija* (*Discorsi sulla prima deca di Tito Livio*), *Umeće ratovanja* (*Dialoghi dell'arte della guerra*), *Firentinske povesti* (*Storie fiorentine*), komedije *Klicija* i *Mandragola*, kao i brojnih manjih spisa istorijsko-političkog i književnog karaktera. I pored svega toga, svakako se celokupno M. delo procenjuje i ocenjuje na osnovu ovog „delca“, nastalog 1513. godine, s latinskim naslovom *De Principatibus*, a objavljenog tek posthumno, 1532. pod nazivom *Il Principe*³¹. Kako se od „delca“ napisanog za jednog čitaoca, Lorenca Medičija³², u kontekstu specifičnog istorijskog i političkog trenutka (ponovnog dolaska

²⁹ http://www.treccani.it/enciclopedia/lingua_%28Enciclopedia-machiavelliana%29/, 13.03.2019.

³⁰ Tim Parks navodi sledeći primer: „Ako čitamo danas Poupov prevod Homera, mi to činimo zato što želimo da čitamo Poupu, ne Homera. Jezički posmatrano, ovaj prevod usmerava našu pažnju mnogo više na jezik i poeziju engleskog osamnaestog veka nego na Homera i staru Grčku. Tako novi prevod Makijavelija ne znači odbacivanje starih prevoda kao loših, već to da starije verzije zapravo predstavljaju određena razdoblja u razvoju engleskog jezika (Parks 2009: xi).“

³¹ U M. doba rasprava o idealnom vladaru bila je ubičajena tema; već sam naziv na latinskom, *De Principatibus*, predstavlja novinu za to vreme (Grubiša 1998: 17).

³² U pitanju je Lorenzo II, sin Pjera Medičija i nećak slavnog Lorenca Veličanstvenog, koji je umro 1492.

porodice Mediči na vlast), spisa nevelikog obima i formalne nesavršenosti, stiglo do jednog od najvećih i najkontroverznijih dela u oblasti političke literature (shvaćene u najširem smislu te reči), do dela čije je tumačenje i čitanje iznedrilo bibliografiju koja zadire u domen historiografije, istorije, filozofije, književnosti, pa čak i biologije i medicine³³? Tek delimičan odgovor na ovo pitanje mogao bi se tražiti u činjenici da delo nije bilo namenjeno bilo kom čitaocu (iako još uvek nije sa izvesnošću utvrđeno da li ga je i taj jedan čitalac uopšte pročitao³⁴), kao i u tome što je usko omeđeni prostorno-vremenski okvir nastanka dela predstavljao jednu od najznačajnijih istorijskih epoha, doba propasti Firentinske republike. Ipak, razlog se verovatno ponajviše krije u „delcu“ samom, u M. bavljenju pitanjima vladavina i vladara na „sirov i surov“ način, zasnovanim na izlaganju prave istine o stvarima, *verità effettuale della cosa*, inspirisanim ne opisom idealne, već moguće, realne stvarnosti.

Kada se Makijaveli obratio prijatelju i korespondentu Frančesku Vetoriju 10. decembra 1513. godine, bio je svestan novine svojih razmišljanja i raskida s tradicijom mišljenja unutar koje se i sam formirao. Ipak, svakako nije mogao ni da zamisli da će jedan ovako „skroman“ tekst, koji će prvi put biti štampan posle njegove smrti, postati upravo najprevođenije delo sa italijanskog jezika, odnosno delo univerzalne vrednosti i značenja u smislu sveprisutnosti u kulturnom i civilizacijskom nasleđu čovečanstva (Kampi 2013: 5).

Upravo zbog te nemogućnosti da se ustanovi pristup *Vladaocu* koji bi se mogao nazvati tačnim, jedinim ispravnim ili boljim od drugih, kao i zbog činjenice da su na njegovo čitanje mnogo više uticale spoljne okolnosti koje podvodimo pod norme i agense prevođenja³⁵, *Vladaoca* su tokom vekova pratile brojne rasprave, kontroverze i pogrešna tumačenja. Upravo u toj neraskidivosti istorijskog i univerzalnog značenja krije se tek delimičan odgovor na pitanje o njegovoj aktuelnosti. Danas, kada autentični glas ovog dela teško dopire do nas kroz koprenu vekova i raznorodnih glasova i tumačenja, još je teže ponuditi konačno i autentično čitanje ovog autora.

Ipak, svako ozbiljno tumačenje mora da posmatra *Vladaoca* u istorijskom kontekstu u kome je nastao, u odgovarajućem političko-kulturnom okviru u kome ga je Makijaveli koncipirao. Jedan od razloga velikog interesovanja koje je delo odmah pobudilo, svakako leži u uticaju Firentinske republike na čitavu Evropu u doba odbacivanja srednjevekovnog poimanja života, u doba nužnosti iznalaženja novih moralnih normi: brojna ostvarenja predstavljala su kulturno nasleđe Evrope i doživljavala niz prerada na nemačkom, francuskom, engleskom, španskom, portugalskom, katalonskom i poljskom. Jedina dela koja nije pregazilo vreme bila su Ariostov *Pobesneli Orlando* i Makijavelijev *Vladalac* (Savić 2004: 168).

Razmatrajući duboke trzavice koje su potresale Italiju tokom čitavog XV veka, M. shvata da nema nikakve koristi da opisuje idealni lik vladara s moralnim predrasudama o kojima govore religije i filozofi jer je i sama renesansa duboko nemoralna. Tako se u *Vladaocu* razdvaja politički moral od religioznog morala na šta je Crkva reagovala stavljajući ovo delo na Spisak zabranjenih knjiga 1559. godine (*Index librorum prohibitorum*). Makijaveli je nemoralnost renesansnog doba „u kome je Vladalac nastao kao plod epohe koja nije bila ništa bolja nego što ju je firentinski sekretar naslikao“ (Savić 2004: 171) i potrebu za stvaranjem novog morala koja je dobila svoj politički izraz u *Vladaocu*, komediografski iskazao u *Mandragoli* (1518), u kojoj je oslikao ono što se događa kada se principi iz *Vladaoca* primene u stvarnom životu (Đenezini 1972: 6).

Proučavaoci M. lika i dela smatraju da je dugovečnost i trajna aktuelnost *Vladaoca* u otkriću „autonomije politike“, odnosno u principu da političko delovanje uopšteno i delovanje u cilju osnivanja novih državnih uređenja ne može da se procenjuje po etičkim kriterijumima koji važe za ljudsko delovanje uopšte (Kroče 1981: 251). Uvreženo je verovanje da *Vladalac* ima trajnu teorijsku

³³ Brojne su u *Vladaocu* antropomorfne metafore koje se povezuju sa naturalizmom koji odlikuje renesansnu kulturu: „...che li buoni consigli...conviene *naschino* dalla prudenzia del principe“ (pog. 23); tu je i metafora „korena“ (*metafora delle radici*: “Gli stati...non possono avere le barbe e corrispondenzie loro...“; “mettere le barbe sue“ (pog. 7). Ovo je uočljivo takođe i u delovima u kojima se „raznorodnost opasnih oblika državnog života posmatra kao patološki fenomen, a mere kao „lekovi“ ili „kure“. Kjpeli navodi sledeći primer iz III poglavlja: “Et interviene di questa come dicono e' fisici dello etico, che nel principio del suo male è facile a curare e difficile a conoscere...” (1952: 86-87).

³⁴ Jedna anegdota iz tog vremena kazuje da su Lorenca više privukla dva psića koja su stigla uz knjigu nego samo delo (Todorović 2009: 5).

³⁵ Ovim pitanjima detaljno ćemo se baviti u odeljcima posvećenim paratekstualnim elementima (5.1).

vrednost zato što najavljuje moderni politički realizam, što donekle potvrđuje i XV poglavlje: “[...] sendo l’intento mio scrivere cosa utile a chi la intende, mi è parso più conveniente andare dritto alla verità effettuale della cosa, che alla immaginazione di essa”³⁶. S druge strane, spis kakav je *Vladalac*, koji je eksplicitno posvećen „delima velikih ljudi“ teško je nazvati primerom političkog realizma koji zapravo posmatra uobičajeno političko delovanje i ne upire u izuzetne primere. Delo se završava pozivom na oslobađanje Italije od varvara, „a ako je u XV veku u Italiji postojao neki nerealističan čin, bilo je to oslobađanje Italije od tuđinske čizme“ (Viroli 2013: 336). Upravo je ovu dramatičnu formu mita kroz spoj političke ideologije i političke nauke prepoznao Antonio Gramši, koji takođe u razlozima za dugovečnost *Vladaoca* vidi sveprisutnost mita o iskupitelju. „Utopistički karakter *Vladaoca* nalazi se u činjenici da ‘vladalac’ nije postojao u istorijskoj realnosti, da se nije predstavljao italijanskom narodu s odlikama objektivne neposrednosti, već je predstavljao čistu doktrinarnu apstrakciju, simbol vođe, idealnog kondotijera, no strastveni, mitski elementi koje sadrži čitavo delo, s velikim dramskim efektom, preklapaju se i postaju živi u zaključku, u pozivanju jednog vladaoca, istinski postojećeg“ (Gramši 1977: 3-4). *Vladalac* u sebi sadrži različite ključeve za tumačenje: istovremeno predstavlja kamen temeljac savremene političke nauke i psihološki priručnik za objektivno razmatranje ljudske prirode, kao i delo koje je istovremeno kritika hrišćanstva i hrišćanskih moralnih normi, ali i politički manifest italijanskih težnji ka nacionalnom jedinstvu.

3.1.1. Tumačenja Makijavelija: Makijaveli i makijavelizam

Tumačenja Makijavelija počinju još od naslova: tako je „u pogledu Makijavelija napravljen prvi falsifikat od mnogih koji će izvrnuti smisao njegovih misli i prikazati nam ga kao demona okultne sile politike“ (Grubiša 1981: 34). Tako je od Makijavelijevog imena izvedena imenica „makijavelizam“ (*machiavellismo*) kojom se označava utilitaristička politička doktrina i demonstracija moći kao i uopšteno nemoralno ponašanje kojim se želi stići do cilja po svaku cenu³⁷; kao i pridev „makijavelistički“ (*machiavellico*), sa značenjem: u skladu sa doktrinama N.M. sa posebnim akcentom na cinizam i beskrupuloznost; ponašanje kojim se uz pomoć sile i prevare stiže do političke ili lične koristi³⁸. Od trenutka nastanka počinje putešestvije ovog „delca“ kroz istoriju ljudskih i političkih ideja, između osporavanja i divljenja, u neprekinutom pokušaju da se dosegne njegovo pravo značenje i suština. *Vladalac* svakako spada u višeznačna dela koja se mogu tumačiti na različite načine tako da je broj vodiča i tumačenja za ovo delo sada već dostigao ogroman broj (Grubiša 1998: 8).

Nije samo naslov ovog dela falsifikovan.³⁹ I samo delo je, devet godina pre štampanja, „otuđeno“: dok je *Il Principe* kružio Italijom u rukopisu, učeni Agostino Nifo uradio je prevod *Vladaoca* na latinski i štampao ga pod naslovom *De regnandi peritia ad Carolum V imperatorem*. Ovo delo papa Pavle stavio je na Indeks zabranjenih knjiga 1559, a jezuiti su mu prišili maksimu „Cilj opravdava sredstva“. Engleski kardinal Redžinald Pol 1538. godine, u izgnanstvu u Firenci,

³⁶ „Međutim, kako je moja namera da napišem stvar korisnu za onoga ko će je razumeti, učinilo mi se doličnije da se držim stvarne istine nego da se zanosim njom“ (Makijaveli 1907: 43).

³⁷ „*Machiavellismo*: termine entrato nell’uso per un’interpretazione parziale e polemica (v. *machiavellico*) del pensiero del Machiavelli – con cui si indica una dottrina politica e un esercizio del potere improntati a un utilitarismo spregiudicato e spietato che si serve di espedienti subdoli o di mezzi violenti.” <http://www.treccani.it/enciclopedia/tag/machiavellismo/>, 29.10.2018.

Rečnik Matice Srpske donosi sledeću odrednicu: „makijavelizam, učenje florentinskog državnika Makijavelija (XVI st.) da su za stvaranje jake vlasti u državi dopuštena sva sredstva; fig. bezobzirna, beskrupulozna, nemoralna politika“ (R MAT). Rečnik je, dakle, izdvojio „negativne“ strane makijavelizma: sveo ga je na učenje po kome su dopuštena sva sredstva a sva figurativna značenja takođe su negativna.

³⁸ „*Machiavellico*: conforme alle dottrine di Niccolò Machiavelli, come sono state spesso interpretate, soprattutto in passato, ossia con enfasi particolare sul cinismo e sulla spregiudicatezza che sarebbero giustificati in un governante il quale persegue il fine della conservazione del proprio potere, concetto talvolta riassunto, piuttosto arbitrariamente, nell’espressione ‘il fine giustifica i mezzi’”. <http://www.treccani.it/vocabolario/machiavellico/>, 13.12.2018.

³⁹ Namera njegovog tvorca bila je da piše o oblicima vladavine o čemu svedoči i prvobitni naslov dela *De Principatibus*; već prvi izdavač i štampar Antonio Blado preimenovao ga je u *Il Principe* (usmeravajući pažnju na osobine i karakter koji treba da krase vladaoca), a prvi put u istoriji Makijaveli je pisao o realnom, a ne o idealnom vladaru.

kaže za *Vladaoca* da je opus *Sathanae digito scriptum*, „delo pisano Sataninim prstom“. Inosan Žantije autor je čuvenog dela *Antimachiavellius*, nastalog 1576. godine, nakon što se 1572. odigrala Bartolomejska noć, a kao krivac za pokolj francuskih hugenota koji je naredila Katarina Mediči označen je niko drugi do Makijaveli i njegov *Vladalac*. Gotovo dva veka kasnije, godine 1740. pojavljuje se još jedno delo s istim nazivom: *Antimachiavelli* Fridriha Pruskog koji poziva na nalaženje protivotrova za Makijavelija, „monstruma koji zastupa moral koristi“. Od Ničea koji vidi u M. zastupnika natčoveka i makijavelizma kao „natčovečanskog, božanskog i transcendentalnog“ vodi putanja do svojatanja M. kao ideologa fašizma⁴⁰ pa sve do staljinizma i lenjinizma, totalitarnih ideologija u kojima su mnogi videli pristalice makijavelizma. Na drugoj strani su Bejkon, koji prvi shvata njegovu poruku i posmatra ga kao političkog naučnika (*political scientist*) i osnivača političke nauke, dok mu Kroče pripisuje zaslugu za odvajanje politike od etike i posmatranje politike kao autonomne delatnosti u odnosu na etiku; Ruso u skladu sa prosvetiteljskim principima smatra da M. daje pouke vladarima, dok zapravo savetuje narod kako da se odbrani od njihove samovolje (Grubiša 1981: 29-33).

Istorija čitanja i tumačenja neizbežno obuhvata i izdavačku istoriju *Vladaoca* od prvih štampanih verzija 1532. do današnjeg masovnog štampanja i distribuiranja teksta, ogromnog broja izdanja i prevoda *Vladaoca* tokom vekova.

3.1.2. Prvi prevodi *Vladaoca* u Evropi: stvaranje slučaja Makijaveli

Na koji način se „verolomstvo“ kao nužna zakonitost prevođenja, preobuklo u „zakon“ u prevodima *Vladaoca*?⁴¹ Na to pitanje i danas pokušavaju da odgovore proučavaoci M. dela i teoretičari prevođenja koji se bave *Vladaocem* i njegovim prevodima koji su odigrali ključnu ulogu u širenju traktata najpre u Evropi, a potom i izvan nje. Dok su mnoge knjige iz starijih epoha prošle kroz relativno pravolinijski proces prevođenja, to nije bio slučaj sa *Vladaocem*. Za rane tumače M. dela, problem značenja ovog dela bio je ključan. Ovaj problem značenja je zapravo iznedrio večno pitanje tumačenja koje knjizi daje pečat svetog teksta čije tajne još uvek treba otkriti (Sol 2010: 10).

U pojedinim slučajevima *Vladalac* je prevođen direktno sa toskanskog, u drugim sa latinskog, u mnogim slučajevima sa francuskog. Kako bi ilustrovao svu složenost prevođenja ovog dela koje je osim prevodilačkog pregnuća predstavljalo mnogo više rezultat združenog delovanja izdavača, cenzora ili pak onih kojima je knjižica bila namenjena, De Pol navodi primer engleskog prevoda dela *Anti-Machiavel* čiji je naslov glasio *The Anti-Machiavel* odnosno *Examination of Machiavel's Prince with Notes Historical and Political*. Ovo je, dakle, prevod sa francuskog, ali već iz samog naslova nije jasno šta je primarni tekst: da li je to *Vladalac* ili komentari na ovo delo? Makijaveli se navodi kao autor, dok se prevodilac (Amlo de la Use) i autor komentara Fridrih II, uopšte ne navode. Tek u uvodu čitalac biva obavešten da je u pitanju novi prevod sa izvornog jezika, a ne posredni prevod sa francuskog (već pomenutog de la Usea iz 1683), ali ostaju njegovi komentari i citati iz Tacita kao i komentari Fridriha II iz *Anti-Machiavel* prevedeni sa francuskog⁴² (Sol 2010: 9).

Traktat *Anti-Machiavel*, koji je još i pre prevoda na engleski 1602. kružio Engleskom u originalu na francuskom, doprineo je stvaranju ambijenta u kome su se prevodi teško probijali, tako da se prvo štampano izdanje *Vladaoca* pojavilo tek 1640, u prevodu Edvarda Dejkersa. Još se na prvoj strani uočava zabrinutost prevodioca i štampara: pojavljuju se samo inicijali prevodioca, a u posveti upućenoj jednom od kraljevih savetnika, prevodilac priznaje da tekst u sebi sadrži ‘poyson

⁴⁰ Univerzitet u Bolonji želeo je da Musoliniju dodeli zvanje doktora *honoris causa* 1924. godine. Kandidat je za tu priliku napisao traktat o *Vladaocu* u kome navodi M. kao patriotu koji jedino želi ujedinjenu i jaku Italiju, sa namerom da ga prikaže kao ideologa italijanskog fašizma. Traktat je poslužio kao uvod Pingvinovog izdanja *Vladaoca* iz 1930, a Musolini nije nikad postao počasni doktor nauka (Čekareli 2013: 318).

⁴¹ Parafrazirali smo M. citat “Né mai a uno principe mancorono cagioni legittime di colorare la inosservanzia“ i prevod J. Todorović „...da u zakon odene svoje verolomstvo“ (pog. XVIII), što nam se učinilo kao pogodna metafora za delatnost prevođenja.

⁴² U Katalogu Narodne biblioteke Srbije pojavljuje se i prevod ovog dela. Naslov je *Antimakijaveli Fridriha Velikog*, preveo g. Avakumović, dok se kao jedinstveni naslov navodi *Antimachiavel ou Examen du Prince de Machiavel*. Kao autor naveden je Fridrih II, pruski kralj.

and malice'⁴³, ali ipak poziva na njegovo čitanje, budući da mudar čovek može iz toga izvući pouku (Petrina 2013: 190). Katalog Narodne biblioteke Ujedinjenog kraljevstva (*The British Library Catalogue*) sadrži dvadeset tri različita prevoda *Vladaoca*, od prvog štampanog prevoda iz 1640. do najnovijeg iz 2009. čiji je autor Tim Parks.

Makijaveli svakako nije razmišljao o tome koliko će njegovo „delce“ biti popularno: kružilo je u rukopisu i bilo namenjeno *ad personam* jednom čitaocu. Kada je štampan, posthumno, tekst je već doživeo izmene u odnosu na svoj izvorni oblik⁴⁴. Dakle, pre samog procesa prevođenja koji u sebe uključuje razumevanje, dekodifikaciju i rekodifikaciju teksta, neophodan je proces tumačenja, odnosno egzegeze izvornog teksta, a taj proces nužno odražava kulturno i ideološko okruženje svakog prevodioca, a ne samo razumevanje jezičkog konteksta, što nikako ne može biti slučaj kad su u pitanju neke od ključnih reči iz M. vokabulara. Makijavelijevu političku misao zapravo su prenosili njegovi prevodi: pojedini su bili od izuzetnog značaja jer su poslužili kao osnova za prevode na druge jezike ili konsultativni tekstovi za pojedine nejasne delove iz italijanskog teksta⁴⁵ (Petrina 2010: 62-78).

Zanimljiva je bila i sudbina prevoda u Francuskoj: u periodu od samo 25 godina, između 1546. i 1571. (godinu dana pre masakra u Bartolomejskoj noći, 1572), usledile su jedna za drugom čak četiri francuske verzije *Vladaoca*, od kojih su se neke pojavile i nakon što je ovo M. delo stavljeno na Indeks zabranjenih knjiga 1559. godine (za razliku od Italije, Španije i Engleske). Katarina Mediči, ćerka upravo onog Lorenca de Medičija kome je Makijaveli posvetio traktat, odigrala je odlučujuću ulogu u širenju kako dela tako i prevoda, ali isto tako i u osudi Makijavelija na viševekovna pogrešna tumačenja (počevši od već pomenutog spisa *Anti-Machaviel* hugenota Inosana Žantija. Tumačenje *Vladaoca* u apsolutističkom smislu sugerišu prvi prevodioci Kapel i Dovernj, koji Makijavelija shvataju kao teoretičara monarhističkog apsolutizma i svemoći kraljevske vladavine. Time što su insistirali na pragmatičnoj vrednosti dela, utrli su put optužbama za cinizam i nemoralnost koje su Makijavelija pratile vekovima. Najpoznatiji prevod izašao je iz pera Amloa de la Usea koji je izvršio ogroman uticaj počevši od 1683, tako što je bio ključan ne samo za širenje dela u Francuskoj, već i Engleskoj i Evropi od kraja XVII veka pa tokom čitavog XVIII veka, posluživši između ostalog i kao osnova za prevod kako na engleski tako i na nemački (Bjanki Bensimon 2013: 183).

Naveli smo samo primere prevoda na engleski i francuski, kao ilustraciju složene problematike prevođenja Makijavelija, čiji je tekst već sam po sebi postavljao ozbiljne jezičke izazove; vanjezički činiooci dodatno su ih usložnjavali, tako da su prevodioci, pre pristupanja onome što je Petrina nazvala „kristalnom dvoznačnošću teksta“ (2010: 64), morali da se uhvate u koštac sa „enigmom Makijaveli“, neodvojivom od samog teksta.

3.1.3. Prevodi *Vladaoca* u susednim i slovenskim zemljama

Kroz pregled podataka vezanih za izdavačku i prevodilačku istoriju *Vladaoca* u susednim i slovenskim zemljama želimo da pokažemo kako je M. i na ovim prostorima, jednako kao i u Evropi, teško pronalazio svoj autentični glas u prevodima. „Koliko su Machiavellijeva dela poznata i prevođena nije samo indikator književne kulture, već i stanovište političke kulture, te označava stupanj razvijenosti političke znanosti u nekoj sredini [...], a naša sredina zaostaje ne samo za klasičnom Evropom, već i za našim susjedima“ (Grubiša 1985: 70-71). Ovo zapažanje temelji se prvenstveno na drugim M. delima kao što su *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* koje su na srpskohrvatskom objavljene tek u fragmentima 1970, dok su u Mađarskoj obavljene 1862, u Češkoj 1900, a u Rusiji 1895. godine. Ipak, rekli bismo da sudbina srpskog prevoda *Vladaoca* u izvesnoj meri prati sudbinu Makijavelijeve recepcije na ovdašnjim prostorima: naime, Miodrag T. Ristić, prvi prevodilac *Vladaoca* na srpski, prevoda koji se pojavio kao prvo strano izdanje knjižarnice Geca Kon

⁴³ „Otrov i malicioznost“.

⁴⁴ Antropolozi Edvard Evans-Pričard i istoričar Piter Burke upotreбили su termin „kulturno prevođenje“ kako bi objasnili proces u kome je svaka reprodukcija i čitanje dela novo tumačenje originalne autorove zamisli (Sol 2010: 10).

⁴⁵ Prevod Gaspara Dovernja na francuski iz 1553, Silvestra Teliusa na latinski iz 1560. i prevod Amloa de la Usea na francuski 1683; prvi je poslužio kao konsultativni tekst za prevod na holandski, dok su prevodioci na engleski konsultovali Teliusov prevod: Amloov prevod poslužio je kao osnova za prevođenje na nemački (Petrina 2010: 62-78).

1907, obaveštava nas u svom *Predgovoru* da je, do njegovog prevoda, *Vladalac* objavljan čak četiri puta, od čega je prvi prevod iz 1857. godine, ali da nema podataka ni o prevodiocu ni o tome da li je štampan (Ristić 1907). Da je ovaj prvi prevod sačuvan, mogli bismo da govorimo o tome da smo išli u korak sa susedima: u Mađarskoj je prvi prevod objavljen 1848. sa francuskog, a prevodilac Ferlaki je kao *Predgovor* ubacio neku vrstu rezimea čuvenog eseja Tomasa B. Mekolija iz 1827. godine, koji je u celosti u svoj prevod uključio i prvi prevodilac na hrvatski, Filip M. Dominiković. Ovaj prevod, međutim, izazvao je slabo interesovanje u Mađarskoj, kako zbog burnih zbivanja 1848, tako i zbog mnogih nerazumljivih delova (zbog prevođenja metodom reč po reč sa francuskog i upotrebe neadekvatne terminologije). Sledeći prevod pojavio se 1906, samo godinu dana pre prvog prevoda na srpski. U Rusiji se prvi potpuni prevod pojavljuje 1869. (tada se istovremeno pojavljuju dve verzije), a drugi prevod čiji je autor Nikolaj Stepanovič Kuročkin ostao je zvanično priznati prevod sve do 1934. godine⁴⁶. U Poljskoj se prvi prevod pojavio 1868, a prevodilac Sozanski, u svom uvodu za prevod *Razgovora*, piše da su van svake sumnje i *Vladalac* i to delo bili nužni za svakog Rusa, Litvanca i Poljaka: „Da smo ranije imali prevode Makijavelijevih dela, Poljska ne bi bila tako rasparčana“ (Kverčoli Minser 2013: 217). Prvi sledeći prevod pojavljuje se tek 1917. godine. U Grčkoj se prvi prevod pojavio tek 1909. i to pod inicijalima P.H. Svakako je najuticajniji i najvažniji prevod *Vladaoca* delo poznatog grčkog pisca Nikosa Kazancakisa. Prevod je sačinjen 1944. godine, ali je objavljen tek posthumno 1961.⁴⁷ (Koftis 2013: 221-222). Tako novi prevodi mogu biti uzrokovani specifičnim političkim trenutkom, ali i potrebom za nacionalnim samopotvrđivanjem i sticanjem autonomnog statusa jezika, kao što je to bio slučaj sa novoturskim nakon usvajanja latinskog alfabeta i potiskivanja leksike iz arapskog i persijskog usled politike jezičkog purizma: godine 1932. urađen je prevod sa francuskog, a tek 1955. prvi prevod sa italijanskog, nakon čega je usledilo još dvadeset tri prevoda (Bali Akal 2013: 231). U Rumuniji se integralni prevod pojavio tek 1910. i to sa francuskog, dok je prvi prevod nastao direktno sa italijanskog štampan tek 1940⁴⁸ (Lenkan Stoika 2013: 223-224).

3.2. Prevodi na srpskohrvatskom govornom području

M. delo je još i pre prevoda bilo prisutno u kulturnom obzorju balkanskih naroda: prvi poznati Makijavelijev poklonik bio je Marin Držić koji je u svojim komedijama prikazao M. principe i pojmove, najpre vrlinu i fortunou, dok *Pomet* neprestano varira i M. teme i koncepte. Nikola Zrinski, hrvatski državnik i vojskovođa, nacionalni junak kako u Hrvatskoj tako i u Mađarskoj, duguje inspiraciju i postavku svoja dva dela Makijaveliju, naročito u delu *Vitez hadnagy* koje predstavlja odraz M. političko-vojne doktrine. Ante Tresić Pavičić objavio je u časopisu „Hrvatska“ esej *Makijaveli i makijavelizam* u kome izlaže tezu o M. kao tvorcu političke nauke na čijim su se temeljima ujedinili mnogi narodi u Evropi (Grubiša 1985: 71). Pre nego što je objavljen i prvi prevod *Vladaoca*, M. delo je po prvi put ugledalo svetlost dana 1898, kada je Nikola Vulić, istoričar i filolog, u časopisu „Delo“ objavio u dva broja *Makijavelove strategiske principe*, sa opširnim citatima iz dela *Vladalac* i *Umeće ratovanja*.

Objasnili smo već u uvodnom delu (1.4) zbog čega naš korpus prevoda uključuje, osim prevoda na srpski i prevode na hrvatski, odnosno srpskohrvatski jezik. Stvarajući veštačku podelu na srpske i hrvatske prevode, izbrisali bismo liniju kontinuiteta koju zajednički čini sveukupan korpus prevoda kao sistem sa čvrstim međusobnim vezama. Nemoguće je razmatranje celokupnog korpusa prevoda

⁴⁶ Te godine štampan je prvi tom *Sabranih dela Makijavelija* sa *Vladaocem* sa predgovorom Leva Borisoviča Kameneva, ruskog ambasadora u Musolinijevoj Italiji, zbog čega je ovaj predgovor često čak i fizički odstranjivan iz knjiga koje su bile namenjene javnim bibliotekama (Jusim 2013: 216).

⁴⁷ Kazancakis je „podelio“ sudbinu Makijavelija: i njegov roman *Poslednje Hristovo iskušenje*, objavljen 1951, stavljen je na Indeks zabranjenih knjiga. Kazancakisov prevod *Vladaoca* iz 1944. i danas nosi status kanonskog prevoda i pored novih prevoda objavljivanih u periodu od 2003. do 2010. godine, što je posledica burnih političkih dešavanja u Grčkoj u ovom periodu.

⁴⁸ Nina Fasona, prvi prevodilac sa italijanskog, uradila je i novi prevod 1960. godine. Ovo nam se čini zanimljivim pitanjem u okviru RS-a: kako prevodilac ponovo prevodi samog sebe?

Vladaoca posmatrati bez prevoda Ive Frangeša, pa samim tim i bez prevoda Filipa Dominikovića, po mnogu čemu specifičnim, ali paradigmatiskim za M. prevode, upravo zbog svoje neobičnosti i „ispadanja“ iz sistema M. prevoda. Iako pojedini autori to čine, mišljenja smo da je razdvajanje prevoda na srpski i hrvatski u okviru RS-a sasvim neproduktivno i da posmatranje prevoda kao separatih kontinuumu u potpunosti potire osnovne postulate ove oblasti istraživanja, koja osim tekstualnih elemenata svoje teorijsko polje umnogome zasniiva i na činiocima vantekstualne prirode: upravo će se u okviru našeg korpusa na paratekstualnim elementima snažno manifestovati pojedine „zakonitosti“ RS-a.

3.2.1. Miodrag T. Ristić

Od prvog objavljivanja M. dela na srpskohrvatskom govornom području 1898, *Makijavelovih strategiskih principa*, do pojave prvog integralnog prevoda na srpski nije proteklo mnogo vremena. Godine 1907. pojavio se prvi celoviti prevod *Vladaoca* na srpski jezik u prevodu Miodraga T. Ristića⁴⁹, što je bilo prvo strano izdanje knjižarnice Geca Kon. U pitanju je izdanje tvrdih korica bez ikakvog natpisa; na prvoj unutrašnjoj strani piše „Nikolo Makiaveli“, sledi naslov dela *Vladalac*, ispod koga stoji: „preveo sa italijanskog Miodrag T. Ristić“. Sledе podaci o izdavaču: Beograd, Knjižara Gece Kona, Knez Mihailova 34 i godina izdanja, 1907. Neveliki *Predgovor* koji sledi kao „uvod prevodioca koji predstavlja tekst svetu“ (Ženet 1987: 1), prava je riznica podataka i o prethodnim prevodima. Pre ovih podataka, Ristić nas kratko obaveštava o istoriji čitanja i tumačenja Makijavelija i spominje „odličnu knjigu g. Slobodana Jovanovića“⁵⁰, koja je navedena u fusnoti: Slobodan Jovanović: Makiaveli, Beograd, 1907. „Srpski čitaoci, međutim, koji budu s pažnjom pročitali *Vladaoca* i odličnu knjigu g. Slobodana Jovanovića, uvideće kako je istina o Makiaveliju veoma daleko od tog mišljenja“⁵¹. Ristić, dakle, pominje Jovanovića i na ovaj način već upućuje čitaoca, nakon svog nepristrasnog izlaganja o značenjima koje je zadobio termin „makijavelizam“, na koji način bi valjalo čitati Makijavelija, a Jovanovića poziva u pomoć u rušenju uvreženih mišljenja o M; sam procenjuje da je istina udaljena od tih mišljenja, te navodi da se kod njega mora ceniti „velika otvorenost sa kojom iznosi i takve ideje koje su antipatične ogromnom broju ljudi. Malo je političkih pisaca koji tako otvoreno kao on preporučuju antipatične stvari, uvek kada su ubeđeni da u njima leži istina“ (Ristić 1907). Ristić navodi Jovanovića gotovo kao obavezno prateće štivo za *Vladaoca*. Nemamo pak podatke koji bi nam ukazali na to da li je Jovanović imao prilike da se upozna sa ovim prevodom. Jovanović je, kao poliglota i erudita, u bibliografiji korišćenoj u ovom radu, naveo brojna teorijska dela i studije na nemačkom, francuskom, engleskom i italijanskom, ali ne i prevod niti pak izvorno izdanje *Vladaoca*; najverovatnije da je osim italijanskog izvornika koristio i druge prevode iz različitih epoha.

⁴⁹ Miodrag T. Ristić preveo je osim *Vladaoca*, romane *Pokojni Matija Paskal* Luiđija Pirandela, *Garibaldinci na Drini 1876* Đuzepea Barbanti-Brodana, *Kaporeto* Đuzepea Precolinija (1921) i *Holandska* Edmonda De Amičisa (1904), kao i istorijski spis *Pravo, pravda i država* Đorđa Del Vekja (1940); autor je knjiga *Jedna volja: članci o Italiji i Italijski nacionalizam* (1936), *Bivša stranka* (1914), kao i *Nova Italija: istorija poslednjih 150 godina do dolaska na presto Vitorija Emanuela III* (1909). Od šturih biografskih podataka o Ristiću, raspoložemo saznanjima da je bio diplomata i službovao u Rimu, a zapamćen je kao veliki zaljubljenik u italijansku kulturu, književnost i umetnost (<https://www.danas.rs/kultura/trska-dzelaludina-rumija>, 29.10.2019).

⁵⁰ *Makiaveli* Slobodana Jovanovića prvi put je objavljen u Srpskom književnom glasniku 1907, a doživeo je veliki broj izdanja. Ovim delom se bavio i ugledni italijanista, akademik Nikša Stipčević (Stipčević 1998).

⁵¹ Pišući o Makijaveliju, Jovanović kaže sledeće: „Mi u njemu vidimo isključivo onog čoveka koji je napisao *Vladaoca* i *Rasmatranja prvih deset knjiga Tita Livija* i koji je tim spisima stvorio modernu političku nauku“ (Jovanović 1907: 5). U ovom potonjem delu, smatra Jovanović, „Makiaveli se javlja kao patriot i republikanac starog rimskog kova dok je on u *Vladaocu* ‘čovek svog doba, koji je usisao u sebe svu političku pokvarenost savremenika, sa svima njenim zaraznim i otrovnim klicama’“ (1907: 64). Makijaveli je za njega začetnik renesanse političkih nauka u Evropi koji jeste izvršio potpuno i brutalno raskid između morala i politike, što je bilo nužno za stvaranje političke nauke (1907: 96). Jovanović je kritički nastrojen prema značenjima koje je termin „makijavelizam“ dobio kroz vekove; on pronalazi vezu između svog koncepta države koji deli sa Makijavelijevom teorijom i „pravom istinom o stvarima“; s druge strane kritikuje makijavelizam jer „ne može se onako odsečno tvrditi kao što to Makiaveli čini, da politika nema nikakve veze s moralom, da je moral stvar koja se tiče samo pojedinca a ne države“ (1907: 112).

Ristićev *Predgovor*, u kome posvećuje dužnu pažnju prethodnim prevodima, pruža nam izuzetno značajne podatke za našu temu:

Makiaveliev *Vladalac* je, koliko sam doznao, do sada preveden na srpski jezik četiri puta. Prvi bi prevod bio iz 1857. g. Za taj prevod ne znam ni ko ga je preveo ni da li je ili nije štampan. Posle toga prevoda, ima dva prevoda o kojima ne znam kojim su hronološkim redom išli. Jedan je prevod pok. Riste Danića, ponuđen Čupićevoj Zadužbini, da ga štampa. Ni za ovaj prevod ne znam da li je, kada i gde štampan. Drugi je prevod izišao kao izdanje pančevačke knjižare Braće Jovanovića. To je, verovatno prevod, g. Đorđa Popovića – Daničara⁵². Taj je prevod u svoje vreme učinio lepu uslugu našoj čitalačkoj publici. Danas je, međutim, nešto zastareo, a i dosta redak. O tom prevodu dao je svoju ocenu u *Radu* g. Jovan Đaja. Ovaj moj prevod je izrađen po jednom najboljem i skorašnjem izdanju *Vladaoca*. Dužnost mi nalaže da izjavim da su sve nepotpisane napomene pozajmljene od priređivača toga izdanja, Đuzepe Lizia; ostale su moje⁵³ (Ristić 1907).

Od paratekstualnih elemenata, prisutne su u tekstu i fusnote: prevodiocve beleške uglavnom specifikuju ono što bi moglo biti nedovoljno jasno iz samog teksta. „U kolonijama se ne troši mnogo; i bez njegova troška [...]“. U fusnoti Ristić objašnjava da je „njegova“ zapravo „vladaočeva“ (na strani 3); jednako za pokaznu zamenicu „ovi“, Ristić pojašnjava „da su u pitanju različiti gospodari u zemljama koje su Rimljani osvojili“ (strana 21). U primeru „[...] ali čim počete da se bore na suvu, izgubiše tu hrabrost i pođoše za primerima Italije“, Ristić kaže „t.j. uzeli najamničku vojsku“ (strana 59). U tri fusnote daje prevode teksta koji je u izvorniku na latinskom; najpre Vergilijeve izreke (strana 76); Petrarkine stihove, kojima se delo završava (kroz njih M. poziva vladara na ujedinjenje Italije), Ristić je ostavio u izvornom obliku, ponudivši prevod u fusnoti (strana 124). Ukupno je Ristićevih beleški jedanaest, od čega četiri fusnote sadrže prevode sa latinskog i italijanskog; ostatak su pojašnjenja odrednica koje je smatrao nedovoljno jasnim.

Ovakav pristup ide u prilog minucioznog filološkog poštovanja teksta i ukazuje na strategiju nevidljivog prevodioca, koji ni na koji način ne želi da interveniše, kako u tkivu teksta tako i na paratekstualne elemente. Ristić je verovatno svestan odgovornosti koju ima kao prevodilac prvog štampanog izdanja *Vladaoca* na srpski jezik, a svakako zadobija i posebnu težinu činjenica da jedini, iako prvi prevodilac štampanog izdanja ovog dela, pominje prethodne prevode, pa makar bili izgubljeni i nedostupni. Niko se od kasnijih prevodilaca M. *Vladaoca* neće osvrnuti niti na ovaj Ristićev prevod niti na činjenicu da je delo prevedeno i ranije. Jedini će Ivo Frangeš pomenuti Dominikovića kao svog prethodnika na „hrvatskom“, i to kritički obojenim tonovima, ali niko od potonjih prevodilaca na srpski (srpskohrvatski) neće pomenuti svoje prethodnike, kao ni činjenicu da pristupaju prevodu već prevedenog dela. Razlozi za ovakvo „prećutkivanje“ prethodnika nisu previše jasni: iako je Stojanovićevo radila svoj prevod u vreme u kome RS nisu bile ni u pivoju, to nam se ne čini kao opravdan razlog za nepominjanje prethodnika; „oreol“ dela postavlja obavezu određivanja prema prethodnim prevodima. S druge strane, Jelena Todorović pristupila je izradi novog prevoda *Vladaoca* u vremenu ekspanzije RS-a, ali to nije uticalo na nju da se odluči za uspostavljanje linije kontinuiteta sa prethodnicima. Razloge verovatno možemo tražiti, ako ne u nedovoljnoj teorijskoj obaveštenosti o aktuelnim kretanjima na polju PS-a, onda u nedovoljnoj svesti o značaju prevodiлаčke delatnosti uopšte ili pak u izdavačkoj politici kuće „Mono i Mašana“, koja možda nije želela da stavlja ovaj prevod u rivalski odnos sa prethodnicima.

Prevod Miodraga Ristića ostaje do danas prevod sa najviše izdanja. U Katalogu Narodne biblioteke Srbije pronalazimo podatke o sledećim godinama objavljivanja nakon prvog izdanja iz 1907: 1931, 1964, 1982, 2002, 2004, 2005, 2006, 2009, 2010, 2012, 2013, 2015, 2016, 2018, 2019 (svako od ovih izdanja pojavilo se u nekoliko serija). Brojna izdanja predstavljaju zapravo redigovane

⁵² Daničar je poznat kao autor prvog prevoda *Don Kihota* na srpski jezik, Beograd, Zadužbina Ilije Milosavljevića Kolarca; ovo je ujedno bio i prvi prevod Servantesovog dela na neki od južnoslovenskih jezika. Pun naziv prevoda glasio je *Veumni plemić Don Kihot od Manče* (1895).

⁵³ O istom ovom prevodu koji je objavila štamparija Braće Jovanović obaveštava nas i Dušan S. Nikolajević u svojoj knjizi *Demon u teoriji države – Dante i Makiaveli* iz 1926. On se, međutim, o ovom prevodu izražava u manje laskavom tonu, nazivajući ga „lošim“ (Nikolajević 1926: 3).

verzije, sa izvesnim stepenom ažuriranja sintakse, zamene danas arhaične leksike i sa osveženim pravopisnim pravilima.⁵⁴

3.2.2. Filip M. Dominiković

Prevod Filipa M. Dominikovića⁵⁵ na hrvatski pojavio se 1918. godine, pred kraj Prvog svetskog rata, u poslednjim danima Austrougarske, kada su posebno i zazvučale završne reči *Vladaoca*: „Svakome smrdi ova barbarska vladavina“ (Frangeš 1983: 146). Prevod je sadržao *Predgovor* poznatog italijaniste Vinka Lozovine, autora prve knjige u Hrvatskoj posvećene Makijaveliju, naslovljene *Machiavelli i njegova politička nauka* (1928). Dominiković je bio učenik Vinka Lozovine koji je tada predavao u Splitskoj gimnaziji (Grubiša 2018: 9). Osim *Predgovora* Vinka Lozovine, u kome se takođe pominje studija Slobodana Jovanovića iz 1907, ali ne i prevod Miodraga Ristića, paratekst ovog prevoda čini i *Pogovor prevodioca*, kao i čuveni esej Tomasa Babingtona Mekolija, engleskog istoričara koji je hvalio Makijavelijev patriotizam i video u njemu „apostola slobode u doba romantizma“ (Grubiša 2018: 10), što je zapravo poslužilo kao programski tekst u osvjetljenje ujedinjenja Slovena u zajedničku državu. Jednako mu je pristupio i Lozovina u svom *Predgovoru*, pokušavajući da ga odbrani od optužbi za makijavelizam. Sva tri paratekstualna elementa, *Predgovor*, *Pogovor* i Mekolijev esej upućuju čitaocu na to da *Vladaoca* čitaju u patriotskom ključu, odnosno da M. poziv na ujedinjenje Italije pročitaju kao poziv na oslobađanje Hrvatske od austrougarske tiranije.

Pogovor prevodioca počinje primerom iz junačke poezije o herojstvu hrvatskog junaka Mata Juranovića, a nadovezuje se primerom „Marka Kraljevića koji kolje Musu nožem“; sve je to začinjeno zaključkom „da je politika džiu-džicu, gde se slabiji brani od jačega spretnošću, podmetanjem noge, varkom“ (Dominiković 1918: 87). Sve ovo usmerava čitaoca ka afektivnom pristupu delu, jer se kao podtekst za čitanje *Vladaoca* nudi asocijativnost sa narodnom epskom poezijom. Opravdanje za ovakav početak sledi već u sledećem pasusu:

[Hrvatska] je igrala otvorenijem kartama uvijek: proti Rimu i Vizantiji, proti Turskoj, proti Mađarima i Austriji, a sveukupni je rezultat svih ovih borba bila - nagodba, pa su i ovoj često pismena blijedila tako, da su ih jedni čitali na jedan način, a drugi posvema drugačije (Dominiković 1918: 87).

Ovaj patriotski ton⁵⁶ Dominiković pojačava izlaganjem o borcima za slobodu Italije u novije doba, Garibaldiju, Maciniju i brojnim drugim koje stavlja rame uz rame sa moćnim pojedincima kao stvoriteljima država. Prvi deo svog *Pogovora* završava rečima o Italiji koja je slobodna i ujedinjena silom i vlastitom i tuđom i diplomacijom, kao i pitanjem: „A naša domovina?“ (Dominiković 1918: 87). Za dalje upoznavanje sa delom prevodilac upućuje na *Antimachiavelli* Fridriha II, u kome će naći odgovor na svako pojedino poglavlje, raspravu Mekolija i profesora Jovanovića.

Odlomak posvećen svom prevodu počinje rečenicom: „Već samom naslovu treba opravdanja.“ Knez prema italijanskom *principe* i latinskom *princeps* isto je što i vladar, te uključuje u sebe sve one pojmove i svaku drugu oznaku vladara, a izabrao ga je „zato što je najstarija forma vladavine monarhijske kod svih Slavena bila kneževina, što je i našom Firenzom – Dubrovnikom – vladao

⁵⁴ Detaljnije ćemo se ovim pitanjem pozabaviti u okviru jezičke analize prevoda na primeru izdanja koje je redigovao Momčilo Savić 1964. godine za izdavačku kuću „Rad“. U poglavlju posvećenom upravo reviziji, odnosno redigovanju prevoda, ukazaćemo na razlike između novog prevoda i njegove „obnove“ odnosno revizije.

⁵⁵ Od biografskih podataka o Dominikoviću raspoložemo činjenicom da je bio plemićkog porekla i da se u periodu od 1904. do 1940. bavio prevodjenjem sa italijanskog, francuskog, engleskog i ruskog. Osim Makijavelija i Pirandela, prevodio je poeziju Amalije Guljelmineti i brojne traktate Šipija Sigalea, među kojima je *Privatni i politički moral* (1919). Kao i Ristić, bavio se diplomatskom aktivnošću.

⁵⁶ I pored delimičnih biografskih podudarnosti njihovih prevodilaca, *Vladalac* i *Knez* predstavljaju dva potpuno različita prevoda: prvi se odlikuje odmerenim i objektivnim tonom, drugi povišenim i nacionalno obojenim. Već smo govorili o istorijskim razlozima za ovakav snažan patriotski pečat Dominikovićevog prevoda. Ne mogu se, naravno, isključiti ni psihološka i podsvesna dimenzija jer kako podseća Venuti „prevodjenje će se uvek dešavati u uslovima koji ostaju podsvesni ili subliminalni, nekad potpuno i nesvesni“ (2004: 30).

knez. Isto vredi i za reč kneževina koja znači zemlju upravljaju po jednomu vladaru ili oblik takove vladavine“ (Dominiković 1918: 92). A upravo ono za šta je „držao da mu tu ne će biti zamjere“ (1918: 91), zamjerali su mu i Ivo Frangeš, potonji prevodilac *Vladaoca*, kao i Damir Grubiša⁵⁷. Grubiša polemizira sa Dominikovićem, smatrajući da termin „knez“ kod slovenskih naroda proističe iz drugog historijskog konteksta i da ima korene u plemenskom uređenju zajednica slovenskih naroda; da je knez Dubrovačke republike na latinskom nosio titulu *rector*, a da je na italijanskom, drugom zvaničnom jeziku Republike to zvanje glasilu *rettore*. Grubiša ukazuje i na nesaglasje naziva „kneževine“ u metatekstu i upotrebe termina „krunovina“ u Lozovininom *Predgovoru*; smatra još i da su u prevodu previše istaknuti retorički ukrasni i metaforički elementi sa namerom da se tekstu da retorički prizvuk i na hrvatskom, a da je pristup pojedinim ključnim terminima poput para *virtù – fortuna* bukvalan (2018: 11)⁵⁸. Frangeš mu nadalje zamera nepostojanje komentara, odnosno tumačenja uz konstataciju da ima tek tri beleške, kao i da nije najverniji i da se „čini da se Dominiković, na težim mestima zagledao u nemački Rehbergov prijevod“ (Frangeš 1983: 146). Dominiković se brani i od ove optužbe, još i pre nego što je izrečena, baš kao i u slučaju odabira naslova *Knez*: „Ne bi bio doduše suvišan ni registar imena, ali kako je knjiga namijenjena izobraženoj publici, bit će joj i onako prilično poznati događaji, koje pisac spominje“ (1918: 92).

Sve je to datirano „mjeseca lipnja 1918“, u osvit stvaranja nove Kraljevine u kojoj će Hrvatska izaći iz okvira Austrougarske monarhije i početi sa rešavanjem svog nacionalnog i državnog pitanja. Po svim odlikama paratekstualnog materijala, u pitanju je prevod sa jakim ideološkim nabojem. Stoga je i razumljiva „nevidljivost“ ovog prevoda upravo zbog prevelike vidljivosti vantekstualnog materijala koji ga okružuje i podupire. Kako Lozovinin *Predgovor* tako i Mekolijev *Pogovor* spadaju u paratekstualni materijal koji piše drugo lice, drugačije od dejstvenika – prevodioca i izdavača (Ženet 1987: 14), tako delo dobija dodatnu teorijsku potporu, a osim ova dva „programska“ dela, i *Predgovor prevodioca* je u istom tonu. Na ovaj način se vrši snažno ideološko, patriotsko i nacionalno uokviravanje prevoda, koji je kao takav, uz arhaičnost jezika i negativnu ocenu potonjih prevodilaca i kritičara, bio osuđen na potpunu nevidljivost. Ovo je jedino izdanje ovog prevoda i stoga bismo mogli da ga nazovemo prevodom *una tantum*: na osnovu podataka kojima raspolazemo, ovaj prevod nije više štampan ni u redigovanim verzijama. Ako se ima u vidu da je reč o teško prijemčivom i izuzetno specifičnom prevodu, posao redigovanja bi svakako zahtevao jednak trud kao i upuštanje u poduhvat novog prevoda. S druge strane, moguće je da je veliki broj čitalaca u Hrvatskoj, posebno u Dalmaciji i Istri kao dvojezičnim sredinama, imao pristup direktno izvorniku i da je, uz raspoloživost Ristićevog prevoda, i to moglo delimično biti uzrok što se drugi prevod na hrvatski pojavio tek 1952. godine.

3.2.3. Ivo Frangeš

Prevod uglednog italijaniste, historičara i književnog teoretičara Ive Frangeša⁵⁹ objavljen je 1952. pod nazivom *Vladar*. Već smo naveli (3.2.2) da je u pripremi treći prevod na hrvatski, koji još uvek nije ugledao svetlost dana, tako da je osim Dominikovićevog prevoda štampanog 1918, Frangešov prevod do danas jedini aktuelni prevod na hrvatski koji se redovno štampa i objavljuje. Frangešov prevod iz 1952. zapravo je prevod na srpskohrvatski i kao takav, bio je prisutan na izdavačkom tržištu sasvim ravnopravno sa Ristićevim prevodom.

U svojoj *Napomeni* Frangeš nas obaveštava o prevodu Dominikovića, a potom prelazi na izlaganje sopstvenih prevodilačkih nazora. Svoj prevod naziva „pokušajem da se klasični Machiavellijev traktat što više približi modernome čitaocu [...] pa je u tu svrhu prevodilac nastojao dati što tačniji prijevod“. Navodi da se služio komentarima Đuzepea Lizija i Luidija Rusoa, a takođe

⁵⁷ Proučavalac M. dela i autor najnovijeg, još uvek neobjavljenog prevoda (u trenutku štampanja ove disertacije).

⁵⁸ U poglavlju 6.3. posvećenom tekstualnoj komparativnoj analizi svih prevoda *Vladaoca* pokazaćemo zbog čega se, bar po pitanju terminološke adekvatnosti M. posebnog vokabulara, ne slažemo sa izrečenim sudovima, te smatramo da je upravo ovakvo „doslovno“ prenošenje terminologije bilo u duhu M. misli.

⁵⁹ Poznati historičar književnosti, esejista i prevodilac, slavista, kroatista i italijanista, univerzitetski profesor, redovni član HAZU od 1968. godine.

i da je od stranih prevoda koristio Rehbergov prevod na nemački, kao i najstariji francuski prevod, gotovo istovremen originalu, iz XVI veka (1952: 123).

Nadovezuje se na polemiku sa Dominikovićem i objašnjava da u skladu sa zaključcima „moderne povijesne znanosti“ (2018: 12), termin *il principe* znači monarh tiranin, samovladar. Pismo Vetoriju čini uvodni i sastavni deo izdanja u ovom prevodu. Sledi eksplicitno objašnjenje prevodilačkog postupka, po čemu se Frangeš razlikuje od svojih prethodnika. Frangeš je verovatno pronašao inspiraciju za naslov dela u srpskom prevodu koji je sigurno kružio u to vreme i na teritoriji Hrvatske (Grubiša 2018: 12). Frangeš, kao što smo već napomenuli (3.2.1), ni na koji način ne pominje Ristićev prevod. Objavljuje u svojoj *Napomeni* da je nastojao da olakša čitanje i da je tekst preveo modernim jezikom, ponegde lomeći sintaksu i zadržavajući pojedine izraze iz književnog hrvatskog jezika (1952: 123). Osim u ulozi prevodioca, Frangeš se ovde našao i u ulozi autora eseja *Machiavelli i makjavelizam* koji će potom ući u njegovu zbirku eseja *Talijanske teme* (1967). Frangeš, za razliku od afektivnih tonova svog prethodnika, kako u *Napomeni* i eseju tako i u samom delu, vraća paratekstualnom materijalu naučno-istorijsku zasnovanost, smeštajući pisca i njegovo delo u određeni istorijsko-politički kontekst i oslobađajući ga od optužbe za makijavelizam⁶⁰, jer je to za ljude njegovog doba bila svakodnevna istina koja je bila sam zakon dešavanja, dok je osnovni princip njegovog realizma „zbijska istina stvari“ (1952: 54).

Frangeš preuzima na sebe potpunu odgovornost za delo: osim kao autor prevoda, on se pojavljuje i kao autor paratekstualnih elemenata, to jeste kao autor *Pogovora* i eseja o Makijaveliju. Ovim on preuzima potpunu kontrolu kako nad prevodom tako i nad usmeravanjem čitalačke strategije: naučni kritički aparat razlikuje ga i od Dominikovića, koji „patriotski“ usmerava čitaoca, i od Ristića, koji zauzima stav „nevidljivog prevodioca“. Svojom nepristrasnom i konciznom *Napomenom* koja obiluje mnoštvom podataka, valjano predstavlja čitaocu svoj prevod koji se odlikuje jednakim stepenom objektivnog i preciznog pristupa.

Kada je reč o ostalim paratekstualnim elementima, Frangeš, kao autor komentara, preuzima na sebe i odgovornost za unutrašnji tekst, odnosno fusnote. Kao što smo već napomenuli ovo je za sada jedini zvanični prevod na hrvatski koji je doživeo veliki broj izdanja. Jedan od razloga svakako leži u činjenici da su se u ličnosti prevodioca stekli, pored izvršioca ovog zahtevnog zanata, još i lingvista, istoričar i teoretičar, kao i odličan poznavalac italijanskih prilika. „U vezi sa pitanjem prevoda, moralo bi se razumeti da tekst izlazi iz čisto filološkog okvira i da ulazi u istorijsko ili filozofsko polje – u pitanju je mešavina, zbog čega bi ideal zapravo bio prevodilac sa filološkim, istorijskim i politikološkim obrazovanjem (i sve to sa književnim talentom) ili pak se upustiti u kolektivni prevod, uz saradnju prevodilaca iz različitih humanističkih disciplina, što je gotovo nemoguć poduhvat“ (Grubiša 2018: 31).

Osim navedenih paratekstualnih elemenata, knjiga sadrži i portret Makijavelija, kao i mapu Italije s početka XVI veka uz fototipsko izdanje naslovne strane prvog izdanja *Vladaoca* iz 1532.

Frangešov prevod uvršćen je u kapitalno dvotomno izdanje Makijavelijevog *Izabranog djela* koje je 1985. godine štampano u Zagrebu. Potom je 1998. objavljeno dvojezično izdanje (na italijanskom i hrvatskom) „u izvrsnu prijevodu akademika Ive Frangeša“, kako glasi napomena izdavača koji ponovno objavljivanje *Vladara* objašnjava „reaktualiziranjem potrebe za novim štampanjem zbog novih naraštaja čitalaca, kojima izdanje iz 1985. nije dostupno, a potom i činjenicom da *Vladar* pripada u temelje moderne politologije“; treći razlog tiče se činjenice da je Hrvatska postala „neovisnom državom, te je svaka rasprava o osnivanju i upravljanju novim državama postala to zanimljivijom“ (Grubiša 1998: 5). Osim *Napomene izdavačeve*, izdanje je praćeno detaljnim uputstvom „Kako čitati *Vladara*“ dr Damira Grubiše koji sadrži uvod, komentar o strukturi i sinopsis, kao i hronologiju Makijavelijeva života i dela uz bibliografiju o Makijaveliju.

---

⁶⁰ Frangeš ovo čini na tragu brojnih mislilaca sa ovih prostora čiju je liniju započeo Jovanović.

3.2.4. Jugana Stojanović

Nakon prevoda Miodraga Ristića iz 1907. i prevoda Ive Frangeša iz 1952. koji su istovremeno bili dostupni na zajedničkom jugoslovenskom prostoru, pojavljuje se 1976. godine prevod *Vladaoca* iz pera Jugane Stojanović⁶¹. Ako smo iz komentara i paratekstualnih elemenata u prevodu Ive Frangeša mogli da zaključimo da su razlozi za pojavu novog prevoda bili neadekvatnost, odnosno zastarelost prethodnog prevoda, kao i potreba za kritički utemeljenim izdanjem ovako značajnog dela, iz paratekstualnih elemenata koje nam nudi J. Stojanović ne možemo nikako zaključiti zbog čega se delo ponovo prevodi, niti nas ona na bilo koji način obaveštava o svojim prethodnicima. Ovaj prevod doživeo je veliki broj izdanja, različiti izdavači preštamovali su ga 1989, 1998, 1999, 2001, 2002, 2003 i 2016. Prevod Jugane Stojanović je, dakle, koegzistirao s prevodom Miodraga Ristića i kao takav, sa stanovišta vladajućih koncepata u okviru RS-a, svakako se mogao postaviti kao rivalski prevod u odnosu na svog srpskog prethodnika, a jednako i kao komplementaran prevod (Koskinen i Paloposki 2003: 22-23), jer se u svom prevodilačkom pristupu i usvojenoj prevodilačkoj strategiji profilisao kao prevod za posebnu čitalačku ciljnu grupu. U poglavlju posvećenom pitanju „Ko ponovo prevodi?“ (5.1) detaljnije ćemo se baviti povezanošću ličnosti prevodioca sa načinom na koji se prevodi i bira prevodilačka strategija. Prvo izdanje iz 1976. praćeno je *Pogovorom* čiji je autor sama Stojanovićeva; u njemu prevoditeljka nastavlja romanopisanje *Vladaoca* svojim pripovednim, bujnim stilom kojim je i prevodila ovaj traktat, predstavljajući M. kao „tvorca hladne i smišljene doktrine po svaku cenu, osuđenog na još jednu, mnogo težu kaznu: da dovek živi u *Paklu* zato što mu je tvorac oduzeo dušu“ (Stojanović 1976: 100). U izdanju iz 1998, nema čak ni ovog *Pogovora*, dizajn korica i pristup poglavljima su minimalistički: sve je, dakle, podređeno tekstu koji je bačen da „lebdí“ u prevodilačkom vakuumu bez ikakvih podataka koji bi ga uokvirili ili pomogli čitaocu da zauzme odgovarajuću čitalačku strategiju.

3.2.5. Jelena Todorović

Treći prevod na srpski, a peti po redu na prostorima bivše Jugoslavije i sadašnje Srbije, objavljen je 2009. godine. Prevodilac je Jelena Todorović⁶². Ovaj prevod objavljivan je u više navrata: 2013, 2017. i 2018. što je relativno veliki broj izdanja za ne tako davno objavljen prevod. Reč je o ediciji izdavača „Mono i Mañana“ u kojoj su se osim *Vladaoca*, našla i druga, po mišljenju urednika, „srodna“ izdanja: *Umeće ratovanja* Sun Cua i *Misli* Marka Aurelija. Prevodilac navodi referentno elektronsko izdanje *Vladaoca* koje je poslužilo kao izvorni tekst, a u izgled pojedinih poglavlja unete su izvesne novine: poglavlja su navedena slovima a ne rimskim ciframa: *Glava prva*, *Glava dvadeset šesta* i tako dalje. Naslov poglavlja dat je najpre na latinskom (kao u izvorniku), a u uglastim zagradama sledi prevod na srpski. Iz prve fusnote čiji je autor prevodilac, saznajemo da je „pored italijanskih naslova, Makijaveli svakom poglavlju najpre davao naslov na latinskom jeziku“, što važi i za naslov dela *De Principatibus*. Prevoditeljka, dakle, zadržava originalno naslovljavanje poglavlja na latinskom. Već na prvoj strani vidimo da su pogovor i komentari alografski (Ženet 1987: 9), odnosno da im je autor lice različito od prevodioca i izdavača. U pitanju je Dragan D. Lakićević, filozof i teoretičar politike i društva, koji u svom *Pogovoru* smešta Makijavelija u kontekst njegovog

---

⁶¹ U poglavlju 5.3. posvećenom tekstualnoj analizi videćemo zašto smo upotrebili upravo izraz „iz pera“, koji odlično odslikava prevodilačku strategiju Jugane Stojanović. Pomenuta prevoditeljka spada u najplodnije prevodioce sa italijanskog a njena prevodilačka bibliografija obuhvata neke od najznačajnijih pisaca italijanske književnosti poput Pavezea, Moravije, Pirandela, Manconija, Bucatija. Za svoj rad dobila je i prestižno priznanje UKPJ-e „Miloš Đurić“ (1987).

⁶² Autorka najnovijeg prevoda ovog značajnog dela, Jelena Todorović, ne može se pohvaliti obimnom bibliografijom prevedenih radova, kao ni odgovarajućim italijanističkim obrazovanjem, što svakako ukazuje na izvestan nemar izdavača u odabiru novog prevodioca za jedno ovako kapitalno delo. Ako se već pristupa novom prevodu dela kakvo je *Vladalac*, očekivali bismo da izbor padne na iskusnog i prekaljenog prevodioca sa zavidnom reputacijom i obimnom prevodilačkom bibliografijom koja bi ga preporučila za ovakvu vrstu poduhvata (Bibliografija J. Todorović, diplomirane istoričarke umetnosti, uključuje prevode nekoliko umetničkih monografija sa italijanskog i velikog broja izložbenih kataloga ili pak predgovora kataloga ili zbornika radova).

vremena, oslobađajući ga, kao mnogi pre njega, optužbe za makijavelizam. Lakićević ističe da M. koristi mnoge pojmove koji danas nemaju isto značenje kao u vremenu kada je delo napisano, ali da je mogućnost da se mnogim njegovim stavovima da savremeno značenje svakako ono što Makijavelija čini zanimljivim i na neki način uvek aktuelnim (2009: 137).

Komentari koji ne pripadaju Lakićeviću, označeni su sa „prim. prev.“; ima ih ukupno šesnaest i služe za pojašnjavanje delova koje prevoditeljka smatra nedovoljno jasnim ili pak predstavljaju prevode i dodatne komentare pojedinih citata odnosno parafraza sa latinskog⁶³. U ostatku komentara, kojih ukupno ima 32, Lakićević uglavnom objašnjava istorijske prilike ili detaljno prikazuje pojedine istorijske ličnosti. U ovom prevodu se, dakle, preklapaju komentari prevodioca i izdavača i nije baš sasvim jasan kriterijum na osnovu koga je izvršena ova podela: da li je Todorovićeve naknadno dodavala svoje komentare ili su ih pak autori međusobno podelili po filološkoj, odnosno istorijskoj kompetenciji. Osim informacije o ostavljanju naziva poglavlja na latinskom, paratekstualni materijal ne nudi nikakve dodatne podatke o primenjenoj prevodilačkoj strategiji niti o razlozima za pojavu ovog novog prevoda. *Vladalac* je štampan u tvrdom povezu, na papirnom omotu korica, *Vladalac* se predstavlja kao „klasik političke moći“, dok je na unutrašnjoj strani kratka Makijavelijeva biografija. Na poleđini korica je izvod iz eseja Slobodana Jovanovića i tekst izdavača u kome se *Vladalac* opisuje kao „delo za sva vremena u kome je opisan smisao politike i tehnike koji dočarava renesansu, ali sve što je rečeno tada važi i danas“.

Metaaparat ovog najnovijeg prevoda, a nakon pređašnjeg „prikrivenog“ prevoda Jugane Stojanović, vraća *Vladaocu* njegovu istorijsko-teorijsku težinu, te sledi uobičajeni izdavački okvir za ovakva dela.

3.2.6. Ostali prevodi

Osim ovih prevoda u Katalogu Narodne biblioteke Srbije pronalazimo podatke o još četiri prevoda i jedan prevod u kome nije navedeno ime prevodioca, već samo izdavača i urednika⁶⁴. Pojavljuje se i jedan „fantomski prevod“ čiji je „autor“ B. Janković (ime mu, iz očitih razloga, nije navedeno), sa izdanjima prevoda 2003, 2005, 2008 i 2012. U Katalogu Narodne biblioteke pojavljuje se još i izdanje iz 2001. godine, u kome se kao prevodilac navodi izvesna Vesna de Majo⁶⁵. Ovaj primerak, međutim, nije dostupan, odnosno ne postoji u fondovima biblioteke. Još jedno izdanje ne nosi nikakvu oznaku prevodioca, i ponovo je u pitanju preštampan prevod Jugane Stojanović⁶⁶. U delu posvećenom njenom prevodu navešćemo razloge zbog kojih smatramo da je upravo ovaj prevod bio najpogodniji za plagiranje i odgovaranje na „hitne“ izdavačke potrebe.

O tome koliko je M. *Vladalac* postao univerzalno delo koje se otrglo od sopstvenog jezika i kulture, te inkorporiralo u ciljnu kulturu, svedoči i izdanje u kome su u jednoj knjizi štampani *Umeće ratovanja* Sun Cua i Makijavelijev *Vladalac*. Od kombinacije naslova ova dva dela skovan je jedinstveni naslov: *Umeće vladanja*⁶⁷. Prevodilac je Konstantin Popović, a prevod i jednog i drugog dela urađen je sa engleskog jezika.

⁶³ U fusnoti 16 daje prevod sa latinskog i objašnjenje da je u pitanju parafraza rečenice iz Justinove *Istorije* (33); u fusnotama 18 i 19 objašnjava ko su papa Julije II i kardinal Rafaelo Riarijo; u fusnoti 32 takođe navodi da je u pitanju parafraza rečenice iz Tacitovih anala, koju potom daje u originalu uz navođenje imena prevodioca objavljenog prevoda; isto i u fusnoti 48 u kojoj ukazuje da se radi o parafrazi Tita Livija uz navođenje originala, a potom i objavljenog prevoda.

⁶⁴ Makijaveli, N. (2010). U Miodrag-Miša Vujačić (urednik). *Vladalac*. Beograd: Riznica.

⁶⁵ Makijaveli, N. (2001). *Vladalac*. Beograd: Kalekom.

⁶⁶ Makijaveli, N. (2011). *Vladalac*. Pirot: Pi-Press.

⁶⁷ Sun Cu, Makijaveli (2013). *Umeće vladanja*. Beograd: Grafitek.

4. Makijavelijev *Vladalac* – Zašto se ponovo prevodi?

U uvodnom delu (2.3), videli smo da razlozi za novi prevod umnogome prevazilaze potrebe jezičkog ažuriranja već postojećeg prevoda. Iako je to u izvesnoj meri bio razlog za pojavu novih prevoda *Vladaoca*, ovi jezički razlozi nisu bili ključni. Na ispitivanom korpusu prevoda pokazao se kao mnogo značajniji i delatniji, uticaj vantekstualnih podsticaja koji su odigrali značajnu ulogu u formiranju parateksta, ne ostavljajući vidljivog traga na samom tekstu.

4.1. Jezički razlozi za pojavu novih prevoda *Vladaoca*

Za razliku od brojnih prevoda na engleski, francuski i nemački koji su gotovo istovremeno pratili izdanja izvornika od rukopisnih pa sve do prvih štampanih primeraka i samim tim morali da ažuriraju jezik prevoda na ciljnom jeziku onako kako se taj jezik menjao u skladu sa istorijskim razvojem, prevodi na srpskohrvatski jezik su svi sinhronijski, odnosno nastali u periodu od 1907. do 2009, kada je standardna jezička norma već bila uspostavljena u svom najširem okviru. Kada je reč o isključivo jezičkim razlozima za nove prevode *Vladaoca* na srpski i hrvatski, oni se navode samo u odnosu na jedan prevod koji je primenio istorijski pristup originalu, a to je Dominikovićev prevod iz 1918. godine. Osim što potonji prevodioci, istovremeno i kritičari ovog prevoda (Grubiša i Frangeš) ukazuju na neadekvatnost termina „kneževina“ (3.2.2), Grubiša mu zamera i to što su u prevodu previše istaknuti retorički ukrasni i metaforički elementi zbog namere da se tekst „ovenča“ retoričkom zvučnošću i na hrvatskom (2018: 11). Dominiković je jezikom prevoda usvojio istorizujući pristup, odnosno otvoreno nastojao da bude „stvaralac istorijskog žanra“ (Popović 2006: 101), dok je sledeći prevod Ive Frangeša usvojio modernizujući pristup, ali ne kao reakciju na konzervatorski pristup i nerazumljivost prethodnika. Frangeš ocenjuje da je „prijevod odigrao svoju ulogu i [da su] potkraj rata, u posljednjim danima Austrije, imale poseban značaj i verzalom štampane riječi, kojima se djelo završava: *Svakome smrdi ova barbarska vladavina*“ (1983: 146). Za svoj prevod Frangeš kaže da predstavlja „pokušaj da se klasični Machiavellijev traktat što više približi modernome čitaocu“ (1983: 146). Na neki način, on ipak uspostavlja odnos korespondencije sa svojim prethodnikom i određuje se prema njegovom prevodu kao prevodu s određenom svrhom. Eksplicitno navodi i ono što smatra manjkavostima u njegovom prevodu, pa se implicitno može zaključiti da se u odnosu na njega postavlja kao rivalski prevod, ali donekle i kao „korektivni“⁶⁸. Upravo je ta korektivna funkcija uočljiva u novom prevodu *Vladaoca* Ive Frangeša o čemu i sam Frangeš govori u svojoj *Napomeni*, pa bismo stoga ovaj njegov prevod mogli da svrstamo u korektivne prevode. Već i sam naslov *Vladar* u sebi sadrži korekciju naslova *Knez*, a Grubiša smatra da je *Vladar* najverovatnije naslov skovan po ugledu na Ristićevog *Vladaoca* (3.2.3). Na taj način *Vladar*, makar i nesvesno, stupa u odnos rivalstva sa svojim prethodnikom. Značaj i same ličnosti prevodioca i njegovog prevoda verovatno su uzrok tome što je moralo da protekne više od 60 godina do pojave trećeg prevoda na hrvatski. Istu vrstu implicitne „korektivnosti“ sadrži i redigovano izdanje prevoda Miodraga Ristića za koje je bio zadužen Momčilo Savić. Ovim pitanjem se detaljno bavimo u odeljku 6.5.3. Savić je u svojoj redigovanoj verziji ažurirao određene jezičke i pravopisne arhaizme, ali nije se zaustavio samo na tome već je u pojedinim odlomcima i poravnao i sintaksičke složenosti koje inače odlikuju M. stil. U odnosu na Ristićev prevod, izmenio je i pojedina prevodilačka rešenja za neke od ključnih izraza iz M. vokabulara. Na ovaj način je i sam autor revizije ušao u rivalski odnos sa prvim prevodiocem.

4.2. Vanjezički razlozi za pojavu novih prevoda *Vladaoca*

Uticaj agenasa prevođenja, vladajućih društvenih normi i ideologija, nije vidljiv u samom tekstualnom tkivu prevoda. Međutim, i te kako je vidljiv na paratekstualnom materijalu koji je pratio različita izdanja, a upravo na primeru preobražaja ovog paratekstualnog materijala, kao sastavnog dela teksta, možemo pratiti uticaj ovih spoljnih činilaca prevođenja na delo. Kada se govori o uticaju

---

⁶⁸ Korektivni prevod se odnosi na novi prevod koji ispravlja prethodno loš ili manjkav prevod (Li 2013: 1911).

normi i agenasa prevođenja, najpre se misli na način na koji se odražavaju u tekstu (Popović 1976, Venuti 2004). Kroz analizu paratekstualnog materijala *Vladaoca*, mogli smo da vidimo na koji način se ovi činiooci mogu reflektovati i na prateće elemente koji čine sastavni deo uokviravanja teksta. Iako smo se odlučili da posmatramo korpus prevoda *Vladaoca* kao neprekinutu liniju kontinuiteta prevoda na srpski i hrvatski, odnosno srpskohrvatski jezik, za potrebe ovog odeljka posmatraćemo prevode na srpski, odnosno hrvatski kao separatne kontinuume. Ovakva trenutna podela proizišla je iz rezultata našeg istraživanja koji su pokazali jak uticaj dejstvenika prevođenja na prevode na hrvatski, a sve u kontekstu novijih političkih zbivanja i sticanja nezavisnosti Republike Hrvatske.

4.2.1. Prevodi na srpski

Odmerenost i objektivnost koje krasi prevod Miodraga T. Ristića odlikuju i njegov pristup paratekstualnom materijalu. Videli smo da Ristićev *Predgovor* predstavlja pravu riznicu podataka o prethodnim prevodiocima, kao i to da čitaocima upućuje na objektivan pristup delu, pozivajući ih na studiju Slobodana Jovanovića o Makijaveliju (3.2.1). S obzirom na to da je u pitanju prvi prevod, čini se da je njegov prevodilac neopterećen spoljnim činioocima, uticajem agenasa, izdavača, vladajuće ideologije. Ovaj prevod ujedno je i prvo strano izdanje knjižarnice Geca Kon. Ristić je kao prevodilac i pisac *Predgovora* „oslobođen“ spoljnih uticaja jer kao prvi prevodilac on i nema potrebu da se određuje prema prethodnim prevodima (iako govori o njihovoj nedostupnosti). Ristić ni na koji način ne povezuje Makijavelijevog *Vladaoca* sa političkim zbivanjima i aktuelnim državnim trenutkom.

Paratekstualni materijal Jugane Stojanović i Jelene Todorović ne sadrži takođe nikakvu ideološku obojenost. Jugana Stojanović, kao prevodilac sa velikim brojem objavljenih prevoda, verovatno u sadejstvu sa izdavačem, usvaja romaneskni pristup i postavlja se kao „nevidljivi“ prevodilac. I ovde valja napraviti razliku između njene „nevidljivosti“ i „nevidljivosti“ Miodraga Ristića: prva proističe više iz njenog ličnog prevodilačkog pristupa, takozvanog individualnog stila (Bejker 2000: 1), a manje iz profesionalne namere da prevod govori glasom autora. Motiv za ovaj prevod J. Stojanović možemo tražiti i u onome što Venuti naziva „prevodiočevim ličnim zanimanjem i poštovanjem prema određenom tekstu“ (2004: 30); Stojanovićeva je, kao veoma uposlen prevodilac, verovatno želela da svojoj prevodilačkoj bibliografiji doda i delo određene istorijske težine. S obzirom da je, i pre prevoda *Vladaoca*, Stojanovićeva prevodila velika imena italijanske književnosti, mišljenja smo da je u ovom slučaju motiv za novi prevod bilo njeno lično zanimanje prema određenom tekstu, koji bi je ovenčao i statusom prevodioca „teže“ literature (Venuti 2004: 30). S druge strane, kada se ponovo prevodi neko značajno a istorijsko delo, onda se nastoji da prevodilac bude priznat i poznat na svom polju u ciljnoj kulturi, tako da su možda izdavači smatrali da će ime prevodioca doprineti buđenju interesovanja za zaboravljeni književni tekst (Vanderšelden 2000: 8).

Najnoviji prevod svojim paratekstualnim materijalom vraća M. iz romanesknog ključa čitanja u okvir kritičkog i istorijskog tumačenja, bez ikakvih referenci ili aluzija na aktuelni politički trenutak.

4.2.2. Prevodi na hrvatski

4.2.2.1. Filip M. Dominiković

Spoljni činiooci, istorijski trenutak u kome je delo nastalo, godina 1918, poslednji dani Austrougarske monarhije: ovi spoljni činiooci značajno su uticali na paratekstualni materijal, ali mogli bismo reći i na jezičko tkivo prevoda, zbog toga što je Dominiković svoj tekst zaodenuo u ruho retoričkih figura i ukrasa u nameri da „oponaša“ M. stil. S druge strane, visoka retoričnost i svečani ton imaju za cilj da istaknu značaj želje za oslobođenjem od austrougarskog jarma. Osim visokoparnog stila, i svi ostali paratekstualni elementi usmeravaju nas na to da čitamo *Vladaoca* gotovo isključivo u kontekstu istorijskog trenutka nastanka prevoda, nikako u istorijskom kontekstu nastanka izvornika. Kao što smo već napomenuli (3.2.2), svi paratekstualni elementi (*Predgovor*, *Pogovor* sa primerima iz junačke hrvatske i srpske narodne tradicije, kao i Mekolijev esej) upućuju čitaoca na ideološko i rodoljubivo tumačenje *Vladaoca*.

Već i sam naslov dela „Knez“ prevodilac opravdava razlozima „prave istine o stvari“ (1918: 55), odnosno time što je „najstarija forma vladavine monarhijske kod svih Slavena bila kneževina, što je i našom Firenzom – Dubrovnikom – vladao knez [i stoga] neka i Hrvatska kao slavenska zemlja ustoliči svojega kneza, nasuprot austrougarskom monarhu“ (Dominiković 1918: 92).

4.2.2.2. Ivo Frangeš

Uticao spoljnih činilaca prevođenja, odnosno normi i agenasa izuzetno je uočljiv na paratekstualnim elementima prevoda Ive Frangeša.

I prvo izdanje prevoda iz 1952. i drugo izdanje iz 1975, sadrže neutralne paratekstualne elemente: prevodiočevu *Napomenu* u kojoj se određuje prema svom prethodniku Dominikoviću i objavljuje svoju prevodilačku strategiju, kao i esej naslovljen *Machiavelli i makjavelizam* u kome smešta pisca i njegovo delo u određeni istorijsko-politički kontekst. Svi ovi paratekstualni elementi ostaju nepromenjeni i u izdanju iz 1983, osim što nas prevodilac obaveštava o tome da je prevod redigovan, ali da je zadržao osnovnu liniju prvog izdanja (Frangeš 1983: 146). Frangešov prevod objavljen je potom u okviru kapitalnog dvotomnog izdanja Makijavelijevog *Izabranog djela* 1985. u Zagrebu: u Grubišinom *Predgovoru* naslovljenom *Vrijeme, čovjek i djelo*, u delu koji se tiče istorije recepcije M. ideja, nakon objektivnog izlaganja različitih pravaca i škola tumačenja M. misli, Grubiša zaključuje: „Prvi korak prema demistifikaciji građanskog društva učinio je Machiavelli. Ostalo će učiniti Marx. I zato se s pravom Machiavelli može shvatiti kao preteča Marxa, kao revolucionar koji unosi pometnju u ustaljeni način mišljenja te ruši mitove i iluzije, istodobno izgrađujući i pretpostavku i osnovu za transcendiranje tog svijeta“ (Grubiša 1985: 73). Vladajuća ideologija nekada jedinstvene jugoslovenske države snažno je obojila paratekstualni materijal: bez obzira na istoričnost M. teksta, u socijalizmu je i *Vladalac* morao dobiti određenu društveno korisnu ulogu. Stoga i Grubiša u zaključku, inače vrlo objektivnog i istorijski utemeljenog *Predgovora*, prikazuje „zbijsku istinu stvari“ tako što proglašava M. prvim građanskim teoretičarem države i politike, a njegovo otkriće da su interesi osnovni pokretači ljudske akcije podvodi pod revolucionarnost koja postaje društveno podobna i prihvatljiva samo ako je asimilovana u okvir opšte marksističke teorije. „Machiavelli je revolucionar, iako možda ni sam nije toga svjestan. Isto kao što je i za Marxa Balzac deklarativno rojalist a po implikacijama republikanac. Tako je i Machiavelli deklarativno konstitucionalist, a po implikacijama revolucionar“ (Grubiša 1985: 73). M. višeznačnost odrazila se upravo u tome što su ga prisvajali i odricali ga se u različitim vremenskim epohama, sistemima i političkim uređenjima, a na M. ni socijalizam nije mogao da ostane imun, već je morao da ga nekako „opravda“ i „umekša“: u društvu koje je deklarativno prihvatilo „pravu istinu stvari“, a zapravo suštinski bilo zasnovano na njenom poricanju, i M. *Vladalac* morao je da se „uvuče u kožu revolucionara“. Damir Grubiša, u ulozi izdavača dvojezičnog izdanja iz 1998, hvali u svojoj napomeni „izvršni prevod Ive Frangeša“, iako mu kasnije zamera nepoštovanje političke filologije (Grubiša 2018: 15), o čemu ćemo detaljnije govoriti u delu posvećenom M. terminologiji (6.4). Kao jedan od razloga za ovo reizdanje, navodi se u napomeni izdavača i činjenica „da je Hrvatska postala neovisnom državom, te je svaka rasprava o osnivanju i upravljanju novim državama postala to zanimljivijom“ (Grubiša 1998: 6).

4.3. Zaključak

Uticao normi i ideologije, kao značajnih agenasa koji presudno utiču na pojavu novih prevoda, oseća se u prevodima *Vladara*: njihov uticaj, međutim, snažno obeležava paratekstualni materijal, ali ne i tekst sam; u tekstualnom tkivu *Vladara* pojedini koncepti i pojmovi ostaju „zaleđeni“, vezani za vreme nastanka izvornika, dok agensi obeležavaju paratekst i izdvajaju delo kao prevod koji pripada određenom istorijskom, savremenom trenutku. Prvi prevod na hrvatski „uokviren je“ snažnom željom za nacionalnim oslobođenjem i osamostaljenjem; drugi prevod, ali tek u kasnijem izdanju, trećem po redu (1998), takođe daje nacionalnu notu čitanju dela, u kontekstu novostečene hrvatske nezavisnosti. A kako su norme uticale na delo, može se videti u *Predgovoru* koji piše Grubiša 1985, pre raspada

SFRJ, u kome je uvodni tekst snažno obojen marksističkim tonovima i iznalaženjem veza između Makijavelija i Marksa, što se, naravno, potpuno gubi u potonjim izdanjima.

Autor trećeg prevoda na hrvatski jezik kaže da je u ulozi autora eseja za dvojezično izdanje iz 1998. o kome smo govorili (3.2.3), Frangešev prevod preuzet bez ikakve izmene sa čitavim metaaparatom zbog žurbe izdavača koji je želeo da pripremi izdanje za Sajam knjiga u Zagrebu 1998 (Grubiša 2018: 20)⁶⁹. Razlozi za prevođenje, dakle, tiču se samog dela, odnosno pojave novih saznanja koja utiču na nova tumačenja; sa druge strane, reprint starog prevoda često je, kako se uočava iz gore navedenog, pod uticajem vanjezičkih agenasa, odnosno izdavača, koji je u ovom slučaju isticao izvrstan kvalitet prevoda, verovatno u nastojanju da „opravda“ ponovno reizdanje starog prevoda.

Razlika između nacionalne obojenosti paratekstualnih elemenata u prevodima na srpski i hrvatski upadljiva je i indikativna. Zbog čega prevodioci na srpski nisu isticali nacionalne elemente, dok je njihovo isticanje prisutno u paratekstualnom materijalu prevoda na hrvatski? Odgovor se, naravno, mora tražiti u epohi i istorijskom trenutku u kome su prevodi nastajali: specifičan istorijski trenutak u kome se pojavio Dominikovićev prevod uslovio je snažnu afektivnost i nacionalni ton svih paratekstualnih elemenata, kao i visoku stilsku retoričnost prevoda koja je takođe imala programski karakter. U doba socijalizma i mirnog suživota među bratskim narodima, i pored toga što su ispod površine tinjale varnice budućeg nezapamćenog nacionalnog i građanskog sukoba, M. je proglašen čak za „preteču marksizma“ (Grubiša 1985: 73). Trinaest godina ranije, prevod na srpski Jugane Stojanović, u vidu romana, bez komentara, fusnota i sa romanesknim pogovorom, zapravo i jeste bio preteča ovakvog paratekstualnog određivanja M. teksta: ozbiljnom i etički neprihvatljivom sadržaju, pa makar se radilo i o delu starom pet stotina godina, pridaje se karakter „romančića“ bez ikakve istorijske utemeljenosti, a sve zbog očigledno neprihvatljivog sadržaja za vrednosti socijalističke Jugoslavije. Zajednička država počinje da se rastače već početkom osamdesetih, što kulminira građanskim ratom tokom devedesetih godina. Hrvatska stiče nezavisnost i isticanje samosvojnosti u odnosu na nekadašnju zajedničku državu postaje i ostaje do danas imperativ i *modus operandi* svakog javnog i institucionalnog nastupa, koji su uvek snažno nacionalno obojeni. Tako i objavljivanje novog prevoda služi kao prilika da se pomene to što je Hrvatska postala „neovisnom državom“ pa se i M. spis aktuelizuje kao tekst koji govori o osnivanju i upravljanju novim državama.

Neposredno pre objavljivanja najnovijeg prevoda, 2006. godine i Srbija je „postala“ nezavisna država, što je ostalo sasvim „neprimećeno“ u novom M. prevodu, možda i zbog načina na koji je nezavisnost „stečena“. Stoga možda izdavači i prevodioci, kao agensi prevođenja, nisu na umu imali ovakvu vrstu korelacije, za razliku od hrvatskog izdavača; sa druge strane agensi – izdavači, pozvali su se, prilikom objavljivanja najnovijeg prevoda 2009. godine, na klasični autoritet, Slobodana Jovanovića i na objektivni analitički pristup Dragana Lakićevića, kako bi predstavili novog *Vladaoca* svetu, odnosno čitaocima.

---

⁶⁹ Ovaj metaaparat je ostao neizmenjen iako se već tada profilisala ideja o potrebi novog prevoda „takođe i sa stanovišta novih komentara koji su se pojavili u novim izdanjima (Giorgio Inglese) ili pak obimnih tumačenja poput onog Kloda Leforta“ (Grubiša 2018: 20).

5. Makijavelijev *Vladalac* – Ko ponovo prevodi?

Kao što smo videli u uvodnom delu (2.4), značajno pitanje u okviru RS-a tiče se dejstvenika u prevođenju. Ova značajna traduktološka tema zadobija svoju dodatnu dimenziju na polju RS-a jer postojanje više prevodilačkih glasova u odnosu na jedan glas autora otvara mnogo zanimljivih tema: da li glas karaktera u delu odražava glas novog prevodioca (Zang 2016: 5), odnosno da li naredni prevodilac oseća prisustvo svog prethodnika i da li ga ignoriše ili pak uvažava njegov glas (Venuti 1995)? Sama činjenica da je u pitanju novi prevod utiče na njegovu različitost od prethodnog prevoda, na njegovu potrebu za zadobijanjem potpune samostalnosti (Venuti 2013: 100). Ipak, osim glasa prevodioca (odnosno novog prevodioca), u tekstovima odjekuje višeglasje dejstvenika: izdavača, kritičara, redaktora i slično (Alvstad & Asis Rosa 2015: 12). Ovi uticaji su katkad vidljiviji u samom tekstu, katkad u njegovom paratekstualnom materijalu.

5.1. Prevodioci *Vladaoca*

Iako je danas opšte rasprostranjena pojava da se govori o prethodnim prevodima u pogovorima prevodilaca ili izdavača, čime vidljivost prevodilaca, ali i samog fenomena novih prevoda postaje sve veća (Fusko 2015: 119), to nije slučaj sa novim prevodima *Vladaoca*. Paradoksalno, jedini koji pominje svoje prethodnike jeste prvi prevodilac, Miodrag T. Ristić. On to svakako čini iz potrebe za istorijskom i profesionalnom objektivnošću, ne želeći ni na koji način da se odredi kao prvi prevodilac ovog značajnog teksta, s obzirom na to da je svestan postojanja prethodnih prevoda, iako nisu dostupni. Ristić u svom *Predgovoru* ne govori o razlozima koji su doveli do objavljivanja ovog prevoda: da li je to bio predlog izdavača ili pak njegov lično. O svom prethodniku (prevodiocu na hrvatski), govori i Ivo Frangeš, ali Ristića ne pominje, iako Grubiša smatra da je upravo pod uticajem njegovog naslova i doneo odluku da svoj prevod, naspram Dominikovićevom *Knez*, naslovi *Vladar* (Grubiša 2018: 12). Dominiković takođe u *Pogovoru* svog prevoda navodi Slobodana Jovanovića, ali ne i Ristićev prevod (1918: 92).

Prevoditeljke Jugana Stojanović i Jelena Todorović ne pominju svoje prethodnike. Stojanovićevu možda možemo „pravdati“ činjenicom da se u trenutku pojave njenog prevoda nije govorilo gotovo uopšte o praksi novih prevoda, no svejedno, smatramo da je samo delo po svojoj veličini i značaju „nametalo“ potrebu da se progovori o istorijatu njegovog prevođenja. S druge strane, to što je Stojanovićeva zbog broja objavljenih prevoda već imala određeni status u ciljnoj kulturi, svakako je moralo na neki način i da opredeli ovakav izbor.

„Prećutkivanje“ prethodnika u prevodu Jelene Todorović, osim kao vid „nepoštovanja“ prema veličini dela i značaju prethodnika, možemo pripisati i kulturnom statusu dela u ciljnoj kulturi: *Vladalac* je do te mere poznat domaćem čitaocu, najpre po maksimama i citatima „istrgnutim“ iz teksta, da se više ni ne percipira kao prevod, već deo ciljne kulture. Ova prevoditeljka je, dakle, pristupila prevodu kao autonomnom prevodilačkom aktu, ne uspostavljajući nikakvu liniju kontinuiteta sa svojim prethodnicima, a razlozi za takav stav mogu se tražiti najverovatnije u nedovoljnoj obaveštenosti prevodioca i izdavača o aktuelnim kretanjima na polju PS-a, što je moglo da posluži još i kao dodatni podsticaj za komercijalno predstavljanje dela, koje nije ni na koji način promovisano kao „novi prevod“ u skladu sa aktuelnom svetskom izdavačkom praksom. Govorili smo takođe u poglavlju 3.2. o nejasnoj motivaciji izdavača da prevod ovog velikog dela prepusti nedovoljno iskusnom prevodiocu, pri čemu se nužno postavlja pitanje agenasa u prevođenju: na koji način izdavači kao odgovorni za odabir prevodilaca utiču na sudbinu i život dela u određenoj sredini. Svi ovi spoljni faktori zapravo imaju suštinski uticaj na ono što će činiti izdavačku i književnu sudbinu određenog dela. Sa druge strane, ne može se ni tvrditi da ovakvi kriterijumi za odabir prevodioca i garantuju valjan prevod.⁷⁰

---

⁷⁰ Naša stilska analiza prevoda J. Stojanović, kako u slučaju Makijavelija tako i Pirandela, barem po kriterijumima odabrane metodologije procene kvaliteta, pokazala je da ovaj prevod odlikuje veliki stepen manjkavosti i nedoslednosti.

Videli smo da je J. Todorović (3.2.5) nastojala da se u pojedinim delovima, makar i formalno, razlikuje od svojih prethodnika (navođenje naziva poglavlja na latinskom sa prevodom na srpski u uglastim zagrada, kao i navođenje referentnog elektronskog izdanja). S obzirom na to da se ovaj prevod pojavio 2009. godine, samo dve godine nakon stogodišnjice pojave prvog prevoda, sama prilika se nametnula da se kaže nešto na temu prevoda M. u Srbiji, ali je ta prilika propuštena.

5.2. Zaključak: kako prevodioci oblikuju sudbinu prevoda

Značaj pitanja „Ko ponovo prevodi?“ sa teorijskog aspekta RS može se najbolje ilustrovati na primeru J. Stojanović, budući da je u njenom slučaju odgovor u tesnoj vezi sa načinom na koji se prevodi. Ova prevoditeljka isti pristup primenjuje i na prevod *Vladaoca*, višeslojnog dela koje je, kako smo videli, teško smestiti u precizno definisani žanrovski okvir, ali ako bismo iz njega nešto ipak mogli da isključimo, to bi svakako bili romaneskni elementi. Stojanovićeva ga, međutim, prevodi na „romaneskni“ način, a isti ovakav pristup rezervisan je i za paratekstualne elemente prevoda: prevod je lišen bilo kakvog kritičkog aparata, a ne navodi se ni korišćeno izdanje izvornika; imamo samo tri fusnote u kojima su dati prevodi sa latinskog⁷¹. Prvo izdanje iz 1976. praćeno je *Pogovorom* čiji je autor sama Stojanovićeva; ovaj *Pogovor*, kako smo već ranije i naglasili (4.2.1), predstavlja pravi produžetak „romana“ *Vladalac*: u njemu autorka istorijsko-politički okvir u kome stvara Makijaveli objašnjava emotivno povišenim tonovima i bujnim pripovedačkim stilom. Neminovno se, baš kada je reč o ovom prevodu, postavlja pitanje vidljivosti i nevidljivosti prevodioca. Ristića smo definisali kao nevidljivog prevodioca koji govori piščevim glasom. Neskloni smo da se na jednak način odredimo i prema ovoj prevoditeljki, najviše sa stanovišta dobijenih rezultata nakon tekstualne analize prevoda. I paratekstualni elementi potvrđuju ovu strategiju romanopisanja *Vladaoca* jer odsustvo metaaparata, komentara i uokviravanja bilo kakve vrste, u određenoj književnoj vrsti kojoj pripada *Vladalac*, više ukazuje na nameru prevodioca da prepusti pisca bespućima tumačenja, dok čitaoca samo naizgled ostavlja na miru i upućuje ga na čitanje dela u romanesknom ključu. Nažalost, Stojanovićeva nas ni na koji način ne obaveštava o svojoj prevodilačkoj strategiji. Iz Dominikovićevog *Pogovora* bar saznajemo šta je razlog za nedostatak komentara u fusnotama, to da se obraća „izobraženoj“ čitalačkoj publici. U kontekstu prevodilačke strategije Jugane Stojanović, možemo pretpostaviti da se prevodilac na ovaj način najpre obraća čitaocima koji žele „informaciju“ o Makijaveliju, kojima, dakle, nije bitno kontekstualno, istorijsko-političko čitanje Makijavelija, već puka informacija o delu i upoznavanje sa izvorima najpoznatijih M. maksima i poslovice. Kao što smo već naveli (3.2.4), u izdanju iz 1998. nema paratekstualnih elemenata, a sve je podređeno tekstu prevoda. Na osnovu bazične podele na dva tipa prevoda, otvoreni i prikriveni prevod (*overt and covert translation*)⁷², o čemu govori Džulijan Haus, ovaj prevod *Vladaoca* nužno se smešta u kategoriju otvorenog prevoda koji se odnosi na „prevod dela koje je na specifičan način vezano za izvornu kulturu i jezik jer se obraća upravo pripadnicima ciljnog sistema, ali je i nezavisno od njega s obzirom na to da ima potencijal da bude od opšteg i univerzalnog značenja“⁷³ (Haus 2009: 54). *Vladalac* se pak protivi i ovoj kategorizaciji jer spada i u jednu i u drugu grupu otvorenih prevoda, naime, on predstavlja i istorijski dokument koji je prevazišao žanrovska ograničenja i stoga Haus smatra da bi u prevodenju ovih tekstova svakako trebalo „obezbediti dodatna objašnjenja za pripadnike ciljne kulture koji se susreću sa prevedenim tekstom“ (Haus 2009: 57). Ovakva prevodilačka strategija svakako određuje ovaj prevod kao deo ciljne kulture

⁷¹ Ovi prevodi nalaze se na stranama 57, 66 i 88: u trećoj fusnoti navodi se stih iz *Eneide* u prevodu Tome Maretića.

⁷² „Prikriveni prevod“ (*covert translation*), predstavlja prevod izvornog teksta koji se, međutim, ne doživljava kao prevod, već kao izvorni tekst u ciljnoj kulturi i odnosi se na prevod dela koje nije nužno upućeno posebnom segmentu u ciljnoj kulturi, odnosno nije specifično vezano za izvorni jezik i kulturu: tu spadaju naučni tekstovi, informativni, turistički tekstovi (brošure) i novinski tekstovi. Bajke se opiru kategorizacijama jer se mogu posmatrati kao folklorni proizvodi posebne kulture, što bi navelo prevodioca da ih definiše kao otvoreni prevod ili kao kulturno nespecifičan tekst s opštom funkcijom da zabavi ili obrazuje decu, a onda bi to bio „prikriveni“ prevod (Haus 2009: 60).

⁷³ Dela koja zahtevaju otvoreni prevod, Haus deli na izvorne tekstove koji su istorijski determinisani (govori političara, propovedi i slično) i bezvremeni izvorni tekstovi koji prevazilaze istorijski trenutak u kome su nastala iako su naravno odraz specifičnosti svoje kulture i svog vremena (Haus 2009: 54).

i to savremene ciljne kulture jer odsustvo kritičkog aparata ne samo da znači to da se prevod obraća određenom segmentu čitalaca, već istovremeno znači i određenu prostorno-vremensku lokalizaciju teksta kome se oduzima istoričnost i status „istorijskog“ teksta koji pripada drugoj kulturi.

Ovaj prevod se, upravo zbog svoje neuokvirenosti paratekstualnim materijalom, pokazao kao izuzetno pogodan za prisvajanje, odnosno preuzimanje: naime, već smo pomenuli izdanje čiji je „prevodilac“ B. Janković, a bilo je dovoljno čak i površno poređenje tekstova da se uvidi da je ovo izdanje u potpunosti preuzet prevod upravo Jugane Stojanović. „Anonimnost“ prevoda u smislu nedostatka kritičkog aparata i bilo kakvih pratećih elemenata, učinili su ga pogodnim za preštampavanje pod imenom drugog „prevodioca“, odnosno pogodnim za ne tako retku srpsku izdavačku praksu „neregularnih“ izdanja. S druge strane, i ovo preuzimanje prevoda koji tako postaje „pokriven“, svedoči o tendenciji ciljne kulture da univerzalno vredno delo prisvoji i lokalizuje.

Kao prevodilac sa određenom reputacijom, Stojanovićeva svakako smatra da ima veću slobodu u pristupu tekstu i da može da ga „upodobi“ sopstvenoj prevodilačkoj poetici. Teško je pretpostaviti da prevoditeljka, čak i ukoliko ne navodi svoje prethodnike, nije za njih znala, a nije isključeno ni da ih je konsultovala. Čak i da nije, svest o tome da se pristupa prevodenju dela koje je već bilo praćeno obimnim objašnjenjima i kritičkim aparatom, možda opredeljuje prevodioca ka tome da deo odgovornosti za delo, makar i nesvesno, prepusti svojim prethodnicima.

5.3. (Ne)ukrštanje prevodilačkih glasova

Da li se glas prvog prevodioca neizbežno čuje u potonjim prevodima (Koskinen i Paloposki 2015) ili pak novi prevodilac nastoji da se po svaku cenu oslobodi tog uticaja, namerno birajući različita prevodilačka rešenja, što opet duboko određuje novi prevod koji ostaje neraskidivo vezan za prethodnike (Venuti 2004)? Razmatranje ovog pitanja ilustrovaćemo primerom možda i najpoznatijeg odlomka iz koga je izvučena maksima „Cilj opravdava sredstva“.

U sledećoj tabeli izdvojili smo dva odlomka koja su ključna za stvaranje ove M. maksime. Iz ovih odlomaka jasno se vidi kako je ovaj najpoznatiji „citat“ iz *Vladaoca* zapravo tendenciozno iskrivljavanje M. misli: naime, izvučen je iz konteksta deo u kome pisac izričito govori o držanju vladara u državničkim poslovima, što je kasnije poslužilo za kreiranje maksime „Cilj opravdava sredstvo“, iako se ona u ovom obliku ne pojavljuje ni u *Vladaocu* niti pak u nekom drugom Makijavelijevom delu. Spojena su dva dela odlomka: “si guarda al fine“ i “mezzi saranno sempre iudicati onorevoli“.

Tabela br. 1 – „Cilj opravdava sredstvo“

IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
...e nelle azioni di tutti li uomini, e massime de' principi, dove non è iudizio da reclamare, si guarda al fine.	... u radnjama svih ljudi, a naročito vladalaca, protivu kojih se ne može sudski postupiti, gleda se na cilj.	... a u djelima svijeh ljudi, osobito knezova gdje nema suda da se pritužiš, gleda se na konac.	... i napokon, u djelima svih ljudi, a navlastito vladara, kod kojih nema priziva i suda, gleda se na svrhu.	A kad se ocenjuju postupci svih ljudi, naročito vladalaca, protiv kojih se ne može povesti sudska istraga, gleda se samo na krajnji ishod.	Delima ljudi, osobito vladalaca, koji ne podležu pravu žalbe, sudi se prema krajnjem učinku.
... e' mezzi sempre saranno iudicati onorevoli, e da ciascuno laudati; [...]; e nel mondo non è se non vulgo; e li pochi ci hanno luogo, quando li assai hanno dove appoggiarsi.	... sredstva će se uvek smatrati časna [...]; a u svetu samo postoji gomila, a manjina izlazi kada je većini potrebno na koga da se osloni.	... sredstva će uvijek biti smatrana časnijem [...]; a na svijetu i nema do li svjetine, a ono malo njih dolazi na red kad mnoštvo nema na što da se osloni.	... sredstva će se uvijek smatrati kao časna [...]; a na svijetu i nema doli svjetine; osim toga, oni malobrojni nemaju važnosti, ako se većina oslanja na vlast.	... sredstva kojima će se služiti uvek će se smatrati časnim [...]; a u svetu postoji samo gomila, dok manjina izlazi iz senke jedino onda kada većina ne zna na koga da se osloni.	... a sredstva kojima se pri tom koristio svi će uvek smatrati časnim [...]; Oni se malobrojni i ne računaju kad je većina na tvojoj strani.

Prevod najbliži izvorniku sadrži CT1. Upravo u ovom vidu, maksima „Cilj opravdava sredstvo“ ušla je u jezičko i kulturno nasleđe govornika srpskog jezika. Ovde se lako može postaviti pretpostavka o „interferenciji značenja“, odnosno svesnom ili nesvesnom pokušaju prevodioca da izbegne raniju formulaciju i pruži novo tumačenje, pri čemu se može primeniti Stajnerova tvrdnja da „kad bi prevodilac čak i uspeo da u odgovarajućem vremenu iz svoje kulture pronađe pravu reč, gramatički obrt, on zna njihovu kasniju istoriju, i spektar konotacija neizbežno pripada njegovom vlastitom vremenu“ (cit. prema Piletić 1997: 7). U prevodu ove rečenice, „si guarda al fine“, imamo dva semantička kruga: CT2, CT4 i CT5 daju prevod sa značenjem „kraj“ i „rezultat“ – fizička posledica delovanja („konac/krajnji ishod/krajnji učinak“), dok Ristić i Frangeš biraju apstraktni, zamišljeni ishod delovanja („cilj“ odnosno „svrha“). Dve prevoditeljke su svakako morale poznavati ovu maksimu i možemo pretpostaviti da su nastojale da daju novo tumačenje, odnosno izbegnu već postojeći prevod (iako, kao što smo već naglasili, ni na koji način ne pominju prethodne prevode niti svoj odnos prema njima). Ovaj poznati citat iz *Vladaoca* svakako je reprezentativni primer „intertekstualnosti“⁷⁴. S jedne strane, moglo bi se zaključiti da je odabir potpuno drugačijeg rešenja predstavljao akt svesnog udaljavanja, to jeste namernog distanciranja i stvaranja „različitosti“, „drugosti“ u odnosu na već postojeći prevod; s druge strane, preuzimanje dobro poznatog citata ne bi nužno moralo predstavljati apologetski prevodilački čin: moglo je jednostavno i biti protumačeno kao uspostavljanje linije kontinuiteta kako sa prethodnicima tako i unutar ciljne kulture. U CT4 nailazimo na „sredstva kojima će se služiti“, a u CT5 „sredstva kojima se koristio“, što može da ukazuje na nameru otklona od prethodnih prevoda ili pak na prosto pribegavanje tehnikama proširivanja i objašnjavanja (Stojanovićevoj veoma dragim) ili, u slučaju Todorovićeve, na „prepisivanje“ od prethodnika, pod uslovom da nije u pitanju puka slučajnost.

⁷⁴ Bahtin i Bogran definišu intertekstualnost kao „procesni mehanizam preko koga tekstualni elementi prenose značenje zahvaljujući svojoj zavisnosti od drugih tekstova“ (cit. prema Hatim i Mandej 2004: 86).

Upravo se na ovom odlomku može ilustrovati pitanje odnosa novih prevoda prema ranijim prevodima: baš kao što svaki prevod ulazi u specifičan odnos sa svojim originalom, u svetlu poststrukturalističke definicije intertekstualnosti kao gledišta po kome svaki tekst ima dva nivoa tumačenja, od kojih je prvi horizontalni i povezuje autora i čitaoca teksta, dok drugi nivo povezuje tekst sa drugim tekstovima (Kristeva 1966: 36). Nijedan tekst ne postoji sam za sebe, već je nužno uključen u tačno određeni istorijski ili konvencionalno definisani kontekst (Lotman, cit. prema Neergard 2014: 89).

Na taj način, novi prevod uspostavlja odnos kako prema originalu tako i prema ostalim prevodima, a postavlja nam se i nužno pitanje u kojoj meri novi prevod treba da inkorporira iskustva svojih prethodnika, da li je potrebno da uspostavi stvaralačko-kritički odnos prema radu drugih prevodilaca na istom delu ili da ih pak u potpunosti zanemari kako ne bi „kontaminirao“ svoj prevod. Ipak, indikativno je to što je naslov *Vladalac* ostao u svim potonjim prevodima (osim Frangešovog) što svedoči o „sveprisutnosti“ glasa prvog prevodioca kome su kolege na ovaj način, možda nesvesno, odale priznanje kao „prvom u nizu“.

6. Makijavelijev *Vladalac* - Kako se ponovo prevodi?

Pitanje uspostavljanja prave metodologije za merenje kvaliteta prevoda predstavlja jedno od ključnih pitanja u oblasti PS, a u okviru RS zadobija još veću važnost zbog potrebe utvrđivanja objektivnih i validnih kriterijuma za merenje ne samo kvaliteta jednog prevoda u odnosu na izvornik, već i više produkata prevođenja, kako u odnosu na izvornik tako i međusobno. Kada je u pitanju merenje stepena „uspešnosti“ prevoda, najčešće korišćena metoda je stilistička analiza prevoda budući da je stil autora, a shodno tome i stil prevodioca, sredstvo za ostvarivanje odnosa između jezika i njegove umetničke funkcije (Halidej 2004). Naime, stilska ekvivalencija kao odabir pojedinih stilskih odlika teksta i njihovo adekvatno prenošenje u ciljni tekst sve više zamenjuje ostale tradicionalne tipove nezaobilaznog i nikada do kraja razjašnjenog koncepta „ekvivalencije“ i postaje ključni faktor u definisanju onoga što se označava kao „prevodna ekvivalencija“. U uvodnom delu, kratko smo se osvrnuli na metodologiju koju ćemo koristiti u istraživanju. Naredni odeljak biće posvećen kratkom pregledu dosada korišćenih metodologija u okviru istraživanja RS; potom ćemo nešto detaljnije predstaviti funkcionalnu metodologiju Katarine Rajs kao metodu našeg odabira za procenu kvaliteta prevoda i obrazložiti zbog čega smo upravo ovu metodu smatrali pogodnom za ispitivanje specifičnosti M. teksta. Svaki tekst ima svoje posebnosti koje određuju odabir metode za njegovo ispitivanje: zato je i pravilan odabir preciznog mernog instrumenta, u meri u kojoj je to moguće u komparativnoj analizi, u neposrednoj vezi sa dobijanjem objektivnih i naučno utemeljenih rezultata u što je moguće većoj meri.

6.1. Funkcionalni pristup: Procena kvaliteta prevoda – Katarina Rajs

U okviru funkcionalnog pristupa čiji su glavni nosioci Katarina Rajs, Vermer, Norda, Haus, ključnu ulogu ima *Skopos* teorija Hansa Vermera koja prevođenje posmatra kao akciju, odnosno delovanje sa određenim ciljem (gr. *skopos*), tako da u okviru ove škole nastaje pristup prevodilačkoj kritici koji je formulisala Katarina Rajs u knjizi *Translation Criticism – The Potentials & Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment* (2000). Funkcionalni metod ponikao je sedamdesetih godina prošlog veka i ne spada u najsavremenije metodološke instrumente za procenu kvaliteta prevoda. Ipak, smatrali smo da ovaj pristup, zbog svoje sveobuhvatnosti i fleksibilnosti, za razliku od brojnih mahom lingvistički usmerenih procena aktuelnih u novom milenijumu, predstavlja pogodno sredstvo za ispitivanje istorijskog teksta i da nekih trideset godina koji dele funkcionalnu kritiku od novijih pristupa, zapravo i čine kriterijum „vremenskog podešavanja“ između izvornog i ciljnog teksta. Rajsova opisuje tri različite kategorije za mogućnost objektivne kritike kroz analizu rezultata prevodilačkog procesa, dok su osnovni postulati ovog pristupa vezani za tekstualnu tipologiju, a procena prevoda počinje određivanjem tekstualnog tipa, odnosno vrste teksta za koji je nužno da se odabere pogodna prevodilačka strategija; tada se može odrediti da li je prevodilac na pravi način pristupio tekstu (2000: 21). Nakon ovog prvog nivoa, kada se utvrdi tip teksta, prelazi se na lingvističke elemente, odnosno jezičku kategoriju koja se bavi jezičkim stilom, odlikama jezika i njihovim ekvivalentima u ciljnom jeziku, u šta ulaze semantički, leksički, gramatički i stilski elementi.

Katarina Rajs polazi od pretpostavke da različite vrste tekstova zahtevaju različite vrste standarda za procenu prevoda. Utvrđivanje tekstualne tipologije je prvi neophodan korak kako bi se obezbedilo referentno polazište za procenu odgovarajućeg prevoda. Svaka metodologija prevodilačke kritike najpre mora da postavi pitanje definicije objektivne evaluacije prevoda, upravo kao kriterijuma koji je suprotan onome što je arbitrarno i neadekvatno. Objektivnost se takođe odnosi i na to da se tekst mora procenjivati upravo *kao prevod*; objektivna (odnosno proveriva) procena odnosi se na utvrđivanje toga da li i u kojoj meri tekst u ciljnoj kulturi – prevod, predstavlja tekst iz izvorne kulture (Rajs 2000: 4).

Procena počinje utvrđivanjem tekstualne tipologije, što je od izuzetnog značaja kako za sam postupak prevođenja i odabir prevodilačke strategije tako i za procenu validnosti samog prevoda. Pošto se utvrdi tekstualni tip, valja uzeti u razmatranje kako jezičke tako i nejezičke činioce koji utiču

na prevodilački proces. Za svaki tip teksta (informativni, ekspresivni i konativni), Rajsova (2000: 22) predlaže glavni prevodilački kriterijum koji treba poštovati kako bi se dobio primeren prevod: za informativne tekstove usredsređene na značenje, sadržaj i informaciju – ekvivalenciju sadržaja, za ekspresivne tekstove usredsređene na formu, odnosno na stilsku i estetsku dimenziju – ekvivalenciju i sadržaja i forme, a za konativne tekstove usmerene ka ubeđivanju i uveravanju – zadržavanje dejstva koje je izvorni tekst imao na primaoca. Ova tipologija, međutim, ne uzima u obzir multifunkcionalnost najvećeg broja tekstova koji su, u stvari, hibridni oblici kroz koje njihov autor želi da istovremeno postigne različite ciljeve dajući tekstu na taj način ilokucionu vrednost (Samardžić 2004: 214). Rajsova, ipak, priznaje i postojanje hibridnih tekstova, odnosno tekstova koji se smeštaju negde između ova tri tipa, kao što je biografija, koja se nalazi između informativnog i ekspresivnog tipa. Većina tekstova ipak jeste polifunkcionalna i sadrži u sebi često sve tri funkcije, no svejedno Rajsova tvrdi da se ciljni tekst mora procenjivati na osnovu dominantne funkcije izvornog teksta i da se u prevodu mora očuvati ta dominantna funkcija (Rajs i Vermer 2013: 65).

6.1.1. Jezički činiooci u proceni kvaliteta prevoda

Ispitivanje jezičkih činilaca i njihovih ekvivalenata u ciljnom jeziku podrazumeva da kritičar detaljno ispita način na koji je prevodilački proces predstavio jezičke posebnosti izvornog teksta u ciljnoj kulturi. Čin prevođenja podrazumeva odabir optimalnog ekvivalenta između potencijalnih ekvivalenata na nivou *parole* (jezika koji se govori). Ovaj odabir uslovljen je jezičkim kontekstom koji određuje značenje (Vajnrih 1996: 23). S jedne strane moraju se prepoznati jezičke komponente teksta (semantičke, leksičke, gramatičke i stilske), ali jednako i uticaj nejezičkih faktora na semantičkom, leksičkom, gramatičkom i stilskom nivou. Interakcija jezičkih i nejezičkih činilaca obezbeđuju kritičaru dve dalje kategorije kritike: lingvističku i pragmatičku. U jezičke činioce spadaju:

- Semantički elementi: kriterijum procene za semantičke elemente mora biti ekvivalencija. Kako bi se utvrdili semantički ekvivalenti, mora da se ispita jezički kontekst koji se sastoji od mikro i makro konteksta među kojima granice nisu jasno omeđene. Mikrokontekst se odnosi na reči u neposrednom okruženju – na nivou rečenice, dok makrokontekst uključuje ne samo pasuse već i čitav tekst.⁷⁵ Makrokontekst može da bude od odlučujućeg značaja za utvrđivanje odabira i da obuhvati kako pasus tako i čitavo delo.⁷⁶ Semantičke elemente teksta valja tumačiti po kriterijumu pune ekvivalencije.

- Leksički elementi: kriterijum procene za leksičke činioce mora biti adekvatnost, a kritičar valja da utvrdi da li su činiooci izvornog teksta adekvatno preneti u ciljni tekst na leksičkom nivou. U tekstu fokusiranom na sadržaj, metafora se može smatrati adekvatno prevedenom ako je u ciljnom jeziku upotrebljen izraz iste semantičke vrednosti. U tekstu fokusiranom na formu, biće značajno da se metafora prenese u ciljni jezik jednakom idiomatskom metaforom slične vrednosti ili značenja (Rajs 2000: 59).

Koncept ekvivalencije prisutan je u svakoj metodologiji prevodilačke kritike: tekstovi se moraju porediti na osnovu kriterijuma ekvivalencije, sličnosti, podudarnosti.⁷⁷ Rajsova ekvivalenciju

⁷⁵ Ovde prepoznavamo Hjersonov mikronivo-mikrokontekst, dok bi se mezo i makro nivo zapravo odnosili na makro kontekst. I jedan i drugi su ključni za određivanje optimalnog ekvivalenta na jezičkom nivou.

⁷⁶ Makrokontekst u slučaju Floberovog romana *Sentimentalno vaspitanje* predstavlja čitavo delo: valjalo bi ga pročitati u potpunosti kako bi se pravilno preveo naslov (Rajs 2000: 56).

⁷⁷ Ovaj sveprisutni koncept u okviru PS-a odbacili su pripadnici kulturološke struje, smatrajući ga nepreciznim i nedovoljno definisanim zato što nudi iluziju o mogućnosti postojanja simetrije između jezika, koja u praksi ne postoji (Hornbi 1988). I Judžin Najda govori o formalnoj i dinamičkoj ekvivalenciji, koja je vezana za tekstualnu tipologiju budući da Najda pominje i funkciju ciljnog teksta, u odabiru između formalne i dinamičke ekvivalencije (Najda 1964). Ekvivalenciju, u svom teorijskom promišljanju, Njumark zaoddeva u semantički i komunikativni prevod (*semantic and communicative*); semantički odgovara više formalnoj, a komunikativni, kao ciljno-orijentisani prevod, dinamičkoj ekvivalenciji (Njumark 1981: 39). Danas se sve više umesto izraza jezička ili tekstualna ekvivalencija koristi termin „stilska ekvivalencija“: Koler je ubraja u drugi tip ekvivalencije od pet različitih tipova, u konotativnu ekvivalenciju, koja se odnosi na svrhovit izbor jezičkih sredstava u ciljnom tekstu (Koler 1979: 186-191).

definiše kao odnos između IT ili nekog elementa iz izvornog jezika i CT ili tekstualnog elementa iz ciljnog jezika, što je odnos koji se uspostavlja između dva produkta prevođenja. Neophodno je da se jasno razlikuju kriterijumi ekvivalencije i adekvatnosti jer prevod može da ima različitu svrhu u odnosu na svoj izvorni tekst. Adekvatnost se uvek mora posmatrati u odnosu na određeno delovanje jer svaki put kada prevodilac donese neku odluku, on to mora da čini u odnosu na svrhu prevoda, tako da je adekvatnost veza između prevodilačkih sredstava i svrhe prevoda i stoga je, za razliku od ekvivalencije, koja je orijentisana prema produktu prevođenja, ona procesno-orijentisana (Rajs 1983: 301).

- Gramatički elementi: kriterijum procene za gramatičke elemente jeste tačnost i to u dva vida. Zbog značajnih razlika između gramatičkih sistema jezika, prioritet treba dati morfologiji i sintaksi ciljnog jezika. Gramatička tačnost je zadovoljena ukoliko se prevod poklapa sa upotrebom ciljnog jezika i ukoliko su adekvatno preneseni relevantni semantički i stilski aspekti i gramatičke strukture izvornog jezika. U uobičajenoj jezičkoj praksi, često će biti moguća prosta zamena gramatičkog elementa (doslovno usvajanje gramatičke forme) potencijalnim ekvivalentom u ciljnom jeziku, iako će optimalni ekvivalent često zahtevati transpoziciju (promenu gramatičkih i sintaksičkih elemenata)⁷⁸.

- Stilski elementi: osnovni kriterijum za procenu stilskih elemenata jeste korespondencija. Valja, dakle, uzeti u razmatranje stilske odlike izvornog teksta sa stanovišta standardne, individualne i savremene upotrebe i da li u posebnim stilskim aspektima autorov stvaralački izraz odstupa od uobičajene upotrebe.

Na pitanje koje muči i prevodioce i kritičare, a to je da li prevod treba poboljšati, Rajsova ponovo traži odgovor u tekstualnoj tipologiji: u prevodu usredsređenom na sadržaj uvek je pogodno eliminisati očigledne greške i kompenzovati stilske manjkavosti, dok bi u tekstu usredsređenom na formu prevodilac valjalo da se odupre iskušenju da pojašnjava i poboljšava original i ne bi trebalo da ignoriše stilske i druge greške. Kritičar, dakle, mora da procenjuje prevod ne samo na osnovu ciljnog teksta, već i na osnovu izvornog teksta i da ne svaljuju svu krivicu na prevodioca ukoliko je verno reprodukovao manjkavosti originala (Rajs 2000: 65; Berman 1992: 42).

Kritičar treba da ispita prevod u odnosu na svaki od jezičkih elemenata, semantičke elemente po kriterijumu ekvivalencije, leksičke po kriterijumu adekvatnosti, gramatičke po kriterijumu korektnosti i stilske po kriterijumu korespondencije.

Kao što je određivanja tipa teksta pouzdan vodič za odabir odgovarajućeg prevodilačkog metoda, tako i tekstualna tipologija određuje koji su to najvažniji jezički elementi koje bi trebalo razmotriti.

6.1.2. Vanjezički činiooci u proceni kvaliteta prevoda

Potpuna procena kvaliteta prevoda ne može se bazirati isključivo na oceni jezičkih činilaca, već mora da uzme u razmatranje i vanjezičke elemente koji radikalno utiču kako na formu izvornika tako i na formu u ciljnom jeziku. Upravo ovi elementi čine ključnu razliku kada se procenjuje da li je neki ekvivalent optimalan ili potencijalan. Vanjezički činiooci imaju veze sa vanjezičkim uslovima koji utiču na jezičke forme. Reči pripadaju rečenicama, tekstovima i situacijama. Rečenice bi stoga bile mikrokontekst, „tekstovi“ makrokontekst, a „situacije“ ekstralingvistički faktori koji ovde predstavljaju situacioni kontekst (Vajnrih 1996: 19). Od pobrojanih vanjezičkih činilaca navešćemo one koji su nam važne u okviru našeg istraživanja:

- vremenski faktor: ako je izvorni tekst nastao u određenom istorijskom periodu, prevodilac se susreće sa nužnošću posebnih prevodilačkih izbora. U prevođenju starih tekstova, odabir reči, zastarelih morfoloških ili sintaksičkih formi, odabir posebnih stilskih figura itd. trebalo bi da se slaže što je moguće više sa upotrebom u izvornom tekstu. Tim pre što je jezik živ i promenljiv mehanizam,

---

⁷⁸ Koncepte transpozicije i optimalnog ekvivalenta obuhvatila je i Hjusonova kritika, jedino što on ovu vrstu modifikacije naziva rekategorizacijom, odnosno govori upravo o promeni gramatičke kategorije oko koje se potom reorganizuje čitava sintaksička struktura (Hjuson 2001: 66).

koga oblikuju posebne okolnosti koje bi trebalo da se reflektuju u prevodu – posebno u tekstovima usredsređenim na formu i u konativnim tekstovima. Prevod teksta iz 18. veka trebalo bi da se razlikuje od prevoda teksta iz 20. veka, i kada ga radi prevodilac iz 20. veka. Ukoliko se za tekst napisan u određenom istorijskom kontekstu primenjuju ekvivalenti iz novijeg doba, ta savremena upotreba mogla bi dovesti do potpuno različitih optimalnih ekvivalenata.⁷⁹

Rajsova, što je značajno za procenu kvaliteta prevoda istorijskog dela kakvo je *Vladalac*, uzima u obzir i sveprisutno pitanje u okviru RS, a to je pitanje zastarevanja originala: sinhronijski prevodi ne mogu se ocenjivati jednakim kriterijumima kao dijahronijski prevodi. Rajsova zastupa stav Olafa Bliksena (1954) koji smatra da „prevodi zastarevaju budući da su nastali u posebnom istorijskom trenutku razvoja jezika i da samo oni nose u sebi čitav teret idiomatske i književne tradicije tog jezika“.⁸⁰ Ponekad prevod može da ima posebnu funkciju koja može opravdati ignorisanje vremenskog faktora kao što je prevođenje na savremeni jezik nekog istorijskog teksta kako bi se učinio razumljivim za današnjeg čitaoca. Vremenski faktor je stoga veoma kompleksan faktor i zahteva posebnu pažnju, kako lingvističku tako i stilsku, u zavisnosti od tipa teksta i posebnih zanimanja prevodioca i prevodilačke kritike (Rajs 2000: 71).

- faktor publike: prevodilac uvek mora da ima u vidu da se čitalac kome se obraća pisac u izvorniku nije isti kao onaj koga ima na umu prevodilac ili pak naručioci prevoda. Po pitanju čitalačke publike, mora se uzeti u obzir čitav socijalni i kulturološki kontekst (situacioni kontekst), a najilustrativnije se može predstaviti u idiomatskim izrazima, citatima, poslovičnim aluzijama i metaforama izvornog jezika.

- afektivne implikacije: kritičar treba da utvrdi da li su određeni afektivni elementi i vrednosti preneti u prevodu, jer afektivni faktori primarno utiču na stilska i leksička pitanja, ali se dotiču i gramatičkog (morfološkog i sintaksičkog nivoa). Jezik poseduje afektivne vrednosti, afektivna izražajna sredstva, afektivnu sintaksu (Bali 1909).

6.1.3. Jezička i pragmatička kategorija procene prevoda

Rajsova smatra da je puna evaluacija prevoda nemoguća ukoliko kritičar procenjuje prevod isključivo na osnovu posebnosti teksta i njegove tekstualne tipologije, kao i odlika jezika (2000: 51). U obzir se moraju uzeti vanjezički činioci i njihov uticaj na jezičku formu izvornog teksta što jednako važi i za prevodioca. Naročito kada su i pitanju afektivne implikacije prevodilac i kritičar moraju da uzmu u obzir ove determinante, ali svejedno mogu da stignu do različitih zaključaka, tako da i bez obzira na sve metodološke mere opreza, subjektivni elementi kritike ne mogu biti isključeni (2000: 51).

6.1.4. Objektivna i subjektivna ograničenja funkcionalne kritike

Rajsova (2000: 88) postavlja pitanje gde su granice prevodilačke kritike odnosno koliko promena tj. odstupanja od izvornog teksta može biti uneto u prevod a da se ciljani tekst i dalje označava kao prevod. Drugo pitanje tiče se subjektivne perspektive koja nužno utiče na objektivnu procenu, ograničavajući procenu kritičara nenamerno i vrlo često prilično nesvesno. Ukoliko se susretnemo sa velikim odstupanjima između izvornog i ciljnog teksta, prvi uzrok moramo tražiti u nepoštovanju tekstualnog tipa ili posebne svrhe prevoda, a drugi se tiče individualnosti prevodioca, koji neizbežno ostavlja svoj trag na prevodu. Teško da postoje dva ista prevoda nekog teksta, svejedno kog tipa, koji

⁷⁹ Tako je, na primer, Vidmer kritikovao prevod Balzakovog romana *Rođaka Beti* (*La Cousine Bette*) upravo zbog toga što vremenski faktor nije uzet u razmatranje: „Prevod je toliko sočan, rasistički i smeo da bi mogao da se odvija u Berlinu na kraju veka umesto u Parizu 1830. godine“ (Rajs 2000: 71).

⁸⁰ Prevodi zastarevaju brže od originala (Levi 1982: 78), naročito ako se ciljani jezik razvija brže od izvornog. Ovim se uvodi još i faktor faza, koji jednako sa vremenskim faktorom, može da utiče na prevode. Španski je već u 16. veku bio potpuno razvijen. Nemački prevodi sa španskog danas su teško razumljivi jer se nemački razvijao mnogo brže počev od 16. veka nego što je to bio slučaj sa španskim jezikom (Rajs 2000: 71).

su slični u svim detaljima ili pak identični. Takve subjektivne razlike mogu imati pedagošku vrednost, ukoliko je dostupno više verzija istog teksta.⁸¹

I pored jednake interpretacije teksta dva prevodioca nikada se neće odlučiti za isti optimalni ekvivalent jer će u tome presudnu ulogu imati upravo vanjezički faktori. Ličnost prevodioca spada u subjektivna ograničenja i ona je u okviru RS-a sve više predmet proučavanja u okviru takozvanih *Translator's Studies*.

6.1.5. Prevodilačka kritika prevoda *Vladaoca*: zašto funkcionalni pristup?

I nakon pet stotina godina od nastanka *Vladaoca* teško je dati jedinstven odgovor na pitanje kojoj tekstualnoj tipologiji pripada ovaj tekst. On se svakako ubraja u „istorijske“ tekstove, kako u smislu pripadnosti određenom istorijskom razdoblju – u hronološkom značenju, tako i zbog svih slojeva značenja nataloženih tokom vekova. Svi ovi razlozi doprinose tome da nam je danas teško da posmatramo *Vladaoca* isključivo u kontekstu njegove epohe. Ovakav pokušaj klasifikacije dodatno usložnjava pitanje procene kvaliteta prevoda: vremenski faktor predstavlja tek jednu od kategorija za procenu u okviru činilaca vanjezičkog karaktera.

Procena kvaliteta prevoda Katarine Rajs sveobuhvatna je metodologija za procenu kako jezičkih tako i vanjezičkih specifičnosti teksta. U njenoj metodologiji za evaluaciju prevoda (Rajs 2000) sadržan je i vremenski faktor, kao i faktor ciljne publike kojoj se prevod obraća, što obuhvata brojne aspekte značajne u okviru opštih teorijskih postavki RS-a. Sa tog stanovišta, želeli smo da istražimo na koji način su prevodioci pristupili jednom tekstu koji je hibridan i polivalentan, tekstu koji se može definisati i kao informativni i ekspresivni i konativni. U trenutku u kome je nastao, *De Principatibus* je bio tekst upućenom jednom čitaocu sa prevashodno informativnim karakterom – namera teksta bila je da „informiše“ o vrstama vladavine, te je stoga bio usmeren na sadržaj; imao je nesumnjivo i ekspresivni karakter, usmeren na formu – što se očituje u čitavoj formalnoj strukturi, retoričkom stilu, prisustvu stilskih figura, metafora i poređenja; ali isto tako i konativni – upravo zbog toga što se obraćao jednoj osobi, a pošiljalac je želeo da primalac „ako ga bude pažljivo razmotrio i čitao [...] može dospeti do one veličine koju mu sreća i ostale osobine obećavaju“ (Makijaveli 1907: 12). Ova osnovna polivalentnost dela dodatno se usložnjava čitavim nizom vanjezičkih faktora o kojima smo govorili, a na sve ovo valja dodati još jednu kategoriju koju Rajsova ne pominje, a to je status dela odnosno njegova reputacija, kako u izvornoj tako i u ciljnoj kulturi, koja danas, možda i više od svih ostalih faktora, značajno utiče na odabir prevodilačke strategije i pristup delu.

Bez obzira na gustu mrežu tumačenja koja je kroz vekove „zarobila“ M. tekst, *Vladalac* ipak i dalje ostaje samo tekst kome valja pristupiti sa stanovišta jezika; isto onako kako mu savremeni čitaoci i tumači pristupaju, nastojeći da kroz pridodata značenja i tumačenja dopru do njegovog „slova“, isto tako se mora pristupiti i proceni kvaliteta njegovih prevoda: polazeći od jezika kao osnovnog prevodilačkog sredstva podložnog „merenju“ u okviru postojećih savremenih metodologija procene na osnovu različitih kriterijuma. Kao što smo već videli (1.7), jedan od ključnih problema današnjih istraživanja u oblasti PS-a jeste iznalaženje odgovarajućih sredstava koja bi precizno i objektivno mogla da „izmere“ kvalitet prevoda, sa punom svešću o nemogućnosti potpune kvantifikacije rezultata u okviru jedne delatnosti koja je uslovljena brojnim ograničenjima, kako objektivnim (strukturnim razlikama između jezika) tako i onima subjektivne prirode (individualnost prevodioca, uticaj vanjezičkih faktora, kao i spoljnih agenasa).

Imajući sve pobrojano u vidu, pristupiće u narednom poglavlju ispitivanju pet različitih prevoda odabranih odlomaka iz *Vladaoca* uz pomoć mernih instrumenata koje nam je ponudila metodologija prevodilačke kritike Katarine Rajs. Kriterijumi procene kao što su ekvivalencija, adekvatnosti, tačnost i korespondencija, predstavljaju zapravo sveprisutne kriterijume u okviru deskriptivnih prevodilačkih studija, ma koliko se njihovi nazivi ili definicije menjali u okviru različitih kritičkih pristupa; funkcionalni pristup omogućuje nam da sagledamo koje su to funkcije

---

⁸¹ „Svaki prevodilac pokazuje svoje lično razumevanje onako kako je bio u stanju da ga izrazi, ali realnost se može naći isključivo u izvorniku“ (Humbolt 2002: 156).

prevodioci upisali u tekst, odnosno na koji način su želeli da taj tekst predstave u ciljnoj kulturi: da li su tekstu pristupili prvenstveno sa stanovišta prenošenja sadržaja, forme ili pak efekta koji će prevod imati na čitaoca ili su pak uspeali da u konačnom ishodu spoje sve tri ključne tekstualne komponente. Za razliku od izvornog dela, ciljni tekst je nužno ograničen prevodilačkim izborima, a jedan od izbora koje prevodilac valja da sprovede, možda čak i nesvesno, jeste i odgovor na pitanje kakva će biti funkcija ciljnog teksta u ciljnoj kulturi. Merilo objektivnosti procene sastoji se u tome da se tekst mora procenjivati upravo *kao prevod*, odnosno mora se utvrditi da li i u kojoj meri tekst u ciljnoj kulturi – prevod predstavlja tekst iz izvorne kulture (Rajs 2000: 5).

6.1.6. Zaključak

Prevodilačka kritika je adekvatna ukoliko je prevod sačinjen po tekstualno-orijentisanom prevodilačkom metodu ispitivan standardima koji odgovaraju njegovom tekstualnom tipu. Bez obzira na to da li je prevod ciljno ili izvorno orijentisan, nezavisno od svojih jezičkih odlika, podleže i subjektivnim uticajima: različitim tumačenjima („hermeneutički proces“) i ličnosti prevodioca, što ne može da zaobiđe ni ličnost kritičara (Rajs 2000: 114).

Kao što svako delo nameće sopstvena pravila prevođenja, smatramo da se isto može primeniti i na procenu kvaliteta prevoda: mišljenja smo da za delo kakvo je *Vladalac* nije najpogodniji pretežno izvorno-orijentisani metod (kakav je metod Lensa Hjusona) koji zasniva svoje merenje na stepenu vernosti izvornom tekstu, naročito zbog toga što pojedini prevodioci eksplicitno deklarišu usvajanje prevodilačke strategije osavremenjavanja i „nepoštovanja“ prvobitnih sintaksičkih i formalnih odlika dela (Frangeš 1975: 120). Ovakav pristup odbacuje i vremenski faktor, odnosno vreme nastanka dela, koje zapravo zahteva neku vrstu medijacije između izvorno i ciljno orijentisanog pristupa i prevodilačku strategiju posredovanja između „savremenosti“ i „arhaizovanosti“. Pored gramatičke korektnosti koja odgovara napuštenom kriterijumu formalne ekvivalencije, znatan deo kritike K. Rajs posvećen je leksičkim i semantičkim elementima, koji su u slučaju *Vladaoca* mnogo više od elemenata gramatičkog tipa zaokupljali pažnju prevodilaca i teoretičara prevođenja, čime ćemo se detaljnije pozabaviti u odeljku 6.3.3. posvećenom upravo ovom segmentu analize.

6.2. Makijaveli: stilske odlike *Vladaoca*

6.2.1. Pravila klasične retorike

Brojni proučavaoci M. dela slažu se u tome da je autor, i pored toga što mu je namera bila da napiše naučno delo (a u tom smislu citira i Dantea u pismu Frančesku Vektoriju), od prve do poslednje stranice, poštovao pravila klasične retorike. U uvodnom pismu posvećenom Lorencu de Medičiju, on podvlači svoje veštine, upravo kako su nalagali klasični retoričari: „Kako ja želim da izađem pred Vaše Gospodstvo sa kakvim dokazom svoje uslužnosti, nisam u svojoj imovini našao ništa što mi je draže ili što toliko cenim koliko poznavanje dela velikih ljudi, stečeno dugim posmatranjem savremenih događaja i čitanjem starih“, a potom obećava i održava obećanje da neće ukrašavati svoje delo: „Ovo delo nisam ukrasio ni pretrpao zvučnim rečenicama ili naduvenim i sjajnim rečima, ili ma kakvim drugim veštačkim ili spoljašnjim ukrasom, što mnogi imaju običaj; jer ja sam hteo da ili nikakva stvar ne ulepšava moje delo ili da ga učine prijatnim samo novina građe i ozbiljnost predmeta“ (Makijaveli 1907: 6).

Ovakav stilski izbor nije odbacivanje retorike već rezultat savršenog poznavanja umetničkih pravila. Rimski retoričari su objasnili da politički govor mora biti jednostavnog i ozbiljnog stila (*simplex et gravis*) jer obrađivana tema već u sebi ima veličinu i sjaj (Viroli 2013: 339).

Klasični retoričari su smatrali da se određeni koncept najbolje može preneti preko sličnosti, slika i metafora. Primeri koje daje M. su, dakle, primeri govornika, a ne čoveka od nauke jer on ih nije koristio kako bi dao empirijsku validnost naučnom zakonu, već da govor i politički savet učini ubedljivijim i da podstakne na određeno postupanje. Pojedini proučavaoci M. dela smatraju upravo da je najočigledniji dokaz da je *Vladalac* govor *Poklič da se Italija probudi i da se oslobodi od stranaca*, odnosno poziv načinjen prema nauku klasičnih pravila retorike koja nalažu da se ubedljiv

politički govor uvek završi prema tehnici *indignatio* i *conquestio* (nakon izlaganja teza, *peroratio* ili *exhortatio*, u kojima se govornik bavi strastima slušalaca ili čitalaca, kako bi delovali ili odlučivali prema njegovim savetima) (Viroli 2013: 339).

Makijaveli je u suštini pokazao veliku veštinu u spajanju rigorozne analize i klasičnog retoričkog postupka sa živim stilom prikazivanja prave istine o stvari. Iako je *Vladalac* napisan po pravilima klasične retorike, istovremeno je i „delce“ koje osećajnom silinom ruši brane bilo kakvog formalnog i stilskog uobličavanja. „M. je ubica književne forme, za njega je suština sve a forma ništa“ (Parks 2007: xi), iako je i to tek privid u smislu M. poimanja forme, koju on posmatra tek kao ram osebjune i neukrotive afektivnosti i elokvencije, okvir u kome jedinstvenu sliku čine naučni stil i afektivno pisanje.

6.2.2. Stilska mešavina naučnog i afektivnog

U narednom poglavlju prikazaćemo osnovne stilske odlike M. *Vladaoca*. Smatramo da je neophodno da ih detaljnije izložimo u cilju sticanja kompletne slike o delu, a najpre kao osnovno polazište za stilsku analizu u okviru komparativne analize odabranih odlomaka: trebalo bi da svaki vid prevodilačke kritike i svaki čin vrednosne analize prvenstveno krenu od jezika, kao osnovnog sredstva za iskazivanje određene iskustveno-estetske stvarnosti.

U Makijavelijevo doba, u italijanskom činkvečentu, što je epoha rasprava o odabiru jedinstvene jezičke norme, sudbina italijanskog narodnog jezika (*il volgare*) doživljava preokret. Za razliku od Bemba koji u svom delu *Prose della volgar lingua*, objavljenom 1525, uzor nalazi u pisanom, književnom jeziku velikih pisaca trećenta, Bokača za prozu i Petrarke za poeziju, Makijaveli se u svom traktatu koji se bavi jezičkim pitanjima, *Discorso o dialogo intorno alla nostra lingua*, zalaže za moderan firentinski jezik: to je jezik koji predstavlja spoj tradicionalne struje bliske latinskom, klasičnom duhu i nove, moderne struje zasnovane na spontanom materijalu živog govornog firentinskog, poteklog iz najrazličitijih slojeva (Đorović 1997: 9). I u ovome leži razlog dugovečnosti *Vladaoca*, jer je svoju smelu misao M. iskazao smelim jezičkim ruhom, jezičkom mešavinom koja je predstavljala upravo realnu sliku vremena u kome je *Vladalac* nastao: kao što je ovo delo predstavljalo raskid sa tradicionalnim hrišćanskim moralom i pokušaj iznalaženja novog morala renesansnog doba, tako je i jezik M. dela odražavao upravo jezičku borbu koja se vodila na frontu usvajanja modernog jezika. Revolucionarnost dela nije bila samo u temi i izloženim konceptima, već je M. o njima govorio revolucionarnim jezikom, na način koji je spajao tradicionalno i novo i stoga gotovo kao u ogledalu oslikavao ono što je bila *verità effettuale della cosa*. S jedne strane, M. ističe značaj živog firentinskog govora, dok je s druge, *Vladalac* prepun latinizovanih sintaksičkih konstrukcija koje su nasleđe prethodne književne tradicije (Kjapeli 1952: 6).

Ugo Foscolo je izjavio da „niko nije nikada u Italiji pisao ni sa više snage, ni očevidnije, ni sažetije od Makijavelija“ (Đorović 1998: 9). Ove Foskolove reči vrlo slikovito opisuju najvažnije odlike M. političke proze: snaga, jasnoća i sažetost odnose se na generalne strategije organizacije teksta i sintaksičke strukture, dok se varvarstvo maternjeg narečja (*barbarie del dialetto materno*), što mu je Foscolo zamerao, ogleda u grafičko-fonetskom i morfološkom aspektu reči.⁸²

U terminološkom smislu, *Vladalac* je zasnovan na kvalitetu odabranog jezičkog materijala, tendenciji da se tom materijalu da određena naučna vrednost, kao i na podsticajima umetničke prirode koji su u suprotnosti ili saglasju s tom tendencijom. M. istovremeno piše i traktat i umetničko delo; u *Vladaocu* se sugestivno prepliću ova dva podsticaja, naučni i estetski (Kjapeli 1952: 9). Đorović to naziva „uplitanjem afektivnosti u objektivni, logički postupak“ i ocenjuje da je „nesumnjivo vanredna uloga Makijavelija u utemeljenju novog, modernog, pseudonaučnog pristupa problemu koji razmatra i posve novog načina izlaganja, primerenog takvom revolucionarnom pristupu“ (1997: 107). Ovaj spoj naučnog izlaganja i afektivnog upliva naći će svoj odraz kako u M. sintaksi u kojoj se mešaju objektivno i subjektivno, naučno i emotivno, a često se ističe i afektivni ton izlaganja koji se manifestuje raznim leksičkim i semantičkim sredstvima.

⁸² http://www.treccani.it/enciclopedia/stile_%28Enciclopedia-machiavelliana%29/, 18.09.2019.

U okviru tekstualne analize M. *Vladaoca* govorićemo o osobenostima M. jezika i stila, usredsređujući se na one za koje smo smatrali da je važno da u izvesnom stepenu budu očuvane i u prevodu, odnosno u onim slučajevima kada je to dopuštala gramatička struktura ciljnog jezika. S obzirom na to da smo se odlučili za metodologiju K. Rajs, koja se zasniva na proceni zadovoljavanja gramatičkih i stilskih elemenata, posebno smo ukazivali na odlike M. sintakse kao što su postupak dilematskog ustrojstva rečenica (*il periodare dilemmatico*), ulančavanje (*ragionamento a catena*), težnja ka parataksi i inverziji. Kada je reč o leksičkim i semantičkim činionicima, izuzetno važnim za M. stvaralaštvo, posvetićemo posebnu pažnju leksičko-semantičkim specifičnostima M. stvaralačkog postupka, kao što su slikovitost izraza (upotreba metafora i slika i vokabular nužnosti).

6.3. Procena kvaliteta prevoda

6.3.1. Prikaz dobijenih rezultata analize pojedinih poglavlja iz *Vladaoca*

Služeći se metodologijom procene kvaliteta prevoda Katarine Rajs, pristupili smo razmatranju dobijenih rezultata, imajući u vidu da je M. misao neodvojiva od M. stila, čija je srž u specifičnom spoju između „afektivnog i naučnog“ (Kjapeli 1952: 9). Smatrali smo, stoga, da je nemoguće razdvojiti gramatičke elemente, koji se zapravo odnose na tačnost prenetih gramatičkih izražajnih sredstava za koje je adekvatan kriterijum procene tačnost i stilske elemente, koje smo prikazali na osnovu kriterijuma korespondencije. Posmatrali smo, dakle, gramatičke i stilske elemente kao jedinstvenu kategoriju procene, a isti pristup smo primenili i na leksičke i semantičke elemente za koje važe kriterijumi ekvivalencije i adekvatnosti.

Očekujemo da će sprovedena analiza pokazati postojanje koherentnosti između dobijenih rezultata na planu ispitivanja kako gramatičkih i stilskih tako i leksičkih i semantičkih elemenata. Svaki analizirani odlomak podelili smo u manje segmente kako bi preglednije pratili sprovedenu analizu.

Svaka procena kvaliteta prevoda nužno je subjektivna i ostavlja prostor za „domišljanje“ kritičara. U našoj tezi, kritika je prvenstveno imala istraživački karakter, odnosno bila usmerena ka tome da ispita važenje ključnih teorijskih koncepata RS-a u skladu sa osnovnim postavkama ove discipline. Tako je naše „merenje“ instrumentima funkcionalne kritike bilo uslovljeno izvorno-orijentisanim pristupom koji je zapravo i najčešće korišćen pristup u praktičnim studijama u okviru RS-a. Rezultati do kojih smo došli ni na koji način ne predstavljaju ocenu prevoda u opštem smislu te reči, a naponi koje ulažu istraživači na polju PS-a u pravcu utvrđivanja pogodne metodologije, ukazuju na odbacivanje stereotipnih i zastarelih ocena o prevodu kao „dobrom i lošem“, „lepom i ružnom“. U svim metodologijama procene kvaliteta prevoda govori se o njihovom subjektivnom karakteru, kao neizbežnom faktoru koji dovodi u sumnju apsolutno važenje bilo kog nalaza. Stoga su i naši rezultati tek jedna moguća procena sa stanovišta RS-a i njihovih teorijskih koncepata.

Kako bismo na jasan i pregledan način prikazali dobijene rezultate, u tabele koje slede uneli smo tri vrste deskriptivne procene:

- Da = zadovoljavajući stepen ispunjavanja kriterijuma ekvivalencije, adekvatnosti, tačnosti i korespondencije;

- Delimično = delimično zadovoljavanje četiri navedena kriterijuma;

- Ne = nezadovoljavanje postavljenih kriterijuma.

Na osnovu preovlađujuće procene za svaki CT, izvukli smo odgovarajuće zaključke.

6.3.2. Gramatička korektnost i stilska korespondencija

U poglavlju u kome smo se bavili stilskim odlikama M. teksta (6.2), videli smo koje su tipične odlike M. stila, a negde smo se već i dotakli komparativne analize pojedinih prevodilačkih rešenja. U odlomcima čija analiza sledi nismo mogli, naravno, da obuhvatimo sve stilske specifičnosti M. stila, ali smatramo ipak da odabrani odlomci predstavljaju reprezentativan uzorak onoga što se naziva M. stilom, kao i valjanu ilustraciju datih prevodilačkih rešenja. U tabelama koje slede, izdvojili smo odlomke iz pojedinih poglavlja *Vladaoca*: u kolonama je dat paralelan prikaz svih prevoda naspram

izvornika; u prvoj koloni naveli smo brojeve segmenata određenog odlomka radi preglednijeg praćenja komentara u okviru komparativne analize prevoda. U gramatičku korektnost svrstali smo sintaksičku organizaciju koja je sa stanovišta stila izuzetno važna za Makijavelija, a kao značajan činilac te organizacije, razmotrili smo i interpunkciju, sa punom svešću o nemogućnosti uspostavljanja apsolutne simetrije između interpunkcijskih pravila izvornog teksta („istorijskog“) i ciljnog teksta („prevodnog“). S obzirom na ovu bitnu odliku M. stila, odnosno rečeničnu inverziju i izmenjen red reči, što je za sobom povlačilo i odgovarajuću interpunkciju, odlučili smo se da u oceni kvaliteta CT-a uzmemo u obzir i ova pravila, odnosno njihovo prenošenje sa stanovišta izvorno-orijentisanog pristupa, sa namerom da izbegnemo subjektivnost u proceni i uspostavimo jednak kriterijum za sve ciljne tekstove.⁸³ Nakon svake od tabela sa odlomcima sledi i odgovarajuća tabela sa zaključcima nakon sprovedene analize po metodologiji prevodilačke kritike K. Rajs.

6.3.2.1. Odabrani odlomci iz VI poglavlja

U šestom i sedmom poglavlju M. se bavi razradom teme odnosa *fortuna – vrlina* (*fortuna – virtù*), što su dva ključna termina iz M. terminologije. Odabrali smo ova dva poglavlja kao polazište za prikaz ovog značajnog koncepta M. političke vizije. Odlomak koji ćemo analizirati sadrži neke od sintaksičkih specifičnosti M. stila: dilematsko ustrojstvo rečenica, ulančavanje rečenica i različite koordinativne i subordinativne rečenice u kojima značajno mesto zauzima inverzija.

---

⁸³ Upotreba interpunkcije varira u zavisnosti od vrste teksta, a u književnosti su prisutne i sintaksička i metajezička funkcija (najprisutnija u neknjiževnim tekstovima), kao i emotivno-intonaciona funkcija, dok je naročito važna ekspresivna funkcija koja u pojedinim slučajevima dobija poseban značaj (Samardžić 2006: 47).

Tabela br. 2 – VI poglavlje *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
	VI	GLAVA VI.	POGLAVLJE ŠESTO.	VI.	POGLAVLJE VI	Glava šesta.
	De principatibus novis qui armis propriis et virtute acquiruntur	O novim vladavinama koje se zadobijaju sopstvenim oružjem i hrabrošću.	O novijem kneževinama, do kojih se dodje vlastitim oružjem i hrabrošću.	O novim vladavinama, do kojih se dolazi vlastitim oružjem i hrabrošću.	O novim državama koje se osvajaju oružjem i hrabrošću.	O novim monarhijama koje se osvajaju sopstvenim snagama i sposobnošću.
I	Dico adunque, che ne' principati tutti nuovi, dove sia uno nuovo principe, si truova a mantenerli più o meno difficultà, secondo che più o meno è virtuoso colui che li acquista.	Velim, dakle, da u potpuno novim vladavinama, u kojima ima kakav nov vladalac, treba, da bi se održale, više ili manje teškoće, prema tome da li je više ili manje vešt onaj koji ih zadobija.	Velim dakle da u posve novijem kneževinama gdje je nov knez, ima više ili manje poteškoća da ih se održi, prema tomu je li više ili manje vrstan onaj koji ih zadobije.	Prema tome, u posve novim vladavinama, gdje je vladar nov, iskrsava više ili manje teškoća kad hoćeš da ih održiš pod svojom vlašću, već prema tome koja je sposobnost novoga vladara.	Kažem, dakle, da se sasvim nove vladavine, sa novim vladaocima teže lli lakše održavaju, prema tome da li ih je zadobio vešt ili nevešt vladalac.	Velim, dakle, da se u održavanju novih monarhija kojima upravlja novi vladalac nailazi na više ili manje teškoća shodno tome da li je onaj koji ih osvaja više ili manje sposoban.
II	E perché questo evento, di diventare di privato principe, presuppone o virtù o fortuna, pare che l'una o l'altra di queste due cose mitighi in parte di molte difficultà: non di manco, colui che è stato meno sulla fortuna, si è mantenuto più.	Pošto ovaj događaj, postati od privatnog lica vladalac, predpostavlja ili veštinu ili sreću, izgleda da jedna ili druga od ove dve stvari nešto olakšava mnoge teškoće: pa, ipak, onaj koji se manje oslanjao na sreću, više se održao.	I pošto ovaj slučaj da neko postane od privatnika knezom iziskuje ili vrsnoću ili sreću, regbi da jedno ili drugo od ovoga dvojega ublažuje djelomično mnoge poteškoće. Ipak se je znao dulje održati onaj koji nije imao sreće.	A budući da taj uspjeh, da netko od običnog građanina postane vladar, pretpostavlja ili sposobnost ili sreću, reklo hi se da ili jedna ili druga ublažuju djelomice mnoge teškoće; ipak, dulje se održao onaj tko se manje oslanjao na sreću.	A pošto već sama činjenica da se od običnog građanina postane vladalac, predstavlja veštinu ili sreću, čini se da i jedna i druga ova vrlina unekoliko pomažu da se prebrode mnoge teškoće. Pa ipak, vladalac koji se manje uzdao u sreću, uvek se održao duže.	I pošto čin u kom običan građanin postaje vladalac pretpostavlja ili sposobnost ili sreću, reklo bi se da obe ove stvari u neku ruku ublažavaju mnoge teškoće. No i pored toga, onaj ko se manje pouzdao u sreću, duže se na vlasti održao.
III	Genera ancora facilità essere el principe costretto, per non avere altri stati, venire personaliter ad abitarvi.	Ovo je još lakše zbog toga što je vladalac primoran, zato što nema drugih država, da dođe lično tu, da se nastani.	Još i to rađa olakotnošću što je knez prisiljen da se sam nastani u zemlji jer nema druge države.	Još je jedna olakšica ako se vladar, nemajući drugih država, mora nastaniti u osvojenoj.	A lako se održi i vladalac koji je, pošto nije na vlasti u drugim državama, prinuđen da se u dotičnoj nastani.	Još je lakše kada je vladalac, nemajući drugih zemalja, primoran da lično dođe tu i živi.
IV	Ma, per venire a quelli che per propria virtù e non per fortuna sono diventati principi, dico che li più eccellenti sono	Ali, da pređem na one koji su postali vladaoci svojom sopstvenom vrlinom a ne srećom, velim da su najodličniji Mojsije, Kir,	Ali da dođemo do onijeh koji vlastitom vrlinom a ne srećom postadoše knezovima, velim da su najvrsniji Mojsije, Kir,	Kad smo već došli do onih koji su vladarima postali vlastitom sposobnošću a ne srećom, smatram da su najvrsniji Mojsije, Kir,	Od ličnosti koje su postale vladaoci zahvaljujući svojim vrlinama, a ne pukoj sreći, moram reći da su najsajjnije Mojsije, Kir,	No, kad je reč o onima koji su svojom sposobnošću, a ne srećom došli na vlast, tvrdim da su najvrsniji primeri

	Moisè, Ciro, Romulo, Teseo e simili. E, benché di Moisè non sí debba ragionare, sendo suto uno mero esecutore delle cose che li erano ordinate da Dio, tamen debbe essere ammirato solum per quella grazia che lo faceva degno di parlare con Dio.	Romul, Tezej i slični. I ma da o Mojsiju ne treba govoriti, pošto je on bio samo običan izvršilac stvari koje mu je Bog naredio, ipak mu se treba diviti samo zbog one milosti koja ga je učinila dostojnim da razgovara sa Bogom.	Romul, Tezej i slični. I premda se o Mojsiji ne smije raspravljati jer je bio samo izvršitelj onoga što mu bijaše naredeno od Boga, ipak zaslužuje da mu se divimo samo radi one milosti koja ga činjaše dostojnijem da govori s Bogom.	Romul, Tezej i njima slični. Pa iako se o Mojsiju ne smije raspravljati, jer je on bio tek puki izvršitelj onoga što mu je Bog naređivao, ipak mu se moramo diviti , bar zbog milosti što ga je činila dostojnim da govori s Bogom.	Romul, Tezej i njima slični. Mada o Mojsiju ne bi trebalo raspravljati, jer je on bio obični izvršilac Božjih naređenja, ipak zaslužuje naše divljenje već zbog same milosti koja mu je udeljena da bude dostojan da razgovara s Gospodom.	Mojsije, Kir, Romul, Tezej i njima slični. I premda o Mojsiju ne treba raspravljati, budući da je bio puki izvršilac naredaba koje su mu od Boga date, on ipak izaziva divljenje , makar zbog one milosti koja ga je učinila dostojnim razgovora s Bogom.
V	Ma consideriamo Ciro e li altri che hanno acquistato o fondato regni: li troverete tutti mirabili ; e, se si considerranno le azioni et ordini loro particolari, parranno non discrepanti da quelli di Moisè, che ebbe si gran precettore .	Ali, razgledajmo Kira i ostale, koji su zadobili ili osnovali kraljevine; videćete da im se svima treba diviti i, ako se budu pregledali postupci i uredbe koje su oni stvorili, pokazaće se da nisu različni od Mojsijevih koji je imao tako velikog učitelja.	Ali promatrajući Kira i druge koji zadobiše ili osnovaše kraljevstva, naći ćemo ih dostojnijem udivljenja ; te ako promotrimo njihova posebna djela i uredbe, ne će nam se činiti da su različite od Mojsijevih premda on imadaše tako velikoga učitelja.	No promotrimo Kira i druge, koji su zadobili ili osnovali kraljevstva: vidjet ćemo da su svi divljenja dostojni; istražimo li pak njihova posebna djela i uredbe, vidjet ćemo da se ona ne razlikuju od Mojsijevih, a on je imao tako velika učitelja .	No što se tiče Kira i ostalih koji su osvojili ili osnovali kraljevine, svi su dostojni divljenja, a ako razmotrimo njihove postupke i sve ono što je samo njima svojstveno a što su ustanovili i postavili, uvidećemo da se to ne razlikuje od dela Mojsijevih koji je imao tako velikog učitelja.	No, pozabavimo se mi Kirom i drugima koji osvajaše ili osnivaše kraljevstva - svi su dostojni divljenja. Ako bi se pobliže osmotrilo, uočili bismo da njihova dela i uredjenja ni po čemu ne zaostaju za Mojsijevim, koji je imao tako velikog učitelja .
VI	Et, esaminando le azioni e vita loro, non si vede che quelli avessino altro dalla fortuna che la occasione, la quale dette loro materia a potere introdurvi drento quella forma parse loro; e senza quella occasione la virtù dello animo loro si sarebbe spenta, e senza quella virtù la occasione sarebbe venuta invano.	Ispitajući njihov rad i život, vidimo da su oni dobili od sudbine samo srećnu okolnost, koja im je dala mogućnost da uvedu onaj oblik koji im se učinio dobar; bez te okolnosti , njihova bi vrlina bila nemoćna, kao što bi, opet, bez njihove vrline, okolnost bila uzaludna.	Ispitamo li njihova djela i život, ne ćemo vidjeti da im je sreća dala nešto drugoga do li prilike , koja im je pružila građu da mogu uvesti u svoja djela onaj oblik, koji pronadoše; a bez te bi prilike bila utrнула i snaga njihovoga duha ; a bez ove snage duha uzalud bi bila nadošla prilika .	Razmotrimo li njihov život i njihova djela, vidjet ćemo da im sreća nije dala ništa drugo doli prigodu da ostvare poredak koji se njima svidio; bez te prigode ugasla bi se snaga njihova duha, a bez te bi snage i prigoda bila uzaludna.	Dovoljno je da preispitamo njihov rad i način života pa da se uverimo da im je sudbina bila naklonjena u tom smislu što im se pružila srećna prilika da uspostave oblik vladavine koji im se učinio povoljan. Da nije bilo te srećne okolnosti , ništa im ne bi vredelo što su sposobni kao što bi, da nisu bili sposobni, te okolnosti ostale neiskorišćene.	Proučavajući njihove živote i dela, vidi se da im sreća nija dala drugo do povoljne prilike da u delo sprovedu onaj oblik vladavine koji im se činio najbolji. Bez te prilike, vrlina koju nosiše ugasla bi; a bez vrline, opet, prilika bi došla uzalud.

- I segment

Prvi analizirani segment sadrži na početku važan glagol iz M. repertoara: uvodnu formulaciju *dico*, kao i latinizam *adunque*. M. često pribegava uvodnim formulacijama kao što su *Dico adunque*, *Dico pertanto*, *Debbe pertanto*, *Io voglio addurre* i slično.⁸⁴

CT1 i CT2 potpuno zadržavaju sintaksičku strukturu izvornika: rečenica počinje glagolom „velim“ i zaključnim veznikom „dakle“; očuvan je i red reči u rečenici. U CT3 rečenična konstrukcija je izmenjena: Frangeš na početak stavlja „prema tome“ – zaključni veznik; infinitivnu implicitnu rečenicu („si truova a mantenerli...“) razvija u eksplicitnu vremensku rečenicu „kad hoćeš da ih održiš pod svojom vlašću“, čime se znatno gubi u sažetosti iskaza; u poslednjoj rečenici ponavlja se „prema tome“ dok se M. tipična opozicija „più o meno virtuoso“ gubi u odnosnoj rečenici „koja je sposobnost novoga vladara“, čime se znatno oslabljuje značenje prideva *virtuoso*, a gubi se i opozicija „più o meno“. U CT4, u kome smo zapazili opštu tendenciju prema proširivanju i pojašnjavanju, sada je na delu sažimanje (25 reči u odnosu na 31 reč); „più o meno virtuoso“ postaje „vešt ili nevešt vladalac“, iz prevoda su pojedini rečenični delovi eliminisani – „dove sia uno nuovo principe“ prenosi se kao „sa novim vladaocima“; „colui che li acquista“ – subjekat zavisne rečenice koji M. namerno stavlja na kraj rečenice potpuno je eliminisan. CT5 zadržao je sve rečenične delove: interpunkcija je potpuno izbačena što zaravnava čitav iskaz, tako da je rečenica „ispravljena“, nema inverzije ni isticanja upravo onih delova na koje je M. želeo da ukaže.⁸⁵

- II segment

U ovom segmentu prvi put se pojavljuje binom *fortuna – virtù*, spoj koji zauzima značajno mesto u M. političkoj teoriji i filozofiji. U ovom delu sa sintaksičkog stanovišta uočljivo je da kod M. prevladuje parataksa⁸⁶. Prisutna je, dakle, tendencija da svaka iskazna rečenica postane nezavisna („dico come“, „non dico che“, „si debbano considerare“; „si governano“). U ovom segmentu nailazimo i na dilematski iskaz kojim se ukazuje na neizbežnost činjenice da se postaje vladalac ili vrlinom ili srećom: „E perché questo evento, di diventare di privato principe, presuppone o virtù o fortuna, pare che l'una o l'altra di queste dua cose mitighi in parte di molte difficoltà...“. M. nadalje razrađuje taj koncept baveći se najpre onima koji su to postali vrlinom („Ma, per venire a quelli che per propria virtù e non per fortuna sono diventati principi, dico che li più eccellenti sono Moisè, Ciro, Romulo, Teseo e simili...“); potom napušta ovu temu („E, benché di Moisè non si debba ragionare ...“) prelazi na one koji su vladari postali srećom: „Ma consideriamo Ciro e li altri che hanno acquistato o fondato regni...“⁸⁷

⁸⁴ „Ti aforizmi i sentence imaju nešto proročko u svojoj ljudskoj i zastrašujućoj istini“ (Kjapeli 1952: 48). Česta je upotreba zaključnih veznika koji uvode logičku dedukciju ili predstavljaju sintezu ranije rečenog: *allora, donde, dunque, però, pertanto, quindi* i tako dalje (Kjapeli 1952: 52).

⁸⁵ Red reči u rečenici odgovara striktno izražajnoj funkciji i nikako nije zanemaren ili prepušten određenom stilskom „nemaru“ ili „slobodi“. Red reči kod Makijavelija često odstupa od ustaljenog, gramatičkog reda reči upravo zbog toga što je pod uticajem afektivnosti i zavisi umnogome od težnje ka ekspresivnosti i dinamici. Rečenični članovi su u stalnom pokretu i mesto često menjaju subjekat, predikat, atributi i dopune i stoga je inverzija kod M. instrument posebne stilske efikasnosti (Đorović 1997: 113-114).

⁸⁶ M. težnju ka koordinaciji Kjapeli naziva „*il principalismo del periodo*“ (1952: 68). „E, per chiarire meglio questa parte, dico come e' grandi si debbono considerare in dua modi principalmente. O si governano in modo col procedere loro che si obbligano in tutto alla tua fortuna, o no. Quelli che si obbligano, e non sieno rapaci, si debbono onorare et amare; quelli che non si obbligano, si hanno ad esaminare in dua modi: o fanno questo per pusillanimità e defetto naturale d'animo: allora tu ti debbi servire di quelli massime che sono di buono consiglio, perché nelle prosperità te ne onori, e nelle avversità non hai da temerne“ (*il Principe*, cap. 9).

⁸⁷ Dihotomna struktura M. diskursa odraz je njegovog načina razmišljanja koje je iskazano kroz rasuđivanje putem alternativa: M. sagledava problem u svetlu oprečnih mogućnosti za razrešenje i opredeljuje se za jednu od alternativa. Najviši domet ovaj postupak dostiže upravo u *Vladaocu*, a M. nudi konačno rešenje kroz svođenje mnogih potencijalnih rešenja na konačne alternative, koje su za njega neosporive, neprikosnovene i jedine moguće (Đorović 1997: 16). Upravo u ovim dilematskim strukturama mnogi vide „naučnost“ M. jezika, blisku Galileju i modernoj naučnoj prozi (Kjapeli 1952: 48). Najpoznatiji primer je prvo poglavlje *Vladaoca*. Za svaki problem, M. uvek navodi alternative, odnosno ekstremna ili suprotna rešenja, isključujući bilo kakav srednji put. Ovaj način rasuđivanja manifestuje se na planu sintakse kroz rečenice koje su povezane kopolativnim veznikom, na primer *i*, a rastavljene rastavnim veznikom kao što je *ili*. Kako zapaža Kjapeli, M. pokazuje veliku brižljivost na leksičkom planu za razliku od pristupa gramatičkim pitanjima. Iskazne složene rečenice imaju dilematski karakter: „Tutti gli stati [...] sono o repubbliche o principati. E' principati sono, o

CT1 potpuno zadržava sintaksičku strukturu i interpunkciju.

CT2 naporednu suprotnu rečenicu odvojenu asindetonom (“non di manco...”) pretvara u novu rečenicu i menja položaj upravne i zavisne, čime naglasak pomera sa glagola “si è mantenuto” na pojam *fortuna*, koji je istaknut na kraj rečenice.

CT3 je ovde mnogo dosledniji originalu u odnosu na prethodni segment, očuvana je rečenična struktura i interpunkcija; asindeton je očuvan, ali ne i red reči, tako da je i ovde reč *sreća* smeštena na kraj rečenice.

U CT4 očuvana je rečenična struktura, dok je konciznost M. iskaza kompromitovana ubacivanjem nepotrebnih pojašnjavanja: „već sama činjenica“; “presuppone” umesto „pretpostavlja“ biva modifikovano u „predstavlja“; nemarkiranom iskazu “mitighi in parte” dodaje se literarizovano „da se prebrode mnoge teškoće“. Asindeton je izgubljen, gubi se naporednost rečenica uvođenjem nove rečenice. “Colui” se objašnjava, postaje „vladalac“, nije održana inverzija, a ubačen je i prilog „uvek“.

CT5 jednako zadržava stilske odlike kao u prethodnom segmentu: nema interpunkcije, sve teče glatko, bez pauza. Kao i u prethodna tri prevoda, gubi se asindeton izbacivanjem dve tačke i uvođenjem nove rečenice sa čak četiri reči: „No i pored toga“; “si è mantenuto” biva dodatno pojašnjeno: „održao se na vlasti“.

Najveći stepen gramatičke tačnosti i stilske korespondencije zapaža se u prvom prevodu, a potom i u drugom, dakle u dva najstarija prevoda.

- III segment

U sledećem segmentu i na primeru jedne kraće složene rečenice, koja se sastoji uglavnom od implicitnih rečenica kojih ima pet, bez obzira na dužinu odlomka, potvrđujemo zapažanja iz prethodnih segmenata: CT1 najviše odražava M. stil, CT2 je u ovom delu nerazumljiv današnjem čitaocu zbog arhaičnog leksičkog i gramatičkog oblika: „još i to radja olakotnošću“. Konciznost je očuvana u CT3, dok u CT4 zapažamo potpunu reorganizaciju reda reči u rečenici i prevod bliži parafrazi nego izvorniku; primetno je dodavanje birokratskog tona „da se u *dotičnoj* nastani“. Isto važi i za CT5 iako u nešto manjoj meri; zapažamo doduše priličan stepen kolokvijalizacije iskaza: “genera ancora facilità” – „još je lakše“; implicitna subjekatska rečenica “essere el principe constretto”⁸⁸ pretvara se u vremensku „kada je vladalac primoran“; primećujemo i glagol „živi“ umesto termina višeg registra „nastaniti se“ koji je prisutan u svim ostalim ciljnim tekstovima.

- IV segment

U sledećoj rečenici inverzija rečeničnih delova u zavisnoj odnosnoj rečenici (“che per propria virtù e non per fortuna sono diventati principi”) očuvana je samo u CT2 i CT5 – kao u izvorniku, najpre je u okviru odnosne rečenice istaknuta priloška odredba za sredstvo („vrlinom a ne srećom”⁸⁹). U CT5 se ipak ekspresivna snaga iskaza gubi jer se iskaz “quelli che sono diventati principi” parafrazira sa „oni koji su došli na vlast“.

U ovom segmentu nailazimo na latinizme *et, solum, tamen*, kao i na morfološke oblike *suto* umesto *stato*, potom *si truova, constretto, li piu' eccelenti, sendo suto, li altri, particolari*.⁹⁰

---

ereditari [...] O e' sono nuovi. E' nuovi, o sono nuovi tutti [...] o sono come membri aggiunti allo stato ereditario [...].“ Prvi termin iz ove alternative, *republike*, potpuno je eliminisan u narednoj rečenici. A potom M. nastavlja tako što klasifikuje kneževine u formi razgranatog stabla: “E' principati sono...” – i evo nove alternative – “o ereditari o nuovi”; pošto se eliminišu nasledne koje neće biti predmet razmatranja ostaju one nove („nuovi tutti“ o „membri aggiunti“) i tako dalje (Kjapeli 1952: 48).

⁸⁸ Prisutan je veliki broj sintaksičkih latinizama, široka upotreba nominalnih oblika glagola, participa, gerunda, infinitiva. Česta je upotreba infinitiva u kauzalnim konstrukcijama, prisutni su latinizirane konstrukcije (*vedrassi per esperienza, li Spagnoli non potere sostenere una cavalleria francese; soddisfare al popolo*). Osnova je ipak široko spontana i u njoj se – kao u morfologiji – razaznaju odlike sintakse narodnog firentinskog koji dotiče sintaksu književnog firentinskog (Kjapeli 1952: 6).

⁸⁹ Takođe i priloške odredbe i prilozici kada se nađu na početku rečenice, imaju veću afektivnost (Đorović 1997: 117).

⁹⁰ Svi ovi oblici ukazuju na to da je M. prilično „nemaran“ po pitanju morfologije, odnosno da prihvata spontanu morfologiju govornog firentinskog u gradskim sredinama, bez razlikovanja prihvaćenih vulgarnih oblika i učenog firentinskog u procesu standardizacije. Plural ženskog roda na „e” - *le arme, le gente, buone legge*; oblik člana *gli* u grupi *tutti gli altri*, ali nailazimo i na *tutti li primi uomini*. Elizija je očuvana u grupi *l'uno e l'altro*, ali van grupe *la occasione; la autorità*; u konjugaciji glagola *essere* nailazimo na oblike *suto e stato, sendo e essendo; za avere - arà, arebbono*, ali

U ovom odlomku prisutna su dva pasiva: “cose che li erano ordinate da Dio“; “debbe essere ammirato“.

CT1 prvi pasiv pretvara u aktiv („stvari koje mu je Bog naredio“), drugi u bezličnu konstrukciju („treba mu se diviti“); CT2 zadržava prvi pasiv uz arhaično zvučanje („što mu bijaše naređeno od Boga“), dok drugi pretvara u aktivnu rečenicu uz dodavanje glagola „zaslužuje“ („da mu se divimo“). I drugi oblici arhaičnog imperfekta daju prizvuk arhaičnosti ovom odlomku („činjaše“) kao i arhaični oblici instrumentala prideva „dostojnijem“. CT3 oba pasiva pretvara u aktiv, dok CT4 vrši potpunu parafrazu: „jer je on bio obični izvršilac Božijih naređenja“, a potom kao u CT2 dodaje „zaslužuje (naše divljenje)“. U CT5 prvi pasiv je očuvan, dok drugi nije („on ipak izaziva divljenje“).

Ukazujemo naročito na pasiv zbog njegove posebne uloge u M. stilu. Naravno da je nemoguće sve M. pasivne konstrukcije prevesti odgovarajućim gramatičkim ekvivalentom, no ipak zapažamo u svim prevodima nedovoljno posvećivanje pažnje ovoj bitnoj odlici M. stila. Odabir infinitiva, pasiva i paratakse⁹¹ ima stilsku funkciju iskazivanja kategorije opštosti, apsolutnosti. Ovo je M. pokušaj da prevaziđe navodnu nemogućnost postavljanja proračuna u političkoj biologiji gde se zapravo najpre identifikuje niz nužnih činjenica, a potom otkriva njihova sistematičnost. Stoga on nastoji da stvori kazuistiku u terminima nužnosti (koji se mogu izračunati), a sistemu nužnih pojmova odgovara sistem korišćenih termina s apsolutnom vrednošću i stabilnim značenjem. M. ima tendenciju da što je moguće češće stavlja u sintaksički pasivnu poziciju dva glavna subjekta (vladaoca i drugi suprotstavljeni entitet koji čini sve ostalo, narod ili neprijatelj). Kjpeli navodi sledeći primer iz XIX poglavlja: “Contro a *chi è reputato* con difficoltà si coniuera, con difficoltà è assaltato; e uno de’ più potenti rimedii che abbi uno principe contro alle coniuere, è *non essere odiato* dallo universale“ (1952: 18).

Jedino CT1 donekle čuva pasivne konstrukcije, iako u drugom slučaju upotrebljava bezličnu konstrukciju („treba mu se diviti“); u CT4 je ponovo vidljiva tendencija ka nagomilavanju reči i pojašnjavanju: M. konciznost u odnosnoj rečenici “che lo faceva degno di parlare con dio“ gotovo da biva prepričano: „koja mu je udeljena da bude dostojan da razgovara s Bogom.“

- V segment

Parataksa koja preovlađuje u sledećem odlomku očuvana je u CT1: jedna od naporednih rečenica “li troverete tutti mirabili“ biva proširena u „videćete da im se svima treba diviti“. Tačka zarez između druge i treće rečenice zamenjeni su zarezom. Isto važi i za CT3, ovde je interpunkcija dosledno prenesena, osim što je odnosna rečenica na kraju iskaza “che ebbe si gran precettore“ pretvorena u naporednu suprotnu rečenicu; ovo je slučaj i u CT2 koji je sačuvao parataksu dok odnosnu rečenicu na kraju složene rečenice “che ebbe si gran precettore“ pretvara u dopusnu: „premda on imadaše...“. CT4 ovde ima 51 reč naspram 38 u izvorniku, što znači da je došlo do potpune sintaksičke reorganizacije, bez poštovanja paratakse i broja predikata (11 naspram 7 u izvorniku). Posledica je narušavanje interpunkcije i rečeničnog ritma, uz nedovoljno motivisana dodavanja: “le azioni et ordini loro“ postaje „njihove postupke i sve ono što je samo njima svojstveno a što su ustanovili i postavili“; “parranno (azioni e ordini) non discrepanti da quelli di Moise“ postaje „uvidećemo da se *to* ne razlikuje od dela Mojsijevih...“

U CT5 ponovo zapažamo sintaksičko poravnavanje: tu su dve rečenice, interpunkcija nije očuvana, dok su u trećoj naprednoj rečenici “se si considerranno le azioni...“ zamenjene pozicije

---

oscilira između *avessino* (plebejski firentinski) i *avessero* (učeni firentinski). Kao što se i vidi iz ovog odlomka, M. leksika odlikuje se prisustvom učenih, književnih elemenata (latinizmi) upravo ovde prisutni (*tamen*, *solum*, veznik *et*) i onih spontanih kao što su firentinizmi (Kjpeli 1952: 6). U svim latinizmima dominantan je karakter umerenosti i pristupačnosti, a njima se još iskazuje namera da se traktat podigne na visok leksički nivo. Nekada je u pitanju potreba da se skuje termin, odnosno da se zadovolji određena terminološka potreba. Uvodeći koncept izdašnosti i štedljivosti, M. je potreban termin štedljivosti koja nije pohvalna (*parsimonia non virtuosa*), odnosno škrtosti (*avarizia*) bez pohlepe (*avidità*). Tako on pribegava toskanskom terminu *misero* kako bi našao antonim za *liberale*. Da bi označio složenost operacija povlačenja vojske, M. koristi glagol *tramutare*: “Ma tenendovi, in cambio di colonie, gente d’arme, si spende piu’ assai... tramutando con gli alloggi il suo esercito“ (*Il Principe*, cap. 3).

⁹¹ U parataksi sa nezavisnim rečenicama gde su istaknuti kauzalni i konsektivni elementi, vidimo da se akcentat stavlja na uzročno-posledične odnose. Isto važi i za infinitiv za iskazivanje uzroka, jer je infinitiv glagolski oblik neodređenosti vremena, lica ili vida. (Kjpeli 1952: 18)

upravne i zavisne dopusne rečenice; “parranno“, glagol u 3. licu množine sa bezličnim značenjem prebacuje se u prvo lice množine: „uočili bismo...“.

- VI segment

Na sintaksičkom planu u ovoj rečenici prisutne su dve naporedne rečenice sa kombinacijom polisindetona i asindetona (tačka zarez; veznik *i*); u prvoj preovlađuje hipotaksa, u drugoj parataksa⁹². U ovom odlomku pojavljuje se nekoliko ključnih M. termina: *fortuna* jednom; *virtù* dva puta i *occasione* čak tri puta. Sintaksički, CT1 je delimično očuvao rečeničnu strukturu: umesto veznika *i* prevodilac umeće „kao što bi opet“ čime narušava simetriju M. rečenice. CT2 i CT3 čuvaju rečeničnu strukturu. CT4 i CT5 imaju dva odvojena rečenična iskaza. CT4 ima 62 reči naspram 53 u izvorniku (CT5 tek 44). Uočljiv je veliki broj dodavanja i proširivanja, kao i pretvaranje važne reči *virtù* u pridev u okviru čitave rečenice „što su sposobni“, a to je i ponovljeno dva puta. S druge strane, u CT5 primećujemo poravnanje i sažimanje te izbacivanje pojedinih važnih rečeničnih delova: “non si vede“ postaje „vidi se“, potpuno nestaje objekatska zavisna rečenica iz prvog dela iskaza “...che quelli avessino altro...“; “la virtù dello animo loro“ postaje samo „vrlina koju nosiše“.

Tabela br. 3 – Procena ispunjavanja kriterijuma korektnosti (gramatički elementi) i korespondencije (stilski elementi)

U ovoj tabeli prikazali smo dobijene rezultate po segmentima za svaki od ispitivanih ciljnih tekstova kada je reč o gramatičkim i stilskim elementima. Predstavićemo zaključke do kojih smo došli nakon sprovedene analize tekstova kroz deskriptivnu evaluaciju, tako što ćemo se kretati na skali procene koja će sadržati tri elementa: ono što smatramo potpunim ispunjavanjem zadatog kriterijuma označićemo odgovorom „da“; delimično zadovoljavanje datih kriterijuma obeležićemo odgovorom „delimično“, dok ćemo neispunjavanje datih kriterijuma obeležiti odgovorom „ne“.

VI POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Gramatički elementi/Stilski elementi						
KRITERIJUMI: - Korektnost/Korespondencija						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Da	Da	Delimično	Ne	Delimično
II		Da	Delimično	Da	Da	Delimično
III		Da	Da	Da	Ne	Delimično
IV		Delimično	Delimično	Delimično	Ne	Delimično
V		Delimično	Delimično	Ne	Ne	Delimično
VI		Da	Delimično	Delimično	Ne	Ne

⁹² Na odabir koordinacije utiče sadržaj: informativni podaci iskazuju se parataksom, dok je hipotaksa namenjena razradi ovih podataka. Uz brojne načine za postizanje koordinacije (veznici, prilozi, brojevi), M. postiže koordinaciju polisindetonom i asindetonom.

Tabela br. 4 – VII poglavlje *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
	VII	GLAVA VII.	POGLAVLJE SEDMO.	VII.	POGLAVLJE VII.	Glava sedma.
	De pringipatibus novis qui alienis armis et fortuna acquiruntur	O novijem kneževinama zadobivenijem tuđijem silama i srećom.	O novim vladavinama koje se zadobivaju tuđom snagom i tuđom srećom.	O novim vladavinama koje se zadobijaju tuđim oružjem ili srećom.	O novim monarhijama koje se osvajaju tuđim snagama i srećom.	O novim monarhijama koje se osvajaju tuđim snagama i srećom
I	Coloro e' quali solamente per fortuna diventano di privati principi, con poca fatica diventano, ma con assai si mantengano; e non hanno alcuna difficoltà fra via, perché vi volano ; ma tutte le difficoltà nascono quando sono posti .	Oni koji postaju samo srećom od običnih lica vladaoci, to postaju sa malo napora, ali se održavaju sa mnogo. Njima ne stoje nikakve teškoće na putu, pošto oni lete tome; ali kada se nameste , onda nailaze teškoće.	Oni koji samo srećom postaju od privatnika knezovima, postaju s malo truda, ali se s mnogo truda održe; i nemaju nikakovijeh poteškoća na putu, jer samo dolijeću; ali sve im poteškoće nastaju poslije nego bijahu postavljeni za knezove .	Oni koji jedino zahvaljujući sreći postanu od običnih građana vladari uspiju to s vrlo malo truda, ali se s mnogo truda održavaju na vlasti . Putom ne nailaze ni na kakve teškoće, jer na vlast kao da dolijeću; teškoće izbijaju kad su oni već na vlasti.	Oni ljudi koji se, zahvaljujući srećnim okolnostima, kao građanska lica, popnu na presto vladaoca , to postignu lako ali se na tom položaju održavaju teško . Na putu ne nailaze na prepreke, jer se uzdižu vrtoglavom brzinom .	Oni koje sreća od običnih građana dovede na čelo države, s malo muke vladaoci postanu , no sa znatno više to i ostanu. Njih na putu ka vlasti ne čekaju nikakve prepreke jer ih oni jednostavno prelete .
II	Questi stanno semplicemente in sulla volontà e fortuna di chi lo ha concesso loro, che sono dua cose volubilissime et instabili; e non sanno e non possano tenere quel grado: non sanno , perché, se non è uomo di grande ingegno e virtù, non è ragionevole che, sendo sempre vissuto in privata fortuna, sappi comandare; non possano , perché non hanno forze che li possano essere amiche e fedeli.	Ovi zavise prosto od volje i sudbine (dve veoma pokretne i nestalne stvari) onoga koji im je to ustupio. Oni niti umeju niti mogu da održe ovo dostojanstvo: ne umeju zato što se ne može očekivati, ako nije čovek velikog duha i hrabrosti, da ume zapovedati, kad je uvek živeo kao običan građanin; ne mogu zato što nemaju vojske koja može da im bude prijateljska i verna.	Ovi su jednostavno podložni volji i sreći onoga, koji ih je uzvisio, a to je dvoje promjenjivo i nestalno ; te oni ne umiju i ne mogu da zadrže te časti; ne umiju, ako nijesu ljudi velika uma i sposobnosti, te nema razloga da umiju zapovijedati, kad su uvijek živjeli privatnijem životom; ne mogu jer nemaju sila, koje bi im bile prijateljske i vjerne.	Ti su vladari posve ovisni o volji i sudbini onih koji su ih na vlast podigli, a te su dvije stvari neobično prevrtljive i nestalne pa takvi vladari niti umiju niti mogu zadržati svoj položaj: ne umiju, jer nije razumljivo (osim ako se ne radi o čovjeku velika uma i kreposti) da će onaj koji je uvijek živio običnim životom znati da zapovijeda; ne mogu, jer nemaju snaga koje bi im bile naklonjene i vjerne.	Da li će se takvi održati na vlasti zavisi isključivo od dobre volje i sudbine (a one su obe promenljive i ćudljive) onih koji su ih podržali. Sami ne znaju da sačuvaju taj položaj, a to i ne mogu jer su uvek živeli kao obični građani, a kad čovek nije široka duha i izuzetnih sposobnosti, ne ume da zapoveda, pa, čak, ako i ume, ne može jer nema odanu i vernu vojsku.	Oni prosto zavise od dobre volje i sudbine onih koji su im dali moć, a oboje su nestalni i varljivi. Datu moć pak ne umeju i ne mogu da sačuvaju - ne umeju jer nije razumno očekivati od nekoga ko je celog života živeo kao običan građanin da odjednom zna da upravlja, sem ako nije reč o posebno darovitom i veštom čovjeku ; ne mogu jer nemaju iza sebe snage koje su im odane i prijateljske.

III	Io voglio all'uno et all'altro di questi modi detti , circa el diventare principe per virtù o per fortuna, addurre dua esempi stati ne' dí della memoria nostra: e questi sono Francesco Sforza e Cesare Borgia.	Hoću za jedan i za drugi od ovih navedenih načina o tome kako se postaje vladalac , hrabrošću ili srećom, da navedem dva primera koji su se dogodili u naše dane; to su Frančesko Sforca i Cezare Bordžija.	Jednomu ću i drugomu od ovijeh načina, kako se postaje knezom , svojom vrlinom ili srećom, navesti dva primjera, koji se zbiše u dane naše uspomene: ovo su Francesco Sforza i Cesare Borgia.	Ja ću i za jedan i za drugi od tih načina, na koje se - sposobnošću ili srećom - postaje vladarom, navesti dva primjera iz dana koje i mi pamtimo.	Navešću dva savremena primera koja se odnose na dva savremena načina uzdizanja do položaja vladaoca, to jest na uzdizanje zaslugom ili srećom.	I jedan i drugi pomenuti način za dolazak na vlast, dakle bilo sposobnošću, bilo srećom, želim da potkrepim primerima iz savremene istorije - primer Frančeska Sforce i Čezara Bordžije.
IV	Francesco, per li debiti mezzi e con una gran virtù, di privato diventò duca di Milano; e quello che con mille affanni aveva acquistato, con poca fatica mantenne.	Frančesko je odgovarajućim sredstvima i velikom hrabrošću postao, od privatnog lica, vojvoda u Milanu; i ono što je sa mnogo muka zadobio, održao je sa malo napora.	Francesco postade doličnijem sredstvima i velikom sposobnošću od posebnika milanskijem vojvodom; te što bijaše stekao sa sto neprilika, zadržs s malo truda.	Francesco je doličnim sredstvima i s velikom sposobnošću od obična građanina postao milanski vojvoda; a ono što je sa sto muka stekao, zadržao je s malo truda.	Prvi primer je Frančesko Sforca , koji je od običnog građanina postao vojvoda Milana, zahvaljujući svojoj velikoj veštini, i lako je sačuvao ono što je tako teško stekao.	Frančesko je prikladnim političkim sredstvima i velikom sposobnošću od običnog građanina postao milanski vojvoda, i ono što je, preturivši hiljadu nedaća preko glave, osvojio, bez po muke je zadržao.
V	Dall'altra parte Cesare Borgia, chiamato dal vulgo duca Valentino, acquistò lo stato con la fortuna del padre, e con quella lo perdé; non ostante che per lui si usassi ogni opera e facessi tutte quelle cose che per uno prudente e virtuoso uomo si doveva fare, per mettere le barbe sua in quelli stati che l'arme e fortuna di altri li aveva concessi.	S druge strane, Čezare Bordžija, nazvan od naroda vojvoda od Valentina, zadobi vladavinu sa očevom srećom, i sa njom je i izgubi; pored svega toga, što je upotrebio svako delo i učinio sve one stvari koje je trebalo da mudar i hrabar čovek učini, da razgrana svoju moć u onim oblastima koje su mu tuđe oružje i sreća bile ustupile.	S druge strane, Cesare Borgia, nazivan obično vojvodom Valentinois, zadobi državu srećom očevom, te je s njom i izgubi, usprkos tomu, što je uložio sav trud i uradio sve, što mora da uradi razborit i sposoban čovjek, da uhvati korjena u državama , koje mu je namaklo tuđe oružje i sreća.	Naprotiv, Cesare Borgia, pučki nazivan vojvoda Valentino, zadobio je državu zahvaljujući sreći očevoj pa ju je s njome i izgubio, unatoč tome što je uložio sav trud i učinio sve što mora učiniti razborit i sposoban čovjek koji hoće da se učvrsti u državama što ih je zadobio tuđim oružjem i tuđom srećom.	Drugi primer je Cezare Bordžija, popularno nazvan vojvodom Valentinom, koji je došao na vlast zahvaljujući srećnoj zvezdi pod kojom je vladao njegov otac, a izgubio ju je onoga časa kad je srećna zvezda njegovog oca zašla, mada je učinio sve ono što jedan vešt i oprezan čovek treba da učini da bi se ukorenio na vlasti u jednoj državi koju je zadobio uz pomoć tuđe sreće i oružja.	S druge strane, Čezare Bordžija, u narodu prozvan vojvodom Valentino, državu je dobio zahvaljujući očevoj sreći, zbog koje je kasnije i izgubio , iako je bio primenio sve moguće mere i činio sve što jedan sposoban i mudar čovek treba da čini da bi se ukorenio u državi koju su mu tuđe oružje i tuđa sreća izvojevali.

- I segment

Sintaksička struktura prve rečenice očuvana je jedino u CT2. U ostalim CT prisutne su dve rečenice umesto jedne iz IT koju karakterišu parataksa i asindeton (uz dve zavisne rečenice: uzročna „perché vi volano“ i vremenska „quando sono posti“.) Kod Frangeša su prisutni analitički pristup i pojašnjavanje pojedinih delova, „per fortuna“ – „zahvaljujući sreći“; „con poca fatica diventano“ – „uspiju to s vrlo malo truda“; „con assai si mantengono“ – „ali se s mnogo truda održavaju na vlasti“; CT4 ostaje „dosledan“ prethodno dobijenim nalazima: u prevodu nailazimo na potpuno preuređenu rečenicu uz podizanje registra i literarizaciju⁹³ („diventano principi“ – „popnu se na presto vladaoca“; odnosno pojašnjavanje: „con assai si mantengono“ – „na tom položaju se održavaju teško“; „perché vi volano“ – „uzdižu se vrtoglavom brzinom“). CT5 takođe poravnava rečenicu, jedino što se postiže efekat dinamičnosti inverzijom „s malo muke vladaoci postanu“.

- II segment

Složenu rečenicu regulisanu odnosima paratakse i hipotakse zadržali su CT2 i CT3. Ristić koji je obično najdosledniji u poštovanju M. rečenične strukture, ovde stavlja dve rečenice, pa čak i parentezu u koju smešta sintagmu u funkciji apozicije. Takođe, u trećoj narednoj rečenici „non sanno, perché, se non è uomo di grande ingegno e virtù, non è ragionevole“, inverzija uzročne zavisne i upravne nije očuvana. U CT3 zapažamo jednu umetnutu, parentetičku rečenicu („osim ako se ne radi o čovjeku velika uma i kreposti“); da je u pitanju parenteza na istom mestu kao u Ristićevom prevodu, pretpostavili bismo da su prevodioci koristili isto izdanje izvornog teksta. Implicitna uzročna rečenica sa gerundijem („sendo sempre vissuto“) razvijena je u eksplicitnu u svim ciljnim tekstovima (vremensku i odnosnu).

Ova dva primera valjan su dokaz hvatanja u koštac s M. stilom: upravo u prva dva CT koja su se pokazala kao izuzetno brižljiva u odnosu na IT, nailazimo na odstupanje. Parenteza se, međutim, pojavljuje u CT4 na istom mestu kao u CT1, što nas navodi na zaključak da je prevoditeljka (ukoliko nije u pitanju isto izdanje IT), možda konsultovala prevod svog prethodnika.

U CT4, nadalje, uopšte nije očuvan M. polinom i opozicija pojmova: M. konstatuje činjenicu, razlaže je: „dua cose volubilissime et instabili“; potom „non sanno“ e „non possono“; zatim sledi objašnjenje prvog polinoma „non sanno perché“ a onda i drugog „non possono perché...“. Kod Stojanovićeve se gubi ova opozicija: ona razdvaja dva predikata tako što smešta objekatsku rečenicu odmah iza prvog glagola. Semantička opozicija takođe nestaje u rečeničnoj organizaciji u kojoj preovladava subordinacija, dok M. koristi dve naredne rečenice jasno razdvajajući dva predikata: „non sanno e non possono“. CT5 takođe ne čuva sintaksičku inverziju iz IT: u delu „non sanno, perché, se non è uomo di grande ingegno...“ potpuno se gubi isticanje isključne rečenice s početka koja se pomera na kraj iskaza: „...sem ako nije reč o posebno darovitom i veštom čoveku...“. Ovde je očuvana opozicija „non sanno e non possono“.

- III segment

U IT M. razdvaja hiperbaton „io voglio addurre due esempi“ tako što u njega umeće nepravilni objekat („all'uno et all'altro di questi modi detti“). U CT1 i CT2 ova odlika je sačuvana, ali je CT3 unekoliko „poklekao“ pribegavši upotrebi interpunkcijskog znaka crta za umetanje priloške odredbe „sposobnošću ili srećom“. U CT4 i CT5 stilske odlike nisu zadržane, jedino je CT5 inverzijom objekta („i jedan i drugi pomenuti način“) i upravne rečenice delimično očuvao strukturu. CT4 eliminiše hiperbaton, a briše navođenje samih primera čime se ponovo gubi M. isticanje opozicije.

- IV segment

Dve kratke naredne rečenice povezane znakom interpunkcije potpuno su očuvane u prva tri ciljna teksta; rečenica je pak potpuno preuređena u CT4 uz dodavanje: „Prvi primer je Francusko Sforca...“ zbog toga što je navođenje primera u predašnjem delu izostalo; rečenica glatko teče bez ikakvog isticanja pojedinih rečeničnih delova i gubi se opozicija „con mille affanni/con poca fatica“ što se u prevodu prenosi kao „lako je sačuvao što je teško stekao...“.

---

⁹³ Pod literarizacijom Berman podrazumeva postupak koji doprinosi tome da se prevod ne oseća kao prevod, kada prevodilac pribegava literarnim postupcima. „Delo koje se na francuskom ne oseća kao prevod, jeste delo napisano na dobrom francuskom... eto tačnog mesta gde etnocentričan prevod postaje hipertekstualan“ (2003: 36).

- V segment

CT1 jedini dosledno čuva sintaksičku strukturu i rečenični raspored, kao i znakove interpunkcije. CT2 i CT3 vrše pomeranje subjekta “arme e fortuna di altri“ na kraj rečenice, dok terminološki važna glagolska sintagma za Makijavelija “mettere le barbe“ po redu od CT1 do CT5 glasi: „razgranati moć“/„uhvatiti korjena u državama“/„učvrstiti se u državama“/„ukoreniti se na vlasti“/„ukoreniti se u državi“.

CT5 kao i ranije poravnava rečenični ritam; npr. parataksu iz IT “acquistò lo stato con la fortuna [...] e con quella lo perdè” postaje „državu je dobio zahvaljujući očevoj sreći zbog koje je kasnije izgubio“ – parataksa se potpuno gubi; “ogni opera“ se prenosi kao „sve moguće mere“.

IT sadrži 63 reči, bez članova ih je zapravo pet manje, dakle 58; u CT4 nalazi se gotovo deset reči više.

Tabela br. 5: Procena ispunjavanja kriterijuma korektnosti (gramatički elementi) i korespondencije (stilski elementi)

VII POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Gramatički elementi/Stilski elementi						
KRITERIJUMI: - Korektnost/Korespondencija						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Delimično	Da	Ne	Ne	Ne
II		Ne	Da	Da	Ne	Delimično
III		Da	Da	Delimično	Ne	Delimično
IV		Da	Da	Da	Ne	Delimično
V		Da	Delimično	Delimično	Ne	Ne

Tabela br. 6 – XIV poglavlje *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
	XIV.	GLAVA XIV.	POGLAVLJE ČETRNAESTO.	XIV.	POGLAVLJE XIV.	Glava četrnaesta.
	Quod principem deceat circa militiam.	Dužnosti vladaoca prema vojsci.	Što mora knez da uradi glede vojske.	Što mora vladar uraditi s obzirom na vojsku.	Dužnost vladaoca prema vojsci.	Kako je vladalac dužan da se ophodi s vojskom
I	<p>Debbe adunque uno principe non avere altro obietto né altro pensiero, né prendere cosa alcuna per sua arte, fuori della guerra et ordini e disciplina di essa; perché quella è sola arte che si aspetta a chi comanda. Et è di tanta virtù, che non solamente mantiene quelli che sono nati principi, ma molte volte fa li uomini di privata fortuna salire a quel grado; e per adverso si vede che, quando e' principi hanno pensato più alle delicatezze che alle arme, hanno perso lo stato loro.</p>	<p>Vladalac, dakle, ne treba da ima druge težnje ni druge misli niti ma čemu drugom da se preda do li ratu, pripremanju njega, upravljanju njime, jer je to jedina veština, koja se očekuje od vladaoca. Dejstvo rata toliko je da ne samo da održava one koji su rođeni vladaocem, nego mnogo puta uzdiže obična lica na taj položaj; a, na protiv, viđa se da su vladaoci kada su mislili više na uživanje nego na oružje, gubili svoju državu.</p>	<p>Ne smije dakle knez da ima druge svrhe ni druge misli niti se ičijem drugijem baviti izim ratom i njegovom uredbom i umijećem; jer to je jedino zvanje, koje se pristoji onomu te zapovijeda, a vrijedi toliko, da ne samo što podržava one koji su rođeni kao knezovi, nego se njime uspinju do te časti i privatni ljudi. A nasuprot se vidi, da su knezovi gubili svoju državu kad su mislili više na naslade nego na oružje.</p>	<p>Vladar, dakle, ne smije imati druge brige i druge misli niti se ičim drugim baviti doli ratom, vojnim pravilima i stegom; jer je to jedino zvanje koje dolikuje zapovjednicima, a njegova je moć tolika da ne samo podržava one koji su se kao vladari rodili, nego često puta običnim građanima pomaže da se popnu do te časti. S druge strane vidimo da su vladari, kad su više mislili na zabave negoli na oružje, gubili države.</p>	<p>Vladaoca ne sme ništa drugo da zaokuplja, on ne sme ni o čemu drugom da razmišlja, ništa da proučava osim načina ratovanja, vojne organizacije i discipline, jer to je zanat dostojan onoga ko zapoveda, a to znanje ima takvu moć da se pomoću njega ne samo održavaju na vlasti vladaoci koji su se po naslednom pravu popeli na presto, već se na taj položaj uzdižu i građanska lica. Naprotiv, kada vladaoci više misle na uživanje nego na vojsku, gube državu.</p>	<p>Vladalac, dakle, ne sme da ima drugog cilja ni nauma niti ma šta drugo sebi da stavi u zadatak do uređenja vojske i vođenja rata jer je to jedina veština koja se očekuje od onog koji vlada. Ona je toliko važna da vlast ne čuva samo onima koji su rođeni kao vladaoci već nemalo puta običnog čoveka uzdiže do vladarskog dostojanstva. Naprotiv, svedoci smo da su vladaoci koji su se radije odavali uživanjima nego oružju, gubili svoje države.</p>
II	<p>E la prima cagione che ti fa perdere quello, è negligere questa arte; e la cagione che te lo fa acquistare, è lo essere professo di questa arte.</p>	<p>I prvi uzrok koji čini da izgubiš vladavinu, to je zanemarivanje ove veštine; a uzrok koji čini da je dobiješ, to je da si proniknut tom veštinom.</p>	<p>I prvi razlog s kojega je gubiš, jeste ako prezireš ovo umijeće, a razlog da je dobiješ, jeste da si iskusan u ovom umijeću.</p>	<p>Prvi razlog s kojeg ćeš državu izgubiti jest zapuštanje ratnog umijeća, dok je prvi uvjet da državu stečeš iskustvo u tome umijeću.</p>	<p>Prvo zbog čega ćeš je izgubiti je zanemarivanje veštine ratovanja, isto onako kao što ćeš je zadobiti ako tom zanatu budeš vičan.</p>	<p>Zbog zapostavljanja vojne veštine ponajpre se izgubi država, a ono čime se osvaja je izvrsno poznavanje iste te veštine.</p>

III	<p>Francesco Sforza, per essere armato, di privato diventò duca di Milano; e' figliuoli, per fuggire e' disagi delle arme, di duchi diventarono privati.</p>	<p>Frančesko Sforca, zato što je bio naoružan, od običnog građanina postade vojvoda od Milana; njegovi sinovi, zato što su izbegavali vojničke napore, postadoše od vojvoda obični građani.</p>	<p>Francesco Sforza postade od privatna čovjeka milanskijem vojvodom jer bijaše oružan, a sinovi mu, jer se uklanjahu naporima i neudobnosti vojničkoj, postadoše od vojvoda privatnicima.</p>	<p>Frančesko Sforca postao je od obična građanina milanskim vojvodom zahvaljujući svojoj vojničkoj snazi; njegovi sinovi od vojvoda postadoše obični građani zato što su izbjegavali napore vojničkoga života.</p>	<p>Frančesko Sforca se od običnog građanina uzdigao do vojvode od Milana zato što je bio dobro naoružan, a njegovi sinovi su se od vojvoda spustili do običnih građana zato što su izbegavali napore i neudobnost vojničkog života.</p>	<p>Zahvaljujući tome što je imao vojsku, Frančesko Sforca od običnog građanina postade milanski vojvoda, a njegovi se sinovi, u želji da izbegnu vojničke muke, od vojvodskog dostojanstva unizise do običnih ljudi.</p>
IV	<p>Perché, intra le altre cagioni che ti arreca di male lo essere disarmato, ti fa contennendo: la quale è una di quelle infamie dalle quali el principe si debbe guardare, come di sotto si dirà.</p>	<p>Jer, između ostalih rđavih stvari koje ti donosi, to što si nenaoružan, pravi te prezivim: što je jedna od onih niskosti, od kojih vladalac treba da se čuva, kao što će se dole navesti.</p>	<p>Jer među ostalijem uzrocima zla, što ti donosi ako si neoružan, ljudi te preziru; a to je jedna od onijeh sramota, kojijeh se knez mora da čuva, kako ću reći niže.</p>	<p>Među ostalim je nevoljama koje pogađaju nenaoružana čovjeka i ta da postaje vrijedan preziranja; a to je jedna od onih sramota kojih se, kako ćemo niže kazati, vladar mora čuvati.</p>	<p>Jer između ostalih nesreća koje te zadese kad se nađeš nenaoružan, ljudi počnu da te potcenjuju a takvog srama vladalac treba da sebe poštedi na način koji ću u produžetku izložiti.</p>	<p>Pored ostalih zala, život bez oružja sa sobom povlači i prezir, a to je sramota koje vladalac treba ponajviše da se kloni, što ću nešto donije izložiti.</p>

- I segment

Ovaj segment čini složena rečenica sa neuobičajenom kombinacijom asindetona i subordinacije (tačka zarez i zavisni veznik *perché*). Vokabular nužnosti kao vezivno tkivo čitavog dela prisutan je i u ovom odlomku (glagol *dovere*), kao i M. tipična terminologija: ključni pojam M. etičke filologije, *virtù*, a tu je i latinizam *per adverso*. U prevodima prvog segmenta očuvana je sintaksička struktura jedino u CT1; u svim drugim prevodima nailazimo na početak novog iskaza od rečenice koja počinje sa “e per adverso”. Uobičajeno, CT4 pribegava tehnicima proširivanja: “quelli che sono nati principi” postaje „vladaoci koji su se po naslednom pravu popeli na presto“; u CT5 „...uzdiže do vladarskog dostojanstva“ i „svedoci smo“ za neutralno “si vede” što je dosledno prevedeno u svim CT, osim u CT4 u kome je izostavljeno.

- II segment

Ovaj segment sadrži latinizme *negligere* i “essere professore di questa arte”. U CT1 nailazimo na arhaičan oblik prideva *proniknut* u značenju *prožet, obuzet* (R MAT); najveći stepen koherencije, kako sintaksički i interpunkcijski tako i leksički, postignut je u CT1: “la cagione” se prevodi oba puta kao „uzrok“; “arte” kao „veština“; CT5 potpuno preuređuje sintaksičku strukturu: sklanja subjekat “la prima cagione” s početka rečenice i zamenjuje ga priloškom odredbom za uzrok – „zbog zapostavljanja vojne veštine“. Latinizam “essere professore di questa arte”, jedini donekle prenosi Ristić arhaizmom „biti proniknut“⁹⁴, dok svi ostali prevode opisno.

- III segment

Na ovoj rečenici vidimo koliko je teško preneti M. stil: rečenica se sastoji od 23 reči (oduzećemo tri člana), naspram 27/25/27/37/31 (od CT1 do CT5). Struktura ovog odlomka izgleda ovako: subjekat, uzročna rečenica, indirektna glagolska dopuna “di privato”, upravna rečenica; naporedna asindetonska rečenica sadrži isti raspored delova. Ovakvu strukturu jedini čuva Ristić: implicitne rečenice “per essere armato” i “per fuggire e’ disagi” pretvara u eksplicitne, ali potpuno je očuvana rečenična struktura. To je vidljivo i u broju reči. CT2 je po broju reči i strukturi sačuvao M. konciznost. Već u CT3 vidimo da ubacivanje „dugih“ reči poput „zahvaljujući“ (birokratski registar), pa još i imenička sintagma „vojnička snaga“ za “per essere armato”, što se kasnije ponavlja u vidu “napori vojničkog života”, usporavaju ritam i sažetost M. rečenice. U CT4 ova tendencija dostiže svoju kulminaciju sa čak 37 reči što je gotovo dvostruki broj reči u odnosu na IT. Sintaksička struktura je potpuno preuređena, nema inverzije, sve je normirano i pojašnjeno: „uzdigao se do vojvode od Milana“ za „postao je“; dodavanje priloga „dobro“ radi pojačavanja značenja: „dobro naoružan“; “diventarono privati” iz drugog segmenta postaje „spustili su se do običnih građana“, dok se imenička sintagma “disagi delle armi” razvija u „napori i neudobnosti vojničkog života“. Kritičar ovde može samo da konstatuje autentično izneveravanje „slova prevoda“ po Bermanovoj definiciji. U nešto manjoj meri, ista tendencija je prisutna u CT5: čitav segment počinje dugačkim i birokratsko intoniranim okoštanim priloškim izrazom: „zahvaljujući tome što je imao vojsku“; “duchi” postaje „od vojvodskog dostojanstva“ a “diventare” najpre čuva osnovno značenje „postade“, a potom, uz dopunu “diventarono privati“, biva literarizovano i razloženo u: „uniziše se do običnih ljudi“.

- IV segment

U ovom segmentu prisutan je ponovo latinizam „ti fa contennendo“, kao i hiperbaton: „intra le cagioni [. . .] di male“. U konstrukciji „intra le cagioni che ti arreca di male lo essere disarmato“, položaj odredbe “di male” nije zadržan ni u jednom prevodu; možda je bilo moguće posebno ukazati na nju, odnosno pribeći „oneobičavanju“, kroz doslovni prevod: „među drugim uzrocima koje ti donose zlo i to što si razoružan...“. Latinizam “ti fa contennendo” u značenju “ti fa disprezzabile” donekle je nejasno preveden u CT1 zbog arhaizma – „pravi te prezivim“ (a zapravo bi trebalo „vrednim prezira“); konciznost i sintaksička struktura i u ovom odeljku najbolje su očuvani u prva dva prevoda; iako je ovde broj reči približan broju reči u IT, u CT4 ponovo nailazimo na dodavanje faznog glagola „počnu da te potcenjuju“ ili pak na birokratski i glomazan iskaz „na način koji ću u produžetku izložiti“.⁹⁵

⁹⁴ Piletić arhaizme deli na primarne i sekundarne: primarni su ugrađeni u ekspresivne intencije teksta, pošto pisac neke elemente svesno arhaizuje; sekundarni se tiču recepcije prevodioca i nastaju usled vremenskog jaza između objavljivanja originala i nastajanja prevoda (1997: 13). Ovde je u pitanju sekundarni arhaizam.

⁹⁵ Analizirajući engleske prevode ovog odlomka iz *Vladaoca*, Gučone razlikuje prevode koji poštuju sintaksičku organizaciju M. jezika (Mansfeld u prevodu objavljenom 1985. i Konel u prevodu iz 2005), dok se, s druge strane, Skinner & Prajs u svom prevodu iz 1988. udaljavaju od izvornika, usvajajući ciljno-orijentisani pristup (Gučone 2009: 487).

Tabela br. 7: Procena ispunjavanja kriterijuma korektnosti (gramatički elementi) i korespondencije (stilski elementi)

XIV POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Gramatički elementi/Stilski elementi						
KRITERIJUMI - Korektnost/Korespondencija						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Da	Delimično	Delimično	Ne	Delimično
II		Da	Delimično	Delimično	Ne	Ne
III		Da	Da	Delimično	Ne	Ne
IV		Da	Da	Delimično	Ne	Delimično

6.3.2.4. Odabrani odlomci iz XV poglavlja

Tabela br. 8 – XV poglavlje *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
	XV	GLAVA XV.	POGLAVLJE PETNAESTO	XV.	POGLAVLJE XV.	Glava petnaesta
	De his rebus quibus homines et praesertim principes laudantur aut vituperantur	Zbog čega ljude, a naročito vladaoce, hvale ili kude.	S čega hvale ili kude ljude, a osobito knezove.	S čega ljude, a posebno vladare, hvale odnosno kude.	Zbog čega ljude, a naročito vladaoce, hvale ili kude.	O stvarima zbog kojih ljude, osobito vladaoce, hvale ili kude.
I	Resta ora a vedere quali debbano essere e' modi e governi di uno principe con sudditi o con li amici.	Sad ostaje da vidimo kakvi treba da budu načini u ponašanju jednoga vladaoca sa podanicima ili prijateljima.	Sada ostaje da vidimo kako mora knez postupati s podanicima i prijateljima.	Ostaje nam da vidimo na koji način mora vladar postupati s podanicima i s prijateljima.	Ostaje nam sada samo da vidimo kako jedan vladalac treba da se ponaša sa svojim podanicima i prijateljima.	Preostaje da vidimo kako to jedan vladalac treba da se ophodi i vlada prema svojim podanicima i prijateljima.
II	E, perché io so che molti di questo hanno scritto, dubito , scrivendone ancora io, non esser tenuto presuntuoso , partendomi, massime nel disputare questa materia, dalli ordini delli altri.	I, pošto znam da su mnogi o ovome pisali, bojim se, da me, ako i ja još pišem o tome, ne smatraju drskim, pošto se odvajam, ponajviše pretresajući ovo pitanje, od mišljenja drugih pisaca.	I jer znam, da ih je mnogo pisalo o ovomu, bojim se, jer i ja pišem, da me se ne bude držalo preuzetnijem, što se udaljujem od pravila drugijeh, osobito kad raspravljam o ovomu predmetu.	Znam da su mnogi o tome pisali, pa se bojim da me netko , kad se i toga laćam, ne uzme za preuzetna čovjeka, osobito zato što se u toj stvari udaljujem od savjeta koje su drugi davali.	A pošto znam da se mnogo pisaca bavilo tim pitanjem, bojim se da će me ljudi smatrati uobraženim , ako i ja budem i o tome pisao tim pre što o tome imam posebno mišljenje .	Pošto mi je poznato da su o ovom pitanju mnogi pisali, bojim se da, iznoseći ga još i ja, ne zazvučim drsko zato što ću se, naročito u ovom razmatranju, udaljiti od tuđih stavova .
III	Ma, sendo l'intento mio scrivere cosa utile a chi la intende, mi è parso piú conveniente andare drieto alla verità effettuale della cosa , che alla immaginazione di essa.	Ali, pošto je moja namera da napišem stvar korisnu za onoga ko je razume, izgledalo mi je priličnije ići za pravom istinom stvari nego li za njenim uobraženjem.	Ali jer je moja namjera da napišem nešto korisna po onoga koji razumije, činjaše mi se doličnije da idem za pravom istinom o stvari nego za utvaranjima o njoj;	Ali namjera mi je da napišem nešto korisno po onoga koji će razumjeti, pa mi se činilo da je mnogo doličnije držati se zbiljske istine stvari negoli njezina privida.	No pošto mi je namera da napišem nesto što će koristiti onima koji se u to razumeju, činilo mi se da će biti celishodnije da o tome govorim uvažavajući stvarno stanje stvari, a ne oslanjajući se na sanjarije .	No, budući da je cilj mog pisanja da bude korisno onom ko ga razume, učinilo mi se primerenijim da sledim pravu istinu stvari, pre no njen željeni oblik.

IV	<p>E molti si sono immaginati repubbliche e principati, che non si sono mai visti né conosciuti essere in vero; perché elli è tanto discosto da come si vive a come si doverrebbe vivere, che colui che lascia quello che si fa per quello che si doverrebbe fare, impara più tosto la ruina che la preservazione sua: perché uno uomo, che voglia fare in tutte le parte professione di buono, conviene rovini infra tanti che non sono buoni.</p>	<p>Mnogi su zamišljali republike i monarhije koje se nikada nisu videle ni poznale u istini. Jer je toliko daleko od onoga kako bi trebalo živeti, da onaj, u mesto onoga što čini, radi ono što bi trebalo činiti, doživljuje pre svoju propast nego uspeh: jer čovek koji hoće uvek, u svima prilikama, da bude dobar, mora da propadne među tolikima koji nisu dobri.</p>	<p>a mnogi su smišljali republike i kneževine, kojijeh se nije nikada vidjelo ni poznalo da doista opstojе; jer je način, kako se živi, toliko udaljen od načina kako bi se imalo živjeti, da onaj, koji ispušta ono, što se radi, radi onoga što bi se imalo raditi, uči čovjeka prije njegovoj propasti, nego održanju; jer čovjek, koji bi htio u svemu da postupa po dobru, mora da propadne među tolikijem koji nijesu dobri.</p>	<p>Mnogi su zamišljali republike i monarhije za koje se nije nikada ni vidjelo ni čulo da su odista postojale. Od toga kako se živi do toga kako bi valjalo živjeti toliko je daleko da onaj koji zanemaruje ono što se radi zbog onoga što bi se imalo raditi, prije da nastoji oko svoje propasti negoli oko održanja; među tolikima koji nisu dobri mora propasti čovjek koji hoće da u svemu postupa kako je dobro.</p>	<p>Mnogi su zamišljali republike i monarhije kakve niko nikad video nije, niti dočuo da negde zaista postojе. Između onoga kako se živi i onoga kako bi trebalo živeti, postoji takav raskorak da će čovek koji, umesto onoga što se obično čini, radi ono što bi trebalo činiti, pre propasti nego što će se održati, jer onaj koji uvek, u svakoj prilici, hoće da bude dobar, među ostalima koji nisu dobri, pre ili kasnije mora propasti.</p>	<p>Mnogi su zamišljali republike i monarhije koje nikada nisu videle svetlost dana niti uistinu postojale. Život je toliko dalek od onog kakav bi trebalo da bude, da onaj koji zanemaruje ono što čini radi onog što bi trebalo da čini, pre se uči svojoj propasti nego spasenju. Naime, čovek koji teži da u svemu postupa čestito, neizbežno propada među mnogima koji čestiti nisu.</p>
V	<p>Onde è necessario a uno principe, volendosi mantenere, imparare a potere essere non buono, et usarlo e non usare secondo la necessità.</p>	<p>Potrebno je, dakle, jednom vladaocu koji hoće da se održi, da se navikne da može biti rdav, i da se time služi, i ne služi, prema potrebi.</p>	<p>Stoga je nužno knezu, ako hoće da se održi, naučiti da može i ne biti dobar, te to upotrebljavati ili ne upotrebljavati, prema potrebi.</p>	<p>Stoga vladar koji želi opstati mora nužno naučiti da ne bude dobar, pa se toga držati, ili od toga odstupati, već prema potrebi.</p>	<p>Potrebno je, dakle, da se vladalac koji hoće da se održi, navikne da ne bude dobar, pa da se time prema potrebi služi ili ne služi.</p>	<p>Otud je neophodno da se vladalac koji hoće da ostane na vlasti nauči nevaljalštinii i njome se koristi ili ne, već shodno potrebi.</p>

Ovaj odlomak iz XV poglavlja opisuje način na koji vladalac treba da se ophodi prema saveznicima i podanicima. M. ovde iskazuje svoje razmišljanje zasnovano na “*verità effettuale della cosa*”, otvoreno govori o ljudskoj prirodi i iznosi svoje uverenje da, ukoliko je to neophodno, vladalac treba da bude spreman da deluje suprotno vladajućem moralu.

Ovaj odlomak odlikuje se hipotaksom, latiniziranom sintaksičkom konstrukcijom koju čini glagol *dubitare* praćen odričnim infinitivom *non essere* i čuvenu sintagmu koja predstavlja srž M. dela, “*verità effettuale della cosa*”. U odlomku se sreću neki od M. tehničkih termina kao što su *ruina* e *preservazione* (Kjapeli 1952: 7).

- I segment

Imenice “*modi e governi*” očuvao je jedino CT1, s tom razlikom što Ristić “*modi e governi*” prevodi kao jedinstvenu konstrukciju “načini u ponašanju”. U svim ostalim prevodima uveden je subjekat „vladalac“, dok je u izvorniku u pitanju bezlična rečenica. “*Modi e governi*” podleže transkategorizaciji i postaje od CT2 do CT5: „postupati“/„postupati“/„da se ponaša“/„da se ophodi i vlada“. Sintaksička struktura nije očuvana u ostalim ciljnim tekstovima.

- II segment

Sintaksička struktura je očuvana u CT1 i CT2. Upravnoj rečenici prethodi uzročna rečenica, a iza upravne slede načinska i objekatska. Ristić je u potpunosti zadržao sintaksičku strukturu, dok je CT2 odstupio u odnosu na raspored rečeničnih delova u primeru “*partendomi, massime nel disputare questa materia, dalli ordini delli altri*”, eliminišući iz prevoda umetnutu prilošku rečenicu.

U CT3 prisutna je reorganizacija rečeničnih delova pa, umesto uzročnom, Frangeš počinje glavnom rečenicom iza koje slede zavisne rečenice.

CT4 takođe potpuno preuređuje rečenicu, gubi se umetnuta rečenica iza “*dubito*” i poravnava se čitava rečenična struktura; čitav sledeći segment “*partendomi, massime nel disputare questa materia, dalli ordini delli altri*” pretvara se u uzročnu rečenicu „tim pre što o tome imam posebno mišljenje“.

Rečenična organizacija u ovom segmentu očuvana je u najvećoj meri u CT5: sintaksička struktura je u potpunosti zadržana, kako u prvom segmentu tako i u drugoj uzročnoj rečenici („zato što ću se udaljiti od tuđih stavova“) koju je još zadržao i CT1.

- III segment

Sintaksička struktura izvornika zadržana je u CT1, CT2 i CT3, kao i u CT5.

CT4 sadrži 38 reči naspram 28 u IT: “*cosa utile a chi la intende*” postaje „nešto što će koristiti onima koji se u to razumeju“; “*mi è parso più conveniente*” ponovo trpi proširivanje dodavanjem još jedne zavisne rečenice: „činilo mi se *da će biti celishodnije...*“; tu su i dve priloške načinske rečenice umesto jedne poredbene: „uvažavajući stvarno stanje stvari a ne oslanjajući se na sanjarije“. Makijaveli obaveštava čitaoca o nameri da se drži prave istine stvari i kaže: „Govoriću o tome“. Ovde je izgubljen duh M. teksta, na delu je proizvoljno i bespotrebno proširivanje i preuređivanje sintakse uz potpuni gubitak (makar u pojedinim odlomcima), ekspresivnosti i konciznosti kojima se odlikuje M. stil. CT5 je u ovom odlomku potpuno očuvao sintaksu.

- IV segment

Ovaj segment sadrži složenu rečenicu sa nekoliko zavisnih i na dva mesta kombinaciju asindetona i subordinacije: CT1 je umesto jedne ubacio dve nezavisne rečenice, ali to je jedini ustupak u čitavom odlomku; U CT2 je potpuno očuvana sintaksička struktura; i CT3 ima dve rečenice, u poslednjoj rečenici “*perché uno uomo, che voglia fare in tutte le parte professione di buono, conviene rovini infra tanti che non sono buoni*” potpuno je izmenjena sintaksička struktura, to jeste red rečeničnih delova: izbačena je uzročna rečenica iz izvornika, a ostala je složena rečenica sa upravnim delom i nekoliko odnosnih; i CT4 ima dva iskaza; imenice *ruina* i *preservazione* pretvaraju se u glagole – „pre će propasti nego se održati“; i u trećem segmentu rečenice nailazimo na sintaksičko poravnanje, bez M. inverzije rečeničnih delova (isticanje na kraj odnosne “*che non suono buoni*” očuvano je svuda osim u CT4 i CT5).

U CT5 prisutne su tri rečenice. “*Come si doverrebbe vivere è tanto discosto da come si vive*“, postaje „život je toliko dalek...“. Uvodi se i rečca *naipe* umesto uzročnog veznika *zato što*.

- V segment

Sintaksička struktura izvornika zadržana je u svim prevodima: potpuno u CT1 – jedino što Ristić odričnu konstrukciju “non essere buono“ pretvara u potvrđnu „da može biti rđav“. CT2, CT3 i CT4 zadržali su „da ne bude dobar“ u korelaciji sa prethodnim segmentom; u CT5 nailazimo na iskaz „da se nauči nevaljalštini“ (radi postizanja arhaičnog tona) – nema korelacije sa prethodnim „postupati čestito“.

Tabela br. 9 - Procena ispunjavanja kriterijuma korektnosti (gramatički elementi) i korespondencije (stilski elementi)

XV POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Gramatički elementi/Stilski elementi						
KRITERIJUMI - Korektnost/Korespondencija						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Da	Ne	Ne	Ne	Ne
II		Da	Da	Ne	Ne	Da
III		Da	Da	Da	Ne	Da
IV		Delimično	Da	Delimično	Ne	Ne
V		Da	Da	Da	Da	Da

Tabela br. 10 – XVIII poglavlje *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
	XVIII	GLAVA XVIII.	POGLAVLJE OSAMNAESTO.	XVIII.	POGLAVLJE XVIII.	Glava osamnaesta.
	Quomodo fides a pringipibus sit servanda	Kako vladaoci treba da drže datu reč.	Kako moraju knezovi da drže vjeru.	Kako vladari moraju držati zadatu vjeru.	Kako vladaoci treba da drže reč.	Kako vladaoci treba da se drže date reči.
I	<p>Quanto sia laudabile in uno principe mantenere la fede, e vivere con integrità e non con astuzia, ciascuno lo intende: non di manco si vede per esperienza ne' nostri tempi, quelli principi avere fatto gran cose che della fede hanno tenuto poco conto, e che hanno saputo con l'astuzia aggirare e' cervelli delli uomini: et alla fine hanno superato quelli che si sono fondati in sulla lealtà.</p>	<p>Svako zna koliko je pohvalno kod jednoga vladaoca da održava veru i da živi pošteno, a ne pritivorno, pa ipak, iz iskustva se vidi u naše vreme da su oni vladaoci učinili velika dela, koji su malo računa vodili o datoj veri i koji su sa lukavstvom umeli prevariti ljude; i na kraju su pobeđivali one koji su se oslonili na časnost.</p>	<p>Koliko je pohvalno da knez drži vjeru i da živi pošteno, a ne lukavošću, svak razumije. Ipak se u naše doba vidi iskustvom, da su izveli velika djela oni knezovi, koji su se malo starali za zadanu vjeru i koji su znali, da lukavošću zavrtje ljudima mozgom, te da su na koncu nadmašili one, koji su se oslanjali na zakonitost.</p>	<p>Koliko je pohvalno da vladar ne krši zadatu vjeru i da se u životu drži čestitosti a ne lukavosti, svatko će razumjeti; ipak, u naše doba iskustvo pokazuje da su velika djela izveli samo oni vladari koji su slabo marili za datu vjeru i koji su umjeli lukavošću zavrtjeti ljudskim mozgovima; tako su na kraju nadmašili one koji su se oslanjali na zakonitost.</p>	<p>Opšte je poznato da je za svaku pohvalu vladalac od reči koji se čita kao otvorena knjiga i ne služi se lukavstvom. No iz iskustva znamo da su u današnje vreme velika dela učinili vladaoci koji nisu vodili mnogo računa o zadatoj reči, koji su vešto znali da obmanjuju ljude i koji su najzad pobeđivali one koji su se pouzdavali u njihovu časnost.</p>	<p>Svakome je jasno koliko je pohvalno kad je vladalac tvrde vere, iskren, a ne prepreden. No, iskustvo nam pokazuje da su u naše doba velika dela činili oni vladaoci koji su malo marili za data obećanja i dobro znali da lukavstvom smute pamet ljudima, te bi na kraju uvek prešli one koji su se uzdali u njihovu reč.</p>
II	<p>Dovete adunque sapere come sono dua generazione di combattere: l'uno con le leggi, l'altro con la forza: quel primo è proprio dello uomo, quel secondo delle bestie: ma, perché el primo</p>	<p>Treba, dakle, da znate da ima dva načina borbe: jedan zakonima, drugi silom; onaj prvi je svojstven čoveku, onaj drugi životinjama; ali, pošto prvi mnogo puta nije</p>	<p>Morate dakle znati da ima dva načina borbe: jedan zakonima, drugi silom; prvijem se načinom služe ljudi, drugijem životinje; ali jer prvi način nije katkada dovoljan, treba se uteći drugomu.</p>	<p>Morate, dakle, znati da postoje dva načina borbe: zakonima i silom. Prvi je način svojstven čovjeku, drugi životinjama; no kako prvi način često puta nije dovoljan, valja se utjecati i drugome.</p>	<p>Treba, dakle, da znate da postoje dva načina borbe: jedan zakonskim putem, drugi silom. Prvi je svojstven čoveku, drugi životinjama. No kako često prvi nije dovoljan, treba pribeći drugom.</p>	<p>Stoga, treba da znate da postoje dva načina borbe – jedan je zakonima, drugi je silom; prvim se koriste ljudi, a drugim zveri. Međutim, pošto prvi često nije dovoljan, valja pribeći drugom načinu.</p>

	molte volte non basta, conviene ricorrere al secondo.	dovoljan, mora se pribeći drugome.				
III	Per tanto a uno principe è necessario sapere bene usare la bestia e lo uomo. Questa parte è suta insegnata a' principi copertamente dalli antichi scrittori; li quali scrivono come Achille, e molti altri di quelli principi antichi, furono dati a nutrire a Chirone centauro, che sotto la sua disciplina li costudissi.	Stoga vladalac treba da ume da se ponaša kao životinja i kao čovek. Ovome su stari pisci uvijeno učili vladaoce. Oni pišu kako su Ahil i mnogi drugi od starih vladalaca bili povereni na vaspitanje Hironu Centauru, da ih čuva pod svojom upravom.	Stoga je knezu nužno, da zna dobro upotrijebiti svojstva životinjska i ljudska. U ovomu zvanju poučavahu prikriveno knezove stari spisatelji, koji pišu kako je Ahilej i mnogo drugih od onijeh starijeh knezova bilo dano na odgoj Kentauru Heironu , da ih čuva pod svojom stegom;	Stoga je nužno da se vladar zna dobro poslužiti i ljudskim i životinjskim svojstvima. Vladare su tome prikriveno poučavali stari pisci, koji navode kako su Ahilej i mnogi drugi drevni junaci bili predani na odgoj kentauru Hironu , da ih on drži pod svojom stegom.	Prema tome , vladalac treba da ume da se ponaša kao životinja i kao čovek. Stari pisci su ovome uvijeno učili vladaoce kad su pisali kako su Ahilej i mnogi drugi vladaoci bili povereni kentauru Hironu, koji je trebalo da ih odgaji na njemu svojstven način.	Tako vladalac treba da zna da se služi i onim životinjskim i onim ljudskim u sebi. Tome su, kroz priče, još stari pisci podučavali svoje vladare. Tako kažu da je Ahil, kao i mnogi drugi stari vladari, dat kentauru Hironu na odgoj da bi ga on podigao i vaspitao.
IV	Sendo adunque uno principe necessitato sapere bene usare la bestia, debbe di quelle pigliare la golpe et il lione; perché il lione non si difende da' lacci, la golpe non si difende da' lupi. Bisogna adunque essere golpe a conoscere e' lacci, e lione a sbigottire e' lupi. Coloro che stanno semplicemente in sul lione , non se ne intendano.	Pošto je , dakle, potrebno da vladalac ume dobro da se ponaša kao životinja, treba od njih da se ugleda na lisicu i lava; jer se lav ne brani od zamke, a lisica se ne brani od vuka. Treba , dakle, biti lisica i poznavati zamke, i lav i zaplašiti vukove. Oni koji se prosto naprave lavom ne uspevaju.	Pošto je dakle knez prinužden da zna dobro upotrijebiti životinjska svojstva, mora između njih uzeti lisicu i lava, jer lav se ne obrani od zamke, a lisica se ne obrani od vukova. Treba dakle biti lisica , ako se hoće prepoznati zamku, a lav ako se hoće prepasti vukove. Oni koji jednostavno ostaju kod lava, ne razumiju se u to.	Kad je već vladaru nužno da se služi životinjskim svojstvima , mora između njih izabrati lisicu i lava, jer se lav ne može braniti od mreže, a lisica od vukova. Mora, dakle, biti lisica, hoće li da predosjeti mrežu, a lav da prepadne vukove. Oni koji jednostavno nasljeđuju lavovsku narav, ne razumiju se u vladarsku vještinu.	Pošto , dakle, vladalac treba da dobro podražava životinju , on mora znati da se uvuče u kožu i lisice i lava, jer se lav ne ume da brani od zamke, ni lisica od vuka. Treba, dakle, biti lisica pa poznavati zamke i lav pa plašiti vukove. Onaj ko ume samo da bude lav, ne pozna svoj zanat.	Pošto je , dakle, potrebno da vladalac ume da se ponaša i kao životinja, od sveg zverinja bi trebalo da izabere lisicu i lava – lav ne ume da izbegne zamke, a lisica ne zna da se odbrani od vuka. Treba, dakle, biti lisica da bi se umaklo zamkama i lav da bi se zastrašili vuci. Oni koji su samo lavovi, ne opstaju.
V	Non può per tanto uno signore prudente, né debbe , osservare la fede, quando tale osservanzia li torni contro, e che sono	S toga mudar vladar ne treba da se osvrće na datu veru , kada je to protivu njega i kada su nestali uzroci koji su učinili da se ona da. I kad	Ne može dakle razborit vladar i ne smije da se drži zadane vjere , kad bi se to držanje okrenulo proti njemu i kad nestane	Ne može se, dakle, i ne smije razborit gospodar držati zadate vjere , ako je to na njegovu štetu i ako je nestalo razloga koji su	Stoga mudar vladalac ne treba da bude od reči kad mu to ne ide u račun i kad se promene okolnosti u kojima je dao reč.	Mudar vladalac, stoga, ne može i ne treba da se drži obećanja kada je to na njegovu štetu i kad je nestalo razloga zbog kojih je obećanje prvobitno dao.

	<p>spente le cagioni che la feciono promettere. E, se li uomini fussino tutti buoni, questo precetto non sarebbe buono; ma, perché sono tristi e non la osservarebbero a te, tu etiam non l'hai ad osservare a loro. Né mai a uno principe mancorono cagioni legittime di colorare la inosservanzia.</p>	<p>bi ljudi bili svi dobri, ovo načelo ne bi bilo dobro; ali pošto su rđavi i pošto je ni oni ne bi prema tebi držali, ne treba ni ti da je držiš prema njima. I jedan vladalac je uvek imao osnovanih povoda da se opravda što je ne drži.</p>	<p>razloga s kojijeh je dao obećanje. Kad bi svi ljudi bili dobri, ovaj savjet ne bi bio dobar; ali jer su opaki, i ne bi se ni oni prema tebi držali vjere, ne moraš je se ni ti držati prema njima. I nikada ne ponestaje knezu zakonitijeh izgovora, da uvije to nedržanje vjere.</p>	<p>ga naveli da učini obećanje. Kad bi svi ljudi bili dobri, ovaj savjet ne bi bio dobar; no jer su opaki i ne bi ni oni držali vjeru što je tebi zadadoše ne moraš je ni ti držati prema njima; osim toga, nikad vladarima nije ponestalo valjanih razloga da opravdaju svoju nevjere.</p>	<p>I da su svi ljudi anđeli, ovo pravilo ne bi bilo dobro, a pošto su nitkovi, ni na kraj pameti im ne pada da ispune obećanje, pa ne moraš ni ti biti od reči, a uvek ćeš naći opravdanje za to što si prekršio veru.</p>	<p>Da su svi ljudi dobri, ovaj savjet ne bi bio dobar, ali pošto su ljudi pokvareni i ni sami ne drže reč koju su ti dali, ni ti ne treba da mariš za onu koju si im dao. Vladalac je uvek imao načina da u zakon odene svoje verolomstvo.</p>
VI	<p>Di questo se ne potrebe dare infiniti esempi moderni, e mostrare quante pace, quante promesse sono state fatte irrite e vane per la infidelità de' principi: e quello che ha saputo meglio usare la golpe, è meglio capitato. Ma è necessario questa natura saperla bene colorire, et essere gran simulatore e dissimulatore: e sono tanto semplici li uomini, e tanto obediscano alle necessità presenti, che colui che inganna troverà sempre chi si lascerà ingannare.</p>	<p>O ovome bi se mogli dati neizbrojni primeri iz modernog vremena, i pokazati koliki su ugovori o miru, kolika obećanja bili postali ništavni i prazni zbog neverstva vladalaca: i onaj koji je bolje umeo odigrati lisicu, bolje je uspeo. Ali je potrebno umeti lepo sakriti ovu prirodu, i biti veoma pritvoran i dvoličan: a ljudi su tako naivni, i toliko se pokoravaju potrebama, da će onaj koji vara, uvek naći onoga koji će se dati prevariti.</p>	<p>O tomu bi se moglo dati bezbroj primjera iz novoga doba i pokazati koliko je ugovora o miru i koliko obećanja ostalo bezuspješno i prazno zbog nevjere knezova: i onaj, koji je znao da bude veći lisac, prošao je bolje. Ali je nužno da se zna dobro uviti ovu narav i da se bude velik hinilac i velika pretvorica: a ljudi su tako glupi i toliko se pokoravaju nuždi kad nastupi, da će varalica uvijek naći nekoga ko će se dati prevariti.</p>	<p>O tome bi se moglo dati bezbroj skorijih primjera i pokazati koliko je ugovora o miru, koliko obećanja ostalo nepotvrđeno i isprazno upravo zbog nevjere vladara. Tko se bolje znao služiti lisičjim svojstvima, bolje je prošao; samo je nužno da znaš dobro prikriti to svojstvo i da budeš velik hinac i licemjerac; a ljudi su toliko tupi i toliko se pokoravaju nuždi, kad nadode, da će onaj koji vara uvijek naći nekoga tko će se dati prevariti.</p>	<p>Mogao bih navesti hiljadu primera iz savremenog života i pokazati koliko je mirovnih ugovora, koliko obećanja pogaženo zato što su vladaoci bili verolomni, a onaj ko je bolje umeo da podražava lisicu, imao je više uspeha. Ali treba umeti igrati svoju ulogu, pa biti pritvoran i dvoličan, jer ljudi su bezazleni i navikli su da se okreću kako vetar duva i da poginju šiju pred okolnostima, pa će varalica uvek naći onoga koji će dozvoliti da bude prevaren.</p>	<p>Samo u savremenoj istoriji mogu se naći mnogi primeri za to – koliko je primirja i koliko obećanja poništeno i obezvređeno zbog neverstva vladara. Onaj ko je znao da oponaša lisicu, bolje je prošao. Ta se priroda, međutim, mora kriti i vladalac mora da je veoma lukav i pritvoran. Što se ljudi tiče, oni su toliko naivni i toliko zavise od trenutnih prilika da će onaj ko je sklon varanju uvek naći koga da prevari.</p>

VII	<p>Ognuno vede quello che tu pari, pochi sentono quello che tu se'; e quelli pochi non ardiscono opporsi alla opinione di molti, che abbino la maestà dello stato che li difenda: e nelle azioni di tutti li uomini, e massime de' principi, dove non è iudizio da reclamare, si guarda al fine.</p> <p>Facci dunque uno principe di vincere e mantenere lo stato: e' mezzi sempre saranno iudicati onorevoli, e da ciascuno laudati; perché el vulgo ne va preso con quello che pare e con lo evento della cosa; e nel mondo non è se non vulgo; e li pochi ci hanno luogo, quando li assai hanno dove appoggiarsi.</p>	<p>Svako vidi kakav ti izgledaš, malo njih primećuje ono što jesi; ta manjina ne usuđuje se da se usprotivi mišljenju mnogih koji imaju uza se veličanstvo države koje ih brani: u postupcima svih ljudi, a naročito vladalaca, protiv kojih se ne može sudski postupiti, gleda se na cilj.</p> <p>Neka se, dakle, vladalac trudi da pobeđuje i da sačuva državu, sredstva će se uvek smatrati časna i svako će ih hvaliti: jer se gomila zadobija spoljašnjošću i ishodom stvari, a u svetu samo postoji gomila, a manjina izlazi kada je većini potrebno na koga da se osloni.</p>	<p>Svak vidi ono što hiniš, malo ih ćuti što jesi; a ono se malo njih ne usuđuje oprijeti mnijenju množine, koju brani veličanstvo države; a u djelima svijeh ljudi, osobito knezova gdje nema suda da se pritužiš, gleda se na konac.</p> <p>Neka dakle pazi knez da živi i da sačuva svoju državu: sredstva će uvijek biti smatrana časnijem i svak će ih hvaliti; jer svjetinu zanosi uvijek ono, što je prividno i uspjeh same stvari; a na svijetu i nema do li svjetine, a ono malo njih dolazi na red kad mnoštvo nema na što da se osloni.</p>	<p>Svatko vidi ono što hiniš, rijetki znaju ocijeniti što jesi; a i ti malobrojni ne usuđuju se suprotstavljati mišljenju mnogih kad ih brani veličanstvo države; i napokon, u djelima svih ljudi, a navlastito vladara, kod kojih nema priziva i suda, gleda se na svrhu.</p> <p>Neka, dakle, vladar pazi na to da pobjeđuje i da održi državu; sredstva će se uvijek smatrati kao časna i svatko će ih hvaliti, jer svjetina se zanosi prividom i uspjehom same stvari; a na svijetu i nema doli svjetine; osim toga, oni malobrojni nemaju važnosti, ako se većina oslanja na vlast.</p>	<p>Svako vidi spoljnu stranu tvoje ličnosti, tvoj privid, malo ih je koji znaju ono što jesi, a ta manjina se ne usuđuje da se suprotstavi mišljenju većine, javnom mnenju, koje je uvek zaštićeno dostojanstvom državne vlasti. A kad se ocenjuju postupci svih ljudi, naročito vladalaca, protiv kojih se ne može povesti sudska istraga, gleda se samo na krajnji ishod.</p> <p>Neka se vladalac, dakle, trudi samo da pobeđuje i da drži vlast, sredstva kojima će se služiti uvek će se smatrati časnima i biće hvaljena, jer se svetina zadobija uvek spoljnjom stranom stvari i uspešnim ishodom poduhvata, a u svetu postoji samo gomila, dok manjina izlazi iz senke jedino onda kada većina ne zna na koga da se osloni.</p>	<p>Svako će videti ono za šta se izdaješ, tek će nekolicina osetiti ono što jesi. Ta nekolicina ne izgara previše da se suprotstavi mišljenju većine koja iza sebe ima državu da je brani. Delima ljudi, osobito vladalaca, koji ne podležu pravu žalbe, sudi se prema krajnjem učinku.</p> <p>Neka se vladalac, stoga, trudi da pobeđi i sačuva državu, a sredstva kojima se pri tom koristio svi će uvek smatrati časnim i pohvalnim. Svetina se drži samo onog što vidi i što je krajnji ishod neke stvari. Oni se malobrojni i ne računaju kad je većina na tvojoj strani.</p>
-----	---	---	---	--	---	---

- I segment

IT – Prvi segment predstavlja jedna dugačka složena rečenica, koju možemo u cilju posmatranja ponuđenih prevodilačkih rešenja, podeliti na dva dela: u prvom delu objekatska rečenica prethodi glavnoj, dok se drugi deo koji počinje sa “non di manco“ sastoji od glavne “si vede” i nekoliko zavisnih, a na kraju uočavamo kombinaciji asindetona i naporednog veznik *et*.

Najpre se dve zavisne objekatske rečenice nalaze ispred upravne (“Quanto sia laudabile...“). Tu je latinizam *laudabile*. U drugom segmentu koji počinje iza dve tačke „Non di manco si vede per esperienza ne' nostri tempi, *quelli principi avere fatto gran cose* che della fede hanno tenuto poco conto“ srećemo latinsku infinitivnu konstrukciju “quelli principi avere fatto gran cose“ i “non di manco“ kojim se uvodi suprotna rečenica. Ovaj segment sadrži i idiomatski izraz koji ulazi u M. vokabular figurativnog izražavanja: “aggirare e' cervelli delli uomini“.

CT1 – Sintaksička struktura je najvećim delom očuvana, osim što su dve tačke zamenjene zarezom u prvom slučaju, dok u drugom slučaju, u kome kod M. srećemo kombinaciju asindetona i polisindetona (dve tačke i veznik „et“), Ristić koristi tačku zarez. Inverzija nije očuvana, Ristić smešta upravnu rečenicu na početak. M. takođe ističe objekat na početak zavisne odnosne rečenice “*che della fede* hanno tenuto poco conto“, dok Ristić zadržava normirani red reči, te najpre stavlja predikat a potom objekat („malo računa vodili o *datoj veri*“).

CT2 – Dominiković zadržava inverziju u prvoj rečenici. Složenu rečenicu pretvara u dve rečenice tako što dve tačke iz izvornika zamenjuje veznikom „ipak“ i počinje novu rečenicu. Pribegava inverziji u drugoj rečenici („da su izveli velika djela oni knezovi...“); najpre stavlja objekat pa subjekat što je verovatno kompenzacija za narednu odnosnu rečenicu u kojoj je takođe uobičajen red reči („koji su se malo starali za zadanu vjeru“, kao i u CT1). Nestaje kombinacija asindetona i polisindetona u poslednjoj rečenici: Dominiković uvodi zaključni veznik „te“ ispred zaključne rečenice.

CT 3 – Sintaksička struktura je očuvana u prvoj rečenici, umesto dve tačke, Frangeš koristi znak za tačku i zarez. Zadržana je inverzija iz prvog segmenta „Koliko je pohvalno da vladara...“; u drugoj nezavisnoj rečenici; „ipak, u naše doba...“ red reči je promenjen (kao u CT2), što je moguća kompenzacija za normiran red reči u drugoj odnosnoj rečenici: „koji su slabo marili za *datu vjeru*“ (umesto „koji su za *datu vjeru* malo marili“, gde je objekat ispred predikata, odnosno u istaknutoj poziciji).

CT4 donosi dve rečenice: druga počinje suprotnim veznikom „No“, čime se narušava M. složena rečenica. U CT4 nailazimo na najveći stepen preuređivanja i odstupanja od IT. Na početku nije očuvana inverzija, “ciascuno lo intende“, „svako zna“ je pretvoreno u bezličnu konstrukciju: „Opšte je poznato“ dok je čitava objekatska implicitna rečenica “mantenere la fede“ zamenjena imeničkom sintagmom „vladalac od reči“, uz neopravdano dodavanje „koji se čita kao otvorena knjiga“, što bi trebalo da zameni rečenicu “vivere con integrità“. U drugoj rečenici prisutna je inverzija u odnosu na IT („velika dela učinili vladaoci“), a potom sledi uobičajen red reči. Upadljiva je upotreba odnosne zamenice „koji“ i njeno ponavljanje čak četiri puta u okviru jedne složene rečenice (M. ima tri “che“ i dve tačke; “che“ u italijanskom zbog svoje polivalentnosti i kratkoće ni na koji način nema jednaku stilsku „negativnu“ vrednost kao zamenica „koji“ u srpskom).

CT5 – M. složena rečenica preuređena je i podeljena na dve rečenice; nema inverzije na početku („Svakome je jasno...“); umesto kombinacije asindetona i polisindetona ispred treće nezavisne rečenice nalazi se zarez, a zaključnu rečenicu uvodi veznik „te“; umesto “mantenere la fede“, prevoditeljka se odlučuje za sintagmu „vladalac tvrde vere“. Prisutna je i inverzija („velika dela činili oni vladaoci“), što je verovatno kompenzacija za latinsku infinitivnu strukturu („quelli principi avere fatto gran cose“), u rečenici „Non di manco si vede per esperienza ne' nostri tempi, quelli principi avere fatto gran cose che della fede hanno tenuto poco conto“ kao i za potonji normirani rečenični red („koji nisu vodili mnogo računa o zadatoj reči“).

- II segment

IT – Ovaj segment karakteriše dugačka složena rečenica u kojoj se prepliću hipotaksa, parataksa, a uočava se i asindetom. Latinizmi prisutni u ovom segmentu su zaključni veznik *adunque* i imenica *generazione* u zastarelom značenju *genere, qualità, modo*.

CT1 – Umesto ličnog oblika “dovete“ u IT (sa bezličnim značenjem), upotrebljen je bezlični glagolski oblik „treba da...“; očuvana je sintaksička struktura, osim što se između rečenica umesto dve tačke koristi znak tačka i zarez.

CT2 – Očuvana je sintaksička struktura (za veznike važi isto što i za CT1).

CT3 – Umesto jedne složene rečenice prevodilac uvodi dve, nominalna konstrukcija u drugoj nezavisnoj rečenici (predikat je isti kao u prvoj i podrazumeva se) zamenjena je priloškim odredbama za način: „zakonima i silom“. “Quel primo“ iz IT Frangeš objašnjava tako što dodaje „način“: „prvi je način...“

CT4 – Umesto složene rečenice sačinjene od četiri rečenice povezane asindetonom (dve tačke), prisutne su tri nezavisne rečenice. Nominalna konstrukcija je očuvana: „jedan zakonskim putem“, ali je ton ponovo birokratizovan dodavanjem priloške sintagme „zakonskim putem“.

CT5 – Na početak odlomka stavljen je veznik „stoga“. Umesto ličnog oblika „morate“ pribegava se bezličnom „treba da...“ što donekle ulazi u M. vokabular, iako je značenje slabije.

- III segment

Ovaj segment sadrži četiri nezavisne rečenice povezane odnosom paratakse (asindetom i prividna subordinacija). U ovom odlomku nailazimo na nekoliko pasivnih konstrukcija: u drugoj rečenici (“è suta insegna” – latinizam), kao i u poslednjoj: “furono dati a nutrire a Chirone“).

CT1 – M. složena rečenica pretvara se u dve nezavisne rečenice: u prvoj se gubi pasiv, dok je u drugoj rečenici on zadržan.

U CT2 je zadržana sintaksička struktura, ali je pasiv očuvan samo u drugoj rečenici; arhaično zvučanje je posebno izraženo ponavljanjem starih oblika genitiva: „drugijeh“, „onijeh“, „starijeh“, „odgoj“, reč koja je odomaćena na hrvatskom govornom području takođe doprinosi tom utisku.

U CT3 Frangeš nije zadržao sintaksičku organizaciju, tako što je stavio objekat „vladare“ na početak druge rečenice koja se prebacuje u aktivno stanje, dok u drugoj rečenici ostaje pasiv.

U CT4 prevoditeljka ponovo pribegava tehnici pojašnjavanja, prva rečenica odlomka počinje zaključnim konektorom „prema tome“, koji usporava ritam i ovde dobija izrazito birokratski ton⁹⁶. Druga rečenica zamenjuje tri Makijavelijeve rečenice: nestaju odnosi paratakse, koja karakteriše M. stil. Parataksom se ističe važnost svake pojedinačne akcije, svaki predikat ima svoje značenje. Od dva pasiva ostao je samo jedan: na kraju rečenice, upotreba priloške odredbe „na njemu svojstven način“ dovodi do kolokvijalizacije i „razvodnjavanja“ stila.

U CT5 prisutne su tri rečenice. Gubi se semantika imenica *bestia* i *uomo* rekategorizacijom imenica u prideve: „...da se služi onim životinjskim i ljudskim“. Prva pasivna konstrukcija se gubi, druga je očuvana. Druga konstrukcija “...che sotto la sua disciplina li custodissi“ dobija u prevodu dva predikata: „da bi ga on podigao i vaspitao“.

- IV segment

Na sintaksičkom planu ponovo je prisutna inverzija zavisne implicitne rečenice u pasivnom obliku u odnosu na upravnu rečenicu povezanu odnosima paratakse i hipotakse sa drugim rečenicama (uzročna i naporedna sa asindetonom). Ovde su prisutni i toskanizmi *pigliare* i stari toskanski oblik za *volpe* koji glasi *golpe*.

Drugi segment takođe počinje sa “bisogna” (prvi sa “necessitare”); ponavlja se latinizam za zaključivanje *adunque*, a dve naporedne rečenice iskazuju dva bitna koncepta M. teorije (“essere golpe a conoscere e’ lacci, e liona a sbigottire e’ lupi“), na koje se nadovezuje sledeća rečenica sa tipičnom M. inverzijom zavisne u odnosu na upravnu u kojoj se takođe koristi slika poređenja sa životinjom (“stare semplicemente in sul liona“).

---

⁹⁶ „Birokratizovanje stila“ o kome govorimo u ovom prevodu ne može se nikako dovesti u istu ravan sa Makijavelijevim konciznim, britkim stilom, nazvanim *stile cancelleristico*.

Sintaksička struktura je uglavnom svuda očuvana; Ristić je najdosledniji u prenošenju interpunkcije. U CT5 se zapaža umetanje crte na mesto veznika *perché* što bismo mogli protumačiti i kao posustajanje pred M. stilom ulančavanja rečenica⁹⁷.

- V segment

Sledeći odlomak koji ćemo analizirati takođe sledi M. "ragionamento a catena": ima tri odvojene sintaksičke celine. Druga rečenica počinje veznikom *e*, a sledeća takođe koordinativnim veznikom *né*. Sve su to, dakle, prividno nove rečenice, a zapravo su niz povezan asindetonom uz prisustvo paratakse i hipotakse, kao i tipično M. izmeštanje rečeničnih delova ("Non può per tanto uno signore prudente ne debbe...", gde je predikat izmešten na početak rečenice) ili pak stavljanje zavisnih rečenica ispred upravne ("ma, perché sono tristi e non la osservarebbero a te, tu etiam...").

U prvoj rečenici ovog segmenta na planu sintakse samo su CT2 i CT3 očuvali izmeštanje predikata "non può" na početku rečenice, dok se u preostala tri ciljna teksta subjekat „vladalac“ nalazi na početku rečenice.

U drugoj rečenici interpunkcija je očuvana u prva tri CT, dok je u druga dva interpunkcijski znak tačka zarez zamenjen zarezom. U odnosu na odlomak koji počinje sa "Non la osservarebbero a te...", u kome M. ne navodi objekat (*la fede* koja se prethodno pominje), svi prevodi ga navode, osim CT1; "tu etiam" na početku druge upravne rečenice perioda nije zadržao niko osim CT5.

U trećoj rečenici u CT1 Ristić koristi potvrdnu umesto odrične rečenice; CT4 vrši potpunu sintaksičku reorganizaciju, izostavlja „vladalac“ i prevodi sve bezličnim „ti“; i CT5 uvodi potvrdnu rečenicu uz potpunu preformulaciju iskaza u cilju postizanja arhaičnog tona („da u zakon odene svoje verolomstvo“).

- VI segment

I u sledećem segmentu indirektna dopuna ("di questo") izmeštena je na početak rečenice u kojoj prevladuje parataksa. CT1 i CT2 u potpunosti čuvaju sintaksičku strukturu, a CT3 sadrži dve rečenice. CT4 nije zadržao strukturu M. rečenicu: počinje ličnim glagolskim oblikom „mogao bih“ umesto bezličnim "se ne potrebbe". Indirektna dopuna „o tome“ nalazi se iza predikata i nema inverzije, tako da je rečenica sasvim poravnata.

CT5 čak "esempi moderni" prevodi sa „samo u savremenoj istoriji“: gubi se i gramatička kategorija i red reči u rečenici. Umesto jedne složene rečenice prisutne su dve rečenice.

Rečenica "Ma è necessario questa natura ..." sintaksički je očuvana u prva tri ciljna teksta, osim što CT3 ne počinje novu rečenicu, već se nadovezuje na prethodnu. CT4 na leksičkom planu toliko odstupa od „slova“ ovog odlomka da to nužno utiče na preuređivanje čitave sintakse. CT5 takođe ima veliki broj intervencija, gube se pojedini značajni termini iz M. terminologije (vokabular nužnosti - "è necessario") kao i njegov istaknut položaj na početku rečenice. I ovde su umesto jedne prisutne dve složene rečenice.

U CT4 prevoditeljka dodaje „ne pada im na pamet“, što je rečenica koje nema u tekstu; a u šestom segmentu vrši modifikaciju: "quante promesse sono state fatte irritate e vane" postaje „koliko je obećanja ostalo pogaženo“. Ukazujemo na pridev „veroloman“ koji se pojavljuje i u ovom prevodu.

- VII segment

U cilju posmatranja prevodilačkih rešenja, podelićemo ovaj segment na dva dela: prvi deo sadrži dve složene rečenice između kojih su umetnute dve tačke, a drugi deo koji počinje od rečenice "Facci dunque...", sastoji se od nezavisnih rečenica povezanih asindetonski uglavnom odnosima paratakse i sa prividnom subordinacijom.

Sintaksičku strukturu poštuju svi CT osim dva najnovija: CT4 sadrži dve rečenice uz proporcionalno značajno veći broj reči od izvornika (58 naspram 51);

---

⁹⁷ Ulančavanje rečenica, odnosno *ragionamento a catena* uočljiv je u čitavom odlomku od II do V dela: kako bi svoje tvrdnje učinio apsolutnim, M. pribegava jezičkim elementima koji stvaraju odnos nužnosti, sled različitih delova izlaganja koji vode ka tome da se precizno odredi šta treba, a šta ne treba uraditi radi postizanja odgovarajućeg rezultata (Ruso 1966: 78).

- IT - *Ognuno vede quello che tu pari, pochi sentono quello che tu se'; e quelli pochi non ardiscono opporsi alla opinione di molti, che abbino la maestà dello stato che li difenda.*
- CT4 - Svako vidi spoljnu stranu tvoje ličnosti, tvoj privid, malo ih je koji znaju ono što jesi, a ta manjina se ne usuđuje da se suprotstavi mišljenju većine, javnom mnenju, koje je uvek zaštićeno dostojanstvom državne vlasti.

Izdvojili smo ovaj primer kako bismo pokazali na koji način prevodilac pribegava tehnikama proširivanja: “quello che tu pari” – „ono kako izgledaš“, „kako se činiš“ biva potpuno preformulisano i praktično je isti koncept ponovljen; isto tako “opinione di molti“ se ponavlja u prevodu (a valjalo je odlučiti se za samo jednu opciju). *Stato*, država postaje „državna vlast“ .

CT5 sadrži gotovo jednak broj reči kao u izvorniku (47/46). Već smo na uzorcima ispitivanim u ovom poglavlju zaključili da se u slučaju dva najnovija prevoda zapaža veći stepen formalnog odstupanja u odnosu na prethodne prevodioce.

Prva tri ciljna teksta strogo poštuju sintaksičku strukturu; zanimljivo je da pasiv, koji je kod M. veoma važan, ciljni tekstovi čuvaju samo u prvom delu – (“mezzi saranno iudicati onorevoli“) dok drugi pasiv “...da ciascuno laudati“ sva tri ciljna teksta prevode aktivom („svako će ih hvaliti“). CT4 prati sintaksičku strukturu, ali uz dosta dodavanja i proširivanja, kao u prethodnom delu; “mezzi“ postaje „sredstva kojima će se služiti“; “quello che pare“ – „spoljnja strana stvari“. Zanimljivo da CT4 ovde poštuje oba pasiva.

CT5 i ovde pribegava tehnici proširivanja („sredstva kojima se koristio...“).

Tabela br. 11: Procena ispunjavanja kriterijuma korektnosti (gramatički elementi) i korespondencije (stilski elementi)

XVIII POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Gramatički elementi/Stilski elementi						
KRITERIJUMI: - Korektnost/Korespondencija						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Delimično	Delimično	Delimično	Ne	Ne
II		Da	Da	Delimično	Ne	Ne
III		Delimično	Delimično	Ne	Ne	Ne
IV		Da	Da	Da	Delimično	Delimično
V		Da	Da	Da	Ne	Delimično
VI		Da	Da	Delimično	Ne	Ne
VII		Da	Da	Da	Ne	Ne

6.3.2.6. Zaključak o gramatičkoj korektnosti i stilskoj korespondenciji

Iz dobijenih rezultata proističe da je najveći stepen gramatičke tačnosti i stilske korespondencije ostvario CT1. Sledi CT2 (razlika je minimalna i gotovo zanemarljiva), potom CT3. Upadljiva je pak razlika između relativne bliskosti dobijenih rezultata za prva tri prevoda i rezultata za dva potonja: u pitanju je značajna razlika, dok dobijeni rezultat za CT4 dovodi u ozbiljnu sumnju validnost i kredibilitet ovakvog prevoda. Prevodi „bliži“ vremenu nastanka izvornika, što kada je reč o prevodima *Vladaoca*, valja shvatiti krajnje uslovno (zbog sinhronijskog karaktera svih prevoda), bili su u smislu očuvanja formalne ekvivalencije mnogo bliži izvorniku, kako Ristićev tako i Dominikovićev prevod koji je, i pored visoke retoričnosti, u velikoj meri očuvao gramatičke i stilske osobenosti izvornika. CT3, koji je istovremeno i prevod koji se hronološki nalazi na sredini u kontinuumu prevoda *Vladaoca*, našao se i na skali funkcionalne procene u „sredini“: Frangeš je uspeo da „posreduje“ između očuvanja gramatičke tačnosti i stilske korespondencije, dok su ova dva kriterijuma najmanje zadovoljena u dva najnovija prevoda. To istovremeno može biti pokazatelj i činjenice da je konativna funkcija *Vladaoca* sasvim oslabila, dok je informativna funkcija zadobila primaran značaj, tako da potonji prevodioci nisu smatrali primarnim da odgovore na formalne zahteve dela. Katarina Rajs govori o tome da se mora proceniti da li prevod uzima u obzir stilske komponente izvornog teksta u odnosu na standardnu, individualnu ili savremenu upotrebu i da li autorov stvaralački izraz odstupa od uobičajene upotrebe jezika (Rajs 2000: 63). U odnosu na gramatičke i stilske odlike M. specifičnog jezika koje su u vreme nastanka dela odstupale od standardne upotrebe, tu specifičnost sačuvala su prva dva ciljna teksta: kada je reč o ova dva CT, subjektivne determinante, poput vremenskog faktora ili faktora publike nisu bile odlučujuće za korigovanje M. zgusnutog stila. Ako pogledamo dva najnovija prevoda, ovi subjektivni faktori znatno su uticali na prevodilačke strategije: u prvom slučaju (CT4), na odabir modernizujućeg, obezvremljenog prevoda uticala je ličnost prevoditeljke, odnosno njena preovlađujuća prevodna strategija, dok je u drugom slučaju (CT5), svest o vremenu nastanka dela dovela do jače arhaizacije u prevodu.

S obzirom na to da Makijavelija posmatramo u svetlu funkcionalne kritike koja uzima u obzir funkciju teksta u izvornoj, ali isto tako i u ciljnoj kulturi, polazimo od činjenice da je u trenutku nastanka *Vladaoca* formalni aspekt bio od primarnog značaja i da se nalazio „u funkciji“ iskazivanja ekspresivnosti, odnosno suštinske komponente dela. Naravno da vremenski faktor i subjektivnost prevodioca i kritičara, kao i prevodilačka strategija značajno utiču na „modifikovanje“ ocene o gramatičkoj tačnosti i stilskoj korespondenciji. Videli samo da su prevodioci u pojedinim segmentima u cilju postizanja arhaičnog tona „kršili“ gramatičku tačnost i pribegavali preformulaciji iskaza („da u zakon odene svoje verolomstvo“ u CT5 u XVIII poglavlju). Ovaj primer valjano ilustruje da je prevodilačka kritika neprimenjiva u apsolutnom smislu, upravo zbog toga što na prevod utiču brojni vantekstualni činiooci. Ovakvo modifikovanje ocene, međutim, moglo bi se primeniti u slučaju ispitivanja jednog prevoda: ako je u jednom prevodu izvršeno ovakvo modifikovanje, a u drugima nije, na koji način onda uspostaviti jedinstveni kriterijum procene svih prevoda?

Naravno, kao i u slučaju opštih zaključaka koje ćemo izložiti nakon ispitivanja zadovoljavanja leksičko-semantičkih kriterijuma, rezultati su uslovni i obeleženi subjektivnim karakterom prevodilačke kritike: na procenu kvaliteta prevoda ne utiče samo subjektivnost prevodioca već i kritičara. Jedan od činilaca kojim valja korigovati sud o delu jesu vremenski faktor i faktor čitalačke publike, odnosno usvajanje odgovarajuće prevodilačke strategije koju za *Vladaoca* ne objavljuje niko osim Frangeša. Na nama je stoga bilo da samo na osnovu prevoda i paratekstualnog materijala izvučemo zaključke o primenjenoj strategiji.

6.3.3. Leksička adekvatnost i semantička ekvivalencija

U jezičke činioce obuhvaćene procenom kvaliteta prevoda, ubrajaju se, osim gramatičkih i stilskih elemenata, i leksički i semantički elementi čiji su glavni kriterijumi adekvatnost i ekvivalencija. U ispitivanju semantičkih ekvivalenata mora da se istraži jezički kontekst sastavljen od mikro i makro konteksta, dok bi u ispitivanju leksičkih elemenata trebalo da se utvrdi da li su činioci izvornog teksta adekvatno preneti u ciljani tekst na leksičkom nivou (Rajs 2000: 59).

S obzirom na složeno tekstualno tkivo *Vladaoca*, koje čini i semantički polivalentna leksika, odlučili smo da analiziramo pojedine leksičke osobenosti iz istih odlomaka koje smo razmotrili u okviru gramatičke i stilske analize. Posebno poglavlje posvetili smo nekim od tipičnih M. termina (*fortuna – virtù, fede, occasione*), a u ovom poglavlju videćemo na koji način su prevodioci prenosili M. slikovit jezik i tipične metafore i poređenja.

Već smo se uverili koliko je kod M. važan mikrokontekst, u čijem okviru reči zadobijaju svoje funkcionalno značenje, ali je za tumačenje, a samim tim i prevođenje jednako značajan, ako ne i značajniji, makrokontekst, koji se odnosi na čitav tekst. Kada je reč o *Vladaocu*, u makrokontekst svakako valja ubrojiti i sva ona dodatna tumačenja koja su oko M. teksta istkala još gušće tkivo novih, pridodatih značenja. U tom smislu i valja shvatiti ova dva kriterijuma procene.

Tabele koje slede sadrže primere na kojima smo sproveli komparativnu analizu prevoda na nivou pojedinih leksičkih i semantičkih osobenosti. Analiza je sprovedena na osnovu kriterijuma leksičke adekvatnosti i semantičke ekvivalencije kroz ispitivanje mikro i makro nivoa, kao i utvrđivanja doslednosti u primeni prevodilačkih rešenja usmerenih ka ostvarivanju kriterijuma tekstualne kohezije. S obzirom na to da M. s tačno određenim ciljem koristi pojedine reči, smatrali smo da makrokontekst dela nameće i potrebu očuvanja iste lekseme u prevodu i pored toga što za navedene primere ne postoji tačno određeni prevodni ekvivalent u srpskom jeziku. Očuvanje iste lekseme istovremeno je i u funkciji tekstualne kohezije, odnosno poštovanja kriterijuma semantičke ekvivalencije jer jednom odabrani ekvivalent valja očuvati, a ne varirati. Na primer, u standardnom nemačkom postoji stilski princip variranja, koji bi mogao biti u suprotnosti sa namerom posebnog stila izvornika i namerom pisca da neprestano ponavlja određeni izraz kako bi ostvario odgovarajući estetski efekat (Rajs 2000: 64). Svesni smo, naravno, da je polivalentnost pojedinih ključnih termina iz M. vokabulara nemoguće u potpunosti preneti u ciljani tekst. Međutim, svuda gde postoji mogućnost ponavljanja reči (optimalnog ekvivalenta koga je odabrao prevodilac u nizu mogućih ekvivalenata), mišljenja smo da je taj kriterijum mogao biti zadovoljen i u srpskom jeziku (isto ćemo ponoviti i u okviru analize leksičke adekvatnosti za važne M. termine *fede, fortuna, virtù*).

Tabela br. 12 – Leksički i semantički elementi iz VI poglavlja *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I	E, benché di Moisé non si debba ragionare, sendo suto uno mero esecutore delle cose che li erano ordinate da Dio, tamen debbe essere ammirato solum per quella grazia che lo faceva degno di parlare con Dio.	I ma da o Mojsiju ne treba govoriti, pošto je on bio samo običan izvršilac stvari koje mu je Bog naredio, ipak mu se treba diviti samo zbog one milosti koja ga je učinila dostojnim da razgovara sa Bogom.	I premda se o Mojsiji ne smije raspravljati jer je bio samo izvršitelj onoga što mu bijaše naređeno od Boga, ipak zaslužuje da mu se divimo samo radi one milosti koja ga činjaše dostojnijem da govori s Bogom.	Pa iako se o Mojsiju ne smije raspravljati, jer je on bio tek puki izvršitelj onoga što mu je Bog naređivao, ipak mu se moramo diviti, bar zbog milosti što ga je činila dostojnim da govori s Bogom.	Mada o Mojsiju ne bi trebalo raspravljati, jer je on bio obični izvršilac Božjih naređenja, ipak zaslužuje naše divljenje već zbog same milosti koja mu je udeljena da bude dostojan da razgovara s Gospodom.	I premda o Mojsiju ne treba raspravljati, budući da je bio puki izvršilac naredaba koje su mu od Boga date, on ipak izaziva divljenje, makar zbog one milosti koja ga je učinila dostojnim razgovora s Bogom.
II	Et, esaminando le azioni e vita loro , non si vede che quelli avessino altro dalla fortuna che la occasione , la quale dette loro materia a potere introdurvi drento quella forma parse loro; e senza quella occasione la virtù dello animo loro si sarebbe spenta, e senza quella virtù la occasione sarebbe venuta invano.	Ispitujući njihov rad i život , vidimo da su oni dobili od sudbine samo srećnu okolnost , koja im je dala mogućnost da uvedu onaj oblik koji im se učinio dobar; bez te okolnosti , njihova bi vrlina bila nemoćna, kao što bi, opet, bez njihove vrline, okolnost bila uzaludna.	Ispitamo li njihova djela i život, ne ćemo vidjeti da im je sreća dala nešto drugoga do li prilike, koja im je pružila građu da mogu uvesti u svoja djela onaj oblik, koji pronadoše; a bez te bi prilike bila utrнула i snaga njihovoga duha; a bez ove snage duha uzalud bi bila nadošla prilika.	Razmotrimo li njihov život i njihova djela , vidjet ćemo da im sreća nije dala ništa drugo doli prigodu da ostvare poredak koji se njima svidio; bez te prigode ugasla bi se snaga njihova duha, a bez te bi snage i prigoda bila uzaludna.	Dovoljno je da preispitamo njihov rad i način života pa da se uverimo da im je sudbina bila naklonjena u tom smislu što im se pružila srećna prilika da uspostave oblik vladavine koji im se učinio povoljan. Da nije bilo te srećne okolnosti , ništa im ne bi vredelo što su sposobni kao što bi, da nisu bili sposobni , te okolnosti ostale neiskorišćene.	Proučavajući njihove živote i dela , vidi se da im sreća nija dala drugo do povoljne prilike da u delo sprovedu onaj oblik vladavine koji im se činio najbolji. Bez te prilike, vrline koju nosiše ugasla bi; a bez vrline , opet, prilika bi došla uzalud.
III	Queste occasioni per tanto feciono questi uomini felici, e la eccellente virtù loro fece quella occasione esser conosciuta; donde la loro patria; ne fu nobilitata e diventò felicissima.	Ovakve okolnosti su, dakle, učinile ove ljude srećnim, a njihova sposobnost doprinela je da se sazna za ovu okolnost ; time se njihova otadžbina proslavila i postala veoma srećna.	Ove prilike, međutijem, usrećiše ove ljude; a velika im je njihova vrlina pokazala ove prilike; tijem se je njihova domovina odlikovala i postala sretna.	Prema tome, prigode omogućiše sretan uspjeh tim ljudima, a izuzetne njihove sposobnosti učiniše da im prigode ne propadnu; time se njihova domovina proslavila i usrećila.	Te okolnosti su ove ljude usrećile, a pošto su bili izvanredno sposobni , oni su umeli da ih iskoriste , svoju domovinu usreće i proslave.	Te su prilike ono što takve ljude usreći, dok je njihova vanredna sposobnost ono što ovaku priliku čini poznatom. Tako se njihova otadžbina oplemenila i postala neizmerno srećna.

IV	Costui di privato diventò principe di Siracusa: né ancora lui conobbe altro dalla fortuna che la occasione ; perché, sendo Siracusani oppressi, lo elessero per loro capitano; donde meritò d'esser fatto loro principe.	On je od privatnog lica postao gospodar Sirakuze. I njemu je sudbina dodelila samo srećnu okolnost , jer, kako su Sirakužani bili ugnjeteni, izabraše ga za vođu, što mu je poslužilo da im postane vladalac.	Ovaj je od privatnika postao knezom u Sirakuzi, a ni on nije imao drugoga dara od sreće do li prilike; jer ga Sirakužani izabraše svojijem vođom pošto bijahu potlačeni, te je tijekom zaslužio da ga izaberu svojijem knezom;	Hijeron je sirakuški od obična građanina postao vladar u Sirakuzi, a ni njega sreća nije obdarila ničim doli prigodom , jer ga Sirakužani, pritisnuti nevoljom, izabraše za vođu, a njemu to pomože da postane njihovim vladarom.	[. . .] a za to je imao da zahvali samo srećnim okolnostima jer su ga Sirakužani, pošto su bili potlačeni, izabrali za svoga vođu. Na tom položaju se istakao i zaslužio je da im postane vladalac.	Ni njega sudbina ne nagradi drugim do povoljnom prilikom . Naime, njega su potlačeni Sirakužani izabrali sebi za vođu, čime je kasnije, zaslužio vladarski tron.
V	E' necessario per tanto, volendo discorrere bene questa parte....	Potrebno je , stoga, da se ovo lepo raspravi...	Nužno je ipak, ako ćemo da dobro razložimo ovu stvar...	Želimo li tu stvar dobro promotriti, nužno je ipak da ustanovimo ...	Stoga, da bi se ovaj deo dobro razumeo, treba videti jesu li ovi nosioci novih ideja ...	Stoga, ako se hoće ovo valjano izložiti, treba ispitati ....

- I segment

Makijavelijev "vocabolario della necessità" je, kako u *Vladaocu* tako i u drugim njegovim delima, sačinjen od reči koje iskazuju nužnost zbivanja i dužnost delanja i ukazuju na ono što u određenoj situaciji treba i ne treba, sme i ne sme da se uradi kako bi se postigao politički cilj. *Debbono, debbe, sono forzati, di necessità, conviene che, è necessario che, bisogna*, sve ovo su veze između datih primera i izvedenih dokaza (Kjapeli 1952: 52).

Zapažamo u ovoj rečenici korelaciju između dva puta upotrebljenog *debbe*, odnosno jednog od ključnih glagola iz M. vokabulara nužnosti: najpre u dopusnoj "non si *debbe* ragionare", a potom u upravnoj "*debbe* essere ammirato". *Treba* koje je upotrebljeno za *debbe* jedino je očuvano u CT1 („ne *treba* govoriti"/„*treba* mu se diviti"); delimično u CT2 u kome Frangeš u prvom slučaju koristi „ne smije“, a potom „ipak mu se moramo...“, čime donekle poštuje ovaj vokabular nužnosti, dok varijacije u preostala tri prevoda ukazuju na nedovoljnu pažnju posvećenu ovom važnom glagolu.

Iako ćemo se u posebnom odeljku posvećenom M. terminologiji (6.4), baviti prevodima termina *occasione*, prikazali smo ovaj termin u ovom odlomku kako bismo pratili na koji način ponavljanje određene reči na određenim mestima u tekstu doprinosi jačanju arhitekture teksta i njegovoj koheziji.

- II segment

Svi CT koriste istu leksemu za reč *occasione* koja se dva puta pojavljuje u ovom segmentu: CT1 „okolnost“, CT2 i CT5 „prilike“, CT3 „prigoda“; jedino CT4 najpre koristi „srećna prilika“, a potom „srećna okolnost“, a naposljetku samo „okolnost“.

- III segment

Svi CT ponavljaju leksemu *occasione* kao u prethodnom delu; CT4 od tri različita rešenja u prethodnom odlomku bira „okolnost“.

- IV segment

Svi CT su koherentni u odabiru lekseme za "occasione".

- V segment

"È necessario" kod M. na početku rečenice ima posebnu stilsku vrednost isticanja. Prevod „Nužno je“, kao bitan deo M. vokabulara nužnosti, čuvaju prva dva CT, dok u CT4 i CT5 nailazimo na „treba“, što svakako ima slabije značenje od „nužno je“.

Tabela br. 13: Procena ispunjavanja kriterijuma ekvivalencije (semantički elementi) i adekvatnosti (leksički elementi)

I za leksičko-semantičke činioce, poslužili smo se tabelama u koje smo uneli tri vrste deskriptivne procene, kako bismo na jasan i pregledan način prikazali dobijene rezultate.

- Da = zadovoljavajući stepen ispunjavanja kriterijuma ekvivalencije i adekvatnosti;
- Delimično = delimično zadovoljavanje dva navedena kriterijuma;
- Ne = nezadovoljavajući stepen postavljenih kriterijuma.

Na osnovu preovlađujuće procene za svaki od CT, izvukli smo odgovarajuće zaključke.

Kada je reč o pojedinim ključnim pojmovima iz M. vokabulara, najveći stepen doslednosti u zadržavanju jedne lekseme i uspostavljanju korelacije između različitih delova teksta, kako bi se zadovoljili kriterijumi semantičke ekvivalencije i leksičke adekvatnosti, ostvareni su u najvećoj meri u CT1, dok su u najmanjem stepenu ostvareni u CT4.

VI POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Semantički elementi / Lexički elementi						
KRITERIJUMI - Ekvivalencija / Adekvatnost						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Da	Ne	Delimično	Ne	Ne
II		Da	Da	Da	Ne	Da
III		Da	Da	Da	Delimično	Da
IV		Da	Da	Da	Da	Da
V		Da	Da	Da	Ne	Ne

Tabela br. 14 – Leksički i semantički elementi iz VII poglavlja *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I	Coloro e' quali solamente per fortuna diventano di privati principi, con poca fatica diventano, ma con assai si mantengano; e non hanno alcuna difficoltà fra via, perché vi volano ; ma tutte le difficoltà nascono quando sono posti.	Oni koji postaju samo srećom od običnih lica vladaoci, to postaju sa malo napora , ali se održavaju sa mnogo . Njima ne stoje nikakve teškoće na putu, pošto oni lete tome ; ali kada se nameste, onda nailaze teškoće.	Oni koji samo srećom postaju od privatnika knezovima, postaju s malo truda , ali se s mnogo truda održe; i nemaju nikakovijeh poteškoća na putu, jer samo dolijeću ; ali sve im poteškoće nastaju poslije nego bijahu postavljeni za knezove.	Oni koji jedino zahvaljujući sreći postanu od običnih građana vladari uspiju to s vrlo malo truda , ali se s mnogo truda održavaju na vlasti. Putom ne nailaze ni na kakve teškoće, jer na vlast kao da dolijeću ; teškoće izbijaju kad su oni već na vlasti.	Oni ljudi koji se, zahvaljujući srećnim okolnostima, kao građanska lica , <i>popnu na presto vladaoca</i> , to postignu lako ali se na tom položaju održavaju teško . Na putu ne nailaze na prepreke, jer se uzdižu vrtoglavom brzinom .	Oni koje sreća od običnih građana dovede na čelo države, s malo muke vladaoci postanu, no sa znatno više to i ostanu. Njih na putu ka vlasti ne čekaju nikakve prepreke jer ih oni jednostavno prelete .
II	; e non sanno e non possano tenere quel grado: non sanno , perché, se non è uomo di grande ingegno e virtù, non è ragionevole che, sendo sempre vissuto in privata fortuna, sappi comandare; non possono , perché non hanno forze che li possano essere amiche e fedeli.	Oni niti umeju niti mogu da održe ovo dostojanstvo: ne umeju zato što se ne može očekivati, ako nije čovek velikog duha i hrabrosti, da ume zapovedati, kad je uvek živio kao običan građanin; ne mogu zato što nemaju vojske koja može da im bude prijateljska i verna.	[...] te oni ne umiju i ne mogu da zadrže te časti; ne umiju , ako nijesu ljudi velika uma i sposobnosti, te nema razloga da umiju zapovijedati, kad su uvijek živjeli privatnijem životom; ne mogu jer nemaju sila, koje bi im bile prijateljske i vjerne.	[...] pa takvi vladari niti umiju niti mogu zadržati svoj položaj: ne umiju , jer nije razumljivo (osim ako se ne radi o čovjeku velika uma i kreposti) da će onaj koji je uvijek živio običnim životom znati da zapovijeda; ne mogu , jer nemaju snaga koje bi im bile naklonjene i vjerne.	Sami ne znaju da sačuvaju taj položaj, a to i ne mogu jer su uvek živeli kao obični građani, a kad čovek nije široka duha i izuzetnih sposobnosti, ne ume da zapoveda, pa, čak, ako i ume , ne može jer nema odanu i vernu vojsku.	Datu moć pak ne umeju i ne mogu da sačuvaju - ne umeju jer nije razumno očekivati od nekoga ko je celog života živio kao običan građanin da odjednom zna da upravlja, sem ako nije reč o posebno darovitom i veštom čoveku; ne mogu jer nemaju iza sebe snage koje su im odane i prijateljske.
III	Io voglio [...] addurre dua esempi stati ne' di della memoria nostra:	Hoću [...] da navedem dva primera koji su se desili u naše dane :	[...] navesti dva primjera, koji se zbiše u dane naše uspomene :	ja ću [...] navesti dva primjera iz dana koje i mi pamtimo .	Navešću dva savremena primera koja se odnose na dva savremena načina uzdizanja do položaja vladaoca...	[...] želim da potkrepim primerima iz savremene istorije....
IV	Francesco, per li debiti mezzi e con una gran virtù,	Frančesko, odgovarajućim sredstvima i velikom	Francesco postade doličnijem sredstvima i	Francesco je doličnim sredstvima i s velikom	Prvi primer je Frančesko Sforca, koji je od običnog	Frančesko je prikladnim političkim sredstvima i

	di privato diventò duca di Milano; e quello che con mille affanni aveva acquistato, con poca fatica mantenne.	hrabrošću, postade od privatnog lica, vojvoda u Milanu; i ono što je sa hiljadu muka bio zadobio, održa sa malo napora.	velikom sposobnošću od posebnika milanskijem vojvodom; te što bijaše stekao sa sto neprilika, zadržao s malo truda.	sposobnošću od obična građanina postao milanski vojvoda; a ono što je sa sto muka stekao, zadržao je s malo truda.	građanina postao vojvoda Milana, zahvaljujući svojoj velikoj veštini, i lako je sačuvao ono što je tako teško stekao.	velikom sposobnošću od običnog građanina postao milanski vojvoda, i ono što je, preturivši hiljadu nedaća preko glave, osvojio, bez po muke je zadržao.
V	Dall'altra parte Cesare Borgia, chiamato dal vulgo duca Valentino, acquistò lo stato con la fortuna del padre, e con quella lo perdé;	S druge strane, Čezare Bordija, nazvan od naroda vojvoda od Valentina, zadobi vladavinu sa očevom srećom, i sa njom je i izgubi;	S druge strane, Cesare Borgia, nazivan obično vojvodom Valentinois, zadobi državu srećom očevom, te je s njom i izgubi.	Naprotiv, Cesare Borgia, pučki nazivan vojvoda Valentino, zadobio je državu zahvaljujući sreći očevoj pa ju je s njome i izgubio, [...]	Drugi pimer je Cezare Bordija, popularno nazvan vojvodom Valentinom, koji je došao na vlast zahvaljujući srećnoj zvezdi pod kojom je vladao njegov otac, a izgubio ju je onoga časa kad je srećna zvezda njegovog oca zašla, [...]	S druge strane, Čezare Bordžija, u narodu prozvan vojvodom Valentino, državu je dobio zahvaljujući očevoj sreći, zbog koje je kasnije i izgubio, [...]

- I segment

U terminološkom smislu, problematična je sintagma *građanska lica* koju koristi Stojanovićeva u CT4. Koncept i pojam u to doba uopšte nisu bili definisani u današnjem značenju termina, a formulacija bi se mogla shvatiti kao opozitan termin sintagme *vojna lica* što svakako nije značenje koje je M. imao na umu.

- II segment

M. stavlja u opoziciju „non sanno e non possono“, a potom ponavlja oba elementa objašnjavajući ih. Ovu opoziciju postižu svi CT osim CT4: „ne znaju/ne mogu“ postaje „ako i ume/ne može“ što je rešenje u kome nisu očuvani leksički i semantički elementi (zapažamo još i promenu gramatičke kategorije množine u jedninu).

- III segment

Stojanovićeva iz konstrukcije „Io voglio [...] addurre dua esempi stati ne' di della memoria nostra...“ izbacuje modalni glagol „voglio“, a nadalje svodi čitav iskaz na „Navešću dva *savremena primera* koja se odnose na dva *savremena načina* uzdizanja do položaja vladaoča“. Ponavlja dva puta „savremeni“, pridev kojim zamenjuje čitavu odredbu „ne' di della memoria nostra“. U CT1 koji nudi rešenje „u naše dane“ značenje je delimično očuvano.

- IV segment

“Diventò di privato...“ CT1 prevodi kao „privatno lice“; CT2 kao „posebnik“; CT3, CT4 i CT5 kao „običan građanin“. Ovde bi zapravo sintagma „građansko lice“ imala više smisla, no rekli bismo da se ne uklapa u „M. političku filologiju“ (Grubiša 2018: 15); “con mille affanni”/ “con poca fatica“ prenosi se kao „sa hiljadu muka i s malo napora“ – doslovan prevod u CT1; CT2 – „sto neprilika”/ „malo truda“; CT3 – „sa sto muka”/ „malo truda“; u CT4 gubi se opozicija između imenica, iako je izvršena adekvatna transpozicija: „lako je sačuvao što je teško stekao...“. U CT5 nailazimo na pojašnjavanje i literarizaciju: „ono što je, *preturivši* hiljadu nedaća *preko glave*, osvojio, bez po muke je zadržao“. „Bez po muke“ je valjano rešenje za “con poca fatica“, ali nije sačuvana opozicija „muka/trud“ i nije uspostavljena nikakva veza sa prethodnim segmentom.

- V segment

CT4 nastavlja kao i ranije, ubacuje za „drugi primer *popularno nazvan*“ – što je sasvim druga nijansa značenja u odnosu na “chiamato dal volgo“ (u skladu sa političkom filologijom i filologijom epohe u kojoj je delo nastalo). Vidimo i na sledećim primerima koliko je kod ove prevoditeljke prisutno, osim gramatičkog odstupanja, i odstupanje leksičko-semantičke prirode:

- “la fortuna del padre“ – „srećna zvezda pod kojom je vladao njegov otac“;

- “...e con quella lo perdè“ – „a izgubio ju je onoga časa kad je srećna zvezda njegovog oca zašla“;

- “che l'arme o fortuna“ – „koju je zadobio uz pomoć tuđe sreće i oružja“.

**Tabela br. 15 – Procena ispunjavanja kriterijuma ekvivalencije (semantički elementi)
i adekvatnosti (leksički elementi)**

Kada je reč o pojedinim ključnim pojmovima iz M. vokabulara, najveći stepen doslednosti u zadržavanju jedne lekseme i uspostavljanju korelacije između različitih delova teksta, kako bi se zadovoljili kriterijumi semantičke ekvivalencije i leksičke adekvatnosti, ostvaren je u najvećoj meri u CT2, potom u CT1 i u CT3. Dva najnovija prevoda su u najmanjoj meri odgovorila na postavljene kriterijume.

VII POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Semantički elementi / Leksički elementi						
KRITERIJUMI - Ekvivalencija / Adekvatnost						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Da	Da	Da	Ne	Da
II		Da	Da	Da	Ne	Da
III		Delimično	Da	Da	Ne	Ne
IV		Da	Da	Da	Ne	Ne
V		Da	Da	Delimično	Ne	Ne

6.3.3.3. Leksički i semantički elementi iz XIV poglavlja

Tabela br. 16 – Leksički i semantički elementi iz XIV poglavlja *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I	Debbe adunque uno principe non avere altro obietto né altro pensiero...	Vladalac, dakle, ne treba da ima druge težnje ni druge misli...	Ne smije dakle knez da ima druge svrhe ni druge misli...	Vladar, dakle, ne smije imati druge brige i druge misli...	Vladaoca ne sme ništa drugo da zaokuplia, on ne sme ni o čemu drugom da razmišija...	Vladalac, dakle, ne sme da ima drugog cilja ni nauma...
II	né prendere cosa alcuna per sua arte , fuori della guerra et ordini e disciplina di essa; perché quella è sola arte che si aspetta a chi comanda.	niti ma čemu drugom da se preda do li ratu, pripremanju njega, upravljanju njime, jer je to jedina veština , koja se očekuje od vladaoca.	niti se ičijem drugijem baviti izim ratom i njegovom uredbom i umijećem; jer to je jedino zvanje , koje se pristoji onomu te zapovijeda [...]	niti se ičim drugim baviti doli ratom, vojnim pravilima i stegom; jer je to jedino zvanje koje dolikuje zapovjednicima [...]	ništa da proučava osim načina ratovanja, vojne organizacije i discipline, jer to je zanat dostojan onoga ko zapoveda [...]	niti ma šta drugo sebi da stavi u zadatak do uređenja vojske i vodenja rata jer je to jedina veština koja se očekuje od onog koji vlada.
III	E la prima cagione che ti fa perdere quello, è negligerere questa arte ; e la cagione che te lo fa acquistare, è lo essere professo di questa arte .	I prvi uzrok koji čini da izgubiš vladavinu, to je zanemarivanje ove veštine ; a uzrok koji čini da je dobiješ, to je da si proniknut tom veštinom .	I prvi razlog s kojega je gubiš, jeste ako prezireš ovo umijeće , a razlog da je dobiješ, jeste da si iskusan u ovomu umijeću .	Prvi razlog s kojeg ćeš državu izgubiti jest zapuštanje ratnog umijeća , dok je prvi uvjet da državu stečeš iskustvo u tome umijeću .	Prvo zbog čega ćeš je izgubiti je zanemarivanje veštine ratovanja, isto onako kao što ćeš je zadobiti ako tom zanatu budeš vičan.	Zbog zapostavljanja vojne veštine ponajpre se izgubi država, a ono čime se osvaja je izvrsno poznavanje iste te veštine .

Ovaj odlomak sadrži pojedine odrednice koje su izuzetno značajne na planu M. terminologije: glagol *dovere*, imenicu *arte* koja se javlja čak četiri puta i imenicu *virtù* u značenju kvalitet, osobenost, odlika koju imaju vladari.

- I segment

Nijedan od prevoda nije očuvao *debbe* na početku rečenice, što je kod M. izuzetno važno, osim CT2: u svim prevodima rešenje glasi „ne sme/ne smije“, osim u CT1 gde je prevedeno semantički slabijim „ne treba“.

- II deo

Nijedan CT nije ponovio isti ekvivalent za *arte*: štaviše, kada se prvi put pojavljuje u odlomku, ova leksema biva izostavljena u svim prevodima; verovatno je bilo moguće i ovde naći adekvatno rešenje: „ne sme mu ništa drugo biti *umeće*“, no nijedan od prevodilaca nije posvetio potpunu pažnju ovom pitanju.

- III deo

U dve naporedne rečenice u ovom odlomku postoji apsolutna simetrija: prva počinje sa “*la prima cagione*” i završava sa “*arte*”, a potom obrnuto. Ova simetrija je potpuno očuvana u CT1 – „uzrok“/„veština“ u oba slučaja; u CT2 – „razlog“/„umijeće“; delimično u CT3 – „razlog“/„umijeće“ pa „uzrok“/„umijeće“; CT4 i CT5 nisu uopšte „primetili“ sintaksičku simetriju.

Tabela br. 17 – Procena ispunjavanja kriterijuma ekvivalencije (semantički elementi) i adekvatnosti (leksički elementi)

Najveći stepen doslednosti u zadržavanju jedne lekseme i uspostavljanju korelacije između različitih delova teksta, kako bi se zadovoljili kriterijumi semantičke ekvivalencije i leksičke adekvatnosti, ostvario je CT2, slede CT1 i CT3. Najmanji stepen doslednosti ostvarila su dva najnovija prevoda, što je uticalo na narušavanje tekstualne kohezije.

XIV POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Semantički elementi / Leksički elementi						
KRITERIJUMI - Ekvivalencija / Adekvatnost						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Ne	Da	Ne	Ne	Ne
II		Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
III		Da	Da	Delimično	Ne	Ne

Tabela br. 18 – Leksički i semantički elementi iz XV poglavlja *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I	Resta ora a vedere quali debbano essere e' modi e governi di uno principe con sudditi o con li amici.	Sad ostaje da vidimo kakvi treba da budu načini u ponašanju jednoga vladaoca sa podanicima ili prijateljima.	Sada ostaje da vidimo kako mora knez postupati s podanicima i prijateljima.	Ostaje nam da vidimo na koji način mora vladar postupati s podanicima i s prijateljima.	Ostaje nam sada samo da vidimo kako jedan vladalac treba da se ponaša sa svojim podanicima i prijateljima.	Preostaje da vidimo kako to jedan vladalac treba da se ophodi i vlada prema svojim podanicima i prijateljima.
II	E, perché io so che molti di questo hanno scritto, dubito, scrivendone ancora io, non esser tenuto presuntuoso, partendomi, massime nel disputare questa materia, dalli ordini degli altri.	I, pošto znam da su mnogi o ovome pisali, bojim se, da me, ako i ja još pišem o tome, ne smatraju drskim, pošto se odvajam, ponajviše pretresajući ovo pitanje, od mišljenja drugih pisaca.	I jer znam, da ih je mnogo pisalo o ovomu, bojim se, jer i ja pišem, da me se ne bude držalo preuzetnijem, što se udaljujem od pravila drugih , osobito kad raspravljam o ovomu predmetu.	Znam da su mnogi o tome pisali, pa se bojim da me netko, kad se i toga laćam, ne uzme za preuzetna čovjeka, osobito zato što se u toj stvari udaljujem od savjeta koje su drugi davali.	A pošto znam da se mnogo pisaca bavilo tim pitanjem, bojim se da će me ljudi smatrati uobraženim, ako i ja budem i o tome pisao tim pre što o tome imam posebno mišljenje.	Pošto mi je poznato da su o ovom pitanju mnogi pisali, bojim se da, iznoseći ga još i ja, ne zazvučim drsko zato što ću se, naročito u ovom razmatranju, udaljiti od tuđih stavova.
III	Ma, sendo l'intento mio scrivere cosa utile a chi la intende, mi è parso più conveniente andare drieto alla verità effettuale della cosa , che alla immaginazione di essa.	Ali, pošto je moja namera da napišem stvar korisnu za onoga ko je razume, izgledalo mi je priličnije ići za pravom istinom stvari nego li za njenim uobraženjem.	Ali jer je moja namjera da napišem nešto korisna po onoga koji razumije, činjaše mi se doličnije da idem za pravom istinom o stvari nego za utvaranjima o njoj;	Ali namjera mi je da napišem nešto korisno po onoga koji će razumjeti, pa mi se činilo da je mnogo doličnije držati se zbiljske istine stvari negoli njezina privida.	No pošto mi je namera da napišem nešto što će koristiti onima koji se u to razumeju, činilo mi se da će biti celishodnije da o tome govorim uvažavajući stvarno stanje stvari , a ne oslanjajući se na sanjarije.	No, budući da je cilj mog pisanja da bude korisno onom ko ga razume, učinilo mi se primerenijim da sledim pravu istinu stvari , pre no njen željeni oblik.
IV	E molti si sono immaginati repubbliche e principati, che non si sono mai visti né conosciuti essere in vero; perché elli è tanto discosto da come si vive a come si doverrebbe vivere, che colui che lascia quello che si fa per quello che si doverrebbe fare, impara più tosto la ruina che la preservazione sua: perché	Mnogi su zamišljali republike i monarhije koje se nikada nisu videle ni poznale u istini. Jer je toliko daleko od onoga kako bi trebalo živeti, da onaj, u mesto onoga što čini, radi ono što bi trebalo činiti, doživljuje pre svoju propast nego uspeh : jer čovek koji hoće uvek, u svima prilikama, da bude	a mnogi su smišljali republike i kneževine, kojijeh se nije nikada vidjelo ni poznalo da doista opstoje; jer je način, kako se živi, toliko udaljen od načina kako bi se imalo živjeti, da onaj, koji ispušta ono, što se radi, radi onoga što bi se imalo raditi, uči čovjeka prije njegovoj propasti, nego	Mnogi su zamišljali republike i monarhije za koje se nije nikada ni vidjelo ni čulo da su odista postojale. Od toga kako se živi do toga kako bi valjalo živjeti toliko je daleko da onaj koji zanemaruje ono što se radi zbog onoga što bi se imalo raditi, prije da nastoji oko svoje propasti negoli oko	Mnogi su zamišljali republike i monarhije kakve niko nikad video nije, niti dočuo da negde zaista postoje. Između onoga kako se živi i onoga kako bi trebalo živeti, postoji takav raskorak da će čovek koji, umesto onoga što se obično čini, radi ono što bi trebalo činiti, pre propasti nego	Mnogi su zamišljali republike i monarhije koje nikada nisu videle svetlost dana niti uistinu postojale. Život je toliko dalek od onog kakav bi trebalo da bude, da onaj koji zanemaruje ono što čini radi onog što bi trebalo da čini, pre se uči svojoj propasti nego spasenju. Naime, čovek koji teži da

	uno uomo, che voglia fare in tutte le parte professione di buono, conviene rovini infra tanti che non sono buoni.	dobar , mora da propadne među tolikima koji nisu dobri .	održanju ; jer čovjek, koji bi htio u svemu da postupa po dobru , mora da propadne među tolikijem koji nijesu dobri .	održanja ; među tolikima koji nisu dobri mora propasti čovjek koji hoće da u svemu postupa kako je dobro .	što će se održati , jer onaj koji uvek, u svakoj prilici, hoće da bude dobar , među ostalima koji nisu dobri , pre Ili kasnije mora propasti.	u svemu postupa čestito , neizbežno propada među mnogima koji čestiti nisu.
V	Onde è necessario a uno principe, volendosi mantenere, imparare a potere essere non buono , et usarlo e non usare secondo la necessità.	Potrebno je, dakle, jednom vladaocu koji hoće da se održi, da se navikne da može biti rđav , i da se time služi, i ne služi, prema potrebi.	Stoga je nužno knezu, ako hoće da se održi, naučiti da može i ne biti dobar , te to upotrebljavati ili ne upotrebljavati, prema potrebi.	Stoga vladar koji želi opstati mora nužno naučiti da ne bude dobar , pa se toga držati, ili od toga odstupati, već prema potrebi.	Potrebno je, dakle, da se vladalac koji hoće da se održi, navikne da ne bude dobar , pa da se time prema potrebi služi ili ne služi.	Otud je neophodno da se vladalac koji hoće da ostane na vlasti nauči nevaljalštini i njome se koristi ili ne, već shodno potrebi.

- I segment

“Modi e governi” glasi u prevodima od CT1 do CT5 – „načini u ponašanju“/„postupati“/„postupati“/„da se ponaša“/„da se ophodi i vlada“. Jedino su u CT5 očuvane dve reči, iako su imenice prevedene glagolskim oblicima: „da se ophodi i da vlada“.

- II segment

“Ordini delli altri” biva preneto sa „mišljenje“/„pravila“/„savjeti“/„mišljenje“/„stavovi“ (od CT1 do CT5). Smatramo da je „pravila“ rešenje najbliže izvorniku.

- III segment

Ovaj odlomak sadrži čuvenu sintagmu “verità effettuale della cosa”. Prevodi glase od CT1 do CT5: „prava istina stvari“/„prava istina o stvari“/„zbiljska istina stvari“/„stvarno stanje stvari“/„prava istina stvari“, dok je “immaginazione di essa” prevedeno na sledeći način: „uobraženje“/„utvaranja“/„privid“/„sanjarije“/„željeni oblik“.

CT4 koristi „sanjarije“ – ova reč poetskog registra neprimerena je uz sintagmu “verità effettuale”; ne samo da je neadekvatna u mikrokontekstu koga čini ovaj pasus, ona je naročito neadekvatna u makrokontekstu čitavog dela. U svim prevodima srećemo prevod „istina“ za “verità”, osim u CT4 u kome je ponuđeno rešenje „stanje“, što predstavlja izobličavanje ključnog pojma iz M. vokabulara.

- IV segment

Ovaj segment sadrži ključnu M. leksiku, lekseme *ruina* i *preservazione*. Prevodi od CT1 do CT5 glase: „propast/uspeh“; „propast/održanje“; „propast/održanje“; „propasti/održati se“; „propast/spasenje“. Jedino je CT4 umesto imenicama preveo glagolima.

M. iskaz “fare professione di buono” u prevodima glasi: „da bude dobar“/„postupa po dobru“/„postupa kako je dobro“/„da bude dobar“/„da postupa čestito“. U M. semantici leksema *buono* ima sasvim drugačije značenje od uobičajenog, hrišćanskog shvatanja: prevodioci ovde ipak ne „tumače“ *buono* već ga prevode svuda kao „dobar“, osim što u CT5 prevod glasi „postupati čestito“, ali se kohezija u odlomku ostvaruje kroz ponavljanje istog priloga.

- V segment

CT1 odričnu konstrukciju „non essere buono“ pretvara u potvrdnu „da može biti rđav“. U CT2, CT3 i CT4 očuvano je „da ne bude dobar“ i ostvarena je veza sa prethodnim segmentom; u CT5 – „da se nauči nevaljalštini“ (radi postizanja arhaičnog tona), ali nije uspostavljena korelacija sa prethodnim rešenjem „postupati čestito“.

**Tabela br. 19 – Procena ispunjavanja kriterijuma ekvivalencije (semantički elementi)
i adekvatnosti (leksički elementi)**

Najveći stepen doslednosti u zadržavanju jedne lekseme i uspostavljanju korelacije između različitih delova teksta, kako bi se zadovoljili kriterijumi semantičke ekvivalencije i leksičke adekvatnosti, ostvario je CT2, sledi CT3, dok se CT1 i CT5 nalaze u sredini. Na začelju se i ovog puta našao CT4.

XV POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Semantički elementi / Lexički elementi						
KRITERIJUMI - Ekvivalencija / Adekvatnost						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Delimično	Ne	Ne	Ne	Da
II		Ne	Da	Ne	Ne	Ne
III		Da	Da	Da	Ne	Da
IV		Da	Da	Da	Delimično	Delimično
V		Ne	Da	Da	Da	Ne

Tabela br. 20 – Leksički i semantički elementi iz XVIII poglavlja *Vladaoca*

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I	Vivere con integrità e non con astuzia	Da živi pošteno , a ne pritvorno	Da živi pošteno , a ne lukavošću	Da se u životu drži čestitosti a ne lukavosti	Vladalac od reči koji se čita kao otvorena knjiga i ne služi se lukavstvom	Iskren, a ne prepređen
II	Che hanno saputo con l'astuzia aggirare e' cervelli delli uomini	koji su sa lukavstvom umeli prevariti ljude	koji su znali, da lukavošću zavrte ljudima mozgom	koji su umjeli lukavošću zavrtjeti ljudskim mozgovima;	koji su vešto znali da obmanjuju ljude	koji su (...) dobro znali da lukavstvom smute pamet ljudima
III	et alla fine hanno superato quelli che si sono fondati in sulla lealtà.	i na kraju su pobeđivali one koji su se oslonili na časnost.	koji su se oslanjali na zakonitost.	tako su na kraju nadmašili one koji su se oslanjali na zakonitost.	koji su se pouzdavali u njihovu časnost.	te bi na kraju uvek prešli one koji su se uzdali u njihovu reč.
IV	Per tanto a uno principe è necessario sapere bene usare la bestia e lo uomo.	Stoga vladalac treba da ume da se ponaša kao životinja i kao čovek.	Stoga je knezu nužno, da zna dobro upotrijebiti svojstva životinjska i ljudska.	Stoga je nužno da se vladar zna dobro poslužiti i ljudskim i životinjskim svojstvima	Prema tome, vladalac treba da ume da se ponaša kao životinja i kao čovek.	Tako vladalac treba da zna da se služi i onim životinjskim i onim ljudskim u sebi.
	Sendo adunque uno principe necessitato sapere bene usare la bestia	ume dobro da se ponaša kao životinja	da zna dobro upotrijebiti životinjska svojstva	Kad je već vladaru nužno da se služi životinjskim svojstvima	Pošto, dakle, vladalac treba da dobro podražava životinju	potrebno da vladalac ume da se ponaša i kao životinja
V	debbe di quelle pigliare la golpe et il liono	treba od njih da se ugleda na lisicu i lava	mora između njih uzeti lisicu i lava,	mora između njih izabrati lisicu i lava	on mora znati da se uvuče u kožu i lisice i lava	od sveg zverinja bi trebalo da izabere lisicu i lava
VI	Coloro che stanno semplicemente in sul liono, non se ne intendano.	Oni koji se prosto naprave lavom ne uspevaju.	Oni koji jednostavno ostaju kod lava, ne razumiju se u to.	Oni koji jednostavno nasljeđuju lavovsku narav, ne razumiju se u vladarsku veštinu.	Onaj ko ume samo da bude lav, ne pozna svoj zanat.	Oni koji su samo lavovi, ne opstaju.
VII	E, se li uomini fussino tutti buoni , questo precetto non sarebbe buono ; ma perché sono tristi ...	I kad bi ljudi bili svi dobri , ovo načelo ne bi bilo dobro ; ali, pošto su rđavi...	Kad bi svi ljudi bili dobri , ovaj savjet ne bi bio dobar ; ali jer su opaki ...	Kad bi svi ljudi bili dobri , ovaj savjet ne bi bio dobar ; no jer su opaki...	I da su svi ljudi anđeli , ovo pravilo ne bi bilo dobro , a pošto su nitkovi...	Da su svi ljudi dobri , ovaj savjet ne bi bio dobar , ali pošto su ljudi pokvareni ...

VIII	Né mai a uno principe mancorono cagioni legittime di colorare la inosservanzia.	I jedan vladalac je uvek imao osnovanih povoda da se opravda što je ne drži.	I nikada ne ponestaje knezu zakonitijeh izgovora, da uvijek to nedržanje vjere.	vladarima nije ponestalo valjanih razloga da opravdaju svoju nevjeru.	a uvek ćeš naći opravdanje za to što si prekršio veru.	Vladalac je uvek imao načina da u zakon odene svoje verolomstvo.
IX	Ma è necessario [...] essere gran simulatore e dissimulatore: e sono tanto semplici li uomini, e tanto obediscano alle necessità presenti...	Ali je potrebno [...] biti veoma pritvoran i dvoličan: a ljudi su tako naivni, i toliko se pokoravaju potrebama	Ali je nužno [...] da se bude velik hinilac i velika pretvorica: a ljudi su tako glupi i toliko se pokoravaju nuždi kad nastupi.	samo je nužno [...] da budeš velik hinac i licemjerac; a ljudi su toliko tupi i toliko se pokoravaju nuždi.	Ali [...] biti pritvoran i dvoličan, jer ljudi su bezazleni i navikli su da se okreću kako vetar duva i da poginju šiju pred okolnostima	I vladalac mora da je veoma lukav i pritvoran. Što se ljudi tiče, oni su toliko naivni i toliko zavise od trenutnih prilika...
X	e nelle azioni di tutti li uomini, e massime de' principi, dove non è iudizio da reclamare, si guarda al fine. [...] e' mezzi sempre saranno iudicati onorevoli, e da ciascuno laudati;	u radnjama svih ljudi, a naročito vladalaca, protivu kojih se ne može sudski postupiti, gleda se na cilj. [...] sredstva će se uvek smatrati časna.	a u djelima svijeh ljudi, osobito knezova gdje nema suda da se pritužiš, gleda se na konac. [...] sredstva će uvijek biti smatrana časnijem.	i napokon, u djelima svih ljudi, a navlastito vladara, kod kojih nema priziva i suda, gleda se na svrhu. [...] sredstva će se uvijek smatrati kao časna.	A kad se ocenjuju postupci svih ljudi, naročito vladalaca, protiv kojih se ne može povesti sudska istraga, gleda se samo na krajnji ishod. [...] sredstva kojima će se služiti uvek će se smatrati časnima.	Delima ljudi, osobito vladalaca, koji ne podležu pravu žalbe, sudi se prema krajnjem učinku. [...] a sredstva kojima se pri tom koristio svi će uvek smatrati časnim.
XI	e nel mondo non è se non vulgo; e li pochi ci hanno luogo, quando li assai hanno dove appoggiarsi.	a u svetu samo postoji gomila, a manjina izlazi kada je većini potrebno na koga da se osloni.	a na svijetu i nema do li svjetine, a ono malo njih dolazi na red kad mnoštvo nema na što da se osloni.	a na svijetu i nema doli svjetine; osim toga, oni malobrojni nemaju važnosti, ako se većina oslanja na vlast.	a u svetu postoji samo gomila, dok manjina izlazi iz senke jedino onda kada većina ne zna na koga da se osloni.	Oni se malobrojni i ne računaju kad je većina na tvojoj strani.

- I segment

Nijedan od CT nije zadržao priloške odredbe „sa integritetom, a ne s lukavošću“. CT1 i CT2 sadrže priloge („pošteno, a ne pritvorno“; „pošteno, ne lukavošću“ – arhaičan oblik instrumentala, izostavljeno s). CT3 potpuno menja strukturu iskaza, a CT5 umesto priloga koristi prideve: „iskren, ne prepreden“. CT4 ponovo najviše odstupa od izvornika: „koji se čita kao otvorena knjiga“. Ovo za sobom nužno povlači i dalje sintaksičko preuređivanje i dodavanje: „ne služi se lukavstvom“. Sve su ovo previše proizvoljna i sasvim neopravdana rešenja sa stanovišta esencijalnosti i značenjske težine M. vokabulara.

- II segment

Kada je reč o idiomu „aggirare e' cervelli delli uomini“, u CT1 se gubi slikovitost izraza, Ristić ga pojednostavljuje u „prevariti ljude“; u CT2 i CT3 postoji gotovo isto rešenje; CT4 takođe gubi na ekspresivnosti: „obmanjuju ljude“ (tim pre je neshvatljivo kod J. Stojanović što dodaje čitavu rečenicu „koji se čita kao otvorena knjiga“ u prethodnom segmentu; sada kada joj izvornik nudi idiom koji valja prevesti na isti način, ona ga prenebregava). Ovakav postupak svedoči o nedostatku jasne i koherentne prevodilačke strategije i više upućuje na prevođenje „po impresiji, trenutnom osećaju“; CT5 donosi najuspeliju sliku: „da smute pamet ljudima“, zbog upotrebe glagola „smutiti“ iz književnog registra i arhaičnog tona.

- III segment

Leksema *lealtà* je još jedan zanimljiv pojam iz M. „etičkog“ vokabulara. Dominiković i Frangeš donose prevod „zakonitost“ što je značenje reči više u pravnom nego etičkom smislu; Ristić i Stojanovićeva odlučuju se za „etičko“ značenje, „časnost“; Todorovićeva ga prenosi kao „uzdati se u njihovu reč“. I ovaj termin ilustrativno pokazuje koliko je M. vokabular semantički polivalentan zbog toga što se pojedini termini čak i preklapaju, a ponekad su i međusobno zamenjivi: „fondarsi sulla lealtà“ zaista i ima značenje „uzdati se u nečiju reč“; ovde se, međutim, nameće nužnost razdvajanja u prevodu termina *lealtà* od termina *fede* jer Todorovićeva koristi leksemu „reč“ (što može biti značenje i za leksemu *fede*), tako da je moguć gubitak značajnih semantičkih nijansi. „Copertamente“ ona prevodi analitički: „kroz priču“. „Disciplina“ kao važna reč u ovom segmentu nestaje u prevodu i iskaz gubi na ekspresivnosti: „da bi ga on podigao i vaspitao“. Najdoslovniji prevod dat je u CT2 i CT3 – „stega“, a CT1 delimično prenosi značenje leksemom „uprava“.

- IV segment

U prethodnom odlomku prvi put se pojavljuje „usare la bestia“⁹⁸. Ovu izuzetno bitnu sintagmu koherentno prevode prva tri CT, dok CT4 i CT5 odstupaju u drugom pojavljivanju reči. Konciznost M. izlaganja teško je dočarati, a da se značenje ne kompromituje. CT1 i CT2 daju rešenja: „da se ponaša kao životinja i kao čovek“, što je semantički tačno, ali leksički nedovoljno efikasno rešenje. U oba hrvatska prevoda nailazimo na „upotrebiti svojstva životinjska i ljudska“, ali i ovde se gubi ekspresivnost slike, kao i u CT5 gde je broj reči znatno veći nego u originalu⁹⁹.

- V segment

Nakon „usare la bestia“, M. nastavlja sa „pigliare la golpe et il liono“. Prevodi glase: „izabrati“ u CT3 i CT5; „ugledati se“ u CT1; „uzeti“ u CT2, što je najdoslovniji prevod; iako ovde Stojanovićeva ponovo pribegava tehnicima proširivanja i dodavanja „uvući se u kožu“, rešenje je uspešno i leksički i semantički. Ukazujemo i na odabir lekseme „zverinje“ u CT5, što je sinonim za prethodno pomenut termin „životinja“; „zverinje“ se odlikuje arhaičnim tonom i asocijativnom vrednošću zbog povezivanja s prevodom Biblije.

⁹⁸ Kod Makijavelija je izuzetno bitna upotreba metafora, odnosno slika. Najpre on predstavlja razliku između dva načina borbe, prvog „zakonima“, drugog „silom“, što je praćeno slikom koja konkretizuje ove razlike: „Prvi način je svojstven čoveku, dugi način zveri“. Iz takve konkretnije podele (čovek/životinja) izranja formulacija s apsolutnim značenjem: „usare la bestia“. Bukvalan prevod bi glasio „upotrebiti zver/pribeći ponašanju zveri“. U primeru „Sendo adunque uno principe necessitato sapere bene usare la bestia, debbe di quelle pigliare la golpe e il liono“, primećujemo „necessitato“ i „debbe“. Pošto je „usare la bestia“ postao izraz univerzalnog značenja, on se deli u dalje slike: „Coloro che stanno semplicemente in sul liono, non se ne intendano“. „Quello che ha saputo meglio usare la golpe è meglio capitato“. „Usare la golpe“ tako bliže određuje „usare la bestia“ (Kjapeli 1952: 52).

⁹⁹ Možda bi najbolje rešenje glasilo: „da bude i zver i čovek“; „da pribegava i zveri i čoveku“. Ponekad je najbolje rešenje ono najbukvalnije, no prevod uvek ima tendenciju da pojašnjava i bude hipertekstualan (Berman 1999: 42).

- VI segment

I sledeća „životinjska“ metafora otvara polje za različita rešenja: CT3 oseća potrebu da pojašnjava, a u ovom slučaju CT4 ostaje na nivou elementarnosti. Sa prevodilačkog stanovišta, izuzetno je zanimljiva M. leksika: pored već pomenutog „usare la bestia“, tu su još i izrazi „pigliare la golpe“ i „stare in sul liono“, čija „rudimentarnost“ predstavlja veliki prevodilački izazov. Prevodilac koji je želeo da sačuva esencijalnost M. iskaza nije smeo da se „uhvati u zamku“ rasvetljavanja pojedinih delova teksta. Ilustrovaćemo ovu tvrdnju sledećim primerom: u rečenici „Coloro che stanno semplicemente in sul liono, non se ne intendano“, upravna rečenica „non se ne intendano“ odnosi se na vladare koji „ne umeju da koriste zver“, što je jasno iz prethodnog segmenta. Svih pet CT donose različita prevodilačka rešenja; u CT3 i CT4 iskaz je podlegao eksplicitaciji, u CT3 ona je prisutna u čitavom iskazu („Oni koji nasljeđuju lavovsku narav, ne razumiju se u vladarsku veštinu“), dok je Stojanovićeve ovde nešto umerenija i razvija iskaz samo u drugom delu („ne pozna svoj zanat“). CT5 čuva konciznost iskaza, ali „non se ne intendano“ modifikuje u „ne opstaju“.

- VII segment

Pridev *buono* biva prenesen u svih pet prevoda kao „dobar“ osim u CT4 u kome se prevoditeljka odlučuje ni manje ni više nego za imenicu „anđeli“. Ne samo da je u pitanju formalno terminološko odstupanje, već i suštinsko semantičko odstupanje od značenja koje M. pridaje pojedinim terminima; ovo je potpuno skretanje sa kursa *Vladaoca* i M. političke vizije u kojoj su svi ljudi „simulatori e dissimulatori“ te bi teško od njih bilo očekivati da budu i „dobri“, a kamoli „anđeli“. Termin „anđeli“ takođe ima specifičnu versku konotaciju, pa je samim tim i ovo potpuno odstupanje od M. misli i njegovog dela. Pridev *tristo* je takođe semantički polivalentan: ovde je u opoziciji sa pridevom *buono*, a nalazi svojih pet različitih verzija u prevodima: „opak“ u CT2 i CT3; „nitkovi“ u CT4 (naspram „anđeli“) i „pokvareni“ u CT5, što bi semantički i bio najtačniji prevod; ipak, žargonska upotreba ovog poslednjeg prideva uticala je na to da pridev „opak“, koji ima viši književni registar, bude adekvatniji.

- VIII segment

U isti red esencijalnih izraza spada i sintagma „colorare la inosservanzia“ koja se odnosi na „osservare la fede“. U CT1 Ristić „colorare“ prevodi sa „da se opravda što je ne drži“, kao i CT3. CT2 najtačnije prenosi metaforičnost iskaza: „da uvijek to nedržanje vjere“. Na najveći stepen formalnog odstupanja nailazimo u CT4 i CT5: dok je u CT4 iskaz prilično „razblažen“ proširivanjem „uvek ćeš naći opravdanje za to što si prekršio veru“, u CT5 je, i pored sintaksičkog preuređivanja rečenice, postignut visok stepen semantičke ekvivalencije i leksičke adekvatnosti kroz odabir leksema „odenuti i verolomstvo“ koje pripadaju književnom registru i prevod „boje“ arhaičnim tonom.

- IX segment

Ovo je primer tipične M. sinonimije, odnosno gomilanja reči istog značenja. Dva sinonima, „simulatore e dissimulatore“, M. upotrebljava na više mesta u *Vladaocu*: dva hrvatska prevoda odlučuju se za imenice: „hinilac/pretvorica“ i „hinilac/licemjerac“, što su već oblici koji nose sa sobom efekat arhaičnog tona. Jelena Todorović koristi „lukav/pritvoran“, no, s obzirom na to da je još jedna osobina *vlaodoca* ta da bude *astuto* za koju je prevodni ekvivalent „lukav“, može doći do terminološke zabune. Dakle, sinonimija je očuvana u svim tekstovima na značenjskom, ali ne i na zvučnom planu i reklo bi se da je ovde gubitak bio neminovan. Isto tako, sinonimija je delimično očuvana kroz promenu gramatičke kategorije jer su u CT1, CT4 i CT5 imenice zamenjene pridevima. U ovom delu nailazimo na još jedno proširivanje tipično za CT4: „e sono tanto semplici li uomini, e tanto obediscono alle necessità presenti“ ponovo se prevodi tehnikama proširivanja i „prepričavanja“: „jer ljudi su bezazleni i navikli su da se okreću kako vetar duva i da poginju šiju pred okolnostima“.

- X-XI segment

Ova dva dela sadrže ključnu M. maksimu: „Cilj opravdava sredstva“. Iz ova dva odlomka jasno se vidi kako je ovaj „najslavniji“ citat iz *Vladaoca* zapravo tendenciozno iskrivljavanje M. misli: naime, iz konteksta je izvučen deo u kome pisac izričito govori o držanju *vlaodoca* u državničkim poslovima, što je kasnije poslužilo za kreiranje maksime „Cilj opravdava sredstvo“, iako se ona u ovom obliku ne pojavljuje ni u *Vladaocu* niti pak u nekom drugom M. delu. Spojena su dva dela

odlomka: “si guarda al fine“ i “mezzi saranno sempre iudicati onorevoli“. U odeljku 5.3. detaljno smo obradili preplitanje prevodilačkih glasova upravo na primeru ovog poznatog citata.

XI segment sadrži jedan iskaz koji je problematičan za razumevanje: M. lapidarnost i implicitnost prouzrokovala je u ovom odlomku sasvim pogrešno tumačenje u CT1, C2 i CT4. Na ovu grešku u prevodu svakako je uticalo i izdanje izvornika na koji su se oslanjali, odnosno (ne)postojanje pojašnjenja u komentarima.

Tabela br. 21 – Procena ispunjavanja kriterijuma ekvivalencije (semantički elementi) i adekvatnosti (leksički elementi)

Najveći stepen doslednosti u zadržavanju jedne lekseme i uspostavljanju korelacije između različitih delova teksta, kako bi se zadovoljili kriterijumi semantičke ekvivalencije i leksičke adekvatnosti, ostvario je CT2, slede CT3, CT1 i CT5. I u ovom odlomku, CT4 se našao na začelju.

XVIII POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Semantički elementi / Leksički elementi						
KRITERIJUMI - Ekvivalencija / Adekvatnost						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Da	Da	Da	Ne	Delimično
II		Ne	Da	Da	Ne	Da
III		Da	Da	Da	Da	Ne
IV		Da	Da	Da	Ne	Ne
V		Da	Da	Da	Da	Da
VI		Da	Da	Ne	Delimično	Delimično
VII		Da	Da	Da	Ne	Da
VIII		Delimično	Da	Delimično	Ne	Delimično
IX		Delimično	Da	Da	Delimično	Delimično
X		Da	Da	Delimično	Delimično	Delimično
XI		Ne	Ne	Da	Ne	Da

6.3.3.6. Zaključak o leksičkoj adekvatnosti i semantičkoj ekvivalenciji

Rezultati procene leksičke adekvatnosti i semantičke ekvivalencije podudarni su, iako ne u potpunosti, sa rezultatima dobijenim u delu posvećenom gramatičko-stilskoj analizi.

Najveći stepen doslednosti u primeni adekvatnih prevodilačkih rešenja, pa samim tim i u ostvarivanju tekstualne kohezije, čime su zadovoljeni kriterijumi leksičke adekvatnosti i semantičke ekvivalencije u mikro i makro kontekstu, ostvario je CT2, a potom CT3, dok je na trećem mestu CT1. Ono što je, međutim, uočljivo jeste velika razlika u stepenu ostvarenih kriterijuma između tri prva prevoda (vremenski bliža izvorniku) i dva koja im slede, što se poklapa sa rezultatima gramatičke tačnosti i stilske korespondencije. Ovako dobijen rezultat ukazuje na dejstvenost prevoda kao celovitog stvaralačkog čina, a na ovim rezultatima ogleda se validnost odabrane prevodilačke strategije koja se primenjuje na čitav prevod, a ne samo na njegove pojedine aspekte. Moguće je, ali malo verovatno da bi se došlo do potpuno suprotnih rezultata u slučaju da su noviji prevodi usvojili strategiju usmerenu na isticanje leksičkih i semantičkih osobnosti teksta naspram formalnih odlika dela. Ipak, dobijeni rezultati su pokazali da delo poseduje sopstvenu „jedinstvenu dejstvenost“ koja se očituje u prevodima u smislu uticaja različitih segmenata i slojeva teksta na sveukupnost prevodilačkog poduhvata. Prevodioci koji su brižljivije pristupili formi, imali su isti takav odnos i prema leksici i obrnuto. Kada je reč o jezičkom kontekstu u koji ulaze mikro i makro kontekst (Rajs 2000: 115), smatramo da je u slučaju *Vladaoca* ovaj mikrokontekst (koji se odnosi na reči na nivou

rečenice), bio manje značajan od makrokonteksta koji se odnosi na čitavo delo i da su pojedine leksičke i semantičke osobenosti zahtevale „dosledniji“ pristup jer je i u jezičkom repertoaru ciljnog jezika bilo moguće pronaći sredstva koja su takvu doslednost omogućavala. To je, naravno, u slučaju M. bio krupan zalogaj jer je u pogledu pojedinih ključnih reči iz M. vokabulara bilo nužno pronaći ne samo semantičke prevodne ekvivalente, već i one formalne prirode, kao što su na primer metafore sa životinjama i sinonimi.

6.3.3.7. Zaključak: zbirna procena kvaliteta prevoda po metodologiji K. Rajs

Sa stanovišta prevodilačke kritike Katarine Rajs, a na osnovu isticanja u prevodu pojedinih funkcija teksta, CT1 i CT3 su preneli u ciljnu kulturu sve tri tekstualne funkcije: informativnu, ekspresivnu i konativnu. CT2 je prvenstveno bio usmeren na konativnu funkciju, dok je CT4 primarno ostvario informativnu funkciju. CT5 je nastojao da uključi sve funkcije, iako nije na zadovoljavajući način odgovorio na sve postavljene kriterijume: gramatičko-stilska komponenta nije ostvarena u potpunosti, a akcenat je stavljen na pojedine formalne karakteristike samog teksta koje ipak nisu suštinski vezane za jezik izvornika (izgled poglavlja, ostavljanje naziva poglavlja na latinskom). Čini se da je informativna komponenta i u ovom poslednjem prevodu takođe prevladala, što može biti posledica upravo manjeg „poštovanja“ formalnih odlika dela. Kako je vreme od objavljivanja prevoda odmicalo, tako je kroz prevode ciljni tekst menjao svoju funkciju i postajao sve više informativnog karaktera, ali ponovo na specifičan M. način: stičemo utisak da je tekst prestao da pruža informaciju o svom sadržaju i da je bio više usmeren na to da pruži informaciju o „slučaju“ *Vladalac*.

Kritika Katarine Rajs bila je dovoljno fleksibilna da obuhvati različite aspekte M. dela. Subjektivni faktori kritike o kojima Rajs govori nisu ipak ključno uticali na sveukupnu ocenu prevoda: u narednom poglavlju pokazaćemo na koji način se vremenski faktor odrazio na delo i kako ovaj činilac nije imao znatniji uticaj na formulisanje ocene o prevodima. Ni ostali vanjezički faktori kao što su faktor publike i afektivne implikacije nisu imali znatniji uticaj na modifikovanje ocene o delu. Ovakav ishod uslovljen je prevashodno prirodom izvornika koji predstavlja istorijski tekst i kao takav, svakako da je uticao na slabljenje dejstvenika vantekstualne prirode, koji su nekada imali mnogo veću dejstvenost od činilaca tekstualne prirode. I na ovom korpusu prevoda uverili smo se u nemogućnost bilo kog kritičkog pristupa prevodenju da pruži objektivnu i potpunu ocenu kvaliteta prevoda. I pored deklarativne sveobuhvatnosti, primeri navedeni u metodologiji su izolovani i dekontekstualizovani (Rajs 2000: 49), a uputstva za procenu uglavnom se svode na uopštene rečenice poput „to treba valjano oceniti“, „treba uzeti u obzir“, dok metodologija zapravo nudi samo okvir, ali ne i precizne merne instrumente. Svaki kritičar, odnosno „ocenjivač“, tako je prepušten pronalaženju sopstvenih mernih instrumenata koje valja podesiti u zavisnosti od predmeta ispitivanja.

6.4. Makijavelijeva terminologija: *fede*, *virtù*, *fortuna*

Osim M. specifičnog jezika i stila, prevodioci *Vladaoca* su se još od prvih prevoda bavili prevodilačkim problemima vezanim za višeznačnu Makijavelijevu terminologiju, koja je oduvek mučila tumače svojom „kristalnom dvoznačnošću“ (Petrina 2010: 64). M. je ovim ključnim terminima kojima je iskazao srž svoje filozofske i političke misli pridavao značenje sasvim drugačije od tradicionalnog, uglavnom vezanog za hrišćansku tradiciju. Kroz sopstveno poimanje konceptata *virtù*, *fortuna* i *fede*, M. je želeo da oživi antičku tradiciju izlaganja „primera iz davnina koji nisu poput nepomičnih statua kojima se treba diviti i oponašati, već su opipljiv dokaz velikih mogućnosti koje leže u čoveku, *primera* ostvarenja pobedonosne *virtus*, snage, muževnosti“ (Kanfora 2013: 92). Rasprava oko pojedinih M. konceptata i dalje je veoma živa: „[...] u svakom tekstu mogu se naći odrednice posebne težine u kojima se čini da se koncentriše misao autora: takve su lekseme u M. *Vladaocu*, lekseme poput *virtù*, *fortuna*, *fede*, koje izazivaju posebnu pažnju ne samo čitalaca i tumača koji sa M. dele isti jezik, već i stranih čitalaca i prevodilaca“ (De Pol 2013: 2).

Iz svih ovih razloga postavili smo u ovom odeljku cilj da istražimo ove specifične pojmove sa stanovišta doslednosti u zadržavanju jedinstvenog termina u čitavom tekstu prevoda, iako jedinstveni prevodni ekvivalent ne postoji, budući da svaka od ovih leksema zadobija odgovarajuće značenje u datom kontekstu. Lekseme koje čini specifičan M. vokabular polivalentne su kako u italijanskom tako i u srpskom (srpskohrvatskom) jeziku. Na osnovu dobijenih rezultata pokušaćemo da pokažemo da je u prevodilačkom postupku bilo moguće držati se jedinstvenog termina (iako ne u svim slučajevima). Upravo su se ovom problematikom bavili proučavaoci prevoda M. vokabulara (De Pol 2013; Petrina 2010), odnosno prevodioci *Vladaoca* koji su se našli pred konkretnim zadatkom rešavanja ovog pitanja (Parks 2009; Mansfeld 1998; Frangeš 1952). U svakom od odeljaka posvećenim pojedinačnim terminima, navešćemo i odgovarajuće odrednice iz rečnika, kako bismo pokazali polivalentnost termina i u ciljnom jeziku. Procenu uspešnosti očuvanja ovog važnog segmenta M. dela izvršili smo na osnovu broja upotrebljenih termina za istu leksemu. Za svaki od M. termina dali smo u odgovarajućem odeljku i rečničku definiciju iz koje pokazujemo da postoji veliki stepen podudaranja sa značenjima u italijanskom jeziku. I *fede* i *virtù*, ali i *fortuna* imaju svoju semantičku polivalentnost, i već nas je to, uz postojeća istraživanja u ovom pravcu, motivisalo ka primeni iste vrste „merjenja“ i u prevodima na srpskohrvatski.

6.4.1. Politička filologija

Već sam naslov dela predstavljao je veliku poteškoću za prevodioce. U svojoj napomeni, prevodilac Tim Parks, autor najnovijeg prevoda na engleski (2009), smatra da čuveni naslov dela mora biti preveden kao *The Prince*, iako *il Principe*, onako kako ga je upotrebio Makijaveli, nikako ne znači isto što i *princ* u engleskom jeziku. U tkivu samog prevoda, prevodilac je pribegavao kako sam kaže „prilično neprivačnom terminu – *ruler*, vladar ili čak i onom opštijem, *leader*, vođa“ (Parks 2009: xxvi). I u prevodima na srpskohrvatski naziv je izazivao poteškoće. Dominikoviću su i Frangeš i Grubiša zamerili upravo problematičan odabir lekseme *knez*. Miodrag Ristić, prvi prevodilac dela na srpski, naslov je preveo kao *Vladalac*, a sledeći prevodilac, Ivo Frangeš, verovatno pod Ristićevim uticajem, nazvao ga je *Vladar*, što se poklapa sa prevodilačkom praksom u drugim slovenskim zemljama (Grubiša 2018: 11). Ristić se odlučio za imenicu *vladalac*. Iako se u rečnicima ne može pronaći razlika između ova dva pojma, *vladalac* je leksema znatno manje frekventnosti i ima opšte, generičko značenje, dok se termin *vladar* navodi sa mnogo većom učestalošću u vezi sa konkretnim, postojećim vladarima iz prošlosti ili sadašnjosti (R MAT; R SANU). Ristić, dakle, odabirom upravo ove lekseme u potpunosti prenosi M. zamisao jer M. traktat govori o vladaocu kao konceptu, idealnom modelu vladara koji ipak nije zasnovan na idealu već „na pravoj istini o stvari“. U *Vladaocu*, svakako, osim lingvističke i stilske filologije postoji i politička filologija, koja se mora poštovati kad je u pitanju ovakvo delo (Grubiša 2018: 15). U ovu političku filologiju ulaze termini koji su vezani za M. političku nauku: termini *monarchia* i *principato civile*. Poglavlja od I do XI bave se oblicima vladavine koje M. naziva jedinstvenim terminom – *principati*. Kao što Dominiković prevodi naslov sa *Knez*, tako i naslove prvih jedanaest poglavlja prevodi sa *kneževine*, što su oblici vladavine koji nisu bili monarhije u smislu koji se koristio u M. doba. U M. doba termin „monarhija“ nije korišćen za tadašnje monarhije koje su bile nacionalna kraljevstva (*regni*, Francuska, Španija i Engleska); a naspram *regni* on koristi *principati e signorie*¹⁰⁰. Izlažući veoma minuciozno značenje principata u M. doba, koncepta koji ni kod M. nema jedinstveno značenje¹⁰¹, Grubiša kritikuje prevod *monarhija* koji je potpuno skretanje s puta u vezi sa istorijskom kontekstualizacijom dela i u svom novom prevodu predlaže termin *principat*.

¹⁰⁰ “Principati sono quelle forme monarchiche, signorie quelle forme di potere oligarchico nelle città-stati sviluppatesi dai comuni medievali“ (Grubiša 2018: 13).

¹⁰¹ “Basta guardare alla sua repubblica – quella fiorentina. La Repubblica di Firenze mantiene per inerzia il nome di ‘repubblica’ anche durante la prima signoria dei Medici (cioè, nell’arco di tempo da Cosimo fino a Lorenzo il Magnifico, cioè dal 1434 al 1494) non avendo avuto i Medici alcun titolo ufficiale negli organi della Repubblica“ (Grubiša 2018: 14).

Još jedan termin iz političke filologije jeste *stato*: Kjpeli smatra da je ovo i ključni termin u *Vladaocu*. Ako se uzme u razmatranje čitav M. opus, videćemo da se reč *stato* koristi u različitim značenjima od poznog srednjeg veka do renesanse. Uvreženo je mišljenje po kome zasluga za moderni termin države pripada upravo Makijaveliju, ali historičar Frančesko Ercole smatra da kod M. tek počinje da se nazire nekoliko koncepata koji, tek uzeti kao celina, mogu da budu obuhvaćeni modernim konceptom države: subjektivni koncept – država kao javna moć, vlast i objektivni – država = narod + teritorija (Kjpeli 1952: 54). M. na početku svog traktata pravi razliku između *stato* (sa neutralnom vredošću), *dominio* i *imperio*. „Međutim, *dominii* u tadašnjem značenju odnosi se i na feudalne posjede i na teritorijalne posjede gradova-država (tzv. *contado*), dok se pojam *imperio* odnosio na moć zapovijedanja. S druge strane, *vladavina* u hrvatskome znači *ostvarivanje vlasti*, odnosno *trajanje nečije vlasti*, kao i sam *oblik vlasti*“ (Grubiša 2019: 1)¹⁰².

6.4.2. Etička filologija

Osim političke filologije, odnosno istorijskog određivanja značenja pojedinih odrednica iz političkog vokabulara, *Vladalac* sadrži i specifičnu etičku filologiju. Međutim, ponovo moramo i sam termin „etika“ da stavimo pod navodnike, budući da M. misli na posebnu vladarsku, političku „etiku“. Ova specifična etička terminologija najbolje se očituje u binomu *fortuna – virtù*, potom u terminu *fortuna* koji je neodvojiv od termina *occasione*, dok posebnu težinu i značenje ima leksema *fede*. M. u okviru svoje etičke filologije svim ovim terminima pridaje specifično značenje: on ih odvaja od njihove dotadašnje tradicije, „vraća“ ih njihovim prvobitnim konceptima (*virtù* i *fortuna*), dok leksemu *fede* lišava verske konotacije.

6.4.2.1. Binom *fortuna – virtù*

Kako svaka od ovih leksema zadobija kod M. svoje značenje tek u određenom kontekstu, u tabelama smo navodili primere na izvornom jeziku upravo u kontekstu u kome se pojavljuju: najpre smo prikazali sve slučajeve u kojima se ovaj binom pojavljuje u delu, a potom odvojili lekseme *virtù* i *fortuna*, kako bismo lakše pratili pojedinačna prevodilačka rešenja. Ovaj binom svakako je jedan od toposa renesansne kulture, ali M. koncipira *fortunu* u različitom kontekstu i značenju: kao povoljnu priliku, kao puku sreću, slučajnu sreću, ali i obrnuto, kao zlosreću, nepovoljnu priliku, zlu kob, sudbinu (neutralno), dok *virtù* koncipira drugačije od srednjovekovnog značenja – ne kao krepost, već kao sposobnost – sposobnost vladanja, sposobnost zapovedanja, političku sposobnost u opštem smislu, kao hrabrost, odlučnost i energičnost – dakle u smislu rimskog značenja pojma *virtus* čija je etimologija *vir* – muž (Kjpeli 1952: 39). Na problematiku prevođenja upravo ovog termina osvrnuo se i Frangeš u svom prevodu: „Kao temelj uspeha Machiavelli neprestano navodi dva pojma; sreća (*fortuna*) i osobna svojstva (*virtù*). Za drugi pojam, koji potječe izravno iz rimske *virtus*, teško je naći dobar hrvatski izraz (možda vrsnoća, izvrsitost; Nijemci je zovu *Tugend*)“ (Frangeš 1980: 100); „Machiavellijev izraz „fortuna“ prevodimo nekad „sudbina“, nekad „sreća“, a prenosi se u naš jezik i u izvornom obliku“ (Frangeš 1980: 142). U engleskom bi bilo moguće upotrebiti ekvivalent *virtue* kao antonim od *vice* (*porok, greh*), ali to svakako nije ono što je M. imao na umu.¹⁰³ Prevodilac Parks je stoga, „ma koliko mu to zvučalo ružno“ (2009: xli), koristio ponegde u prevodu *positive qualities* ili *strength of character*. Nasuprot tome, Harvi Mansfeld, prevodilac i historičar, sledbenik Lea Štrausa¹⁰⁴, u skladu sa svojom prevodilačkom strategijom „da predstavi piščevu misao upravo piščevim rečima, koliko god je to moguće“ (1998: xiii), kaže da je zadržao *virtue* kako bi sami čitaoci

¹⁰² Makijaveli, N. (2019). *Vladar* (prevod: D. Grubiša). U štampi.

¹⁰³ “For Machiavelli ‘virtù’ was any quality of character that enabled you to take political power or to hold on to it; in short, a winning trait. It could be courage in battle, or strength of personality, or political cunning, or it might even be the kind of ruthless cruelty that lets your subjects know you mean business” (Parks 2009: xli).

¹⁰⁴ Štraus u svojoj knjizi *Thoughts on Machiavelli*, objavljenoj 1958. godine, poriče naučni karakter M. *Vladaoca*, posmatra ga kao ideologa politike sile naspram stanovišta klasične političke filozofije (Mansfeld 1998: x).

mogli da se pridruže raspravi o značenju koje M. pridaje ovoj reči.¹⁰⁵ Norberto Bobio koji govori o suprotstavljenosti između politike i etike, poziva se na M. i govori o konceptima vrline, one klasične, po kojoj termin označava sklonost prema moralnom dobru (u opoziciji prema onome što je „korisno“) i makijavelijanske vrline koja označava sposobnost snažnog i opreznog vladara koji „koristeći se lavom i lisicom“, uspeva da održi i osnaži svoju vlast (1976 : 728).

Etimologija reči *virtù* potiče od latinskog *vir*, muškarac, dok je savremeno shvatanje prvenstveno iz doba hrišćanskog latiniteta. U katoličkoj teologiji, odnosi se na uzus ispravnog življenja: “*seguire la via della virtù (opposta alla via del vizio)*” što znači „pratiti put vrline (naspram puta greha)“¹⁰⁶; može biti vrlina kao duhovna sklonost okrenuta ka dobru: intelektualne i moralne vrline; u svakodnevnom govoru često se pominju građanske, vojne vrline, vrline žene u smislu moralne čistote i slično; u književnoj upotrebi sa značenjem koje je bliže latinskom *virtus*, za označavanje svesne i istrajne snage u cilju postizanja nekog cilja, odupirući se nesklonostima fortune: “*Vertù contra furore Prenderà l’arme, e fia ’l combatter corto*” (Petrarca); sa posebnim značenjem vojne snage: “*i Romani ... mai acquistaron terre con danari, mai feciono pace con danari, ma sempre con la virtù dell’armi*” (Machiavelli)¹⁰⁷.

U Rečniku Matice Srpske pod odrednicom *vrlina* nalazimo sledeću definiciju:

1. a. pozitivna osobina kod čoveka, pozitivna strana karaktera: čovek s puno vrlina; b. skup više pozitivnih osobina kod čoveka, moralna čistota, uzvišenost, čestitost.
2. pozitivno svojstvo, dobra strana nečega, osobina koja se pokazuje korisnom u primeni nečega, preimućstvo, prednost: vrline nekog metoda, vrline neke sorte.

Dakle, vrlina i u srpskom jeziku ima svoju polivalentnost; može da označava moralnu čistotu, ali i pozitivno svojstvo, prednost. U Rečniku se ne navodi značenje koje ipak postoji u srpskohrvatskom jeziku: vojnička vrlina, sintagma kojom se označava hrabrost pokazana na bojnopolju.

U tabeli broj 22. prikazali smo sve primere iz *Vladaoca* u kojima se pojavljuje binom *fortuna* – *virtù*, a potom i prevode u pet ispitivanih ciljnih tekstova.

Tabela br. 23 predstavlja rezime dobijenih rezultata: cilj nam je bio da ispitamo stepen prevodilačke doslednosti u upotrebi jedinstvenog termina, odnosno stepen variranja datih leksema.

---

¹⁰⁵ “As to exactness, I would have liked never to vary the translation of such important words as *impresa*, *modo*, and *rispetto*, but I found it impossible to produce a readable version with such a rule. I have kept *virtù* as *virtue*, so that readers of this translation can follow and join the dispute over the meaning Machiavelli attaches to the word. If his use of it sounds strange, as it did when he wrote and still does today, then let the reader wonder at finding something strange. It is not the translator’s business to make everything familiar” (Mansfeld 1998: 25).

¹⁰⁶ U ovom značenju Treccani navodi sledeće primere: *E come fu creata, fu repleta/ Sì la sua mente di viva vertute/ Che, nella madre, lei fece profeta* (Dante); *con quel cor, che di sì chiaro ingegno, Di sì alta vertute il cielo alluma* (Petrarca). *Virtù viva sprezziam, lodiamo estinta* (Leopardi). <http://www.treccani.it/vocabolario/virtu>, 9.2.2019.

¹⁰⁷ <http://www.treccani.it/vocabolario/virtu>, 9.2.2019.

Tabela br. 22 – Binom *fortuna – virtù* u *Vladaocu*

IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
Acquistonsi domini o per fortuna o per virtù	srećom ili hrabrošću	ili srećom ili vrlinom	ili srećom ili sposobnošću	srećom ili hrabrošću	srećnim obrtom il' sposobnošću
...di diventare di privato principe presuppone o virtù o fortuna	Veštinu ili sreću	Vrsnoću ili sreću	Sposobnost ili sreću	Veštinu ili sreću	Sposobnost ili sreću
per propria virtù e non per fortuna	vrlinom a ne srećom	vrlinom a ne srećom	sposobnošću a ne srećom	vrlinama a ne pukoj sreći	sposobnošću a ne srećom
Fu di tanta virtù etiam in privata fortuna	Tako razborit kao privatno lice	Tako vrstan u privatnomu životu	Krepostan u osobnom životu	Odlikovao se osobitim vrlinama još kao bezimeni skromni čovek	Čovek velikog umeća u privatnim pitanjima
Questi stanno semplicemente in sulla [...] fortuna [...] perché, se non è uomo di grande virtù	sudbine i hrabrosti	sreći i sposobnosti	sudbini i kreposti	sudbine i izuzetnih sposobnosti	sudbine sem ako nije reč o veštom čoveku
Non sono di tanta virtù che quello che la fortuna ha messo loro in grembo	hrabrosti no koliko im je sreća dala	Nemaju sposobnosti da sačuvaju što im je sreća bacila u naručaj	Ako su sposobni da sačuvaju što im je sreća bacila u krilo	Vešti da sačuvaju što im je sudbina podarila	Vešti da sačuvaju što im je sudbina stavila pod okrilje
Diventare principe per virtù o per fortuna	Hrabrošću ili srećom	Vrlinom ili srećom	Sposobnošću ili srećom	Zaslugom ili srećom	Bilo sposobnošću bilo srećom
e non sarebbe più dependuto dalla fortuna e forse d'altri, ma dalla potenza e virtù sua.	sreće hrabrosti	sreće sposobnosti	sudbini sposobnosti	(izostavljeno) (izostavljeno)	Snaga umeće
O alla fortuna o alla virtù attribuire	sreći ili hrabrosti	sreći ili vrlini	sreći bilo sposobnosti	ni sreći ni hrabrosti	sreću ili sposobnost
Chi considerassi le azioni e virtù vedra' poche cose le quali possa attribuire alla fortuna	Sposobnost sreći	i sposobnosti i sreći	djela sreći	osobine srećni uticaj okolnosti	delo sreći
Attribuire alla fortuna o alla virtù	sreći ili vrlini	sreći ili vrlini	sreći ili vrlini	srećnih okolnosti ili vrlini	sreći ili vrlini
(né a pervenirvi è necessario o tutta virtù o tutta fortuna	samo vrlina ili samo sreća,	ni posvemašnje vrline ni posvemašnje sreće	posvemašnja sposobnost ni posvemašnja sreća	ni vrlina ni naročita sreća	ni čista veština ni čista sreća

Si acquistano o per virtù o per fortuna	Bilo hrabrošću bilo srećom	Ili vrlinom ili srećom	Ili sposobnošću ili srećom	Ili sposobnošću ili srećom	Ili sposobnošću ili srećom
Avendo con la sua fortuna e virtù libera Francia	srećom i hrabrošću	srećom i hrabrošću	srećom i hrabrošću	bio srećne ruke i hrabar	sreću i hrabrost
è tutto obligato alla fortuna, non avendo virtù che nelle avversità lo difenda.	sudbinu, hrabrosti	sreće snage	sreća snaga	sreću, snaga	sudbine, snage
(la guerra) e' di tanta virtù che fa li uomini di privata fortuna salire	Toliko je da uzdiže obična čoveka	Vrijedi toliko pa se uspinju i privatni ljudi	A njegova je moć tolika da pomaže običnim građanima	A to znanje ima takvu moć; uzdižu se i građanska lica	Toliko važna da uzdiže običnog čoveka
fortuna: la quale dimonstra la sua potenza dove non è ordinata virtù a resisterle,	sudbina hrabrost	sudba vrsno uređena sila	sudbina muževnosti	sudbina (izostavljeno)	sudbina, spremnosti
s'ella (Italia) fussi reparata da conveniente virtù , (...) .E questo voglio basti quanto allo avere detto allo opporsi alla fortuna in universali.	hrabrošću sudbini	sila sudbini	vojničkom silom, sudbini	(izostavljeno) sudbini	(izostavljeno) sudbini
Farsi capo (illustre casa) con la sua fortuna e virtù	sreći i hrabrosti	vrlina i sreća	(izostavljeno)	sreći i hrabrosti	sreći i hrabrosti
Che si sia saputo rilevare e per virtù e per fortuna	hrabrošću i srećom	vrlinom i srećom	srećom i sposobnošću	hrabrošću i srećom	bilo vrlinom bilo srećom

Tabela br. 23 – Doslednost u prevođenju binoma *fortuna – virtù*

U kolonama smo dali rešenja iz svih ciljnih tekstova, dok smo u prvom redu izdvojili rešenje koje je u datom prevodu najfrekventnije. Brojevi pored prevoda odnose se na broj pojavljivanja datog rešenja u ciljnom tekstu.

	CT 1	CT 2	CT 3	CT 4	CT 5
1.	Sreća Hrabrost – 9	Sreća Vrlina – 9	Sposobnost Sreća – 9	Sreća Hrabrost - 4	Sposobnost Sreća – 5
2.	Sudbina Hrabrost – 4	Sposobnost Sreća – 4	Djela Sreća – 1	Vrlina Sreća – 2	Vrlina Sreća – 2
3.	Vrlina Sreća – 3	Sreća Hrabrost – 1	Sreća Vrlina – 1	Veština Sreća – 1	Sreća Hrabrost – 2
4.	Sposobnost Sreća – 1	Vrsnoća Sreća – 1	Sreća Hrabrost - 1	Sposobnost Sreća – 1	Vešt Sudbina – 2
5.	Veština Sreća - 1	Sreća Snaga – 1	Sudbina Sposobnost – 1	Zasluga Sreća -1	Sudbina Snaga – 1
6.		Sudba Vrsno uređena sila – 1	Sreća Snaga – 1	Osobine Srećni uticaj okolnosti – 1	Ni čista veština ni čista sreća – 1
7.		Sila Sudbina - 1	Sudbina Muževnost – 1	Srećne okolnosti Vrlina - 1	Srećnim obrtom il' sposobnošću – 1
8.			Vojnička sila Sudbina – 1	Vešt Sudbina – 1	Delo Sreća – 1
9.			Sudbina Krepost – 1	Srećne ruke Hrabar – 1	Snaga Umeće – 1
10.			(izostavljeno) – 1	Sreća Snaga – 1	Sudbina Spremnost – 1
11.				(izostavljeno) – 2	(izostavljeno) Sudbina – 1
12.				(izostavljeno) Sudbina – 1	

Najveći stepen doslednosti u poštovanju para *fortuna – virtù* zapazili smo u CT1: pet parova od kojih preovlađuju *sreća – hrabrost* (9 puta) i *sudbina – hrabrost* (5 puta). U CT2 nailazimo na 7 parova, a preovlađuju *sreća – vrlina* (9 puta) i *sposobnost – sreća*, što se pojavljuje 4 puta. U CT3 srećemo čak 9 različitih parova od kojih se osam pojavljuje po jedanput, a *sposobnost – sreća* 9 puta, dok binom jednom nije preveden. CT4 sadrži čak 11 različitih parova, dva puta nije preveden termin, a najčešće zastupljen par je *sreća – hrabrost*, koji se pojavljuje 4 puta. CT5 sadrži 10 parova, najčešći je *sposobnost – sreća*, (5 puta), dok u jednom slučaju par nije preveden.

Najviši stepen prevodilačke doslednosti za par *fortuna – virtù* ostvario je CT1. Kada je reč o očuvanoj istoj leksemi sledi CT2, a potom CT3, CT5, CT4. Frangeš navodi da je *fortuna* termin koji se može preneti i u svom izvornom obliku. Kao takav bliži je hrvatskoj varijanti, dok bi u srpskim prevodima moguće uticao na „postranjivanje“ prevoda, ali uz odgovarajuću kontekstualizaciju vremena i dela, ne bi odstupio previše od tkiva M. teksta.

6.4.2.2. Termin *virtù*

U sledećoj tabeli prikazali smo sve slučajeve u kojima se pojavljuje leksema *virtù* nezavisno od binoma *fortuna – virtù*. Primere iz IT dali smo u kontekstu u kome se pojavljuju, dok smo u CT navodili samo prevode termina. Isti način prikazivanja primenili smo i u svim tabelama koje slede.

Tabela br. 24 – Termin *virtù* u *Vladaocu*

IT	CT 1	CT2	CT3	CT4	CT5
De principatibus novis qui armis propriis et virtute acquiruntur	hrabrošću	hrabrošću	hrabrošću	hrabrošću	sposobnošću
Tenere alla virtù	vrлина	krjepost	kreposti	savršenstvo	vrлиni
Se la virtù non vi arriva	vrлина	vrline	vrline	trag najslavnijih ljudi	vrлина
Senza quella virtù	vrлина	snage duha	snage	sposobni	vrline
Dimostrare la virtù	hrabrost	vrлина	sposobnosti	srčanost	sposobnost
La eccellente virtù loro	hrabrost	vrлина	sposobnost	sposobni	sposobnost
Diventano principi per vie virtuose	putem vrline	kreposti	sposobnošću	vrline	sposobnosti
Con la virtù li superino	hrabrošću	vrlinom	sposobnošću	ako se neustrašivo suoče	sposobnošću
Uomo di grande virtù	hrabrosti	sposobnosti	kreposti	sposobnosti	vešt
Con una gran virtù divento duca	hrabrošću	sposobnošću	sposobnošću	veštini	sposobnošću
uno uomo virtuoso	hrabar	sposoban	sposoban	vešt	sposoban
Fare i fondamenti con una gran virtù	veštinom	sposobnost	sposoban	veštinu	umeće
Et era nel duca tanta ferocia e tanta virtù , ,	hrabar	hrabrosti	otpornosti	hrabar	hrabrost
Chi considerassi le azioni e virtù	sposobnost	sposobnost	djela	osobine	delo
Tutta quella virtù che si levava da lui (Imperio romano)	hrabrost	sila	snaga	Rimsko Carstvo je počelo da slabi	sila
Con infinite sua virtù	vrlinama	vrlinama	vrlinama	vrlinama	sposobnostima
Le altre virtù non li bastavano	vrline	vrline	vrline	vrline	vrline
S'ella (Italia) fussi reparata da conveniente virtù	Hrabrošću	sila	vojničkom silom	stavljena u stanje pripravnosti (izostavljeno)	da je imala valjanu odbranu (izostavljeno)

Tabela br. 25 – Doslednost u prevođenju termina *virtù*

	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
1.	Hrabrost – 10	Vrlina – 6	Sposobnost – 7	Sposobni – 3	Sposobnost – 8
2.	Vrlina – 6	Sposobnost – 5	Vrlina – 3	Vrlina – 3	Vrlina – 4
3.	Sposobnost – 1	Krepost – 2	Snaga – 2	Veština – 3	Vešt – 1
4.	Veština – 1	Hrabrost – 2	Krepost – 2	Hrabrost – 2	Umeće – 1
5.		Sila – 2	Hrabrost – 1	Savršenstvo – 1	Hrabrost – 1
6.		Snaga duha – 1	Otpornost – 1	Trag najslavnijih ljudi – 1	Delo – 1
7.			Djela – 1	Srčanost – 1	Sila – 1
8.			Vojničkom silom – 1	Osobina – 1	(izostavljeno) – 1
9.				(izostavljeno) – 3	

CT1 pokazuje najveću doslednost u prevođenju termina *virtù*: 10 puta upotrebljena je reč „hrabrost“; 6 puta reč „vrlina“; „sposobnost“ i „veština“ pojavljuju se po jedanput. Ristić dakle koristi ukupno 4 lekseme.

CT2 takođe pokazuje doslednost, s tim što je reč „vrlina“ upotrebljena 6, a „sposobnost“ 5 puta. „Krepost“, „hrabrost“ i „sila“ pojavljuju se dva puta, a „snaga duha“ jedanput. Ukupno Dominiković koristi 6 leksema. Dominiković varira lekseme „vrlina“ i „sposobnost“ sa istim značenjem.

CT3 koristi „sposobnost“ 7 puta; „vrlina“ 3 puta; „snaga“ i „krepost“ 2 puta; po jednom se pojavljuje još 4 različita termina. Frangeš koristi ukupno 8 leksema.

CT4 u jednakoj meri varira tri lekseme: „sposobni“ (pridev, ne imenica); „vrlina“ i „veština“ – 3 puta; na tri mesta nedostaje leksema *virtù*; „hrabrost“ je upotrebljena 2 puta; još 4 lekseme upotrebljene su jedanput. Stojanovićeva ukupno koristi 8 leksema, s tim da 3 puta sasvim izostavlja *virtù*.

CT5 koristi „sposobnost“ 8 puta, a „vrlina“ 4 puta. Još 6 različitih leksema pojavljuje se jedanput. Jednom je leksema *virtù* izostavljena. Todorovićeva ukupno koristi 7 različitih leksema.

Najveći stepen doslednosti pokazao je upravo Ristić: on koristi i najmanji broj leksema, a 10 puta je upotrebio termin „hrabrost“; Ristićevo prevalentno značenje ide u pravcu M. poimanja antičkog *virtus* kao hrabrosti i muževnosti.

CT2 varira dva preovlađujuća termina: najpre „vrlina“, a potom „sposobnost“. „Vrlina“ kod Dominikovića ima značenje osobine, kvaliteta.

CT3 varira „sposobnost“ i „vrlina“ ali, pored ova dva preovlađujuća termina, ima ukupno 8 leksema, što ga izjednačava sa CT4; ipak, u prevodu Stojanovićeve jednak broj leksema ukazuje na mnogo veću nedoslednost s obzirom na to da se svaka od njih pojavljuje u vrlo malom broju što svakako pokazuje da prevoditeljka nije posvetila dužnu pažnju prevođenju M. terminologije. CT5 pokazuje veći stepen doslednosti jer se dve lekseme pojavljuju 8 puta i 4 puta i pored ukupno 7 leksema.

Kada je reč o leksemi *virtù* jedinstvenu leksemu u prevodu u najvećoj meri očuvao je CT1, slede CT2 i CT3, a na začelju su CT5 i CT4.

6.4.2.3. Termin *fortuna*

U sledećoj tabeli prikazali smo sve slučajeve u kojima se pojavljuje leksema *fortuna* nezavisno od binoma *fortuna – virtù*. Evo odrednice iz Rečnika Matice Srpske:

Fortuna ž tal. 1. sudbina, kob, usud; sreća (prema imenu boginje Fortune iz staro-rimske mitologije). 2. (i fortuna) pokr. Jaki vihor, vihor, oluja. – Gde im bijaše pamet ostaviti kuću samu...sred onakve fortune!

Tabela br. 26 – Termin *fortuna* u *Vladaoca*

IT	CT 1	CT2	CT3	CT4	CT5
È stato meno sulla fortuna	sreća	sreća	sreću	sreću	sreću
Avessino altro dalla fortuna che la occasione	sudbine srećnu okolnost	sreća prilike	sreća prigodu	sudbina srećna prilika (izostavljeno)	sreća povoljna prilika
Ne conobbe altro dalla fortuna che la occasione	sudbina srećnu okolnost	sreće prilike	sreća prigoda	(izostavljeno) srećnim okolnostima	sudbina povoljna prilika
Et fortuna acquiruntur	srećom	srećom	srećom	srećom	srećom
Per fortuna diventano principi	srećom	srećom	sreći	srećnim okolnostima	sreća
Stanno in sulla fortuna	sudbine	sreći	sudbini	sudbine	sudbine
Acquistò lo stato con la fortuna del padre	očevom srećom	srećom očevom	sreći očevoj	srećnoj zvezdi pod kojom je vladao njegov otac	očevoj sreći
In quelli stati che fortuna li aveva concessi	sreća	sreća	srećom	sreće	sreća
Malignità di fortuna	sudbine	sudbine	sudbina	sudbina	sudba
Dependere dalla fortuna d'altri	sreću	sreće	sreći	sreće	sreću
Per fortuna sono ascresi allo imperio	srećom	srećom	srećom	srećom	srećom
così nella cattiva come nella sua buona fortuna . (del principe)	kako kad nije imao, tako i kad je imao sreće .	tako u zloj njegovoj sreći kao i u dobroj.	kako u zloj tako i u dobroj sreći	(izostavljeno)	bilo u dobru ili zlu
Opporsi alla fortuna	sudbini	sudbini	sudbini	sudbini	sudbini

Tabela br. 27 – Doslednost u prevođenju termina *fortuna*

	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
1.	Sreća – 8	Sreća – 11	Sreća – 10	Sreća – 5	Sreća – 8
2.	Sudbina – 5	Sudbina – 2	Sudbina – 3	Sudbina – 4	Sudbina – 3 Sudba – 1
3.				Srećne okolnosti – 1	U dobru i zlu – 1
4.				Srećna zvezda – 1	
5.				(izostavljeno) – 2	

Približno jednak stepen doslednosti u prevođenju lekseme *fortuna* zapaža se u prva tri CT koja variraju lekseme „sreća“ i „sudbina“; CT4 uz ove dve lekseme („sreća“ – 5 puta i „sudbina“ – 4 puta, koristi još i sintagme „srećne okolnosti“, odnosno „srećna zvezda“ – 1 put), dok u dva slučaja potpuno izostavlja ove lekseme. Osim „sreća“ i „sudbina“, CT5 koristi još jednu sintagmu – „u dobru i u zlu“ (jedanput).

Redosled u očuvanju jedinstvene lekseme za termin *fortuna* je sledeći: CT2, CT3, CT1, CT5, CT4.

6.4.2.4. Termin *occasione*

O značenju termina *occasione* kako u *Vladaocu* tako i u *Razgovorima* govori Kjapeli: ovaj izraz uklapa se u potpunosti u uobičajeni narativni jezik, odnosi se na redovan sled prilika koje su manje ili više povoljne i na odabir jedne od njih, ne naročito sigurne, već pogodne (1952: 41).

M. pridaje ogroman značaj u okviru svoje političke misli konceptu *occasione* i posvećuje mu stihove u kojima opisuje priliku sa krilima na nogama, sa povezom od sopstvene kose preko očiju, što znači da je identifikuje ikonografski sa Fortunom. U *Vladaocu*, međutim, ovo poistovećivanje *fortune* sa *prilikom* nema istu validnost kao u *Razgovorima*; M. naime ne želi da prihvati nemogućnost predviđanja u životu političkih organizama: prisustvo elementa *fortune* onemogućava bilo kakav proračun i zato on nastoji da ustanovi i nešto merljivo u događajima koje donosi fortuna: to nešto merljivo upravo je *occasione*, ono što posreduje između fortune i snage. Za Frančeska Erkolea *occasione* je „početna situacija“, „situacija početnog činjeničnog stanja“, „pretpostavka akcije“ i pokazuje kako *occasione* ne zavisi od pojedinca niti je on stvara, već je stvara *fortuna* a koristi je *virtù* (Kjapeli 1952: 41).

Tabela br. 28 – Termin *occasione* u *Vladaocu*

IT	CT 1	CT2	CT3	CT4	CT5
perché el signore, presa occasione dalla rebellione...	(izostavljeno)	priliku	(izostavljeno)	(izostavljeno)	(izostavljeno)
e, non li potendo né contentare né spegnere, perdi quello stato qualunque volta venga l'occasione.	prilika	prigoda	prilika	prvom prilikom	prvom zgodnom prilikom
...non si vede che quelli avessino altro dalla fortuna che la occasione, ... e senza quella occasione la virtù dello animo loro si sarebbe spenta, e senza quella virtù la occasione sarebbe venuta invano.	srećnu okolnost okolnosti okolnost	prilike prilike prilika	prigodu prigode prigoda	srećna prilika srećne okolnosti okolnosti	povoljne prilike prilike prilika
Queste occasioni per tanto feciono questi uomini felici, e la eccellente virtù loro fece quella occasione esser conosciuta;	okolnost okolnost	prilike prilike	prigode prigode	okolnosti (izostavljeno)	prilike priliku
... qualunque volta quelli che sono inimici hanno occasione di assaltare...	prilika	prilika	zgoda	prilika	prilika
... né conobbe altro dalla fortuna che la occasione;	srećna okolnost	prilika	prigoda	srećne okolnosti	povoljna prilika
Dopo questa, aspettò la occasione di spegnere li Orsini...	prilika	zgoda	zgoda	prilika	povoljna prilika
E, presa sopr'a questa occasione, lo fece mettere una mattina...	prilika	prilika	prilika	prilika	prigodna prilika
... per tórre al papa quella occasione;	okolnost	prigodu	mogućnost	mogućnosti	mogućnost
... secondo che l'una o l'altra di queste parte ne ha occasione;	prilike	zgodu	zgoda	priliku	prilika
... e fece, con lo instrumento del duca Valentino e con la occasione della passata de' Franzesi...	slučajem	prigodom	provalom (izostavljeno)	koristeći se upadom (izostavljeno)	iskoristi (izostavljeno)
... bisogna più tempo e maggiore occasione, non sendo tutto uno corpo...	prilika	prilike	podesnija prigoda	povoljnija prilika	povoljna prilika
...perché l'amore ... per essere li uomini tristi, da	prilici	prigoda	kad god im (izostavljeno)	čim iz nje (izostavljeno)	uđe u igru (izostavljeno)

ogni occasione di propria utilità è rotto;					
...quando ne abbi la occasione,	prilike	prilike	prigode	prilika	zgodno (izostavljeno)
... quando si ha l'occasione di qualcuno che operi qualche cosa	prilika	namjeri	priliku	se desi (izostavljeno)	prilika
... e se ci era materia che dessi occasione a uno prudente ...	prilike	prilike	uvjeti koji bi omogućili	mogućnosti	prilika
... et ebbe ciascuno di loro minore occasione che la presente:	priliku	priliku	prilike	prilika	prilika
Non si debba, adunque, lasciare passare questa occasione...	prilika	ove prigode	prigoda	prilika	prilika

Tabela br. 29 – Doslednost u prevođenju termina *occasione*

	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
1.	Prilika – 12	Prilika – 13	Prilika – 4	Prilika – 10	Prilika – 16
2.	Okolnost – 7	Prigoda – 5	Prigoda – 9	Okolnosti – 4	Mogućnost – 1
3.	Slučaj – 1	Zgoda – 2	Zgoda – 3	Mogućnost – 2	(izostavljeno) – 4
4.	(izostavljeno) – 1	Namjera – 1	Mogućnost – 1	(izostavljeno) – 5	
5.			Omogućili – 1		
6.			(izostavljeno) – 3		

Prva tri CT ostvaruju najveći stepen doslednosti u prevođenju termina *occasione* sa „prilika“/„prigoda“ (što su sinonimi); u CT1 nailazimo na „okolnost“ (7 puta) i „slučaj“ (1 put), dok u CT2 srećemo još i „zgoda“ (2 puta) i „namera“ (jedanput). U CT3 srećemo još i „mogućnost“ i „omogućili“ (po jedan put), ali je leksema *occasione* u tri slučaja potpuno izostavljena. „Prilika“ preovlađuje i u CT4 (uz „okolnost“ i „mogućnost“) i CT5 (samo „mogućnost“), ali vrednovanje doslednosti u upotrebi leksema i u jednom i u drugom prevodu, problematičnim čini izostavljanje lekseme u čak 5 odnosno 4 slučaja. Ponovo najveći stepen doslednosti pokazuju CT1, CT2 i CT3.

Najveći stepen doslednosti u prevođenju lekseme *occasione* pokazao je CT1. Slede CT2 i CT3, dok su dva najnovija prevoda „zamenila“ mesta: najpre CT5 pa CT4.

6.4.2.5. Termin *fede*

Leksema koja je verovatno posle *virtù* najviše mučila prevodioce bila je *fede*¹⁰⁸. „Od 18 puta koliko se pojavljuje u *Vladaocu*, ona se nikad ne pojavljuje u religioznom značenju, već uvek u svetovnom značenju lojalnosti prema drugima, kao obećanje, držanje dogovora ili ispunjavanje ugovora i u tom smislu ima pravno značenje“ (De Pol 2013: 3). Za razliku od francuskih prevoda¹⁰⁹ u kojima se najčešće pribegava leksemi *foi*, koja je višeznačna, baš kao i italijanski termin *fede*, problem se javlja za prevodioce na nemački, zbog toga što se *fede* kao verovanje u Boga (ili pak neku vrednost) i *fede* kao svetovni i pravni koncept mogu iskazati različitim leksemama. Često se pak *fede* u prevodu Amloa i dodatno objašnjava tako što se prevodi sa *parole* ili *fidélité* upravo kako se čitaocima ne bi ostavila sumnja da se radi isključivo o „vernosti“ datim obećanjima, a ne o veri u Boga. U ovim delovima Amlo utiče i na prevodioce sa nemačkog koji ga konsultuju. Tako je Amloov prevod na francuski bio od izuzetnog značaja za recepciju ovog dela u Evropi, ali i nakon pet stotina godina od objavljivanja *Vladaoca*, termin *fede* i dalje izaziva poteškoće u tumačenju, pa samim tim i u prevođenju. Ovo je još jedan dokaz da uspeh ovog dela leži ne samo u kapacitetu da rešava već i da stvara poteškoće (De Pol 2013: 7).

Polivalentnost lekseme *vera* prisutna je, kao u većini jezika, i u srpskom: navodimo ovu odrednicu iz Rečnika Matice Srpske:

1. a. uverenje, ubeđenje da postoje natprirodne sile i viša, božanska bića, koja upravljaju univerzumom, religioznost; b. takvo učenje, religija; određena religija, veroispovest.
2. zadata reč, zakletva, obećanje; *zadati tvrdu veru*.
3. a. uverenost da je nešto tačno ili stvarno, odnosno da će se ostvariti, uverenje, ubeđenje; *vera u pobedu*. b. pouzdanje, poverenje: *vera u narod*; dati, zadati veru čvrsto obećati, zakleti se; nikakva *vera, loš, rđav čovek. Primiti na veru*, prihvatiti nešto ko istinito bez dokaza.

---

¹⁰⁸ U Rečniku Akademije dela Kruska iz 1613. ona obuhvata dva glavna semantička područja: „jedna od teoloških istina, na lat. *Fides*, a neki je nazivaju *persuasio*; takođe ima i značenje religija (lat. *fides, religio*); drugo značenje je zakletva, uzdanje (lat. *fiducia*), naklonost, ljubav (lat. *fidélitas, benevolentia*), lojalnost (lat. *fides*), verovanje (lat. *fides*), svedočenje i ponekad jednostavnost“ (De Pol 2013: 3).

¹⁰⁹ De Pol ispituje prevod *Dovernja* iz 1553. godine, *Le Prince de Nicolas Macchiavelli Secretaire et Citoyen de Florence* i prevod iz 1683. čiji je autor Amlo, *Le Prince de Nicolas Machiavel, Secretaire & Citoien de Florence*.

Tabela br. 30 – Termin *fede* u *Vladaocu*

U sledećoj tabeli prikazali smo sve slučajeve u kojima se reč *fede* pojavljuje u *Vladaocu*. Mi smo naišli na 19 pominjanja, iako De Pol govori o 18: verovatno se radi o naslovu XVIII poglavlja u kome se takođe pojavljuje ova leksema, a koju autor nije uzeo u razmatranje.

IT	CT 1	CT2	CT3	CT4	CT5
E se alcuni altri allegassino la fede che il re aveva data al papa [...] respondo [...] circa la fede de' principi e come la si debbe osservare.	reč	vjeru	vjeru	obećanje	obavezao na pomoć
essere senza fede...	reč	vjeri	vjeri	reči	obećanjima
perché le (arme) sono disunite, [...] non timore di Dio, non fede con li uomini...	reči	nevjeru	nevjera	reč	nevernost
Quello che non vinse fu Giovanni Aucut, del quale, non vincendo, non si poteva conoscere la fede;	verna	vjere	vjere	verolomna	vere
Era tenuto Cesare Borgia crudele; non di manco quella sua crudeltà aveva racconcia la Romagna, unitola, ridottola in pace et in fede.	vernost	vjere	vjera	veran	odanost
Debbe per tanto uno principe non si curare della infamia di crudele, per tenere e' sudditi sua uniti et in fede	Umirila je i ulila vere u nju	privela k vjernosti	pokorila	unese duh poverenja	učinila odanom
Quomodo fides a pringipibus sit servanda	da ih održi ujedinjene i ugledne	vjernosti	odanosti	pokorni	odani
Mantenere la fede	veru	vjeru	vjeru	reč	reči
...che della fede hanno tenuto poco conto	veru	vjeru	vjeru	vladalac od reči	vladalac tvrde vere
Osservare la fede	veri	vjeru	vjeru	reči	obećanja
	veru	vjere	vjere	reči	obećanja

Operare contro alla fede	reči	vjernosti	vjernost	pouzdanosti	verom
Debbe [...] uno principe che paia tutto fede...	vera	vjernost	vjernost	pouzdanost	vera
...non predica mai altro che pace e fede	vernost	vjernost	vjernost	reči	veru
conviene bene [...] che sia al tutto ostinato inimico del principe, ad osservarti la fede.	veran	vjeran.	vjeran	da bi tvoju tajnu zadržao za sebe	odan
Ma, quando tu li disarmi, tu cominci ad offenderli, monstri che tu abbi in loro diffidenza, o per viltà o per poca fede	iz nepoverenja	jer im malo vjeruješ	zato što su izdajice	prevrtljivcima	iz nepoverenja
Hanno e' principi, [...] trovato più fede e più utilità in quelli uomini ...	vernost	vjere	vjernost	privrženiji	odaniji
loro maggiormente sono forzati a servirlo con fede...	verno	vjerno	vjerno	verno	odano
posso esprimere con quale amore e' fussi ricevuto [...] con che ostinata fede	verom	vjerom	vjerom	(izostavljeno)	verom

Tabela br. 31 – Doslednost u prevođenju termina *fede*

	CT1	CT 2	CT 3	CT 4	CT 5
1.	Vera Verno vernost – 13	Vjera vjernost – 17	Vjera – 15	Reč – 7	Vera – 7
2.	Reč - 4	Nevjera – 1	Odanost – 1	Veran verno – 2	Odanost – 6
3.	Ugledan - 1	Jer im malo vjeruješ – 1	Pokorila – 1	Obećanje – 1	Obećanje – 3
4.	Nepoverenje – 1		Zato što su izdajice - 1	poverenje – 1	Reč - 1
				Pokorni – 1	Obavezati se – 1
				pouzdanost – 2	Nepoverenje – 1
				Zadržati tajnu – 1	
				prevrtljivci – 1	
				Privrženi - 1	
				Nema – 1	

Najveći stepen doslednosti u prevodu lekseme *fede* nalazimo kod Dominikovića: svuda koristi „vjera“ („vjera“ – 12 puta; „vjernost“ – 5; „vjeran“ – 1, „vjerno“ – 1) i tamo gde nije bilo moguće sačuvati „vjera“ on je sačuvao koren reči: „nevjera“, „vjeruješ“.

Sledeći je Frangeš koji u 15 slučajeva upotrebljava „vjera“ („vjera“ – 10, „vjernost“ – 4, „vjeran“ – 1, „vjerno“ – 1). Pored vjera koristi još 3 termina.

Kod Ristića nailazimo na „vera“ – 7; „vernost“ – 3; „veran“ – 2; „verno“ – 1; „reč“ – 5; u tri slučaja koristi termin koji se razlikuje od dva preovlađujuća.

Rezultat i sa leksemom *fede* potvrđuje naš malopredložni nalaz kada je reč o prevodima leksema *fortuna* i *virtù*: Stojanovićeve posvećuje vrlo malo pažnje doslednosti u prevođenju ovih ključnih termina M. filozofije: iako se „reč“ pojavljuje 7 puta, a „vera“ samo dva, kod nje imamo još 7 različitih termina (uključujući i sintagme), dok je u jednom slučaju reč *fede* izostavljena.

Hronološki najnoviji prevod koherentan je u variranju termina „vera“ i „odanost“ – 7 odnosno 6, ali upotrebljava još 4 različita termina; ipak, doslednost u upotrebi ove dve lekseme ukazuje na pažnju kojom je pristupila ovom pitanju.

U najvećem broju slučajeva istu leksemu za prevod M. lekseme *fede* našli smo u CT2. Slede CT1 i CT3, a potom CT5 i CT4.

6.4.3. Zaključak o prevodima M. specifične terminologije

U narednoj tabeli sistematizovaćemo zaključke do kojih smo došli poredeći prevode ključnih M. termina. CT1 se pokazao kao prevod sa najvećim stepenom doslednosti u prevodu, odnosno prevod sa najvećim stepenom očuvanja jedinstvenog termina u ciljnom jeziku, dok se CT4 pokazao kao prevod sa najvećim brojem leksema za jedan termin. Mišljenja smo da je zbog formalne važnosti ovih termina i potrebe da se zadrži koherentnost sa polivalentnim terminima iz izvornika, kriterijum očuvanja jedinstvene lekseme koja bi i u ciljnom jeziku ukazala na polivalentnu semantiku M. terminologije, trebalo da predstavlja validan kriterijum za ocenu uspešnosti prevoda. Smatramo da je, s obzirom na polivalentnost istih termina i u srpskohrvatskom jeziku, i pored toga što svakako nije bilo moguće u potpunosti očuvati istu leksemu, valjalo pribegavati istoj leksemi svuda gde je to bilo moguće, pa čak i u slučajevima u kojima bi neka druga leksema bila možda i prihvatljivija. Mišljenja smo da je to bio najbolji način da se ukaže na značaj ovih važnih termina iz M. vokabulara i da bi u suprotnom, svaki put kad se pojavi neko drugačije rešenje, valjalo u napomeni ukazivati na to da je jednak termin u pitanju, što je svakako rešenje koje odudara od duha, pa i forme M. dela. U pristupu ovom važnom pitanju najtemeljniji su bili Ristić i Dominiković, dok je Frangeš takođe usvojio prevodilačku strategiju koja se pozitivno odrazila na „komunikativnost“ dela sa čitaocem: prevodilac se čitaocu obratio i ukazao mu na problematiku rešavanja ovog pitanja, ponudivši različita rešenja za pojedine termine. Čitalac je na taj način dobio od prevodioca „signal“ da svaki put kad naiđe na neko od ponuđenih rešenja poveže taj prevod sa jedinstvenim terminom iz izvornika.

6.5. Strategije arhaizacije/modernizacije i lokalizacije/postranjivanja u prevodima

Vladaoca

6.5.1. Uvod

Kao što smo već videli u trećem poglavlju naslovljenom „Šta se ponovo prevodi?“, M. *Vladalac* je delo koje je veoma teško svrstati u određen književni pravac, a možda bi bilo najtačnije svrstati ga u istorijske tekstove ne samo po godini nastanka, već i po značaju kako u izvornoj tako i u brojnim ciljnim kulturama.

Svi prevodi *Vladaoca* koji čine korpus našeg istraživanja nastali su u XX veku, osim najnovijeg prevoda koji je iz 2009. godine. U pitanju su, dakle, dijahronijski prevodi. Kada je u pitanju M. delo na srpskom jeziku, ne možemo uopšte ni govoriti o sinhronijskim prevodima za razliku od prevoda na engleski ili francuski koji su nastajali gotovo istovremeno sa izvornikom. Ono o čemu svakako možemo govoriti jeste pristup prevodilaca u smislu usvajanja odgovarajućeg konzervatorskog ili modernizujućeg pristupa (*historicizing or retentive translation* i *modernising or re-creative translation*) (Holms 1972: 105), odnosno o postranjujućoj ili podomaćujućoj strategiji (Šlajermaher 2003; Venuti 1998).

S obzirom na istorijsku plitkost srpskog jezika (Piletić 1997: 7), očigledna je nemogućnost jezičkog uvremenjavanja izvornika i prevoda iz tako udaljenih vremenskih epoha. Svaki od pet prevodilaca *Vladaoca* neminovno se našao pred pitanjem na koji način da pristupi prevodu jezika *Vladaoca*: osim svesti o važnosti dela i mnogostrukim slojevima kojima se tokom vekova ono zaogrnilo, prevodioci su svakako bili svesni činjenice da bi valjalo, i u jezičkom smislu, da odgovore na izazov dela od pre pet stotina godina.

Jednako, kada govorimo o pristupu prevodima sa stanovišta vremenskog faktora, odnosno odabira odgovarajućeg pristupa istorijskom tekstu kakav je *Vladalac*, samo delimično možemo govoriti o arhaizaciji ili modernizaciji prevoda. Naravno da je pitanje procene prevoda *Vladaoca* na engleski nešto potpuno drugačije s obzirom da su u pitanju dijahronijski prevodi u izuzetno širokom vremenskom rasponu; prevodi na srpski takođe su i dijahronijski, ali su svi obuhvaćeni vremenskim rasponom od 102 godine (od 1907. do 2009), kada nije bilo bitnijih promena u istorijskom razvoju jezika. Videćemo da su se svi prevodioci uglavnom opredeljivali za osavremenjujući prevod, a da je namerno arhaizovao jezik prevoda jedino Dominiković.

6.5.2. Arhaizacija u prevodima *Vladaoca*

Svoju prevodilačku strategiju osavremenjavanja prevoda objavljuje otvoreno u *Napomeni* jedino Frangeš, koji govori o „pokušaju da se klasični Machiavellijev traktat što više približi modernome čitaocu, pa je u tu svrhu prevodilac nastojao dati što točniji prijevod [...] i nije išao za tim da arhaičnost misli pojača tobože arhaičnom formom, uvjeren da starinski tekst zadržava svoje obilježje i kad se prevede modernim jezikom“ (1983: 146). Ristić nas u svom *Predgovoru* ne izveštava o usvojenom prevodilačkom pristupu, ali zaključujemo iz njegovog prevoda da je u pitanju modernizujući prevod. On ne sprovodi namernu arhaizaciju, već prevod arhaično zvuči tek u pojedinim delovima u kojima se služi leksemama koje su danas van govorne upotrebe i pripadaju književnom registru; dokaz za to je i veliki broj reizdanja Ristićevog *Vladaoca*, koja su leksički i sintaksički ažurirana. Isto važi i za dva najnovija prevoda, dok je od svih pet prevoda, jedini koji namerno arhaizuje prevod Filip Dominiković; ovaj prevod je ujedno i jedini prevod koji nije opstao, odnosno ne postoje podaci o tome da je ponovo štampan, makar i u redigovanom obliku. Pristupi u dva poslednja prevoda na istoj su liniji: dve prevoditeljke tek povremeno i vrlo blago patiniraju prevod, kao da ih sam tekst na to „primorava“. Naravno da svest o pripadnosti *Vladaoca* određenom žanru opredeljuje ovakav pristup.

6.5.2.1. Prevod Miodraga T. Ristića

Na naše pitanje koje se tiče odabira prevodilačke strategije delimično je odgovoreno u delu stilske analize (6.3) u kojoj smo se bavili jezičkim elementima u okviru procene kvaliteta prevoda. Videli smo da su M. složenu sintaksu u najvećoj meri reprodukovali Ristić i Dominiković, dok je Frangeš, i pored jasno deklarisanog stava o modernom jeziku prevoda, ipak uglavnom zadržavao složenost M. rečenice.

Prevod M. Ristića, i kada se čita u izvornom obliku, sasvim je moderan, čitljiv i lako razumljiv. Jedino što odstupa od savremene jezičke norme jesu pojedini leksički i morfološki arhaizmi, kao i zastarela pravopisna pravila koja su se od vremena prevoda više puta menjala. Nailazimo i na pojedine sintaksičke arhaizme, a uverili smo se u delu stilske analize da je Ristić najviše poštovao M. sintaksu. Reprodukovanje M. sintaksičkih struktura i izmeštanje pojedinih reči na početak ili kraj rečenice u službi je prevodilačke strategije poštovanja izvornika: prenošenjem ovakvih konstrukcija Ristić je „arhaizovao“ prevod time što M. složenu sintaksu nije uprošćavao, odnosno nije *Vladaoca* pojašnjavao čitaocu u ciljnoj kulturi.

Izdvojili smo iz Ristićevog *Vladaoca* sledeće arhaizme:

1. pravopisni i leksički oblici: *ma da; u mesto; protivu; predpostavlja; rasmotrili; od hrđavih strana; s toga; u opšte, s polja, aziskih vojnika, da se bori s gladiatorima; Luji XII; vasdan; i ako; gramzljivost; koji opsađivahu Gaetu; ulučivši za to priliku, pogađaju celu opštost, omrznut od opštosti; naši ocevi, grafica od Forli; i slično.*

2. fonološki ili morfološki: *šilje ih; završujem; maćedonska kraljevina; ne umednu; koga uzede ujak; Agatokle Sičilijanac; ratovao u Sičiliji; pomoću svirepstava; ne izmenjuje, doživljuje pre svoju propast; narodnja i slično.*

3. sintaksički: *dospeti vrlini onih kojima podražavaš; dospeti svojoj meti; da joj drugi podražavaju; hoteći načiniti svog sina velikim vojvodom; hoteći osigurati; hoteći da sačuva državu živeo je, detetom i mladićem; ime koje porađa preziranje; završujem; načinjen carem protivu vojnika; podražavati lisici i lavu; i ako se podela Lombardije sa Mlečanima mogla da izvini time i slično.*

I pored ovih arhaizama, prevod M. Ristića je prijemčiv za savremenog čitaoca, a arhaizmi mu daju dozu patine neophodnu za prevod istorijskog teksta kakav je *Vladalac*.

6.5.2.2. Prevod Filipa M. Dominikovića

Kao što smo već istakli u poglavlju „Zašto se ponovo prevodi?“ (2.3), jezički razlozi se kao povod za novi prevod (iako ne eksplicitno deklarisan), navode jedino i isključivo u odnosu na jedan

od pet prevoda, a to je CT2, odnosno prevod Filipa Dominikovića iz 1918. godine. Frangeš ga opisuje kao „zastareo“ i nedovoljno veran, dok mu Grubiša, autor trećeg prevoda, zamera na isticanju retoričkih ukrasnih i metaforičkih elemenata i na bukvalnosti pristupa u prevođenju pojedinih ključnih termina iz M. vokabulara (Grubiša 2018: 10; Frangeš 1980: 146). Dominiković se očigledno odlučuje za prevodilačku strategiju u kojoj biva pod uticajem *ars rethorica* koju koristi u svom delu i Makijaveli, i kako bi pratio sve delove M. govora koji su načinjene po uzoru na Cicerona, on se odlučuje da u metatekstu koristi arhaični jezik. To se može objasniti namerom da se ovo „zborenje o državotvornim stvarima“ prikaže upravo namerno visokoparno ili svečano, kako i priliči formi koju je uveo Ciceron (Grubiša 2018: 11); iz tog razloga se Dominiković odlučuje za ovakvu strategiju, iako o tome ne govori u svom paratekstu (kao što obrazlaže zbog čega se odlučio za termin *knez* i zašto u prevodu ne pribegava fusnotama). Zaključujemo na osnovu Dominikovićevog obrazovanja i pripadnosti plemićkom staležu da je i ovaj arhaizujući prevod takođe bio namenjen „izobraženoj“ publici i da je stoga smatrao da nema potrebe da deklariše svoju prevodilačku strategiju. Ono što Dominikovićev prevod razlikuje od Ristićevog je namerna arhaizacija, koja bi se na skali arhaizacije Džonsa i Tarnera mogla nazvati „ažuriranom arhaizacijom“, kada se koristi jezik koji nije savremen, ali je iz perioda nakon izvornog teksta (Džons i Tarner 2004: 161). Dominiković „oponaša“ jezik prethodnog stoleća, u pitanju je Vukov jezik i jezik njegovih savremenika, a brojni leksički i gramatički oblici u ovom prevodu asocijativno se, u kolektivnom nesvesnom današnjeg čitaoca, mogu povezati sa Vukovim prevodom *Novog zavjeta* (1847) i Daničićevim prevodom *Starog zavjeta* (1865).

6.5.2.2.1. Morfosintaksička sredstva

Dominiković arhaizaciju postiže najviše arhaičnim oblicima padeških nastavaka: *kakovijeh, drugijeh, svetlijeh*; obilnom upotrebom imperfekta i pluskvamperfekta – *izvršivahu, šiljahu, podražavahu, znadijahu, donasaše, ne bijaše došao, dopriješe*; arhaičnim oblikom veznika namerne rečenice *eda bi* sa značenjem *kako bi*; predlogom *s* u obliku *š – š njima; živući tu – živeći*; da onaj *te* ih osvoji – onaj *koji* ih osvoji; ako ga ne *omraze* vanredne mane – *omraziti* u značenju „učiniti mrskim“; danas zastarele padeško-predloške konstrukcije: podnašati zlovolje *proti novomu knezu* – (proti + dativ); *bit će mu posledicom* sigurnost i sreća njegova; *I ako dioba što ju je učinio s Mlečićima zaslužuje da je se opravda*; za koga se je odlučio – enklitika na početku zavisne rečenice/enklitika ispred povratne zamenice; a to mu počinje *radati mržnjom* kod podanika; još i to *radja olakotnošću* – arhaična glagolska sintagma; *ne prestupiti poretka svojijeh pređa, upotrijebivši priliku odmetnuća*.

6.5.2.2.2. Arhaični pravopisni i leksički literarizmi

Pored arhaičnih morfosintaksičkih oblika, Dominikovićev prevod obiluje pravopisnim i leksičkim literarizmima, od kojih navodimo tek nekoliko primera:

Vaša prijaznost; da ga učini *obljubljenijem* istinitost gradiva; *ne ću* da se drži *preuzetnošću*; što je vojvoda Lodovico *zahalabučio na medji*; da se mogu *uteći* bliskoj pomoći kneževoj; koji bijahu *oplijenjeni*; *oduzimlje* polja; *mogućnik*; *prinuždeni*; još i to *radja olakotnošću*; ako ko *zavojšti* na njih; ispuštajući dakle *umišljenosti* o knezu; *dospjeti u pogibao* svakom prvom prilikom.

Dominiković je svesno pristupio arhaizaciji prevoda sa namerom da ga približi vremenskoj epohi u kojoj je ono nastalo. Iz ovog razloga, prevod za današnjeg čitaoca predstavlja gotovo nečitljivo štivo, što je svakako i glavni razlog nestanka ovog prevoda sa izdavačkog tržišta. Rekli bismo, ipak, da i sud o ovom prevodu valja revidirati u svetlu novih teorijskih saznanja u okviru RS-a, koja zagovaraju autonomiju i pravo na postojanje svakog prevoda koji odabirom odgovarajuće strategije može biti komplementaran ili suplementaran drugim prevodima. Prema najprisutnijoj teorijskoj hipotezi RS-a, Bermanovoj hipotezi, zasnovanoj na istoričnosti i progresivnom razvoju kvaliteta prevoda, i ovaj prevod bi predstavljao tek jedan korak na putu ka „savršenom, velikom prevodu“: njegova specifičnost je u tome što predstavlja neku vrstu iskoraka, eksperimenta, pokušaja

da se Makijaveli prevede i privede što je najbliže moguće svom vremenu, i stoga bi sud o ovom prevodu, pre nego na razumljivosti i prijemčivosti, valjalo temeljiti na vrednostima koje prevazilaze naš sadašnji trenutak; trebalo bi ga posmatrati, baš kao i *Vladaoca*, kao delo nastalo u posebnom istorijskom trenutku i sa posebnom svrhom. Ne postoje nikakvi podaci o tome da li je Dominiković bio u prilici da se upozna s prvim prevodom ovog dela; malo je verovatno da nije, s obzirom na obrazovanje, poreklo i diplomatsku aktivnost, što mu je, osim prevodilaštva i Makijavelija, bilo zajedničko s Ristićem. Možemo pretpostaviti da je delom i njegova diplomatska aktivnost uticala na odabir *Vladaoca* kao dela u čijem prevodu je želeo da se okuša, a da je patriotsko osećanje iznedrilo prevodilačku strategiju „programskog“ prevoda: svrha prevoda bila je da, u osvit raspada Austrougarske, pozove na slobodu svoje domovine (baš kao M. na oslobađanje Italije). S tim ciljem je i ovakvo programsko opredeljenje iznedrilo ovaj arhaičan prevod retoričkog tona.

Iz sprovedene stilske analize, videli samo da ovakva arhaizacija, koja svakako za savremenog čitaoca predstavlja otežavajući činilac za razumevanje, ipak ne predstavlja prepreku za transpoziciju jezika i stila *Vladaoca*: visok stepen formalne ekvivalencije čini ovaj prevod leksički i semantički adekvatnim, kao i gramatički i jezički korektnim. Stoga on ostaje kao validno svedočanstvo o određenom istorijskom trenutku.

6.5.2.3. Prevod Ive Frangeša

Frangeš u *Napomeni* objašnjava svoju strategiju modernizovanja prevoda:

Da olakša čitanje, prevodilac je tekst sjekao u odlomke i popratio ga bilješkama. Nije išao za tim da arhaičnost misli pojača tobože arhaičnom formom, uvjeren da starinski tekst zadržava svoje obilježje i kad se prevede modernim jezikom. Samo na nekoliko mjesta poslužio se prevodilac izrazima uzetim iz nekadanjega književnog jezika hrvatskog. Stoga je namjerno lomio rečenicu, ubacivao osobna imena gdje su zamenice bile nejasne, uklanjao suvišne veznike, čuvajući uza sve to, gdje god je to mogao, tipične osobine Machiavellijeva izraza. Tako prevodilac ostavlja ovaj prijevod osvjedočen da nije ošteti original. Je li uspio i nešto više, sudit će drugi¹¹⁰ (1980: 146).

Za izdanje prevoda iz 1975. godine, Frangeš nas obaveštava da je prevod redigovan, ali da je zadržao osnovnu liniju prvog izdanja.

Frangeš jedini od svih prevodilaca deklarativno objavljuje svoju prevodilačku strategiju. Videli smo iz stilske analize ovog prevoda da je Frangeš i pored toga što je „lomio rečenice i uklanjao suvišne veznike“ ipak sačuvao „tipične osobine M. izraza“ (1980: 146). Frangešov prevod, kasnije redigovan, i danas je prijemčiv čitaocima.

U tekstualnoj analizi (6.3) videli smo na koji način je Frangeš prevod modernizovao: lomio je odlomke i pojedina mesta pojašnjavao. Kada je reč o VII poglavlju, videli smo da se prevod odlikuje analitičkim pristupom i pribegavanjem tehnici pojašnjavanja, u 3. segmentu je iskaz donekle modifikovan dodavanjem interpunkcijskog znaka za jače isticanje, crte. Frangeš je u pojedinim delovima rečenični red menjao (6.3.2) i nije se striktno držao M. sintaksičke organizacije. Najčešće je pribegavao tehnikama upotrebe arhaizama, literarizama, odnosno inverzije:

Kad sam se, dakle, zaželio pokloniti Velemožnosti Vašoj s nekim dokazom *privrženosti* moje...;

...*podastirem ih* vašem gospodstvu...;

---

¹¹⁰ Istih prevodilačkih nazora drži se i Tim Parks: navodi da je krenuo od M. izjave da svoj spis neće ukrašavati i da mu je ova namera poslužila kao vodilja u prevodenju teksta u kome je pokušavao, gde god je to bilo moguće, da oslobodi tekst od arhaizama i neobičnosti (*corrosive quaintness*) starijih engleskih verzija, kako bi došao do esencijalnog značenja originala i isporučio ga u pravom obliku (Parks 2009: xl). Potpuno suprotnu strategiju usvaja Mansfeld: uz nameru da zadrži konotacije pojedinih od čuvenih M. termina, on navodi da želi da sačuva ukus M. stila kroz očuvanje nekih od njegovih omiljenih izraza, „nabreklih“ rečenica i ponešto od složene gramatike. „Ako se rezultat čini pomalo staromodnim, i treba. Makijavelijev tekst će živeti i bez naše pomoći, a nestaće ako ga ugušimo onom gostoljubivošću koja mu omogućava da živi s nama samo pod našim uslovima“ (Mansfeld 1998: xvi).

Neka prihvati stoga *Velemožnost Vaša* ovaj skromni dar s onakvim *čuvstvima* s kakvim ga ja *potkućujem*; a ako ga potanko proučite i pročitate, *odat će Vam žarku moju želju da se Vi dovinete* one veličine što Vam je obećava sreća i ostala *svojstva Vaša*.

Naveli smo tek ovaj primer iz pisma Vetoriju kako bismo ukazali upravo na tu blagu arhaizaciju i literarizaciju koju u svom objašnjenju Frangeš i pominje i koja provejava čitavim njegovim prevodom. Na taj način, Frangešov prevod zadobija i posebnu književnu vrednost, a naša analiza je pokazala da je njegov prevod, upravo kao prevod na sredini puta u nizu prevoda *Vladaoca*, krenuo „srednjim putem“: i po pitanju gramatičke tačnosti i leksičke adekvatnosti. U skladu sa pretpostavkom o večnoj promenljivosti prevoda (Topia 1999: 3), mogli bismo reći da se i percepcija ovog prevoda menjala u zavisnosti od čitalačke publike i recepcije u različitim vremenima: današnjim čitaocima ovog prevoda, koji su se najvećim delom obrazovali uz upotrebu ekavice, prevod može zvučati arhaično, zbog ijekavice koja se povezuje sa epskom narodnom poezijom, jezikom Vuka i Đure Daničića, kao i sa prevodom Biblije. U tom smislu i srpskohrvatski prevodi na ijekavici koji su i danas dostupni na srpskom tržištu (uglavnom u bibliotekama), mogu zadobiti i izvesnu „dodatu vrednost“, naročito kada je reč o istorijskim tekstovima kakav je *Vladalac*.

6.5.2.4. Prevodi Jugane Stojanović i Jelene Todorović

Sa stanovišta arhaizacije odnosno modernizacije prevoda, i prevod J. Stojanović iz 1976. i J. Todorović iz 2009, u potpunosti slede savremeni jezik i jedino čime ga donekle patiniraju i arhaizuju jesu pojedine lekseme književnog registra s arhaičnim prizvukom. Tako je CT4 prošaran tek ponekom leksemom poput: *svetlo lice, blagoizvoleti, sudba* i slično.

Veći stepen ovakvog postupka zapažamo u prevodu J. Todorović: *golema zburadost sudbine, pride, nevaljalština, veroloman, javna pokuda i omraza; valja da se oslanja, zverinje, verolomstvo, slavoljublje, suženica, delati u korist naroda, skončati, okuraženi* i tako dalje. Tu su i pojedini idiomi arhaičnog zvučanja – *biti tvrde vere, smutiti pamet ljudima, držati se majčinog skuta*.

Zapažamo u ovom prevodu i izvestan broj žargonskih izraza/dijalektalizama koji mu daruju izvesnu komunikativnu snagu i ostvaruju efekat posebne afektivne obojenosti, što može na neki način da predstavlja kompenzaciju na nivou čitavog dela za brojne toskanizme prisutne u M. jeziku: *gagrica, laktaroš, gulikoža, ženski petko* i slično.

6.5.3. Novi prevod prema reviziji (redigovanom prevodu)

6.5.3.1. Uvod

S obzirom na činjenicu da je prvi prevod *Vladaoca*, čiji je autor Miodrag Ristić, doživeo veliki broj izdanja u redigovanoj verziji Momčila Savića¹¹¹, opravdano nam se postavilo pitanje u kojoj meri osoba koja rediguje tekst suštinski utiče na postojeći prevod. Već sama činjenica višedecenijske dugovečnosti ovog prevoda predstavlja donekle i potvrdu njegove vrednosti, no ipak, navešćemo u ovom odeljku nekoliko odlomaka iz kojih ćemo razmotriti i ovo pitanje sa stanovišta RS-a. Na kraju analize, pokušaćemo da damo odgovor na pitanje da li je redigovani prevod zaista samo revizija, odnosno produkt koji sadrži mali broj intervencija, sitnih korekcija prvog prevoda i tek neophodno sintaksičko-stilsko ažuriranje ili pak svaka revizija prevoda nužno mora da sadrži i određeni stepen adaptacije sa značajnim brojem izmena, što bi moglo da ukaže na to da je izvornik, a ne prevod koji se rediguje, zapravo „polazni“ tekst (Gambije 1994: 416). Gambije i novi prevod uslovno posmatra kao vrstu intervencije na postojećem prevodu „koja ima za cilj efikasniju komunikaciju, dok jedino novi prevod dodaje ovoj sociokulturnoj dimenziji i istorijsku dimenziju time što u tekst unosi vremenski uslovljene izmene“ (Gambije 1994: 2). Mnogi teoretičari u okviru RS-a smatraju da redigovana izdanja nastoje da ojačaju validnost prethodnog prevoda, dok novi prevodi snažno dovode

---

¹¹¹ Broj izdanja ove redigovane verzije nemoguće je utvrditi prostim kataloškim pregledom: naime, u podacima o prevodu, uvek se navodi samo ime prevodioca, ali ne i redaktora.

u pitanje tu validnost jer potvrđuju želju da se određeni tekst približi čitaocu (Pim 1998: 83). Razlozi za ponovna štampanja istog prevoda često su i ekonomske prirode, a danas zahvaljujući „fabrici prevoda“ knjige se mogu „reciklirati“ u različite svrhe i svakako postoji opasnost da će recikliranje već postojećih prevoda biti isplativije od objavljivanja novih prevoda koji donose varijacije i predstavljaju suplementarne verzije (Koskinen i Paloposki 2003: 27). Ponekad naručilac prevoda značajno opredeljuje prevodilačku strategiju i može od prevodioca da zahteva da radi sa specifičnim izvornim tekstom i sa određenom diskurzivnom strategijom kako bi se ojačala posebna ideologija. Isto tako, izdavač kome je zarada osnovni motiv može da odluči da uštedi na troškovima novog prevoda tako što će ponovo objaviti prethodni prevod koji se dobro pokazao na tržištu, čak i u revidiranoj verziji (Venuti 2013: 97).

U okviru italijanske traduktologije u upotrebi su termini *rifacimento* i *restauro*, što bi odgovaralo našim prevodnim ekvivalentima *prerada* odnosno *obnova*¹¹².

6.5.3.2. Prevod Miodraga T. Ristića u redigovanoj verziji Momčila Savića

Izdvojili smo nekoliko odlomaka iz prevoda Miodraga Ristića i revizije Momčila Savića. Posmatraćemo uočene promene, a u tabelama smo ostavljali celovite odlomke iz tekstova prevoda kako bismo pokazali koliki je udeo unetih promena i na kvantitativnom planu. Svaka od prikazanih tabela predstavlja određeni odlomak iz datog poglavlja: brojevi u tabelama označavaju uočene razlike između prevoda i revizije, a slede i komentari o uočenim razlikama.

Tabela br. 32 – Poređenje prevoda i revizije na odabranim odlomcima *Vladaoca* (Posveta)

IT	Prevod: M. Ristić	Revizija: M. Savić
Nigolaus Maclavellus ad magnifigum laurentium Medigem	Nikola Makiaveli svetlom Lorencu De Medići	Nikolo Makijaveli svetlom Lorencu De Medićiju
E, benché io iudichi questa opera indegna della presenzia di quella, tamen confido assai che per sua umanità li debba essere accetta, considerato come da me non li possa esser fatto maggiore dono, che darle facultà di potere in brevissimo tempo intendere tutto quello che io in tanti anni e con tanti mia disagi e pericoli ho conosciuto.	I ma da smatram da ovo delo nije dostojno da Vam se prikaže, ja se ipak nadam da ćete ga Vi, po svojoj dobroti, primiti, uzevši u obzir da Vam ja ne mogu dati većeg poklona do li da vam dam mogućnosti da možete, za vrlo kratko vreme, da upoznate sve ono što sam ja za tolike godine i sa toliko svojih napora i opasnosti saznao. 1	I mada smatram da ovo delo nije dostojno da Vam se prikaže, ipak se nadam da ćete ga Vi, po svojoj dobroti, primiti, imajući u vidu da Vam ja ne mogu dati većeg poklona osim mogućnosti da možete upoznati za vrlo kratko vreme sve ono što sam ja saznao za tolike godine i sa toliko svojih napora i izlaganja opasnosti.1
La quale opera io non ho ornata né ripiena di clausule ample, o di parole ampullose e magnifiche, o di qualunque altro lenocinio o ornamento estrinseco, con li quali molti sogliono le loro cose descrivere et ornare; perché io ho	Ja nisam ovo delo ukrasio ni pretrpao zvučnim rečenicama ili naduvanim i sjajnim rečima, ili ma kakvim drugim veštačkim ili spoljašnjim ukrasom, kojima mnogi imaju običaj 2 pisati svoj dela i ukrašavati ih; jer ja	Ovo delo nisam ukrasio ni pretrpao zvučnim rečenicama ili naduvenim i sjajnim rečima, ili ma kakvim drugim veštačkim ili spoljašnjim ukrasom, što mnogi imaju običaj 2 jer ja sam hteo da ili nikakva stvar ne ulepšava

¹¹² Franka Kavanjoli, italijanska prevoditeljka i teoretičarka prevođenja, govori o tome kako joj je izdavač Vinčenco Kampo ponudio da ponovo prevede Bejkonov esej (*Of Gardens*), ali je ona, nakon pažljivog pregledanja prevoda Ade Prospero, odlučila da savetuje izdavaču da ponovo objavi postojeći prevod, prihvatajući se zadatka da prione na reviziju, odnosno obnovu, u čemu je „bila vođena izborom prevodilačke intertekstualnosti [...] koja svedoči o iskrenom uvažavanju prevoda koji čuva *air du temps* nekog drugog vremena, prevoda koji je mnogo bliži Bejkonovom punozvučnom jeziku nego što bi to mogao da bude novi prevod sačinjen u prvoj deceniji XX veka” (Kavanjoli 2014: 29).

<p>voluto, o che veruna cosa la onori, o che solamente la varietà della materia e la gravità del subietto la facci grata.</p>	<p>sam hteo da ili nikakva stvar ne ulepšava moje delo ili da ga samo različnost pitanja i ozbiljnost predmeta učini prijatnim.3</p>	<p>moje delo ili da ga učine prijatnim samo novina građe i ozbiljnost predmeta 3</p>
<p>Né voglio sia reputata presunzione, se uno uomo di basso et infimo stato ardisce discorrere e regolare e' governi de' principi; perché così come coloro che disegnano e' paesi si pongano bassi nel piano a considerare la natura de' monti e de' luoghi alti, e per considerare quella de' bassi si pongano alto sopra monti, similmente a conoscere bene la natura de' populi bisogna esser principe, et a conoscere bene quella de' principi bisogna esser popolare.</p>	<p>Ne želim da se smatra za sujetu što se čovek niskog i vrlo neznatnog porekla usuduje da govori i raspravlja kako vladari treba da upravljaju; jer kao što se, oni koji slikaju zemljište, stavljaju u nizinu da posmatraju prirodu bregova i visokih mesta, i, kao što se, da bi posmatrali niske predele, penju na bregove, isto tako, da se dobro upoznaju narodi, treba biti vladalac, a da se upoznadu vladaoci treba biti čovek iz naroda.4</p>	<p>Ne želim ni da se smatra za sujetu što se čovek niskog i vrlo neznatnog porekla usuduje da govori i raspravlja o tome kako vladaoci treba da upravljaju; jer kao što oni koji slikaju zemljište silaze u nizine da posmatraju prirodu bregova i visokih mesta, i kao što se penju na bregove da bi posmatrali niske predele, tako isto treba biti vladalac da se dobro upoznaju narodi, i biti čovek iz naroda da se upoznaju vladaoci. 4</p>
<p>Pigli adunque vostra Magnificenzia questo piccolo dono con quello animo che io lo mando; il quale se da quella fia diligentemente considerato e letto, vi conoscerà drento uno estremo mio desiderio, che Lei pervenga a quella grandezza che la fortuna e le altre sua qualità li promettano.</p>	<p>Neka primi, dakle, Vaša Svetlost 5 ovaj mali dar sa onom usrdnošću sa kojom vam ga ja šaljem. On će Vam, ako ga budete pažljivo rasmotрили i čitali, pokazati moju veoma veliku želju da dospete do one veličine koju Vam sreća i ostale Vaše osobine obećavaju.</p>	<p>Dakle, neka Vaša Svetlost primi 5 ovaj mali dar sa onom usrdnošću sa kojom ga ja šaljem. On će Vam pokazati, ako ga budete pažljivo razmotрили i čitali, moju žarku želju da dospete do one veličine koju Vam sreća i ostale vaše osobine obećavaju.</p>
<p>E, se vostra Magnificenzia dallo apice della sua altezza qualche volta volgerà li occhi in questi luoghi bassi, conoscerà quanto io indegnamente sopporti una grande e continua malignità di fortuna.</p>	<p>I, ako Vaša Svetlost, bude koji put sa Vaše visine 6 upravila svoj pogled u ove nizine, uvideće kako nepravedno podnosim veliko i stalno neprijateljstvo sudbine.</p>	<p>A, ako Vaša Svetlost, sa visine na kojoj je, 6 pravi koji put svoj pogled u ove nizine u kojima se nalazim, uvideće kako nepravedno podnosim veliko i stalno neprijateljstvo sudbine.</p>

1. U prvom izdvojenom odlomku zapažamo nekoliko razlika: *mada* je zamenilo pravopisno zastareli oblik *ma da*; „uzevši u obzir“ je postalo „imajući u vidu“; redosled reči u objekatskoj rečenici koja sledi u potpunosti je očuvan kod Ristića za razliku od Savićeve redigovane verzije.

2. Čitavu odnosnu rečenicu „kojima mnogi imaju običaj pisati svoja dela i ukrašavati ih“, Savić skraćuje u „što mnogi imaju običaj“. Ristić je i ovde potpuno očuvao red reči u rečenici.

3. Ristić je očuvao i interpunkciju, odnosno ostavio tačku zarez ispred uzročne rečenice koju uvodi veznik *perché*: u dvema objekatskim rečenicama koje su u naporednom rastavnom odnosu potpuno je očuvan red reči odnosno izmeštanje predikata na kraj rečenice što se kod Savića ponovo gubi.

4. I ovde je kod Ristića očuvana složena rečenica: u drugoj naporednoj rečenici, upravna je na kraju složene rečenice, a prethode joj zavisne rečenice (uzročna i namerne –“perché così come coloro che disegnano e' paesi si pongano bassi nel piano a considerare la natura de' monti e de' luoghi alti, e per considerare quella de' bassi si pongano alto sopra monti, similmente a conoscere bene la natura

de' populi bisogna esser principe, et a conoscere bene quella de' principi bisogna esser popolare“). Savršena simetrija M. rečenične strukture potpuno je reprodukovana u prevodu, za razliku od Savićeve revizije u kojoj je sintaksički red normiran.

5. Red reči je očuvan kod Ristića. Pravopisno zastareli oblik *rasmotrili* zamenjen je oblikom *razmotrili*; „veoma velika želja“ je pretvoreno u literarizovano „žarka želja“.

6. U ovom primeru je Savić očuvao red reči u rečenici, odnosno sačuvao mesto predikata.

Tabela br. 33 – Poređenje prevoda i revizije na odabranim odlomcima *Vladaoca* (III pog.)

IT	Prevod: M. Ristić	Revizija: M. Savić
<p>III. De principatibus mixtis</p> <p>Ma nel principato nuovo consistono le difficoltà. E prima, se non è tutto nuovo, ma come membro, che si può chiamare tutto insieme quasi misto, le variazioni sua nascono in prima da una naturale difficoltà, la quale è in tutti e' principati nuovi: le quali sono che li uomini mutano volentieri signore credendo migliorare; e questa credenza gli fa pigliare l'arme contro a quello; di che s'ingannono, perché veggono poi per esperienza avere peggiorato.</p> <p>Il che dipende da un'altra necessità naturale et ordinaria, quale fa che sempre bisogni offendere quelli di chi si diventa nuovo principe, e con gente d'arme, e con infinite altre iniurie che si tira drieto el nuovo acquisto; in modo che tu hai inimici tutti quelli che tu hai offesi in occupare quello principato, e non ti puoi mantenere amici quelli che vi ti hanno messo, per non li potere soddisfare in quel modo che si erano presupposto, e per non potere tu usare contro di loro medicine forti, sendo loro obbligato; perché sempre, ancora che uno sia fortissimo in sulli eserciti, ha bisogno del favore de' provinciali ad intrare in una provincia.</p>	<p>GLAVA III O mešovitim vladavinama.</p> <p>Ali teškoće leže u novoj vladavini. 1 I najpre, ako nije sa svim nova, nego je, kao deo celine koja se gotovo može nazvati mešovita, rađaju se promene, prvo zbog jedne prirodne teškoće, koja se nalazi u svima novim vladavinama 2: a to je da ljudi rado menjaju gospodara, nadajući se da će im biti bolje, i zbog ovoga verovanja uzimaju oružje protivu njega; u čemu se varaju, jer posle vide iz iskustva da im je gore.</p> <p>To zavisi od druge jedne prirodne i obične potrebe, koja čini da se uvek moraju uvrediti oni kojima se postaje nov vladalac 3 i zbog vojnika i zbog neizbrojnih drugih povreda 4, koje povlači za sobom nova vladavina; tako da su ti neprijatelji svi oni koje si uvredio osvajajući tu kneževinu 5, a ne možeš da zadržiš kao prijatelje 6 one koji su te tu doveli, zato što ne možeš da ih zadovoljiš u onoj meri kako su oni zamišljali, i što ne možeš da upotrebiš protivu njih jake mere, pošto si im obavezan; jer, uvek i onda kad je neko veoma jak vojskom, potrebna mu je naklonost stanovništva da uđe u kakvu pokrajinu.</p>	<p>GLAVA III. O mešovitim monarhijama.</p> <p>Ali teškoće leže u novoj monarhiji. 1 I, pre svega, ako vladavina nije sasvim nova, već je, kao deo celine (koja se gotovo može nazvati mešovitom), rađaju se promene, najpre zbog jedne prirodne teškoće, koja se nalazi u svima novim kneževinama 2: Ijudi rado menjaju gospodara nadajući se da će im biti bolje, i zbog ovoga verovanja prihvataju se oružja protiv njega; u tome se varaju, jer posle iz iskustva vide da ' im je gore.</p> <p>Ovo dolazi od druge prirodne i obične potrebe koja navodi novog vladaoca da uvek mora ugnjetavati nove podanike 3 kako zbog vojske tako i zbog bezbrojnih drugih nasilja 4 koje nova vlast povlači za sobom. Na taj način, postaju ti neprijatelji svi oni koje si uvredio osvajajući tu kneževinu 5, a osim toga, ne možeš one koji su te tu doveli da zadržiš kao prijatelje 6 zato što ne možeš da ih zadovoljiš u onoj meri kako su oni zamišljali i što ne možeš da upotrebiš protiv njih jake mere pošto si im obavezan; jer, uvek i onome koji ima veoma jaku vojsku potrebna je naklonost stanovništva da bi ušao u neku pokrajinu.</p>

1. Ristić je *principato* preveo kao *vladavina*, Savić kao *monarhija*.
2. Ristić ostaje dosledan pređašnjem terminu, Savić sada koristi termin *kneževina*.
3. Bezlični glagol *bisogna*, koji je izuzetno važan u M. vokabularu nužnosti, Ristić je zadržao kroz bezličnu konstrukciju: „koja čini *da se uvek moraju uvrediti* oni kojima se postaje nov vladalac“; dok je Savić vladaoca prikazao kao vršioca radnje i pokretača zbivanja: „koja *navodi vladaoca da mora* ugnjetavati nove podanike“.
4. Termin *iniurie* iz izvornika Ristić ponovo prevodi tačnije, kao *povrede*, što je neutralniji termin kojim se označava nužnost nanošenja nepravde u stvaranju novih vladavina; *nasilje* za koje se odlučuje Savić svemu tome daje afektivni i negativno vrednosni tonalitet, što nije bila M. namera.
5. *Kneževina* se ovde pojavljuje i kod Ristića i Savića, što može da ukazuje na to da je prethodno Savićevo rešenje pod uticajem ovog Ristićevog.
6. Ponovo je Ristić zadržao složenu rečenicu i očuvao red reči, za razliku od Savića koji ga je podelio u dve nezavisne rečenice.

Tabela br. 34 – Poređenje prevoda i revizije na odabranim odlomcima *Vladaoca* (IV pog.)

IT	Prevod: M. Ristić	Revizija: M. Savić
<p>IV Cur Darii regnum quod Alexander occupaverat a successoribus suis post Alexandri mortem non defegit</p> <p>Considerate le difficoltà le quali si hanno a tenere uno stato di nuovo acquistato, potrebbe alcuno maravigliarsi donde nacque che Alessandro Magno diventò signore della Asia in pochi anni, e, non l'avendo appena occupata, morì; donde pareva ragionevole che tutto quello stato si rebellassi: non di meno, e' successori di Alessandro se lo mantennero, e non ebbono a tenerlo altra difficoltà, che quella che infra loro medesimi, per ambizione propria, nacque.</p> <p>Respondo come e' principati, de' quali si ha memoria, si truovano governati in dua modi diversi: o per uno principe, e tutti li altri servi, e' quali, come ministri per grazia e concessione sua, aiutono governare quello regno; o per uno principe e per baroni, li quali, non per grazia del signore, ma per antichità di sangue tengano quel grado.</p> <p>Questi tali baroni hanno stati e sudditi proprii, li quali riconoscono per signori et hanno in loro naturale affezione.</p> <p>Quelli stati che si governano per uno principe e per servi, hanno el loro principe con più autorità; perché in tutta la sua provincia non è alcuno che riconosca per superiore se non lui; e, se obediscano alcuno altro, lo fanno come ministro et ufficiale, e non li portano particolare amore.</p>	<p>GLAVA IV Zašto se Darijeva kraljevina, koju je zauzeo Aleksandar, nije odmetla od njegovih naslednika po smrti Aleksandrovoj</p> <p>Rasmotrivši teškoće 1 koje postoje kad hoće da se održi skoro stečena vladavina, mogao bi se neko začuditi kako to da kad je Aleksandar Veliki zavladao Azijom za malo godina 2, i umro 3 tek što je zauzeo, prema čemu izgleda opravdano da se cela ta država odmetnula. Aleksandrovi naslednici nisu imali druge teškoće da je sačuvaju do li one koja se međ njima samima, zbog uzajamne zavisti rodila. 4</p> <p>Odgovaram da se vladavinama, o kojima je sačuvana uspomena, upravlja na dva različita načina: ili jedan gospodari a svi ostali su njegovi potčinjeni, koji, kao ministri, naklonošću i dobrom voljom njegovom, pomažu da se vlada tom kraljevinom, ili jedan zauzima položaj gospodara i barona ne milošću vladaoca 5, nego starinom svoje porodice.</p> <p>Ovi baroni imaju sopstvene oblasti i podanike koji ih priznaju gospodarima, i imaju prema njima prirodnu ljubav. 6</p> <p>U onim državama, kojima vladaju vladalac i ministri, vladalac ima više autoriteta, jer nema nikoga u celoj njegovoj državi, ko se smatra višim od njega; a, ako se pokoravaju kome drugome, to čine kao prema ministru i činovniku, i nemaju prema njemu osobite ljubavi. 7</p>	<p>GLAVA IV. Zašto Darijeva kraljevina, koju je Aleksandar zauzeo, nije posle Aleksandrove smrti ustala protiv njegovih naslednika.</p> <p>Pošto smo razgledali teškoće 1 koje postoje da se održi novostečena država, mogao bi se kogod začuditi kako je Aleksandar Veliki postao gospodar Azije za kratko vreme 2 i umro 3 tek što ju je osvojio; zbog toga je sasvim razumljivo da se ta cela država pobuni; a Aleksandrovi naslednici su je, ipak, zadržali, i jedina teškoća koju su imali da bi ostali u njoj bio je spor između njih samih, koji se javio zbog njihove ambicije. 4</p> <p>Odgovaram da se državama na koje je sačuvana uspomena upravlja na dva različita načina: ili jedan gospodari a svi ostali su njegovi potčinjeni, koji, kao ministri, njegovom milošću i dobrom voljom pomažu da se vlada tom kraljevinom, ili upravlja vladalac s velikašima 5 koji taj položaj ne zauzimaju milošću gospodara, već starinom svoje porodice.</p> <p>Ovi velikaši imaju sopstvene oblasti i podanike koji ih priznaju za gospodare, te su im, prirodno, privrženi. 6</p> <p>U državama kojima vladaju vladalac i ministri, vladalac ima više ugleda, jer u celoj njegovoj državi nema nikoga ko se smatra višim od njega; a, ako se pokoravaju kome drugome, to čine kao prema ministru i činovniku, te ne pokazuju prema njemu osobitu naklonost. 7</p>

1. M. implicitna rečenica “Considerate le difficoltà...”, kod Ristića ostaje u implicitnom obliku: „rasmotrivši teškoće“; Savić je pretvara u eksplicitnu: „Pošto smo razgledali...“

2. „Za malo godina“/„za kratko vreme“ – razlika nije značajna, ali kod Ristića nailazimo na gotovo doslovan prevod.

3. Izmeštanje predikata, *mori*, na kraj rečenice izostalo je i kod Ristića i kod Savića.

4. Iako Ristić ovde nije očuvao složenu rečenicu, a Savić jeste, Ristić je, ipak, potpuno očuvao red reči u rečenici, kao i semantiku i poziciju glagola *nacque*: „roditi se“ nasuprot „javiti se“ kod Savića; pojedini termini su veoma bitni kod Makijavelija, koji državu prikazuje kao biološki organizam (Kjapeli 1952: 7).

5. Ovde Savić ispravlja netačan prevod kod Ristića: tačan smisao jeste „da vladalac upravlja zajedno s velikašima“, a ne „da vlada samo jedan“, kako prevodi Ristić. Ovo je korektivna funkcija redigovanja prevoda.

6. Ristić je potpuno očuvao rečenicu: „imaju prirodnu ljubav“, što je stavljeno na kraj rečenice, baš kao što je to slučaj i kod Makijavelija. *Ljubav* kod Ristića je verovatno prejak ekvivalent za *affezione*; kod Savića je rečenica preuređena, a termin „privrženi“ je verovatno primereniji.

7. Ristić ostavlja „autoritet“ što ima jače značenje u odnosu na *ugled*; možda zbog toga što se u ovom delu pojavljuje reč *amore*, Ristić prethodno koristi „ljubav“. Savić se odlučuje za „naklonost“ što je afektivno znatno slabije.

Tabela br. 35 – Poređenje prevoda i revizije na odabranim odlomcima *Vladaoca* (VI pog.)

IT	Prevod: M. Ristić	Revizija: M. Savić
<p>VI De principatibus novis qui armis propriis et virtute acquiruntur</p> <p>Dico adunque, che ne' principati tutti nuovi, dove sia uno nuovo principe, si truova a mantenerli più o meno difficoltà, secondo che più o meno è virtuoso colui che li acquista.</p> <p>E perché questo evento, di diventare di privato principe, presuppone o virtù o fortuna, pare che l'una o l'altra di queste dua cose mitighi in parte di molte difficoltà: non di manco, colui che è stato meno sulla fortuna, si è mantenuto più.</p> <p>Genera ancora facilità essere el principe constretto, per non avere altri stati, venire personaliter ad abitarvi.</p> <p>Ma, per venire a quelli che per propria virtù e non per fortuna sono diventati principi, dico che li più eccellenti sono Moisè, Ciro, Romulo, Teseo e simili. E, benché di Moisè non sí debba ragionare, sendo suto uno mero esecutore delle cose che li erano ordinate da Dio, tamen debbe essere ammirato solum per quella grazia che lo faceva degno di parlare con Dio.</p>	<p>GLAVA VI O novim vladavinama koje se zadobijaju svojim oružjem ili hrabrošću.</p> <p>Velim, dakle, da u potpuno novim vladavinama 1, u kojima ima kakav nov vladalac, treba, da bi se održale, više ili manje teškoće, prema tome da li je više ili manje vešt onaj koji ih zadobija.</p> <p>Pošto ovaj događaj, postati od privatnog lica vladalac, predpostavlja ili veštinu ili sreću, izgleda da jedna ili druga od ove dve stvari nešto olakšava mnoge teškoće: pa, ipak, onaj koji se manje oslanjao na sreću, više se održao. 2</p> <p>Ovo je još lakše zbog toga što je vladalac primoran, zato što nema drugih država, da dođe lično tu, da se nastani.</p> <p>Ali, da pređem na one koji su postali vladaoci svojom sopstvenom vrlinom a ne srećom, velim da su 3 najodličniji Mojsije, Kir, Romul, Tezej i slični. I ma da o Mojsiju ne treba govoriti, pošto je on bio samo običan izvršilac stvari koje mu je Bog naredio, ipak mu se treba diviti samo zbog one milosti koja ga je učinila dostojnim da razgovara sa Bogom.</p>	<p>GLAVA VI. O novim vladavinama koje se zadobijaju sopstvenim oružjem i hrabrošću.</p> <p>U potpuno novim vladavinama 1, u kojima je nov vladalac, nailazi se prilikom njihovog održavanja na više ili manje teškoća, prema tome da li je više ili manje vešt onaj koji ih zadobija.</p> <p>Pošto ovaj događaj, tj. postati od privatnog lica vladalac, pretpostavlja ili veštinu ili sreću, čini se da jedna ili druga od ove dve stvari unekoliko olakšava mnoge teškoće: pa, ipak, više se održao onaj koji se manje oslanjao na sreću. 2</p> <p>Još je lakše kada je vladalac primoran, zato što nema drugih država, da dođe lično tu da se nastani.</p> <p>Prelazeći na one koji su postali vladaoci sopstvenom vrlinom a ne srećom, mišljenja sam da su 3 najvrjedniji Mojsije, Kir, Romul, Tezej i njima slični. I mada o Mojsiju ne treba govoriti pošto je on bio samo običan izvršilac onoga što mu je Bog naredio, ipak mu se treba diviti samo zbog one milosti koja ga je učinila dostojnim da razgovara sa Bogom.</p>

1. *Verba dicendi* kao uvodne formulacije koje koristi M. izuzetno su važne u *Vladaocu*. Kod Ristića je očuvano: „Velim da...“. Kod Savića se gubi, jednako kao i rečenična struktura.

2. U ovom primeru je očuvan red reči kod Ristića, za razliku od Savića.

3. Kod Savića prevod „Mišljenja sam da su...“, naspram odlučnosti M. formulacije “Dico che...” koju Ristić i ovde čuva („elim da...“) potpuno odstupa od duha M. traktata.

Tabela br. 36 – Poređenje prevoda i revizije na odabranim odlomcima *Vladaoca* (XVIII pog.)

IT	Prevod: M. Ristić	Revizija: M. Savić
<p>XVIII Quomodo fides a pringipibus sit servanda</p>	<p>GLAVA XVIII Kako vladaoci treba da odžavaju veru</p>	<p>GLAVA XVIII. Kako vladaoci treba da drže datu reč.</p>
<p>Dovete adunque sapere come sono dua generazione di combattere: l'uno con le leggi, l'altro con la forza: quel primo è proprio dello uomo, quel secondo delle bestie: ma, perché el primo molte volte non basta, conviene ricorrere al secondo.</p> <p>[. . .]</p> <p>Bisogna adunque essere golpe a conoscere e' lacci, e liona a sbigottire e' lupi. Coloro che stanno semplicemente in sul liona, non se ne intendano. Non può per tanto uno signore prudente, né debbe, osservare la fede, quando tale osservanzia li torni contro, e che sono spente le cagioni che la feciono promettere.</p> <p>[. . .]</p> <p>A uno principe, adunque, non è necessario avere tutte le soprascritte qualità, ma è bene necessario parere di averle. Anzi, ardirò di dire questo, che avendole et osservandole sempre, sono dannose, e parendo di averle, sono utile: come parere pietoso, fedele, umano, intero, relligioso, et essere ; ma stare in modo edificato con l'animo, che, bisognando non essere, tu possa e sappi mutare el contrario.</p> <p>Et hassi ad intendere questo, che uno principe, e massime uno principe nuovo, non può osservare tutte quelle cose per le quali li uomini sono tenuti buoni, sendo spesso necessitato, per mantenere lo stato, operare contro alla fede, contro alla carità, contro alla umanità, contro alla relligione. E però bisogna che elli abbi uno animo disposto a volgersi</p>	<p>Treba, dakle, da znate da ima dva načina borbe: jedan zakonima, drugi silom 1; onaj prvi je svojstven čoveku, onaj drugi životinjama; ali, pošto prvi mnogo puta nije dovoljan, mora se pribeći drugome.</p> <p>[. . .]</p> <p>Treba, dakle, biti lisica i poznavati zamke, i lav i zaplašiti vukove. Oni koji se prosto naprave lavom, ne uspevaju. S toga mudar vladar ne treba da se osvrće na datu veru 2, kada je to protivu njega i kada su nestali uzroci koji su učinili da se ona da. 3</p> <p>[. . .]</p> <p>Jednome vladaocu, dakle, nije potrebno imati sve gorenavedene osobine, ali je potrebno da izgleda da ih ima 4, Šta više, usudiću se da kažem i ovo da su, kada ih ima i služi se njima, štetne, a kada izgleda da ih nema 5, korisne. Tako treba izgledati blag, veran, čovečan, častan, religiozan, i biti to: ali biti i spreman, i moći i umeti, zatreba li ne biti takav, promeniti se u suprotnog. 6.</p> <p>Ovo treba razumeti tako da vladalac, a naročito nov vladalac, ne može da se pridržava svih onih stvari zbog kojih se ljudi smatraju dobrim, pošto često može da mu nastupi 7 potreba, da bi održao državu, da radi protivno datoj reči, milosrđu, čovečnosti, protivno religiji 8. S toga je potrebno da je on gotov da se upravlja prema</p>	<p>Treba, dakle, da znate da ima dva načina borbe: zakonima i silom. 1 Prvi je svojstven čoveku, drugi životinjama; ali, pošto prvi često nije dovoljan, mora se pribeći drugome.</p> <p>[. . .]</p> <p>Treba, znači, biti lisica pa poznavati zamke, i lav pa zaplašiti vukove. Oni koji se, prosto, naprave lavom ne uspevaju. Stoga mudar vladalac ne treba da se osvrće na datu reč 2 kada je to protiv njega i kada su nestali uzroci koji su ga naveli da je da 3.</p> <p>[. . .]</p> <p>Jednome vladaocu, dakle, nije potrebno da ima sve ranije navedene osobine, ali je potrebno da se pravi da ih ima 4. Sta više, usudiću se da kažem i ovo: kada vladalac ima ove osobine i služi se njima, štetne su, a kada se pravi da ih ima, 5 korisne su. On treba da ostavlja utisak da je blag, od reči, čovečan, častan, religiozan, i da bude to; ali mora biti i spreman da može i ume da okrene list ako zatreba da ne bude takav 6.</p> <p>Ovo treba razumeti tako da vladalac, a naročito novi, ne može da se pridržava svoga onoga zbog čega se ljudi smatraju dobrima, pošto često može da mu iskrsne 7 potreba, da bi održao državu, da radi protivno datoj reči, milosrđu, čovečnosti, protivno veri.8 Stoga je potrebno da je gotov da se upravlja prema tome kako mu vetar i promena sreće</p>

<p>secondo ch'e' venti e le variazioni della fortuna li comandano, e, come di sopra dissi, non partirsi dal bene, potendo, ma sapere intrare nel male, necessitato.</p> <p>[. . .]</p> <p>E li uomini in universali iudicano più alli occhi che alle mani; perché tocca a vedere a ognuno, a sentire a pochi. Ognuno vede quello che tu pari, pochi sentono quello che tu se'; e quelli pochi non ardiscano opporsi alla opinione di molti, che abbino la maestà dello stato che li difenda: e nelle azioni di tutti li uomini, e massime de' principi, dove non è iudizio da reclamare, si guarda al fine.</p> <p>Facci dunque uno principe di vincere e mantenere lo stato: e' mezzi sempre saranno iudicati onorevoli, e da ciascuno laudati; perché el vulgo ne va preso con quello che pare e con lo evento della cosa; e nel mondo non è se non vulgo; e li pochi ci hanno luogo, quando li assai hanno dove appoggiarsi.</p>	<p>tome kako mu vetar i promena sreće naređuju i kao što gore rekoħ, da se ne odvaja od dobroga kada to može, ali i da ume da pribegne rdavome, ako mu naiđe potreba. 9</p> <p>[. . .]</p> <p>Ljudi u opšte sude više očima no rukama: jer svaki vidi, a njih malo osećaju. 10 Svako vidi kakav ti izgledaš, malo njih primećuju ono što jesi: ta manjina ne usuđuje se da se usprotivi mišljenju mnogih, koji imaju uza se veličanstvo države koje ih brani: u radnjama svih ljudi i naročito vladalaca, protivu kojih se ne može sudski postupiti, gleda se na cilj.</p> <p>Neka se, dakle, vladalac trudi da pobeđuje i da sačuva državu, sredstva će se uvek smatrati časna i svako će ih hvaliti: jer se gomila zadobija spoljašnjošću i ishodom stvari, a u svetu samo postoji gomila, a manjina izlazi kada je većini potrebno na koga da se osloni. 11</p>	<p>naređuju, i, kao što ranije rekoħ, da se ne odvaja od dobroga kad to može, ali i da ume da pribegne zlu ako to iziskuje potreba. 9</p> <p>[. . .]</p> <p>Ljudi uopšte sude više očima no rukama; jer svako vidi, a malo njih čuje. 10 Svako vidi kakav ti izgledaš, malo njih primećuje ono što jesi; ta manjina ne usuđuje se da se usprotivi mišljenju mnogih koji imaju uza se veličanstvo države koje ih brani: u postupcima svih ljudi, a naročito vladalaca, protiv kojih se ne može sudski postupiti, gleda se na cilj.</p> <p>Neka se, dakle, vladalac trudi da pobeđuje i da sačuva državu, sredstva će se uvek smatrati časnim i svako će ih hvaliti; jer se svetina zadobija spoljašnošću i ishodom stvari, a u svetu samo postoji gomila, a manjina izlazi kada je većini potrebno da se na nekoga osloni. 11</p>
--	--	--

1. Ristić je očuvao rečeničnu strukturu; takođe i isticanje opozicije “l’uno con le leggi, l’altro con la forza” – „jedan zakonima, drugi silom“; Savić je izostavio ovu opoziciju i složenu rečenicu podelio na dve rečenice.
2. Kod Ristića je „data vera“, kod Savića „data reč“.
3. U Ristićevom prevodu koji glasi „kada su nestali uzroci koji su učinili da se data vera da“ znatno je naglašenija nužnost zbivanja kroz bezličnu konstrukciju „da se vera da“, kao da je radnja nezavisna od volje vladaoa. U Savićevom prevodu, ponovo je uloga vladara znatno naglašenija, vladar je vršilac radnje, onaj koji daje reč : „kada su nestali uzroci koji su ga naveli da je da“.
4. Ristić je očuvao infinitiv koji ima određeno stilsko značenje kod M. („Jednom vladaoa nije potrebno *imati*“); odabir lekseme *izgledati* („da izgleda da ih ima“ – odnosi se na vrline) ponovo podvlači nužnost, neutralnost zbivanja nasuprot aktivne uloge vladaoa koju ističe Savić: „da se pravi da ih ima“.
5. Savić ispravlja materijalnu grešku u Ristićevom prevodu: „kada izgleda *da ih nema*“, zapravo je tačno značenje „da ih *ima*“; ovakvo rešenje bilo bi neutralnije u odnosu na Savićevo „da se pravi da ih ima“. U pitanju može biti i *lapsus calami*.
6. Ristić je sačuvao infinitive koji su kod M. bitni, dok Savić nije, a dodatno je literarizovao izraz “non essere (tale)” tako što ga je preveo sa „da okrene list“.
7. M. “sendo spesso necessitato” Ristić prevodi kao „da mu nastupi potreba“, a Savić sa „da mu *iskrsne* potreba“ gde je slabije iskazano značenje *necessitare*, nužnosti, neizbežnosti delovanja.

8. Ristić je preveo kao kod M. *religione, religija* kako bi napravio terminološku razliku u odnosu na *fede*, jedan od ključnih termina iz M. vokabulara; Savić je pak ostavio *vera*.
9. Interesantna je ovde „zamena uloga“ u prevodima M. apsolutnog glagola *necessitare*: jačina nužnosti se sada gubi kod Ristića (kao u pređašnjem primeru kod Savića): „ako mu naiđe potreba“, dok Savić sada koristi glagol koji jače ističe imenicu *potreba*, a to je *iziskuje*.
10. Savić je načinio materijalnu grešku u prevodu: s obzirom na to da se pominju *ruke*, ne može biti *čuti, već osećati*.
11. Savić preuzima materijalnu grešku iz Ristićevog prevoda.

6.5.3.3. Razlike između prevoda i revizije na sintaksičkom planu

Uočili smo u analiziranim odlomcima da postoji odstupanje na sintaksičkom planu, odnosno da prevod u odnosu na reviziju u većoj meri poštuje rečenične strukture iz izvornika. S obzirom na to da je kod M. sintaksa odraz osobene stilske intencije, smatramo da je očuvanje ovih specifičnosti u prevodu veoma važno. Videli smo da je u najvećem broju slučajeva sintaksu poštovao Ristić, dok je revizija često kršila ovu M. sintaksu, u nameri da tekst „olakša“ i pojednostavi za potonjeg čitaoca.

Osim primera koje smo naveli, navešćemo i jedan od ključnih glagola iz M. terminologije: glagol *ruinare* koji je značajan ne samo semantički već i sintaksički, kada je reč o njegovoj poziciji. Red reči kod M. ima određeno značenje kao stilistički podatak i stoga M. imenicu *ruina* kao i glagol *ruinare*, stavlja na kraj rečenice, kako bi istakao njihovo značenje propasti, gubitka vlasti, državnčkog i političkog pada (Kjapeli 1952: 56).

Ruinare je u svim primerima iz Vladaoca upotrebljen kao neprelazni glagol koji označava u M. „tehničkom“ rečniku prethodnu fazu, *periclitare*, i fazu suprotnog značenja *felicitare*: njegovo osnovno značenje je potpuna eliminacija, nestanak u striktno političkom smislu; iako bi ovaj glagol mogao značiti i *umreti* i *otići u izgnanstvo* ili *biti zarobljen*, za M. značenje je jedno jedino, a to je *izgubiti državu*. Ovaj stilski postupak ubraja se u transpoziciju i to u semantičku transpoziciju glagola zato što glagol *ruinare*, upravo zbog inverzije i smeštanja na kraj rečenice izražava koncept *perdere lo stato, izgubiti državu* (Kjapeli 1952: 53-56):

IT: *Di che si cava una regola generale, la quale mai o raro falla: che chi è cagione che uno diventi potente, ruina; perché quella potenza è causata da colui o con industria o con forza; e l'una e l'altra di queste dua è sospetta a chi è divenuto potente.*

Ristić: Iz ovoga se izvodi jedno opšte pravilo koje nikada ili retko greši: a onaj koji je uzrok da neko postane moćan, **propada**, jer je tu moć stvorio ovaj ili pomoću veštine ili pomoću sile, a i jedno i drugo, od ovoga dvoga, budi podozrivost u onoga ko je postao moćan.

Savić: Iz ovoga se izvodi opšte pravilo koje ne vara nikada ili retko: **propada** onaj koji je uzrok da neko postane moćan, jer je ovaj tu moć stvorio ili veštinom ili silom, a i jedno i drugo budi podozrivost onoga ko je postao moćan.¹¹³

¹¹³ Slede i ostali ciljni tekstovi:

CT2 - Odatle se vadi općenito pravilo, koje ne griješi nikada ili rijetko: a onaj **propada**, koji je uzrokom da neko osili; jer je ovu silu prouzrokovao on ili nastojanjem ili snagom svojom; a i jedno i drugo od ovoga dvojega sumnjivo je onomu, ko je postao moćan.

CT3 - Iz toga se može izvući općenito pravilo koje ne vara nikada, ili rijetko: **propada** onaj koji je uzrokom nečije moći; on je tu moć izgradio, ili trudom ili snagom; i na jedno i na drugo kivnim okom gleda onaj koji je postao moćan.

CT4 - Na osnovu toga dolazimo do opšteg pravila koje je gotovo nepogrešno - da onaj ko pomogne drugome da dode do moći, sam **propada**, jer se uvek nekome pomogne da dode do moći, lukavstvom i silom, a onaj ko ispliva na površinu, gnuša se ta dva sredstva.

CT5 - Odavde se da izvući opšte pravilo koje ne maši nikad ili gotovo nikad -ko je uzrok nečijeg uzdizanja, taj **propada**, jer mu je datu moć dao bilo svojom silom, bilo sposobnošću, a i jedno i drugo izaziva nepoverenje onog koji se uzdigao.

Ristić je očuvao položaj za razliku od Savića. U sledećem primeru su i Ristić i Savić imenicu zamenili glagolom.

- IT: *Perché, in verità, non ci è modo sicuro a possederle, altro che **la ruina**.*
Savić: Jer, zaista, nema sigurnog načina da se održe osim **da se razore**.
Ristić: Jer, zaista, nema sigurnog načina da se održe osim **da se unište**.

U sledećem primeru Ristić je zadržao glagol iz izvornika, Savić je izvršio transkategorizaciju pretvorivši glagol u imenicu, ali je ipak glagol smešten na kraj rečenice, a samim tim i istaknut.

- IT: *Ma, quando non si obbligano ad arte e per cagione ambiziosa, è segno come pensono più a sé che a te; e da quelli si debbe el principe guardare, e temerli come se fussino scoperti inimici, perché sempre, nelle avversità, aiuteranno **ruinarlo**.*
Ristić: Ali kada se namerno ne vezuju, i iz ambicioznog uzroka, znak je da više misle na sebe nego na tebe: takvih vladalaca treba da se čuva, i da ih se boji kao da su otvoreni neprijatelji, jer će uvek, u nesreći, pomoći da se on **upropasti**.
Savić: Ali kada se namerno ne vezuju, iz računa i častoljubivih razloga, znak je da više misle na sebe nego na tebe. Njih vladalac treba da se čuva i da ih se boji kao da su mu otvoreni neprijatelji, jer će uvek, kad god ga zadesi nesreća, potpomoći njegovu **propast**.

Na sledećem primeru vidimo kako je kod Ristića očuvana pozicija i isticanje priloga *kasno* za razliku od Savića. Savić poravnava rečenicu i gubi se emfaza ovog priloga.

- IT: *Dopo questa, aspettò la occasione di spegnere li Orsini, avendo dispersi quelli di casa Colonna; la quale li venne bene, e lui l'usò meglio; perché, avvedutisi li Orsini, **tardi**, che la grandezza del duca e della Chiesa era la loro mina, feciono una dieta alla Magione, nel Perugino.*
Ristić: Posle ovoga, oslabivši Kolone, čekao je priliku da uništi Orsine. Ova mu se zgodno ukaza i on je odlično upotrebi, jer kad Orsini uvideše, **kasno**, da je veličina vojvode i Crkve njihova propast, oni se sastadoše u Mađone, u Peruđi.
Savić: Posle ovoga, oslabivši Kolone, čekao je priliku da uništi Orsinije. Ova mu se zgoda ukaza i on je odlično upotrebi, jer kad Orsini **kasno uvideše** da je veličina vojvode i Crkve njihova propast, oni se sastadoše u Mađonu, u blizini Peruđe.¹¹⁴

---

¹¹⁴ Slede ostali prevodi:

- CT2 - Iza toga, počeka zgodu da uništi Orsinijevce, kako bijaše raspršio pristaše porodice Colonna; zgoda mu dobro dodje i on se njome bolje posluži; jer kad Orsini **kasno** uvidješe, da je veličina vojvode i Crkve njihova propast, sastadoše se na skupštinu u peruginskoj gradskoj kući.
CT3 - Poslije toga počeo je vrebati zgodu da uništi Orsinijevce, onako kako je već raspršio Colonnijevce. Ukazala mu se dobra prigoda, a on je još bolje iskoristi; naime, kad su Orsinijevci **prekasno** uvidjeli da je veličina Vojvode i Crkve njihova propast, sastali su se u Magionu, kraj Perugia.
CT4 - Posle toga, rasturivši porodicu Kolona, čekao je priliku da pobije Orsinije, koja mu se i ukazala i koju je on iskoristio na najbolji mogući način, jer pošto su Orsini **prekasno** uvideli da je veličina vojvode i Crkve njihova propast, zakazali su sastanak u Mađonu, na teritoriji Peruđe.
CT5 - Zatim je srušio prvake kuće Kolona, čekao na povoljnu priliku da uništi Orsine. A kad mu se ukazala, iskoristio ju je valjano. Orsini se, naime, **kasno** uvidevši da je veličina vojvode i Crkve njihova propast, okupiše na skupštini u Mađonu, nadomak Peruđe.

I u sledećem primeru vidimo da je Ristić potpuno očuvao red reči u rečenici kao i raspored zavisnih rečenica u okviru složene rečenice za razliku od Savića.

IT: *E li uomini hanno meno rispetto ad offendere uno che si facci amare, che uno che si facci temere; perché l'amore è tenuto da uno vinculo di obbligo, il quale, per essere li uomini tristi, da ogni occasione di propria utilità è rotto; ma il timore è tenuto da una paura di pena che non abbandona mai.*

Ristić: I ljudi lakše vređaju onoga koji se trudi da je voljen nego onoga ko je strašan; jer je ljubav vezana sponom obaveze koja se, zato što su ljudi niski, pri svakoj prilici sopstvene koristi, kida; ali strah se održava bojaznom od kazne koja nikada ne slabi.

Savić: I ljudi su pre skloni da vređaju onoga koji se trudi da je voljen nego onoga koga se boje, jer je ljubav vezana sponom obaveze koja se kida, zato što su ljudi niski čim je u pitanju lična korist, dok se pomisao na strah od kazne nikada ne gubi.

6.5.3.4. Razlike između prevoda i revizije na leksičkom planu

Kada su u pitanju pojedine ključne reči iz M. vokabulara, razlika između prevoda i revizije katkad može biti veoma značajna:

- *Virtù* – U odnosu na Ristićev prevod Savić u pet slučajeva koristi drugačiji termin: za Ristićev prevod *vrлина* Savić koristi jednom *snaga*, jednom *sposobnost*; dva puta za termin *hrabrost* kod Ristića, koristi takođe *sposobnost*, a jednom *vojnička snaga*.
- Binom *fortuna – virtù*, Ristić najpre prevodi kao *hrabrost – sreća*, Savić kao *sposobnost – sreća*; binom koji je Ristić preveo kao *sreća – hrabrost*, kod Savića je *sreća – sposobnost*; Ristićev prevod *bilo hrabrošću – bilo srećom*, Savić je redigovao u *bilo sposobnošću – bilo srećom*; nadalje, kod Ristića je *sudbina – hrabrost*, kod Savića: *sreća – hrabrost*; Ristićev binom *hrabrost – sudbina* kod Savića postaje *vojnička snaga – sudbina*.
- *Fede* – Termin *fede* ne pokazuje veća odstupanja osim u jednom slučaju: Savić koristi *data reč* umesto *data vera*;
- *Fortuna* – samo jedno odstupanje *imao uspeha ili neuspeha* u odnosu na *sudbina* kod Ristića.
- Za reč *occasione* – navodimo sledeći primer:

IT *Et, esaminando le azioni e vita loro, non si vede che quelli avessino altro dalla fortuna che la occasione, la quale dette loro materia a potere introdurvi drento quella forma parse loro; e senza quella occasione la virtù dello animo loro si sarebbe spenta, e senza quella virtù la occasione sarebbe venuta invano.*

Ristić: Ispitujući njihov rad i život, vidi se da su oni dobili od sudbine samo **srećnu okolnost**, koja im je dala mogućnost da uvedu onaj oblik koji im se učinio dobar; bez te **okolnosti**, njihova bi **vrлина** bila nemoćna, kao što bi, opet, bez njihove **vrline**, **okolnost** bila uzaludna.

Savić: Ispitujući njihov rad i život, vidimo da su oni dobili od sudbine samo **srećnu priliku** koja im je dala mogućnost da uvedu onaj oblik koji im se učinio dobar; bez te **prilike** njihova bi **snaga** bila nemoćna, kao što bi, opet, bez njihove **snage**, **prilika** bila uzaludna.

I u terminološkom smislu postoje izvesna odstupanja, ne tako beznačajna u pojedinim slučajevima. S obzirom na to da je Ristić u svom prevodu ostvario visok stepen doslednosti po pitanju poštovanja M. terminologije, ova odstupanja u Savićevoj reviziji nesumnjivo narušavaju terminološku doslednost prevoda.

6.5.3.5. Korektivna funkcija redigovanog prevoda

U pojedinim delovima redigovanje ima korektivnu funkciju što smo već videli iz nekoliko gore navedenih primera. Navešćemo i sledeće primere:

IT: *Donde nasce che, qualunque volta quelli che sono inimici hanno occasione di assaltare, lo fanno partigianamente, e quelli altri defendano **tepidamente**; in modo che insieme con loro si periclita.*

Ristić: Otuda dolazi da kadgod se neprijateljima ukaže prilika da napadnu, oni to čine strasno, a oni drugi **vatreno** brane; tako da mu, zajedno s njima, preti opasnost.

Savić: Otuda dolazi da kadgod se neprijateljima ukaže prilika da napadnu, oni to čine strasno, a oni drugi se suprotstavljaju **mlako**; tako se čovek, zajedno s njima izlaže opasnosti;

IT *...e **conoscerà** ancora donde nacque che, parte di loro procedendo in uno modo e parte al contrario, in qualunque di quelli uno di loro ebbe felice e li altri infelice fine. Perché a Pertinace et Alessandro, per essere principi nuovi, fu inutile e dannoso volere imitare Marco, che era nel principato iure hereditario; e similmente a Caracalla, Commodo e Massimino essere stata cosa **perniziosa imitare Severo**, per non avere avuto tanta virtù che bastassi a seguitare le vestigie sua.*

Ristić: ... i uvideće odkuda je došlo da je, pošto je jedan deo njih postupao na jedan način, a drugi na drugi, u svakome od njih, jedan imao sreće, ostali su bili nesrećni. Jer Pertinaksu i Aleksandru, zato što su bili novi vladaoči, bilo je nekorisno i štetno što su hteli da podražavaju Marku, koji je došao na vladu po naslednom pravu; i slično, Karakali, Komodu i Maksiminu bilo je ubitačno stvar što podražavali Severu, **pošto nije imao tu vrlinu koja je bila dovoljna da se nastavi ići njegovim tragom.**

Savić: ...vidjet će da su ili mržnja ili prezir bili uzrok propasti spomenutih careva spoznat će otkuda to: dok su jedni postupali na jedan način, drugi na drugi, među obojima je po jedan završio sretno, ostali bijedno. Pertinaksu i Aleksandru, kao novim vladarima, nije bilo od koristi nego i od štete što su htjeli poći stopama Marka, koji je bio nasljedan vladar; isto je tako po Karakalu, Komoda i Maksimina bilo pogubno što su se povelili za Severom, **jer nisu imali njegove vrline da uzmognu poći njegovim stopama.**

Savić je ovde ispravio materijalnu grešku u Ristićevom prevodu. Nerazumevanje je svakako posledica M. sintaksičke slobode i udaljenosti upravnog elementa i od njega zavisnih elemenata.¹¹⁵

6.5.3.6. Zaključak o odnosu prevoda i revizije *Vladaoca*

Uočili smo na uzorku ispitivanog teksta da u pojedinim delovima postoje znatne razlike između prevoda i njegove revizije. Razlike možemo svrstati u tri glavne kategorije: jezičko ažuriranje, sintaksičke i terminološke razlike.

Jezička ažuriranja su neznatna i tiču se pojedinih morfoloških oblika ili pravopisnih pravila koja su danas zastarela (*s toga; ma da; u opšte; upoznadu* i slično).

Znatnije izmene zapazili smo na planu prenošenja sintakse i leksike. Kao što se Rajsova pita koji je stepen odstupanja od izvornika dozvoljen da bi se nešto smatralo prevodom (2000: 98), isto tako se, kada je reč o redigovanju prevoda, može parafrazirati njeno pitanje: koji je stepen odstupanja od prevoda dozvoljen kako bi se napravila tačna distinkcija između revizije, adaptacije ili pak novog prevoda? Složićemo se sa Pimovim zaključkom da novo izdanje već postojećeg prevoda predstavlja potvrdu njegove validnosti: rezultati do kojih smo došli u okviru procene kvaliteta prevoda i dugovečnost ovog prevoda to i potvrđuju. Naravno da svaki novi prevod aktuelizuje delo na mnogo

¹¹⁵ Primere dva prevoda upravo ove rečenice iz *Vladaoca*, Frangešovog i Ristićevog, navodi i Đorović uz konstataciju "da je u prevodu, M. rečenica morala da doživi znatnu promenu" (1997: 100).

transparentniji način od štampanja već postojećeg prevoda: ipak, i pored pojave novih prevoda *Vladaoca*, na knjižarskom tržištu i dalje je u opticaju revidirani Ristićev prevod. Osim ekonomskih razloga odnosno odluke izdavača da objavi ovaj prevod, svakako da veliki uticaj u svemu tome ima i kvalitet samog prevoda. Baš kao i novi prevod, tako i reizdanje pridaje delu „status klasika“ čime se ono izdvaja iz „mora“ prevodne književnosti (Koskinen i Paloposki 2003: 33). S druge strane, postojanje prevoda sa najvećim brojem izdanja pridaje i samom prevodu status prevodnog klasika.

6.5.4. Lokalizacija i postranjivanje prevoda

U delu kao što je *Vladalac* možemo govoriti o lokalizaciji ili postranjivanju prevoda u vezi sa metaaparatom, odnosno uokviravanjem teksta, koji onda utiče na čitalačku strategiju. Prisustvo kritičkog metaaparata i paratekstualnog uokviravanja svakako vodi ka postranjivanju dela u smislu isticanja njegove istorijske, tematske i svake druge posebnosti, kao što je to slučaj sa prevodima Ristića (iako u manjoj meri), Frangeša i Todorovićeve. S druge strane, Dominiković i Stojanovićeve se opredeljuju po pitanju kritičkog metaaparata za podomaćujuću strategiju, iako Dominiković svoje opredeljenje opravdava „izobraženom“ ciljnom publikom. Već smo videli da Stojanovićeve svojim pristupom prevod čini delom ciljne kulture, približavajući ga na taj način savremeniku. S druge strane, Dominiković ipak čitaoca „udaljava od pisca“ odabirom visoko retoričkog tona prevoda.

6.6. Zaključak sa stanovišta RS

Osnovni cilj istraživanja koji smo postavili u ovoj disertaciji bio je da ispitamo na koji način se novi prevodi iz našega korpusa uklapaju u opšte teorijske postavke RS-a.

Kada pogledamo zbirne rezultate istraživanja sprovedenog na korpusu prevoda *Vladaoca* koji se tiču merenja kvaliteta prevoda, vidimo da među njima postoji veliki stepen koherencije. Najveći stepen gramatičke tačnosti i stilske korespondencije ostvario je CT1, potom CT2, pa CT3. Potpuno isti rezultat ostvaren je na planu prevođenja M. specifične terminologije, dok je u vezi sa procenom leksičke ekvivalencije i semantičke adekvatnosti redosled između prva tri prevoda donekle izmenjen, iako su razlike minimalne.

U sve tri ispitivane kategorije uočljiva je značajna razlika između rezultata dobijenih za prva tri i potonja dva prevoda.

1. Bermanova hipoteza: nalazi našeg ispitivanja opovrgavaju hipotezu po kojoj su noviji prevodi bliži izvorniku od onih hronološki starijih. Štaviše, naši zaključci idu u prilog potpuno suprotne postavke: najveći stepen podudarnosti sa izvornikom predstavlja upravo prvi, odnosno najstariji prevod, slede drugi, pa treći. Nepravilnost u redosledu uočava se jedino u mestima koja su zauzela četvrti i peti prevod: oni su, naime, zamenili pozicije, odnosno, pretposlednji prevod pokazao je najmanji stepen zadovoljavanja postavljenih kriterijuma istraživanja. Značajno je i to što su svi prevodi sa stanovišta parametara kritičke procene pokazali homogenost, odnosno podudarnost u dobijenim rezultatima za različite parametre (osim u slučaju leksičke i semantičke kategorije ispitivanja, gde je razlika gotovo zanemarljiva). Na naš korpus, dakle, nije primenjiv teleološki pogled na ponovno prevođenje: pretpostavljeno jednosmerno kretanje ka „boljem“ prevodu odnosno većoj vernosti izvorniku nije važeće i na njega se nikako ne može primeniti „model istorije kao progres“ (Susam-Sarajeva 2003: 2). Kako se udaljavamo od izvornog teksta, „slovo“ originala sve više blede.

2. Zaključujemo da Robinsonova suplementarnost prevoda koja se shvata kao kvantitativna i kvalitativna, a koja se odnosi na to da novi prevod „hvata“ više od karakteristika izvornika u odnosu na prethodne prevode, takođe nije važeća. Robinsonov koncept suplementarnosti podrazumeva da izvornik uvek nosi „bremenitost značenjem“ (*overfullness*) koju su „prethodni prevodi tek delimično preneli i zato se novi prevod doživljava kao nužan suplement (dopuna) koji hvata više od bezvremenosti originala (vremenska suplementarnost), više od semantike i/ili sintakse (kvantitativna suplementarnost), odnosno iskre, genija, elana, to jeste onoga što se naziva *je ne sais quoi* (kvalitativna suplementarnost) (1999: 2). U tom smislu, svaki od prevoda u našem korpusu ima suplementarnu prirodu, ali se ona ne može dovesti u vezu sa postizanjem boljeg kvaliteta prevoda.

Komponenta vezana za osavremenjavanje prevoda jeste tačna jer je prevod nužno produkt vremena u kome nastaje, ali to nikako ne znači da prevod donosi „više od stila, semantike i duha izvornika“ (Robinson 1999: 1). Potvrdili smo, međutim, Robinsonovu pretpostavku o tome da se novi prevodi ne pojavljuju samo zato što se postojeći prevod smatra zastarelim, već da zapravo postoji mnoštvo razloga za pojavu prevoda. Robinsonova postavka o tome da stariji prevod može sam za sebe da postane „klasičan“ tekst koji čini aktuelni književni milje potvrđena je brojem izdanja upravo prvog prevoda, a potvrđeno je i to da „prevodilački niz počinje da konstituiše svoj sopstveni sistem, čiji su akteri autori, kritičari, knjižari, prodavci knjiga, i čitalačka publika“ (Armstrong 2008: 171). Veliki broj izdanja upravo ovog prevoda govori o njegovog značajnoj inkorporiranosti u sistem ciljne kulture, dok i sama činjenica da potonji prevodioci „prećutkuju“ postojanje ovog prvog prevoda može da govori u prilog „kanonizovanosti“, odnosno o „statusu klasika“ ovog prevoda.

3. Kada je reč o hipotezi o komplementarnosti prevoda, koja podrazumeva da svaki sledeći prevod predstavlja dopunu prethodnog, odnosno da su različiti prevodi namenjeni različitim segmentima čitalaca (Koskinen i Paloposki 2003: 22-23), zaključili smo, nakon sprovedenog istraživanja, da su se prevodi međusobno dopunjavali: različiti segmenti čitalaca mogli su da „odaberu“ verziju za sebe, iako se odabir prosto može vršiti i kroz odgovarajuće čitalačke strategije. Prevodi su međusobno zaista bili „dopunjujući i preusmeravajući u odnosu na IT“ (Koskinen i Paloposki 2003: 22-23), a svaki novi prevod je u nekim delovima dopunjavao i preusmeravao izvorni tekst.

Ako posmatramo ciljne tekstove u sklopu funkcionalnog pristupa K. Rajs, zaključujemo da su CT1, CT3 i CT5 preneli u ciljnu kulturu sve tri funkcije teksta: informativnu, ekspresivnu i konativnu, dok je CT2 prvenstveno bio usmeren na konativnu, a CT4 na informativnu funkciju. S obzirom na ovakvu funkcionalnu opredeljenost, različiti segmenti čitalaca mogli su da „odaberu“ verziju za sebe. Informativna funkcija teksta prevladala je ekspresivnu, na šta je sigurno uticao status dela i njegova kanonizovanost kako u izvornoj tako i u ciljnoj kulturi.

7. Pirandelov *Pokojni Matija Paskal* – Šta se ponovo prevodi?

7.1. Uvod

Luidi Pirandelo (1867-1936) spada u red najznačajnijih italijanskih pisaca XX veka koji je uvođenjem novina u književno i teatarsko stvaralaštvo zadobio specifično mesto na sceni evropske i svetske književnosti, uzdigavši se od inovatora i avangardnog stvaraoca na pijedestal klasika ovenčanog Nobelovom nagradom (1934). Pirandelo je bio neobična stvaralačka figura sa višestrukim spisateljskim talentom: novelista, romanopisac i dramatičar, tvorac pozorišnih i romanesknih tekstova koji su najpre pobuđivali zanimanje u okvirima evropskih i svetskih pozorišnih strujanja s predznakom avangardnih tendencija; danas su to moderni klasici u punom smislu te reči, klasici u kojima je najpre avangardni pristup, preokretanje svih životnih i etičkih vrednosti i konvencija, kakav je prisutan u *PMP*, dosegao stepen neprolazne i univerzalne književne vrednosti. Pirandelo je u italijansku književnost XX veka uveo teme koje su iznedrili evropski avangardni pokreti s početka veka, kao što su relativizam, ekspresionizam, nadrealizam, i začinio ih humorom, paradoksom i alegorijom. „Pirandelovo delo je ‘gradilište’ na kome se uvek radi, odnosno pokušaj njegove kategorizacije u tačno omeđene literarne žanrove i okvire nikada ne može biti u potpunosti uspeo“ (Makja 1987: 477). U ovome upravo i leži ključ neprekinutog interesovanja za ovog pisca i objašnjenje za tako veliki broj prevoda na brojne svetske jezike, uključujući i srpskohrvatski. Njegovo celokupno delo odlikuje se pesimizmom i nihilizmom, spoznajom o nemogućnosti postojanja „jedne istine o čoveku“, relativističkom koncepcijom sveta i života, što su sve teme prisutne kako u njegovim brojnim novelama tako i u sedam romana, od kojih je najpoznatiji *Pokojni Matija Paskal*, napisan 1904. godine. „Pirandelo je bio izuzetno plodan pisac, sa impozantnim korpusom drama i najvećom zbirkom pripovedaka i u postojbini evropske novele, ali je uvek ostao veran izvornoj viziji koja se razvijala koncentrično, iz jedinstvene idejne i osećajne jezgre“ (Zorić 1982: 280). Pirandelo se oslanjao na verističku i realističku tradiciju, ali je njegov pristup bio potpuno moderan i aktuelan, čime se približio modernističkim delima futurista, metafizičara, magičnih realista. Ovu viziju modernog junaka, pobeđenog, konfuznog, nemoćnog slabića „gotovo da je sinhronizovao s pojavom prvih Zvevovih romana, o kojima inače ništa nije znao“ (Zorić 1982: 281).

Dokaz univerzalnosti Pirandelove stvaralačke misli svakako je i činjenica da su od njegovog prezimena nastali termini kojima se označavaju određeni filozofski i književni pravci: tako je skovan termin „pirandelizam“, koji označava skup karakterističnih obeležja P. razmišljanja i stvaralaštva, suštinu njegovog dela zasnovanog na relativističkoj viziji sveta i života, kao i uticaj P. dela na književnost i umetnost i van vremensko-prostornog okvira u kome je ponikla¹¹⁶; tu je i pridev „pirandelovski“ (*pirandelliano*), kojim se označava njegovo pripovedačko i dramaturško stvaralaštvo, ali isto tako u širem smislu predstavlja sinonim za „groteskno“ označavajući njegove tipične likove, situacije, teme. Pridev „pirandelovski“ tako dobija značenje: dvoznačan, intelektualistički, zbunjujući, paradoksalan, jednako kao i „beketovski“ ili „godoovski“.

Stoga bismo u pirandelovskom duhu, u okviru našeg istraživanja više različitih prevoda, mogli da parafraziramo samog Pirandela i da kažemo da „njegova dela neprestano traže čitaoca“. A kako čitaoca prevoda sa stranog jezika nema bez prevodioca, Pirandelova dela „neprestano traže i prevodioca“.

7.2. *Pokojni Matija Paskal*

U svom najpoznatijem delu, romanu *Pokojni Matija Paskal*, Pirandelo je, iako neprepoznat u savremenoj Italiji kao „pesnik svog vremena“, „uspeo da transponuje duhovne nemire i strepnje svoje klase koja se nalazila na silaznom delu istorijskog luka između Risordimenta i fašizma“ (Zorić 1982: 284). Ovaj roman objavljen je 1904. u nastavcima u listu „Nova antologija“, a potom i kao knjiga; sadrži dva *Predgovora*, što ukazuje na važnost koju je Pirandelo pridavao ovom romanu koji se bavi

¹¹⁶ <http://www.treccani.it/vocabolario/pirandellismo/>, 13.08.2019.

protivrečnostima ljudskog postojanja nad kojim gospodari slučaj, u „ovoj priči o sudbini uhvaćenoj u procep između stvarnih životnih činjenica i konvencija sredine“ (Zorić 1982: 300). Fabula romana koja, svakako, nije bila nova u evropskoj književnosti, ali je u ovom slučaju razvijena na potpuno nov i originalan način i dovedena do ekstrema, polazi od humorne epizode, od slučaja koji je „toliko redak i izuzetan da mora da se ispriča“ (Pirandelo 1940: 3): prijatelji, porodica i sugrađani proglašavaju mrtvim izvesnog Matiju Paskala koji koristi ovaj nesporazum kako bi započeo novi život pod imenom Adrijano Meis. Matija Paskal, siromašni mladić bez zanimanja i sistematskog obrazovanja, bez posebnih fizičkih odlika i dopadljivosti, u braku bez ljubavi, beži od neprijateljskog sveta u starinsku biblioteku kako bi potom zaista i pobjegao iz rodnog mesta, stekavši mogućnost za novi život zahvaljujući igri sudbine: najpre „postaje“ pokojnik u očima svoje porodice i sugrađana, ali i dobitnik velike premije na kocki. U nadi da će mu ovo omogućiti novi život, „pokojni“ Matija Paskal postaje Adrijano Meis, „izmišljeni čovek“, s nadom u konačno zadobijenu slobodu; ipak, pomanjkanje formalnog identiteta ponovo će ga upokojiti, te nakon dvostruke smrti neće biti ni Matija ni Adrijano, već pokojni Matija Paskal.

7.2.1. Inovativnost književnog postupka

Osnovna tema čitavog Pirandelovog opusa – rastakanje individualnog identiteta izložena je kroz književni rod *bildungsromana* (romana formacije), koji je u slučaju *PMP-a* potpuno izokrenut. Pripovedač, pokojni Matija Paskal, lišen identiteta i društvene uloge, proglašava samog sebe naratorom, i to nepouzdanim, izjavivši „da će nas obavještavati samo o onome što smatra da je najneophodnije“ (Pirandelo 1940: 3). Pripovedački glas odražava nestabilnost i privremenost proživljene realnosti, tako da je Pirandelo po definiciji „nepouzdan narator“ (But 1966: 61), to jeste „narator čije se vrednosti znatno razlikuju od implicitnog autora, a mi sumnjamo u njegovu iskrenost i kompetenciju“ (Čatman 1998: 156). Cirkularna struktura romana, koji počinje od epiloga sa regresivnom hronologijom zbivanja (fleš-bekovima „pokojnog“ glavnog junaka koji je u dimenziji bez vremena i prostora), bila je izuzetno inovativna za vreme u kome se roman pojavio (Borci 2007: 184).

Pokojni Matija Paskal je prvi roman na italijanskom jeziku koji je napisan u „autobiografskom“ vidu, odnosno u prvom licu, to jeste uz potpuno subjektivno predstavljanje dešavanja, nasuprot racionalnom realističkom i objektivističkom prikazivanju dotadašnje romaneskne tradicije. Ovakav pristup navodi čitaoca na personifikaciju sa pripovedačem, kao i na dodatni napor da raskine s ovim stanjem simbioze, da napravi distancu u odnosu na pripovedača. Fabula i radnja romana se ne poklapaju, osim u poslednjem delu romana, upravo zbog toga što nam narator priča o dešavanjima nakon što su se ona odigrala. Precizne i eksplicitne hronološke reference potpuno su odsutne. Za Pirandela, dakle, nisu bitna precizna vremensko-prostorna ograničenja, već likovi, njihove misli i dela. Istovremeno, ovo naglašava i pirandelovsku tematiku usamljenosti i odvojenosti ljudskog bića od vremensko-prostornih i socijalnih odrednica koje bi eventualno mogle da mu pruže utehu, predstavljajući nekakvu vrstu uporišta, usidrenosti koja je nemoguća i nedostižna za „pokojnika“ izvan bilo kakve vrste determinisanosti (Borci 2007: 189).

7.2.2. Stil romana

Osnovne odlike Pirandelovog stila su sledeće:

1. Nelinearna struktura pripovedanja: kako bi se odvojio od tradicionalnih pripovedačkih postupaka Pirandelo pribegava različitim tehnikama usmerenim na destabilizaciju jednog stanovišta, odnosno mogućnost tradicionalnog načina pripovedanja. Stoga se kroz sam pripovedački postupak dovodi u pitanje bilo kakva stabilna referentna tačka: tok pripovedanja se neprestano prekida, glavni junak/pripovedač se direktno obraća čitaocu ironičnim komentarima na temu istorije, događaja i ostalih likova. Narativna linearnost neprestano se razlama drugom odlikom pirandelovskog stila, a to je romaneskni postupak mnogo bliži govornoj nego pisanoj i književnoj komunikaciji (Dardano 2010: 83). Glavni lik i pripovedač istovremeno uspostavlja sa čitaocem dijaloški odnos, tako da ovaj

pretpostavljenoj linearnosti dešavanja suprotstavlja niz „fraktura“ kolokvijalnog i ironičnog tona, što neprestano prekida *narratum* (Testa 1997: 168).

2. Roman je „napisan“ jezikom koji oponaša govor, odnosno jezikom koji je zasnovan na prikazivanju odnosa između književnog i govornog. To je bila značajna novina u odnosu na prethodno stolec, čime se ovaj roman odvojio od tradicionalnih načina pripovedanja i približio kolokvijalnom narativnom modelu (Testa 1997: 167).

3. Uticaj teatra, njegovog jezika i reprezentativnih procedura u pisanju romana, što je, naravno u uskoj vezi sa piščevim dramskim stvaralaštvom i remek-delima kao što su *Henrik IV* i *Šest lica traži pisca*. Pisac želi da postigne dinamičnost priče i stoga „govorni jezik mora biti akcija, a akcija mora da se iskaže kroz govorni jezik“. Osnovna odlika govornog jezika često je, i kod Pirandela romanopisca, „glumljeni govor“ (*un parlare recitato*), jer njegovi likovi, u najbukvalnijem smislu te reči, „stupaju na pozornicu“ (Dardano 2010: 89).

7.2.2.1. Stilizacija govornog jezika na planu sintakse

Pirandelo stilizuje govorni jezik na planu sintakse najčešće kroz parataksu, a u okviru paratakse kroz upotrebu suprotne rečenice. Pribegava često i parentezi, kao sredstvu za ubacivanje metanarativnih komentara, kojima iskazuje najrazličitija duševna stanja (Dardano 1997: 111). Oponašanje govornog jezika uočljivo je u monologu glavnog junaka, koji često koristi *solilokvijum* razgovarajući sam sa sobom (Testa 1997: 169). Prisutna je inverzija reda reči u rečenici, kao i zamena mesta zavisnih rečenica (objekatskih i subjekatskih) i upravne. Subjekat je često iza glagola ili istaknut na početak rečenice radi postizanja sintaksičke dinamičnosti. Pripovedač neprestano ispravlja samog sebe kroz tehniku *correctio* koja dočarava stalnu nesigurnost i promenljivost mišljenja glavnog junaka (Dardano 2007: 93). Isto tako, ovu nesigurnost pripovedač iskazuje kroz oponašanje govora, brojne diskursne markere (*È vero?; Creda?; Ecco*), uzvike (*ah, oh, eh, ahimè, mah, su*), kao i nominalne rečenice (Testa 1997: 174; Dardano 2010: 99).

Pirandelova interpunkcija je jednako važna zbog toga što je ne samo svojstvena pisanom jeziku, već je i odraz intonacije, što znači da ima veze s govornim jezikom i da pored funkcije pojašnjavanja logičke organizacije pisanog teksta odražava pauze koje u usmenoj komunikaciji prekidaju govorni lanac (Samardžić 2006: 47). Iz tog razloga ćemo u stilsku analizu uključiti i interpunkciju kao značajnu odliku Pirandelove stilizacije govora. Ukazali smo već u poglavlju posvećenom stilskoj analizi *Vladaoca* (6.3.2) da je interpunkciju teško razmatrati na nivou komparativne analize u smislu izvorno-orijentisanog pristupa zbog toga što su „među različitim normama koje određuju pisani jezik, pravila vezana za interpunkciju, najmanje kodifikovana, i to ne samo u italijanskom“ (Serijani 2006: 68). Takođe je i interpunkcija u srpskom u osnovi logička, odnosno upotreba interpunkcijskih znakova zavisi od smisla (Pešikan i dr. 2014: 98). Stoga smo komparativnu analizu koja se tiče upotrebe interpunkcije posmatrali na transferno-orijentisan način, odnosno tako što smo ukazivali na različitosti i „manjkavosti“ u prenošenju iste u slučajevima u kojima je to sa stanovišta ciljnog jezika kompromitovalo stil pisca ili značenje teksta (interpunkcija u funkciji podele složene rečenice, uvođenje znakova za veće isticanje – crte umesto zareza, uzvičnika umesto tačke ili pak izostavljanje zagrada kao bitnih elemenata P. teatarskog stila).

7.2.2.2. Stilizacija govornog jezika na planu leksike

Stilska sredstva na leksičkom planu obuhvataju obilje leksema visokog ekspresivnog i afektivnog naboja¹¹⁷, brojne idiome i toskanizme¹¹⁸, dijalekte i strane jezike, a sve to radi isticanja karikaturalnih i parodičnih efekata (Dardano 2010: 84). Stilizaciji govora na leksičkom nivou doprinose i brojne izvedene imenice, augmentativi i deminutivi¹¹⁹, kao i česta upotreba priloga *qua*,

¹¹⁷ *spiattellasse; scroccatele da Papiano; scaraventava le lodi più sperticate; non riuscendo ad appiappare a mia madre; io ero pure in ballo lì...* (Testa 1998: 181-183).

¹¹⁸ *aburrattare, chiocciolino, cempennate, ciriege, bietolona* (Testa 1998: 181-183).

¹¹⁹ *lanterna – lanternino, lanternone, mantelletto, cordoncino* (Dardano 2010: 85).

lassù i pokazne zamenice i prideva *questo*, čime autor neprestano pokazuje sagovorniku i slušaocu (realnom ili fiktivnom) elemente scenske postavke (Testa 1998: 179).

Pirandelova stilska mešavina obuhvata, osim već pomenutih toskanizama i dijalektizama, i brojne književne arhaizme i reči književnog registra u kojima se može prepoznati parodijski odnos prema D'Anuncijevom stilu. Osim parodijske namere, nekada je odabir leksike uslovljen čisto ludičkom komponentom¹²⁰.

Sva pomenuta stilska obeležja P. stvaralačkog postupka takođe su i u službi iskazivanja specifične autorove poetike humorizma.

7.3. Humorizam kao zamajac Pirandelove poetike

Pirandelov umetnički postupak zasnovan je na poetici humorizma. Manifest ove poetike predstavlja čuveni esej *Umorismo* (*Humorizam*) objavljen 1908, a započet 1904, kada je objavljen roman *Pokojni Matija Paskal*, s kojim čini neodvojivu celinu. „Već odomaćena upotreba termina humorizam umesto humor (što je inače sasvim prikladan prevod italijanskog *umorismo*) mogao bi se pravdati samom Pirandelovom potrebom da taj termin poetički izdvoji i obeleži nudeći ga kao sopstvenu viziju umetnosti“ (Todorović Lakava 2013: 86). Za Pirandela se istinska priroda humorizma sastoji u razlici između „komičnog“ i „humorizma“ a to je ono što se nalazi između „opažanja“ i „osećanja suprotnosti“ („avvertimento e sentimento del contrario“)¹²¹.

Spekulativna aktivnost pisca iskazana u ovom eseju koji ima dodirnih tačaka sa filozofsko-estetskom mišlju s početka XX veka (tu spada esej Anrija Bergsona, *Smeh* iz 1900. i *Humor i njegov odnos prema nesvesnom* Sigmunda Frojda iz 1905), pronašla je svoje puno otelotvorenje i umetnički izraz u romanima *Pokojni Matija Paskal* i *Jedan, nijedan, sto hiljada*. U središtu piščevog interesovanja u ovom eseju nalaze se, kako sama istorija humorizma tako i njegova duboka priroda: humorizam postaje vrsta percepcije realnosti, izvan naših fikcija i čak i izvan našeg identiteta. Poetika humorizma bila bi zapravo večna vokacija umetnosti da otkriva paradoks života koji je sveden na puki i površinski oblik postojanja¹²².

7.4. Prevodi na srpskohrvatskom govornom području

7.4.1. Uvod

Nemamo pouzdanih informacija da li je pre prvog prevoda ovog romana (1927), na srpskohrvatskom govornom području, bilo Pirandelovih prevoda. Na osnovu sledećih podataka iz kataloga Narodne biblioteke saznajemo za postojanje još dva nedatirana prevoda:

1. 1000 najljepših novela : (1000 svjetskih pisaca). Sv. 12 / uređuje Ljubo Wiesner među kojima je i Pirandelova novela *Putovanje* iz godine 19??

2. Izabrana dela. Knj. 1, [Pripovetke] / Luidi Pirandelo ; s italijanskog preveo Frano Alfrević u izdanju Narodne prosvete iz Beograda godine 19??¹²³

Pretpostavljamo da su ovi prevodi nastali pre pojave najpre Dominikovićevo, a potom Ristićevo prevođa romana *Pokojni Matija Paskal*. Nakon prvog prevoda iz 1927, koji je izašao tek dvadesetak godina nakon objavljivanja izvornika, godinu dana kasnije, objavljena je i Pirandelova novela *Svetlost u obližnjoj kući* (1920), u prevodu Tina Ujevića. Godinu dana nakon objavljivanja Ristićevo prevođa (1940), pojavljuje se i prevod novela u zbirci pod nazivom *Sunce i sjena*, u prevodu Dubravka Dujšina.

¹²⁰ O tome svedoči različita kontekstualna upotreba latinizama: „*miserrima* vita nostra“; „*miserrima* tazza di caffè“ (Dardano 2010: 108).

¹²¹ <https://www.openmlol.it/media/roberta-quattrin/l-umorismo-di-pirandello-e-la-sua-poetica/532023>

¹²² <https://www.pirandelloweb.com/poetica-di-pirandello/#02>, 20.04.2019.

¹²³ Drugi izvor pominje 1935. kao godinu izdanja: <https://katalog.kgz.hr>, 19.05.2019.

7.4.2. CT1 – Prevod Filipa M. Dominikovića

Prevod Filipa Dominikovića pojavio se 1927. godine u Zagrebu, u okviru Zabavne biblioteke koju uređuje Nikola Andrić, dok je izdavač „Naklada zaklade tiskare narodnih novina“.

Paratekstualni materijal sadržan u ovom izdanju obuhvata *Predgovor* naslovljen *Luigi Pirandello*, a njegov autor je prevodilac¹²⁴. U njemu Dominiković navodi da „dobar broj podataka za ovaj *Predgovor* duguje odličnoj studiji o Pirandellu koju je napisao dr. Walter Starkie¹²⁵ (1927: 3). Autor u ovom *Predgovoru* daje niz biografskih i bibliografskih podataka o piscu, a o njemu piše u sadašnjem vremenu, s obzirom na to da je pisac 1927. kada se prevod pojavio, bio živ. Od prvog objavljivanja romana 1904. do prvog prevoda na hrvatski, proteklo je tek 23 godine, tako da ovaj prevod ubrajamo u sinhronijske prevode (takozvani „topli“ prevodi po definiciji Vanderseldenove). Prvi prevod ne sadrži autorov *Pogovor* pridodat romanu 1921. godine.

Dominiković smatra da „čitatelj koji želi da razumije njegove drame, mora da upozna i drugi njegov književni rad, novelu i roman, koji je i sam po sebi odličan i sadrži vrlo često motive njegovih drama“ (1927: 3). U red najtipičnijih Pirandelovih romana svrstava *Pokojnog Matiju Pascala* i *Dnevnik operateura Serafina Gubbia*. O njima kaže sledeće: „Pirandello, koji donekle nastavlja tradiciju sicilskih verista Capuane i Verge, ma koliko imao dodirnih točaka s predstavnicima futurizma u književnosti, zbio je, moglo bi se reći, u ova dva djela sav svoj način pisanja“ (1927: 4). Dominiković govori o Pirandelu kao piscu koji je uneo novinu u italijansku lepu književnost i donosi sud da je njegova proza odmakla od „obične talijanske knjige kao što su i dramska djela daleko odmakla od obične buržujске drame“. Zanimljivo je da je akcenat u ovom *Predgovoru* romanu Matija Paskal stavljen na P. dramsko stvaralaštvo: čitave tri i po strane *Predgovora* Dominiković posvećuje sinopsisu P. „kazališnih komada koji su dosegli veliki broj, a serija im još nije završena“ (1927: 5-9).

U *Predgovoru* ne nalazimo nikakve podatke o prevodu: Dominiković ne navodi da je u pitanju prvi prevod Pirandelovog romana za srpskohrvatsko govorno područje.

Ovaj prevod se drugi put pojavljuje 1962. godine u okviru edicije zagrebačkog „Naprijeda“ naslovljene „Svjetski klasici 18. i 19. stoljeća“¹²⁶, u kojoj je Pirandelo predstavljen u jedinstvenom tomu koji obuhvata ovaj roman i *Deset novela*.

Ovaj prevod objavljen je ponovo 1982, u izdanju „Libera“ iz Zagreba, u okviru edicije „Talijanski roman u 10 knjiga“¹²⁷. Kritički aparat je sada drugačiji: prevod ovoga puta sadrži *Napomenu o skrupulama književne mašte*, ali su njegovi prevodioci Mate Zorić, urednik izdanja i Ivo Hergešić. Autor *Pogovora* je Mate Zorić. Slika o Pirandelu sada je potpunija u odnosu na prvo izdanje prevoda, kada je pisac bio u životu. U međuvremenu, Pirandelo je ovenčan i Nobelovom nagradom za književnost 1934. godine. Zorić daje opsežan prikaz Pirandelovog života i dela, ističući u prvi plan njegovo teatarsko stvaralaštvo i izdvajajući *Pokojnog Matiju Pascala* iz Pirandelovog romanesknog opusa. Podataka o prevodu nema, iako je u pitanju redigovani prevod. Već na samom početku nailazimo na promenu u naslovu *Predgovora*: umesto „predgovor“ kako je stajalo kod Dominikovića, nailazimo na *Pretpostavka*, a primetna su i izvesna ažuriranja, odnosno jezička osvežavanja u odnosu na prvi prevod: u pitanju su ipak sitne izmene koje ne menjaju bitno strukturu i sastav prevoda¹²⁸.

Od drugih paratekstualnih elemenata prevod sadrži samo četiri fusnote: u tri slučaja Dominiković objašnjava igre rečima: *maionese/maialese* (strana 28); *maslina/oliva/Oliva* (strana 30);

¹²⁴ U pitanju je, dakle, autorski paratekst (ako prevodioca posmatramo kao autora dela na ciljnom jeziku).

¹²⁵ *Luigi Pirandello*, London, J.M. Dent&Sons Ltd., 1926.

¹²⁶ Među remek-delima obuhvaćenim edicijom našli su se i *Meštar Don Gesualdo* Đovanija Verge i *Maconijevi Zaručnici*, kao i poezija Leopardija i Foskola.

¹²⁷ Ostali autori u ovoj ediciji bili su Bucati (*Tatarska pustinja*); Tomazeo (*Vjera i ljepota*); Kalvino (*Naši preci*); Zvevo (*Zenova svijest*); Pratolini (*Kronika o siromašnim ljubavnicima*); Moravia (*Ravnodušni/Agostino*); Verga (*Obitelj Malavoglia*); Manconi (*Zaručnici*) i Tomazi di Lampeduza (*Gepard*).

¹²⁸ Umesto *pače* koristi se *čak*, *pečal* postaje *jad*, *monseigneur Boccamazza* postaje *prečasni Bokamaca* i tako dalje. Zapažamo u ovim početnim redovima i jednu izmenu u interpunkciji koju je Dominiković ostavio kao u izvorniku: „Tu sam sudibnu imao i ja; u meni se već prvoga dana...“, postaje „Tu sam sudbinu imao i ja. A već se prvoga dana rodilo u meni...“ (PMP 1982: 8).

Malanno/Malagna (strana 32); za pesmu „O bijeli zvoniče“ ponuđeno je objašnjenje u fusnoti: *aluzija na Krivi Toranj u Pisi“ (strana 229). Prevodilac, dakle, postaje „vidljiv“ samo u ova četiri slučaja. Strategija vidljivosti prevodioca u tekstu sasvim je drugačija u izdanju iz 1982. godine, u kome se broj fusnota u čitavom prevodu popeo na čak 84. Jedna kategorija fusnota sadrži objašnjenja i podatke o najraznorodnijim pojmovima iz istorije, književnosti, geografije i drugih oblasti znanja koje bi se mogle svrstati u red opšte kulture čitalaca¹²⁹. Druga kategorija ima jezički karakter, odnosno sadrži objašnjenja pojedinih igara rečima ili pak prevode sa francuskog i iskvarene mešavine španskog i italijanskog, a koja je u tekstu ostavljena u originalu. Ovde se, dakle, može govoriti o paratekstualnom materijalu koji svojim obimom i karakterom zaista predstavlja zauzimanje jasne „prevodne“ strategije. Namerno suprotstavljamo reč „prevodni“ naspram „prevodilački“: upravo na primeru razlika između izvornog prevoda sa tek četiri fusnote i potonjeg revidiranog izdanja sa čak 84 fusnote, vidimo koliko je jak uticaj agenasa, odnosno spoljnih činilaca prevođenja na sam prevod. Reviziju ovog teksta sproveo je Mate Zorić, u saradnji sa urednikom novog izdanja: strategija upliva u tekst potpuno je drugačija od pristupa prevodioca. Zbog nedostatka jasne vidljivosti osobe odgovorne za reviziju, kao što je to slučaj i sa redigovanjem *Vladaoca*, gubi se veza sa prvim prevodom, a njegov autor biva potisnut iz tekstualne memorije (Braunli 2015: 84).

Kada je reč o fusnotama, ovo drugo redigovano izdanje iz 1982, usvaja isti stav kao i najnoviji prevod na srpski iz 2004. godine. Izdanje iz 1962, koje je vremenski bliže i izvorniku i prvom prevodu, ima pristup „srodniji“ vremenski starijem prevodu. Obrazloženje za ovakav pristup mogli bismo tražiti najpre u uticaju izdavača. Drugo objašnjenje ulazi u teorijski okvir RS: što je prevod udaljeniji od originala, sve mu je dalji i po pitanju poimanja onoga što su elementi u izvorniku koji nisu bliski čitaocu, a što potpada pod sekundarnu vremensku distancu (Levi 1982: 111). Ni Dominiković ni Ristić ne objašnjavaju u fusnotama ništa od kulturoloških pojmova; oni su u tom smislu mnogo bliži izvorniku, odnosno strategiji po kojoj se tekstu „dopušta“ da govori sam za sebe. Kako se vremenska distanca povećava tako se povećava i svest prevodilaca o udaljenosti teksta od čitaoca: dejstvenost ove svesti se ponovo ne odražava neposredno na sam tekst, već je uticaj mnogo vidljiviji u vantekstualnim elementima. Tako je uopšteno zahvaćen čitav plan prevoda jer se usvaja paratekstualna strategija kojom se uspostavlja udaljavanje od teksta, odnosno vremena u kome je on nastao. Ovaj prevod štampan je i 2004. god. u izdanju „Globus media“ iz Zagreba: ovo izdanje nam, nažalost, nije bilo dostupno kako bismo proverili način na koji su u njemu sprovedene izmene na tekstualnom i paratekstualnom planu. U elektronskom katalogu nailazimo i na podatak o novom prevodu na hrvatski koji je objavljen 2001, a prevodilac je Karmen Milačić. I posle ovog izdanja, ponovo se pojavljuje, tri godine kasnije, prevod Filipa Dominikovića, koji se ovim potvrdio kao „kanonizovani“ hrvatski prevod romana sa izdanjima iz 1927, 1962, 1982 i 2004. Za neka buduća istraživanja bilo bi interesantno videti u kakvom su odnosu ova dva međusobna prevoda na hrvatski.

7.4.3. CT2 – Prevod Miodraga T. Ristića

Sledeći prevod ovog romana za srpskohrvatsko govorno područje delo je Miodraga T. Ristića. Prevod se pojavio 1940. godine u ediciji „Biblioteka dobitnika Nobelove nagrade“ (urednik Milan Bogdanović).

Romanu prethodi *Predgovor* naslovljen „Luiđi Pirandelo“, čiji je autor sam prevodilac. Ristić ocenjuje da se Pirandelov romaneskni i dramski opus odlikuje „raznovrsnošću književnog stvaranja i velikim brojem ostavljenih dela [što] nesumnjivo znači u isto vreme i dosta ponavljanja“ (Pirandelo 1940).

---

¹²⁹ Već na samom početku ređaju se fusnote koje su potpuno bespotrebne za razumevanje teksta: u prvoj se daju podaci o Nikoli Koperniku, o Kvintilijanu i njegovom obrazovanju govornika u kome se navodi da Kvintilijan „drži da povijesna proza ima srodnosti s pjesništvom [. . .]: da bi izbegli suhoparno pripovijedanje, povijesničari se služe neobičnim riječima i slobodnije upotrebljavaju stilske figure“. Ovo objašnjenje doduše jeste bilo potrebno prevodiocima jer kako ćemo videti u delu jezičke analize, jedino kod Ristića i Dominikovića ovaj odlomak je preveden na pravi način; svejedno, čitaocima ovo nije objašnjenje neophodno za razumevanje teksta.

Za razliku od brojnih izdanja i reizdanja Ristićevog prevoda *Vladaoca*, prevod ovog romana štampan je samo jedanput. S obzirom na to, možemo ga, kao i Dominikovićev prevod *Vladaoca* smestiti u kategoriju prevoda *una tantum*. Katalozi Narodne biblioteke Srbije beleže samo ovo izdanje koje više nikada nije štampano, čak ni u redigovanom vidu. Ova činjenica predstavlja kuriozitet, upravo zbog sudbine prethodnog Ristićevog autorskog dela, prevoda koji je prisutan i danas nakon 113 godina od dana objavljivanja. Svakako da nije lako dati jednostavan odgovor na pitanje koje su postavljali brojni istraživači u okviru RS-a: zašto neki prevodi opstaju, a drugi ne? Razlozi su, baš kao i u slučaju sudbine izvornika, višestruki i mnogo češće zadiru u sferu vantekstualnih elemenata, a manje se tiču čisto tekstualnih činilaca. Ovo pitanje detaljnije ćemo obrazložiti u odeljku „Zašto se ponovo prevodi?“

7.4.4. CT3 – Prevod Jugane Stojanović

Nakon prevoda Miodraga Ristića iz 1940, sledeći prevod pojavljuje se 1962. godine u izdanju „Narodne knjige“ iz Beograda; iako na prvoj unutrašnjoj strani piše „Prevod i pogovor: Jugana Stojanović“, barem u primerku koji nam je bio na raspolaganju, pogovora nema, već odmah sledi „Sadržaj“.

Sledeće izdanje istog prevoda izlazi četiri godine kasnije, 1966, izdavač je „Svjetlost Sarajevo“, a edicija „Džepna biblioteka izabranih dela“. Prevod se u odnosu na prvo izdanje štampa u identičnom obliku, kako tekstualno tako i sa pratećim paratekstualnim elementima.

Sledeće izdanje ovog prevoda, treće po redu, pojavljuje se 1979. godine, u ediciji „Nobelovci“, izdavača „Slovo ljubve“, Beograd. Tek u ovom trećem izdanju nailazimo na *Predgovor* naslovljen „Luidi Pirandelo u našem vremenu“ (ali ne i na *Pogovor* najavljen još u prvom izdanju). U pitanju je autorski predgovor u kome Stojanovićeva opširno govori o P. Delu, svrstavajući ga u okvir aktuelnih filozofskih struja i škola mišljenja njegove epohe: najpre Anrija Bergsona, pod čijim je snažnim uticajem u doba nastajanja *PMP*-a čitava Evropa; Pirandelovog usamljenog čoveka poredi sa Džojsovim „Uliksom“, Muzilovim „čovekom bez svojstava“, Kafkinim „Jozefom K“, a približava ga takođe i Sartrovoj egzistencijalističkoj filozofiji, koja se prvenstveno bavi pitanjem slobode pojedinca i zasniva na maksimi „Pakao to su drugi“ (Stojanović 1979: 15). U tekstu nema ni jedne jedine fusnote, baš kao što je to bio slučaj sa *Vladaocem*: i ovom prevodu, koji prethodi prevodu *Vladaoca*, prevoditeljka pristupa kao tekstu ciljne kulture.

7.4.5. CT4 – prevod Mirele Radosavljević i Aleksandra Levija

Četvrti i zasada poslednji u nizu prevoda ovog romana pojavio se 2004. godine u izdanju „Narodne knjige“ u ediciji „Biseri svetske književnosti“. S obzirom na činjenicu da je u tom trenutku *Narodna knjiga* bila državna izdavačka kuća koja je pokrenula projekat izdavanja velikih klasika namenjenih distribuciji van knjižara, ovaj prevod štampan je u tiražu od 50.000 primeraka, inače nezamislivom za redovna knjižarska izdanja.

Ovaj prevod sadrži i *Napomenu o skrupulama mašte*, kao i *Belešku o piscu* iza koje sledi *Beleška o prevodiocima*, Mireli Radosavljević¹³⁰ i Aleksandru Leviju. Iz biografije prevodilaca saznajemo da su najveći broj prevoda uradili „u četiri ruke“ i da u svoju prevodilačku bibliografiju mogu ubrojati pisce kao što su Umberto Eko, Alesandro Bariko, Nikolo Amaniti i mnogi drugi.

Nijedan drugi prevod ne sadrži ove podatke: verovatno je izdavač, zbog „važnosti“ i „obima“ tiraža, želeo da validnost novog prevoda potkrepi podacima o nagrađivanim prevodiocima. Unošenje ove beleške možemo shvatiti i kao potrebu izdavača da prevod odvoji od drugih i ukaže na to da je u pitanju novi prevod, što nije moguće zaključiti iz ostalih paratekstualnih elemenata. Većina čitalaca, ipak, retko obraća pažnju na ime prevodioca osim ako nisu u pitanju „stručni“ čitaoci: kolege ili pak proučavaoci iz oblasti PS-a. Iako vidljivi u ovom *Pogovoru* u odnosu na svoje prethodnike,

---

¹³⁰ Iz ove *Beleške* saznajemo da je M. Radosavljević dobitnica nagrade UKPS-e „Aleksandar Spasić“ za najbolji prevod iz oblasti humanistike za 2002–2003. za prevod dela *Uvod u antropologiju. Od lokalnog ka globalnom*.

prevodioci ostaju nevidljivi kao „novi prevodioci“ već prevedenog dela, kao novi tumači stoletnog klasika, s obzirom na to da se pojava ovog prevoda poklapa sa stogodišnjicom objavljivanja romana, ali se takođe poklapa i sa pojavom „novog“ prevoda Filipa Dominikovića u revidiranom izdanju Mata Zorića. Propuštena je tako značajna prilika da se jubilej iskoristi za ukazivanje na pojavu novih prevoda i na prevođenje uopšte.

S obzirom na činjenicu da su prevodioci *Vladaoca* i *Pokojnog Matije Paskala* osim dvojca Radosavljević/Levi isti, u potpoglavlju „Ko ponovo prevodi“, u delu posvećenom Makijaveliju, dali smo opsežniji prikaz njihove prevodilačke aktivnosti. S obzirom na obim i značaj koji je u ovom prevodu dat fusnotama kao paratekstualnom materijalu (a fusnote posmatramo kao neodvojivi deo bavljenja pitanjem interferencije kulture), detaljnije ćemo ih obraditi u okviru odeljka: „Kako se ponovo prevodi?“

8. Pirandelov *Pokojni Matija Paskal* – Ko i zašto ponovo prevodi?

8.1. Ko ponovo prevodi?

Odabir korpusa, kao što smo već naveli (1.4), motivisan je brojem objavljenih prevoda i specifičnošću izvornih tekstova, odnosno izazova koje su postavljali pred prevodioce. Iako činjenica da su za odabrana dela iz oba korpusa tri prevodioca bila ista nije presudno uticala na odabir tih korpusa, ona se pokazala kao izuzetno interesantna i podsticajna, budući da nam je pružila obilje zanimljivih podataka sa stanovišta PS-a orijentisanih prema agensima prevođenja.

Videli smo na korpusu prevoda M. *Vladaoca* (5.2.) da nijedan od potonjih prevodilaca ne pominje svoje prethodnike. U prevodima nismo naišli na preklapanja tekstualnih delova. Formulirali smo, ipak, pretpostavku o tome da „prećutkivanje“ prethodnika znači i zauzimanje jasne pozicije o sopstvenom „autorstvu“ nad delom prevoda. Kada su u pitanju prevodi *PMP*-a, jednako je prisutno „prećutkivanje“ prethodnika. Ovo, naravno, svedoči o tome da pojava novih prevoda nije uočena i izdvojena kao značajna na polju prakse novih prevoda, ali i to da izdavač možda kroz paratekstualne elemente nije želeo da kontaminira „autentičnost“ sopstvenog izdavačkog poduhvata.

8.2. Ukrštanje prevodilačkih glasova

I pored nepominjanja ili prećutkivanja svojih prethodnika, kroz tekstualnu analizu uočili smo izvesne pojave koje ćemo pokušati da pobrojimo i izvučemo određene zaključke.

Navešćemo izvesna preklapanja koja smo zapazili između CT2 (Ristićevog prevoda) i CT3 (prevoda Jugane Stojanović).

Tabela br. 37 – Upporedni prikaz pojedinih prevodilačkih rešenja iz CT2 i CT3

	IT	CT2	CT3
Pr. 1	Fra coloro che più spesso venivano a visitar la mamma era una sorella di mio padre, zitellona bisbetica , con un pajo d'occhi da furetto, bruna e fiera.	Među licima koja su češće dolazila u posetu mojoj majci, bila je i jedna sestra moga oca, nastrana usedelica , sa dva vrlo živa oka, kao u lisice, smeđa i gorda.	Među najčešće posetioce moje majke ubrajala se i jedna očeva sestra, nastrana usedelica , sa smeđim, oholim, lukavim očima.
Pr. 2	- D'un'oliva, d'un'oliva, d'un'oliva sola, bietolona!	- Da ubere jednu maslinu, jednu maslinu, jednu jedinu maslinu, kukavna drugo moja!	- Ide on tamo da ubere jednu maslinu, jednu jedinu maslinu, crna drugo!
Pr. 3	Le tolse il vassojo dalle mani e uscì per rientrare poco dopo con un altro vassojo di lacca...	Uze joj poslužavnik iz ruku, izide i vrati se ubrzo sa drugim jednim poslužavnikom od laka...	Istrže joj poslužavnik iz ruke i izide. Malo docnije se vrati s drugim poslužavnikom, od laka...
Pr. 4	Per fortuna, il vetturino dell'unico legnetto , quello de la posta, stava ancora lì a chiacchierare con gl'impiegati ferroviarii: il paesello era a circa tre quarti d'ora di carrozza dalla stazione, e la via era tutta in salita.	Srećom, kočijaš jednih jedinih kola , poštanskih, još se tu nalazio, u razgovoru sa železničkim činovnicima: selance je bilo, od prilike, na tri četvrti sata kolima od stanice i put je stalno išao uz brdo.	Srećom je kočijaš jedinih kola , poštanskih, bio još tu i ćaskao je sa železničkim činovnicima; zaseoce se nalazilo otprilike na tri četvrti sata kolima od stanice, a put se stalno peo.
Pr. 5	La perdita recente della madre adoratissima e, a un tempo, dell'unica figlioletta, dopo la perdita degli aviti beni, aveva profondamente sconvolto	Skorašnji gubitak obožavane matere i, u isto vreme, jedine kćerčice, posle gubitka očevine, duboko su potresli dušu našeg jasnog prijatelja.	Nedavni gubitak obožavane majke, a istovremeno gubitak jedinice kćeri, posle gubitka očevine, duboko su potresli našeg jasnog prijatelja.

	l'animo del povero amico nostro.		
Pr. 6	Le prime feste me le ebbi da lui, calorosissime; poi egli volle per forza ricondurmi seco in paese per cancellarmi dall'animo la cattiva impressione che la dimenticanza dei miei concittadini mi aveva fatto	Prve znake časti, veoma tople, dobio sam od njega; zatim, on, na silu, navali da me provede mestom, da bi mi se izbrisao iz duše rđav utisak koji je zaboravnost mojih sugrađana učinila na mene.	On mi je prvi priredio srdačan prijem, zatim je po svaku cenu želeo da me povede kroz mesto kako bi iz moje duše izbrisao rđav utisak koji je zaboravnost mojih sugrađana učinila na mene.
Pr. 7	Avevo lasciato aperta la gelosia , aperti gli scuri.	Ostavio sam nerešeno pitanje ljubomore , nerešena neprijatna pitanja.	Ostavio sam otvoreno pitanje ljubomore , ostavio otvorene kapke.
Pr. 8	...gli accostammo la canna alle nari - e ziff! -. Lo vedemmo balzare fin sotto al soffitto.	...približismo cev njegovim nozdrvama - i špric! - Videsmo ga kako odskoči gotovo do tavanice.	...primakli cev nozdrvama - i špric! - Skočio je gotovo do tavanice.

U primeru 1 zapažamo identičan prevod sintagme „nastrana usedelica“, a u primeru 2 veliku sličnost u prevodu žargonskog izraza *bietolona*. U primeru 3 sintagma „vassoio di lacca“ prevedena je u oba ciljna teksta kao „poslužavnik od laka“. Stojanovićeva preuzima Ristićevu materijalnu grešku: nije u pitanju „poslužavnik od laka“, već „lakirani poslužavnik“. U primeru 4, prevod početka rečenice potpuno je podudaran u CT2 i CT3. U primeru 5, prevod čitave rečenice gotovo da je identičan, a veliku sličnost zapažamo i u primeru 6. u kome se poslednji deo gotovo u potpunosti podudara. Materijalnu grešku u prevodu u primeru 7 preuzeo je CT3, dok je onomatopeja *ziff!* prevedena i u CT2 i CT3 kao „špric!“ (primer 8). Iz navedenih primera mogli bismo zaključiti da je prevodilac CT3, Jugana Stojanović, ipak „konsultovala“ svog prethodnika.

Tabela br. 38 – Uporedni prikaz pojedinih prevodilačkih rešenja od CT1 do CT2

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4
Pr.1	Certo quella disgraziata non meritava molto rispetto per il disordine della sua vita, ma neanche d'esser trattata a quel modo da un uomo che non aveva con lei né parentela né affinità.	Zacijelo ova nesretnica nije zasluživala veliko poštovanje radi neuredna života, ali ni to, da s njom na ovakav način postupa čovjek, koji joj nije bio ni rod ni pomoz' bog.	Ta nesrećnica, nesumnjivo, s obzirom na svoj neuredni život, i nije zasluživala mnogo poštovanja, ali ne ipak ni da se prema njoj tako ponaša čovek koji joj nije bio ni rod ni pomozi Bog.	Ova nesrećnica zbog neurednog života, bez sumnje nije zaslužila da je čovek mnogo poštuje, ali zato jedan Papiano koji joj nije bio ni rod ni pomozbog nije smeo da se s njom ovako ophodi.	Tačno je da ta nesrećnica zbog svog neurednog života nije zasluživala bogzna kakvo poštovanje, ali istini za volju, nije zaslužila da prema njoj ovako postupa neko ko joj nije ni rod ni pomozbog.
Pr.2	E dimentichiamo spesso e volentieri di essere atomi infinitesimali per rispettarci e ammirarci a vicenda , e siamo capaci di azzuffarci per un pezzettino di terra	A često i rado zaboravljamo, da smo beskrajno sitni atomi, pa se uzajamno poštujemo i jedan drugomu divimo , a mogli bi da se počupamo za komadić zemlje i	A zaboravljamo, često i rado, da smo strahovito sićušni atomi koji treba međusobno da se poštuju i da se dive jedni drugima ; i kadri smo da se dohvatimo za	A često i rado zaboravljamo da smo beskrajno sićušni atomi i da smo jedan drugom dužni ukazivati poštovanje pa čak i izražavati divljenje . Kadri smo da se	A često i olako zaboravljamo da smo beskrajno sićušni atomi i da treba da se poštujemo i divimo jedni drugima a ne da se hvatamo za guše zbog nekog parčenceta zemlje

	o di dolerci di certe cose, che, ove fossimo veramente compenetrati di quello che siamo, dovrebbero parerci miserie incalcolabili	da se žalostimo zbog nekih stvari, koje bi nam se, da smo istinski prožeti onim, što jesmo, morale učiniti kao trice, o kojima ni je vrijedno voditi računa.	gušu za komadić zemlje ili da se žalimo na neke stvari koje bi trebalo, kad bismo istinski bili svesni šta stvarno jesmo, da nam izgledaju nesamerljive sitnice.	pogušamo oko parčeta zemlje i da patimo zbog izvesnih stvari koje bi nam se učinile sasvim beznačajne, kad bismo stvarno prozreli ko smo i šta smo.	ili da jadikujemo zbog nečega što bi, kad bismo bili prožeti onim što stvarno jesmo, trebalo da nam izgleda kao potpuno nevažno.
Pr.3	Si legge o non si legge in Quintiliano, come voi m'avete insegnato, che la storia doveva esser fatta per raccontare e non per provare?	Čitamo li ili ne čitamo u Kvintilijanu, kako ste me vi učili, da povijest ima da pripovijeda, a ne da dokazuje?	Čita li se ili se ne čita, kod Kvintilijana, kao što ste me vi tome naučili, da Istorija ima da priča, ne da dokazuje?	Niste li mi i sami rekli da je kod Kvintilijana zapisano kako istoriju treba pričati a ne doživljavati.	Zar Kvintilijan nije napisao, od vas sam to naučio, da priču valja graditi kako bi se pripovedala, a ne zarad dokazivanja?
Pr.4	Così il vapore era approdato a Liverpool, alleggerito anche del peso del capitano. Fortuna che aveva per zavorra la malignità de' miei compaesani.	Parobrod tako pristade u Liverpoolu, olakšan i za kapetanov teret. Srećom je za teret imao zlobu mojih sumješšana.	Tako je brod pristao u Liverpoolu olakšavši teret kapetana. Sreća koja je hranila pakost mojih sugrađana.	Tako je parobrod pristao u Liverpoolu, bez tovara, ali i bez kapetana. Ovaj slučaj je bio duševna hrana za naše palanačke zajedljivce.	Tako je parobrod, kad je pristao u Liverpoolu, bio znatno olakšan, s obzirom da nije bilo ni tovara ni kapetana. Srećom da mu je zloba mojih meštana duvala u jedra.

U primeru 1 vidimo da se izraz „ni rod ni pomoz bog“ nalazi u svim prevodima, moguće kao adekvatno prenošenje odgovarajućeg idiomatskog izraza.

U primeru 2 naveden je odlomak čije je razumevanje problematično u svim ciljnim tekstovima osim u CT1. Da li možemo da formulišemo pretpostavku o tome da su prevodioci „prepisivali“ jedni od drugih u tumačenju ovog odlomka? Smisao iskazan u ciljnim tekstovima od CT2 do CT4 ne čini nam se logičnim ni sa stanovišta Pirandelove specifične „lanterninozofije“: nije u duhu njegove pesimistične koncepcije čoveka da govori o tome kako ljudi treba međusobno da se poštuju i dive jedni drugima; ovo izneveravanje „slova“ izvornika naročito je izraženo u CT3 gde se ovakvo poimanje još dodatno produbljuje u suprotnosti sa namerom pripovedačevog glasa („...pa čak i izražavati divljenje“). Ovaj odlomak neodvojiv je od makrokonteksta u kome P. upravo izražava svoj stav o sićušnosti i nevažnosti pojedinca, tako da prevod odstupa od izvornika kako u mikro tako i makro kontekstu celokupne P. poetike.

U primeru 3 vidimo da se prevod u sva tri ciljna teksta graniči s nerazumljivošću: u jednoj od fusnota novog izdanja prevoda *PMP*-a iz 1982. čitamo kako Kvintilijan „drži da povijesna proza ima srodnosti s pjesništvom [. . .]: da bi izbegli suhoparno pripovijedanje, povijesničari se služe neobičnim riječima i slobodnije upotrebljavaju stilske figure“ (*PMP* 1982: 12). Čini se da je ova fusnota bila potrebna i potonjim prevodiocima (CT3 i CT4), koji uopšte nisu shvatili smisao odlomka, odnosno nisu imali na raspolaganju potrebna znanja o Kvintilijanu. U CT4 je došlo i do krupne materijalne greške: „istorija“ je prevedena kao „priča“.

U primeru 4 takođe je uočljivo „prepisivanje“ pogrešno protumačenih delova. U CT2 i CT3 nailazimo na identičan prevod. Najdoslovniji prevod sadržan je u CT1, dok CT4 smisao prenosi tačno, iako se gubi leksička veza sa imenicom iz prethodnog segmenta: „tovar“, a donekle se menja i

semantička slika: u odlomku je smisao da je brod uspeo da pristane, da se zaustavi u luci (iako bez kapetana), a ne da nastavi bezbedno da plovi, što sugeriše CT4.

Tabela br. 39 – Uporedni prikaz pojedinih prevodilačkih rešenja od CT1 do CT2

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4
Pr.1	Io scrollo le spalle e gli rispondo che non è fatica per me . E poi altro mi trattiene.	Ja sliježem ramenima i odgovaram mu, da to ni je posao za me . A onda me i nešto drugo suzdržava.	Ja sležem ramenima i odgovaram mu da nisam tome dorastao . A, osim toga, uzdržava me i drugo.	Ja sležem ramenima i odgovaram mu da ja za takav posao nisam rođen . A i nešto drugo me sprečava da to ostvarim	Sležem ramenima i odvracam da mi to neće biti teško . Ali posle me zaokupi nešto drugo.
Pr.2	Appena entrai nella camera da letto con la bimba in braccio, la vedova Pescatore fece per saltarmi addosso, come una jena .	Čim dodjoh u spavaću sobu s djevojčicom u naručju, udova Pescatore tek sto ne skoči na me kao hijena .	Čim uđoh u sobu za spavanje, sa djevojčicom na rukama, udova Pescatore se krete da skoči na mene, kao hijena .	Čim sam ušao u spavaću sobu sa djevojčicom u naručju, udova Pescatore htjede da skoči na mene kao hijena .	Čim sam ušao u spavaću sobu sa bebom u naručju, udovica Pescatore se obrušila na mene kao kobac .

U primeru 1 uočljiv je različit prevod u CT4. Ponekad prevodiočeva namera da se razlikuje od svojih prethodnika rezultira i materijalnom greškom u prevodu, kao što je to slučaj sa sledećim primerom u CT4.

U primeru 2 nastojanje da se prevod razlikuje od prethodnika dovodi do stvaranja drugačije slike i delimično utiče na izmenu čitalačke percepcije, s obzirom na to da „hijena“ izaziva snažnije negativne asocijacije od „kopca“.

8.3. Zaključak

Na osnovu izloženih primera, videli smo da su u pojedinim delovima rešenja podudarna ili veoma slična u sva četiri ciljna teksta. Uvek ostavljamo mesta za neverovatnu koincidenciju, ali je istovetna formulacija, ipak, teško moguća. Tako možemo da zaključimo da je novi prevod uvek u nekom odnosu prema svom prethodniku, pa makar to bilo i na nesvesnom planu (Venuti 2013: 99). Prevodioci uvek uspostavljaju neku vrstu odnosa sa prethodnicima, iako niko ne pominje prethodne prevode. Veći broj poklapanja između prevoda J. Stojanović i M. Ristića ukazuje na to da je prevoditeljka verovatno „konsultovala“ svog prethodnika. Pojedina rešenja se preklapaju, što zaista može biti čista koincidencija, ali pre ukazuje na to da su prevodioci, makar i nesvesno, ipak bili pod uticajem prethodnika. Iako prevodioci ne otkrivaju u paratekstualnim elementima da su uopšte i svesni postojanja prethodnih prevoda, mišljenja smo da je teško zamislivo da se pristupi prevodu već prevedenog dela bez upoznavanja sa tim prevodom, makar informativno, makar sa ciljem da se prevodilac „oslobodi“ uticaja prethodnika (Koskinen i Paloposki 2015: 7).

8.4. Zašto se ponovo prevodi?

8.4.1. Uticaj agenasa prevođenja: vantekstualni razlozi

Pojava novih izdanja Dominikovićevog prevoda vezana je, kao što smo videli iz dela posvećenog ovom prevodu, isključivo za vantekstualne razloge: novi prevod za hrvatsko govorno područje pojavio se tek 2001, a tri izdanja ovog prevoda sa minimalnim jezičkim ažuriranjem ipak svedoče o njegovoj prihvatljivosti i statusu „klasika“ u ciljnoj kulturi. Sa druge strane, ovo može biti i dokaz nepostojanja svesti o važnosti novih prevoda i o percepciji prevoda kao punopravne zamene izvornika u ciljnoj kulturi. Rekli bismo da je ovaj Dominikovićev prevod „opstajao“ prvenstveno zahvaljujući agensima, odnosno izdavačima: drugo izdanje prevoda štampano je u okviru edicije „Italijanski klasici“, dok je treće uvršćeno u ediciju „Deset italijanskih romana“. Ovde se, dakle, ni na koji način ne može govoriti o jezičkim uzrocima za pojavu prevoda (iako je treći prevod redigovan i osvežen), već isključivo o izdavačkim razlozima, kada su izdavači povodom objavljivanja ove edicije posegnuli za već postojećim hrvatskim prevodom. Ipak, vidimo da se ovaj prevod samostalno pojavio i 2004. godine, trideset i dve godine kasnije u odnosu na prethodno izdanje: reč je o Biblioteci „Jutarnjeg lista“, „XX stoljeće“ koja ulazi u okvir takozvanog „kiosk izdavaštva“ (iste godine i „Narodna knjiga“ pokreće inicijativu u okviru koje biva objavljen treći srpski prevod). Dakle, i ovog puta je potreba za objavljivanjem romana u okviru popularne edicije rezultirala štampanjem redigovanog izdanja, a ne novim prevodom, za razliku od novog prevoda na srpski jezik iz 2004. godine.

Nije jednostavno dati odgovor na pitanje zbog čega je Ristićev prevod ostao prevod *una tantum*. Osim pretpostavke o nedovoljnom komunikativnom potencijalu ovog prevoda koji je najbliži izvorniku sa stanovišta formalne podudarnosti, možemo pretpostaviti jednako i da su agensi prevođenja, u ovom konkretnom slučaju izdavači, preko svoje izdavačke politike, odlučivali o sudbini pojedinačnih prevoda. Ristićev prevod *Pokojnog Matije Paskala*, nedostupan je na knjižarskom tržištu, a s obzirom na to da je štampan 1940, može se pronaći isključivo u bibliotekama i to kao primerak rezervisan za upotrebu u čitaonici. Jasno je, dakle, da je kao takav dostupan jedino stručnjacima zainteresovanim za književna istraživanja ili Prevodilačke studije i da ne postoji ravnopravno na tržištu kao primerak koji bi mogao zadovoljiti određeni čitalački segment. Kao takav, on svoju komplementarnu funkciju ispunjava jedino teorijski, dok kao rivalski prevod postoji jedino u nekakvoj metafizičkoj dimenziji poimanja prevoda, kao što je Benjaminovo.

U odeljku 9.2.1. posvećenom tekstualnoj analizi na mikronivou, videćemo da je Ristićev prevod *Pokojnog Matije Paskala* na planu stilske analize pokazao jednak stepen bliskosti sa izvornikom i poštovanja prevodilačkih zahteva samog dela, kao i prevod *Vladaoca*. Kao što smo već rekli u uvodnom delu (1.7), s obzirom na to da svako delo samo nameće sopstvenu strategiju prevođenja, ista strategija koja je bila uspešna za prevod *Vladaoca* nije bila adekvatna za delo „ispred svog vremena“, i zbog toga prevod nije išao u korak sa izvornikom niti pak ispred njega, što je izgleda njegova suština i zahtevala. Pojava novog prevoda čiji je autor Jugana Stojanović 1962, svakako se može podvesti pod uticaj agenasa, ali se ne može svesti isključivo na taj uticaj. S druge strane, govoreći u odeljku posvećenom Makijaveliju o ovoj prevoditeljki (3.2.4), videli smo da je, kao prevodilac kapitalnih dela italijanske književnosti, verovatno i bila u poziciji da, kao „etablirani autor“ (Venuti 2013: 100), predstavlja uticajan agens u odabiru tekstova za prevod. Razlog koji je uticao na odabir *Vladaoca* može se tražiti u želji prevoditeljke da svojoj bibliografiji doda atipičnu knjigu u odnosu na celokupan prevodilački opus, a mišljenja smo da je njeno lično interesovanje za ovaj roman dovelo do novog prevoda. Ovaj prevod pojavio se još dva puta. I u ovom slučaju, agensi prevođenja odigrali su ključnu ulogu u opstanku i oživljavanju ovog prevoda, baš kao i u slučaju prvog Dominikovićevog prevoda.

I u slučaju najnovijeg četvrtog prevoda romana, vidimo da su vantekstualni elementi odigrali najveću ulogu: osnovni razlog, dakle, za pojavu novog prevoda leži u agensima prevođenja, što znači da odgovor na pitanje zašto se pojavljuje novi prevod ne treba tražiti u neadekvatnosti prevoda niti pak na tekstualnom nivou, već u potrebi izdavača da roman objavi u okviru nove edicije i da ponudi novi prevod, kako bi se i razlikovanjem od prethodnih prevoda, naglasili obim i specifičnost izdanja.

9. Pokojni Matija Paskal: Kako se ponovo prevodi?

9.1. Procena kvaliteta prevoda: prevodilačka kritika Lensa Hjusona

Osnovni postulat Hjusonove metodologije za ispitivanje kvaliteta prevoda i zadatak prevodilačke kritike zasnivaju se na utvrđivanju interpretativnog potencijala prevoda u svetlu ustanovljenog interpretativnog okvira koji leži u izvornom tekstu (Hjusun 2011: 6). Kritika podrazumeva svestan čin kritike, ali ne kritičara koji je prevodilac – čitalac – *rewriter*, već kritičara koji se bavi ponovnim čitanjem prevodilačkih izbora u odnosu na odbačene alternative (Hermans 1999) i istražuje interpretativne posledice tih izbora (Hjusun 2011: 7). U svom modelu Hjusun se, dakle, posebno bavi pitanjem tumačenja odnosno kritikom kao činom tumačenja, a potom i pitanjem pronalaženja odgovarajuće terminologije za poređenje izvornog i ciljnog teksta, ukazujući na to da koncepti, kao što su „zamena“ (*shift*) ili „odstupanje“ (*deviation*), i pored pojavnosti neutralnosti uslovljavaju način na koji se kritičari odnose prema izvorniku i prevodima (Hjusun 2011: 7).

Kako bi došao do sopstvene metodologije istraživanja, Hjusun ispituje prethodne koncepte kritike zasnovane na ovoj terminologiji, a posebno se hvata u koštac sa kritikom Antoana Bermana, odbacujući njegov stav da je svaki prevod „a priori“ defektan, nedostatan. I pored toga što stavlja Bermana u red tvoraca prevodilačke kritike koga je kroz stvaranje sopstvene metodologije nadrastao, mišljenja smo da učenje ovog „više filozofa nego teoretičara prevođenja“ (Hjusun 2011: 11) jeste dobrim delom inspirisalo Hjusonovu metodu i da se u Bermanovim izobličujućim tendencijama (2004: 52) može prepoznati veliki deo Hjusonove kritičke terminologije, što ćemo detaljnije izložiti u daljem tekstu. U pojedinim delovima u kojima izlaže svoju metodologiju, Hjusun pravi jasno poređenje sa Bermanom, odnosno poziva se na njegove kategorizacije – „efekat glasa“ i „efekat tumačenja“ (Berman 2003: 56).

Hjusun kritikuje kako izvorno-orijentisani tako i ciljno-orijentisani pristup, budući da smatra ovu dihotomiju neproduktivnom i odlučuje se za transferno-orijentisani pristup Armina Pola Franka čiji je cilj da objedini „razmatranja o izvornoj i ciljnoj strani, kao i razlikama među njima“ (1990: 12). U Hjusonovoj kritici ključno mesto zapravo zauzima pitanje stila: tradicionalno je ovo pitanje bilo sekundarno i tek od skora se punopravno našlo sa drugim pitanjima u oblasti prevodilačke kritike¹³¹.

Hjusun kaže da će „tekst, bilo da je u pitanju prevod ili original proizvesti čitav opseg tumačenja, od kojih neka mogu da budu izuzetno verovatna a druga neverovatna ili pogrešna“¹³² (2011: 20). Kritičar prevoda u oblasti RS mora da uporedi interpretativne potencijale dva ili više prevoda ne samo u odnosu na izvornik, već i međusobno.

9.1.2. Prikaz metodologije

Metodologija se sastoji od sledećih faza:

1. Prikupljanje preliminarnih podataka podrazumeva prikupljanje podataka o izvornom tekstu (od istorije objavljivanja do dostupnih izdanja, kao i opšte podatke o autoru i njegovom delu); podaci o ciljnom tekstu podrazumevaju odgovor na pitanje da li se delo prevodi prvi put ili je u pitanju novi ili pak redigovani prevod. Potom bi valjalo raspolagati i podacima o prevodiocu i njegovoj bibliografiji. Slede podaci o paratekstualnim elementima izvornog i ciljnog teksta s obzirom na to da akt tumačenja nije pod uticajem isključivo samog teksta, već čitavog aparata koji ga okružuje. Važni su i podaci o postojećim kritikama, odnosno recenzijama dela kako bi se odredila njegova pozicija kako u izvornoj tako i u ciljnoj kulturi. Uloga bilo prevodilaca bilo kritičara se znatno menja kada se

¹³¹ Tim Parks (1998) u svojoj studiji *Style in Translation* razmatra pitanje stila u prevodu obrađujući takve autore kao što su Lorens, Vulf, Džojns i Beket. Mona Bejker takođe smatra da posebnu pažnju zaslužuje pitanje individualnog stila prevodioca (2000).

¹³² Prevodilac sprovodi izuzetno složenu operaciju, a to je da, kako prevođenje napreduje, on nužno smanjuje ili isključuje određene interpretativne mogućnosti dok otvara put za neke druge (Levi 1967). Hjusonova diskusija o tumačenju oslanja se na Leserkla koji je sugerisao četiri teze o tumačenju: 1. Sva tumačenja su moguća. 2. Nijedno tumačenje nije istinito. 3. Neka tumačenja su ispravna. 4. Neka tumačenja su netačna (Leserkl 1999: 31).

ponovo prevodi već prevedeno delo i kada prethodno već postoji obiman materijal jer je novi prevod implicitno komentar onog pređašnjeg. Prevodilac novog prevoda često svoj rad opravdava tako što se poziva na svoje prethodnike, dok drugi ni na koji način ne pominju postojeće prevode ili kritike, preglede prevoda (niti ih pak konsultuju), što je slučaj sa prevodima u okviru našeg korpusa.

2. Formulisanje kritičkog okvira omogućava uspostavljanje prioriteta za analizu mikronivoa odabranih pasusa. Pasuse valja odabrati vodeći računa o opštem kritičkom okviru i specifičnoj prirodi delova studije kako bi se ukazalo na ključne elemente koji doprinose stvaranju potencijalnih tumačenja.

3. Određivanje delova za analizu na mikro, mezo i makro nivou.

4. Utvrđivanje makroefekata i mogućih tumačenja prevoda, kao i formulisanje hipoteze o prirodi prevoda.

5. Završna faza je provera hipoteze na drugom pasusu – uzorku.

Potrebne su, dakle, znatne pripreme pre nego što se pristupi analizi na mikronivou. Duga pripremna faza obezbeđuje perspektivu posmatranja efekata prevodilačkih izbora na makronivou. Preliminarni okvir i početno čitanje obezbeđuju kritičaru merni instrument sa finim podešavanjem, budući da nas prevodilački izbori neprestano prisiljavaju da razmotrimo na koje bi sve druge načine bilo moguće prevesti tekst. Frank (1986: 317) primećuje da se „prevodilačke devijacije, čak i one najveće, dešavaju na prilično neverovatnim mestima. Osnovni zadatak prevodilačke kritike jeste utvrđivanje efekta određenog prevodilačkog izbora, a ne utvrđivanje razloga, svesnog ili nesvesnog, koji su do tog izbora doveli (Hjusun 2011: 23-26).

9.1.3. Tri nivoa tekstualne analize

1. Mikronivo odnosi se na nivo reči i rečenice i obuhvata sintaksičke, leksičke, gramatičke i stilske izbore koji imaju efekat samo ukoliko se ponavljaju kroz čitav tekst. Ovako je Hjusun prikazao i objasnio mikronivo tekstualne analize.

Tabela br. 40 – Hjusunov mikronivo (Hjusun 2011: 53-82)

MIKRONIVO	
Prevodilački izbori	Primeri/Definicije
Sintaksički izbori	Kalkovi (sintaksički ili parcijalni), jukstapozicija, ekstrapozicija, rekatégorizacija, modulacija
Leksički izbori	Ustanovljeni ekvivalent, pozajmljenice, eksplicitacija, implicitacija, hiperonimija, hiponimija, opisivanje, kulturna adaptacija, modifikacija, kreacija
Gramatički izbori	Vreme, vid, modalnost
Stilski izbori	Ponavljjanje, apelativi, anaforička sredstva, klišeji, trope, ritam, aliteracija, asonanca, registar, konotacija
Dodavanja	Dodavanje reči ili rečenica kojih nema u izvornom tekstu
Eliminacija	Delovi izvornog teksta se ne prevode ili izostavljaju iz ciljnog teksta

Leksički izbor je ključni element za način na koji prevodilac utiče na čitaočeva tumačenja. Ukoliko prevod nudi manje mogućih tumačenja u odnosu na izvorni tekst, govorimo o kontrakciji, ako ih nudi više onda je u pitanju ekspanzija, dok se transformacija odnosi na prevod koji pridaje izvornom tekstu nova tumačenja koja je teško dovesti u vezu sa izvornim tekstom (2011: 83).

U sintaksičke izbore po Hjusunu spada rekatégorizacija (Balad 1993: 234), a zapravo je reč o intervenciji koju Vine i Darbelne nazivaju „transpozicija“ (2004: 132): promena morfološke kategorije jednog elementa ili niza elemenata i sintaksička reorganizacija rečenice oko nove kategorije. Hjusun tvrdi da „uvek postoji neki efekat na čitaoca, čak i kada je uticaj slab na mikronivou, a ne smatra se ni preterano važnim na mezonivou“ (2011: 66). Modulacija predstavlja promenu vida: iz aktiva u pasiv ili obrnuto, pojedine modulacije su obavezne zbog različite strukture

jezika, druge se koriste iz čisto stilskih razloga. Eksplicitacija podrazumeva da se za običan izraz koristi izraz koji je markiran ili poetizovan¹³³. Ovi izbori su često veoma značajni, ali imaju minimalan efekat ukoliko se ne ponavljaju kroz tekst. „Samo šema akumuliranih efekata može da utiče na način na koji se prevedeni tekst čita ili tumači“ (Hjusun 2011: 87).

Efekti koji se akumuliraju na mikronivou (rečenicama i pasusima) utiču na mezonivo teksta: reč je ovde o efektima na planu glasa (*voice effects*) i efektima na planu tumačenja (*interpretational effects*).

Tabela br. 41 - Hjusunov mezonivo (2011: 83-86)

MEZONIVO		
	Vrste efekta	Opis
Efekti glasa	Uvećavanje	Glasovi u ciljnom tekstu su izraženiji nego u izvornom
	Redukcija	Glasovi u ciljnom tekstu su slabije izraženi nego u izvornom tekstu
	Deformacija	Glasovi su izmenjeni u ciljnom tekstu (što moguće navodi čitaoca na drugačije razumevanje lika)
Efekti tumačenja	Kontraksija	Ima manje mogućih tumačenja ciljnog teksta u odnosu na izvorni tekst
	Ekspanzija	Ima više mogućih tumačenja ciljnog teksta u odnosu na izvorni tekst
	Transformacija	Nova tumačenja su moguća u ciljnom tekstu, a da ona nemaju jasnu vezu sa izvornim tekstom

Hjusun predlaže distinkciju između dva opšta tipa efekata na mezonivou. Umesto da koristi sveobuhvatni termin „stil“, on radije govori o kategoriji „glasa“ koja obuhvata kako glas autora tako i glas prevodioca, kao i glasove različitih likova iskazane kroz upravni govor. Ponekad narativni glas može da bude izrazito glas prevodioca, koji uvodi stepen ulepšavanja, dodaje viši književni registar i stvara efekat uvećavanja.

Druga vrsta efekata odgovara načinu na koji prevodilački izbori utiču na moguća tumačenja određenog pasusa, odnosno na „efekte tumačenja“. Dakle, samo efekti koji utiču na celinu razmatranih pasusa – na mezonivou – jesu oni koji se uzimaju u obzir (Hjusun 2011: 84).

9.1.4. Efekti na nivou glasa

Efekte glasa na mezonivou Hjusun opisuje na sledeći način:

- uvećavanje (*accretion*) se ostvaruje preko dodavanja u prevodu koja donose „više“ različitim glasovima. Uvećavanje se ne odnosi samo na Bermanovo „ulepšavanje“, već i na sve nivoe na kojima su glasovi likova ili pripovedača istaknuti (glas „pričljiviji, prisutniji“ od glasa autorovog naratora ili junaka kroz eksplicitaciju, sintaksičku rekategorizaciju, sve vrste dodavanja i slično).
- Redukcija (*reduction*) je efekat suprotan od prethodnog. Ona uključuje Bermanov koncept osiromašivanja, racionalizacije i homogenizacije uz još neke vrste „razaranja teksta“¹³⁴ o

¹³³ Ova Hjusunova kategorija odgovara Bermanovom oplemenjavanju/ulepšavanju što se odnosi na prevod formalno „lepši“ od izvornika. Berman ove postupke naziva „poetizacija“ (kada je reč o poeziji) i „retorizacija“ u prozi (2004: 87).

¹³⁴ U svojoj *Analitici prevođenja* Berman izdvaja: kvalitativno osiromašenje koje predstavlja zamenjivanje termina, izraza, obrta, itd. iz originala, terminima, izrazima, obrtima koji nemaju njihovo bogatstvo zvuka, značenja – ikoničko bogatstvo i kvantitativno osiromašenje koje se očituje npr. u leksičkom gubitku: „obilnost“ proze, označitelja – za jedan označenik postoji mnoštvo označitelja. Osromašivanje se javlja istovremeno sa produžavanjem – narušavanjem izvornog leksičkog tkiva kada se dobija siromašniji a duži tekst (Berman 2004: 87).

- kojima govori. Redukcija stvara opšti utisak da postoji manje artikulisanosti, i/ili manje uticaja na stilske odlike koje posmatramo; proizvode je pojednostavljivanje ili eliminacija.
- Deformacija (*deformation*) do koje dovode promene u fokalizaciji ili modifikacije koje se tiču autorovog odabira upravnog, neupravnog ili slobodnog neupravnog govora, promene vida ili modalnosti tako što se njima menja način na koji se predstavljaju ili komentarišu određeni događaji, daju određeni opisi i slično; pojedini leksički izbori takođe mogu da izmene način na koji čujemo glasove. Ovakve modifikacije se mogu identifikovati kao deformacije (Hjusun 2011: 83-84).

9.1.5. Efekti na nivou tumačenja

Efekte tumačenja na mezonivou Hjusun opisuje na sledeći način:

- Kontrakcija (*contraction*): moguća tumačenja ili niz tumačenja mogu podleći „kontrakciji“, a njome mogu biti obuhvaćeni tekstualni nivoi koji čitaocu izvornika nude više mogućnosti za tumačenje od nivoa na raspolaganju čitaocu prevoda.
- Ekspanzija (*expansion*) se javlja kada prevodilački izbor dovodi do širenja mogućih tumačenja, a ovo se postiže eksplicitacijom ili dodavanjem. Dodatni tekstualni materijal može da otvori nove mogućnosti tumačenja, ali isto tako i njegovo izostavljanje može nekad da prouzrokuje veće angažovanje čitaoca, što neizbežno dovodi do uvećavanja mogućih tumačenja.
- Transformacija (*transformation*) je efekat tumačenja koji se odnosi na nemogućnost uspostavljanja jasne veze između interpretativnih mogućnosti izvornog i ciljnog teksta (Hjusun 2011: 166-168).

9.1.6. Pitanje uticaja efekata: od makro do mezo nivoa

Određeni efekat na mikronivou ima značaja samo ako se utvrdi njegov uticaj na mezo i makro nivo analize. Individualni efekti mogu imati tek marginalni uticaj na ukupnu procenu, dok samo akumulirani efekti mogu da utiču na to kako se čita i tumači prevedeni tekst. Ukupno uzeti rezultati iz različitih pasusa dovode do formulisanja hipoteze na makronivou (Hjusun 2011: 87). Nekada među efektima na mezonivou dolazi do preklapanja, efekat ekspanzije preklapa se sa efektom transformacije; ovaj efekat je pak veoma bitan ako se pojavljuje u akumuliranom obliku i dovodi do transmutacije na makronivou (Hjusun 2011: 260).

Makronivo je sinteza dva prethodna nivoa, odnosno predstavlja način na koji se oni akumuliraju kroz rad stvarajući ukupan utisak o tekstu. Hjusun naglašava da je ovaj nivo analize subjektivan, budući da je makronivo tumačenja baziran na subjektivnom tumačenju izbora posmatranih na mikro i mezo nivou i zato što procena ograničenog broja pasusa u tekstu možda i ne reflektuje tekst kao celinu (Hjusun 2011: 74, 84). Makronivo analize je svejedno izuzetno važan zato što su efekti na mikro i mezo nivou jedino značajni „kada se rezultati iz različitih pasusa povežu tako da stvore hipotezu na makronivou o načinu na koji prevodilački izbori utiču na prirodu a samim tim i na potencijalno čitanje prevedenih tekstova“ (Hjusun 2011: 87).

Tabela br. 42 – Kako mezonivo utiče na makronivo (Hjusun 2011: 173-175)

Mezonivo - Efekti glasa	Makronivo - Efekti tumačenja
Uvećavanje	Markiranost, označenost
Redukcija	Sažetost
Deformacija	Anamorfoza
Mezonivo - Efekti tumačenja	Makronivo - Efekti tumačenja
Kontrakcija	Smanjivanje
Ekspanzija	Širenje
Transformacija	Transmutacija

9.1.6.1. Efekti glasa na makronivou

- Od uvećavanja do markiranosti: efekat uvećanja na mezonivou pokriva različite tipove dodavanja glasovima koje čitalac čuje. Uvećavanje obuhvata podizanje registra, kao i razne vrste ulepšavanja, dodavanja i pojašnjavanja kroz sintaksičke i leksičke izbore, što stvara utisak markiranosti, izraženijeg, uočljivijeg glasa koji govori na idiosinkratski način. Hjusun koristi termin „markiranost“ (*markedness*) kako bi ukazao na to da je glas jači i da se u prevodu „čuje“ drugačije u odnosu na to kako ga „čuje“ čitalac izvornog teksta.
- Od redukcije do sažetosti: efekat redukcije na mezonivou do koga se dolazi kroz sintaksičko pojednostavljivanje, spuštanje registra, banalizaciju kroz leksički izbor, poravnavanje ritmova i slične efekte na mikronivou iskazuju se na makronivou kao sažetost (*conciseness*). Opšti utisak jeste taj da ono što je bilo izraženo u izvornom i ciljnom tekstu postaje manje izraženo – glasovi naratora i/ili likova odlikuju se slabijom izražajnošću. Redukcija na mezonivou označava način na koji su glasovi poravnati ili normalizovani, a od stepena njihove akumulacije zavisi i to koliko će se odraziti na makronivou.
- Od deformacije do anamorfoze: efekti deformacije koji obuhvataju promene u fokalizaciji, modifikacije iz direktnog u indirektni govor, promene koje se tiču vidova i modaliteta ili leksičkih izbora koji menjaju glas dovode do anamorfoze na makronivou. Čitalac može da potceni efekte fokalizacije i pogrešno shvati ko je izvor informacije ili impliciran stav prema toj informaciji; različiti glasovi koji proističu iz anamorfoze vode do izmenjene čitalačke percepcije kako pripovedača tako i likova (Hjusun 2011: 173-175).

9.1.6.2. Efekti tumačenja na makronivou

- Od kontrakcije do smanjivanja: nedorečenosti u ciljnom tekstu mogu biti posledica određenih prevodilačkih izbora koji ograničavaju način na koji se određeni deo može čitati (Bermanov koncept „osiromašnja“ i „izobličavanja“) i tako dovesti do umanjivanja mogućih tumačenja i efekta smanjivanja na makronivou tumačenja.
- Od ekspanzije do širenja: povećava se raspon mogućih tumačenja, ciljni tekst se „širi“ u smislu da dodavanje tekstualnog materijala povećava mogućnosti tumačenja, ali čak i ako je tekstualni materijal manje obiman, čitalac je primoran da „kreira“ dodatna tumačenja.
- Od transformacije do transmutacije: kroz postupke preobražavanja (transformacije) interpretativnog potencijala izvornog teksta dolazi do transmutacije ciljnog teksta u smislu nemogućnosti uspostavljanja korelacije između dva sveta tumačenja (Hjusun 2011: 175).

9.1.6.3. Kombinovanje efekata na planu glasa i planu tumačenja

Kombinacija efekata na planu glasa mogla bi da dovede bilo do hibridnog ili ontološkog prevoda, dok kombinacija efekata tumačenja može dovesti do metamorfnog prevoda, koji je proizvod mešavine tumačenja koja ne pokazuju vezu sa izvornim tekstom ili pak do ideološkog prevoda koji

promoviše specifično tumačenje teksta dok isključuje druga tumačenja (2011: 177). Hibridni prevod je mešavina gore opisanih efekata na planu glasa što rezultira glasovima kojima nedostaje jasan identitet, dok je ontološki prevod „pre izuzetak nego pravilo“ i nastaje kada se sam prevodiočev glas „ukrsti“ sa tekstom, obično kroz kombinaciju uvećavanja i deformisanja (Hjusun 2011: 172).

9.1.7. Hjusonov kontinuum za vrednovanje prevoda: tačno/netačno tumačenje

Svi ovi makronivoi se uzimaju u razmatranje i prevod se smešta na skali između „pravog“ i „pogrešnog“ tumačenja. Ovako izgleda Hjusonov kontinuum za makronivo opisa prevoda:

Tabela br. 43 – Hjusonov kontinuum (Hjusun 2011: 182)

Tačno tumačenje		Netačno tumačenje	
Divergentna sličnost	Relativna divergencija	Radikalna divergencija	Adaptacija

Svi prevodi će verovatno pokazati neke od efekata na makronivou koje Hjuson opisuje, ali kako se krećemo duž skale prema pravom tumačenju izvornog teksta, efekti postaju manje značajni i ne sprečavaju čitaoca da dosegne pravo tumačenje teksta niti ga navode na pogrešno tumačenje. Granica između različitih kategorija često je nejasna što je i dobro, budući da subjektivna priroda čitave analize zabranjuje bilo kakve kategoričke parametre koji bi ustanovili jasan set kriterijuma, ali i loše jer pojedini prevodi kao da „lebde“ između različitih kategorija.

U pozitivnu procenu prevodilačke kritike, odnosno tačno tumačenje Hjuson ubraja:

- Divergentnu sličnost – kritičar ustanovljava da su uspostavljeni uslovi za „tačno“ tumačenje, ali svakako nije moguće predvideti kako će to protumačiti određeni čitalac niti kako će ciljna kultura prihvatiti delo.
- Relativnu divergenciju – umereno negativan ishod je vrednosna procena kojom se postavlja ozbiljna sumnja u validnost prevoda i sugerise da je bilo koji oblik „prave“ interpretacije konstantno ugrožen.

U negativnu procenu, odnosno netačno tumačenje spadaju:

- Radikalna divergencija – izrazito negativan ishod koji podrazumeva gotovo sigurno pogrešnu interpretaciju ma koliko se čitalac angažovao.
- Adaptacija kojoj nedostaje niz materijalnih elemenata izvornog teksta (kao što su čitavi neprevedeni delovi) tako da čitalac nije u stanju da ostvari pravo tumačenje teksta (Hjusun 2011: 182).

9.1.8. Zaključak o Hjusonovoj metodologiji

Kao što sam Hjuson zaključuje „čin prevođenja nikad ne vodi do predvidljivog ishodišta“, a cilj prevodilačke kritike jeste da se ispituju ta ishodišta sa stanovišta transferno-orijentisanog pristupa. Jedan poseban izbor može da ima domino efekat na druge elemente u tekstu unutar rečenice ili pasusa ili pak u većem delu teksta, a svaki efekat može da bude odraz izbora načinjenog na nekom drugom nivou (Levi 1967; Hjuson 2011: 260).

Svakako da postoji objektivna poteškoća merenja rezultata pojedinačnih prevodilačkih izbora, a posebno u proceni uticaja efekata mikro nivoa na mezo nivo, jer „ne postoji uređaj sa finim podešavanjem, nezavistan od dužine pasusa koji je predmet analize“ (Hjuson 2011: 260). Meru objektivnosti Hjuson uspostavlja kroz nužnost provere hipoteze na makronivou na novom, slučajno uzorkovanom materijala, koji može u pojedinim delovima da sadrži dovoljno varijacija u odnosu na prethodnu analizu i stoga može dovesti do korekcije početne hipoteze. I sam Hjuson kaže da rezultati ne mogu nikad da budu definitivni, jer kritičari mogu da sugerisu gde bi određena tumačenja mogla

da nas odvedu, ali bez mogućnosti da predvidimo kako će određeni čitalac reagovati na specifične prevodilačke izbore (2011: 260).

Ako govorimo o inovativnosti Hjusunove metodologije, možemo da zaključimo na osnovu terminologije koju koristi da njegova prevodilačka kritika duguje veoma mnogo rodonačelniku RS Antoanu Bermanu i da se veliki deo Bermanove analitike prevođenja može prepoznati u Hjusunovoj metodologiji. Tu su Bermanovi termini „efekat glasa“ i „efekat tumačenja“, kao i „modulacije“ ili „deformacije“, koje zamenjuju termine „zamena“ ili „devijacije“. Originalnost pristupa leži u posmatranju ukupnosti dela, u akumulaciji efekata na mezo i makro nivou. I pored kritike upućene izvorno ili ciljno orijentisanom pristupu i deklarisanom prihvatanju transferno-orijentisanog pristupa, mišljenja smo da je Hjusunova metoda ipak više izvorno-orijentisana, to jeste usmerena na identifikovanje efekata u ciljnom tekstu nastalim kao eventualno odstupanje od izvornog teksta. I ovde je nesporno vidljiv uticaj Bermanovog nasleđa.

9.1.9. Odabir Hjusunove metodologije ispitivanja kvaliteta prevoda Pirandelovog romana

Kao što smo videli u prethodnom poglavlju, Hjusun je tvorac sveobuhvatne i eklektične metodologije istraživanja koja je kroz kritiku prethodnih modela prevodilačke kritike iznedrila sopstvenu originalnost kako u pristupu tako i u stvaranju nove terminologije. S obzirom na to da je Hjusunova metodologija usmerena na posredovanje između IT i CT i zasnovana na konceptu interpretativnog potencijala kako izvornika tako i prevoda, a da mikronivo zapravo predstavlja minucioznu stilsku analizu odgovarajućih prevodilačkih izbora koji bi trebalo da zadrže interpretativni potencijal izvornog teksta, smatrali smo da je upravo ova metodologija pogodna za ispitivanje Pirandelovog romana *Pokojni Matija Paskal*. S obzirom na to da Pirandelo svoju specifičnu poetiku humorizma iskazuje specifičnim stilskim sredstvima, smatrali smo da upravo uspešna transpozicija ovih stilskih obeležja kao „formalnih stubova nosača P. poetike“ treba da predstavlja kritički okvir za „merenje“ uspešnosti prevoda. Ukazali smo na to da je upravo stil romana ono što se nalazi u umetničkoj i stvaralačkoj srži P. poetike i njegovog umetničkog izraza i da pisac kroz pisanu stilizaciju govornog jezika iskazanu nizom ekspresivnih sredstava prenosi svoju umetničku poruku. Mišljenja smo, stoga, da je upravo ova Hjusunova metoda usmerena na medijaciju između IT i CT sa stanovišta stilske analize bila izuzetno pogodna za ispitivanje dometa različitih ciljnih tekstova.

U dosadašnjem izlaganju, ispratili smo korak po korak početne faze prevodilačke kritike uz izvesne modifikacije: pružili smo uvid u osnovne podatke o piscu i izvornom tekstu, kao i u sve postojeće prevode izvornog teksta sa detaljnim prikazom paratekstualnog materijala i dali podatke o prevodiocima. Videćemo na koji način upravo odsustvo kritičkog aparata u odnosu na prethodne prevode predstavlja značajnu činjenicu za tumačenje u obrnutom smeru zato što nepostojanje kritike prevoda koja bi ukazala na mesto teksta u ciljnoj kulturi, predstavlja odraz nedovoljne osvešćenosti kako stručne tako i čitalačke javnosti o praksi i značaju ne samo novih prevoda, već i same prevodilačke delatnosti.

Izabrali smo dvadeset odlomaka različite dužine iz više poglavlja romana *PMP* koje ćemo analizirati najpre na mikronivou: unekoliko smo modifikovali faze Hjusunove metodologije time što broj ispitivanih odlomaka nismo delili na uzorke za postavljanje hipoteze i kontrolne uzorke, odnosno one za uspostavljanje i proveru hipoteze na makronivou, već smo se poslužili jedinstvenim i opsežnim brojem uzoraka na kojima smo izvršili odgovarajuća merenja. Koherentnost dobijenih rezultata u gotovo svim uzorcima predstavljala je potvrdu hipoteze na makronivou.

Pirandelovo leksičko bogatstvo predstavlja veoma težak izazov za prevodioca, koji jedino može da se uhvati u koštac sa bujicom pirandelovske proze tako što će pronaći adekvatnu strategiju rešavanja ove leksičke raznovrsnosti kroz primenu tehnika kompenzacije, i to na nivou istog odlomka ili pak čitavog romana (Piletić 1997: 194), o čemu ćemo detaljnije govoriti u okviru praktične primene Hjusunove metodologije.

Isto tako, P. mimeza govornog jezika odlikuje se značajnom dozom implicitnosti i eliptičnosti; upravo to obilje neizrečenih i podrazumevanih iskaza predstavljalo je jedan od najtežih prevodilačkih

izazova upravo zbog same prirode prevodilačke delatnosti da bude eksplicitnija od izvornika, da „rasvetli“ i „protumači“ do kraja delove koje često autor izvornika želi da ostavi zatamnjenim i nejasnim.

9.2. Od mikro preko mezo do makro nivoa: procena kvaliteta prevedenog dela

Komparativna analiza odlomaka po Hjusionovoj metodologiji prikazana je u dvadeset tabela koje smo koncipirali na sledeći način: radi preglednosti i mogućnosti poređenja više prevoda poređali smo u kolonama izvorni tekst i ciljne prevode (od CT1 do CT4), dok smo u redovima kvantitativno prikazali broj efekata na mikro i mezo nivou. U ciljnim tekstovima obeležili smo određeni efekat na mikronivou koji smo potom označili istim tim brojem na mezo i makro nivou.

U komentarima koji slede iza svake tabele, odnosno analiziranog pasusa obrazložili smo zbog čega smatramo da određeni efekat na mikronivou ima i svoj efekat na mezonivou ili zašto smatramo da ga nema. Kako bismo nivo subjektivnost sveli na minimum, sve efekte glasa preneli smo i na efekat tumačenja zbog toga što ne možemo znati kakav je interpretativni potencijal čitalaca i da li će određeni efekat posmatrati samo kao efekat glasa ili istovremeno i kao efekat tumačenja.

Na osnovu ukupnog broja efekata na mezonivou došli smo do određenih zaključaka o prirodi prevoda na makronivou, a potom smo ih u zaključku smestili na odgovarajuće pozicije u okviru Hjusionovog kontinuuma.

9.2.1. Odabrani odlomci iz Prvog predgovora

Tabela br. 44 – I odlomak – *Premessa*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Una delle poche cose, anzi forse la sola ch'io sapessi di certo era questa: che mi chiamavo Mattia Pascal. E me ne approfittavo.	Jedna od ono malo stvari koje sam pouzdano znao ¹ , pače možda jedina ² , bila je ova: da se zovem Matija Pascal. I njom sam se koristio.	Jedna od maloga broja stvari, čak može biti i jedina koju sam pouzdano znao, bilo je ¹ da se zovem Matija Paskal. I time sam se korisno ² služio.	Jedno, ako ne i jedino ^{1,2} , od svega ³ što sam smatrao ⁴ sasvim izvesnim, ⁵ . ⁶ bilo je da se zovem Matija Paskal. I time sam se koristio.	Tako ^{1,2} sam malo toga znao, u stvari, možda sam samo u jedno bio siguran ³ : da se zovem Matija Paskal. I koristio sam to znanje ⁴ .
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1. red reči 2. red reči	1. interpunkcija	1 – rekatégorizacija 5 – rekatégorizacija (prilog u pridev) 6 – interpunkcija	2. ekstrapozicija 3. rekatégorizacija
Leksički izbori			4. modifikacija	
Dodavanja		2. <i>korisno</i>	2. <i>ako ne i jedino</i> 3. <i>od svega</i>	1. <i>tako</i> 4. <i>to znanje</i>
MIKRONIVO UKUPNO	CT 1 – 1	CT 2 - 2	CT3 – 6	CT 4 – 4
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje			1, 2, 3	4
Redukcija	1,2	1	5, 6	1,2,3
Deformacija			4	
Tumačenje				
Ekspanzija			1, 2, 3	4
Kontrakcija	1,2	1	5, 6	1,2,3
Transformacija			4	
MEZONIVO UKUPNO	2	1	6	4

Već u ovom prvom pasusu koji otvara roman, nailazimo na tipično P. stilsko sredstvo, a to je izmeštanje objekta na početak rečenice. CT1 i CT2 to čuvaju u prevodu, dok CT4 na početak stavlja predlog „tako“ u cilju pojačavanja iskaza, iako odstupa od sintaksičke tačnosti.

CT1 – Izmenjen red rečeničnih delova donekle utiče na mezoplan u smislu eventualne redukcije glasa pripovedača i efekata tumačenja.

CT2 – Na mikroplanu prisutne su samo dve intervencije. Nedostatak interpunkcijskog znaka dve tačke u ovom slučaju remeti ekspresivnost iskaza zbog toga što se ovaj znak stavlja između dva iskaza kako bi ih stavio u određeni odnos (Samardžić 2006: 48). Narator/protagonista ovde želi da uspostavi posebnu vezu između dva iskaza, odnosno istakne vezu između svog „znanja“ i dobro poznate i naizgled nebitne činjenice koja u njegovom slučaju predstavlja nešto suštinski važno. Dodavanje priloga „korisno“ uz glagol „služiti se“ ili „okoristiti se nečim“, ne utiče značajno na prividni nemar P. iskaza „me ne approfittavo“. Narušavanjem ritma iskaza kroz eliminaciju dve tačke dobijamo efekat redukcije pripovedačevog glasa, odnosno kontrakcije na planu tumačenja u smislu da čitalac ne oseća začuđenost, odnosno zapitanost nad tim zašto narator ističe kao posebno važno saznanje o tome kako se zove. Intervencija 2 na mikronivou nema posebnih efekata na mezonivou glasa i tumačenja.

CT3 – U jednom ovako kratkom pasusu nailazimo na čak šest intervencija na mikroplanu. Rekategorizacije i dodavanja utiču na uvećavanje kako glasa naratora i uvećavanje mogućih tumačenja čitaoca: umesto konciznog, gotovo rudimentarnog iskaza kojim narator želi da čitaoca „na prepad“ uvede u priču, stičemo utisak da je pripovedač „govorljiv“, previše eksplicitan, gubi se oštrina iskaza, a to ujedno predstavlja i deformaciju njegovog glasa. Hjuson ukazuje na nemogućnost potpuno jasnog odvajanja efekata, odnosno povlačenja tačne granice između njih (2011: 260). Leksička modifikacija obeležena br. 4 („smatrao“ umesto „znao“) predstavlja potpunu deformaciju glasa pripovedača i transformaciju u tumačenju jer se gubi izvesnost iskaza. Uz nedostatak interpunkcije, kao u gornjem primeru, dobijamo redukciju glasa pripovedača, odnosno kontrakciju tumačenja. Na mezonivou prisutno je takođe šest efekata.

CT4 - Prilog „tako“ izmešta se na početak rečenice i time stavlja u prvi plan, dok se „la sola cosa“ (u prevodu „jedno“) pomera prema kraju rečenice. Imenica „znanje“ dodaje se glagolu „koristio sam...“, čime se dobija na markiranosti iskaza koji bi trebalo da bude neobebežen. Izmeštanjem priloga „tako“ na početak i rekategorizacijom, redukuje se glas pripovedača, dok ga dodavanje uvećava, što beležimo kao efekat ekspanzije mogućih tumačenja, iako zapravo nekada uvećavanje glasa može da dovede do kontrakcije mogućih tumačenja (Hjuson 2001: 84).

Tabela br. 45 – II odlomak – *Premessa*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
<p>Ogni qual volta qualcuno de' miei amici o conoscenti dimostrava d'aver perduto il senno fino al punto di venire da me per qualche consiglio o suggerimento, mi stringevo nelle spalle, socchiudevo gli occhi e gli rispondevo: - Io mi chiamo Mattia Pascal. -Grazie, caro. -Questo lo so. -E ti par poco?</p>	<p>Kad god bi koji od mojih prijatelja ili znanaca pokazao,¹ da je u tolikoj mjeri² izgubio razum, te bi došao k meni po neki savjet ili uputstvo, slegao bih ja³ ramenima, zažmirio i odgovorio mu: -Ja se zovem Matija Pascal (Paskal). -Hvala, dragi. To znam. -I čini ti se malo?</p>	<p>Kadgod bi ko od mojih prijatelja ili poznanika pokazivao da je toliko izgubio razum, pa meni dolazio za kakav savet ili uput, slegao sam ramenima ¹, zatvarao ² oči i odgovarao mu: -³ Zovem se Matija Paskal. -Hvala, dragi moj ⁴. -Poznato mi je ⁵ to. -A čini ti se da je malo?</p>	<p>Kad god bi nekom mom prijatelju ili poznaniku ¹.toliko vrana mozak popila ² da bi se meni obratio za savet ili uputstvo, slegao bih ramenima ³, zažmurio ⁴. i odgovorio mu: ⁵.- Zovem se Matija Paskal. -Hvala, dragi. -To znam. -I smatraš da je to tek ⁶ štogod ⁷?</p>	<p>Kad god bi neko od mojih prijatelja ili poznanika stao da ¹. pokazuje znake ². da je toliko izgubio razum pa traži od mene kakav savet ili predlog, slegnuo bih ramenima ³, zaškiljio očima i odgovorio: - Ja se zovem Matija Paskal“. -Baš ti hvala, prijatelju ⁴. -To mi je poznato.⁵ -Zar misliš da je to malo?⁶</p>
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1.interpunkcija 2.red reči	5.rekategorizacija		5.6 rekategorizacija
Leksički izbori		1.modifikacija 2.hiponimija	2 eksplicitacija 3, 4, 7 - modifikacija	3, 4 - modifikacija
Gramatički izbori				1.
Dodavanja	3 <i>ja</i>	4	6. <i>tek</i>	2. 4.
Eliminacija		3	1. <i>dimostrava</i> 5. <i>Ja</i>	
MIKRONIVO UKUPNO	CT 1 - 3	CT 2 - 5	CT 3 – 7	CT 4 – 5
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje			2, 6,7	6
Redukcija		3	5	
Deformacija		1,2	1,3,4	3
Tumačenje				
Ekspanzija			2, 6,7	6
Kontrakcija		3	5	
Transformacija		1,2	1,3,4	3
MEZONIVO UKUPNO	0	3	7	2

CT1 – Izmenjena interpunkcija u primeru 1 ne utiče značajno na mezoplan. Moguća je interferencija stila autora na stil prevodioca koji pribegava upotrebi interpunkcije i tamo gde uobičajeno ne bi trebalo da stoji, s obzirom da je u pitanju objekatska rečenica. U primeru 3 prisutno je dodavanje u cilju pojačavanja iskaza, što ne utiče bitno na mezoplan. Dijalog koji sledi gotovo je identično preveden, tako je broj efekata na mezoplanu 0.

CT2 – Intervencije na nivou leksičkih izbora u primerima 1 i 2 utiču na deformaciju glasa pripovedača zbog toga što izraz „slegnuti ramenima“ više ukazuje na ravnodušnost lika, dok je „stringersi nelle spalle“ u IT „uvući ramena“, „skupiti se“, slika koja više ukazuje na strah, sakrivanje, stid, čime se stvara mogućnost transformacije u tumačenju. Eliminacija lične zamenice u primeru br. 3 je bitna zbog gubitka naglašavanja: „Ja se zovem“ (a ne neko drugi), što je zapravo od suštinskog značaja na makroplanu romana; na mezoplanu prisutna je redukcija glasa pripovedača i kontrakcija u tumačenju. Intervencije 4 i 5 nemaju značajniji uticaj na mezoplan.

CT3 – Eliminacija u pr. 1 i modifikacije 3 i 4 deformišu glas pripovedača tako što menjaju sliku i jačinu iskaza, a samim tim se i transformišu potencijal tumačenja. Eksplicitacija u pr. 2 kroz upotrebu idioma „vrana mozak popila“ u odnosu na nemarkirano „izgubiti razum“ u prevodu, pojačava sliku i mogućnosti simboličkog tumačenja. U pr. 5 izostavljena je lična zamenica, „ja“, baš kao i u CT2. Dodavanje u primeru 6 i modifikacija 7 uvećavaju glas pripovedača.

CT4 – u primeru 1 fazni glagol „*stao* da (pokazuje znake)“ donekle usporava ritam rečenice, ali nema bitan uticaj na mezoplan, kao ni dodavanje imenice „znaci“, koja takođe utiče na usporavanje ritma, ali je uticaj na mezoplan neznatan. Za primer 3 „slegnuo bih ramenima“ važi jednako objašnjenje kao za CT2. Modifikacija u primeru 4 „prijatelju“, umesto „dragi“ predstavlja prihvatljiv kolokvijalni sinonim (iako nosi sa sobom određenu afektivnu nijansu i ide u prilog podomaćivanja tako da ne utiče bitno na mezoplan, kao ni rekatégorizacija u primeru 5, iako donekle, kao i u CT1 uvećava glas pripovedača. U primeru 6 imamo uvećavanje glasa pripovedača, to jeste gubitak efekta sažetosti i tragično-humorne lapidarnosti koja provejava u čitavom ovom odlomku.

Tabela 46 – III odlomak – *Premessa*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Qualcuno vorrà bene compiangermi (costa così poco), immaginando l'atroce cordoglio d'un disgraziato, al quale avvenga di scoprire tutt'a un tratto che... sì, niente, insomma: né padre, né madre, né come fu o come non fu; e vorrà pur bene indignarsi (costa anche meno) della corruzione dei costumi, e de' vizii, e della tristezza dei tempi, che di tanto male possono esser cagione a un povero innocente.	Netko će me izvoljeti da sažaljeva (vrlo jeftina stvar ¹), kad zamisli groznu pečal nesretnika, kojemu se desi, ² da iznenada otkrije, da...no da, jednom riječju, ništa ³ : ni oca ni majke, ni što je bilo, ni što nije bilo; a izvoljet će se takodjer srditi (to je još jeftinije) na pokvarene običaje, na poroke i jadna vremena ⁴ , koja nevinom nesretniku ⁵ mogu biti razlogom tolike nevolje.	Neko će me, znam ¹ , sažaliti (to tako malo staje) kad pomisli. kako je užasan ² bol nesrećnika koji otkrije ³ , onako na jedan mah da... oh, ništa, na kraju krajeva: ni oca ni majke, ni gde se rodio ni kako se rodio ⁴ ; i, pouzdano, ⁵ . (...) buniće se (to staje još manje) protivu pokvarenosti običaja, poroka, bede našeg doba, koji ⁶ . stvaraju tolike jade jednom sirotom, nevinom biću.	Neko će se na mene sažaliti ¹ (to bar ne staje mnogo ² .) kad se seti ³ . kako se strašno može kosnuti ⁴ . jednog sinjeg kukavca ⁵ . iznenadno saznanje ^{6.7} da... pa eto, da nema nigde nikog ⁸ , ukratko, saznanje ⁹ . da nema ni oca ni majke, da mu je poreklo neizvesno. ¹⁰ ¹¹ Taj neko će se takode početi da buni (a to ga još manje staje) protiv rdavih običaja, poroka, bede našeg vremena, koje će smatrati ¹² . glavnim vinovnicima ¹³ . nedaće što su zadesile ¹⁴ . jedno ovako ubogo, nedužno ¹⁵ . stvorenje.	Neko će se ¹ (...) jamačno sažaliti na mene (za to je potrebno tako malo truda ^{2.3}) .pa će zamisliti ⁴ . užasan bol koji je ophrvao nesrećnika kada je iznebuha saznao da... pa eto, ⁵ (...) sve u svemu, nema nikoga i ničega ⁶ , ni oca ni majke, da ne zna ni šta ni kako; pa će se taj još i razgneviti (za to je potrebno još manje truda) zbog izopačenih navika ⁷ , poroka, zbog žalosnog vremena ⁸ . koje može da ⁹ . nanese toliko jada. Zlosrećnom ¹⁰ nedužnom čoveku.
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1. rekatégorizacija 2. interpunkcija 3, 5 red reči	2. rekatégorizacija 6. red reči	4, 6, 14 - rekatégorizacija 11. interpunkcija. 12. red reči 13. eksplicitacija	9. red reči
Leksički izbori	4. modifikacija	4. eksplicitacija	2, 3, 5, modifikacija 8, 10 - eksplicitacija	6. eksplicitacija 7, 8 - modifikacija
Gramatički izbori			1. modalnost	1. modalnost
Dodavanja		1	9. 15	
Eliminacija		3. <i>al quale avvenga</i> 5. <i>vorrà</i>	7. <i>al quale avvenga</i>	4. <i>al quale avvenga</i> 5. <i>niente</i>
MIKRONIVO UKUPNO	CT 1 - 5	CT 2 - 6	CT 3 - 15	CT 4 - 10
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje			4, 8, 10, 13, 14,	2,3,6, 10
Redukcija	4,5	4, 5, 6	12, 15	9
Deformacija			1, 2, 6, 7, 11	1, 4
Tumačenje				
Ekspanzija			4, 13, 14	2,3,6
Kontraktacija	4,5	4, 5, 6	8, 10, 12, 15	9, 10
Transformacija			1, 2, 6, 7, 11	1, 4
MEZONIVO UKUPNO	2	3	12	7

Ovaj veći pasus takođe sadrži neke od specifičnosti P. stila. Dve rečenice u zagradi služe kao komentar pisca, nešto slično pozorišnim didaskalijama, što je očuvano u sva četiri prevoda.

CT1 – U intervenciji broj 2 na mikroplanu takođe je upotrebljen interpunkcijski znak zarez ispred objekatske rečenice; modifikacija u primeru 4, kao i nepoštovanje izmeštanja objekta na početak rečenice u primeru 5 utiču na redukciju glasa pripovedača. Reč „pečal“ doprinosi arhaičnom zvučanju.

CT2 - Rekategorizacija u primeru 2 izvršena je u svim CT: rečenica iskazana neličnim glagolskim oblikom (gerundom) svuda je pretvorena u eksplicitnu. Eliminacija u primeru 3 nema bitniji uticaj na mezoplan. Eksplicitacija u primeru 4 redukuje glas pripovedača kroz efekat uvećavanja: objašnjava se ono što je P. namerno ostavio implicitnim u IT: “né come fu né come non fu“. Bitna odlika P. stila jeste nedorečenost, a na ovom primeru možemo videti koliko se prevodioci muče da „ne objašnjavaju“: jedino Dominiković prevodi sa „ni što je bilo, ni što nije bilo“, svi ostali CT proširuju iskaz. U primeru 5 umesto značenja modalnosti koje se postiže glagolom *volere*, nailazimo na izvesnost, sigurnost, što donekle modifikuje glas pripovedača. U poslednjoj relativnoj rečenici nailazimo na hiperbaton: “...che di tanto male possono esser cagione”¹³⁵, razdvajaju se “cagione” i “di tanto male”, koje se izmešta na početak rečenice, što prevod ne poštuje te se delimično modifikuje glas pripovedača (i u srpskom bi bila prihvatljiva konstrukcija „...koji tolikog zla mogu biti uzrokom“).

CT3 – U primeru 1 gubi se neizvesnost u glasu pripovedača koji iznosi tvrdnju, konstataciju, nema modalnosti (“vorrà compiangermi”), što je deformacija glasa pripovedača, kao i promena afirmativnosti: iz „košta malo“ u „ne staje mnogo“. Eliminacija u pr. 3 nema bitniji uticaj na mezoplan. U primeru 4 prisutno je pretvaranje imeničke sintagme u načinsku rečenicu što uvećava glas pripovedača, misao se razvija kroz dodavanje nove rečenice.

Primer 5 ukazuje na modifikaciju koja ne utiče znatno na mezoplan, iako je u pitanju podizanje registra, odnosno literarizacija, „sinji kukavac“ što ipak ima svoje opravdanje u postizanju arhaične zvučnosti i humornog prizvuka. Eliminacija i rekategorizacija u primerima 6 i 7 znatno deformišu glas pripovedača, pretvarajući sve ove iskaze u konstatacije, dok P. govori uvek glasom nesigurnosti, fragmentarnosti, razlomljenosti. Eksplicitacija u primeru 8 i 10 pojašnjava ono što autor ostavlja neizrečenim: uvećavanje glasa pripovedača zapravo ga redukuje. Ovo je primer za to kako se kroz uvećavanje, opisivanje i dodavanje stišava i redukuje glas pripovedača jer se u prevodu objašnjava ono što je trebalo da ostane dvoznačno. Brojem 11 označili smo stavljanje tačke odnosno podelu na dve rečenice, čime se usporava ritam i direktno narušava namera pripovedača da sve izgovori u jednim dahu, a sve to utiče na deformisanje njegovog glasa i mogućeg tumačenja. Primer 12 jednak je primeru 6 u CT1. U primerima 13 i 14 navodimo efekte koji dovode do uvećavanja glasa pripovedača i ekspanzije u tumačenju, dok u primeru 15 dodavanje utiče na redukciju glasa pripovedača i kontrakciju tumačenja. Gubi se potpuno sažetost i jezgrovitost iskaza, glas pripovedača je sasvim deformisan: prevodilac prenebregava sva stilska sredstva kojima pripovedač iskazuje svoju nelagodnost i zbunjenost, dok nas uvodi u svoju neobičnu priču. Umesto nepouzdanog pripovedača (kakvim P. i želi da se prikaže, iz perspektive i pisca i svog lika) dobijamo glas samopouzdanog pripovedača koji se vrlo razumno i smisleno sprema da izloži svoju neobičnu sudbinu. Ovu našu pretpostavku potkrepljuje i broj reči u izvorniku i prevodu: 66 u IT naspram 79 u CT.

CT4 – Primer 1 ukazuje na promenu modalnosti. U primerima 2 i 3 nailazimo na eksplicitaciju i rekategorizaciju: „Za to je potrebno tako malo truda“ jeste rečenica koja se organizuje oko imenice „trud“, a ne glagola „košta/staje“, i glas pripovedača se uvećava, nije tako koncizan kao u izvorniku. Isti taj efekat srećemo i u primeru 4 što utiče na deformaciju glasa pripovedača. U primeru 6 prisutna je eksplicitacija. U primeru 7 tu je modifikacija: umesto “*corruzione dei costumi*”, „iskvarenost običaja“ nailazimo na „izopačene navike“ – promena nema bitniji uticaj na mezonivo, iako je *izopačenost* markiraniji izraz u odnosu na *corruzione*; i u primeru 8 umesto imeničke sintagme “*tristezza dei tempi*” prevodioci koriste „žalosno vreme“. U primeru 10 nailazimo na dodavanje: „zlosrećni“, što potpada pod eksplicitaciju; kao efekat tumačenja dobija se kontrakcija jer se čitaocu sužava moguće polje tumačenja.

¹³⁵ Primećujemo da je ovaj hiperbaton gotovo citat Makijavelijevog hiperbatona iz XV poglavlja *Vladaoca*: „Perché, *intra le altre cagioni* che ti arreca *di male* lo essere disarmato [...]“

Tabela 47 – IV odlomak – *Premessa*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Ebbene, si accomodi. Ma è mio dovere avvertirlo che non si tratta propriamente di questo.	Dobro, neka izvoli! ¹ No moja je dužnost, ² . da obratim njegovu pažnju na to ³ , da se radi baš o tome.	Eh lepo, čujte ¹ . Samo, moram da stavim na znanje ² . nekome od takvih ³ . da, upravo, u tome ⁴ i nije stvar.	E, a vi onda ¹ čujte ² . Smatram ³ svojom dužnošću da tom čoveku ⁴ . stavim do znanja ⁵ . kako u mom slučaju ⁶ . nema ni govora ⁷ . o tome. što on zamišlja ⁸ .	E, pa lepo, neka se slobodno žesti ^{1.2} . Ali dužnost mi je da ga upozorim da nije zapravo ³ . to u pitanju ⁴ .
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1.2. interpunkcija	4. red reči		3. red reči
Leksički izbori	3.modifikacija	1, 2. modifikacija 3. eksplicitacija	2, 5. modifikacija 4. eksplicitacija 7. hiponimija	1. eksplicitacija 4. modifikacija
Dodavanja			1. 3. 5. 6. 8.	2.
MIKRONIVO UKUPNO	3	4	9	4
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje	1,2,3	3.	1. 5. 6. 9. 5.4.7.	1. 2.
Redukcija		1. 2. 4	2. 8	3. 4
Deformacija				
Tumačenje				
Ekspanzija	1,2,3	3.	1. 5. 6. 9. 5.4.7.	1.2.
Kontrakcija		1. 2. 4	2. 8.	3.4
Transformacija				
MEZONIVO UKUPNO	3	4	8	4

Na ovom kratkom odlomku očituje se esencijalnost P. stila, kao i jedinstvenost njegovog izraza. Kako u kratkim tako i u dužim odlomcima, izazovi za prevodioce su uvek prisutni. Ovaj odlomak se odlično nadovezuje na prethodni duži pasus (tabela 46), a njegova jednostavnost je samo prividna.

CT1 – Sve tri intervencije na mikroplanu uvećavaju glas pripovedača. Uzvik u primeru 1 menja intonaciju rečenice i umesto pomirenosti sa sudbinom pripovedača/protagoniste dobijamo uzbuđenog, ekstatičnog naratora. Sledeća intervencija na planu interpunkcije neuobičajena je (ispred objekatske rečenice) i donekle usporava pripovedanje, a glagol *avvertire* razvija se u čitavu rečenicu „da obratim njegovu pažnju na to“, što takođe uvećava glas protagoniste.

CT2 – Prisutne su 4 intervencije na mikroplanu od kojih dve modifikacije i jedna intervencija na sintaksičkom planu koje dovode do redukcije glasa pripovedača i kontrakcije u tumačenju. Protagonista zapravo kaže: „Pa dobro, nek’ mu bude (nek’ mu je po volji)“ – što se u prevodu prenosi kao mnogo neutralnije „čujte“. Donekle se ovo „čujte“ može i objasniti stilom autora koji se neprestano obraća čitaocu, poziva ga da na nešto obrati pažnju, u stalnom je dijalogu s njim, no ipak ekspresivnost iskaza je izgubljena. Eksplicitacija u primeru 3 utiče na uvećavanje glasa pripovedača, njegovu preteranu govornost.

U CT3 – Čak 8 intervencija na mikronivou u ovako kratkom odlomku sa bitnim efektima i redukcije/kontrakcije i uvećavanja/ekspanzije. Umesto dve sažete pripovedačeve konstatacije koje pozivaju čitaoca da obrati pažnju na ono što sledi, pred nama je pripovedač čiji je iskaz potpuno oslabljen, suvoparan, lišen ekspresivnosti. Dužina prevedenog odlomka dovoljno govori o „pričljivosti“ prevodiočevog glasa (26 reči naspram 15 u izvorniku!).

CT4 – U primeru 1 nailazimo na eksplicitaciju: „neka se slobodno žesti“ (nadovezuje se na „razgneviće se“ iz prethodnog primera), što se svakako odražava na mezoplan kao uvećavanje glasa pripovedača. Intervencije 3 i 4 redukuju glas pripovedača zamenom mesta u rečenici: zamenica *questo* koja je namerno postavljena na kraj rečenice, biva izmeštena, što oduzima ekspresivnu snagu iskaza.

Tabela 48 – V odlomak – *Premessa*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
<p>Fui, per circa due anni, non so se più cacciatore di topi che guardiano di libri nella biblioteca che un monsignor Boccamazza, nel 1803, volle lasciar morendo al nostro Comune. E' ben chiaro che questo Monsignore dovette conoscer poco l'indole e le abitudini de' suoi concittadini; o forse sperò che il suo lascito dovesse col tempo e con la comodità accendere nel loro animo l'amore per lo studio.</p>	<p>Bio sam, otprilike dvije godine dugo1 – 2 ne znam, da li više – lovac miševa ili čuvar knjiga u biblioteci,3 koju je neki monseigneur Boccamazza (Bokamaca), godine 1803. 4 (...) ostavio na samrtni našoj općini. 5(...) Jasno je, da je taj monseigneur morao vrlo slabo poznavati čud i navike svojih sugrađana; ili se možda nadao,6 da će njegova zadužbina s vremenom i udobnošću u njihovim dušama užeći ljubav prema nauci.</p>	<p>Bio sam, bez malo dve godine dana, ne znam zapravo1 da li više lovac pacova ili čuvar knjiga biblioteke2 koju je neki monsinjor Bokamaca, godine 1803, 3. (...) pred smrt, poklonio našoj Opštini. Sasvim je jasno da je ovaj monsinjor morao malo poznavati narav i navike svojih sugrađana; ili se, može biti, ponadao da će vreme i povoljne prilike 4. učiniti da im njegov poklon zapali u dušama5 ljubav za studije.</p>	<p>Dve godine1, a možda i više2, lovio sam pacove3, bolje reći4 čuvar sam knjige u knjižnici koju je neki monsinjor Bokamaca 5 (...) 1803. godine, na samrtni 6, 7 (...) zaveštao našoj opštini. Ovo očito govori8 o tome da je dotični monsinjor) 9. (...) bio nedovoljno obavešten10 o naravi i običajima svojih sugrađana11., osim ako možda nije umro u nadi12. da će ova njegova zaostavština vremenom,. ako se za to još i budu ukazale 13. povoljne prilike, u dušama 14 njegovih sugrađana zažeći plam ljubavi15 prema saznanju16.</p>	<p>Oko dve godine 1 bio sam 2 (...) čuvar knjiga, da ne kažem3 lovac na miševu, u biblioteci koju je monsinjor po imenu Bokamaca blagoizvoleo.na samrtni 4 darovati našoj opštini. Izvesno je da je taj monsinjor 5.(...) slabo poznao prirodu i navike svojih sugrađana, ili se možda nadao da će tokom vremena i zahvaljujući udobnosti 6 7 ta zadužbina zasigurno razgoreti plamen žudnje8. za saznanjem9. u njihovim srcima10.</p>
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	2, 3, 6 -interpunkcija	4. red reči	1.ekstrapozicija 3. 6. 8. 10 12, 13, 15 - rekatégorizacija 5.interpunkcija 1, 11. interpunkcija	1.ekstrapozicija 4, 6, 8 - rekatégorizacija 10.red reči
Leksički izbori			9.gubitak modalnosti nema <i>dovesse</i> 16.modifikacija	9.modifikacija
Gramatički izbori	4. nema <i>volle</i> -promena modalnosti	2. <i>ne u biblioteci, već biblioteke</i> 3. <i>nema volle</i> – promena modalnosti 5. množina <i>dušama</i>	7. <i>nema volle</i> – promena modalnosti. 14. množina umesto jedine	5. gubitak modalnosti
Dodavanja	1 <i>dugo</i>	1. <i>zapravo</i>	2. <i>a možda i više</i> 4. <i>bolje reći</i>	3. <i>da ne kažem</i> 7. <i>zahvaljujući udobnosti</i>
Eliminacija	5. <i>ben</i>			2
MIKRONIVO UKUPNO	6	5	16	10
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje	2,3,6	1	2,4	6,7, 8, 9
Redukcija	4	3	9	5
Deformacija		4	1,7, 8, 10-16	1, 2, 3 ,
Tumačenje				
Ekspanzija	2,3,6	1	2,4	6,7, 8,9
Kontrakcija	4	3	9	5
Transformacija		4	1,7, 8, 10-16	1,2,3,
MEZONIVO UKUPNO	4	3	13	8

CT1 – interpunkcija u vidu crte utiče na veće isticanje glasa pripovedača, jer se crta koristi za dodavanje završnog dela iskaza ako se on naročito ističe¹³⁶; prisutno je u primeru 6 i umetanje zareza ispred objekatske rečenice, možda kao posledica uticaja autorovog stila na stil prevoda. Ovde je više promena na mikroplanu, ali su sve vezane za interpunkciju.

CT2 – Dodavanje u primeru 1 i gubitak modalnosti u primeru 3 utiču na uvećavanje/ekspanziju i na redukciju/kontrakciju glasa pripovedača: “volle lasciar morendo”. U ovom primeru potpuno se gubi modalnost i dobija se „poklonio je“. Priloške odredbe “col tempo e con la comodità” postaju imenice i bivaju stavljene na početak zavisne objekatske rečenice, što pomera fokus čitaoca sa “lascito” – „zaostavština“ na „vreme i povoljne prilike“, čime se deformiše glas pripovedača.

CT3 – U primeru 1 vidimo da se „dve godine“ pomera na početak rečenice, što utiče na deformaciju, dok se u primeru 7 briše modalnost: “volle“ (kao i za prethodni CT). Dodavanja 2 i 4 imaju uticaj na uvećavanje glasa i ekspanziju tumačenja. Intervencije 5 i 6 ne utiču bitno na mezonivo. Veliki broj rekategorizacija, to jeste različita sintaksička struktura u odnosu na izvornik, kao i dodavanja i leksičke modifikacije, deformišu glas pripovedača i transformišu moguća tumačenja jer se pasus proširuje, podiže mu se registar u smislu nagomilavanja reči, a narator/protagonista se prikazuje kao govorljivi pripovedač: esencijalnost P. stila se potpuno gubi.

CT4 – U primerima od 1 do 3 prisutna je deformaciju glasa pripovedača jer narator u izvorniku okleva, a glas prevodioca govori sa izvesnošću, izostavljen je glagol „ne znam“, dok se fokus stavlja na prilošku odredbu „oko dve godine“, a ne na vršenje radnje, što P. simbolički pojačava aoristom *fui* koji je asocijativan sa naslovom romana. Slično kao za CT3 i ovde se uočava znatan broj intervencija na mikroplanu koje utiču na deformaciju glasa pripovedača, iako je opšti ton ironije zadržan.

---

¹³⁶ Pešikan i dr. (2014: 122).

Tabela br. 49 – VI odlomak – *Premessa*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Del dono anzi il Comune si dimostrò così poco grato al Boccamazza, che non volle neppure erigergli un mezzo busto pur che fosse, e i libri lasciò per molti e molti anni accatastati in un vasto e umido magazzino, donde poi li trasse, pensate voi in quale stato, per allogarli nella chiesetta fuori mano di Santa Maria Liberale, non so per qual ragione sconscacrata.	Za dar se je pače općina pokazala tako slabo zahvalna Boccamazzi, da mu nije htjela podići ni pola poprsja ¹ , a knjige je kroz mnogo i mnogo godina ostavila ² nabacane u nekom prostranom i vlažnom skladištu, odakle ih je kasnije izvukla, možete zamisliti u kojem stanju, i smjestila ih ³ u crkvi s neruke Svete Marije Darežljive, koja je crkva ⁴ bila obesvećena, ne znam zašto ⁵ .	Opština se, šta više, ¹ tako malo pokazala blagodarna Bokamaci.na poklonu ² , da nije čak htela ni da mu podigne kakvo bilo polupoprsje, a knjige je ostavila, dugi niz godina ³ , natrpane na gomilu, u jednom velikom i vlažnom magacinu, odakle ih je docnije izvukla – ⁴ možete misliti u kakvom stanju – da ih smesti u maloj, zabačenoj crkvi ⁵ Svete Marija Izdašne, ne znam iz kakvog razloga, obesvećene.	Štaviše, opština se prema Bokamaci pokazala.prilično neblagodarna ¹ ,pa mu čak nije ² (...) .za uzdarje ³ ni podigla kakvo-takvo poprsje, a dopustila je ⁴ da poklonjene ⁵ knjige .godinama ⁶ leže zgomilane na nekom prostranom i memljivom stovarištu, odakle ih je jednom ipak izvukla, možete zamisliti ⁷ u kakvom stanju, i najzad ⁸ ..smestila ⁹ . u zabit u crkvicu Santa Maria Liberale, koja je ¹⁰ , iz meni nepoznatih razloga ¹¹ , bila obesvećena.	Štaviše, opština je iskazala tako slabu zahvalnost za Bokamacin dar ¹ da se nije udostojila ² ni da mu izradi neku bednu bistu, tek toliko, pažnje radi ³ , a knjige je godinama ⁴ . držala nagomilane u nekom prostranom i vlažnom magacinu, da bi ih odatle izvukla ⁵ , možete samo da ⁶ . zamislite u kakvom stanju, i prebacila u zabačenu crkvicu Sveta Marija Liberale, u kojoj se iz ko zna kojih razloga ⁷ više nije obavljalo bogoslužjenje ⁸ .
MIKRONIVO		6	11	8
Sintaktički izbori	2, 5. red reči 3.rekategorizacija – nema namerne rečenice	1, 4. interpunkcija 2.ekstrapozicija	4. red reči 9.rekategorizacija (potvrдна umesto finalne rečenice) 10.rekategorizacija (uvođenje odnosne rečenice)	1. ekstrapozicija 5. rekategorizacija – iz potvrđne u namernu rečenicu 7.rekategorizacija - odnosna rečenica
Leksički izbori		3, 5. modifikacija	1, 3, 6, 7. modifikacija	2. modifikacija 8. eksplicitacija
Gramatički izbori			2. „non volle“ - izostavljeno	
Dodavanja	4. crkva		5. poklonjene 8. najzad 11. iz meni nepoznatih	3. pažnje radi 6. možete samo da
Eliminacija	1. pur che fosse			
MIKRONIVO UKUPNO	5	5	11	8
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje		4	1, 3, 5, 7	2, 3, 6
Redukcija		2, 3	2, 6	1, 4
Deformacija			4, 8-11	5,7
Tumačenje				
Ekspanzija		4	1, 3, 5, 7	2, 3, 6
Kontrakcija		2, 3	2, 6	1, 4
Transformacija			4, 8-11	5,7
MEZONIVO UKUPNO	0	3	11	7

CT1 – očuvana je dopuna “del dono” na početku rečenice jedino u ovom prevodu, što je u P. stilu veoma važno jer „izmeštajući pojedine rečenične delove, P. ih tematizuje, stavlja u središte interesovanja čitaoca“ (Dardano 2010: 96). Primeri 1, 2 i 3 ne utiču značajnije na mezoplan, dok je u primeru 4 u pitanju arhaična gramatička konstrukcija („koja je crkva bila obesvećena“). Zapažamo i arhaizam s *neruke* u značenju *zabačena, nedostupna*¹³⁷. Iako predstavlja odstupanje u odnosu na IT, izmeštanje predikata na kraj rečenice u primeru 5 može se shvatiti kao vid kompenzacije na nivou čitavog dela i smatramo da nema uticaja na mezoplan.

CT2 – Intervencije u primerima 1 i 6 nemaju znatan uticaj na mezoplan. U primeru 2 “del dono”, dopuna koju je P. stavio na početak rečenice pomera se na kraj: „pokazala se malo blagodarna na poklonu“, što možemo podvesti pod redukciju glasa pripovedača, kao i u primeru 3 jer se gubi još jedna tipična odlika P. stila, ponavljanje (“*molti e molti anni*”). Intervencija u primeru 4 (izdvajanje umetnute rečenice crtom) utiče na uvećavanje glasa pripovedača: pauza se u ciljnom tekstu pojavljuje tamo gde je nema u IT. I ovo bi se moglo podvesti pod uticaj stila pisca na prevodioca, kada neke bitne stilske odlike izvornika počinju da se pojavljuju u prevodu i tamo gde ih u izvorniku nema, kao na primer, naglašena interpunkcija.

CT3 – Veliki broj intervencija, čak 11, ukazuje ponovo na deformaciju glasa pripovedača. Izmenjen red reči kao u primeru 4 gde se umesto objekta – “*libri*” na početku rečenice nalazi predikat – „dopustila je“, kao i odnosna umesto naporedne rečenice asindetski razdvojene od prethodne u primeru 10 (“*non so per qual ragione sconscacrata*”), dodavanje čitave glomazne priloške odredbe za uzrok („iz meni nepoznatih razloga“), sve ove intervencije deformišu glas pripovedača. Kada se saberu sve intervencije, odnosno razmotri akumulacija efekata, dobija se deformisanost i glasa pripovedača i mogućnosti tumačenja. Isto tako, kada je u pitanju ovako veliki broj intervencija, susrećemo se sa poteškoćom razgraničavanja efekata jer veliki broj efekata uvećavanja glasa pripovedača neminovno rezultira efektima i na planu glasa i na planu tumačenja.

CT4 – Kao i u prethodnim primerima, pomeranje “del dono” s početka rečenice utiče na redukciju glasa pripovedača. Modifikacija u primeru 2 „nije se udostojila“ umesto nemarkiranog „nije htela“ dodaje pojačano afektivno značenje, tako da ovo ubrajamo u uvećavanje glasa pripovedača, što važi i za primer 3 gde se dodaje „pažnje radi“. Rekategoriizacije na sintaksičkom planu i dodavanja na leksičkom planu deformišu glas pripovedača, lišavajući ga esencijalnosti i konciznosti, „naduvavajući ga“. Eksplicitacija „u kojoj se nije držalo bogoslužjenje“ možda ima svoje opravdanje zbog arhaičnog zvučanja prideva *obesvećeni* u sintagmi „obesvećena crkva“, iako je bilo sasvim dovoljno staviti i *napuštena* čime se ne bi uvodila čitava odnosna rečenica kao ekvivalent za “*sconscacrata*“.

---

¹³⁷ Rečnik Matice Srpske, međutim, definiše ovu predložko-padežnu sintagmu s priloškim značenjem kao: nezgodno za prihvatanje rukom, za rad rukom; uopšte nepovoljno, nezgodno, naopako, kako ne valja; supr. s ruke. *To mi je s neruke* (R MAT).

Tabela br. 50 – VII odlomak - *Premessa*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Tal sorte toccò anche a me; e fin dal primo giorno io concepì così misera stima dei libri, sieno essi a stampa o manoscritti (come alcuni antichissimi della nostra biblioteca), che ora non mi sarei mai e poi mai messo a scrivere, se, come ho detto, non stimassi davvero strano il mio caso e tale da poter servire d'ammaestramento a qualche curioso lettore, che per avventura, riducendosi finalmente a effetto l'antica speranza della buon'anima di monsignor Boccamazza, capitasse in questa biblioteca, a cui io lascio questo mio manoscritto, con l'obbligo però che nessuno possa aprirlo se non cinquant'anni dopo la mia terza, ultima e definitiva morte.	Tu sam sudbinu imao i ja; u meni ¹ se već prvoga dana rodilo tako ² (...) poštovanje prema knjigama, bile one štampane ili u rukopisu (kao neke vrlo stare knjige ³ u našoj knjižnici), te ne bih nikad i nipošto uzeo da pišem, kad ne bih, kao što rekoh, svoj slučaj ⁴ smatrao odista čudnim i takvim, da može poslužiti kao pouka kakvom znatiželjnomu čitaocu, koji bi slučajno, da se konačno ispuni stara nada one dobre duše, monseigneuru Boccamazze, dospio u tu knjižnicu, kojoj ja ostavljam ovaj moj rukopis, ali uz obavezu, da ga nitko ne smije otvoriti prije nego proteče pedeset godina nakon moje treće, posljednje i konačne smrti.	Ta sudbina je dopala i mene; i, od prvog dana ¹ , ² .osetio sam tako bedno poštovanje prema knjigama, bile one štampane ili u rukopisu (kao neke, ³ veoma stare, ⁴ u našoj biblioteci), da sad i ne bih, sam, ni za živu glavu ⁵ uzeo da pišem, da, kao što sam rekao, ne smatram svoj slučaj istinski čudnovatim ⁶ i takvim da može da posluži kao pouka kakvom ljubopitljivom čitaocu, koji bi, – slučajno, kad se ostvari najzad stara nada blagočestive duše monsinjora Bokamace – ⁷ upao u ovu biblioteku, kojoj ostavljam ovaj svoj rukopis, sa obavezom, ipak, da niko ne može da ga otvori pre isteka pedeset godina posle moje treće, posljednje i završne smrti.	Ista sudbina je i mene ¹ zadesila i ² od prvog dana počeo sam ³ da nipodaštavam ⁴ knjige, bilo štampane bilo pisane rukom kakvih je, veoma starih, ⁵ bilo u našoj knjižnici ⁶ .7. da se sada ne bih ni po koju cenu ⁸ prihvatio pera ⁹ da ne smatram, kako sam maločas ¹⁰ kazao, svoj slučaj zaista retkim ¹¹ , a i ¹² (...) poučnim za nekog radoznalog čitaoca ¹³ kojeg će slučajno, kad se najzad ispuni davnašnja nada pokojnog monsinjora Bokamace, put navesti ¹⁴ u ovu knjižnicu, kojoj ostavljam ¹⁵ (...) rukopis, pod uslovom da ga niko ¹⁶ (...) ne otvara dok ne prođe ¹⁷ pedeset godina od moje treće, poslednje i konačne smrti.	Takav udes zadesio je i mene ¹ i od prvog dana u meni se začeo takav prezir ² prema knjigama, bilo da su štampane ili rukopisne (a takvih starostavnih bilo je i u našoj biblioteci ³), da se sada ni za živu glavu ⁴ ne bih odvažio ⁵ da otpočnem s pisanjem, kad ne bih, kao što sam rekao, držao da je moj slučaj ⁶ uistinu osoben i da može da posluži za nauk kakvom ljubopitljivom čitaocu, koji bi krenuvši ⁷ u pustolovinu najzad ispuniio davnašnja nadanja blažene duše monsinjora Bokamace, obrevši se u ovoj biblioteci, kojoj ostavljam svoj ⁸ spis, ali pod uslovom da niko ne sme da ga otvori dok ne protekne ⁹ pedeset godina od moje smrti ¹⁰ , i to treće, poslednje i konačne.
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1. 4. <i>slučaj</i> na početak - red reči	1, 3, 4, 7. interpunkcija 6. red reči	1. red reči: a me nije na kraju rečenice, 11 isto 2, 5, 13. interpunkcija 6, 17. rekatégorizacija	1.interpunkcija 3, 9. rekatégorizacija 6, 10. - red reči
Leksički izbori		5.modifikacija	4, 8, 9, 14 - modifikacija	2, 4. modifikacija
Dodavanja	3. <i>knjige</i>		3. <i>počeo sam</i> 10. <i>maločas</i>	5. <i>odvažio</i> 7. <i>krenuvši</i>
Eliminacija	2. <i>misera (stima)</i>		7.nema zgrade 12. <i>takvim da može da posluži</i> 15. <i>questo mio</i> 16. <i>non possa</i>	8. <i>ovaj</i>
MIKRONIVO UKUPNO	4	5	17	10
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje			3, 9, 10, 14, 17	3, 9
Redukcija	2		12	10
Deformacija			6,7	7
Tumačenje				
Ekspanzija			3, 9, 10, 14, 17	3, 9
Kontraktacija	2		12	10
Transformacija			6,7	7
MEZONIVO UKUPNO	1	0	8	4

Pojedini delovi romana predstavljaju veliki izazov za veštinu prevodilačkog manevrisanja kroz „brzake i bujice“ P. stila, a to je upravo slučaj u ovom odlomku sačinjenom od jedne jedine rečenice u kojoj su uočljive njegove značajne karakteristike: umetnute (parentetičke) rečenice, uspostavljanje dijaloškog odnosa sa čitaocem (“come ho detto“) i druga stilska sredstva.

CT1 – Od sedam intervencija na mikronivou samo dve mogu imati eventualni uticaj na mezoplan; izmenjen red reči i interpunkcija u mnogim primerima ne utiču značajno na mezoplan; kroz primer 2 vrši se redukcija glasa pripovedača jer se izostavlja bitan element sintagme, dok se kroz primer 7 utiče na uvećavanje glasa. Broj efekata na mezoplanu ipak je zanemarljiv.

CT2 – Ristićeve intervencije uglavnom su, kao i u prethodnom CT, na planu interpunkcije. Reč je o dodavanju zareza i crte kao znaka za odvajanje umetnute rečenice, ali ove intervencije ni na koji način ne utiču na mezoplan. Modifikacija u primeru 5 predstavlja zapravo kompenzaciju za izraz “mai e poi mai” koji Ristić prevodi „ni za živu glavu“.

CT3 – Čak 17 intervencija na mikronivou: uvećavanje glasa pripovedača srećemo u primerima 3 i 7; stilska konciznost biva potpuno narušena ubacivanjem čitave rečenice. Isto važi i za primere 9 i 14 gde su prisutni literarizacija i podizanje registra sa „prijhvati se pera“ i „koga će put navesti“ za neutralne glagole *scrivere* i *capitare*. Kroz primer 6 vrši se deformacija jer nestaje zagrada kao bitno stilsko sredstvo kod P. za iskazivanje pauza, oklevanja, isticanja i slično. Izostavljanja sa druge strane redukuju glas pripovedača, tako da ovde zapravo imamo mešavinu najrazličitijih efekata koji, bilo da su u pitanju redukcija ili uvećavanje glasa pripovedača, na kraju rezultiraju njegovom deformacijom. Kada je broj intervencija na mikronivou značajan sve dobija mnogo veću težinu: videli smo kod Ristića da postoji čak četiri intervencije na planu interpunkcije, ali s obzirom na to da su jedine, njihov značaj je gotovo zanemarljiv na mezoplanu.

CT4 – Rekategorizacijom u primeru 3 uvećava se glas naratora, kao i dodavanjem glagola „odvažiti se“ u primeru 5 za neutralno “non mi sarei mai messo a scrivere”; primer 4 posmatračemo kao kompenzaciju za izraz “mai e poi mai”; kroz primer 7 mešaju se rekategorizacija i dodavanje jer se čitava rečenična struktura organizuje oko „čitaoca“ koji je stavljen u čitalački fokus, a ne „nada pokojnog Bokamace“ koja bi se konačno ostvarila (“riducendosi finalmente ad effetto”), što utiče na deformaciju glasa pripovedača. Iako je broj intervencija manji nego u CT3, neke od intervencija su značajne: jedino CT4 pomera reč „smrt“ s kraja rečenice, što je namerno istaknuto u IT, a time razbija čitalačko očekivanje, oduzimajući mu efekat začuđenosti; svi preostali CT sačuvali su ovo izmeštanje.

Tabela br. 51 – VIII odlomak - *Premessa*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Giacché, per il momento (e Dio sa quanto me ne duole), io sono morto, sì, già due volte, ma la prima per errore, e la seconda... sentirete.	Jer, u ovaj sam čas (a sam ¹ Bog sveti zna, ² kako me to boli) već umro, jest, ³ dva puta, no prvi put zabludom, a drugi put... čut ćete.	Jer, u ovom trenutku (i sami Bog zna koliko mi je to žao) ja sam umro, da, već dvaput; ¹ i to ² prvi put, pogreškom; ³ a drugi put... čućete.	Jer ja sam sada mrtav ¹ (bog mi je svedok ² koliko mi to teško pada ³) da, mrtav ⁴ , i to po drugi put. ⁵ Prvi put sam umro greškom ⁶ , a drugi put... o tome ⁷ . ćete čuti.	Budući da sam do sada ¹ (a sam ² Bog zna koliko mi to teško pada) umro već dva puta ³ , mada prvi put ⁴ greškom, a drugi put. ⁵ ... saznaćete ⁶ .
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	2. interpunkcija	1, 3. interpunkcija	1.ekstrapozicija 5.interpunkcija	
Leksički izbori		2. modifikacija	3.modifikacija 6.eksplicitacija	1, 6 modifikacija
Dodavanja	1. sam		2. svedok 4. mrtav 7. o tome	2. sam Bog 4. put 5. put
Eliminacija	3. već			3. da
MIKRONIVO UKUPNO	3	3	7	5
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje	1, 2	1,3	4, 7	2,4
Redukcija			1	
Deformacija			2,3, 5	3
Tumačenje				
Ekspanzija	1, 2	1,3	7	2,4
Kontrakcija			1, 4	
Transformacija			2,3, 5	3
MEZONIVO UKUPNO	2	2	6	3

CT1 – Interpunkcija, odnosno stavljanje zareza ispred objekatske rečenice, utiče na usporavanje ritma i tako uvećava glas pripovedača.

CT2 – Intervencije na planu interpunkcije značajne su zbog toga što se umesto zareza u ovako kratkom iskazu dva puta upotrebljava tačka zarez, koji je snažniji znak interpunkcije od zareza. Na taj način, intervencije u primerima 1 i 3 usporavaju ritam i tako uvećavaju glas pripovedača. Modifikacija u primeru 2 nema znatniji uticaj na mezoplan.

CT3 - Čak sedam intervencija na mikronivou u ovako kratkom odeljku. Sve utiču na deformaciju i uvećavanje glasa pripovedača.

CT4 – Modifikacije u primerima 1 i 6 ne utiču bitno na mezoplan. Dodavanja u primerima 2, 4, 5 uvećavaju glas pripovedača što može da kompenzuje P. ponavljanja kao stilsku odliku; ona ipak imaju svoje efekte na mezoplanu u smislu da vrše ekspanziju tumačenja jer se dobija slika drugačijeg pripovedača, govornijeg, sigurnijeg u sebe. Eliminacija potvrdne rečice *si* i to između dva zareza, čime narator upravo želi da istakne svoju nesigurnost, oklevanje u izlaganju, nestaje u prevodu i njegov glas se deformiše baš kao što se transformiše i tumačenje čitaoca.

9.2.2. Odabrani odlomci iz Drugog predgovora

Tabela br. 52 – *Premessa seconda*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
<p>Primer 9. Molti libri curiosi e piacevolissimi don Eligio Pellegrinotto, arrampicato tutto il giorno su una scala da lampionajo, ha pescato negli scaffali della biblioteca.</p> <p>Primer 10. Ogni qual volta ne trova uno, lo lancia dall'alto, con garbo, sul tavolone che sta in mezzo; la chiesetta ne rintrona; un nugolo di polvere si leva, da cui due o tre ragni scappano via spaventati: io accorro dall'abside, scavalcando la cancellata; do prima col libro stesso la caccia ai ragni su pe' l tavolone polveroso; poi apro il libro e mi metto a leggiucchiarlo.</p>	<p>Mnogo je čudnih i vrlo zabavnih knjiga don Eligio Pelegrinotto, koji bi se popeo1 na ljestve nažigača svjetiljaka i tu stajao2, otkrio3 po policama knjižnice.</p> <p>Kad god jednu nađe, baci je s visoka, spretno i umiljato4, na veliki stol, koji je po sredini; crkvice odjekne, digne se oblak prašine, od kojega prestrašena5 pobegnu dva-tri pauka: ja dotrčim iz apside i prekoračim ogradu6; najprije onom istom knjigom potjeram pauke na prašnjavom stolu7, zatim otvorim knjigu i uzmem je prečitkavati.</p>	<p>Don Eliđo Pelegrinoto1, pentrajući se ceo.bogovetni2 dan na lestvama palioca svetiljki, otkrio je3 mnoge zanimljive i veoma prijatne knjige u ormanima4. biblioteke.</p> <p>Kadgod naiđe na neku takvu, baca je ozgo, s pažnjom, na veliki sto, koji se nalazi u sredini; diže se oblak prašine, iz koje umiču dva do tri pauka, uplašena; ja pritrčavam iz apside, preskačući pregradu; rasterujem, najpre, tom istom knjigom, pauke, po tom velikom prašnjavom stolu.; zatim, otvaram knjigu i počinjem da je prelistavam5.</p>	<p>Don Eliđo Pelegrinoto1 je ceo bogovetni 2 dan.dreždao na lestvicama palioca svetiljki.i tako je 3. iščakaao 4. iz police biblioteke mnogo knjiga za sladokusce5.</p> <p>Kad god na takvu knjigu 6. 7. naiđe, pažljivo je baca odozgo na veliki sto koji stoji nasred knjižnice.8. Od toga crkvice odjekuje,9 diže se10 oblak prašine iz koga se razbeže dva, tri pauka. Ja preskočim ogradu11 i dotrčim iz apside. Najpre tom knjigom rasplašim 12. pauke po prašnjavom stolu13, 14 pa je onda otvorim i počnem da pročitavam.</p>	<p>Don Eliđo Pelegrinoto1, koji se svakog bogovetnog2. dana pentrao3 na fenjerdžijske lestve, nabasao je na sijaset4. neobičnih i veoma privlačnih knjiga na policama naše5. biblioteke.</p> <p>Kad god naiđe na neku takvu knjigu 6., uljudno je hitne odozgo pravo na veliki sto7 u sredini prostorije,8. tada crkvice odjekne, digne se oblak prašine, razbeže se dva-tri prestravljeni pauka, ja dojurim iz apside preskočivši pregradu,9 zatim najpre tom istom knjigom smrskam pauke10 na prašnjavom stolu, 11. pa otvorim knjigu i stanem da je čituckam.</p>
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	6.red reči 7.rekategorizacija	1. red reči	1, 7, 10 - red reči 4, 9, 11,12 - rekategorizacija	3.rekategorizacija - odnosna rečenica 8, 9, 11 interpunkcija
Leksički izbori	1, 3, 8 - modifikacija	3, 4, 5 - modifikacija	6, 8, - eksplicitacija 13.modifikacija	4, 7, 10 - modifikacija 6.eksplicitacija
Dodavanja	2. i tu stajao	2.bogovetni	2. bogovetni 3. dodavanje	5-naše
Eliminacija	4.umiljato			
MIKRONIVO UKUPNO	8	5	13	11
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje	4		5	
Redukcija	1, 3, 9	3		8,9,11
Deformacija		1, 4	1, 4, 7, 8-12	1, 5, 10
Tumačenje				
Ekspanzija	4		5	
Kontraktacija	1, 3, 9	3		8,9,11
Transformacija		1, 4	1, 4, 7, 8-12	1, 5, 10
MEZONIVO UKUPNO	4	3	9	6

Primer 9

CT1 – jedino je u ovom prevodu objekat ostavljen na početak rečenice. U primerima 1 i 3 prisutna je redukcija glasa pripovedača jer P. koristi markirane oblike *pescare* i *arrampicare*, dok se ta markiranost gubi u prevodu. Sada već nepostojeće zanimanje za koje je u italijanskom postojala jedna reč, *il lampionaio*, biva prevedeno sintagmom „nažigač svjetiljaka“.

CT2 – Izmeštanje objekta na početak rečenice se gubi, kao i u preostala dva CT. U primeru 2 umeće se pridev *bogovetni* u cilju pojačavanja iskaza. U primeru 3 nailazimo na značajnu modifikaciju – neutralno, neobeleženo „otkrio je“ za markirano „ha pescato“ u IT. Slika biblioteke se menja modifikacijom u pr. 4 jer nisu u pitanju „ormari“ već *police biblioteke*.

CT3 – Broj intervencija na mikroplanu ne odražava valjano njihov uticaj na mezoplan. Dodavanje prideva *bogovetni* u primeru 2 nema tako znatan uticaj na mezoplan, dok u primeru 1 imamo normiran red reči za razliku od IT; u primeru 4 („i tako je iščackao“) prevodilac uvodi novu naporednu rečenicu koje u IT nema; modifikacija je izvršena u primeru „libri curiosi e piacevolissimi“ što postaje „knjige za sladokusce“ i tako utiče na uvećavanje glasa pripovedača. Markirani glagol *dreždari* odgovor je na signalno *arrampicare* iz IT, kao i *iščackati* za *pescare* čime se ovaj odlomak delimično „iskupljuje“.

CT4 – Kroz primer 3 uvećava se glas pripovedača uvođenjem odnosne rečenice i promenom sintaksičke strukture. I glagol u IT *arrampicare* umesto neutralnog *salire* upravo ukazuje na ovo parodično, ironično značenje što se očituje u prevodima: „arrampicato“ postaje „pentriati se“ kao i u CT2; ovde je prisutna i tvorba prideva *fenjerdžijski* od turcizma *fenjer* i stvaranje sintagme *fenjerdžijske lestve* što dočarava šaljiv ton i daje određenu patinu čitavom odlomku. Još dva turcizma, *nabasati* i *sijaset* pojačavaju humorni efekat odlomka. Dodavanje prisvojnog prideva „naše biblioteke“ u primeru 5 deformiše glas pripovedača, mada se taj afektivni prisvojni pridev može ironično protumačiti. Ne zapažamo značajniji uticaj na mezoplan.

Primer 10

Drugi analizirani pasus predstavlja gotovo školski primer P. stila: prisutna je parataksa na sintaksičkom nivou, a odlomak se završava glagolskom perifrazom: „Mi metto a leggiucchiarlo“. U pitanju je niz od šest kratkih rečenica, u koji su umetnuti razni elementi, kao što su priloška odredba *con garbo*, relativna rečenica, implicitna načinska rečenica sa gerundijumom, tri vremenska konektora – *ogni qual volta*, *prima*, *poi*; tu je još i *tavolone* – augmentativ i *leggiucchiare* – deminutiv glagola (Dardano 2010: 117).

CT1 - Potpuno je očuvana interpunkcija i sintaksički ritam; na sva tri mesta očuvan je znak tačka zarez; primer 8 predstavlja rekatégorizaciju, ali ona ne utiče bitno na mezoplan (pridodata još jedna rečenica u složeni rečenični niz). Augmentativ „tavolone“ (alteracija je bitna odlika stilizacije govora) nestaje, a semantička vrednost se gubi i kroz izostavljanje prideva „veliki“.

CT2 – U potpunosti reprodukuje sintaksičku strukturu. Ristić jedino ne uspeva da adekvatno prenese „mi metto a leggiucchiare“, pa ga prevodi sa „prelistavam“, što semantički čuva značenje.

CT3 – U zbiru svih intervencija na mikroplanu dobija se potpuna deformacija glasa pripovedača. Najuočljivije su intervencije na sintaksičkom planu. Šest kratkih rečenica koje je P. razdvojio tačkom i zarezom kako bi time sugerisao isprekidani pripovedački ritam, zamenjeno je rečenicama koje se završavaju tačkom, tok pripovedanja se prekida i gubi se njegov ritam. Intervencije 2, 3 i 6 nemaju znatniji uticaj na mezoplan.

CT4 – Izmenjenu interpunkciju u primerima 8, 9, 11 posmatračemo kao redukciju glasa pripovedača i kontrakciju efekata jer se snažniji znak interpunkcije u IT (tačka zarez) na tri mesta zamenjuje slabijim znakom (zarezom). Za razliku od pojedinih modifikacija kao što je „prašnjavi sto“ za „tavolone“, modifikacija slike u primeru 10 veoma je značajna zbog toga što je slika potpuno izmenjena: „smrskati pauke“ umesto *loviti pauke*. Delimična kompenzacija odlomka postiže se gore navedenim turcizmima i adekvatno prenetim deminutivom, „stanem da je čituckam“.

Tabela br. 53 – X odlomak – *Premessa seconda*

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
<p>Io dico che quando la Terra non girava, e l'uomo, vestito da greco o da romano, vi faceva così bella figura e così altamente sentiva di sé e tanto si compiacenza della propria dignità, credo bene che potesse riuscire accetta una narrazione minuta e piena d'oziosi particolari.</p> <p>Si legge o non si legge in Quintiliano, come voi m'avete insegnato, che la storia doveva esser fatta per raccontare e non per provare?</p>	<p>1 (...) Kažem, kad se Zemlja nije vrtjela i kad je 2 čovjek, odjeven kao Grk ili Rimljanin, na njoj onako lijepo izgledao i onako visoko mislio o sebi i uživao u vlastitom dostojanstvu, mislim, da je moglo doista biti prijatno 3 potanko pripovijedanje, krcato suvišnih pojedinosti.</p> <p>Čitamo ili ne čitamo u Kvntilijanu, kako ste me vi učili, da povijest ima da pripovijeda, a ne da dokazuje?</p>	<p>Ja kažem da, kad se Zemlja nije okretala i kad je čovek, obučen kao Grk ili kao Rimljanin, tako lepo na njoj izgledao i tako visoko mislio o sebi i uživao u svome dostojanstvu, – 1. tada je, 2. smatram, zaista moglo prijatno izgledati 3. pričanje na dugačko, puno dokoličarskih pojedinosti.</p> <p>Čita li se ili se ne čita, kod Kvntiliana, kao što ste me vi tome naučili, da Istorija 4. ima da priča, ne da dokazuje?</p>	<p>Hoću da kažem 1 kako je, u vreme 2 kad se Zemlja nije okretala, i čovek, u odeći 3 Grka ili Rimljanina, na njoj ostavljao tako lep utisak, imao visoko mišljenje o sebi i uživao u svojoj dostojanstvenosti, 4 (...) bilo bez sumnje 5 umesno opširno raspredanje 6 7. dokoličarskih pojedinosti.</p> <p>Niste li mi i sami rekli 8. da je kod Kvntilijana zapisano 9. kako istoriju 10. treba pričati a ne doživljavati. 11</p>	<p>Tvrđim 1 da su, u doba 2 kad se Zemlja nije okretala, ljudi 3. u grčkim ili rimskim odorama bili prilično dopadljivi 4 i imali visoko mišljenje o sebi, uživali su u vlastitom dostojanstvu, 5. pa je moglo da im se sviđi 6 potanko pripovedanje koje obiluje 7. suvišnim pojedinostima.</p> <p>Zar Kvntilijan nije napisao 8, od vas sam to naučio, da priču 9. valja graditi kako bi se pripovedala, a ne zarad dokazivanja 10?</p>
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori		1. interpunkcija	8. rekatégorizacija	7, 8. rekatégorizacija
Leksički izbori	3. modifikacija	3. modifikacija	3, 6, 9, 11. modifikacija	3, 4, 6, 9. modifikacija
Dodavanja	2. kad je	2.	1, 5. bez sumnje	2
Eliminacija	1. ja	4.	2, 4. 7. <i>piena di</i> , 10	
MIKRONIVO UKUPNO	3	4	11	10
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje		1,2	1,2	1, 7
Redukcija	1	4	9,10	
Deformacija			4, 5, 8, 11	4, 5, 6, 8,9,10
Tumačenje				
Ekspanzija		1,2	1,2	1, 7
Kontrakcija	1	4	9,10	
Transformacija			4, 5, 8, 11	4, 5, 6, 8, 9, 10
MEZONIVO UKUPNO	1	3	8	8

CT1 – Intervencija u primeru 1 redukuje glas pripovedača. Donekle izmenjena interpunkcija ne utiče značajnije na mezoplan.

CT2 – Dodavanje crte a potom i priloga „tada“ u primerima 1 i 2 utiče na veću naglašenost i nešto usporeniji ritam iskaza, odnosno na efekte uvećavanja/ekspanzije na mezoplanu. Modifikacija u pr. 3 neznatno menja glas pripovedača, dok ga eliminacija u pr. 4 donekle redukuje.

CT3 – U pr. 1 prisutno je dodavanje: „hoću da kažem“ umesto “Io dico“ što uvećava glas pripovedača. Dodavanje u primeru 2 ima isti efekat, gubi se na konciznosti iskaza. U primeru 4 nailazimo na eliminaciju glagola “credo”, čime se deformiše glas pripovedača jer iskaz dobija značenje apsolutne izvesnosti, a to se pojačava i dodavanjem priloške odredbe „bez sumnje“ u pr. 5. Modifikacija u pr. 6 i eliminacija prideva “pieno” nemaju bitniji uticaj na mezoplan.

U primeru 8 izvršena je rekatgorizacija: od dve rečenice koje predstavljaju tipičan P. stilski postupak naporednih rastavnih rečenica („Si legge o non si legge“) dobija se jedna upitna rečenica (bez upitnika na kraju), što je takođe deformacija. Eliminacije u primerima 9 i 10 redukuju glas pripovedača, dok pr. 11 predstavlja materijalnu grešku u prevodu proisteklu iz nerazumevanja izvornika što naravno deformiše glas pripovedača¹³⁸. Zapravo, ovaj deo tačno prevode jedino Dominiković i Ristić, a na osnovu učenja Kvintilijana izloženog u njegovom delu *Obrazovanje govornika* da je istorija pogodna riznica primera za sastavljanje govora, a ne predmet metodičkog izučavanja. Kvintilijan u istoriji više vidi deo književnosti, nego činjenično bavljenje prošlošću (Kvintilijan 1967: 373).

CT4 – U primeru 1 prisutna je hiponimija, „tvrdim“ umesto “dico”, što uvećava glas pripovedača jer ga čini sigurnijim nego što jeste. Dodavanja u pr. 2 i modifikacija u pr. 3 ne utiču na mezoplan, dok modifikacija u pr. 4 potpuno menja značenje iskaza, te deformiše glas pripovedača i transformiše tumačenje (ispada da su ljudi bili dopadljivi, a ne da su ostavljali lep, dobar utisak). Eliminacija glagola “credo” u pr. 5 ima isti efekat deformacije (kao što je objašnjeno za CT2). I u primeru 6 sadržana je deformacija glasa („moglo je da im se sviđi“ u ličnom je obliku za razliku od bezličnog *da bude prihvatljivo*). U primeru 7 uvođenje odnosne rečenice utiče na uvećavanje glasa. Za primer 8 važi isto što i za CT3, gubi se P. bitna opozicija (“si legge o non si legge”). Primeri 9 i 10 predstavljaju deformaciju glasa pripovedača, modifikacija u pr. 9 je veoma važna jer se značenje menja u potpunosti, nije u pitanju „priča“ nego *istorija* kao naučna i školska disciplina, dok primer 10 ukazuje na grešku u razumevanju¹³⁹.

---

¹³⁸ O ovome smo pisali u odeljku „Ko prevodi? Ukrštanje prevodilačkih glasova“ (8.2).

¹³⁹ Idem.

9.2.3. Odabrani odlomci iz VIII poglavlja

Tabela br. 54 – XI odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
<p>Primer 11. Subito, non tanto per ingannare gli altri, che avevano voluto ingannarsi da sé, con una leggerezza non deplorabile forse nel caso mio, ma certamente non degna d'encomio, quanto per obbedire alla Fortuna e soddisfare a un mio proprio bisogno, mi posi a far di me un altr'uomo.</p>	<p>Odmah, ne toliko da prevarim druge, koji su se eto¹ sami htjeli da prevare lakoumnošću, ² koja možda nije žaljenja vrijedna u mojem slučaju³, ali izvjesno nije dostojna ni pohvale⁴, koliko da poslušam Sreću i udovoljim mojoj vlastitoj potrebi, dadoh se na posao⁵, da učinim od sebe drugo čeljade⁶.</p>	<p>Odmah, ne toliko da obmanem druge, – kojima se svidelo da obmanu sami sebe, sa nesmotrenošću kojoj se, u mome slučaju, ne može toliko prebacivati, ali svakako ne ni dostojnom pohvale, ⁻³ koliko da poslušam Sreću i da zadovoljim jednu svoju ličnu potrebu, počeh stvarati od sebe drugog čoveka.</p>	<p>1.(...) Ne toliko u nameri ² da obmanem druge, koji su i sami želeli da se obmanu ³.sa lakoćom što.u mome slučaju⁴ i nije bila za osudu, ali ni ⁵.(...) hvale vredna, koliko u nameri⁶ da poslušam Fortunu i zadovoljim jednu svoju ličnu potrebu, smesta⁷ sam počeo da izgrađujem svoj drugi lik⁸..</p>	<p>1.Ne toliko da bih obmanuo druge, koji su ionako želeli.da budu u zabludi², premda ta njihova ležernost kad je reč o meni³ i nije za neku naročitu osudu³, ali jamačno nije ni za pohvalu, koliko da bih se pokorio sudbini i zadovoljio ličnu potrebu, odmah sam se.latio posla⁴ da od sebe načinim potpuno⁵. novog čoveka.(1)</p>
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	2.interpunkcija 3, 4 -rekategorizacija 6.modifikacija		3.interpunkcija – nema zareza 4. red reči	3. rekategorizacija
Leksički izbori			8. modifikacija	2. modifikacija 4.modifikacija
Dodavanja	1.eto 5.dadoh se na posao		2. u nameri da... 6. u nameri 7. smesta	5.potpuno
Eliminacija			1. nema „odmah“ 5. nema „svakako“	
MIKRONIVO UKUPNO	6	0	6	5
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje	3, 4, 5	/	2, 6	3, 4, 5
Redukcija		/		
Deformacija	2		1, 3, 5, 8	1
Tumačenje				
Ekspanzija	3, 4, 5		2,6	3, 4, 5
Kontrakcija				
Transformacija	2	/	1, 3, 5, 8	1
MEZONIVO UKUPNO	4	0	6	4

Primer 11

Ponovo nailazimo na sintaksičku inverziju: na početku rečenice istaknut je prilog *subito*, upravna rečenica je izmeštena na kraj, a prethodi joj finalna rečenica sa umetnutom odnosnom rečenicom (“che avevano voluto ingannarsi da sé”).

CT1 – Stavljanje zareza u primeru 2 iza „lakoumnošću“ potpuno menja iskaz: ispada da je lakoumnost u vezi sa samozavaravanjem, a ne priloška odredba, što utiče na deformaciju glasa pripovedača. Ova izmena povlači za sobom i dve naredne rečenice kojih nema u IT, što stvara efekat uvećavanja i povlači još za sobom i dodatnu rečenicu u primeru 5. Tek jedna izmena na mikroplanu prouzrokuje niz intervencija koje narušavaju koherentnost teksta. Iako je CT1 uglavnom dosledan u poštovanju IT, ovde značajno odstupa od njega. Struktura rečeničnih delova dosledno je prenetu jedino u CT2. Već u CT3 i CT4 nailazimo na veliki broj modifikacija koje ukazuju na izvesnu prevodilačku nelagodu u hvatanju u koštac sa P. stilom. Stil je „poravnat“, rečenična struktura je normirana; rečenica glatko teče što nije bila namera pisca – pripovedača/protagoniste.

CT2 – U ovom odlomku nema intervencija ni na mikro ni na mezo planu.

CT3 – Eliminacija priloga *odmah* sa početka rečenice utiče na promenu fokusa, dakle na deformaciju glasa pripovedača. U primeru 2 primetno je dodavanje „u nameri da“ što se ponavlja i u primeru 6. Glas pripovedača se, dakle, uvećava. U primeru 3 nedostatak zareza kompromituje značenje, bez zareza shvata se kao da se čitava priloška odredba „sa lakoćom“ odnosi na druge, a ne na subjekat upravne rečenice, glavnog junaka. U pitanju je, dakle, deformacija. Eliminacija u pr. 5 redukuje glas pripovedača jer se prilog “certamente” gubi. Dodavanje u pr. 7 donekle kompenzuje eliminaciju s početka rečenice. Značajna je modifikacija u primeru 8: „da izgrađujem drugi lik“ nije semantički podudarno sa sintagmom *stvarati novog čoveka*. Na delu je ponovo deformacija.

CT4 – Za primer 1 važi isto ono što smo naveli i za CT3. Modifikacija u pr. 2 nema bitan uticaj na mezonivo, dok u pr. 3 uvođenje dopusne rečenice veznikom „premda“, koje nema u IT utiče na uvećavanje glasa pripovedača. Modifikacija u br. 4 ima efekat uvećavanja jer se nemarkirani glagol “mi posi” pretvara u „latio sam se posla“, što je podizanje registra i uvećavanje glasa pripovedača.

Tabela br. 55 – XII odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
<p>1.Poco o nulla avevo da lodarmi di quel disgraziato che per forza avevano voluto far finire miseramente nella gora d'un molino.</p> <p>Dopo tante sciocchezze commesse, egli non meritava forse sorte migliore.</p>	<p>Malo sam se ili nimalo mogao ponositi onim nesretnikom, za kojega su silom htjeli da bijedno zaglavi u koritu mlina.</p> <p>Nakon toliko počinjenih gluposti možda 2 nije ni zasluživao bolju sudbinu.</p>	<p>1.Nisam imao 2.Bog zna šta, ili baš i ništa, da se pohvalim onim nesrećnikom koga su na silu hteli predstaviti da je završio 3. u viru jedne vodenice.</p> <p>Posle toliko počinjenih ludosti, on nije, može biti 4., ni zasluživao bolju sudbinu.</p>	<p>1.Nisam imao razloga 2. da se ponosim onim zlosrećnim 3.Matijom Paskalom, koga su silom hteli pretpostaviti 4.utopljenom.koji je skončao 5.u viru vodenice.</p> <p>Posle tolikih gluposti 6.koje je počinio, 7.možda i nije zaslužio bolju sudbinu.</p>	<p>1.Onaj nesrećnik, koga su silom hteli da 2.strpaju u vodenični jarak da tamo bedno skonča, 3.4.nije baš imao čime da se pohvali.</p> <p>Posle svih gluposti 5.koje je počinio, 6.možda i nije 7.zaslužio bolju sudbinu.</p>
MIKRONIVO UKUPNO				
Sintaktički izbori	1.rekategorizacija 2. red reči	1.nema izmeštanja 4.red reči	1.nema prolessi 5, 6 - rekategorizacija 7. red reči	1.nema prolessi 3, 5 - rekategorizacija 6. red reči
Leksički izbori		2.modifikacija	4. hiponimija	
Gramatički izbori				4. promena lica 7. promena glagolskog vida
Dodavanja		2	2, 3	2. strpaju
Eliminacija		3. nema „miseramente“	4.nema „miseramente“	
MIKRONIVO UKUPNO	2	4	7	7
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje			2, 5	5
Redukcija		1, 3	1, 4, 6, 3	1
Deformacija				4
Tumačenje				
Ekspanzija			2, 5	5
Kontraksija		1, 3	1, 4, 6,3	1
Transformacija				4
MEZONIVO UKUPNO	0	2	6	3

U IT sadržana je tipična odlika P. stila, izmeštanje objekta na početak rečenice, što se poštuje jedino u CT1.

CT1 – Jedina intervencija je izmeštanje priloga „možda“ što ne utiče značajno na mezoplan, dok se zadržava mesto priloga na početku rečenice.

CT2 – Nema modifikacija s uticajem na mezoplan. Na ovom primeru možemo jasno videti kako se neke od promena na mikroplanu ne moraju nužno odražavati na mezoplan. Iako P. kaže „poco” – „malo“, Ristićevo „bog zna šta“ ulazi u tehniku kompenzacije jer se uklapa u transpoziciju P. stilizacije govora, dok promena reda reči i isticanje interpunkcijom „može biti“ jednako spada u P. tehniku sintaksičkog segmentiranja i razlamanja.

CT3 – Gubitak izmeštenog objekta dovodi do redukcije glasa pripovedača; u primerima 3 i 4 glas se takođe smanjuje; dodavanje odnosnih rečenica tamo gde ih nema u IT dovodi do nagomilavanja reči i „praznoslovlja“ glasa pripovedača.

CT4 – I ovde uočavamo značajan broj intervencija na mikroplanu, ali nemaju sve uticaj na mezoplan. Ipak, primer 4 sadrži značajnu intervenciju koja u potpunosti menja fokus pripovedačevog glasa i deformiše njegov ekspresivni stil: „šizofrenost“ naratorove situacije ogleda se u rečenici: „Poco o nulla avevo da lodarmi di quel disgraziato”. Pripovedač-protagonista govori o „nesrećniku“, a taj nesrećnik je niko drugi do on sam; dihotomiju ovog iskaza najbolje hvata CT1, u CT3 je tek delimično očuvana jer je eksplicitacija više nego očigledan pokušaj „rasvetljavanja“ „razjašnjavanja“ teksta (dodavanje imena i prezimena „Matija Paskal“); u CT4 deformacija je značajna: narator se kao subjekat potpuno eliminiše i gubi se svaka semantička veza između pripovedača („da se pohvalim“) i tog „drugog“ („tim nesrećnikom“).

Tabela br. 56 – XIII odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Primer 1. „E innanzi tutto,“ dicevo a me stesso, „avrò cura di questa mia libertà: me la condurrò a spasso per vie piane e sempre nuove, né le farò mai portare alcuna veste gravosa.	- A prije svega ću, - govorah sam sebi, - voditi brigu o ovoj mojoj slobodi: vodit ću je na šetnju po ravnim i uvijek novima putevima, i nikad je ne ću zaodijevati teškim ruhom.	- I, pre svega, - govorio sam sebi, - dobro ću se brinuti za ovu svoju slobodu: vodiću je u šetnju ravnim i većito novim putevima i neću je nikada odenuti ni u kakvu tešku odeću.	- A pre svega - govorio sam u sebi – čuvaću 1. ovu svoju slobodu kao zenicu oka 2: upravljaju je 3. prema 4. ravnim i novim putevima, nikad neću dozvoliti 5. da se zaogrne 6. teškom odećom. koja će je sputavati. 7.	- A pre svega“, razmišljao sam, „čuvaću 1. svoju slobodu kao oči u glavi: 2 hodaću 3 pravim i uvek novim putevima, vešto izbegavajući 4. 5 tegotne bogaze.
Primer 2. Chiuderò gli occhi e passerò oltre appena lo spettacolo della vita in qualche punto mi si presenterà sgradevole.	Zatvorit ću oči i proći mimo, čim mi se slika života u nekom času ukaže neprijatna.	Zatvoriću oči i mimoići ću 1. prizor života čim mi se u njemu ukaže kakva neprijatna 2. slika.	Zažmuriću pred svakim neprijatnim prizorom 8. 9 i zaobići ću ga.	Zažmuriću i proći čim mi životna predstava 6. postane neprijatna. 7
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori		1. rekatégorizacija 2. red reči	7, 8. rekatégorizacija	5. rekatégorizacija
Leksički izbori			1, 4, 5. modifikacija 6. hiperonimija	3, 7. modifikacija
Dodavanja			2. zenicu oka	2. oči u glavi
Eliminacija			3. a spasso – nema 9. in qualche punto	1. questa 4. le faro mai portare 6. in qualche punto
MIKRONIVO	0	2	9	7
UKUPNO				
MEZONIVO				
<i>Glas</i>				
<i>Uvećavanje</i>			2, 5, 7	2
<i>Redukcija</i>		2	1, 8, 9	1, 3, 4
<i>Deformacija</i>			3, 5	5, 6, 7
Tumačenje				
<i>Ekspanzija</i>			2, 6, 7	2
<i>Kontraktacija</i>		2	1, 8, 9	1, 3, 4
<i>Transformacija</i>			3, 5	5, 6, 7
MEZONIVO	0	1	8	7
UKUPNO				

Ponovo nailazimo na izmeštanje priloga na početak rečenice: “e innanzi tutto”; slede dve naporedne rečenice asindetski povezane uz još jednu naporednu rastavnu rečenicu koju uvodi veznik *né*. Zapažamo i dislokaciju na desno “questa mia libertà: me la condurrò a spasso”. U primeru 2 takođe imamo parataksu: “Chiuderò gli occhi” i “passerò oltre” uz zavisnu vremensku rečenicu.

U CT1 ne zapažamo nikakve intervencije na mikroplanu. Dislokacija¹⁴⁰ je dosledno prenet.

U CT2 prisutne su dve intervencije na mikroplanu, izmenjen red reči u primeru 2 utiče na redukciju na mezoplanu.

U CT3 nailazimo na čak 10 intervencija. Akumulacija ovako velikog broja intervencija na mikroplanu mora nužno da se odrazi i na mezoplan: dodavanje u primeru 2 „kao zenica oka“ uvećava glas pripovedača; u primeru 3 eliminacija „a spasso“ deformiše glas pripovedača zato što Pirandelovo „voditi sudbinu u šetnju“ ima ironično značenje za razliku od rešenja „upravljaću je“; kao i primer 5 – „nikad neću dozvoliti“ ima drugu semantičku nijansu u odnosu na *naterati*; u primeru 6 hiponimija „da se zaogrne“ umesto neutralnog *nositi*, podiže registar. U primeru 7 prisutno je dodavanje odnosne rečenice koja uvećava glas pripovedača. U prvom primeru na delu je „naduvavanje“ glasa pripovedača, dok je u drugom primeru u našem odlomku izvršena potpuna redukcija ovog glasa, i tek dve intervencije koliko smo zabeležili ne prenose na pravi način težinu ovog efekta: izvršena je potpuna modifikacija iskaza i dobili smo sasvim novu sliku („neprijatni prizor“), dok je sintagma “lo spettacolo della vita” potpuno izostavljena; nestaje takođe i priloška odredba “in qualche punto”. U izvorniku je 18 reči, ovde 10.

CT4 – Sintaksičko sažimanje dovodi do kontrakcije izraza, odnosno deformacije glasa pripovedača i transformacije tumačenja. Rečenična struktura je sasvim preuređena, čitav iskaz je izmenjen: „hodaću“ umesto „vodiću je“ (slobodu); „nikad je neću naterati da nosi“ se potpuno gubi. Parataksa je očuvana, ali ne i hipotaksa; u odnosu na IT broj reči je još manji nego u CT3. Iako je broj modifikacija na mikroplanu manji u odnosu na CT3, efekti na mezoplanu su i te kako uočljivi.

---

¹⁴⁰ Dislokacija je stilsko sredstvo korišćeno za mimetičku reprodukciju živog jezika, ali najpre u svrhu prikazivanja segmentiranosti. Ova „govorna sintaksa“ ispoljava se još i kroz široku lepezu stilema kao što su potvrdne i emfatičke reče: *si/già; appunto* na početku rečenice, formulacije tipa *che so io, ma guarda un po', mica* (Testa 1997: 170).

Tabela br. 57 – XIV odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Già ad Alenga, per cominciare, ero entrato, poche ore prima di partire, da un barbiere, per farmi accorciar la barba: avrei voluto levarmela tutta, li stesso, insieme coi baffi; ma il timore di far nascere qualche sospetto in quel paesello mi aveva trattenuto.	Već u Alenzi, da počnem, udoh 1 nekoliko sati pred odlazak 2 k brijaču, da mi skrati bradu: htio sam je posve skinuti, odmah tu, zajedno s brkovima,3 ali me zadržā strah, da u toj palanci ne pobudim kakvu sumnju.4	Još u Alengi, da bih otpočeo, otišao sam, malo pre polaska, jednom berberinu, da mi se potkrati brada: želeo sam skinuti je sasvim, tu, odmah, zajedno sa brkovima; ali bojazan da ne učinim da se u tom malom mestu porodi kakvo podozrenje1, uzdrža me.	1. S preobražavanjem sam počeo 2.tako što sam 3. već u Alengi, nekoliko sati pre odlaska, ušao kod jednog berberina da mi skrati bradu: hteo sam da je obrijem 4. (...) 5 (...) kao i brkove, ali sam se plašio 6.da na taj način ne postanem sumnjiv u ovom mestašcu u kome sam se zadržao.7	1. Za početak, 2.još sam bio u Alengi, nekoliko sati pre polaska otišao sam kod berberina da potkrešem bradu. 3. Ja sam hteo, bez oklevanja,4 da sasvim obrijem i bradu i brkove5, ali me je sprečio strah da bi to moglo da izazove 6.(...) podozrivost 7. u tom malom mestu.
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1, 2, 3 - interpunkcija 4.red reči	1. red reči	2, 6 - rekatgorizacija 3.ekstrapozicija	1. ekstrapozicija 2. rekatgorizacija 3. interpunkcija – nova rečenica 7. red reči
Leksički izbori			7.modifiikacija	
Dodavanja			1.s preobražavanjem	4. bez oklevanja 5. i bradu i brkove
Eliminacija			4. <i>tutta</i> 5. <i>li stesso</i>	6. <i>qualche</i>
MIKRONIVO UKUPNO	4	1	7	7
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje			1, 2	4,5
Redukcija	4		4,5	
Deformacija	1,2,3		6,7	3,1,2
Tumačenje				
Ekspanzija			1, 2	4,5
Kontrakcija	4		4,5	
Transformacija	1,2,3		6,7	3, 1, 2
MEZONIVO UKUPNO	3	0	6	5

IT počinje finalnom zavisnom rečenicom iza koje sledi upravna, sa dve priloške odredbe za mesto, iza kojih se ponovo nalazi zavisna finalna. U odlomku preovlađuje parataksa a u poslednjoj naprednoj suprotnoj rečenici objekat “il timore” izmešten je na početak rečenice; prisutna je takođe i dislokacija na levo “la barba/avrei voluto levarmela tutta”. Ona je očuvana u prva dva ciljna teksta, ali ne i u potonja dva.

CT1 – U ovom odlomku interpunkcija je veoma važna zbog toga što njeno uklanjanje ukazuje na deformaciju glasa pripovedača: umesto naratora koji govori smirenim glasom i izlaže svoje životne zgode i nezgode sa pauzama, dobijamo uzbuđenog pripovedača koji govori „u jednom dahu“. S obzirom na broj intervencija koje se tiču interpunkcije, ovo postaje značajno kao akumulirani efekat. Jednako i izmenjen red reči utiče na gubitak ekspresivnosti i gubitak isticanja pojedinih delova, odnosno gubi se efekat koji proizvodi brzo smenjivanje slika. Rečenica je poravnata, dinamičnost izgubljena. U pojedinim odlomcima intervencije na mikroplanu nisu značajne na mezoplanu dok u nekim drugim, poput ovoga, svaka intervencija proizvodi neki efekat.

CT2 – U potpunosti je očuvan izvornik; prisutna je tek jedna jedina sitna modifikacija. Ristić je tek na kraju ove rečenice poklekao i stavio arhaičnu imenicu bliže kraju rečenice.

CT3 – Od svih intervencija koje utiču na redukciju ili uvećavanje glasa pripovedača svakako je najkrupnija ona u primeru 7, koja ukazuje na materijalnu grešku u prevodu, odnosno na nerazumevanje teksta ili pak na nemar u pristupu, što je jednako neprihvatljivo.

CT4 – Dodavanja u cilju pojačavanja uvećavaju glas pripovedača; umesto jedne složene rečenice, prevodioci su stavili dve rečenice, čime se utiče na deformaciju glasa pripovedača, iskaz deluje „poravnato“ i normirano.

Tabela br. 58 – XV odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
<p>Primer 1. Io non potrò far altro che nascondere alla meglio dietro un pajo d'occhiali colorati, che coopereranno, figuriamoci, a rendermi più amabile l'aspetto.</p> <p>Primer 2. Mi farò crescere i capelli e, con questa bella fronte spaziosa, con gli occhiali e tutto raso, sembrerò un filosofo tedesco.</p> <p>Primer 3. Finanziaria e cappellaccio a larghe tese.“.</p> <p>Primer 4. Non c'era via di mezzo: filosofodovevo essere per forza con quella razza d'aspetto.</p>	<p>Ne ću moći ništa drugo uraditi, nego da ga skrijem, koliko se bude dalo¹, šarenim naočarima, koje će možda² doprinijeti, da mi obličje bude prijatnije.³</p> <p>Pustit ću kosu, pa ću s ovim lijepim širokim čelom, s naočarima, i posve obrijan naličiti njemačkomu filozofu.</p> <p>K tome⁴ redingote i klobučina sa širokim obodom.</p> <p>Nije bilo kud ni kamo⁵: morao sam silom biti filozof s onakvim licem.</p>	<p>1.Moći ću učiniti samo toliko da ga sakrijem, koliko uspem, iza kakvih obojenih naočari, koje će, ².nadajmo se, sudelovati da moj lik učine prijatnim.</p> <p>Pustiću kosu da mi poraste, i sa ovako lepim širokim čelom, sa naočarima i sasvim izbrijan, izgledaću nemački filozof.</p> <p>Redengot i šeširina sa širokim obodom...</p> <p>Nije mi bilo izlaza: morao sam, na silu, izgledati ³.filozof, sa svojim ovako neobičnim izgledom.</p>	<p>1.Moći ću jedino da ga sakrijem, kako budem najbolje znao i umeo,^{2,3} iza crnih naočara koje će, nadajmo se, ⁴..da me ulepšaju.⁵</p> <p>Pustiću kosu ⁶. i sa ^{7,8}.onim mojim lepim i širokim čelom, sa naočarima., glatko obrijan, izgledaću kao neki nemački filozof!⁹</p> <p>¹⁰.K tome još treba dodati redengot i šešir¹¹. sa širokim obodom.</p> <p>Nije bilo druge: morao sam hteo-ne hteo da budem ¹². filozof kad sam već ovako izgledao.¹³.</p>	<p>Ne preostaje mi ništa drugo nego da ga prikrijem ¹. (...) zatamnjenim cvikerom,².a možete samo da zamislite³. koliko će tek taj cviker ulepšati moj izgled.</p> <p>Pustiću da mi izraste duga⁴ kosa, pa ću s ovim širokim čelom, cvikerom i glatko izbrijanim licem biti nalik na kakvog nemačkog filozofa. Još samo da nabavim⁵. i redengot i šeširčinu širokog oboda“.</p> <p>Nema mi druge: moraću da budem filozof⁶, kad već tako izgledam.⁷</p>
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1, 2 -rekatégorizacija 3. red reči	1.rekatégorizacija 2.red reči 3.ekstrapozicija	1, 2, 10, 13 - rekatégorizacija 12.red reči	7 - rekatégorizacija 6. red reči
Leksički izbori	5. modifikacija		4, 7, 11 -modifikacija 6. eliminacija 9. interpunkcija	3.eksplicitacija
Dodavanja	4. k tome		3. 8.	4. duga 5. još da nabavim
Eliminacija			5.	1.alla meglio 2.che coopereranno
MIKRONIVO UKUPNO	5	4	14	6
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje	1		2,3	3,5
Redukcija	2, 3	1	1, 5, 6, 11	1,2,7
Deformacija			10,12, 13	
Tumačenje				
Ekspanzija	1		2,3	3, 5
Kontrakcija	2, 3	1	1, 5, 6,11	1,2,7
Transformacija			10, 12, 13	
MEZONIVO UKUPNO	3	1	9	5

Odlomak smo u cilju lakšeg praćenja intervencija podělili na 4 primera: u IT u prvom delu najpre nailazimo na monoremu “figuriamoci”, a potom u 3. primeru na nominalnu konstrukciju “finanziaria e cappellaccio” (koja je očuvana jedino u CT1). U 4. primeru objekat je izmešten na početak rečenice, “filosofo dovevo essere”, što nije očuvano ni u jednom ciljnom tekstu.

CT1 – U primeru 2 se uvećava glas pripovedača tako što se priloški izraz *alla meglio* zamenjuje čitavom rečenicom; gubitkom “figuriamoci” i izmenjenim redom reči redukuje se taj glas (primeri 3 i 4). Očuvana je nominalna konstrukcija uz malo pokleknuće, dodavanje priloga „k tome“; očuvan je takođe i augmentativ „klobučina“ (od *klobuk* u značenju *šešir*) što valjano prenosi augmentativ “cappellaccio”. Modifikacija u primeru 6 smisaono i u duhu P. jezika odlično dočarava neutralnije “non c’era via di mezzo” iz IT tako da ga ne ubrajamo u bitnije efekte na mezoplanu.

CT2 – Iako se gubi isticanje lične zamenice *ja* u prvoj rečenici (primer 1), neznatno se vrši redukcija glasa pripovedača. Sačuvan je i augmentativ „šeširina“.

CT3 – Prisutan je i dalje veliki broj modifikacija koje utiče na redukciju odnosno kontrakciju i deformaciju. Kako se broj modifikacija na mikroplanu povećava tako se u zbiru povećava i efekat na mezoplanu. U primeru 2 umesto priloškog izraza *alla meglio*, dodata je čitava načinska rečenica, „kako najbolje budem znao i umeo“; sažimanje rečeničnih delova iz prvog dela “a rendermi più amabile l’aspetto” i svođenje na iskaz „da me ulepšaju“; izmenjena interpunkcija, odnosno stavljanje znaka uzvika (primer 9), utiče na promenu značenja rečenice jer IT donosi prostu konstataciju pripovedača/protagoniste pomirenog sa svojom sudbinom, dok je to u ciljnom tekstu snažno afektivno obojen iskaz koji potpuno utiče na promenu glasa pripovedača i na tumačenje čitaoca; gubitak nominalnosti u trećem segmentu, izmenjen red reči u primeru 18; sve ove intervencije na mikroplanu značajno se održavaju na mezoplanu.

CT4 – I ovde se “figuriamoci” prevodi čitavom rečenicom: „možete samo da zamislite” što je uvećavanje glasa pripovedača; gubitak nominalnog stila i dodavanje u primeru 5: „još samo da nabavim“, dok se u primeru 7 „kad već tako izgledam“ gubi autorov kolokvijalni ton “quella razza di aspetto“, što utiče na redukciju glasa pripovedača.

Ni u jednom od CT nije očuvana kolokvijalnost izraza “quella razza d’aspetto”, a jedini koji mu se najviše približava je Ristić sa prevodom „sa ovako neobičnim izgledom“, iako samo semantički; efekat bi najbolje bio prenet korišćenjem nekog afektivnijeg prideva: „s ovako *glupavim*, *tupavim*, *blesavim* izgledom“.

Tabela br. 59 – XVI odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Lo dico, perché mi serva di scusa presso coloro che amano il bel gesto, gente poco riflessiva, alla quale piace di non ricordarsi che l'umanità è pure oppressa da certi bisogni, a cui purtroppo deve obbedire anche chi sia compreso da un profondo cordoglio. Cesare, Napoleone e, per quanto possa parere indegno, anche la donna più bella...	To kažem, da mi bude isprika kod onih, ¹ koji vole lijepu gestu, kod ljudi, koji malo razmišljaju, koji se nerado sjećaju ² , da i čovječanstvo pristiskuju neke potrebe, kojima se, nažalost, mora pokoriti i onaj, ³ koga je obuzela duboka žalost. Cezar, Napoleon i, ma koliko se činilo nedostojno, i najljepša žena...	To kažem, da mi posluži kao izvinjenje kod onih koji vole lepo ponašanje; kod sveta ¹ .t.j. koji malo razmišlja, kome je prijatno da zaboravlja da čovečanstvo ipak pritiskuju neke potrebe, kojima, na žalost, mora da se pokori i onaj koji oseća najdublju žalost. Cezar, Napoleon i ma koliko nedostojno izgledalo, i najlepša žena...	Kažem to zato, da bih se nekako opravdao ¹ u očima ² onih koji vole kad čovek u životu zadrži lep stav ^{3,4} , onih što nisu računđizije ⁵ i onih što ne mogu ⁶ uvažiti da ljudi imaju izvesnih potreba, koje ⁷ moraju zadovoljiti, pa ⁸ makar im srce krvarilo od bola. ⁹ Takvi su ¹⁰ .Cezar, Napoleon i, ma koliko se ovaj primer ¹¹ činio neumesnim, lepa žena... ¹²	Ovo napominjem ¹ kako bih se opravdao u očima ² ljubitelja lepih gestova, odnosno nevidavnih ljudi koji namerno zaboravljaju ³ da čovečanstvo muče i neke potrebe kojima moraju da se pokore i oni što su ophrvani najdubljim bolom. Cezar, Napoleon, i ma kako to nedostojno izgledalo, čak i žena lepa kao san... ⁴
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	3.interpunkcija			
Leksički izbori	2. modifikacija		1.modifikacija 2.hiponimija 4.eksplicitacija 5.modifikacija 6.modifikacija 9.modifikacija	1.modifikacija 2.hiponimija 3.modifikacija
Dodavanja		1.	3. u životu 10. takvi su 11.ovaj primer	4.lepa kao san
Eliminacija			7.purtroppo 8.anche chi sia compreso 12.piu' bella	
MIKRONIVO UKUPNO	3	1	12	4
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje			3,4, 10	4
Redukcija	2		7,8	
Deformacija			5,6	3
Tumačenje				
Ekspanzija			3,4, 10	4
Kontrakcija	2		7,8	
Transformacija			5,6	3
MEZONIVO UKUPNO	1	0	7	2

CT1 – Izmenjena interpunkcija, zarez ispred odnosne rečenice, nema bitnijeg uticaja na mezoplan. Modifikacija neznatno utiče na redukciju glasa pripovedača.

CT2 – Prisutna je tek jedna modifikacija na mikroplanu; pasus je preveden gotovo identično uz maksimalno očuvanje izvornika.

CT3 – Ponovo veliki broj modifikacija: primeri 3, 4 i 10 odnose se na uvećavanje glasa pripovedača i efekata tumačenja kroz eksplicitaciju; eliminacije u primerima 7 i 8 dovode do redukcije glasa pripovedača, a intervencije na mikronivou u primerima 5 i 6 taj glas potpuno deformišu. Ovaj odlomak više liči na prepričavanje, dok komičnost iskaza u kome pisac govori o „izvesnim potrebama“ potpuno nestaje kroz normalizaciju slike („ljudi imaju izvesnih potreba“) i nepotrebno podizanje registra izrazom „makar im srce krvarilo od bola“¹⁴¹.

CT4 – Primer 4 odnosi se na deformaciju glasa pripovedača jer se gubi potpuno ironija u iskazu „gente alla cui piace di non ricordarsi“ postaje „neuviđavni ljudi koji namerno zaboravljaju“, iskaz se pojednostavljuje i gubi se ironija.

---

¹⁴¹ Komičnost je signalizirana u svim ostalim CT imenicom *čovečanstvo* kao adekvatnim ekvivalentom za *umanità* iz IT.

Tabela br. 60 – XVII odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Ah, ricordo un tramonto, a Torino, nei primi mesi di quella mia nuova vita, sul Lungo Po, presso al ponte che ritiene per una pescaja l'impeto delle acque che vi fremono irose: l'aria era d'una trasparenza meravigliosa; tutte le cose in ombra parevano smaltate in quella limpidezza; e io, guardando, mi sentii così ebro della mia libertà, che temetti quasi d'impazzire, di non potervi resistere a lungo.	Ah, sjećam se jednoga zapada sunca u Turinu, za prvih mjeseci toga mojega novoga života, na Dugomu Padu, blizu mosta, koji jednom branom ¹ zadržava žestinu vode, ² koja ondje bijesno brekće: zrak je bio čudesno proziran; sve stvari u sjeni činile su se prevučene ocaklinom ³ u toj bistrini; a ja se, gledajući, osjetih tako opijen mojom slobodom, da se skoro ⁴ pobjoh, da ću poludjeti, da ne ću moći dugo odoljeti. ⁵	Ah, sećam se jednog zalaska sunca, u Turinu, u prvim mesecima toga moga života, na Lungo Po, blizu jednog mosta, koji branom ¹ zadržava navalu vode koja se, bučna ² , tu kovitla: vazduh je bio izvanredno proziran; svi predmeti u senci izgledali su ugađeni u toj jasnoći; a ja, posmatrajući, osjetih se tako opijen svojom slobodom, da se gotovo pobjoh da ne poludim, da neću moći to dugo izdržati.	Ah, sećam se jednog zalaska sunca prvih meseci ¹ . ovog mog novog života u Torinu, na obali Poa, pored mosta koji je branom ² krotio silinu vode što se pomamno ³ penušala. ⁴ . Vazduh je bio čudesno prozračan ⁵ ., ⁶ .činilo se da su sve stvari u senci prevučene ^{7.8} .sjajnom koprenom. ⁹ . Dok sam to posmatrao ^{10. 11} . počelo je da me hvata pijanstvo od moje slobode, pa sam se pobjojao da ne pomerim pameću, ¹² . jer sam osjetio ¹³ da neću moći dugo tako izdržati.	Oh, pamtim jedan zalazak sunca ¹ . u Torinu, u prvim mesecima mog novog života, na obali reke Po, pokraj mosta koji branom ² sprečava nalet vode što preteći hući. ³ Veće ⁴ je bilo zadivljujuće prozirno, ⁵ svi predmeti u senci ⁶ . (...) caklili su se po toj bistrini, ⁷ a ja sam to posmatrao i bio opijen svojom slobodom ⁸ , toliko da se gotovo uplaših da ću poludeti, da neću moći još dugo ⁹ da je podnesem.
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1, 4, 5 - red reči 4.red reči 5.red reči	1, 2 - ekstrapozicija	1, 2, 3, 6 - ekstrapozicija 4, 5, 9. interpunkcija 10, 12.rekategorizacija	1, 3, 5, 7. interpunkcija 2, 9. red reči 4.modifikacija 8.rekategorizacija
Leksički izbori	3.modifikacija		8, 12 - modifikacija	
Dodavanja			7. sjajna 11. to 13. jer sam osjetio	
Eliminacija				6. parevano
MIKRONIVO UKUPNO	5	2	13	9
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje	3		11, 12, 13	8
Redukcija	4,5			6
Deformacija			1,2,3,4,5,6,9	3
Tumačenje				
Ekspanzija	3		11, 12, 13	8
Kontrakcija	4,5			6
Transformacija			1,2,3,4,5,6,9	3
MEZONIVO UKUPNO	3	0	10	3

U ovom odlomku P. parodira visokoparni retorički stil Gabrijelea D'Anuncija.

CT1 – prisutno je uvećavanje glasa kroz modifikaciju i izmenjen red reči, ali je broj izmena neznatan za ovako kratak odlomak.

CT2 – Bez ijedne intervencije, izvornik je potpuno očuvan.

CT3 – Gubitak ritma složene rečenice kroz sintaksičko razbijanje na čak tri rečenice (primeri 5, 6, 9) potpuno narušava glas pripovedača, odnosno njegovu intenciju da kroz ovaj odlomak parodira D'Anuncija. Promena reda reči u rečenici (kojih ovde ima čak četiri), neminovno kompromituje piščevu intenciju i ponovo dovodi do deformacije njegovog glasa. Na delu je, dakle, kao što smo više puta napomenuli, akumulacija efekata. U primerima 7 i 8 nailazimo na dodavanje i podizanje registra što ovde ima svoje opravdanje. Dodavanja (12, 13, 14) uvećavaju glas pripovedača.

Kada je u pitanju ovako veliki broj intervencija na mikroplanu postaje izuzetno teško izvršiti razgraničenje efekata, odnosno precizno proceniti šta je uvećavanje, šta redukcija a šta deformacija glasa pripovedača. Posmatrano u ukupnosti efekata neminovno se dobija deformacija glasa pripovedača.

CT4 – Prisutna je i u ovom prevodu izmenjena interpunkcija, iako su efekti na mezoplanu manji; u primerima 5 i 7, umesto znaka tačka zarez u IT, slabiji razdvojni znak, zarez, donekle menja ritam, dok je primer 3 značajan zato što se gubi celovitost iskaza kroz podelu jedne na dve rečenice. Primer 8 ukazuje na uvećavanje glasa pripovedača jer se hipotaksa kod P. ovde pretvara u parataksu i iskaz postaje „glomazan“. U dva slučaja (primeri 2 i 9) nailazimo na izmenjen red reči u rečenici tako da to ne utiče znatno na mezoplan. Beležimo, dakle, tri efekta na mezoplanu.

Tabela br. 61 – XVIII odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Ora, nell'ozio comincio a prender l'abitudine di riflettere su tante cose che non avrei mai creduto potessero anche per poco interessarmi. Veramente, ci cascavo senza volerlo, e spesso mi avveniva di scrollar le spalle, seccato. Ma di qualche cosa bisognava pure che mi occupassi, quando mi sentivo stanco di girare, di vedere.	Sad se, u dokolici, uzeh navikavati, 1 da razmišljam o tolikim stvarima, 2 za koje nisam nikad mislio, da bi me mogle i malo zanimati. Zapravo, bilo je to protiv moje volje 3 , i često 4 bih slegnuo ramenima, rasrđen. No nečim sam se ipak morao baviti, kad bih se osjetio umornim od obilaženja, od gledanja.	Sad, u dokolici, počeo sam se navikavati da razmišljam o tolikim stvarima o kojima nikad nisam mislio da me mogu, ma i malo zanimati. U istinu, upadao sam u njih nehotice, i često mi se događalo da slegnem ramenima, sa dosadom. Ali morao sam ipak nečim 1 zanimati se kad bih se osetio umornim od lutanja, od gledanja.	Ali 1 . sada u dokolici počeo sam da preturam po glavi 2 mnoge stvari za koje nikad ranije nisam ni sanjao 3 da mi mogu biti zanimljive 4 . Istini za volju 5 . moram da priznam kako sam se s tim stvarima suočavao preko volje, 6.7 a posle 8 mi se često dešavalo da s dosadom 9 slegnem ramenima. Ali nečim sam se ipak morao da bavim kad bi mi dojadile šetnje i posmatranje. 10	Sada, onako 1 u dokolici, počeo sam da stičem naviku da razmišljam o mnogim stvarima za koje nisam ni sanjao 2 da bi me mogle iole zanimati. Zaista, i nehotice sam 3 upadao u razmišljanje 4 , pa mi se (...) 5 dešavalo da ljutito 6 slegnem ramenima. Ali nečim sam ipak morao da se bavim, kad se umorim od obilaženja i razgledanja 7 .
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1, 2 - interpunkcija	1. red reči	9. red reči 10. rekatgorizacija	3, 6 - red reči 7. rekatgorizacija
Leksički izbori	3. modifikacija		2, 3, 4, 5, 7 - modifikacija	2 modifikacija 4. eksplcitacija
Dodavanja			1, 6, 7	1
Eliminacija	4 mi avveniva			5 <i>spesso</i>
MIKRONIVO UKUPNO	4	0	10	6
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje			2, 3, 4, 5, 7	2,4
Redukcija	3			5
Deformacija			6, 10	7
Tumačenje				
Ekspanzija			2, 3, 4, 5, 7	2,4
Kontrakcija	3			5
Transformacija			6, 10	7
MEZONIVO UKUPNO	1	0	7	4

CT1 – Nekoliko intervencija na mikronivou nemaju uticaj na mezoplan. Beležimo intervencije na planu interpunkcije jer su zarezi upotrebljeni ispred subjekatske i odnosne rečenice.

CT2 – Ne zapažamo nijednu intervenciju.

CT3 – Modifikacije utiču na uvećavanje glasa pripovedača u primerima 2, 3, 4, 5 i 7. U primeru 6 nailazimo na dodavanje i proširivanje: “ci cascavo senza volerlo” postaje „moram da priznam kako sam se s tim stvarima suočavao preko volje”. Isto važi i za primer 10: rekategorizacijom iskaza potpuno se gubi konciznost: „kad bi mi dojadile šetnje i posmatranje“. Izgubljen je takođe i efekat ponavljanja iz IT: “stanco di girare, di vedere”.

CT4 – Promena reda reči (primeri 3 i 6) javlja se samo u dva slučaja, tako da ne utiče znatno na mezoplan. Modifikacije i eksplicitacija uvećavaju glas pripovedača, dok ga rekategorizacija u primeru 7 deformiše. Kao i u CT3 gubi se efekat sažetosti i ponavljanja “di girare, di vedere”¹⁴².

---

¹⁴² Ritam zadržavaju prva dva ciljna teksta ponavljanjem priloga *od*: „umoran *od* obilaženja/*od* gledanja“; efekat konciznosti očuvan je u CT2, „*od* lutanja, *od* gledanja“.

9.2.4. Odabrani odlomci iz XVIII poglavlja

Tabela br. 62– XIX odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
Poi, con voce cupa, quasi sillabando, dissi: - Mattia Pascal, - ripetei, incavernando ancor più la voce. Sarebbe venuto l'uomo, adesso: Pomino: il coraggioso! M'avanzai, gridando: - Mattia Pascal! Dall'altro mondo.	A nato muklim glasom, skoro sričući, rekнем: (...) -Matija Paskal! – odgovorim ja ¹ , spustivši još glas, kao da je iz pećine ² . (...) Sad ³ će doći muškarac: Pomino, junak! Ja ⁴ podjem napred, vičući: -Matija Pascal! S drugoga svijeta.	Zatim, punim ¹ glasom, gotovo sričući slog po slog, rekoх: - Matija Paskal, - ponovih, spuštajući glas još više. Sad ² će doći on, ³ Pomino: hrabri čovek! Pođoh napred, vičući: - Matija Paskal! Sa drugog sveta!	Zatim muklo, ^{1 2} (...) odvajajući reči na slogove, odgovorih: - Matija Paskal – pokojnik ³ , još više spuštajući glas. Sada će doći muška glava ⁴ , Pomino, ta junačina! ⁵ Kročih prema njemu, vičući: - Matija Paskal! S drugog sveta!	Potom, grobnim glasom, gotovo prošaptah ¹ : - Matija Paskal“, ponovio sam još dubljim glasom ² . Sada će na scenu stupiti muškarčina ³ , Pomino Lavlje Srce ⁴ ! Kročio sam, vičući: - Matija Paskal! S onog ⁵ sveta“.
MIKRONIVO	CT 1 - 4	CT 2 - 3	CT 3 - 5	CT 4 – 5
Sintaktički izbori	3. red reči	3.red reči		2.rekategorizacija
Leksički izbori	1. modifikacija	1.modifikacija	5. modifikacija	1, 3, 5. modifikacija 4. isto
Dodavanja	2. kao da je iz pećine 4. ja		3, 4	
Eliminacija		2. l'uomo	1. glasom 2. quasi	
MIKRONIVO	4	3	4	5
UKUPNO				
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje	4		3	
Redukcija	3	3	1	
Deformacija				4
Tumačenje				
Ekspanzija	4			
Kontrakcija	3	3	1,3	
Transformacija				4
MEZONIVO	2	1	2	1
UKUPNO				

Ova dva odlomka predstavljaju zapravo teatarske dijaloge: prvi deo asocira na didaskalije (“con voce cupa”), dok je drugi scenski postavljen dijalog.

Primetan je u IT glagol *incavernare* (“incavernando la voce”): leksema *caverna* (*pećina*) ima asocijativno značenje sa biblijskom pričom o Lazaru, koji je oživeo u pećini, što se u prevodima gubi osim u CT1 gde je prisutna kompenzacija u primeru 2.

CT1 – U primeru 2 kompenzuje se “incavernando” („kao da je iz pećine“); dodavanje u primeru 4 uvećava glas, dok izmenjen red reči utiče na redukciju glasa.

U CT2 je scenski efekat donekle oslabljen eliminacijom imenice *uomo* (*čovek, ljudina*), što bi trebalo da ima ironično značenje, odnosno da ukazuje na kukavicu i nečoveka.

U CT3 se u primeru 3 dodavanjem imenice „pokojućnik“ uvećava glas pripovedača što dovodi do kontrakcije u tumačenju jer se dobija slika protagoniste drugačija od one u IT; dodavanje u primeru 4 ima svoje opravdanje u postizanju ironije izraza, kao i modifikacija, „junačina“ za “il coraggioso”.

U CT4 – Priloški izraz „grobni glasom“ je kompenzacija za “incavernando la voce” u okviru istog odlomka, što ne ubrajamo u intervencije s uticajem na mezoplan. Modifikacija u primeru 1 zapravo je uslovljena prethodnom kompenzacijom „(grobni glasom) prošaptah“. To opet povlači za sobom eliminaciju glagola „incavernando“. Na ovom primeru vidimo da prevođenje podseća na slaganje kockica mozaika: od prethodno postavljenog delića zavisi kako će se postaviti sledeći. I modifikacije 3 i 4 imaju svoju svrhu: mišljenja smo jedino da je efekat previše pojačan upotrebom i augmentativa „muškarčina“ i dodavanjem atributa „Lavlje Srce“, što donekle može da utiče na iskrivljenu percepciju lika protagoniste koji nastupa previše emotivno, a ne rezignirano. S druge strane, modifikacija u primeru 5 predstavlja implicitni citat jer srpski čitalac prepoznaje u odgovoru „s onog sveta“ priču iz narodne poezije i komičnu operu Jakova Gotovca *Ero s onog svijeta*. Ovaj primer ukazuje na to kako veći broj intervencija ne mora nužno da utiče na efekte na mezoplanu, već ima logično objašnjenje unutar teksta. Takav pristup ipak ograničen je na manje tekstualne celine u kojima je dominantna na komunikativnoj funkciji, odnosno postizanju ekvivalentnog efekta.

Tabela br. 63 – XX odlomak – VIII poglavlje

IT	CT1	CT2	CT3	CT4
<p>Io richiusi la porta con una pedata, e d'un balzo le tolsi il lume, che già le cadeva di mano. - Zitta! - le gridai sul muso. - Mi prendete per un fantasima davvero? - Vivo?! - fece lei, allibita, con le mani tra i capelli. - Vivo! vivo! vivo! - seguitai io, con gioja feroce. - Mi riconosceste morto, è vero? affogato là? - E di dove vieni? - mi chiese con terrore. - Dal molino, strega! - le urlai. - Tieni qua il lume, guardami bene! Sono io? mi riconosci? o ti sembro ancora quel disgraziato che s'affogò alla Stia? - Non eri tu? - Crepa, megera! Io sono qua, vivo! Sù, alzati tu, bel tomo!</p>	<p>Ja zatvorim vrata nogom, priskočim¹ i oduzmem joj svjetiljku, koja joj je već ispadala iz ruke. -Šuti! – viknem joj u njušku. -Zar me zbilja² držite za sablast? -Živ?! – ona će poblijeđivši i uhvativši se rukama za kosu.³ -Živ! živ! živ! – produžim ja, s okrutnim užikom. – Prepoznale ste me mrtva, je li? utopljena? -A odakle dolaziš? – upita me ona⁴ s užasom. -Iz mlina, vještice! – zaurličem. – Drž' amo svijecu, pa me dobro pogledaj! Jesam li to ja? Prepoznaješ li me ili ti još naličim na onoga nesretnika⁵, koji se je utopio na Kokošnjaku? -Zar ono nisi bio ti? -Crkni, megero! Ja sam ovdje, živ! Deder, ustaj ti, junače!</p>	<p>Ja pritvorih vrata udarom noge i, u jednom skoku, istrgeh joj lampu, koja joj je već padala iz ruke. - Čuti! - uzviknuh joj pod nos. - Mislite li zar da sam zaista utvara? - Živ?! – zapišta¹ ona, sva modra², sa rukama u kosi. - Živ! živ! živ! - nastavih ja sa divljom radošću. - Bili ste me poznali mrtvog, je li istina? Udavio se tamo? - A odakle dolaziš? - upita me ona³ sa užasom. - Sa vodenice, veštice! - odgovorih joj⁴ urlajući. - Uzmi i drži ovu lampu, pogledaj me dobro! Jesam li ja? Vidiš li da sam ja?⁵ Ili ti još izgledam onaj nesrećnik koji se udavio u Stia? - Nisi zar ti bio? - Krepala, veštice, da Bog da! Ja sam ovde, živ! Na noge ustaj ti, krasniče!</p>	<p>Ja nogom¹ zalupih vrata i u jednom skoku istrgeh joj sveću koju je htela da ispusti:² - Čutite!³ - viknuh joj, unevši joj se u lice.⁴ - Zaista,⁵ mislite da sam avet? - Živ? - reče ona sva bleđa i uhvati se za kosu⁶. - Živ! Živ! Živ! – uskliknuh⁷ ja pomamno i radosno⁸. - Prepoznali ste me u mrtvacu⁹? Utopljeniku? - Odakle dolaziš? - upita me ona¹⁰ užasnuta. - Iz vodenice, veštice! - zaurlah ja. - Primakni sveću, dobro me pogledaj.¹¹ Jesam li to ja? Poznaješ me? Ili ti još uvek ličim na onog nesrećnika koji se udavio na imanju¹² „Stia“. - Ono nisi bio ti? - Crkni, veštice. Ja sam ovde, živ! Ustani, diži se, lepotane!</p>	<p>Nogom¹ sam zatvorio vrata, a onda priskočio² da joj uzmem svjetiljku koja samo što joj³ nije ispala iz ruke. - Čut“, skresah joj u brk. „Vi mislite da sam ja duh, zar ne?“. - Živ?“, reče ona bleđa kao krpa⁴ uhvativši se rukama za kosu.⁵ - Živ! Živ! Nego šta!⁶“, na to ću ja s okrutnim uživanjem. „A vi me lepo⁷ prepoznali mrtvog, zar ne? Utopio sam se, ako se ne varam⁸?“. - A odakle dolaziš?“, upita me prestrašeno. - Iz vodenice, veštice!“, izdrao sam se na nju. „Evo ti svjetiljka pa me dobro pogledaj! Jesam li to ja? Da li me prepoznaješ? Ili ti još uvek ličim na onog nesrećnika koji se udavio na 'Kokošnjcu'?“. - To nisi bio ti?“ - Jezik pregrizla,⁹ gaduro.¹⁰ Ja sam ovde, živ živcat.¹¹ A ti, junačino, ustaj!¹²</p>
MIKRONIVO				
Sintaktički izbori	1, 3, 5. rekatégorizacija 2. red reči		1, 5. red reči 2, 4, 6, 8 - rekatégorizacija 11.interpunkcija	1, 12. red reči 2, 3, 5. rekatégorizacija
Leksički izbori		1, 2, 5. modifikacija	3, 7, 9. modifikacija	6, 9, 10. modifikacija
Dodavanja	4. ona	3.ona 4.odgovorih joj	10. ona 12. na imanju	4. kao krpa 7. lepo 8. ako se ne varam 11. živcat
MIKRONIVO UKUPNO	5	5	12	12
MEZONIVO				
Glas				
Uvećavanje	3		4,6, 8, 12	2,3, 5, 7, 8
Redukcija	2		3	
Deformacija	5		2	
Tumačenje				
Ekspanzija	3		4,6, 8, 12	2,3, 5, 7, 8
Kontrakcija	2		3	
Transformacija	5		2	
MEZONIVO UKUPNO	3	0	6	5

CT1 – Modifikacija u primeru 1 ne utiče bitno na mezoplan. Primer 3 ukazuje na uvećavanje (uvođenje čitave rečenice), dok promena reda reči redukuje glas jer se gubi naglašenost priloga *davvero* na kraju rečenice. Fragmentarnost i isprekidanost emocija se gubi intervencijom u primeru 5 tako da se dobija deformacija glasa pripovedača: umesto uzbuđenog protagoniste koji ne vlada sobom i govori isprekidano, stvara se utisak mirnog i uravnoteženog lika.

CT2 – Nijedna od pet intervencija na mikroplanu ne utiče značajnije na mezoplan. Modifikacija „zapišta“ u funkciji je scenske ekspresivnosti iskaza, iako je u IT neutralno „fece lei“, isto kao i u primeru 2 gde je za pridev „allibita“ upotrebljena pridevska sintagma „sva modra“. Dodavanje zamenice „ona“ ima funkciju pojašnjavanja, dok u primerima broj 4 i 5 nema značajnije promene u značenju.

CT3 – U primeru 2 vidimo kako se gubi scenska ekspresivnost: durativnost imperfekta („[lampa] koja joj je ispadala“, kao da gledamo usporenu sekvencu i akt izvan volje junakinje), prenosi se ličnim glagolskim oblikom u perfektu koja ukazuje na voljnost radnje: „koju je htela da ispusti“. Ovom intervencijom utiče se na deformaciju glasa pripovedača, a time i na tumačenje. U primeru 3 prisutna je redukcija glasa, gubi se snaga iskaza imperativom u drugom licu množine u funkciji ljubaznog obraćanja, „ćutite“, što svakako nije bila namera protagoniste. U primerima 4, 6, 8 i 12 uvećava se glas pripovedača, postaje nametljiv i previše prisutan gde mu mesto nije: teško je zamisliti da emotivno obojen govor zvuči toliko sintaksički kompaktno.

CT4 – Didaskalije postaju preopširne: umesto „d’un balzo“ uvodi se čitava rečenica s glagolom „priskočio“; u odnosnoj rečenici umeće se perifrastična konstrukcija: „samo što joj nije ispala“. Tako primeri 2, 3, 5 uvećavaju glas pripovedača. „Bleda kao krpa“ ima svoje opravdanje u ovom kontekstu. U primeru 6 nestaje ponavljanje tipično za P. „Živ! Živ! Živ!“ prevodi se sa „Živ! Živ! Nego šta!“, što na nivou efekata nema većeg uticaja. Dodavanja u primerima 7 i 8 takođe usporavaju dinamiku zbivanja. Modifikacije u primerima 9 i 10 ne utiču znatnije na značenje, iako idiom „jezik pregrizla“ ima slabiji efekat od „crkni, veštice!“

9.3. Zaključak o prirodi prevedenog dela: od mezo do makro nivoa

Tabela br. 64 - Ukupan zbir efekata glasa i tumačenja na mezonivou:

MEZONIVO	CT 1	CT 2	CT 3	CT4
• Glas:				
- Uvećavanje	16	7	58	39
- Redukcija	19	18	30	22
- Deformacija	5	5	63	31
• Tumačenje:	40	30	154	92
- Ekspanzija	16	7	60	39
- Kontrakcija	19	18	30	22
- Transformacija	5	5	64	31
UKUPNO MEZONIVO	40	30	151	92

9.3.1. CT1 – Filip M. Dominiković

U CT1 zapaža se najviše uvećavanja na planu pripovedačevog glasa. Ta uvećavanja bi eventualno na planu tumačenja mogla dovesti do ekspanzije. Na makroplanu veliki broj efekata uvećavanja, odnosno ekspanzije dovodi do markiranosti (glas pripovedača) i širenja (na planu tumačenja).

U odnosu na prethodno pomenute efekte, efekti redukcije, odnosno kontrakcije brojniji su, dok su efekti deformacije i transformacije prisutni u manjem broju, te su samim tim i zanemarljivi.

Dolazimo tako do zaključka da CT1 spada u kategoriju divergentne sličnosti, odnosno da se nalazi na skali pozitivne procene: može da se ustanovi da su uspostavljeni uslovi za „tačno“ tumačenje, ali nije moguće predvideti šta će određeni čitalac uraditi s tim, niti kako će ciljna kultura delo inkorporirati u svoj kanon.

9.3.2. CT2 – Miodrag T. Ristić

Odnos efekata gotovo je isti između CT1 i CT2: i ovde se zapaža najviše efekata uvećavanja na planu pripovedačevog glasa koji na planu tumačenja dovode do ekspanzije. Broj efekata redukcije nešto je manji u odnosu na CT1, dok je broj deformacija/transformacija jednak: ovi efekti su prisutni u veoma malom broju i zanemarljivi su.

I CT2 se može smestiti u kategoriju divergentne sličnosti, odnosno na skalu pozitivne procene: može da se ustanovi da su uspostavljeni uslovi za „tačno“ tumačenje, ali nije moguće predvideti šta će određeni čitalac uraditi s tim, niti kako će ciljna kultura delo inkorporirati u svoj kanon.

Zapažamo veliku sličnost između CT1 i CT2 po pitanju efekata: prva dva prevoda, dakle, u najvećoj meri poštuju izvornik.

9.3.3. CT3 – Jugana Stojanović

CT3 prednjači po broju kako efekata uvećavanja tako i deformacija. Značajna razlika između CT1 i CT2 s jedne, i CT3 s druge strane, veoma je indikativna sa stanovišta procene kvaliteta prevoda.

Veliki broj uvećavanja odnosno ekspanzija na mezoplanu dovodi do markiranosti (glasa pripovedača) i širenja (tumačenja). Redukcije su prisutne u nešto manjem broju, proporcionalno u manjoj meri nego u prethodna dva prevoda, iako ih ima za 50 procenata više nego u prethodnom prevodu.

Najveći je broj deformacija – i to u znatnoj meri u odnosu na prva dva prevoda. Deformacije mogu dovesti do efekata transformacije na mezoplanu kao i do anamorfoze i transmutacije na makroplanu. Ovaj prevod bismo, dakle, mogli da smestimo u kategoriju hibridnog ili ontološkog prevoda, dok kombinacija efekata tumačenja može da dovede do metamorfnog ili ideološkog prevoda. Hibridni prevod je mešavina gore opisanih efekata na planu glasa pripovedača i/ili likova što rezultira glasovima bez jasnog identiteta. Već smo istakli (9.1.8) da je ontološki prevod „pre izuzetak nego pravilo“ (Hjuseon 2011: 172). Kombinacija efekata tumačenja može dovesti do metamorfnog prevoda iz koga proishodi mešavina tumačenja bez uspostavljanja veze sa izvornim tekstom. Ovakav ishod dovodi i do ideološkog prevoda koji promovise specifično tumačenje teksta, dok isključuje druga tumačenja (177).

Dolazimo tako do zaključka da CT3, koji kombinuje veliki broj efekata kako na planu glasa tako i na planu tumačenja, predstavlja i hibridni i ontološki prevod jer se glas prevodioca „presađuje“ na tkivo teksta i sam prevodiocев glas se „ukršta“ s tekstom ili „preklapa“ s njim, obično kroz kombinaciju uvećavanja i deformisanja (Hjuseon 2011: 172). Svi ovi efekti se takođe odražavaju i na plan tumačenja tako da dobijamo metamorfni prevod jer je dosta tumačenja izmeštenih iz izvornog teksta.

Zbog kombinacije svih ovih efekata CT3 možemo smestiti na skalu negativne procene. U pitanju je radikalna divergencija – izrazito negativan ishod što podrazumeva da, ma koliko bile genijalne strategije čitanja, to može proizvesti samo pogrešno tumačenje.

Glas pripovedača je, kao što smo videli u velikom broju slučajeva, najčešće deformisan, umanjen ili uvećan: mišljenja smo da je svako umanjivanje ili uvećavanje glasa pripovedača istovremeno i njegova deformacija, iako je u Hjuseonovom tumačenju deformacija upravo radikalno odstupanje. Primetne su u ovom prevodu i sve tendencije izobličavanja teksta po Bermanovoj skali izobličujućih tendencija koja se po mnogo čemu poklapa sa Hjuseonovim kontinuumom.

9.3.4. CT4 – M. Radosavljević i A. Levi

Broj efekata na mezoplanu glasa i tumačenja (uvećavanja i deformacije) svakako je gotovo dvostruko manji u odnosu na CT3, ali prilično izražen u odnosu na CT1 i CT2. Jedino je broj efekata redukcije približno jednak u odnosu na CT1 i CT2. Primećujemo na osnovu ove tabele da bismo CT1 i CT2 mogli smestiti na jednu, a CT3 i CT4 na drugu stranu Hjuseonovog kontinuumu.

Zbog izuzetno velike razlike u broju efekata (92 prema 151), uslovno ćemo svrstati CT4 u pozitivnu skalu relativne divergencije – umereno negativan ishod – postavljaju se ozbiljne sumnje u validnost prevoda, a „tačna“ interpretacija jeste konstantno ugrožena. Kada bismo, međutim, isključili CT3 i posmatrali CT4 u odnosu na prva dva ciljna tekst, smestili bismo ga na skalu negativne procene.

Tabela br. 65 – Zaključak o prirodi prevoda *PMP-a*

Tačno tumačenje		Netačno tumačenje	
Divergentna sličnost	Relativna divergencija	Radikalna divergencija	Adaptacija
CT 1 / CT 2	CT 4	CT 3	/

9.3.5. Zaključak o metodologiji Lensa Hjusona: da li delo nameće sopstvena pravila prevođenja?

Kada uporedimo dva prevoda koji su na skali divergentne sličnosti, što će reći na skali pozitivne procene, zapažamo da su u oba ciljna teksta, u CT1 i u CT2, najviše prisutni efekti uvećavanja na planu pripovedačevog glasa koji na planu tumačenja izazivaju ekspanziju. Broj efekata redukcije nešto je manji u CT2 u odnosu na CT1, dok je broj deformacija/transformacija jednak: prisutne su u veoma malom broju i stoga zanemarljive.

Zapitali smo se da li uvećavanje glasa koje dovodi do ekspanzije u tumačenju ima svoje objašnjenje u „uticaju“ i „produženom delovanju“ Pirandelovog stila, a donekle i u tehnikama kompenzacije, možda čak i onim nesvesnim koje neminovno deluju na prevodioce. Svakako da ovo uvećavanje znači da kod prevodilaca postoji svest o veličini izazova pred kojim su se našli: ovde su verovatno delatni i nesvesni mehanizmi kojima se prevodilac kao dejstvenik prevođenja „brani“ od mogućeg neispunjavanja „zahteva dela“. Veliki broj najraznorodnijih efekata u CT3 generalno ukazuje na velike poteškoće prevodioca da uspešno odgovori na izazove romana. CT4, i pored velikog broja efekata koji mogu da kompromituju tumačenje, „iskupljuje se“ na neki način kroz nadogradnju komunikativnog potencijala dela.

10. Arhaizacija/modernizacija i lokalizacija/postranjivanje u prevodima romana *Pokojni*

Matija Paskal

10.1. Uvod

Prevodilačka odluka da se usvoji odgovarajući pristup, arhaizujući ili modernizujući (Holms 1979; Džons i Tarner 2004), svakako je morala biti sastavni deo prevodilačke strategije za Makijavelijevog *Vladaoca*, delo nastalo 1513. godine, na toskanskom dijalektu M. doba, delo koga od prvog prevoda na srpski deli gotovo četiri veka (tačnije 394 godine). Za razliku od *Vladaoca*, u Pirandelovom delu se pitanje smeštanja romana u referentni temporalni okvir pre svega ticalo stilskog odnosno žanrovskog određenja romana. Dakle, arhaizacija sa jedne strane i lokalizacija, odnosno „podomaćivanje“ kao tehnika korišćena u prevodu prvenstveno je imala za svrhu da dočara pojedine odlike P. stila, odnosno da oboji prevod „pirandelizmom“, aurom karikaturalnosti i grotesknosti kojom je obavljen čitav P. dramsko-narativni opus. Nesaglasnost rezultata dobijenih u ovom poglavlju sa rezultatima dobijenim na osnovu Hjersonove stilske analize idu u prilog „višeslojnosti“ ne samo izvornog teksta već i ciljnih tekstova, koji su zapravo pribegavali tehnikama arhaizacije i lokalizacije kao kompenzatornim sredstvima za eventualne transferne manjkavosti ciljnih jezika i prevazilaženje nepremostivih prepreka koje je izvorni tekst nametao najpre na planu leksike, nešto manje i sintakse, ali u najvećoj meri na planu „celovitosti piščeve namere“ da delo oboji specifičnim pirandelovskim humorizmom.

10.2. Arhaizacija i lokalizacija u prevodima kao stilsko sredstvo za prenošenje humorizma

Usvajanje odgovarajuće prevodilačke strategije u odabiru najpogodnih jezičkih i stilskih sredstava za isticanje ili poništavanje vremenske distance, u uskoj je vezi s pitanjem lokalizacije ili postranjivanja prevoda. Na osnovu prikazanih primera videćemo da se u velikom broju slučajeva arhaizacija poklapa s lokalizacijom, ali isto tako i da upotreba savremenog žargona i brojni dijalekatski elementi, koji potpadaju pod tehniku modernizacije, takođe lokalizuju jezik prevoda. I arhaizacija i modernizacija prvenstveno su bile upotrebljene u svrhu isticanja humorizma. Mogli bismo, na osnovu ovog zapažanja, zaključiti da sama priroda romana pomera prevodilačku perspektivu u određenom pravcu, odnosno nameće određene obrasce odnosa prema tekstu. Sam roman, dakle, „nameće“ prevodiocima strategiju konzervatorskog ili modernizujućeg pristupa i kao da „iziskuje“ svojom prirodom određeni odabir specifičnog stvaralačkog postupka, specifičnih morfosintaksičkih i leksičko-semantičkih rešenja. Pojedina sredstva za prevazilaženje vremenske distance mogu biti polivalentna odnosno ne moraju nužno biti skopčana sa pitanjem zastarevanja jezika.

U poglavlju 7 naslovljenom „Pirandelov *Pokojni Matija Paskal* – Šta se ponovo prevodi?“ detaljno smo opisali jezičke i stilske odlike ovog P. romana. Istakli smo da je u pitanju standardni italijanski jezik sa brojnim dijalektalnim elementima, a da je osnovni stilski postupak romana stilizacija govornog jezika kroz koju se prikazuje odnos između književnog jezika i jezika u živoj upotrebi (Testa 1997: 167). U dijahronijskom smislu, to je jezik koji je i danas u upotrebi i stoga u ciljnom jeziku ne zahteva modernizaciju, u smislu ažuriranja jezika ili osvežavanja leksike. Ukoliko u njemu i ima leksičkih arhaizama, oni imaju svoju posebnu stilsku vrednost i kao takvi predstavljaju prevodilački problem u punom smislu te reči. Videli smo i u delu stilske analize (9.2) kako je za prevodioce jednak izazov predstavljala i ova raznorodna leksika, pored stilizacije govora na književnom planu. Kada je u pitanju ovako zahtevno delo, čini se da je pronalaženje adekvatnih stilskih sredstava za kompenzaciju jedino moguće rešenje i to najčešće na nivou čitavog dela, a ne na nivou pasusa (Piletić 1997: 182).

A šta od te raznorodne jezičke mešavine dopire do čitaoca prevoda? Samo ono što biva propušteno kroz filter prevodioca koji je i sam čitalac dela. Lekseme sa posebnim emotivnim nabojem predstavljale su specifične prevodilačke probleme, odnosno „signalne strelice“ na koje je valjalo reagovati u prevodu: toskanizmi kao dijalektalizmi svakako se nisu mogli preneti u ciljne tekstove, odnosno nije bilo moguće prosto ih zameniti dijalektalnim izrazima upravo na mestu na kome se

pojavljaju u izvorniku, zbog čega je i njima „uskakala u pomoć“ tehnika kompenzacije. Jezik je potpuno u funkciji stila, a stil u funkciji iskazivanja poetike romana. Jezik, dakle, ne predstavlja kategoriju koja smešta roman u određenu vremensku dimenziju koju valja *rekreirati*, ponovo stvoriti u prevodu: po samoj svojoj prirodi, jezik to nužno čini, ali ono što prevodioci treba da uspostave u svom odnosu prema delu tiče se mnogo manje vremenske, a mnogo više poetske dimenzije. Na prevođenje teksta iz drugačije književne, jezičke i kulturne tradicije primenljiva ne samo reprodukcija već i produkcija na više nivoa smisla (Piletić 1997: 11), što znači da se svaki prevodilac nalazi pred zadatkom ne samo da reprodukuje izvorni tekst, već i da ga u ciljnom jeziku produkuje, iz sopstvene književne i jezičke tradicije, stvarajući hibridno delo (Levi 1982: 78), koje lebdi u međuprostoru književnosti, budući da pripada i izvornoj i ciljnoj kulturi, a možda bi najtačnije bilo odrediti ga kao delo međukulture, one prevodne.

U prevodima romana *PMP* bilo bi tačnije govoriti o „patiniranju kao stvaralačkom postupku, odnosno o blagoj arhaizaciji prevoda“ (Piletić 1997: 21). Upravo je ovo patiniranje teksta ono što zapažamo kroz analizu prevodilačkog pristupa i kao što ćemo videti na primerima koji slede, najprisutnije je upravo u najnovijem, četvrtom prevodu.

Sve ono što se iz Pirandellovog vokabulara nije moglo preneti kompenzovano je najpre kroz turcizme, frazeologizme, dijalektalizme ili pak žargonske izraze u ciljnom jeziku (vrlo retko baš na mestima na kojima se pojavljuju u IT). Zbog toga smo u analizi postupaka arhaizacije, odnosno lokalizacije krenuli obrnutim putem: od prevoda ka izvornom tekstu. Identifikovali smo preovlađujuća stilska sredstva korišćena u prevodima i na osnovu tih sredstava došli do određenih zaključaka o prirodi prevoda.

Uočili smo da je osnovna tehnika za nadomešćivanje interpretativnog potencijala izvornog teksta kompenzacija, odnosno „tehnika kompenzovanja značajnih odlika IT, kroz približno postizanje njihovog efekta u CT uz pomoć različitih sredstava“ (Harvi i Higin 1992: 248). Postoji četiri vrste kompenzacije, a najzastupljeniji tip u CT jeste upravo iskazivanje posebnog efekta iz IT na nekom drugom mestu u CT, a prisutna je i kompenzacija postupkom takozvane kondenzacije: odlike IT koje su prisutne u velikom delu teksta (na primer u složenoj rečenici) prenose se u jednoj reči ili prosto rečenici (1992: 37-38). Na primer, leksičko bogatstvo *PMP*-a nemoguće je dočarati u prevodu; deo u kome Pirandello koristi visokoparni stil kao parodiranje stila Gabrijelea D’Anuncija čitalac nipošto ne može da oseti, iako se u ovim odlomcima u CT1 i CT2 oseća poetski registar. Malo je verovatno da čitalac maternjeg jezika neće prepoznati parodiranje D’Anuncijevog stila; čitalac prevoda, ukoliko je strategija kompenzacije učinila svoje, osetiće „ispadanje“ ovog odlomka iz pripovedačkoga kontinuuma, baš kao i čitalac izvornika.

10.2.1. Stilska sredstva za arhaizaciju i lokalizaciju u romanu *PMP*

U ovom odeljku bavićemo se stilskim sredstvima koja su u prevodu romana *Pokojni Matija Paskal* prvenstveno bila usmerena ka prenošenju stilskih odlika izvornika: stilska sredstva za arhaizaciju, odnosno patiniranje teksta, kao i za njegovu lokalizaciju, prvenstveno su poslužila u svrhu isticanja humorizma i prenošenja specifičnosti izvornika. Njihov cilj nije, dakle, bio prevazilaženje vremenske distance, s obzirom na to da ovaj roman nije postavio pred prevodioce ovakvu vrstu rešavanja „intertemporalnosti“.

Na odlomcima analiziranim u okviru metodologije Lense Hjusona, pokazali smo sa kojim stepenom umešnosti i uspešnosti su se prevodioci hvatali u koštac sa različitim slojevima ovog romana. Nakon primene postupka „od izvornog ka ciljnom tekstu“, odlučili smo se da u ovom delu analize primenimo postupak „od ciljnog ka izvornom tekstu“, odnosno da vidimo na koji način su prevodioci, na različitim mestima u delu, a ne isključivo u okviru rečenice ili pasusa, „kompenzovali“ neprevodivu višeslojnost izvornika. U prevodima *PMP*-a ova strategija kompenzacije na nivou čitavog romana bila je odlučujuća za usvajanje pojedinih prevodilačkih rešenja. Dobijene rezultate razvrstali smo u kategorije naslovljene „Turcizmi“ (10.2.2), „Žargon/dijalektalizmi/lokalizmi“ (10.2.3), „Idiomi“ (10.2.4).

10.2.2. Turcizmi

Polivalentnost turcizama sastoji se i u tome što tekstu daju lokalno zvučanje, tako da je u stilskom postupku upotrebe turcizama nemoguće odvojiti komponente arhaizacije i lokalizacije. „Osim pravih arhaizama (slavjanizama) i neologizama skovanih da starinski zazvuče, turcizmi su veoma delotvorni u patiniranju ne samo u familijarnom registru već i u povišenom tonu, [...] kako i u obeležavanju starih realija i izraza tako i na planu postizanja humora i kompenzacije za pojedine delove IT“ (Piletić 1997: 189).

Tabela br. 66 – Turcizmi u prevodima

	IT	CT 1	CT 2	CT 3	CT 4
1.	... e siccome i libri furon presi di qua e di là nel magazzino e accozzati così come venivano sotto mano, la confusione è indescrivibile.	...a kako su knjige uzimane tu i tamo u skladištu i slagane onako kako su kome dolazile pod ruku, zbrka je bila neopisiva.	... i, kako su se iz magacina izvlačile s brda s dola i smeštale kako su pod ruku dolazile, zbrka je bila neopisiva.	... ali kako su onako nasumce izvlačene iz stovarišta i bez reda bacane na gomilu, među njima je vladao neopisiv haos .	... a pošto je knjige uzimao ko stigne zbrda-zdola po magacinu i potom ih nabacivao kako mu se sviđi, tu vlada neopisiv rusvaj .
2.	Molti libri curiosi e piacevolissimi don Eligio Pellegrinotto, arrampicato tutto il giorno su una scala da lampionajo , ha pescato negli scaffali della biblioteca.	Mnogo je čudnih i vrlo zabavnih knjiga don Eligio Pellegrinotto, koji bi se popeo na ljestve nažigača svjetiljaka i tu stajao, otkrio po policama knjižnice.	Don Elido Pelegrinoto, pentrajući se ceo bogovetni dan na lestvama palioca svetiljki , otkrio je mnoge zanimljive i veoma prijatne knjige u ormanima biblioteke.	Don Elido Pelegrinoto je ceo bogovetni dan dreždao na lestvicama palioca svetiljki i tako je iščačkao iz police biblioteke mnogo knjiga za sladokusce.	Don Elido Pelegrinoto, koji se svakog bogovetnog dana pentrao na fenjerdžijske lestve , nabasao je na sijaset neobičnih i veoma privlačnih knjiga na policama naše biblioteke.
3.	Ci voleva sempre vicini	Htjela je da joj uvek budemo blizu...	Da uvek budemo pored nje...	Da joj jednako stojim uz skut...	Da vazda budemo uz njene skute...
4.	- E non vedi, sciocca, che va sempre a Due Riviere? - Sì, per il raccolto delle olive . - D'un'oliva, d'un'oliva sola, bietolona!	- A zar ne vidiš, luda ženo, da on uvijek ide na „Dvije obale“? -Da, zbog branja oliva (maslina). -Jedne olive, jedne olive, samo jedne olive*), budalo!	- A zar ne vidiš, budalo, da on stalno ide na Dve obale? - Da, zbog berbe maslina . - Da ubere jednu maslinu, jednu maslinu, jednu maslinu, kukavna drugo moja!	- Glupačo jedna, zar ne primećuješ da on jednako odlazi na „Dve obale“? - Znam, zbog berbe maslina . - Ide on tamo da ubere jednu maslinu, jednu maslinu, jednu maslinu, crna drugo!	- Zar ne vidiš, glupačo, da stalno odlazi na „Dve obale“? - Jeste, da bere maslinke . - Samo jednu olivu , samo jednu, ćuskijo! .
5.	„E innanzi tutto,“ dicevo a me stesso, „avrò cura di questa mia libertà: me la condurrò a spasso per vie piane e sempre nuove, né le farò mai portare alcuna veste gravosa .	- A prije svega ću, - govorah sam sebi, - voditi brigu o ovoj mojoj slobodi: vodit ću je na šetnju po ravnim i uvijek novim putevima , i nikad je neću zaodijevati teškim ruhom .	- I, pre svega, - govorio sam sebi, - dobro ću se brinuti za ovu svoju slobodu: vodiću je u šetnju ravnim i večito novim putevima i neću je nikada odenuti ni u kakvu tešku odeću .	- A pre svega – govorio sam u sebi – ćuvaću ovu svoju slobodu kao zenicu oka: upravljaću je prema ravnim i novim putevima , nikad neću dozvoliti da se zaognu teškom odećom koja će je sputavati .	- A pre svega“, razmišljao sam, „ćuvaću svoju slobodu kao oči u glavi, hodaću pravim i uvek novim putevima, vešto izbegavajući tegodne bogaze .
6.	Non si può nascere mica su le nuvole, levatrice	Ta čovjek se ne može roditi na oblacima, s	Čovek, svakako, ne može da se rodi na	Čovek ne može da padne s neba, i da	Nisam se valjda rodio u oblacima, pa da me je

	<p>la luna, quantunque in biblioteca abbia letto che gli antichi, fra tanti altri mestieri, le facessero esercitare anche questo, e le donne incinte la chiamassero in soccorso col nome di Lucina.</p>	<p>mjesecom kao primaljom, premda sam u knjižnici čitao, da su mu stari pored tolikih drugih zanata, pripisivali i ovaj, i da su ga zabne žene zvale u pomoć pod imenom Lucine.</p>	<p>oblacima, sa mesecom kao babicom, ma da sam u biblioteci čitao da su stari narodi smatrali da on, pored tolikih drugih dužnosti, vrši i ovu, i da su ga trudne žene prizivale u pomoć, pod imenom Svetlica.</p>	<p>mu Mesec bude babica, kao što sam u biblioteci pročitao da su stari narodi smatrali kako on, pored tolikih drugih dužnosti obavlja i ovu, tako da su ga trudnice prizivale u pomoć pod imenom Svetlana.</p>	<p>odgajio Mesec... premda sam u biblioteci čitao kako su mu naši daleki preci među sijaset zanimanja pripisivali i to, a trudnice su iskale njegovu pomoć i zvale ga Mesečnica.</p>
7.	<p>Mio padre, Paolo Meis, scapato e insofferente di giogo ...</p>	<p>Moj otac, Pavao Meis, lakouman i ne mogavši snositi jaram...</p>	<p>Moj otac, Pavle Meis, vetrogonja i durnovit na jaram...</p>	<p>Moj otac, Paolo Meis, bio je lakomislen i teško mu je padala kućna stega...</p>	<p>Moj lakomisleni otac, bežeći od jarma...</p>
8.	<p>Quegli si ritirò, ripetendo: - Ah già! Ah già! -, strascicando le ciabatte e seguitando a insaponarsi il capo calvo e anche il grigio barbone.</p>	<p>On se ukloni, ponavljajući: „Jest! Jest!“ Vukao je za sobom papuče i dalje sapunao ćelavu glavu i sijedu bradurinu.</p>	<p>Starac se povuče, ponavljajući: Ah da! Ah da! Vukući papuče i sapunjavajući i dalje ćelavu glavu, kao i veliku sedu bradu.</p>	<p>Starac se skloni, ponavljajući: „Ah da! Ah da!“ pa poče da vuče papuče, sapunjavajući pri tom i dalje ćelavu glavu i sedu bradu.</p>	<p>Čovek uđe unutra, ponavljajući: „Jao, vala baš! Jao, vala baš!“, vukući noge u papučama i jednako sapunjavajući svoju ćelu i prosedu bradurinu.</p>
9.	<p>„Ed ecco che bel guadagno ho fatto io,“ pensavo, „a non esser morto davvero!“.</p>	<p>- Eto moje lijepe dobiti, - mislio sam. – što nisam uistinu umro.</p>	<p>- Evo, koliko sam dobio – mislio sam – što nisam istinski umro!</p>	<p>- Eto kakvu sam korist izvukao od toga što zaista nisam umro! – pomišljao sam često.</p>	<p>- E, baš sam se pošteno ovajdio“, razmišljao sam, „što nisam stvarno umro!“.</p>
10.	<p>...di quel Dio che ripete sonnacchioso a ogni marachella...</p>	<p>...onoga Boga, koji na svaki lopovluk pospano odgovara...</p>	<p>...onoga Boga koji na svako nevaljalstvo ponavlja sanjivo...</p>	<p>...onog boga koji pri svakoj podvali dremljivo ponavlja...</p>	<p>...boga koji na svaki marifetluk pospano ponavlja...</p>
11.	<p>- Sissignore, è impiegato là: ajuto-agente.</p>	<p>- Da, ondje je on činovnik: agentov pomoćnik.</p>	<p>- Da, gospodine, tamo je činovnik: pomoćni službenik.</p>	<p>Tamo je zaposlen. Sedi kao pomoćni službenik.</p>	<p>- Nego šta! On radi tamo, kao neki ćata“.</p>
12.	<p>Ma nossignore: ce lo colora a modo suo, e ci fa vedere certe cose, che noi dobbiamo veramente lamentare...</p>	<p>Ali ne: bojadiše ga na svoj način i pokazuje nam izvjesne stvari zbog kojih moramo odista jadikovati.</p>	<p>Ali ne, gospodine; bojadiše nam ga na svoj način i čini da neke stvari tako vidimo...</p>	<p>Ali ne obasjava ih tako, gospodine, boji ih na svoj način tako da izvjesne stvari sagledavamo u naročitom svetlu...</p>	<p>Ali ne, dragi moj gospodine, ono boji po svom ćefu i pokazuje nam nešto zbog čega zaista moramo da jadikujemo;</p>
13.	<p>Io intanto, dal modo con cui era stato accolto il Bernaldez, avevo capito che il marchese Giglio non doveva saper nulla dell'intervento di lui alla seduta, e che doveva esserci sotto</p>	<p>Ja sam, međutim, po načinu kako je primljen Bernaldez, razumio da markiz Giglio ne zna ništa o njegovu dolasku na sjednicu, već da se radi o nekoj maloju spletki s Pepitom.</p>	<p>Ja sam, međutim, po načinu na koji je Bernaldec bio dočekan, razumeo da markiz Điljo zacelo nije znao da će i on biti na sastanku, i da je u tome moralo biti nekog malog</p>	<p>Ja sam, međutim, po onome kako je Bernaldez bio primljen, shvatio da markiz Điljo nije imao pojma da će i on doći na ovu sedeljku, i da je to što je došao bilo Pepitino maslo.</p>	<p>Po načinu na koji je dočekaio Bernaldesa shvatio sam da markiz Điljo ništa ne zna o slikarevom dolasku, da je verovatno u pitanju bila neka ujdurma sa Pepitom. Ali veliki Terencio nije odustajao od svog plana.</p>

	qualche intrighetto con la Pepita.		sporazuma sa Pepitom.		
13a.	Chi sa a quali arti sarebbe ricorso!	Tko zna, kakvim će se sve lukavstvima uteći!	Ko zna kakvim bi se sve lupeštvima poslužio?	Ko zna kakvim se sve smicalicama služio!	Ko zna za kakve je sve ujdurme aj sposoban!
14.	Oh paesello mio addormentato, che scompiglio dimani, alla notizia della mia resurrezione!	O seoce moje pospano, kakvog će sutra biti komešanja , kad se čuje da sam uskrsnuo!	Oh, malo moje uspavano mesto rođenja, kakvo li će veliko iznenadenje nastati sutra na vest o mome vaskrsu!	Oh mestašce moje uspavano, kakvog li iznenadenja sutradan kad se bude saznalo da sam vaskrsnuo!	O, seoce moje pospano, kakva će samo halabuka da nastane sutra, kada se sazna <i>da sam vaskrsao</i> .
15.	Ma, in questo caso, la signora Candida, se non era proprio scema , avrebbe dovuto avvertirlo.	No u tom bi slučaju gospođa Candida, ako nije baš glupa , morala to primjetiti.	Ali bi to, u svakom slučaju, gospođa Kandida, ako nije upravo potpuno luda , morala primetiti.	Ali, u tom slučaju, gospođa Kandida, ako nije sasvim glupa , morala bi to da primeti.	Ali u tom slučaju bi ga gospođa Kandida, ako nije glupa kao ćuskija , sigurno opazila.
16.	Oppure s'accorgeva che il fratello, il quale soffriva di convulsioni epilettiche, „s'incantava“, e correva a dargli schiaffetti su le guance, biscottini sul naso:	(149) Ili bi primijetio, da mu se je brat, koji je patio od padavičavih grčeva, „zablenuo“, pa bi potrčao, da ga udara šamarčićima po obrazima, zvrckama po nosu:	Ili je primećivao da mu brat, koji je patio od. Padavičkih grčeva, pada u zanos, pritrčavao bi mu, udarao ga po obrazima i štipucuo mu nos!	Ili bi primetio da se njegov brat, koji je imao padavicu, zaneo, pa bi mu prišao, ispljuskao ga po licu , uštinuo za nos i počeo da ga zove po imenu:	Ili bi skočio kada bi primetio da njegov brat koji je patio od epileptičnih napada zuri „u prazno“, i počeo da mu udara ćuške i blago da ga štipka po nosu, ponavljajući:

Našom analizom obuhvatićemo tek pojedine primere upotrebe turcizama u odnosu na izvorni tekst. Zapažamo kako pojedine lekseme u IT predstavljaju „okidač“ za pribegavanje turcizmima. Turcizmi u prevodima spadaju u stilska sredstva kompenzacije i često zamenjuju idiome ili slikovite izraze iz IT koje je nemoguće preneti na istom mestu u CT.

Primer 1

U prva dva ciljna teksta „confusione“ je prevedeno kao „zbrka“, dok CT3 upotrebljava reč „haos“, a CT4 turcizam „rusvaj“.

Primer 2

U ovom zanimljivom odlomku analiziranom i u prvom delu stilske analize, pojavljuje se i arhaizam *lampionaio*, da označi danas nepostojeće zanimanje „nažigača svjetiljaka“, odnosno „palioca svetiljki“, kako nalazimo u CT2 i CT3. CT4 je pristupio „produkciji“ tako što su prevodioci kreirali sintagmu „fenjerdžijske lestve“ jer kada se koriste ređe reči i oblici kao što je ovde „lestve“, onda i turcizam „pojačano deluje“ (Piletić 1997: 189). Neobeleženo „molti libri“ u IT u CT4 postaje „sijaset“, a efekat komičnosti kroz postupak oneobičavanja čitavog odlomka postiže se još i glagolom „nabasao je“ koji prevodioci CT4 koriste upravo za Pirandelovo „ha pescato“ (it. *pescare*, osnovno značenje *upecati*) prevodioci u CT4 ponovo pribegavaju turcizmu „nabasao je“. CT3 takođe koristi „iščačkao je“, žargonski oblik, dok je u CT1, kao i u CT 2, ostalo neobeleženo, neutralno „otkrio“.

Primer 4

Ovaj odlomak sadrži u sebi igru reči: *oliva* je i vlastito žensko ime i *maslina* u italijanskom. Ovu igru reči uspešno rešava jedino CT4, tako što najpre u prevodu daje ekvivalent „maslinka“, a potom i „oliva“ s obzirom na očekivane kompetencije čitalaca. CT1 se služi strategijom objašnjenja u samom tekstu dodavanjem značenja u zagradi, što, naravno, oduzima ekspresivnu snagu odlomku. Toskanizam *bietolona* predstavlja okidač za turcizam *ćuskija*. Upotrebom ovog turcizma, kao što smo već videli u gornjem primeru (kombinacija „nabasao je“ i „sijaset“), pojačava se humorna obojenost čitavog pasusa. Mig pisca da je u pitanju sočan izraz hvataju i prevodioci u CT2 i CT3 – „kukavna drugo moja“ / „crna drugo“ (iako smo već ukazali na ovu neobičnu podudarnost prevodilačkih rešenja u odeljku 8.2), u kome se postiže efekat oneobičavanja, odnosno literarizacije iskaza kroz odabir prideva *kukavna*, *crna* i imenice književnog registra *druga*, u upotrebi gotovo isključivo u okoštanim

sintagmama poput gore navedenih. CT1 ostaje kao i ranije neutralan, iako se u IT pojavljuje augmentativ afektivnog značenja *bietolona*: prevodilac se odlučuje za ne toliko markiranu leksemu *budala* (još jedan turcizam koji je učestalom upotrebom izgubio arhaično značenje i ekspresivnu funkciju).

Primer 5

Turcizam *bogaz* pojačano deluje u kombinaciji sa leksemom književnog registra *tegoban*, koja se koristi u pojedinim sraslim sintagmama kao što su *tegoban život*, *tegobna egzistencija* i slično. *Bogaz* se koristi gotovo isključivo u izrazu *staze i bogaze*, takođe književnog registra. U CT1, CT2 i CT3 prisutno je neutralno „novi putevi“ za takođe neobebežen izraz “per vie piane” u IT. Ipak, „tegebne bogaze“ ovde predstavlja kompenzaciju u okviru istog pasusa, s obzirom na to da Pirandelo u drugom delu rečenice koristi “veste gravosa”, književni arhaizam koji delimično hvataju i Dominiković odabirom sintagme „teško ruho“ i Ristić odabirom glagola „odenuti (u tešku odeću)“. U CT3 takođe je prisutan poetizovan izraz „zaogrnuti teškom odećom“, dok u CT4 ovaj deo biva potpuno izostavljen.

Primer 6

U CT4 nailazimo u ovom pasusu na dva turcizma, *sijaset* i *iskati*, koji zapravo podvlače neobičnost teme o kojoj se govori. Ovaj odlomak sadrži i jedno specifično kulturno pitanje koje se tiče običaja prizivanja Meseca u pomoć porodiljama, meseca kao babice (detaljnije ćemo se baviti ovim u odeljku 10.3.1. posvećenom kulturnim realijama).

Primer 7

U CT1 se pojavljuje imenica „jaram“; u CT2 takođe u kombinaciji sa čak dva arhaizma *vetrogonja* i *durnovit*. U CT3 nailazimo na prilično neutralno rešenje „lakomislen“, uz blagu literarizaciju izraza u sintagmi „kućna stega“.

Primer 8

Komičnost scene u kojoj Paleari sapunja ćelavu glavu pojačana je ponavljanjem turcizma „vala baš, vala baš!“ što je prevod neutralnog “ah si, ah si” u izvorniku. Takođe je neutralno „Jest! Jest!“ u CT1, „ah, da, ah, da“ u CT2 i CT3.

Primer 9

Ironičnost iskaza u IT ovde se nadomešćuje turcizmom „ovajditi se“ u CT4, naspram „dobiti“ u CT1 i CT2 i „izvući korist“ u CT3.

Primer 11

Za neologizam *ajuto-agente* u IT, naspram neutralnih prevoda u CT1, CT2 i CT3, u CT4 nalazimo turcizam – *ćata*.

Primer 12

Glagol *colorare* u prenesenom značenju „bojiti nešto određenim tonovima“, zahvaljujući arhaizovanom dijalektalnom dubletu *bojadisati*, u CT1 i CT2 dobija ironičnu notu; CT4 ponovo najbolje prenosi humor kroz upotrebu turcizma „po svom ćefu“.

Primer 13

Pirandelo koristi veliki broj izvedenica koje je u najvećem broju slučajeva nemoguće preneti u prevodu. Ovde *intrighetto* – deminutiv od *intriga*, *spletka*, postaje signalni termin za „Pepitino maslo“ u CT3, kao i za turcizam u CT4 – „ujdurma“. U CT1 i CT2 ostaje neutralno „mala spletka“/„mali sporazum“.

Primer 13a

Ponovo se ironija iskazana u IT najuspešnije prenosi turcizmom u CT4. U rečenici “Chi sa a quali arti...” („Ko zna kakvim bi umešnostima, veštinama...“), u CT1 je prevedeno neutralno kao „lukavstva“; u CT2 biva preneseno sa „lupestva“ i u CT3 „smicalice“; u CT4 ponovo postaje signalni termin za upotrebu turcizma „ujdurma“.

Primer 14

I ovde je neobičnost čitavog iskaza „povukla“ turcizam kojim se najefektnije ističe neuobičajen spoj: *halabuka* („nešto ljudsko, prozaično, svakodnevno“) i „onostranog“ termina, *vaskrsnuti* („kakva će samo *halabuka* da nastane sutra, kada se sazna *da sam vaskrsao*“). U CT2 i CT3 iskaz je potpuno neutralan i glasi „iznenađenje“; nešto slikovitiji je CT1 sa izrazom „komešanje“.

Primer 15

Familijarnost prideva "scema" dovodi do pojačavanja izraza: „glupa kao *ćuskija*“ u CT4.

10.2.2.1. Zaključak o upotrebi turcizama

Na uzorku od šesnaest primera koje smo naveli u tabeli 66 vidimo da je najveći broj turcizama (18) prisutan u CT4, dok je u CT1 i CT2 prisutan tek jedan („jaram“), a CT3 ne sadrži turcizme. CT4 koristi ovo stilsko sredstvo kao dominantno i to najpre u svrhu postizanja humora, odnosno kompenzacije za slikovite lekseme na italijanskom, toskanizme ili uopšteno izraze tipične za govorni jezik. CT4 se stoga odabirom turcizama kao stilskim sredstvom za postizanje polivalentnosti i hibridnosti kojom se odlikuje IT opredelio za strategiju kompenzacije, kroz zamenu Pirandelovih stilskih sredstava sredstvima ciljnog jezika koja su mu bila na raspolaganju.

10.2.3. Žargon/dijalektalizmi/lokalizmi

Žargon u prevodu može doprineti prenošenju dominantne ironične intencije iz originala, kada se upotrebi u familijarnom odnosno kolokvijalnom registru (Piletić 1997: 40). Lokalizmi i dijalektalizmi ulaze najpre u stilska sredstva za postizanje humorizma, a tek posredno vrše lokalizaciju teksta u smislu njegovog približavanja čitaocu u ciljnoj kulturi. U sledećoj tabeli pobrojali smo primere upotrebe žargonskih, dijalektalnih i lokalnih izraza.

Tabela 66 - Žargon/dijalektalizmi/lokalizmi

	IT	CT1	CT 2	CT 3	CT 4
1.	Andato con un suo trabaccolo in Corsica, per certi negozii che vi faceva, non torno più, ucciso da una pernicioso, in tre giorni, a trentotto anni.	Bio je otišao sa svojim trabakulom (jedrenjakom) na Korziku zbog nekih svojih tamošnjih poslova, i nije se više vratio. Ubi ga zla groznica za tri dana, u trideset i osmoj godini.	Bio je otplovio svojim jedrenjakom u Korziku, nekom trgovinom koju je tamo vodio, i ne vrati se više; odnese ga za tri dana opasna malarična groznica, u trideset i osam godina.	Otplovio je teretnim jedrenjakom na Korziku radi sklapanja nekog trgovačkog posla i više se nije vratio, pošto je, u roku od tri dana, podlegao opasnoj malaričnoj groznici u svojoj trideset i osmoj godini.	Otplovio je svojom trabakulom na Korziku nekim trgovačkim poslom koji je tamo obavljao i više se nije vratio, savladala ga je malarična groznica, za tri dana, a beše mu samo trideset i osam godina.
2.	.... che reggevano una piccola testa con gli occhiali d'oro sul naso rincagnato....	...na kojima je stajala malena glava sa zlatnim naočarima na plosnatu nosu...	... koja su mu držala malenu glavu, sa zlatnim naočarima na spljoštenom nosu...	---na kojima se isticala sićušna glava, sa zlatnim naočarima na zatupastom nosu...	...iz kojih je izvirala sićušna glava sa zlatnim cvikerom na zatupastom nosu...
3.	La donnetta aveva dovuto vincer bene, quella sera...	Ženica mora da je te večeri imala lijep dobitak...	Ženica je, mora biti, dosta večera dobila...	Te večeri je ženica , kao nagradu za to...	Veselnica je jamačno one večeri...
4.	Vedeva soltanto i due soldini della corsa...	Vidio je siromah čovjek samo tih deset centesima , što ga staje vožnja, a nije mislio na to...	Samo je ta dva novčića za vožnju i video...	Taj jadnik je imao u vidu samo dva novčića kojima je platio vožnju...	Taj siromašak je samo video da vožnja staje tričava dva cvonjka ...
5.	Ed ecco Batta Malagna, quando, sudato e sbuffante,	To vam je, eto, Batta Malagna, kad	Eto takav je Bata Malanja kad, sav oznojen i zadihan,	Tog trenutka plast je ličio na Bata-Malanju kad bi sav	Pljunuti Bata Malanja, sav oznojen i zadihan, sa naherenim šeširom.

	portava il cappello su le ventitré.	uznojen i zaduhan, naheri šešir.	nakrivi šešir na jednu stranu.	znojav i zadihan naherio šešir na jednu stranu.	
6.	Anche i ladri m'immagino, debbono avere una certa impostatura, ch'egli mi pareva non avesse.	I lopovi, mislim, moraju imati izvjesno držanje, kojega on nije imao.	I lopovi, - kako ja zamišljam - moraju imati neki izgled, za koji mi se činilo da ga on nema.	Smatrao sam da i lopovi treba na nešto da liče, a on nije ličio ni na šta.	Čini mi se da i lopovi moraju da imaju nekakvo držanje, koje on, kanda , nije imao.
7.	Forse, io dico , rubava per distrarsi in qualche modo, pover'uomo.	Možda je, mislim , krao sirotan, a se na neki način rasonodi.	Možda je, kažem ja , krao da se, na neki način, rasonodi, siromah čovek.	A možda je, jadnik , krao samo zato da se malo otrese briga.	Možda je, ko velim , siroti čovek krao ne bi li se nekako utešio.
8.	Era uno spasso sentirgli fare, coi dovuti riguardi, una predica alla moglie su la continenza, mentre lui mangiava, divorava con tanta voluttà i cibi più succulenti:	Smiješno je bilo slušati ga, kako s dužnim obzirima čita ženi bukvicu o suzdržljivosti, dok je sam jeo, sa silnom nasladom, upravo žderao najsočnija jela.	Pravo uživanje je bilo slušati ga kako, sa svom mogućom pažnjom, drži propoved ženi o uzdržljivosti, dok je sam jeo, ždrao sa velikom pohlepnošću najfinija jela.	Bilo je pravo uživanje slušati domaćina kako sasvim ozbiljno ženi popuje da treba biti uzdržljiv u jelu i piću, dok bi se pri tom sam oblaporno nabokao sve samih poslastica.	Uživali smo slušajući ga kako, uz dužno poštovanje, popuje ženi o umerenosti dok on guta, halapljivo proždire najsočnija jela.
9.	La vedova Pescatore, zitta.	Udova Pescatore samo šuti.	Udova Peskatore... ćutala je.	Udova Peskatore je ćutala.	Udovica Peskatore ni da zucne.
10.	Subito, la donna, che era di Napoli, prese a narrare il „ guajo che aveva passato “ con me, profondendo le frasi più affettuose e ammirative del suo repertorio dialettale al mio indirizzo.	Žena, koja je bila iz Napulja, uze odmah pričati o „ nesreći, koje se je izbavila “ mojom pomoću, ne štedeći najljubaznijih riječi udivljenja iz svojega dijalektalnoga rječnika na moju adresu.	Žena, Napolitanka rodod, otpoče im pričati o „ nesreći koja se desila “, njoj i meni, izražavajući se o mome delu najnežnijim i najpohvalnijim rećima svoga pokrajinskog rećnika.	Žena je bila Napuljka i odmah poče da priča o „ nesreći koja se desila ovom čoveku “, izražavajući se o meni najnežnije, najpohvalnije na narećju svog kraja.	Žena, koja je bila iz Napulja, odmah je počela da ispreda kako je „ nagrabusila “ zajedno sa mnom, kiteći moju ulogu neumerenim izrazima divljenja i zahvalnosti iz bogate riznice napuljskog narećja.
11.	- Povero anellino! - gemette allora, storcignandosi , la quarantenne, in vena quella sera di lezii infantili. - Tanto stretto le stava?	- Jadni prsten! – zastenja nato, kreveljeći se , četrdesetogodišnja djevojka, koja je te večeri bila raspoložena za djetinjasta prenemaganja. Tako vam je bio uzak?	- Jadno prstenče! - zajeca tad, kriveći se , četrdesetogodišnjaka, raspoložena te večeri za izveštačena dećja maženja. - Tako vam je zar bio tesan?	- Jadni prstenčić! - zacvili tada, uspijajući se , četrdesetogodišnja usedelica, koja je te večeri bila spremna da se čepi kao dete . - Bio vam je toliko tesan?	- Siroti prstenak“, jauknula je ta četrdesetogodišnjakinja kreveljeći se , pošto je te večeri bila raspoložena za detinjasta prenemaganja. „Toliko vas je stezao?
12.	Se le bisognasse, per esempio, una scrivania più ampia... o qualche altro oggetto, dica senza cerimonie...	Ako vam, na primjer, treba veći pisaći stol... ili koja druga stvar, recite bez sustezanja...	Ako vam je potreban, na primer, prostraniji sto za pisanje... ili kakav drugi predmet, recite bez ustezanja...	Ako vam je, na primer, potreban veći pisaći sto... ili štogod drugo, recite bez ustezanja...	Ako vam, recimo, treba veći pisaći sto... ili neki drugi predmet, samo recite, nemojte se ženirati...
13.	„ In che brutto impiccio ti sei	- U gadnu li si nepriliku upao , Hadrijane Meisu!	- U kako si tešku nezgodu upleo sebe , Adriano Meise!	- Ala si se upetljao , Adrijano Meis!	- Baš si gadno nadrljao , Adrijano Meis!

	cacciato , Adriano Meis!Adriano Meis!				
14.	Dovetti fermarmi a desinare; ma fremvevo di tanta impazienza, che non m'accorsi nemmeno di mangiare; sentii però infine che avevo divorato .	Moradoh ostati na ručku; ali sam toliko drhtao od nestrpljenja, da nisam ni primijetio, da jedem; na kraju osjetim, da sam upravo žderao .	Moradoh se zadržati da večeram; ali sam toliko bio uzbuđen od nestrpljenja, da nisam čak ni primetio da jedem: osetih ipak na kraju da sam jeo kao kurjak .	Morao sam ostati na večeri, ali toliko me mesto nije držalo, da nisam ni primetio šta sam jeo. Ipak na kraju osetih da sam halapljivo počistio sve s tanjira .	Nisam mogao da odbijem da im se pridružim, no toliko sam drhtao od nestrpljenja da nisam ni primetio šta sam jeo, jedino sam na kraju osetio da sam se dobro nabokao .
15.	Qua c'è vostro genero: se avete da strillare , strillate con lui.	Evo vam vašega zeta: ako imate što da se izderete , derite se na nj.	Ovde vam je zet: ako vam je do vikanja , vičite sa njim.	Ovde vam je zet, ako vam je do vikanja , na njega vičite.	Ako treba na nekog da se iskrlještite , slobodno to činite na njega.
16.	Sù , di', Romilda, chi è più bello? io o lui?	Ded reci, Romilda, tko je ljepši? Ja ili on?	Dakle , Romilda, reci ko je lepši? Ja ili on?	Hajde , Romilda, kaži, ko je od nas dvojice lepši, on ili ja?	Deder , Romilda, reci ko je lepši?
17.	La megera allora lasciò me, e prese a inveire contro di lui, melenso, sciocco, buono a nulla e che non sapeva far altro che piangere e disperarsi come una femminuccia...	Babetina nato ostavi mene i uze da grdi njega, budalu, glupaka, ništariju , koji ne zna ništa drugo nego plakati i očajavati kao kakva baba .	Veštica tad ostavi mene i otpoče grditi njega, budalu, glupaka, zavrzivreću , koji i ne zna ništa drugo do li plakati i hukati kao kakva žena...	Rospija tad ostavi mene i otpoče grditi njega, glupaka, budalu, ništariju , koji ume samo da kuka i očajava kao kakva strina...	Babetina se onda okanila mene i počela da ga časti svakojakim imenima, nazvavši ga gluperdom, budalom, šonjom koji ne zna ništa drugo osim da očajava i kenjka kao neka seka-persa...
18.	Adriana la respinse con un gomito:	Hadrijana je odgurnu laktom :	Adriana je odgurnu laktom:	Adrijana ju je odgurnula laktom:	Šta je tu rđavo?“. Adrijana je munu laktom :

Primer 1

CT1 i CT4 koriste italijanizam *trabakul*¹⁴³ naspram *jedrenjak* u CT2 i CT3. CT1 ponovo pribegava tehnicima pojašnjavanja i proširivanja u samom tkivu teksta. Ovakav odabir doprinosi istovremeno efektima oneobičavanja teksta, jednako kao i efektima arhaizacije.

Primer 2

U CT3 u čitavom prevodu nailazimo na leksemu *cviker* čak 21 put, naspram lekseme *gli occhiali* u IT i ekvivalentu *naočari* u CT1, CT2 i CT3. Ovakav izbor zapravo je u funkciji arhaizacije teksta, no svakako mu daje i dodatnu lokalnu obojenost, baš kao i humornu notu.

Primer 3

Drugi dijalektalizam po zastupljenosti u CT4, odmah posle prethodno pomenutog *cviker*, jeste prilog *jamačno*, koji se u ovom prevodu pojavljuje 17 puta. *Jamačno* je prilog koji se mahom koristi na hrvatskom govornom području i pridaje izvesnu notu humora ovom prevodu, a prevodioci mu često pribegavaju upravo u te svrhe.¹⁴⁴

¹⁴³ Trabakul *m*, i trabakula *ž* tal. Teretni jedrenjak zaobljena trupa na pramcu i oštre krme (R MAT).

¹⁴⁴ *Jamačno*, kao prilog u značenju *sigurno, apsolutno, dakako, bezuslovno*, nastalo je od starosrpskog glagola *jamati*. Zanimljivo je da je reč *jamačno* zadobila posebno humorno značenje kroz popularnu kulturu: lik partizanskog komesara Krsmana Jakšića iz romanu *Ubistvo s predumišljajem* upotrebljava reč *jamačno* kao pokazatelj svoje uklopljenosti u gradsku sredinu i građanski milje. Posebno je ovaj izraz popularizovao glumac Sergej Trifunović, dočaravši lik Krsmana Jakšića s velikom umešnošću; gorko-humorni način na koji je u jednoj filmskoj sekvenci izgovorio: „Jamačno“ uvrstila je i ovaj izraz u prepoznatljiva mesta popularne kulture.

U CT4 nailazimo i na leksemu *veselnica*: ovaj odabir svakako „povlači“ italijanski deminutiv *donnetta*, koji u datom kontekstu ima ironično značenje, što CT1, CT2 i CT3 prenose ekvivalentom „ženica“¹⁴⁵. Odabir lekseme „veselnica“¹⁴⁶ dodaje notu ironije i afektivnosti ovom odlomku.

Primer 5

Italijanski frazeologizam *portare il cappello su le ventitré* dobija neutralni prevod u CT2 – „nakriviti šešir“; CT1, kao i CT3 i CT4 služe se dijalektalnim izrazom „naheriti“ (šešir, kapu). Efektivnost slike pojačava se još u CT4 i žargonskim izrazom „pljunuti Bata Malanja“, što se nadovezuje na prethodni odlomak.

Primer 6

Ironičan ton čitavog iskaza pojačava se u CT4 dodavanjem priloga *kanda*, lokalizmom u upotrebi u Vojvodini. Inače, iskaz u CT4 dobija na humoru upravo dodavanjem tog *kanda*, dok se najveći stepen humora postiže u CT3 leksičkim odabirom: „i lopovi treba na nešto da liče“ po analogiji sa kolokvijalizmom „Ne liči ni na šta“. Humorna nota je donekle očuvana u CT1 „i lopovi moraju imati izvjesno držanje“, dok se potpuno gubi u CT2 upravo zbog doslovnog prevoda.

Primer 7

Ubacivanje „ko *velim*“, takođe dijalektalizma, u CT4, produžava komičnost prethodnog opisa, dok CT2 kompenzuje neobebeženost prethodnog iskaza odabirom sintagme „siromah čovek“.

Primer 8/14

U CT3 i CT4 za idiom *fare una predica* na italijanskom nailazimo na žargonski izraz *popovati*; u CT1 *držati bukvicu*; dok sliku „divorava con tanta voluttà“ najefektnije prenosi CT 3: „oblaporno se nabokao“; nešto slabije CT4 – „halapljivo proždirati“, a najslabije CT1 – „žderati“ i CT2 – „ždrati sa velikom pohlepnošću“. I u primeru 12 nailazimo na glagol *divorare* koji u italijanskom ne zahteva dopunu i može da stoji samostalno dok u srpskom zahteva dopunu. Ciljni tekstovi od CT1 do CT4 ga prevode idiomima: „jeo kao kurjak“, „halapljivo počistio sve s tanjira“ i „dobro se nabokao“ – frazeologizam *nabokati se*¹⁴⁷ istovremeno je i dijalektalizam. U CT1 je sačuvana jedinstvena leksema: „upravo sam *žderao*“.

Primer 9

Pirandelovu nominalnu konstrukciju najbolje prenosi CT4 uz žargonski izraz *zucnuti*, reč nemačkog porekla.

Primer 10

Guaio u IT postaje signalna leksema za *nagrabusiti* u CT4, naspram neutralnih rešenja u preostala tri ciljna teksta. *Nagrabusiti* dobija dodatno afektivno značenje uz glagol *kititi* u značenju „ulepšavati, prikazivati nešto u boljem svetlu“ („kako je *nagrabusila* zajedno sa mnom, *kiteći* moju ulogu).

Primer 11

Glagol *storcignarsi*, varijanta kniževnog registra za *storcinare* postaje ovde signalna leksema za žargonski izraz u CT3: „uspijajući se“ i u CT2 i CT4 „kreveljeći se“, naspram slabijem „kriveći se“ u CT2. CT3 dodatno pojačava sliku i terminom „čepiti se kao dete“ za neutralan izraz u izvorniku „in vena di lezii infantili“ („raspoložen za detinjasta prenemaganja“, kao u CT2).

Primer 12/13

Frazeologizam *dire senza cerimonie*, CT4 prevodi žargonskim izrazom *ženirati se* („nemojte se ženirati“). Jednako se i kolokvijalni izraz *cacciarsi in un brutto impiccio* prevodi sa „upetljao se“ u CT3 i „gadno nadrljao“ u CT4, dok CT1 i CT2 zadržavaju neutralna rešenja: „upao u nepriliku“, „upleo se u nezgodu“.

Primer 14

U CT4 neutralno *strillare* u IT postaje arhaizovani kolokvijalizam: *iskrlještiti se*¹⁴⁸.

¹⁴⁵ U srpskom jeziku, *ženica* pokriva široku lepezu afektivnih značenja: od pozitivnih do negativnih odlika.

¹⁴⁶ Veselnik, 1. euf. jadnik, nesrećnik. — Plaća veselnik i još zahvaljuje brici što ga je kurtaliso bede. Srem. Od lepog i bogatog sina postao je bezazlen veselnik za kojim se okreću deca. Andr. 2. veseljak. — Ovaj veselnik i dobričina, ako mi odnese i čitavu platu, jamačno će mi vratiti svu. Maš. (R MAT).

¹⁴⁷ Nabokati se, vulg, najesti se preko mere, nažderati se. – Nabokam ti se ja tih paprenjaka, drugi bi pukao. Vin. (R MAT); takođe i nabokati se, nažderati se (Miloradov i dr. 2019: 1002).

¹⁴⁸ Izbečiti se na koga, iskolačiti oči (R MAT).

Primer 17

Izuzetno slikovit opis u IT uz upotrebu visoko ekspresivnih leksema otvara polje za veoma interesantna prevodilačka rešenja: „La megera allora lasciò me [...], e prese a inveire contro di lui, *melenso, sciocco, buono a nulla* e che [si disperava] come una *femminuccia*“. CT1 i CT2 se najvernije drže izvornika u formalnom smislu s tim da se efekat humora postiže u CT1 izrazom „babetina“ dok se „femminuccia“ prevodi kao „kakva baba“, a u CT2 upotrebom lekseme „zavrzivreća“. Reklo bi se da je vrhunac ekspresivnosti i dinamičnosti postignut u CT4 lucidnim odabirom leksema s jakim komičnim efektom. Četiri prevoda donose četiri različite slike i vidimo da se CT4 služi tehnikom pojačavanja, odnosno modifikacije neutralnih leksema i to sve uz pomoć žargona ili dijalektalizama. Krajnji efekat je izuzetan komični potencijal odlomka.

Isti efekat se postiže i u CT3 kroz odabir turcizma *rospija* i frazeologizma *očajavati kao strina*.

U sledećoj tabeli sintetički smo prikazali rezultate radi bolje preglednosti:

Tabela br. 67 - Izdvojeni žargonski i dijalektalni izrazi

primer	IT	CT1	CT 2	CT 3	CT4
1.	Trabaccolo	Trabakul	jedrenjak	Teretni jedrenjak	trabakula
2.	Gli occhiali d'oro	Zlatni naočari	Zlatni naočari	Zlatni naočari	Zlatni cviker
3	donnetta	Ženica	ženica	ženica	Veselnica
4.	Due soldini	Deset centesima	Dva novčića	Dva novčića	Tričava dva cvonjka
5	Portare il cappello su le ventitre'	Naheriti šešir	Nakriviti šešir	naheriti	naheriti
6	Ch'egli mi pareva	I lopovi, mislim	Koji mi se činilo	Smatrao sam	Koje on, kanda,
7	Forse, io dico...	Mislim	Kažem ja	(...)	Ko velim
8	Fare predica alla moglie	Čita ženi bukvicu	Drži propoved ženi	Popuje	Popuje
9	Divorava con volutta'	žderati	Ždrao sa velikom pohlepnošću	Oblaporno nabokao	Halapljivo proždirao
10	zitta	šuti	Čutala je	Čutala je	Ni da zucne
11.	guajo che aveva passato	Nesreći koja se desila	nesreći koja se desila	nesreći koja se desila	Nagrabusila
12.	Profondendo le frasi	Ne štedeći najlubaznijih riječi	Izražavajući se	Izražavajući se	Kiteći ...izrazima divljenja
13.	storcignandosi	Kreveljeći se	Kriveći se	Uspijajući se	Kreveljeći se
14.	Dica senza cerimonie	Recite bez sustezanja	Recite bez ustezanja	Recite bez ustezanja	Nemojte se ženirati
15.	In che brutto impiccio ti sei cacciato	U gadnu li si nepraviliku upao	- U kako si tešku nezgodu upleo sebe	- Ala si se upetljao	- Baš si gadno nadrljao
16.	avevo divorato.	...da sam žderao	da sam jeo kao kurjak.	da sam halapljivo počistio sve s tanjira.	da sam se dobro nabokao.
17.	Se avete da strillare	Ako imate što da se izderete	Ako vam je do vikanja	Ako vam je do vikanja	Da se iskrleštite
18.	Su' di, Romilda...	Ded reci	Dakle, Romilda	Hajde, Romilda	Deder, Romilda
19.	Lascio' me	Ostavi mene	Ostavi mene	Ostavi mene	Se okanila mene
20.	Buono a nulla	ništarija	zavrzivreća	ništarija	šonja

21.	Disperarsi come feminuccia	Kao kakva baba	Kao kakva žena	Očajavati kao strina	Kenjkati kao seka-persa
22.	La respinse con un gomito	Odgurnu laktom	Odgurnu laktom	Odgurnu laktom	Munu laktom

Dakle, od 22 primera u kojima smo naišli na upotrebu žargona ili dijalektalizama u CT4, u CT1 ih je osam, u CT3 sedam, a u CT1 samo tri.

Mnogi upotrebljeni regionalizmi su germanizmi i u upotrebi su u Vojvodini: *cviker*, *cvonjak*, *munuti*, *deder*, a zadobili su humorno značenje najpre zahvaljujući Stevanu Sremcu i Steriji Popoviću, čiji komediografski rad sadrži veliki broj upravo ovih elemenata. Tako se stepen humora i lokalizacije postiže referencom na postojeće delo koje je već inkorporirano u kanon ciljne kulture, a čije će prisustvo u tekstu prevoda izazivati kod čitaoca određenu asocijativnost.¹⁴⁹ Ovom tehnikom se uspostavlja veza između izvorne i ciljne kulture u smislu da se čitaocu nudi bliskost u različitosti i daje mu se mogući interpretativni ključ za čitanje ovog romana. „Odlika dobrog prevodilaštva jeste baš stvaralačka i prikladna sloboda zahvatanja iz određenog književnog razdoblja, [...] a nađe li prevodilac pouzdano uporište u mreži intencija teksta – te jasno odredi kako data intencija u datom odlomku deluje, onda ima pravo da katkad, delikatno, u svom tumačenju, asociira na reči i stileme iz srpskih književnih tekstova“ (Piletić 1997: 183).

10.2.4. Idiomi (frazеologizmi)

Upravo zbog toga što su idiomi odnosno frazeologizmi karakteristični izrazi koji odlikuju određeni jezik ili određeni leksički segment, pitanje njihovog rešavanja u prevodima ključno je za određivanje orijentisanosti prevoda prema izvornoj ili ciljnoj kulturi.

Tabela br. 68 - Idiomi u romanu *PMP*

	IT	CT 1	CT 2	CT 3	CT 4
1.	- Abbiamo avuto un'altra bella bussata!	- Opet smo dobili lijep udarac!	- Opet smo pretrpeli novu štetu!	- Opet smo obrali bostan	- Opet smo prošli k'o bos po trnju“...
2.	Come su un arnese di tortura	...kao na kakvoj spravi za mučenje:	Kao da sedi na ugljevlju	Kao da je na žeravici	Kao na spravi za mučenje.
2a.	- Mah! - sospirai, tra le spine , - un po' qua, un po' là...	- Pa, - uzdahnem, utjeran u škripac - malo amo, malo tamo...	- The! - uzviknuh, kao da sam na uglevlju - malo ovde, malo onde...	- The! - uzdahnem kao da sedim na žeravici - čas sam ovde, čas onde... bez porodice sam i... lutam!	- Šta da vam kažem“, uzdahnuo sam, kao na iglama , „čas tamo, čas ovamo...
3.	Pare che essa, alla morte della prima moglie del Malagna, si fosse messo in capo di fargli sposare la propria figliuola e si fosse adoperata in tutti i modi per	Čini se, da je ona, po smrti prve žene Malagnine, bila sebi zabila u glavu, da mu da svoju kćer za ženu i da je pokušala sve moguće, da joj to podje za rukom; da je kasnije,	Izgleda da je ona, po smrti prve žene Malanje, bila uvertela sebi u glavu da on uzme njenu kćer i da je na sve načine radila da uspe u tome; da je, posle, razočarana, grdila na sva usta tu životinju , neprijatelja	Izgleda da je ona, posle smrti prve Malanjine žene bila uvertela sebi u glavu da svoju kćer za njega uda i da je na sve moguće načine nastojala da u tome uspe. Posle se razočarala i bacala	Izgleda da je ona, kad je umrla prva Malanjina žena, uvertela u glavu da mu naturi svoju kćer za ženu i zapela Je iz petnih žila da to ostvari, a potom je ogorčeno osula drvlje i kamenje na

¹⁴⁹ „To da tekstovi zapodevaju međusobne razgovore, da se u svakom delu oseća uticaj prethodnih [...] jeste konstanta u književnosti i umetnosti pomoću koje stvaralac iznosi nepriznate aluzije na prethodna dela...“ (Eko 2011: 267).

	riuscirvi; che poi, disillusa, n'abbia detto di tutti i colori all'indirizzo di quel bestione , nemico dei parenti, traditore del proprio sangue, ecc., ecc., e che se la sia presa anche con la figliuola che non aveva saputo attirare a sé lo zio.	razočarana, izgovorila svega i svačega na adresu te životinje, neprijatelja rodbine, izdajice svoje krvi i t.d.. i t.d.. i da se pograbila sa kćerkom , koja nije umjela da privuče k sebi ujaka.	rođaka, izdajicu svoje sopstvene krvi i da je grdila i kćer , koja nije umela privući sebi ujaka.	drvijem i kamenjem na tog gada, dušmanina rodbine, odroda , itd, itd, pa je čak i kćer uzela na zub , jer nije umela ujaka da obrlati .	to čudovište , tog odroda i izdajicu roda svoga , i tako dalje i tome slično, pa se čak rasrdila i na kćer što nije umela da privuče strikana .
4.	Pomino, hai il cuore di stoppa?	Pomino, je li tebi srce od kudjelje?	Je li, Pomino, u tebe srce od kućine?	Pomino, jesi li ti muškarac ili strina?	Pomino, zar ti je srce kao u štiglica?!
5.	Via, presto! il fagottino!	Hajd', brzo! Svežnjić!	Polazi, odmah! Boščicu!	Hajde, brzo! Daj stvari!	Pokupi svoje prnje!!
6.	... vogliono insomma estrarre la logica dal caso, come dire il sangue dalle pietre;	...hoće jednom riječju da iz slučaja izvuku logiku, kao što bismo rekli: krv iz kamena;	... hoće, jednom rečju, da izvuku logiku iz slučaja, što mu dođe kao i krv iz kamena;	... ti ljudi očekuju da iz slučaja šikne logika, što je isto kao da očekuju da iz kamena šikne krv ...	...a to je kao da hoće da iscede vodu iz suve drenovine , i sasvim su ubeđeni da će im to poći za rukom, ako ne danas, a ono sutra.
7.	C'era tanta gente là che buttava a manate oro e argento, come fossero rena , senza alcun timore, e dovevo temere io per la mia miseriola?	Bilo je ondje toliko svijeta, koji je na pregršti bacao zlato i srebro, kao pijesak , bez imalo straha, a ja da se bojim za svoju siromaštinu?	Ta bio je tu toliko svet, koji baca zlato i srebro, bez ikakva straha, kao da baca pesak , a ja da se bojim za svoje trice?	Pa ovde je bilo toliko sveta koji je bez ustezanja šakom i kapom prosipao zlato i srebro kao da prosipa pesak, a ja sam se bojao za ono malo svog sitniša .	Bilo je tu ljudi koji su nemilice rasipali novac, kao da je slama , bez ikakvog zazora, pa što ja da drhtim zbog ono malo jada?
8.	Scappa!	Trči!	Bež!	Moram da bežim!	Bolje da hvatam tutanj!
9.	Aver da fare con la questura, adesso! comparire il giorno dopo nella cronaca dei giornali come un quasi eroe, io che me ne dovevo star zitto , in ombra, ignorato da tutti...	Sad da imam posla s kvesturom (policijom), da se sutradan pojavim u novinskoj kronici, kao nekakav skoro junak, ja, koji sam morao šutjeti i držati se u sjeni, svima neznan!...	Da se, sutradan, u dnevnoj hronici listova pojavim, gotovo kao junak, ja koji sam morao ostati u senci , ćuteći, nikome poznat...	Da se pojavim u novinama kao nekakav junak sada kad sam se morao pritajiti u senci , da me niko ne prepozna.	Da sutradan osvanem u novinskoj crnoj hronici, kao nekakav junak, umesto da budem manji od makova zrna , u senci, da me niko ne primeti...
10.	- Ma l'hai detto prima tu! - protestò Adriana, al colmo della stizza .	- Ali ti si to prva rekla! - prosvjedovaše Hadrijana, razdražena do krajnosti .	- Ali ti si prva kazala! - uzvratì Adriana, sva besna od ljutine .	- Ali prvo si ti to kazala! - pobuni se Adrijana, sva izvan sebe .	- Ali ti si prva kazala!“, planu Adrijana, besna kao ris .
11	... la barchetta della mia finzione poté alla fine	... ladjica mojega izmišljanja mogla je konačno zaploviti	... mala barka moje uobrazilje mogade najzad isploviti na	...najzad sam upravio čun svoje mašte ka pučini na	... pa su moje izmišljotine klizile

	filare al largo e issar la vela della fantasia.	na pučinu i dići jedra mašte.	pučinu i raširiti jedro mašte.	kojoj sam slobodno zaplovio, razvivši jedra uobrazilje.	kao po loju, a mašta mi je dobila krila.
12.	E come gode a cacciarsi in ogni intrigo: alacre, intraprendente, chiacchierone!“.	I kako se samo voli uvlačiti u svaku spletku: živahan, poduzetan, brbljav!	I kako tek uživa da se u svaku intrigu uplete: živahan, preduzimljiv brbljivac!“.	Sa kakvim se samo uživanjem meša u svaku spletku taj žustri, preduzimljivi, brbljivac!	A kako samo voli da bude mirođija u svakoj čorbi, čio, preduzimljiv, razgovorljiv!“.
12a.	Vedeva tutto e toccava tutto.	Sve je gledao i sve dirao.	Video je sve i stizao svuda..	Video je sve, i u svakoj čorbi bio je mirođija.	Ništa nije moglo da promakne njegovom oku ili dodiru.
13.	Certo quella disgraziata non meritava molto rispetto per il disordine della sua vita, ma neanche d'esser trattata a quel modo da un uomo che non aveva con lei né parentela né affinità.	Zacijelo ova nesretnica nije zasluživala veliko poštovanje radi neuredna života, ali ni to, da s njom na ovakav način postupa čovjek, koji joj nije bio ni rod ni pomoz' bog.	Ta nesrećnica, nesumnjivo, s obzirom na svoj neuredni život, i nije zasluživala mnogo poštovanja, ali ne ipak ni da se prema njoj tako ponaša čovjek koji joj nije bio ni rod ni pomoz Bog.	Ova nesrećnica zbog neurednog života, bez sumnje nije zaslužila da je čovek mnogo poštuje, ali zato jedan Papiano koji joj nije bio ni rod ni pomozbog nije smeo da se s njom ovako ophodi.	Tačno je da ta nesrećnica zbog svog neurednog života nije zasluživala bogzna kakvo poštovanje, ali istini za volju, nije zaslužila da prema njoj ovako postupa neko ko joj nije ni rod ni pomozbog .
14.	Licenziai quel pover'uomo mezzo ubriaco, salutandolo: - Caro parente! - e domandai a Papiano, con gli occhi fissi negli occhi, per fargli intender bene che non ero pane pe' suoi denti:	Otpustim onoga jasnoga, polupijanoga čovjeka, pozdravivši ga s „dragi rođače!“ i upitam Papijana, uprijevši mu čvrsto oči u oči, da ga dobro naučim, da nisam orah za njegove zube:	Ispratih onoga jasnog čoveka, polupijanoga, pozdravivši ga sa: - Dragi rođače! - i upitah Papijana, uprvši oči u njegove oči, da mu dobro stavim na znanje da se ja doista ne dam mesiti kako on hoće:	Otpustio sam ovog polupijanog jasnika i pozdravio ga: „Zbogom, dragi rođače!“ Zatim sam upitao Papijana, gledajući ga pravo u oči kako bih mu stavio do znanja da sam ja tvrd orah:	Oprostio sam se od tog sirotog, pripitog čoveka, pozdravivši ga sa „dragi rođače“, a onda upitao Papijana, gledajući ga pravo u oči kako bi video da je naišao na tvrd orah:
15.	Aspettar li che ciò che doveva avvenire avvenisse.	Da čekam, pa što bude, da bude.	Čekati tu da se dogodi što se dogoditi moralo.	Treba ovde sačekati da se dogodi ono što se mora dogoditi.	Da sačekam ovde, pa kud puklo da puklo.
16.	Ah, ce la saremmo veduta!	Ah, vidjet ćemo se sad!	Ah, imaćemo da se ogledamo!	Ah, sad ćemo videti ko će koga?	Pa, kom obojci kom opanci!
17.	Roberto mi guardava sbalordito, forse temendo che fossi levato di cervello.	Roberto me pogleda presenećeno, bojeći se možda, da sam šenuo pameću.	Roberto me je gledao preneraženo, bojeći se možda i da sam s uma sišao.	Roberto me gledao zbunjeno, plašeći se možda da nisam pomerio pameću.	Roberto me je gledao preneraženo. Možda se uplašio da su mi svrake popile mozak .
18.	Figurarsi la vedova Pescatore, che arie da matrona, adesso! e quel povero cavalier Pomino, Gerolamo I, delicato, gentile, mansueto, tra le	Zamislite udovu Pescatore, kako se sada drži kao matrona, i onoga jasnog viteza Pomina, Gerolama I... čovjeka nježna, fina, pitoma, u pandžama one megere!	Može se zamisliti kako se udova Peskatore pravi sad važna kao matrona, a kakav izgleda onaj jadni kavaljer Pomino, Đerolamo I, nežan i pažljiv, ljubazan, u kandžama te veštice.	Mogu da zamislim kako se udova Peskatore, kao gazdarica, sada pravi važna, i onog jasnog viteza Pomina Đeroloma I, tankoćudnog, otmenog, blagog, u kandžama te rospije!	Mogu samo da zamislim udovicu Peskatore kako se šepuri kao paunica, i sirotog Pomina, tako nežnog, milog i krotkog, u kandžama te matore veštice.

	grinfie della mege ra!				
19.	Grazie a Dio, mi sono scialato, due anni; mentre voi, qua: fidanzamento, nozze, luna di miele, feste, gioje, la figliuola... chi muore giace, eh? e chi vive si dà pace...	Hvala Bogu, protjerao sam kera, ove dvije godine; a kod vas ovdje: zaruke, vjenčanje, medeni mjesec, svečanosti, veselje, kči... Tko je umro, leži, a tko je živ, smiri se, zar ne?	Hvala Bogu, provodio sam se dve godine; dok vi ovde: veridba, venčanje, medeni mesec, gozbe, radosti, kćerčica... ko umre - leži, a ko živi - uživa... - A sad?	Hvala bogu, neštedimice sam trošio dve godine, dok ste vi ovde imali veridbu, venčanje, medeni mesec, gozbe, zadovoljstva, kćerkicu... koga nema, bez njega se može... - A sada?	Hoću, neću... i Bogu hvala, provedoh dve godine troškareći neštedimice, a vi se ovde lepo snašli: veridba, venčanje, medeni mesec, praznici, uživanje, ćerkica... Mrtvima laka zemlja, a mi udri u veselje... “.
20.	- La compatisca, signor Meis: è vergognosa come una monacella la mia cognatina!	- Nemojte joj zamjeriti, gospodine Meisu: moja je svastika stidljiva kao koludrica.	- Oprostite mi, gospodine Meise: stidljiva je kao kakva kaluderica ova moja svastičica!	- Treba da je razumete, gospodine Meis. Moja mala svastika je stidljiva kao kakva opatica!	- Morate da joj oprostite, gospodine Meis. Moja mila svastika je stidljiva kao seoska mlada! “.

Primer 1

Idiom *avere una bella bussata* u IT „poziva“ na upotrebu odgovarajućeg idiomatskog izraza u CT: u CT1 nailazimo na neutralno „dobiti lijep udarac“, u CT2 „pretrpeti novu štetu“ za razliku od CT3 i CT4 gde srećemo „obradi bostan“¹⁵⁰ i „proći k'o bos po trnju“. I jedan i drugi frazeologizam humorno su obojeni, a najefektnije rešenje nudi CT3. Frazem *obradi bostan* je efektniji zbog turcizma *bostan*.

Primer 2/2a

Dva idiomatska izraza u IT, *su un arnese di tortura* i *tra le spine*, CT1 prenosi najpre sa „kao na spravi za mučenje“, a drugi nešto izmenjenom slikom „utjeran u škripac“; CT2 i CT3 prevode na isti način u dva navedena pasusa: CT2 „kao na ugljevlju“, što je arhaični frazeologizam i CT3, „kao na žravici“; CT4 dosledno prenosi sliku, kao na spravi za mučenje; takođe u drugom primeru „kao na iglama“.

Primer 3

Ovaj odlomak predstavlja pravu riznicu idioma. Dragocen je upravo i zbog toga što pruža uvid u to na koji način stil pisca deluje na prevodiocu: pod snažnim uticajem P. humora i prevodioci pribegavaju piščevom stilskom postupku pa idiome koriste i tamo gde ih u IT nema.

Za neutralno *far sposare* (“fargli sposare la figlia”) u IT u CT1 nailazimo na neutralan prevod „da mu da svoju kćer za ženu“; u CT2 „da on uzme njenu kćer“, kao i u CT 3, „da svoju kćer za njega uda“, dok u CT4 nailazimo na snažnije afektivno obojen glagol „naturiti (za ženu)“.

Idiom *dire di tutti i colori* u IT postaje u CT1 neutralno „izgovoriti svega i svačega“, dok CT2 sadrži afektivno obojen izraz „grditi na sva usta“; u CT3 i u CT4 „bacati se drvljem i kamenjem“ i „osuti drvlje i kamenje“ što je semantički jače obojen izraz od italijanskog idioma *izgovoriti, reći sve i svašta*.

Slikovitost izraza pojačava se u CT3 odabirom leksema „dušmanin“ i „odrod“, kao i u CT3.

U CT3 iskaz je pojačan tako što se neutralno *prendersela* (“con la figlia”) u IT prevodi kao „uzeti kćer na zub“, a sve se na kraju još i začinjava žargonskim izrazom „obrlatiti“, iako je u IT neobeleženo “attirare a sé”; u CT4 je neutralni izraz prenesen glagolom sa jačim značenjem „rasrditi se“. CT4 dodatno pojačava humornu notu upotrebom dijalektalnog „strikan“ za neutralno „zio“ u IT.

Upotreba augmentativa *bestione*, što je još jedan od P. stilskih postupaka, signalna je i za prevode: u CT1 i CT2 „životinja“, u CT3 „gad“, u CT4 „čudovište“.

¹⁵⁰ Još u prvom izdanju Vukovog *Srpskog rječnika* (1818) pojavljuje se izreka “obradi zelen bostan” koja je veoma česta ne samo u književnoj već i u govornoj upotrebi što doprinosi njenoj efikasnosti.

Na ovom primeru uočava se razlika između leksički i semantički najtačnijih prevoda (CT1 i CT2) i prevoda koji dostižu veći stepen dinamičke ekvivalencije, odnosno akumuliraju veći broj stilskih efekata koji bi se po Hjusunu mogli podvesti u transformacije ili deformacije (CT3 i CT4). I ovde uočavamo kako makro i mezo efekti mogu da budu delatni na nivou odlomka, u smislu postizanja sveukupnosti efekata koje je želeo pisac, dok na nivou makro strukture ti isti efekti mogu doprineti konačnom negativnom vrednovanju sveukupne uspešnosti prevoda u pravcu njegovog smeštanja na skalu negativne procene.

Isto tako, interesantno je na koji način, stil pisca deluje na prevodioce (a to je vidljivo upravo na ovom odlomku): i tamo gde u izvornom tekstu nema markiranih mesta ili leksema sa jakim afektivnim značenjem, prevodioci ubacuju idiome, poneseni opštim tonalitetom dela. To je vidljivo u ovom odlomku naročito u CT3 koji sadrži još i dva dodata idiomatska izraza *uzeti na zub* i žargonski glagol *obrlatiti*. U sva četiri ciljna teksta prisutni su efekti pojačavanja izraza iz IT i ovde možemo govoriti o delovanju stilske sveukupnosti romana na odabir prevodilačke strategije.

Primer 4

Idiom *avere il cuore di stoppa* u IT najdoslovnije je preveden sa „srce od kudjelje“ u CT1 i „srce od kućine“ u CT2, što se danas doživljava kao arhaizam. CT3 potpuno menja sliku rešenjem „muškarac ili strina“ što ide u pravcu podomaćivanja prevoda, dok „imati srce kao u štiglica“ predstavlja oneobičavanje i literarizaciju po Bermanu, s obzirom da se radi o manje uobičajenom izrazu.

Primer 6

Iako je najfrekventniji idiom *cediti vodu iz suve drenovine* upotrebljen u CT4, njime se ipak ne dočarava slikovitost i jačina izraza italijanskog idioma *estrarre il sangue dalle pietre*: „krv iz kamena“ je slika očuvana u preostalim prevodima, dok CT3 dodatno pojačava ekspresivnost i slikovitost izraza dodavanjem glagola „šiknuti“.

Primer 7

Buttare a manate oro e argento come fossero rena ostaje kao slika potpuno sačuvano u CT1, baš kao i u CT2 i CT3; deminutiv „miseriola“ CT2 prenosi uspešno kao „trice“; iskaz je donekle izmenjen u CT4, „rasipati novac kao da je slama“, a afektivno značenje se pojačava kroz „ono malo jada“ za „miseriola“.

Primer 11

IT obiluje stilskim figurama koje prevodi uglavnom prenose doslovno: u CT3 nailazimo na povišen registar, „čun mašte“ i „jedra uobrazilje“, dok CT4 i ovde pokazuje tendenciju ka lokalizaciji prevoda kroz odabir idioma „kliziti kao po loju“, te ukidanjem slike *filare al largo* koja je u direktnoj vezi sa idiomom koji sledi *issar la vela della fantasia*.

Primer 12

Potvrđuje se ista tendencija kao u prethodnom primeru: CT4 idiom *cacciarsi in ogni intrigo*, koji biva ujednačeno prenet u ostalim prevodima, prenosi kao „biti mirođija u svakoj čorbi“. Isti frazeologizam upotrebljen je u CT3 u sledećem primeru za neutralno „vedeva tutto e toccava tutto“.

Primer 13

Interesantna je podudarnost u sva četiri prevoda: „ni rod ni pomozbog“ („pomoz bog“ kod Ristića). Ova podudarnost može se tumačiti asocijativnošću koji idiom na italijanskom izaziva sa učestalim srpskim idiomom, posebno u govornom jeziku.

Primer 17

Svi prevodi od CT1 do CT3 zadržavaju identičnost idioma: *levare di cervello*. „Šenuti pameću“/ „sići s uma“/ „pomeriti pameću“, dok ponovo CT4 sprovodi izrazitu lokalizaciju upotrebom izraza „da su mi svrake popile mozak“.

Primer 18

U CT1 i CT2 nalazimo ekvivalent „držati se kao matrona“/ „praviti se važna kao matrona“ (što je doslovnije značenje) čime je i formalno i semantički očuvana slika iz italijanskog; u CT2 je odabrani ekvivalent „gazdarica“, dok CT3 dodaje slikovitost opisu idiomom „šepuriti se kao paunica“. Izraz *tra le grinfe della megera* u CT1 ostaje bliži izvorniku jer se čuva oblik *megera*, dok CT2 i CT4 prevode sa „veštica“, a CT3 opet pribegava turcizmu „rospija“.

Primer 19

Ovaj primer sadrži italijansku poslovicu za koju doslovni ekvivalent u srpskom jeziku ne postoji. U CT1 imamo doslovan prevod, Ristić donekle hvata prirodu poslovice aliteracijom: „leži/živi/uživa“; CT3 nalazi domaći ekvivalent u kome se gubi semantička snaga originala, ali i suštinski bitno kontekstualno značenje eliminacijom slike smrti, a rečenicu izgovara „pokojnik koji se vratio iz mrtvih“; CT4 uspešno odgovara na zadatak spajanjem dva uobičajena izraza u ciljnoj kulturi: „mrtvima laka zemlja“ i „udri u veselje“ i najbolje dočarava ekspresivnost izraza kroz ponovno stvaranje efekta u kombinaciji dva odomaćena izraza.

Primer 20

U ovom primeru srećemo P. tipičnu stilsku odliku: dva deminutiva *monacella*¹⁵¹ i *cognatina*. Deminutiv u IT *cognatina* prenosi samo CT2 – „svastičica“, što dočarava ironičan prizvuk iz izvornika. Ristić je donekle ublažio stilski efekat ostavljanjem „kaluđerica“ umesto *kaluđeričica* ili *monahinjica*; CT1 i CT3 potpuno prenebregavaju afektivnost tako što izostavljaju deminutiv; CT4 odgovara na podsticaj iz izvornika modifikacijom i kompenzacijom kroz potpuno drugačiju sliku izrazito lokalnog kolorita: „stidljiva kao seoska mlada“.

U narednoj tabeli izdvojili smo 25 primera iz 20 prevodilačkih jedinica koje smo analizirali:

Tabela br. 69 – Izdvojeni idiomi iz izvornog i ciljnih tekstova

primer	IT	CT 1	CT 2	CT 3	CT 4
1.	Avere una bella bussata	Dobiti lijep udarac	Pretrpeti novu štetu	Obrati bostan	Proći k'o bos po trnju
2.	Su un arnese di tortura	Na spravi za mučenje	Na ugljevju	na žeravici	Na spravi za mučenje
3	Tra le spine	Utjeran u škripac	Na ugljevju	Na žeravici	Na iglama
4	N'abbia detto di tutti i colori	Izgovorila svega i svačega	Grdila na sva usta	Bacala se drvijem i kamenjem	Osula drvlje i kamenje
5	Se la sia presa anche con la figlioula	Da se pograbila sa kćerkom	Grdila i kćer	Kćer uzela na zub	Čak rasrdila i na kćer
6	Attirare a sé lo zio	Da privuče k sebi ujaka	Privući sebi ujaka	Ujaka da obrlati	Da privuče strikana
7	Hai il cuore di stoppa	Srce od kudjelje	Srce od kućine	Muškarac ili strina	Srce kao u štiglica
8	Il fagottino!	Svežnjić	Boščicu!	Daj stvari!	Pokupi prnje
9	Estrarre il sangue dalle pietre	Izvući krv iz kamena	Izvući krv iz kamena	Da iz kamena šikne krv	Iscediti vodu iz suve drenovine
10	Buttare a manate oro e argento	Na pregršti bacao zlato i srebro	koji baca zlato i srebro	šakom i kapom prosipao zlato i srebro	koji su nemilice rasipali novac
11.	Scappa!	Trči!	Bež'!	Moram da bežim!	Bolje da hvatam tutanj!
12.	Me ne dovevo star zitto	Koji sam morao šutjeti	ćuteći	Pritajiti se u senci	Da budem manji od makova zrna
13.	Al colmo della stizza	Razdražena do krajnosti	Sva besna od ljutine	Sva izvan sebe	Besna kao ris
14.	Filare al largo	Zaploviti na pučinu	Isploviti na pučinu	Upraviti se ka pućini	Kliziti kao po loju
15.	Issar la vela della fantasia	Dići jedra mašte	Raširiti jedro mašte	Razviti jedra uobrazilje	Mašta mi je dobila krila
16.	Cacciarsi in ogni intrigo	Uvlaćiti u svaku spletku	Da se u svaku intrigu uplete	Meša u svaku spletku	Da bude mirođija u svakoj čorbi

¹⁵¹ “Monaca giovane o, più spesso, monaca di statura piccola, esile e di aspetto dimesso, in frasi di tono affettivo o commiserativo o anche lievemente spregiativo”, <http://www.treccani.it/vocabolario/monacella>, 20.07.2019.

17.	Vedevo tutto e toccava tutto.	Sve je gledao i sve dirao	Video je sve i stizao svuda..	Video je sve, i u svakoj čorbi bio je mirođija.	Ništa nije moglo da promakne njegovom oku ili dodiru
18.	né parentela né affinità.	Ni rod ni pomoz' bog	ni rod ni pomoz Bog.	ni rod ni pomozbog	ni rod ni pomozbog
19.	Non ero pane pe' suoi denti	Da nisam orah za njegove zube	Ne dam mesiti kako on hoće	Da sam ja tvrd orah	Naišao na tvrd orah
20.	Cio' che doveva avvenire avvenisse	Što bude, da bude	da se dogodi što se dogoditi moralo.	da se dogodi ono što se mora dogoditi.	kud puklo da puklo.
21.	ce la saremmo veduta!	Vidjet ćemo se sad!	imaćemo da se ogledamo!	sad ćemo videti ko će koga?	kom obojci kom opanci!
22.	che fossi levato di cervello.	Da sam šenuo pameću	da sam s uma sišao.	da nisam pomerio pameću.	da su mi svrake popile mozak .
23.	Che arie da matrona	Drži se kao matrona	Pravi se sad važna kao matrona	Kao gazdarica	Kako se šepuri kao paunica
24.	Chi muore giace...e chi vive si dà pace...	Tko je umro, leži, a tko je živ, smiri se, zar ne?	Ko umre - leži, a ko živi - uživa...	koga nema, bez njega se može	Mrtvima laka zemlja, a mi udri u veselje...“.
25.	E' vergognosa come una monacella la mia cognatina!	moja je svastika stidljiva kao koludrica.	Stidljiva je moja svastičica	Stidljiva kao kakva opatica	Stidljiva kao sesoka mlada

Tabela br. 73 - Zbirni prikaz idioma u IT i u CT

IT	CT1	CT2	CT3	CT4
16	11	11	19	22

Od 25 navedenih primera u IT na idiome nailazimo u 16 primera. CT4 prednjači po broju idioma: u odnosu na 16 idioma iz IT, CT4 ima šest idioma više što ukazuje na to da su se prevodioci služili stilskim sredstvima za pojačavanje ekspresivnosti i tamo gde tih stilskih sredstava u izvorniku nije bilo. Najbliži prevod ovoj tendenciji je CT3, dok prva dva prevoda imaju manji broj idioma nego u izvorniku. Potonja dva prevoda su se, dakle, najviše služila stilskim sredstvima u svrhu kompenzacije za pojedina stilski rešenja bez odgovarajućeg ekvivalenta u ciljnom jeziku. Prva dva prevoda nastojala su da budu bliža izvorniku u prenošenju nepostojećih ekvivalenata u srpskom, dok su se CT3 i CT4 više udaljavali od izvornika i snažnije lokalno bojili prevod, a naročito CT4 (primeri 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 23, 24, 25).

10.3. Lokalizacija ili postranjivanje teksta

10.3.1. Interferencija kulture

Prevodilački pristup problemu interferencije kulture podrazumeva da prevodilac mora da poredi elemente dvaju kulturnih sistema i odgoneta šta čitalac prevoda treba i može da oseti kao „drugost“ (Levi 1982: 111).

U narednim tabelama prikazali smo prevodilačka rešenja za pojedine kulturno specifične elemente: nadimke, toponime i kulturološke realije (uzuse i običaje).

Tabela br. 70 – Specifično kulturni elementi

	IT	CT 1	CT 2	CT 3	CT 4
1.	Conoscevo il direttore, Miro Colzi, Lodoletta come tutti lo chiamavano a Miragno...gentile il suo primo e ultimo volume di versi.	Poznavao sam upravitelja, Mira Colzi-a, „ Ševicu “, kako su ga svi zvali u Miragnu, otkako je, kao mladić, bio pod tim dražesnim imenom izdao svoju prvu i poslednju knjigu stihova.	Poznavao sam direktora, Mira Kolcia, Ševicu , kako su ga svi zvali u Miranju, još od vremena kad je, kao veoma mlad, pod ovim krasnim imenom objavio svoju prvu i poslednju knjigu stihova.	Poznavao sam direktora, Mira Kolcija, „ Ševicu “ kako su ga svi u Miranju zvali, jer je kao mladić objavio pod ovim nežnim imenom prvu i poslednju zbirku pesama.	Poznajem urednika, zove se Miro Kolci, u Miranju ga svi znaju pod nadimkom Slavujče , otkad je, kao golobradi junoša, objavio svoju prvu i poslednju zbirku pesama sa tim ljupkim naslovom.
2.	Così acquistò prima la terra delle Due Riviere ricca di olivi e di gelsi, poi il podere della Stia (...); poi tutta la poggiate dello Sperone ch'era il miglior vigneto della nostra contrada, e infine San Rocchino , ove edificò una villa deliziosa.	Tako je najprije kupio zemljište „ Dvije obale “, bogato maslinama i dudom, zatim imanje „ Kokošinjak “, (...); zatim čitav brežuljak „ Ostrugu “, koji je bio najbolji vinograd u našem kraju, i konačno „ Maloga Svetog Roka “, gdje je sagradio prekrasan ljetnikovac.	Tako kupi najpre zemlju zvanu Dve obale , bogatu maslinom i dudom, zatim imanje Stia , (...); posle, ceo brežuljak Sperone , koji je bio najbolji vinograd u našem kraju i najzad San Rokino , na kome je podigao krasan letnjikovac.	I tako je najpre kupio zemlju zvanu „ Dve obale “, zasađenu maslinama i dudom, pa imanje „ Stia “, (...) Potom je kupio čitav brežuljak „ Sperone “ koji je bio obrastao najboljom vinovom lozom u našem kraju i najzad „ San Rokino “ na kome je sagradio prelepi letnjikovac.	Tako je najpre kupio imanje „ Dve obale “, sa mnoštvom maslina i dudova, a potom i dobro „ Kokošinjac “, (...), zatim i čitavu padinu „ Ostruga “, najbolji vinograd u našem kraju, te najzad brežuljak „ Sveti Roko “, na kojem je sagradio velelepnu ¹⁵² vilu.
3.	Passavo per piazza San Silvestro ...	Prolazila sam trgom sv. Silvestra ...	Prolazila sam pijacom Svetog Silvestra ...	Prelazila sam preko Pjace San Silvestro ...	Išla sam Trgom svetog Silvestra ...
4.	Non si può nascere mica su le nuvole, levatrice la luna , quantunque in biblioteca abbia letto che gli antichi, fra tanti altri mestieri, le facessero esercitare anche questo, e le	Ta čovjek se ne može roditi na oblacima, s mjesecom kao primaljom , premda sam u knjižnici čitao, da su mu stari, pored tolikih drugih	Čovek, svakako, ne može da se rodi na oblacima, sa mesecom kao babicom , ma da sam u biblioteci čitao da su stari narodi smatrali da on, pored tolikih drugih	Čovek ne može da padne s neba, i da mu Mesec bude babica , kao što sam u biblioteci pročitao da su stari narodi smatrali kako on, pored tolikih	Nisam se valjda rodio u oblacima, pa da me je odgajio Mesec ... premda sam u biblioteci čitao kako su mu naši daleki preci među sijaset zanimanja pripisivali i to, a

¹⁵² *Villa deliziosa* – nikako velelepna vila.

	donne incinte la chiamassero in soccorso col nome di Lucina .	zanata, pripisivali i ovaj, i da su ga zbabne. žene zvale u pomoć pod imenom Lucine .	dužnosti, vrši i ovu, i da su ga trudne žene prizivale u pomoć, pod imenom Svetlica .	drugih dužnosti obavlja i ovu, tako da su ga trudnice prizivale u pomoć pod imenom Svetlana .	trudnice su iskale njegovu pomoć i zvale ga Mesečnica .
5.	In ogni età, infatti, si suole stabilire tra gli uomini un certo accordo di sentimenti che dà lume e colore a quei lanternoni che sono i termini astratti: Verità, Virtù, Bellezza, Onore, e che so io... E non le pare che fosse rosso, ad esempio, il lanternone della Virtù pagana? Di color violetto, color deprimente, quello della Virtù cristiana.	U svako se doba, odista, obično ustaljuje među ljudima neko slaganje osjećaja, koje podaje svjetlost i boju onim velikim svjetiljkama , apstraktnim pojmovina: Istini, Vrlini, Ljepoti, Časti, i čemu sve ne. A zar vam se ne čini, da je velika svjetiljka poganske Vrline, na primjer, crvena? A ljubičaste boje, boje, koja rastužuje, svjetiljka kršćanske Vrline?	U svako doba, zaista, obično se ustali među ljudima izvestan sporazum o osećanjima koji daje svetlost i boju onim velikim fenjerima , onim, to jest, apstraktnim izrazima: Istina, Vrlina, Lepota, Čast i šta ja znam.... i ne čini li vam se, zar, da je crven bio, na primer, veliki fenjer paganske Vrline? Ljubičaste boje, boje koja slabi čoveka, fenjer hrišćanske Vrline.	U svako doba ljudi usvoje jedan određeni oblik osećajnosti koji osvetljava i boji velike svetiljke što nose apstraktna imena: Istina, Vrlina, Lepota, Čast , i ko bi znao još kakva... Ne čini li vam se da je veliki paganski fenjer što se zvao Vrlina, bio crven? A fenjer hrišćanske Vrline, ljubičast, korotne boje [Pri katoličkim obredima ljubičasto je korotna boja. Njome se zastire unutrašnjost crkava na Veliki petak. - Prim. prev.]	Naime, u svakom razdoblju obično se među ljudima ustaljuje određeno saglasje osećanja koje daje svetlost i boju tim velikim svetiljkama , apstraktnim pojmovima: Istini, Vrlini, Lepoti, Časti i svim ostalim. Zar vam se, na primer, ne čini da je velika svetiljka Paganske vrline crvena, a da je ljubičaste, rastužujuće boje, svetiljka Hrišćanske vrline?
6.	Giunsi in un attimo a casa Pomino; ma in quella specie di bachea che è nell'androne non trovai la vecchia portinaja; fremendo, attendevo da qualche minuto, quando su un battente del portone scorsi una fascia di lutto stinta e polverosa, inchiodata lì, evidentemente, da parecchi mesi.	Za čas stignem do Pominove kuće; no u onoj vrsti ormara , koja se nalazi u predvorju, ne nadjoh staru vrataricu; dršćući, čeka sam nekoliko minuta, kad na jednoj vratnici kapije primijetim nekakvu žalbenu vrpcu , izbledjelu i zaprašenu, koja je tu bila pričavljena , očevidno, već nekoliko mjeseci.	Stigoh za tren oka Pominovoj kući; ali u onoj maloj krletci na ulazu ne nađoh staru vratarku; dršćući, čeka sam već nekoliko minuta, kad na jednome krilu velikih ulaznih vrata primetih posmrtnu listu , izbledelu i naprašenu, prikucanu tu, očevidno, već od pre više meseci.	Za tren oka sam stigao do Pominove kuće, ali u onom kavezu koji se nalazi na ulazu, nisam našao nekadašnju vratarku. Sav ustreptao, pričekao sam nekoliko trenutaka, kad na jednome krilu ulaznih vrata primetih prašnjavu i izbledelu posmrtnu listu koja je na njemu	Za tren oka bio sam pred kućom Pominovih, ali nisam zatekao staru nastojnicu u predvorju . Sačekao sam drhteći, a onda slučajno na do vratku primetih okačenu crnu traku u znak žalosti . Tu je stajala sigurno nekoliko meseci jer je bila sva izbledela i prašnjava.

				bila pričvršćena očigledno već nekoliko meseci.	
7.	Per ridere, per distrarmi, m'immaginavo intanto, con un buon panettone sotto il braccio, innanzi alla porta di casa mia.	Da se nasmijem, da se rastresem, zamišljao sam se medjutim s priličnim hljebom kruha pod pazuhom pred vratima svoje kuće.	Koliko da se nasmejem, da se razonodim, zamišljao sam ipak sebe sa velikim panetone pod miškom, pred vratima svoga doma.	Od šale, da se malo razonodim, zamislio sam ipak kako stojim s velikim božićnim kolačem pod miškom pred vratima svoje kuće.	Da bih se razgalio i odagnao crne misli, zamišljao sam kako stižem pred vrata svoje kuće sa božićnim kolačem pod miškom.
8.	Per giunta, la signora Guendalina (...) avrebbe dovuto fare un sacrificio superiore alle sue forze: privarsi nientemeno di certi pasticcini coi tartufi...	K tomu se gospodja Guendalina (Gvendalina) (...) morala (...) odreći ništa manje nego nekih pašteta s gljivama .	Povrh svega, gospođa Gvendalina, (...) morala bi se odreći, ništa manje, onih kolačića sa pečurkama...	Osim toga, uskoro posle venčanja, gospođa Gvendalina (...) morala je da se liši onih pogačica sa pečurkama ...	Povrh svega, gospođa Gvendalina (...) trebalo je da (...) se odrekne, ni manje ni više. baš onih divnih kiflica .

Primer 1

Frazeologizmu *cantare come una lodola, pevati kao ševa*, u srpskom odgovara *pevati kao slavuj*. CT1, CT2 i CT3 odlučuju se za formalni ekvivalent *ševa*, u deminutivu „ševica“, što u srpskom jeziku ne odgovara efektu koji je želeo da postigne pisac. „Slavujče“ u CT4 u potpunosti izaziva isti efekat na planu dinamičke ekvivalencije, jer oblik deminutiva sa sufiksom *-če* ima izrazito komičan potencijal s obzirom da se vezuje za dijalektalne izraze.

Primer 2

Pitanje prenošenja toponima u ciljni tekst može valjano da ilustruje odluku prevodioca da prevod približi čitaocu ili mu ukaže na „drugost“ teksta. Vidimo iz navedenog primera da se CT1 odlučuje za pristup orijentisan prema ciljnoj kulturi, što može da bude iznenađujuće, naročito u svetlu činjenice da je u pitanju prevod na hrvatski u kome nije uobičajeno vršiti transkripciju imena i naziva; CT2 i CT3 kolebaju se između dva pristupa, ali uglavnom ostavljaju nazive na italijanskom, dok CT4 ponovo usvaja ciljno-orijentisan pristup i prevodi sve nazive, približavajući tekst čitaocu i na prostornom a ne samo vremenskom planu.

Primer 4

Ovde se pojavljuje poseban specifično kulturni problem: *Lucina* (lat. *Lucina*) je zapravo jedan od epiteta bogine Junone (*Giunone*), koja se identifikovala sa Mesecom (*Luna*). Žene su Junonu nazivale *Iuno Lucina*, ona koja vodi na svetlost (*luce*) novorođeno dete¹⁵³. Sva četiri CT donose različita rešenja „Lucina“/, „Svetlica“/, „Svetlana“/, „Mesečnica“. Nijedan od prevoda ne rešava uspešno „levatrice la luna“; CT1, CT2 i CT3 donose „meseć kao primalja“/ „babica“, dok u CT4 nailazimo na „odgajio me Mesec“; kasnije to postaje „Mesečnica“ kako bi se povezalo sa Mesecom, ali slika je potpuno izgubljena, kao i reminiscencija na pagansku mitologiju. Neobično je takođe to što se nijedan prevodilac nije opredelio za rešenje *Luna*¹⁵⁴ koje bi bilo prihvatljivo i kulturološki dovoljno blisko i pripadnicima ciljne kulture jer bi se upotreba imenice Luna u ženskom rodu poklopila sa imenicom ženskog roda *babica*.

¹⁵³ <http://www.treccani.it/enciclopedia/lucina/>, 19.04.2019.

¹⁵⁴ U izdanju Dominikovićeveg prevoda iz 1982. koga je revidirao Mate Zorić nalazimo na rešenje *Luna*, što ukazuje na detaljnije promišljanje teksta i sazrevanje kroz vreme adekvatnijeg prevodilačkog rešenja.

Primer 5

Ovaj pasus deo je šireg odlomka u kome Pirandelo, autor i protagonista govori o svojoj specifičnoj filozofiji zvanoj *lanterninosofia*¹⁵⁵. Imenica *lanternone* predstavlja sinonim za apstraktne pojmove Istine, Vrline, Lepote i Časti. Ovaj odlomak podrazumeva specifična znanja čitaoca o simboličkom značenju boja. Crvena boja je bila boja paganske vrline, dok je ljubičasto boja hrišćanske vrline, odnosno boja koja se vezuje za Hristovo stradanje¹⁵⁶, o čemu nas obaveštava tek CT3 u fusnoti; pristup, ponovo, zavisi od ciljne čitalačke grupe, no mišljenja smo da bi odlomak bio jednako razumljiv i bez objašnjenja u fusnoti.

Primer 6

Ovaj deo takođe sadrži niz specifično kulturnih elemenata: reč *bacheca*, osim svog osnovnog značenja („oglasna tabla“), ovde označava portirnicu, prijavnicu na ulazu stambenih ili poslovnih zgrada što je vidljivo iz konteksta, a što nije uobičajena praksa u ovdašnjoj kulturi privatnog stanovanja. Jedino CT3 pravilno prenosi ovu kulturološku realiju kao „predvorje“, dok „ona vrsta ormara“, „krlетка“ i „kavez“ u CT1, CT2 i CT4 donose prevod koji može da navede na pogrešno tumačenje.

Izraz *fascia di lutto* takođe označava specifičan običaj obaveštavanja o smrtnom slučaju: nije u pitanju nikakva posmrtna lista (u CT2 i CT3), odnosno čitulja, već crna traka koja se postavlja na ulaznu kapiju u znak žalosti što jedini prenosi CT4, dok „žalbena vrpca“ u CT1 za današnjeg čitaoca prevoda na srpski nema nikakvo značenje (u hrvatskom je uobičajeniji izraz „crna vrpca“).

Primeri 7 i 8

Poslednja dva primera ulaze u semantičko polje gastronomije: *panettone*, tipičan božićni specijalitet koji se konzumira u Italiji, ostaje u tom obliku u CT2, dok u CT3 i CT4 biva preveden kao „veliki božićni kolač“. Kod Dominikovića nailazimo na potpuno nerazumljiv prevod: „prilicni hljeb kruha“.

U poslednjem primeru, srećemo još jedan termin iz gastronomije, *pasticcini coi tartufi*, koji biva preveden u prva tri ciljna teksta kao „paštete“/„kolačići“/„pogačice“, dok se CT4 ponovo opredeljuje za podomaćivanje i bira „kiflice“, prepoznatljiv specijalitet srpske domaće kuhinje.

Na osnovu ovih primera uočava se ponovo da CT4 usvaja podomaćujući pristup, odnosno približava kulturološke realije ciljnoj kulturi, iako ne s podjednakim uspehom u svim pobrojanim slučajevima; CT1 je, takođe, dosta blizak ciljnoj kulturi, dok se CT2 i CT3 smeštaju negde između – neki elementi ostaju nepromenjeni, dok se neki drugi „prisvajaju“.

10.3.2. Paratekstualni elementi kao sredstvo približavanja/udaljavanja od teksta

Ženet ubraja fusnote u peritekst koji lokacijski pripada delu, odnosno knjizi, a tu spadaju naslovi, predgovori ili pak elementi koji su „umetnuti u međuprostor teksta“ (Ženet 1987: 5). Mi smo se odlučili da fusnote iz prevoda *PMP*-a obradimo upravo u ovom delu rada s obzirom na to da su u pitanju elementi koji su umetnuti u međuprostor teksta i kao takvi čine s njim neodvojivu celinu.

U sledećim odlomcima nailazimo na direktne reference vezane za italijansko klasično obrazovanje, a prevodilačka rešenja direktno utiču na čitalački pristup tekstu pa i na samo tumačenje. Prevodilac oseća da postoji razlika u očekivanoj kompetenciji ondašnje i savremene publike, te u ovom slučaju sličan problem imaju i čitaoci originala i čitaoci prevoda (Piletić 1997: 13). Prevodilački pristup u dva starija prevoda direktno preuzima pesničke pravce vezane za određene barokne pesnike, kao i vrste pesničkog metra koje ne moraju biti poznate srpskom čitaocu bez specifičnog klasičnog obrazovanja. Pirandelo navodi ove metričke vrste prvenstveno u svrhu pojačavanja komičnosti učiteljevog lika, odnosno njegove posebne, „iščašene“ erudicije, a ne kao elemente koji su značajni za prikaz lika. Zanimljivo je da CT4 u kome smo zapazili odabir dinamičke dominante na leksičkom i stilskom planu, odnosno pristup koji je ciljno-orijentisan (u prevodu idioma, upotrebi žargona i turcizama), u vezi sa pojedinim specifično kulturnim elementima bira ovakav pristup, odnosno

¹⁵⁵ *Lanterninosofia* ciljni tekstovi od CT1 do CT4 prevode ovako: „svetiljkosofija“/ „filozofija fenjerčeta“ / „filozofija male svetiljke“/ „svetiljkosofija“.

¹⁵⁶ <http://www.treccani.it/enciclopedia/ricerca/virtu/>, 20.09.2019.

pribežava eksplicitnim intervencijama u tkivu teksta koje prate napomene izvan teksta a one opet „remete prirodan tok čitanja“ (Piletić 1997: 120). Navodimo i primer prevoda Miodraga Ristića radi poređenja (isti pristup ovom pitanju srećemo i u ostalim CT).

Tabela br. 71 – Fusnote u CT1 i CT4

	Primer 1
IT	<p>Ma egli aveva una erudizione tutta sua particolare, curiosa e bislacca. Era, per esempio, dottissimo in bisticci: conosceva la poesia fidenziana e la maccaronica, la burchiellesca e la leporeambica, e citava allitterazioni e annominazioni e versi correlativi e incatenati e retrogradi di tutti i poeti perdigiorni, e non poche rime balzane componeva egli stesso. [...] E ci dava a sciogliere tutti gli Enimmi in ottava rima di Giulio Cesare Croce, e quelli in sonetti del Moneti e gli altri, pure in sonetti, d'un altro scioperatissimo che aveva avuto il coraggio di nascondersi sotto il nome di Caton l'Uticense. [...] - Udite, udite quest'altro dello Stigliani.</p>
CT2	<p>Ali njegovo znanje bilo je osobeno njegovo, čudnovato i površno. Bio je, na primer, veoma vešt u kalamburima: poznavao je poeziju fidencianu i makaronsku, burkijelesku i leporeambisku, i citirao je aliteracije i anominacije i stihove korelativne i vezane i retrogradne svih pesnika praznoslova, a ne mali broj suludih stihova sastavljao je i sam. [...] I davao nam je da rešavamo sve Zagonetke u osmosložnom stihu Đulija Čezara Kročea, i zagonetke u sonetima Monetia i druge, takođe u sonetima, drugog jednog besposličara, koji je imao hrabrosti da se sakrije pod imenom Katon Utičanin. [...] - Čujte, čujte ovu drugu, Stiljanievu.</p>
CT 4	<p>Ali njegovo obrazovanje bilo je sasvim osobeno, neobično i iščašeno. Na primer, u prste je znao kojekakve kalambure: pesme Skrofe i Folenja, Burkjela i Leporea¹ i deklamovao nam je brzalice i igre rečima, premetaljke, zagonetke i stihove izvrnute naopačke svih mogućih dokonih pesnika, a ni sam nije zaostajao u klepanju takvih šašavih pesmica. [...] I davao nam je da rešavamo sve Zagonetke u osmostihu Đulija Čezara Kročea² [i u sonetima Monetija³, a i onog drugog zgubidana koji se drznuo da sebe nazove Katonom iz Utike⁴. [...] - Da čujete još ovu Stiljanijevu⁵ zagonetku.</p> <p>-----</p> <p>¹ Kamilo Skrofa, Teofilo Folenjo, Domeniko di Đovani zvani Burkjelo... italijanski satirični i humoristički pesnici iz XV i XVI veka (prim. prev.).] ² Đulio Čezare Kroče, pesnik iz Bolonje (1550-1609), poznat po šaljivoj poeziji i zagonetkama (prim. prev.).] ³ Frančesko Moneti, italijanski pesnik iz XVII veka (1635-1712), negovao zagonetnu poeziju (prim. prev.).] ⁴ Katon iz Utike, pseudonim Frančeska Mauela, italijanskog baroknog pesnika (prim. prev.).] ⁵ Tomazo Stiljani (1573-1661), još jedan barokni pesnik, autor poeme o otkriću Amerike (prim. prev.).]</p>
	Primer 2
IT	<p>Uno, il più giovane, dalla faccia pallida, oppressa da una folta e ruvida barba nera, pareva provasse una grande e particolar soddisfazione nell'enunciar la notizia ch'egli diceva antichissima, sostenuta da Giustino Martire, da Tertulliano e da non so chi altri, secondo la quale Cristo sarebbe stato bruttissimo. [...] Ma anche Cirillo d'Alessandria!</p>

	<p>Sicuro, Cirillo d'Alessandria arriva finanche ad affermare che Cristo fu il più brutto degli uomini. [...] A un certo punto vennero a parlare della Veronica e di due statue della città di Paneade, credute immagini di Cristo e della emorroissa. - Ma sì! - scattò il giovane barbuto. - Ma se non c'è più dubbio ormai! Quelle due statue rappresentano l'imperatore Adriano con la città inginocchiata ai piedi. Il vecchietto seguitava a sostenere pacificamente la sua opinione, che doveva esser contraria, perché quell'altro, incrollabile, guardando me, s'ostinava a ripetere : - Adriano! - ...Beronike, in greco. Da Beronike poi: Veronica... - Adriano! (a me). - Oppure, Veronica, vera icon: storpiatura probabilissima... - Adriano! (a me). - Perché la Beronike degli Atti di Pilato... - Adriano! Ripeté così Adriano! non so più quante volte, sempre con gli occhi rivolti a me. [. . .] Quegli allora si voltò per gridargli: - Camillo De Meis!</p>
<p>CT4</p>	<p>Mladi od te dvojice, bledog lica pokrivenog gustom, čekinjastom crnom bradom, kao da se naročito naslađivao svojim otkrićem da je Hristos bio ružan kao greh, mada Je tvrdio da se to odvajkada znalo, tako su mislili i Justin Mučenik ¹ i Tertulijan² i pitaj boga ko sve ne. [...] Tako kaže i Ćiril iz Aleksandrije!³ Naravno, Ćiril iz Aleksandrije čak smatra da je Hristos bio najružniji među ljudima“. [...] U jednom trenutku počeli su da pričaju o Veroniki⁴ i dva kipa u gradu Panteasu⁵ za koja se misli da predstavljaju Hrista i ženu bolesnu od krvarenja. - Nije nego!“; planu bradati mladić. „Već je nepobitno dokazano da ta dva kipa predstavljaju cara Hadrijana i grad Panteas na kolenima“. [...] Ponovio je tako „Hadrijan“, odnosno „Adrijano“ na italijanskom nebrojeno puta, svejednako upirući pogled ka meni. [...] Starčić se na to okrete i povika na sav glas: - Kamilo de Meis!⁶</p> <hr/> <p>¹ Justin Mučenik, grčki hrišćanski pisac iz II veka n. e. (prim. prev.).] ² Tertulijan, rimski hrišćanski pisac i filozof iz II-III veka n. e. Dogmatičar, kritikovao većinu antičkih filozofa, pripisuje mu se izreka „Credo quia absurdum est“ - „Verujem jer je nerazložno“. U svom spisu „O telu Hristovom“ tvrdi da je Hristos zaista, a ne samo naizgled, kako mnogi smatraju, poprimio ljudsko telo, i to nakazno (prim. prev.).] ³ Ćiril iz Aleksandrije, svetac, živio u IV-V veku n. e. Tvrdi da Hristos u sebi sjedinjuje dve prirode božansku i ljudsku (prim. prev.).] ⁴ Veronika, po predanju, žena koja je ubrusom otrla Hristovo lice dok se peo na Kalvariju, pa je njegov lik ostao otisnut na tom ubrusu. Međutim, ime Veronika pripisuje se i ženi „koja je bolovala od krvarenja“, odnosno krvoliptanja, a Isus ju je iscelio (Novi zavet, Jevanđelje po Mateju, 9,20-22) (prim. prev.).] ⁵ Panteas je antičko ime grada Cezareje (današnji Banijas u Siriji). Prema drevnom predanju, u Panteasu je postojao spomenik koji je predstavljao grad kako odaje počast caru Hadrijanu. Krajem XIX veka, naučnik Leopold de Fajs izneo je novo tumačenje po kojem dva kipa predstavljaju Hrista i Veroniku (prim. prev.).] ⁶ Kamilo De Meis (1817-1891), italijanski naučnik i pozitivistički filozof. Profesor medicine na Univerzitetu u Bolonji. Naročito je izučavao odnos između nauke i humanističke kulture (prim. prev.).].</p>

Naveli smo ova dva primera iz kojih se jasno vidi kakav odnos CT4 uspostavlja prema kulturnim referencama u tekstu.

U prvom primeru, vidimo da u CT4 prevodioci opisno prevode metričke forme za koje inače postoje precizni nazivi i kao takvi imaju svoje opravdanje kako u tekstu originala tako i u prevodu: „brzalice i igre rečima, premetaljke, zagonetke i stihove izvrnute naopačke“. Reklo bi se da je ovde na delu vremenska distanca na sekundarnom nivou, koja je snažno uticala na prevodioca koji starije kulturološke reference doživljavaju kao nešto što je nepoznato savremenom čitaocu i na taj način oduzimaju ekspresivnu snagu odlomku utičući čak i na *intentio operis* (Eko 2001: 19).

Sličan pristup zapaža se u jednom od ključnih odlomaka romana, poglavlju „Adrijano Meis“, u kome glavni junak menja svoj identitet i saopštava nam, uz uobičajene primese ironije i parodiranja, na koji način je izabrao svoje novo ime. Naime, dvojica njegovih saputnika u vozu razgovaraju o fizičkom izgledu Hrista te se pozivaju na brojne verske autoritete. Oba starija prevoda prate intenciju teksta, dok se u najnovijem ponovo zapaža usporavanje pripovedačke dinamike kroz napomene van teksta koje nemaju nikakav značaj za razumevanje odlomka; dodatno upada u oči i činjenica da su u pitanju veoma detaljne, gotovo enciklopedijske odrednice (preneli smo ih u celosti u gornjoj tabeli).

U CT1 ima ukupno tri fusnote¹⁵⁷, u CT2 nema fusnota, u CT3 tek ih je dve¹⁵⁸, a u CT4 čak sedamnaest.

Objašnjenje za ovako veliki broj fusnota, odnosno napomena van teksta moglo bi se tražiti prvenstveno u uticaju prevodilačkih agenasa: često izdavač prevodiocu nameće određene zahteve, najčešće komercijalne prirode i na taj način direktno utiče na odabir prevodilačke strategije. S obzirom na to da je izdavač u ovom slučaju bila „Narodna knjiga“, u to vreme državni izdavački gigant, kao i to da se ovaj prevod pojavio u okviru edicije „Nobelovci“ namenjenoj širokoj tržišnoj distribuciji (kiosci, marketi, putnička odmorišta), možemo da pretpostavimo da je jedan od uredničkih zahteva bio taj da se dobije pitak i ciljno-orijentisan prevod; prevodioci su, sa svoje strane, pod uticajem sekundarne vremenske distance pribegli fusnotama, odlučivši se za pristup „sve ili ništa“, to jeste odbacujući kriterijum selekcije podataka koje treba da sadrži fusnota.

Ovaj pristup, s jedne strane, može biti čitalački orijentisan, dok je s druge strane čitalac „nateran“ da pročita mnogo više nego što mu je potrebno za razumevanje određenog pasusa jer je prevodilac kao autor prevoda odgovoran za sadržaj fusnote koja bi valjalo da prati pravilo „nužnog minimuma“ odnosno pruži tek onoliko informacija koliko je neophodno za razumevanje teksta.

10.3.3. Arhaizacija i lokalizacija: zaključak

Nakon što smo ispitali prevodilački pristup u primeni određenih stilskih sredstava koje smo uslovno posmatrali kao sredstva arhaizacije/modernizacije, odnosno lokalizacije/postranjivanja, zaključili smo na osnovu dobijenih rezultata da ovaj drugi nivo stilske analize ima delimično korektivnu funkciju u odnosu na rezultate dobijene merenjem po Hjersonovoj skali. Videli smo na osnovu primene metodologije Lensa Hjusona da su najveći stepen bliskosti sa izvornikom pokazali CT1 i CT2. Međutim, ako se u obzir uzmu i dobijeni rezultati u vezi sa gore navedenim kompenzatorskim stilskim sredstvima, vidimo da pojedini prevodi pokazuju veći stepen intepretativnog i komunikativnog potencijala.

10.3.3.1. CT1 – Prevod Filipa M. Dominikovića

Prvi prevod za srpskohrvatsko govorno područje kojim se Pirandelov roman predstavlja ovdašnjim čitaocima pojavio se 1927. godine, tek 23 godine nakon objavljivanja romana. Prirodno je stoga da pitanje rešavanja vremenske distance nije bilo primarno za prevodioca. Tehnike arhaizovanja prevoda u svrhu postizanja humora i stilskog odgovora na izvornik nisu prisutne u značajnoj meri. Po pitanju lokalizacije ili postranjivanja prevoda, zapažamo pristup na pola puta: Dominiković, na

¹⁵⁷ Sve tri su objašnjenja igara rečima: *maialese*; *oliva* i *malanno*; izuzetno su koncizne i korisne za čitaoca.

¹⁵⁸ Jedna od njih spomenuta je gore, u vezi sa kulturnim realijama, a navodimo i drugu: „Matija, uvek sam govorio, Matija, manijak...“ [Mattia, matto - Matija, ludi - ovde je igra reči. - Prim. prev.].

primer, stavlja u zagradu imena onako se čitaju Mattia (Matija), dok nazive toponima ili imena drugih likova ostavlja u izvornom obliku.

10.3.3.2. CT2 – Prevod Miodraga T. Ristića

Od objavljivanja romana *Pokojni Matija Paskal* do prevoda Miodraga T. Ristića objavljenog 1940. godine proteklo je 36 godina. U pitanju je, dakle, sinhronijski prevod. Prevodilac svakako nije imao pred sobom rešavanje pitanja vremenske distance, već se prvenstveno našao pred rešavanjem specifične stilske zagonetke, kakvo je P. delo svakako bilo: rezultati stilske analize pokazali su da je prevodilac ovu zagonetku uspešno odgonetnuo.

Ako posmatramo prevod Miodraga Ristića, nailazimo na jedan interesantan problem koji bi se uslovno mogao dovesti u vezu sa konceptom „zastarevanja“ prevoda koji čini jedan od stubova RS-a. Ovaj prevod koji je na Hjusonovoj skali pokazao najveći stepen stilske ekvivalencije, prošaran je pojedinim leksemama koje su danas gotovo izašle iz upotrebe ili su pak u pitanju lokalizmi. Nailazimo i na arhaične stare oblike genitiva bez grafeme „j“: „Mucia“, „Materučia“ i tako dalje. Na sintaksičkom nivou retke su arhaične forme, a Ristićev prevod se upravo i na ovom planu pokazao kao najuspešniji. Kod njega, međutim, srećemo pojedine lekseme koje se danas doživljavaju kao zastarele a za neke od njih ne nalazimo primere u svakodnevnom govornom jeziku.

1. [...] dok se don Eliđo junački nosi sa dužnošću koje se primio, da dovede u red ovaj *Vavilon od knjiga*¹⁵⁹.

2. Reče joj da je ona još maloletna i zato pod vlašću *matere*. [Ni on] ne bi mogao odobriti brak sa jednim ovako raspuštenim čovekom kao što sam ja, rasipnikom i *besvesnikom*¹⁶⁰.

3. Šta je on kriv što sam ja – posle – *neblagodaran* i grešan, otišao da mu pobrkam račune?

Mislim da on očekuje i da mu *zablagodarite*, zato što oko...

4. Po gnevnom *razdraženju* koje sam osećao u tom trenutku, zbog svoje *pustoglavosti*¹⁶¹ za toliko godina, lako sam ipak uviđao da moja nesreća nije mogla ne samo nikome ulivati saučešće, već ni *prizrenje*¹⁶².

5. Krepala veštice, da bog da! Ja sam ovde, živ! Na noge staj ti, *krasniče*¹⁶³!

6. [...] pitam ja: - A ima li gore usluge onome ko je osuđen na uzaludno *paštenje*¹⁶⁴.

7. [...] sporazum da oboje uživamo u komičnom i nepredviđenom dejstvu moga pričanja na veoma osetljive, sentimentalne žice četrdesetogodišnje učiteljice *glasovira*.

8. Ne tražim to! - skoči Pomino, na vrhuncu *razdraženja*¹⁶⁵. - Ali, idi bar odavde!

9. Moj otac, Pavle Meis, *vetrogonja*¹⁶⁶ i *durnovit*¹⁶⁷ na *jaram*, ponova je pobegao u Ameriku [...]

U prvom primeru pronalazimo za [1] „babilonia di libri“ kod Pirandela, upravo na adekvatno rešenje „Vavilon od knjiga“, što se ne pojavljuje u druga dva prevoda. U tekstu izvornika, Piletić vrši podelu na frekventne i apsolutne arhaizme, a to su oni čiji je arhaičnost danas potpuna, dok je u prošlosti bila izrazita (Piletić 1997 : 15). U našem prevodu starom gotovo osamdeset godina srećemo

¹⁵⁹ Vavilonija ž, *zbirka pometnja (kao pri zidanju grada Vavilona)* – Nema za naš jezik našijeh učitelja, pa je po školama prava vavilonija (Popović.V, Vuk 18.378) – R SANU

¹⁶⁰ Besvesnik m, *onaj koji nije svestan svojih postupaka*. – Ministri će odmah poslati inspektora da vidi šta besvesnici rade sa šumom (Štampa 1908, 57/2). – R SANU

¹⁶¹ Pustoglav, -a, -o koji postupa po svojoj volji, po svom ćefu, ne vodeći računa ni o kom, ni o čem, svojeglav. – Mrčajaski proto je od onih svojeglavih i pustoglavih ljudi... – R MAT.

¹⁶² Prizrenje s a. *obzir* – Ne uzimam ovdje u prizrenje srpske revije 1905.; b. *Pažnja, poštovanje*. – Nećeš da razumeš oca svog i da imaš prizrenja prema njegovoj očinskoj ljubavi. *Dav.*) – R MAT.

¹⁶³ Krasnik m 1. Veoma lep, krasan, naočit čovek, lepota. – Pogiboše onako dva krasnika (Vuk, Rj.) i dalje....-R SANU; krasnik m, krasan čovek, lepota, -Nema takvoga krasnika nadaleko ! Ivak. Ir. A ti...da ne upadaš kao vatrogasac da spasavaš sina, krasnika! Sek. – R MAT.

¹⁶⁴ Žurba, činjenje napora – R MAT.

¹⁶⁵ Razdraženost, uznemirenje, uzrujanost. – R MAT.

¹⁶⁶ Vetrogonja jek. Vjetrogonja m 1. a.v. vetropir. B. osoba nemirnog duha, pustolov, avanturista. – R MAT.

¹⁶⁷ Koji pokazuje, očituje ljutitost, osoran, grub. – R MAT.

reči koje su se izgubile iz svakodnevne upotrebe i pripadaju isključivo književnom registru kao što je upravo [1a] „vavilon od knjiga“ za koji ostali prevodi daju sledeća rešenja: CT1 – „zbrka knjiga“; CT2 – „haos koji vlada među knjigama“; CT3 – „pravi pravcati darmar“.

Interesantan je upravo primer prideva *blagodaran*. Rekli bismo da ga Ristić koristi nemarkirano zato što je njegova upotreba bila frekventna u prvoj polovini XX veka, dok ga potonji prevodioci koriste markirano u svrhu patiniranja i postizanja arhaičnog i humornog efekta. Isto važi i za ostale lekseme koje ipak potonji prevodi ne preuzimaju: *razdraženje*, *pustoglavost*, *prizrenje* i tako dalje.

Pobrojali smo sve ovakve lekseme koje se pojavljuju u prevodu. Reklo bi se, stoga, da je njihov broj neznatan i zanemarljiv. U najvećem broju slučajeva u pitanju su reči koje je moguće razumeti iz konteksta, a daju i izvestan živopisan kolorit prevodu i dozu patine koja bi se opet, iz današnje perspektive, mogla posmatrati i kao poželjna dodata vrednost. Dakle, prisustvo ovih arhaizama i književnih izraza ni na koji način ne narušava razumljivost prevoda i svakako ne predstavlja razlog za nove prevode.

Kada govorimo o lokalizaciji prevoda, iz rezultata proisteklih iz uporednih primera koji sadrže idiome i dijalektalizme, kao i žargonske izraze, Ristić se odlučuje za „srednji put“, odnosno pribegava umereno svim ovim stilskim sredstvima, najpre se držeći IT. Isti pristup koji je prevodilac usvojio prema stilskim osobenostima dela, može se primeniti i ovde: bez izrazite lokalizacije ili pak postranjivanja. Specifično kulturne elemente Ristić valjano prevodi, dok u njegovom delu nema nikakvih fusnota koje bi narušavale tkivo teksta.

10.3.3.3. CT3 – Prevod Jugane Stojanović

Kada je reč o rešavanju kulturne interferencije prevod J. Stojanović nalazi se „negde između“ CT2 i CT4. U odnosu na prvi i drugi prevod nailazimo na veći broj idioma, žargonskih izraza i turcizama, dok se za toponime i kulturne realije prevoditeljka koleba između lokalizujućeg i postranjujućeg pristupa.

Kao što smo već videli (9.3.3), ovaj prevod se po Hjusonovoj mernoj skali našao na tasu negativne procene sa najvećim brojem efekata koji su na makronivou rezultirali hibridnim i metamorfnim prevodom. Za to je prvenstveno zaslužan veliki broj odstupanja od izvornog teksta i pribegavanje često proizvoljnim i nedovoljno motivisanim rešenjima.

S druge strane, u pojedinim segmentima, Stojanovićeva se „iskupljuje“ na planu prenošenja komunikativnog potencijala romana: u izvesnim odlomcima, njena rešenja su lucidna i inteligentna, kao da i sama nije uspela da ostane imuna na „komunikativnu snagu“ izvornika. Ovi „uzleti“ ipak su bili nedovoljni da korektivno deluju na sveukupnost prevodilačkog poduhvata i da znatnije utiču na korigovanje negativne ocene ovog prevoda.

10.3.3.4. CT4 – Prevod M. Radosavljević i A. Levija

Naglasili smo u odeljku 10.2.1. da je arhaizovanje u ovom romanu u uskoj vezi sa mimezom pirandelovskog humorizma i da stilski sredstva u cilju patiniranja pojedinih delova romana, uglavnom turcizmi, istovremeno ovaj tekst arhaizuju i pridaju mu izrazito lokalni kolorit. Posmatrano, dakle, s ovog aspekta, u sveukupnosti efekata koje vrši na čitaoca, CT4 je ipak bliži ciljnoj, a dalji od izvorne kulture. Ovakvom zaključku naročito doprinosi veliki broj fusnota koje se odnose na specifično kulturne elemente, što je moguće posmatrati u dvostrukom svetlu: s jedne strane, fusnote skreću čitaočevu pažnju na „stranost“ teksta izdvajajući na taj način kroz dodatni tekst ono što je sastavni deo izvornog teksta. Prevodioci, dakle, idu čitaocu u susret, zato što čitaocima biva „olakšano“ tumačenje teksta; s druge strane, čitanje je i otežano jer je gotovo nemoguće doneti odluku da se tekst u fusnotama ne pročita. Na ovaj način prevodioci su izuzetno vidljivi u tekstu, jer ga obeležavaju specifičnim prevodilačkim rukopisom, a istovremeno se nameću i kao „sveznajući um“ onoga što bi čitalac valjalo da zna; s druge strane, CT1 i CT2 specifično kulturne elemente „ugrađuju“ u ciljni tekst koji ih asimiluje i integriše prikazujući ih kao delove ciljne kulture.

10.4. Zaključak sa stanovišta RS

1. U odnosu na osnovnu hipotezu RS, Bermanovu hipotezu, možemo zaključiti da su prva dva prevoda bliža izvornoj kulturi, da je CT3 negde između izvorne i ciljne kulture, a da je CT4 najbliži ciljnoj kulturi, što potpuno opovrgava Bermanovu hipotezu. Ako uslovno shvatimo Bermanovu definiciju „velikog prevoda“, odnosno prevoda koji bi u svim segmentima predstavljao izvorni tekst u ciljnoj kulturi, onda bi to zapravo bila kombinacija više odlika ciljnih tekstova: od stilske ekvivalencije CT1 do komunikativnog potencijala najnovijeg prevoda.

2. Ako govorimo o suplementarnosti prevoda, rekli bismo da najnoviji prevod ostvaruje najveći stepen vremenske suplementarnosti koja se odnosi na osavremenjavanje prethodnika, a delimično i one kvantitativne (donosi više od semantike izvornika u odnosu na prethodne prevode) (Robinson 1999).

3. Ukazali smo već u delu posvećenom paratekstu (7.4.1) da nedostupnost prevoda u knjižarama i njihova raspoloživost isključivo u stručnim krugovima, potire validnost hipoteze o komplementarnosti različitih verzija prevoda u odnosu na sam izvornik u cilju zadovoljenja različitih segmenata čitalaca (Koskinen i Polaposki 2003). Poslednji prevod je svakako namenjen širokoj čitalačkoj publici i kao takav ispunjava određene zadate kriterijume komunikativnosti i čitljivosti; sa druge strane, i preostalim prevodima, čak i onim starijim, ne nedostaje komunikativni potencijal i odlikuju se i dan-danas pitkošću i razumljivošću (iako ne u svim segmentima).

Neosporno je da svi prevodi međusobno ulaze u rivalski odnos, kako stariji sa novijima, tako i obrnuto (Venuti 2004). Ovaj odnos rivalstva, međutim, rezervisan je za pozornicu na kojoj stupaju teoretičari prevođenja jer je u praksi teško zamislivo da čitalac traži sve postojeće prevode kako bi došao do onoga koji mu najviše odgovara. Rivalstvo prevoda tako ostaje u domenu RS, kao koncept koji se više tiče analize prevoda a manje pragmatičnog ovenčavanja nekog od prevoda epitetom „najbolji“ ili „najgori“ .

11. Zaključak

Osnovni cilj istraživanja koji smo postavili u ovoj disertaciji bio je da ispitamo validnost pojedinih koncepata u okviru RS, odnosno važenje Bermanove hipoteze, postavku o suplementarnosti prevoda (Robinson 1999) i komplementarnosti, odnosno rivalstvu prevoda (Koskinen i Paloposki 2003; Venuti 2004) na korpusu više prevoda istog izvornika Makijavelijevog traktata *Vladalac* i Pirandelovog romana *Pokojni Matija Paskal*. Primenili smo funkcionalnu metodologiju ispitivanja kvaliteta prevoda Katarine Rajs (2000) i transferno-orijentisanu metodologiju Lensa Hjusona (2011), uokvirivši obe metodologije teorijom o paratekstu Žerara Ženeta (1987).

Svaka celina disertacije propraćena je odgovarajućim zaključcima, a ovde ćemo ih ponoviti samo u onoj meri koja nam je neophodna da izvučemo opšte zaključke, to jeste pružimo sintezu dobijenih rezultata. I u zaključku ćemo pratiti opštu strukturu rada i formulisati zaključke za četiri glavna pitanja koja su bila predmet našeg istraživanja.

11.1. Šta se ponovo prevodi?

Dva dela koja čine naš korpus istraživanja pripadaju potpuno različitim vremenskim i književnim epohama u istoriji italijanske književnosti. I pored toga, ne povezuje ih samo pripadnost istom jezičkom i prostornom kontekstu, već i određene sličnosti kako na tekstualnom tako i na vantekstualnom planu. Kao i svim tekstovima koji su predmet ponovnog prevođenja, zajedničke odlike su im dvoznačnost, višeslojnost i inovativnost. Dugovečnosti *Vladaoca* doprineli su, osim gore pobrajanog, i snažna vantekstualna dejstvenost, prisutna gotovo od samog početka: mišljenja smo da je, ipak, ključ za dugovečnost ovog traktata, bila novina i kontroverznost same teme, kao i način njene obrade, specifičan spoj afektivnog i naučnog stila (Kjapeli 1952: 4). Dugi niz vekova, zamajac interesovanja za ovo delo okretao se upravo oko kontroverze „slučaja Makijaveli“; iako i dalje biva tumačen i citiran na različite načine, vremenska udaljenost od dela i argumentacija ako ne objektivnog a ono distanciranog kritičkog čitanja i tumačenja, doprineli su, ipak, tome da zamajac preuzme tekst sam, polivalentan i višeznačan i izvan interpretativnog okvira. Upravo se u ovom čvorištu, u kome se susreću novina i aktuelnost teme sa načinom njene obrade, susreću *Vladalac* i *Pokojni Matija Paskal*: istakli smo već da je i Pirandelova tema, ako ne sasvim nova, bila prilično izazovna u okviru evropskih književnih strujanja na razmeđu XIX i XX veka. Taj prvobitni pečat originalnosti kao bitne odlike klasika obeležava i danas oba dela jer jednom zadobijeni oreol autentičnosti ostaje, kao bitna odrednica dela. Makijaveli pak govori o političkom biću čoveka, o vladarima, vladanju i državi, a bez obzira na današnju teorijsku razućenost ovih koncepata, M. politička teorija izložena u ovom delu, predstavlja nezaobilazno polazište, kamen temeljac za ovu večito aktuelnu temu. M. *Vladalac* je postao simbol surovog vladara čvrste ruke, dok su pojedine M. rečenice, uglavnom izvučene iz konteksta, zadobile snagu maksima i započele svoj život nezavisno od njegovog dela. Već smo govorili o stvaranju prideva *makijavelistički* i *makijavelijevski*, koji su se još odavno odmetnuli od svog tvorca i započeli novi život. Isto ovo važi i za Pirandela: *Pokojni Matija Paskal* postao je simbol nemoćnog pojedinca i njegove potrage za slobodom, što je jedan od toposa svetske književnosti i misaone delatnosti uopšte. Upravo taj pojedinac, bilo da je u pitanju vladar ili običan čovek, nemoćan naspram „stvarne istine stvari“ koja leži u nužnosti političkog zakona i delovanja, ali i svakodnevnog življenja, taj pojedinac, koji je osuđen na slobodu „uslovljenu“ pojedinačnim ili društvenim stegama, predstavlja mesto susreta Makijavelija i Pirandela.

Danas možemo postaviti i pitanje da li se prevode Makijaveli ili makijavelizam odnosno Pirandelo ili pirandelizam? Oba dela iznedrila su čitav metaliterarni svet koji postoji nezavisno od svog izvorišta. Sada, po završenom istraživanju, možemo da se zapitamo koliko su se prevodioci snašli u tom rascepu između pisca, dela i njihovih „izama“? Tamo gde je Makijaveli preveden „makijavelistički“, odnosno utilitarno (prevod Dominikovića), pa čak i uz pokušaj potpunog formalnog oponašanja, prevod nije opstao. Prevod koji je Makijavelija prevodio „makijavelijevski“, opredelivši se za izvorno-orijentisan pristup, ali bez „robovanja“ formalnim odlikama dela (prevod Miodraga T. Ristića), potvrdio se kao najdugovečniji. Rano je da govorimo o najdugovečnijem prevodu *PMP*-a. Najnoviji prevod odlikuje se najvećim stepenom komunikativnosti, što ne mora da

bude odlučujući kriterijum za njegovu dugovečnost i opstanak: i ovaj prevod čeka da odmeri snage sa nekim budućim koji može u potpunosti da preokrene trenutni vrednosni poredak.

11.2. Zašto se ponovo prevodi?

U zaključku vezanom za razloge za pojavu novih prevoda (4.3), istakli smo da jezički razlozi nisu bili ključni za pojavu novih prevoda, s obzirom da su oba korpusa prevoda zapravo dijahronijski u odnosu na sam izvornik, a sinhronijski međusobno. Jezičku arhaičnost Dominikovića kritikovala su dva potonja prevodioca, ali ona je bila programska i uslovljena ideološkim razlozima i ni na koji način nije „izazvala“ pojavu narednog prevoda, Frangešovog, kao ni onog sledećeg: razlog za pojavu *Vladaoca* Jugane Stojanović nalazimo u prevodićevoj reputaciji, kao i u mogućem ličnom interesovanju za težinu ovog dela (Venuti 2004: 30). Pojavu najnovijeg prevoda možemo povezati sa potrebom vraćanja *Vladaoca* u okvir naučne proze iz koga je prethodno izašao. Proizlazi iz našeg istraživanja da je svaki potonji prevod zapravo, ma koliko prevodioci „prećutkivali“ svoje prethodnike, predstavljao svojevrsnu reakciju na prethodni prevod. Ovakav zaključak ulazi u polje istorijskog posmatranja prevoda (Berman 1999: 1), iako na način drugačiji od ontološkog pogleda oca RS-a: ne tako što posmatramo istoriju kao progres i napredovanje ka boljem prevodu, već u smislu da svi prevodi istog izvornika stupaju u međusobno interaktivan odnos i nezavisno od volje svojih tvoraca. Na paratekstualnim elementima koji su pratili *Vladaoca*, videli smo koliko je bio jak uticaj dejstvenika: tekst je u svom „slovu“ (Berman 2004: 19) u zavisnosti od uspešnosti prevodilačkog poduhvata, ostajao manje-više nepromenjen, ali je ipak u sadejstvu sa svojim pratećim elementima menjao svoju prirodu: bivao programski ili ideološki obojen ili pak „ostavljen na miru“ (Šlajermaher 2003: 37). Ako kažemo da su svi prevodi *Vladaoca* bili „hladni“, a da se samo u njihovom međusobnom odnosu može govoriti o tome koji je „hladniji“ a koji „topliji“, uslovno bismo za prevode Pirandela mogli reći da su prva dva prevoda „topla“ jer su nastala relativno blizu vremenu nastanka izvornika, dok bi potonja dva mogli svrstati u kategoriju „hladnih“ prevoda (Vanderšelden 2000: 8). Ovaj roman je postavio pred prevodioce specifične zahteve prvenstveno stilske prirode. Dok je jezik u istorijskom smislu predstavljao ključnu determinantu za određivanje jezičke strategije u smislu arhaizacije ili modernizacije, paradoksalno, pokazalo se da je to pitanje mnogo smislenije postaviti za roman s početka XX veka nego za traktat iz XVI veka, o čemu ćemo detaljnije u delu zaključka posvećenom pitanju „Kako se ponovo prevodi?“ (11.4). I ovde su agensi prevođenja odigrali ključnu ulogu. Zamajac za pojavu novih prevoda ili pak mnogo češće za ponovno štampanje starih bile su godišnjice, objavljivanje edicija („Nobelovci“, „Italijanski roman“ i slično). Ako primenimo istorijski model posmatranja prevoda u smislu njihovog međusobnog odnosa, dolazimo do zaključka da je *Pokojni Matija Paskal* „oživljavao“ u odnosu na svoj izvornik, na prilično nepredvidiv, odnosno „pirandelovski“ način: pisac je u vreme objavljivanja prvog prevoda bio živ, što je obeležilo predgovor tog prvog izdanja; Ristić ga je za srpske čitaoce „oživeo“ 23 godine kasnije, ali je njegov prevod za razliku od prevoda *Vladaoca* doživeo sudbinu „nevidljivosti“ Pirandelovog anti-junaka tako da je Ristićev prevod „sahranjen“ (baš kao i Matija Paskal) na policama antikvarnica i biblioteka. Prevod Jugane Stojanović iz 1962. godine imao je najveći broj izdanja i štampan je prilikom različitih jubileja i godišnjica, dok je prevod dvojca Levi/Radosavljević oživeo Paskala za moderno doba, ali u arhaičnom ključu. I prevodi *PMP*-a uspostavili su sopstveni sistem: Dominikovićev prevod je takođe oživljavao prilikom pojedinih jubileja, iako sa drastičnim izmenama paratekstualnih elemenata (najpre na planu fusnota), a ovaj prevod je ostao jedini „dugovečni“ prevod na hrvatski (do pojave novog prevoda Karmen Milačić 2001. godine). Ako postavimo prva dva, odnosno najstarija, „topla“ prevoda u rivalski odnos, „pobednik“ je u slučaju *Vladaoca* Miodrag Ristić, ovenčan priznanjem tvorca najdugovečnijeg prevoda; u slučaju *PMP*-a priznanje pripada Dominikoviću. Obojica su, što je zanimljivo, „vlasnici“ prevoda *una tantum*, Ristić za *PMP*, Dominiković za *Vladaoca*. Razlog, kako smo već ranije naveli, može se tražiti u tome da svako delo nameće svoj obrazac prevođenja: individualni Ristićev stil prevođenja nije dorastao zahtevima Pirandelove komunikativnosti, ali je itekako bio pogodan za afektivno-naučni stil Makijavelijevog traktata. Pa ipak, i Dominikovićev prevod, kako smo videli iz naše analize, nije imao dovoljno komunikativnog potencijala pa je svejedno ostao najdugovečniji, zvanični hrvatski prevod. Ovakav

ishod može ukazivati i na to kako je nekada jedinstveno izdavačko tržište (jugoslovensko) reagovalo sopstvenim zakonitostima na nasilno usitnjavanje, s obzirom da je u pitanju isti jezik: cirkulacija niza prevoda kao unikuma se prekida, na šta je hrvatsko tržište reagovalo prihvatanjem jedine postojeće verzije, dok je srpsko iznedrilo još dva nova prevoda. S druge strane, i roman je reagovao sopstvenim zakonitostima, „tražeći“ svog prevodioca, tumača za svoj najbitniji segment, humorizam, nepročitan do kraja u prethodnim prevodima. Ako bismo na Pirandelov roman primenili Bermanovu pretpostavku o velikom prevodu, rekli bismo da pojedini slojevi različitih prevoda čine taj jedan veliki prevod i da progres prema jedinstvenom velikom prevodu koji bi obuhvatio uspešno rešavanje svih „potreba“ Pirandelovog romana, još uvek nije završen. Ovde se pozivamo i na Bermanovu hipotezu o „suštinskoj nez(s)avršenosti i nedostatnosti prevoda“ (Berman 1999: 1), jednako kao i na Levija koji je još 1966. govorio o prevodu kao „hibridu“, većito zavisnom od svog izvornika u nastojanju da ipak bude samostalan (1982: 78).

Vantekstualni razlozi, dakle, možda su i najznačajniji pokretač za pojavu novih prevoda, ali je njihov uticaj na samo tekstualno tkivo bio zanemarljiv; uticaj ovih spoljnih agenasa ogleđa se u paratekstualnim elementima, dok se jezik u novim prevodima „prirodno“ ažurirao i prilagođavao svom vremenu.

11.3. Ko ponovo prevodi?

U razmatranju ovog pitanja koje postaje središnje pitanje u okviru takozvanih *Translator's Studies*, od neizmerne važnosti nam je činjenica da su tri prevodioca za dva dela našeg korpusa ista: Miodrag Ristić, Filip Dominiković i Jugana Stojanović prevodioci su i *Vladaoca* i *PMP*-a. O značaju ličnosti prevodioca svedoči upravo i koherentnost dobijenih rezultata uz pomoć dve različite metodologije ispitivanja kvaliteta prevoda: i pored svih specifičnosti prirode različitih dela u našem korpusu, na osnovu primenjene metodologije istraživanja, najpre Katarine Rajs (2000), a potom i Lensa Hjusona (2011), prevodi Jugane Stojanović pokazali su se kao najudaljeniji od izvornika, dok su se prevodi Ristića i Dominikovića pokazali kao prevodi najbliži izvorniku. U oblasti RS sve veći značaj zauzima novo polje ispitivanja, a to je individualni stil prevodioca. Valjalo bi stoga uspostaviti metodološki okvir za ispitivanje stila u prevodu, ne u tradicionalnom smislu koji podrazumeva to kako stil prevoda izražava stil originala, već mogu li književni prevodioci da koriste svoj poseban individualni stil (Bejker 2000). Stil jeste neka vrsta „otiska prsta“ koji se iskazuje nizom kako jezičkih tako i vanjezičkih odlika. Kada su u pitanju prevodi, pre nego originalno stvaralaštvo, pojam stila može da uključi prevodiočev izbor materijala za prevod i konstantnu upotrebu specifičnih strategija, uključujući i upotrebu pogovora, fusnota, objašnjenja u tekstu i slično (Bejker 2000: 245). Tradicionalno, u središtu interesovanja književne stilistike bili su svesni jezički izbori pisca, odnosno veza između jezičkih odlika i umetničke funkcije. S druge strane, forenzička lingvistika nastoji da se fokusira na suptilne jezičke odlike koje su znatno izvan svesne kontrole pisca i koje mi registrujemo na nesvesnom nivou: zbog toga Bejkerova nastoji da pronađe obrasce izbora (bilo da su ti izbori svesni ili nesvesni) pre nego izolovane pojedinačne izbore (2001: 246). Dakle, i pored toga što su dva dela u našem korpusu veoma različita, u okviru procene kvaliteta prevoda nailazimo na značajno poklapanje rezultata i zaključujemo da je jedan od ključnih faktora za konačni ishod prevođenja upravo ličnost prevodioca iz čega proističe da prevodilac ima svoj lični prevodilački stil nezavisno od prirode dela koju prevodi. Taj stil se, naravno, ogleđa najpre u usvajanju odgovarajuće prevodilačke strategije koja je bila jednaka za dva ovako različita dela. Pre nego o individualnom stilu prevodioca, skloni smo da govorimo o individualnom pristupu izvornom tekstu kroz koji se neminovno zapažaju odlike individualnog stila, pre svega na nesvesnom planu, što je moguće polje istraživanja neurolingvistike i psiholingvistike. Individualni stil prevodioca ogleđa se i u tome što je Ristić za prevod Makijavelija ovenčan zvanično najdugovečnijom verzijom i što je istovremeno njegov prevod *PMP*-a bio prevod *una tantum*: on je usvojio jednak pristup za oba dela, dok je *Vladalac* zahtevao, po našem mišljenju, medijaciju između izvorno i ciljno-orijentisanog pristupa, a Pirandelo pretežno ciljno-orijentisan prevod. Kao što smo već istakli u okviru zaključka u tekstualnoj analizi (9.3.2), Ristićev prevod *PMP*-a pokazao je jednak stepen bliskosti sa izvornikom u smislu adekvatnog prenošenja formalnih komponenti dela, no takav prevod, uslovljen individualnošću

prevodioca i jednakom prevodilačkom strategijom usvojenom kao i za *Vladaoca*, nije izdržao proveru vremena. Izgleda, ipak, da je izvorno-orijentisani prevod *Pokojnog Matije Paskala* bio nedovoljan da izdrži proveru vremena budući da je sam roman zahtevao fleksibilniju prevodilačku strategiju za prenošenje specifičnog pirandellovskog humora i grotesknog tona. S obzirom na to da je roman i bio ispred svog vremena, valjalo je da prođe određeni period pa da se uskladi korak izvornika i prevoda. U tom smislu je ovaj prevod „pregazilo“ vreme, za razliku od prevoda *Vladaoca*: pet stotina godina razlike u odnosu između izvornika iz XVI veka i prevoda iz XX veka predstavlja „sazrelo“ vreme za valjan prevod; čini se da je razlika od šezdeset godina između dva prevoda izvornika s početka XX veka, a koji je bio ispred svog vremena, bila za Ristića „vremenska provalija“ koju nije uspešno savladao. Ili je pak *kairos*, koji u tom trenutku nije dovoljno sazreo, bitno odredio sudbinu ovog prevoda? Mora se imati u vidu i činjenica da su u pitanju dva potpuno različita dela, politički traktat i delo kojim započinje epoha modernog italijanskog romana, što je samo po sebi i zahtevalo drugačiju prevodilačku strategiju. Izvorno-orijentisanom prevodu *Vladaoca*, koji je Ristić sačuvao i u prevodu ovog Pirandellovog romana, valjalo je, u skladu sa onim što bi Eko nazvao *intentio operis* (Eko 2001: 19), dodati i petu dimenziju. Isto potvrđuju i prevodi Jugane Stojanović: i *Vladalac* i *PMP* ocenjeni su nezadovoljavajuće na skali procene kvaliteta prevoda. Obim proizvoljnosti i često pribegavanje tehnikama pojašnjavanja i proširivanja (Samardžić 2009: 211) kao dominantna prevodilačkog poduhvata neminovno su uticali na kvalitet oba prevoda, bez obzira na povremene stilske i literarne uzlete. Iz ove sheme tumačenja rezultata jedini izlazi Filip M. Dominiković: najpre je njegov prevod *Vladaoca* bio prevod *una tantum*, dok je prevod *PMP*-a postao zvanična hrvatska verzija. Prevodilac je, naime, u prevodu *Vladaoca* u kome je namerno usvojio artificijelni pristup kako bi snažno ideološki uokvirio tekst, „zarobio“ delo u spoljnim namerama, u *intentio traductoris* (Eko 2001: 19). Kao konačni rezultat, dobili smo puku imitaciju kratkog životnog veka, ljušturu bez sadržine (iako se ne može u potpunosti osporiti i izvesna književna vrednost ovog prevoda), u kome je zapravo *intentio traductoris* prevladala i nameru autora i nameru dela.

11.4. Kako se ponovo prevodi?

U centralnom delu disertacije obradili smo ovo pitanje, a u nastojanju da na njega odgovorimo, primenili smo dve različite metodologije za ispitivanje kvaliteta prevoda i bavili se pitanjima arhaizacije, odnosno modernizacije i lokalizacije, odnosno postranživanja teksta. Procena kvaliteta prevoda u obe primenjene metodologije dala je koherentne rezultate, odnosno jednak poredak ciljnih tekstova. I procena funkcionalnog tipa Katarine Rajs i transferno-orijentisana metoda procene kvaliteta Lensa Hjusona ukazale su na to da je ličnost prevodioca ključni faktor za kvalitet prevoda, a da je tek na drugom mestu priroda izvornika, o čemu svedoči koherentnost rezultata dobijena za sva tri prevodioca. Preovlađujući pristup u prevodenju oba dela bio je ciljno-orijentisan: specifično kulturni elementi kojih nije bilo u izrazitom smislu u *Vladaocu* predstavljali su bitan segment hvatanja u koštac sa *PMP*-om. Prevodioci na jednak način u oba korpusa usvajaju strategiju vidljivog odnosno nevidljivog prevodioca: Ristić i Stojanovićeva nevidljivi su prevodioci iako na dva potpuno različita načina i sa različitim ishodištem; Ristić pušta pisca da govori, dok Stojanovićeva „poklanja“ (ili nameće?) piscu svoj sopstveni glas.

Dakle, osim što ličnost prevodioca značajno utiče na to kako se prevodi, i sama priroda prevedenog dela uslovljava taj izbor. Ovo pitanje je naročito zanimljivo ako se posmatra kroz prizmu pristupa arhaizaciji odnosno modernizaciji prevoda: pomislilo bi se da je ovo pitanje bilo ključno za prevod dela „istorijskog žanra“ kakvo je *Vladalac*. Ipak, sasvim suprotno očekivanjima, ovo pitanje je zadobilo veći značaj na korpusu prevoda *PMP*-a i to sa stanovišta izokrenute pirandellovske perspektive: stil Pirandela zahtevao je da prevodiocima u pomoć priskoče stilska sredstva za arhaizaciju, modernizaciju i lokalizaciju, dok su ova sredstva tek sporadično korišćena u prevodu *Vladaoca*, u cilju patiniranja prevoda, odnosno ostavljanja utiska arhaičnosti (ako se izuzme Dominikovićev prevod). Arsenal sredstava koja su na raspolaganju prevodiocu svakako je ograničen: istina je da je njegov instrument rada jezik koji predstavlja neiscrpan izvor za zahvatanje pravih rešenja, ali se taj instrument mora upravljati prema „podešavanju“ izvornika, odnosno prema njegovom stilu, formi, specifičnim jezičkim odlikama i slično. I sve ovo ide u prilog tome koliko je

prevođenje nesvodivo na teorijske postavke i principe i kako je prevodilačku delatnost tek delimično moguće ukalupiti u odgovarajuća tumačenja i pravce.

Da li se ponovo prevodi sa svešću o ponovnom prevodu? Deklarativno ne, ali suštinski da. Zapravo je svaki potonji prevod na neki način bivao određen prethodnikom, nesvesno ili svesno, u tajnom životu prevoda.

11.5. O metodologiji istraživanja

Pitanje odabira adekvatne metodologije kako bi se izmerio kvalitet prevoda i prevazišle paušalne ocene subjektivističkog karaktera (prevod koji je „dobar i loš“, „lep i ružan“) zadobija sve veći značaj u okviru RS-a. S obzirom na to da smo se pre iznalaženja metodologije koju smo odabrali, oprobali u nekim drugim, prateći metodu „pokušaja i greške“, došli smo do zaključka da nije svaka metodologija primenjiva na svaku vrstu teksta. Prvobitni pokušaj primene metode Lensa Hjusona na procenu kvaliteta prevoda M. *Vladaoca*, ispostavio se kao previše „veštački“ i „nasilan“ jer se M. mešavina afektivnog i naučnog stila iskazana firentinskim jezikom XVI veka pokazala „neukrotivom“ sa stanovišta Hjusonovog transferno-orijentisanog metoda. Kao što je sama priroda dela nametnula svoju strategiju prevođenja, nagoneći prevodioca da traže kompromis između izvorno ili ciljno-orijentisanog prevoda, što se pokazalo kao najuspešniji pristup, isto tako smo i mi morali da podesimo merne instrumente: ispostavilo se kao izuzetno teško da prevode *Vladaoca* merimo na osnovu jezičke bliskosti sa izvornikom i odstupanja od njega; budući da je u pitanju „istorijski“ tekst, štivo jednako zahtevno kako na jezičkom tako i na interpretativnom planu, nije bilo moguće meriti ga ovom preciznom metodom poređenja stilske podudarnosti. Stoga nam se učinilo da je mnogo pogodnija funkcionalna procena prevoda koja je znatno fleksibilnija i obuhvata i tekstualne i vantekstualne parametre. Pirandelov *PMP*, s druge strane, „ponudio se“ upravo za ovakvu vrstu merenja, jer je u osnovi metodologije Lensa Hjusona precizna i fino izdiferencirana komparativna analiza stilskih odlika između izvornog i ciljnog teksta.

I pored deklarativnog odbacivanja koncepata kao što su ekvivalencija, korespondencija, tačnost, bliskost originalu i slično, nijedna od metodologija nije uspeła da odbaci u potpunosti ove pojmove. Kako smo već videli, iako Hjuson ukazuje na to da koncepti kao što su *shift* ili *deviation* određuju a priori odnos kritičara prema izvornom i ciljnom tekstu (Hjuson 2011: 7) i on sam suštinski zasniva merenje kvaliteta prevoda na merenju odstupanja od izvornog teksta, nazivajući to odstupanje „rekategorizacija“ na sintaksičkom i „modifikacija“ na leksičkom planu. Isto tako, i Rajsova govori o leksičkoj ekvivalenciji i stilskoj korespondenciji (2000: 51). I u okviru funkcionalnog pristupa, Džulijan Haus (2009), koja zasniva svoj model procene na funkcionalnoj i sistemskoj gramatici M.A.K. Halideja (1985), kao ključne pojmove navodi „nepodudaranja“ (*mismatches*) i „greške“ (*errors*), a centralni pojam u okviru ovog modela jeste ekvivalencija, koja se obezbeđuje čuvanjem „značenja“ između dva jezika (1997: 31). I sama sistemska funkcionalna gramatika M.A.K. Halideja zasniva se na stvaranju značenja kroz jezički izbor i bavi se metafunkcijama jezika koje omogućavaju merenje bliskosti između izvornog i ciljnog teksta (Halidej 1985). I u okviru kulturološkog pristupa prevođenju, pojam ekvivalencije je nezaobilazan, tako da i Rejmond Van den Brok nezavisno od kulturološke ekvivalencije, govori o faktičkoj ekvivalenciji između tekstova koja treba da prati ono što je „invarijansa“ u prevođenju (Van den Brok 1985: 61). Naveli smo tek nekoliko primera kako bismo ilustrovali neodvojivost kritičke procene prevoda od samog jezika: od jezika se uvek polazi jer je upravo jezik instrument stvaranja bilo izvornog bilo ciljnog teksta. A kada se usredsredimo na jezički nivo, nemoguće je i pored različitih naziva za pojedine koncepte, iznova i iznova izmišljati toplu vodu.

Kroz primenu dve različite metodologije na dva korpusa kojima su bila zajednička tri ista prevodioca, došli smo do nekoliko značajnih zapažanja: poredak je bez obzira na to bio jednak, odnosno dobijeni su identični rezultati: kako u slučaju *Vladaoca* tako i u slučaju *PMP*-a, na planu stilske analize (i ne samo, već i u odnosu na druge parametre), prevodi Dominikovića i Ristića zauzimaju dve čone pozicije, dok je prevod J. Stojanović na poslednjem mestu (u svim segmentima analize), što ukazuje na koherentnost dobijenih rezultata. Bilo bi svakako zanimljivo videti da li bi primena neke druge metodologije dala drugačije rezultate, ali s obzirom na to da su sve metodologije

zasnovane na merenju stepena jezičke „bliskosti“ i „ekvivalencije“ i da je razlika vrlo često samo u različitim nazivima ovih koncepata, mišljenja smo da bi takvi rezultati bili veoma slični rezultatima dobijenim u ovom radu.

11.6. O validnosti osnovnih teorijskih postulata RS

Kada uporedimo nalaze do kojih smo došli kroz ispitivanje validnosti osnovnih teorijskih postulata u oblasti RS na dva različita korpusa, jedinstveni zaključci do kojih smo došli su sledeći:

1. Bermanova hipoteza je u oba ispitivana korpusa potpuno opovrgnuta: u slučaju prevoda *Vladaoca* redosled bliskosti sa izvornikom je potpuno izokrenut; najveći stepen podudarnosti sa izvornikom ostvario je najpre prvi prevod, dakle izvorniku najbliži, dok hronološki slede drugi pa treći prevod. Jedino su četvrti i peti prevod zamenili mesta, odnosno četvrti prevod se u ovoj klasifikaciji našao na poslednjem, a peti na pretposlednjem mestu. Uočili smo homogenost rezultata u svim parametrima ispitivanja, kako na planu stilske analize (gramatičke, leksičke, semantičke) tako i na planu koherentnosti u prevođenju terminologije.

Na korpusu Pirandelovih prevoda dobili smo slične rezultate u odnosu na prva dva prevoda: CT1 i CT2 pokazali su se kao bliži izvorniku, dok je CT3 bio udaljeniji od izvornika i bliži ciljnoj kulturi; CT4 odstupa od ovog poretka u smislu da je u pojedinim segmentima bio udaljeniji od izvornika (veći stepen formalne slobode u odnosu na stilske odlike sintaksičkog i leksičkog tipa), dok je u odnosu na reprodukovanje „humorizma“ bio bliži izvorniku kroz upotrebu odgovarajućih stilskih sredstava. Stoga bi se na ovaj prevod mogla primeniti definicija „prestilizacije“ (Levi 1982: 35), odnosno novog preoblikovanja Pirandelove „modernosti“ u „arhaičnom ključu“

Uz izvesna odstupanja kao što su zamena redosleda CT4 i CT5 u korpusu prevoda *Vladaoca* i nemogućnost preciznog pozicioniranja CT4 u korpusu *PMP*-a, Bermanova hipoteza je potpuno opovrgnuta: prevodi su, kako protiče vreme, sve dalji od izvornika. Udaljavanje prevoda od izvornika potvrđuje velikim delom upravo najnoviji prevod *PMP*-a: obilato pribegavanje fusnotama i velika „vidljivost“ prevodilaca idu u prilog tome koliko se snažno oseća vremenska udaljenost izvornika.

Ako je najnoviji prevod *Vladaoca* predstavljao pokušaj vraćanja romana u okvir naučne proze u odnosu na romanesknost pristupa u prethodnom prevodu (što smo protumačili kao odnos akcije-reakcije u sistemu korpusa prevoda), moglo bi se reći da je najnoviji prevod *PMP*-a nastao kao reakcija na „nepročitani“ humorizam u prethodnim verzijama. Ne može se, dakle, toliko govoriti o istorijskom modelu napredovanja prema boljem prevodu koliko o tome da svaki korpus prevoda istog dela čini sistem koji funkcioniše po sopstvenim pravilima i unutrašnjim zahtevima dela, što se donekle uklapa u Benjaminovu teleološku viziju prevođenja.

Ako bismo želeli da teleološki, ontološki i filozofski obojimo naš zaključak o Bermanovoj hipotezi, rekli bismo da se prevodi iz našeg korpusa uklapaju u određene cikluse: tako bi za *Vladaoca* jedan ciklus predstavljao period od 1907. do 1976; period od trideset godina deli dva poslednja prevoda: uticaj prethodnika počinje slabije da se oseća i trenutak, *kairos*, sazreva za početak novog ciklusa. I dalje nošeni Bermanovim vizionarskim nadahnućem, možemo da zamislimo period od narednih sto godina i pretpostavimo da će možda naredna tri prevoda pratiti obrnut smer kretanja, odnosno voditi do potpune bliskosti sa izvornikom. Što se tiče prevoda *PMP*-a, prva dva prevoda čine jednu celinu koja „pripada“ vremenu nastanka izvornika: od 1904. do 1940. kada je objavljen drugi prevod. Drugi ciklus čine treći i četvrti prevod: od 1962. do 2004, što su periodi od približno četrdeset godina koje razdvajaju dve decenije. Da li će između našeg pretpostavljenog drugog i trećeg ciklusa proteći još dve decenije, teško je predvideti; iako je, kako smo videli, srpsko izdavaštvo još uvek otporno na pojavu novih prevoda, moguće je da će se tendencije kretanja promeniti i da će se novi prevod pojaviti kao neka vrsta reakcije na prethodne, tražeći svoje mesto u sistemu postojećih prevoda.

2. Zaključili smo da prevodi *Vladaoca* zaista i ostvaruju suplementarnost, u skladu sa Robinsonovom postavkom o suplementarnosti prevoda, ali ne u smislu „hvatanja“ sva tri tipa (kvantitativne, kvalitativne i vremenske), već u smislu poboljšanja pojedinih aspekata. Isto važi i za prevode *PMP*-a: najnoviji prevod jeste bio suplementaran po pitanju hvatanja „humorizma“, ali je istovremeno i napustio formalne odlike izvornika. Da li to onda znači da je u nekom segmentu bio

suplementaran, a u drugom deficijentan? Za prevod Jugane Stojanović moglo bi se reći da je tek u malom procentu bio suplementaran (pojedina uspela leksička rešenja). Robinsonova postavka vezana za osavremenjavanje prevoda jeste tačna jer svaki prevod jeste bio „savremeniji“ od prethodnih, ali ne zbog namere prevodioca, već pod uticajem prostih jezičkih zakonitosti koje su odigrale svoj uticaj na jezik prevoda. Robinsonova postavka o tome da stariji prevod može sam za sebe da postane „klasičan“ tekst koji čini aktuelni književni milje, potvrđena je samo u slučaju prvog prevoda *Vladaoca*, ali ne i u slučaju prevoda *PMP*-a. Kao što smo već videli prvi prevod *Vladaoca* je ozvaničen kao srpski prevod, dok je prvi prevod *PMP*-a pao u potpuni zaborav, što govori o nemogućnosti uspostavljanja opšte važećeg pravila.

3. Komplementarnost prevoda koja se zasniva na tome da su svi tekstovi polivalentni i da su uslovljeni svojom namenom za različite segmente čitalaca (Koskinen i Paloposki 2003: 22-23), donekle se može primeniti na prevode *Vladaoca*: čitalačka publika imala je izbor da se opredeli za pojedine verzije na osnovu isticanja pojedinih funkcija teksta, a različiti segmenti čitalaca mogli su da „odaberu“ verziju za sebe, iako se odabir prosto može vršiti i kroz odgovarajuće čitalačke strategije (zanemarivanje paratekstualnog materijala). Sve ovo, međutim, ostaje u domenu apstraktne idealne situacije u kojoj su svi postojeći prevodi dostupni, što nije slučaj ni sa *Vladaocem* ni sa *PMP*-om. Kao što smo već videli, logika izdavačkog tržišta protivi se smeštanju prevoda u određeni vremenski okvir, a na tržištu su istovremeno prisutni različiti prevodi *Vladaoca* (uglavnom M. Ristić i J. Stojanović, a u potonje vreme i najnoviji prevod), dok se *PMP* uglavnom može naći samo u svom najnovijem prevodu. Tako se taj odnos komplementarnosti, odnosno rivalstva svodi na ograničeno polje Prevodilačkih studija i prevodilačke kritike.

11.7. Pravci daljeg istraživanja i praktična primena rezultata

Mogući pravci daljeg istraživanja u okviru RS prvenstveno se smeštaju u dva polja.

1. Praktične studije slučaja na konkretnim prevodnim korpusima.

Interesantno bi bilo, ispitati, na primer, prevodne korpuse istog izvornika na dva različita jezika, u okviru iste ili pak različitih grupa. Naravno da bi taj poduhvat bio teško izvodljiv na korpusu prevoda *Vladaoca* između srpskog i engleskog (navodimo samo kao primer) zbog nepodudaranja u vremenskim okvirima i broju postojećih prevoda. Ovakvu studiju bi možda bilo moguće izvesti za prevode na srpski i ruski ili pak grčki pod uslovom da se precizno definišu kriterijumi odabira korpusa i da se precizno odredi period ispitivanja za prevode na oba jezika. Nezavisno od toga, bilo bi zanimljivo ispitati da li bi nalazi za iste ispitivane parametre bili jednaki, odnosno da li bi korpus prevoda *Vladaoca* ili bilo kog drugog dela na dva različita jezika pokazao isti rezultat koji smo i mi dobili. Umnožavanje i poređenje ovih korpusa pružilo bi tek širi teorijski uvid u postojanje ili nepostojanje opštih principa prevodilačke delatnosti. Ova istraživanja mogla bi obuhvatiti i posredne prevode, odnosno relej prevode, a moguće su sve jezičke kombinacije.

2. Odabir odgovarajuće metodologije istraživanja.

Provera vladajućih koncepata u okviru RS zadobila bi veću naučnu utemeljenost kad bi se na polje istraživanja primenile različite metode ispitivanja kvaliteta prevoda, iako smatramo da je među njima razlika mnogo više formalne i nominalne nego suštinske prirode. Polje forenzičke stilistike i korpusne lingvistike (Lič i Šort 1979) predstavlja novo i veoma interesantno polje istraživanje koje barata pojmovima kao što su TTR (odnos između tipova i tokena), ASL (prosečna dužina rečenice) i SR (predstavljanje govora), kao i merenje različitih stilskih parametara, što može svakako da se primeni na istraživanje individualnog stila prevodioca, teme koje smo se delimično dotakli u našoj disertaciji.

Primena dobijenih rezultata ove disertacije mogla bi biti dvojaka: kako na polju teorijskog proučavanja novih prevoda tako i u praktičnom smislu, kao okvir za sprovođenje daljih istraživanja na polju RS-a, u okviru nastave italijanske ili komparativne književnosti ili pak didaktike prevođenja.

Konačno, svako promišljanje prevodilačke delatnosti obavezna je etapa na polju praktičnog delovanja i kao takvo, poziva na postavljanje pitanja o prevođenju; osveščivanje nesvesnih mehanizama koji učestvuju u procesu prevođenja, kao i prevodilačkih izbora u prevođenju, svakako može pružiti dragocenu pomoć i prevodiocima u onome što je njihov „prevodilački zadatak“.

Spisak skraćenica

PS – Prevodilačke studije
RS – Retraduktološke studije
RH – Hipoteza o novim prevodima
IT – izvorni tekst
CT – ciljani tekst

U odeljku o Makijaveliju skraćenice označavaju sledeće:

M. – Makijaveli
IT – izvorni tekst, *Vladalac* na izvornom jeziku
CT1 – prevod Miodraga T. Ristića
CT2 – prevod Filipa M. Dominikovića
CT3 – prevod Ive Frangeša
CT4 – prevod Jugane Stojanović
CT5 – prevod Jelene Todorović

U delu posvećenom Pirandelu, skraćenice označavaju sledeće:

P. – Pirandelo
PMP – Pokojni Matija Paskal
IT – izvorni tekst, *Pokojni Matija Paskal* na italijanskom
CT1 – prevod Filipa M. Dominikovića
CT2 – prevod Miodraga T. Ristića
CT3 – prevod Jugane Stojanović
CT4 – prevod Mirele Radosavljević i Aleksandra Levija

Literatura

Primarna literatura:

Alvstad & Asis Rosa 2015: Alvstad, C. & A. Assis Rosa. Voice in retranslation. *Target, Special issue on voice in translation*, 27/1: 3-24.

Armstrong 2008: Armstrong, R. H. (2008). Classical Translations of the Classics: The Dynamics of Literary Tradition in Re translating Epic Poetry. In: A. Lianeri & V. Zajko (eds.), *Translation and the Classic*, Oxford and New York: Oxford University Press, 169-202.

Balar 1993: Ballard, M. (1993). L'unité de traduction: essai de redéfinition d'un concept. In: Ballard, M. (ed.), *La traduction à l'Université*. Lille: Presses Universitaires de Lille, 223–262.

Bali Akal 2013: Bali Akal, C. (2013). Il *Principe* in Turchia. In: A. Campi (ed.), *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 230-235.

Bali 1909: Bally, C. (1909). *Traité de stylistique française*. Heidelberg: C. Winter.

Bejker 2000: Baker, M. (2000). Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator, *Target*, 12/2: 241-266.

Bejker 2011: Baker, M. (2011). *In Other Words: A Course Book on Translation*. London and New York: Routledge.

Benjamin 1995: Benjamin, V. (1995). Zadatak prevodioca. *Letopis Matice srpske* 171, 458, 1-2: 56-67.

Berman 1984: Berman, A. (1984). *L'épreuve de l'étranger: Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*. Paris: Editions Gallimard.

Berman 1990: Berman, A. (1990). *La retraduction comme espace de traduction. Palimpsestes*, 13, 1-7.

Berman 2004: Berman, A. (2004). *Prevodjenje i slovo ili konačište za dalekog*. Beograd: Rad.

Bjanki Bensimon 2013: Bianchi Bensimon, N. (2013). In: A. Campi (ed.), *Il Principe di Machiavelli nella Francia del XVI secolo. Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 177-184.

Bliksen 1954: Blixen, O. (1954). *La traducción literaria y sus problemas*. Montevideo: Universidad de la Republica.

Bobio 1976: Bobbio, N. (1976). Politica. In: N. Bobbio, N. Matteucci & G. Pasquino (eds.), *Dizionario di politica*. Torino: UTET, 728–737.

Borci 2007: Borzi, I. (2007). Invito alla lettura. Il Fu Mattia Pascal. In: *L. Pirandello. Tutti i romanzi* Roma: Newton Compton Editori, 181-185.

Braunli 2015: Brownlie, S. (2015). *Mapping Memory in Translation*. Manchester: The University of Manchester.

- Brise 2004: Brisset, A. (2004). Retraduire ou le corps changeant de la connaissance. Sur l'historicité de la traduction. *Palimpsestes*, 15: 39–67.
- Van den Brok 1985: Van den Broeck, R. (1985). Second Thoughts on Translation Criticism: A Model of its Analytic Function. In: Hermans, T. (ed.), *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London and Sydney: Croom Helm, 54–62.
- But 1983: Booth, W. (1983). *The Rhetoric of Fiction*. Chicago and New York: The University of Chicago Press.
- Vajnrih 1966: Weinrich, H. (1966). *Linguistik der Lüge*. Heidelberg: L. Schneider.
- Vandershelden 2000: Vanderschelden, I. (2000). Why Retranslate the French Classics? The Impact of Retranslation on Quality. In: M. Salama-Carr (ed.), *On Translating French Literature and Film II*, Amsterdam: Rodopi, 1-18.
- Vinej & Darbelne 1995: Vinay, J.P. & J. Darbelnet (1995). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de Traduction*. Paris: Didier.
- Volš 2017: Walsh, A. S. (2017). Lorca's *Poet in New York* as a Paradigm of Poetic Retranslation. In: S. Cadera & A. S. Walsh (eds.), *Literary Translation in Context*, Peter Lang Publishing Group, 37-52.
- Venturi 2011: Venturi, P. (2011). *L'immobilità del traduttore: la traduzione dei classici moderni inglesi in Italia* (doktorska disertacija). http://amsdottorato.unibo.it/4097/1/venturi_paola_tesi.pdf
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.
- Venuti 2004: Venuti, L. (2004). Retranslations: The Creation of Value. In: K. Faull & M. Lewisburg (eds.), *Translation and Culture*. Lewisburg: Bucknell University Press, 25–38.
- Venuti 2005: Venuti, L. (2005). Translation, History, Narrative. *Meta*, 3: 800-817.
- Venuti 2013: Venuti, L. (2013). Retranslations: The Creation of Value. *Translation Changes Everything. Theory and Practice*, London and New York: Routledge, 96-108.
- Viroli 2013: Viroli, M. (2013). Attualità del Principe, *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 334-345.
- Genette, G. (1987). *Seuils. Collection 'Poétique'*. Paris: Seuil.
- Gramši 1977: Gramsci, A. (1977). *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*. In: V. Gerratana (ed.), ID., *Quaderni del carcere*. Roma: Editori Riuniti-Istituto Gramsci, 3-4.
- Grubiša 1985: Grubiša, D. (1985). Uvod u Machiavellija. U: D. Grubiša (prir.), *Niccolò Machiavelli. Izabrano djelo*. Zagreb: Globus, 13-73.
- Grubiša 1998: Grubiša, D. (1998). Kako čitati Vladara. U: D. Grubiša (prir.), *Niccolò Machiavelli, Vladar* (prevod: Ivo Frangeš). Zagreb: Globus, 5-101.
- Grubiša 2018: Grubiša, D. (2018). Il problema della traduzione del *Principe* di Machiavelli (caso di studio croato e italiano). *La Battana*, LIV/ 209: 9-43.

- Grujičić 2011: Grujičić, N. (2011). Prvi prevod *Uliksa* na srpski. Prevratnička knjiga. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=293219>.
- Gurčağlar 2011: Gürçağlar, S. T. (2011). Retranslation. In: M. Baker & G. Saldanha (eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2nd Edition). London and New York: Routledge, 232-235.
- Gučone 2009: Guccione, C. (2009). A Stylistic Analysis of the English Translations of Machiavelli's *The Prince*: Mansfield, Skinner and Connell. *Storia e Politica*, I/3, 476-504.
- Dardano 2010: Dardano, M. (2010). *Leggere i romanzi*. Roma: Carocci Editore.
- Dastjerdi & Mohamadi 2013: H.V. Dastjerdi & Mohammadi, A. (2013). Revisiting "Retranslation Hypothesis": A Comparative Analysis of Stylistic Features in the Persian Retranslations of *Pride and Prejudice*. *Open Journal of Modern Linguistics*, 3(3), 174-181. <http://www.scirp.org/journal/ojml>
- De Pol 2013: De Pol, R. (2013). "Fede" nel *Principe* di Machiavelli e in alcune sue traduzioni tedesche della prima età moderna. *Publifarum*, 18. <http://www.publifarum.farum.it/>
- Din 2011: Dean, S. (2011). *Retranslations of Gustave Flaubert and George Sand in the British Literary System* (doktorska disertacija). <http://www.Llc.ed.ac.uk/graduateschool/translationstudies/Sharon.htm>
- Dominiković 1918: Dominiković, F. (1918). Pogovor. In: N. Machiavelli, *Knez*. Zagreb: Komisionalna naklada hrvatskog štamparskog zavoda, 87-92.
- Đenezini 1972: Genesini, P. (1972). Introduzione. Machiavelli, N. *Il Principe*. Torino: Einaudi, 5-17.
- Đorović 1997: Đorović, D. (1997). *Sintaksičko-stilističke osobenosti Machiavellijevog proznog diskursa* (magistarski rad). Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.
- Eko 2001: Eko, U. (2001). *Granice tumačenja*. Beograd: Paidea.
- Eko 2011: Eko, U. (2011). *Kazati gotovo istu stvar*. Beograd: Paidea.
- Zang 2016: Zhang Q. (2016). Translator's Voice. *Translated Texts Journal of Literature and Art Studies*, 6/2: 178-185. doi: 10.17265/2159-836/2016.02.007.
- Zorić 1982: Zorić, M. (1982). Pokojni Matija Paskal, Pirandellov pobunjeni malograđanin. In: *L. Pirandello. Pokojni Matija Paskal*. Zagreb: Liber.
- Ingileri 2008: Inghilleri, M. (2008). The Ethical Task of the Translator in the Geo-political Arena. *Translation Studies*, 1(2): 212-23.
- Jakobson 1966: Jakobson, R. (1966). *Lingvistika i poetika*. Nolit: Beograd.
- Jovanović 1907: Jovanović, S. (1907). *Machiaveli*. Beograd: Geca Kon.
- Jovanović 2012: Jovanović, A. (2012). Hipoteza o retradukciji pod lupom istraživača. *Riječ*, 8: 167-193.
- Jusim 2013: Youssim, M. (2013), Le traduzioni del *Principe* in Russia. In: A. Campi (ed.), *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 214-217.

- Kalvino 2010: Calvino, I. (2010). *Italiani, vi esorto ai classici*. Milano: Mondadori.
- Kanfora 2013: Canfora, L. (2013). Machiavelli e l'Institutio principis di Erasmo. In: A. Campi (ed.), *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 90-97.
- Kampi 2013: Campi, A. (2013). In: A. Campi (ed.), Introduzione. *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. In: A. Campi (ed.), *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 3-9.
- Kristeva 1986: Kristeva, J. (1986). World, dialogue and novel. In: Moi, T. (eds.), *The Kristeva Reader*, New York: Columbia University Press, 31-61.
- Koler 1979: Koller, W. (1979). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg & Wiesbaden: Quelle und Meyer.
- Kavanjoli 2014: Cavagnoli, F. (2014). Le delizie del giardino di Ada Prospero Gobetti. In: *F. Bacon. Come tenere un giardino* (trad. it. A. Prospero Gobetti). Milano: Edizioni Henry Beyle, 25-30.
- Kavanjoli 2016: Cavagnoli, F. (2016). Intertestualità traduttiva collaborativa: traduzione e revisione del testo letterario. *Mediazioni*, 21: 57-83.
- Kverčoli Minser 2013: Quercioli Mincer, L. (2013). Il Principe in Polonia. In: A. Campi (ed.), *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*, Istituto della Enciclopedia Italiana, 217-219.
- Kvintilijan 1967: Kvintilijan, M.F. (1967). *Obrazovanje govornika*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Kjapeli 1952: Chiapelli, F. (1952). *Studi sul linguaggio del Machiavelli*. Firenze: Felice le Monnier.
- Klajn & Šipka 2007: Klajn, I. & M. Šipka (2007). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- Koskinen & Paloposki 2003: Koskinen, K. & O. Paloposki (2003). Retranslation in the Age of Digital Reproduction. *Cadernos*, 1: 19-38.
- Koskinen & Paloposki 2004: Koskinen, K. & O. Paloposki (2004). Thousand and One Translations: Revisiting Retranslation. In: G. Hansen, K. Malmkjaer & D. Gile (eds.), *Claims, changes and challenges*. Amsterdam: John Benjamins, 27-38.
- Koskinen & Paloposki 2015: Koskinen, K. & O. Paloposki (2015). Anxieties of Influence. The Voice of the First Translator in Retranslation. In: C. Alvstad & A. Assis Rosa (eds.), *The Target. Special issue on voice in translation*, 27/1: 25-39.
- Koftis 2013: Koftis, K. (2013). Le traduzioni del *Principe* in Grecia. In: A. Campi (ed.), *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 221-223.
- Kroč 1952: Croce, B. (1952). La questione del Machiavelli. In: *Indagini su Hegel e schiarimenti filosofici*, Bari: Laterza, 164-176.
- Kroč 1981: Croce, B. (1981). Machiavelli e Vico. La politica e l'etica. In: *Etica e politica* [1931]. Roma-Bari: Laterza, 204-209.

- Lakićević, D. (2009). Nikolo Makijaveli i njegov *Vladalac*. In: *N. Makijaveli. Vladalac*. Beograd: Mono & Manjana, 131–146.
- Lenkan Stoika 2013: Lenkan Stoika, G. (2013). Le traduzioni del *Principe* in Romania. In: A. Campi (ed.), *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 223-225.
- Levi 1967: Levy, J. (1967). Translation as a Decision Making Process. *To Honor Roman Jakobson, vol. 2*. The Hague: Mouton, 1171–82.
- Levi 1982: Levi, J. (1982). *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost.
- Lefever 1992: Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London & New York: Routledge.
- Leserkl 1999: Lecercle, J. (1999). *Interpretation as Pragmatics*. London: Macmillan.
- Li 2013: Li, Y. (2013). A General Review of Existing Re-translation Study. *Theory and Practice in Language Studies*, 3/10: 1908-1912.
- Lozovina 1928: Lozovina, V. (1928). *Machiavelli i njegova politička nauka*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Lotman 2014: Lotman, J. (2014). In: S. Neergard (ed.), *Il problema del testo* (trad. it. M. de Michiel). *Teorie contemporanee della traduzione*. Milano: Bompiani, 85-102.
- Makja 1987: Macchia, G. (1987). *Luigi Pirandello*. In: E. Cecchi & Natalino Sapegno (eds.), *Storia della Letteratura Italiana. Il Novecento*, vol. 7. Milano: Garzanti, 448-480.
- Meklahlan & Rid 1994: MacLachlan, G. & Reid, I. (1994). *Framing and Interpretation. Interpretations*. Melbourne: Melbourne University Press.
- Mensfield 1998: Mensfield H. C. (1998). Translator's Note (xxv-xxvii). In: *Machiavelli. The Prince*. Chicago: The Chicago University Press.
- Milivojević 2015: Milivojević, A. (2015). Novi prevodi – nova tumačenja. U: A. Vraneš & Lj. Marković (prir.), *Kulture u prevodu. Zbornik radova sa međunarodne konferencije na Filološkom fakultetu*. Beograd: Filološki fakultet: Univerzitet u Beogradu, 397-410.
- Milivojević 2016: Milivojević, A. (2016). Le traduzioni de *Il principe* del Machiavelli in serbo(croato). *Italica Belgradensia*, 2/2016: 81-103.
- Milivojević 2017: Milivojević, A. (2017). Novi prevodi kao sredstvo približavanja izvorniku: *Pokojni Matija Paskal Luidija Pirandela*. U: S. Gudurić & M. Stefanović (prir.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* 7, VII-1, Novi Sad: Filozofski fakultet, 389-398.
- Milosavljević Milić 2016: Milosavljević Milić, S. (2016). U: I. Arsić (prir.), *Okvir književnog teksta – od morfološkog pristupa do kognitivnog metakoncepta*, *Philologia Mediana*, VIII/8, Niš: Filozofski fakultet, 705-739.
- Monti 2011: Monti, E. (2011). Avant-propos. In: E. Monti & P. Schnyder (eds.), *Autour de la retraduction. Perspectives littéraires européennes*. Paris: Orizons, 7-8.

- Najda 1964: Nida, E. (1964). *Toward a Science of Translating*, Leiden: E. J.Brill.
- Nikolajević 1926: Nikolajević, S. D. (1926). *Demon u teoriji države – Dante i Makijaveli*. Beograd: Geca Kon.
- Njumark 1988: Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New Jersey: Prentice Hall.
- Oitinen 1997: Oittinen, R. (1997). *Alice Revisited*. Tampere: Tampere University Press.
- Oitinen 2000: Oittinen, R. (2000). *Translating for Children*. New York: Garland Publishing Inc.
- Pantaleo 2016: Pantaleo, E. (2016) *(Ri)tradurre i classici moderni di lingua inglese: strategie attualizzanti e storicizzanti nelle traduzioni italiane di Tender is the Night di F. Scott Fitzgerald* (doktorska disertacija).
https://air.unimi.it/retrieve/handle/2434/490690/821488/phd_unimi_R10666.pdf
- Parks 2009: Parks, T. (2009). Translator's Note (xxxix-lvii). In: *Niccolò Machiavelli. The Prince*. Penguin Classics.
- Parks 2007: Parks, T. (2007). *Translating Style*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Patota, G. (2014). Sintassi e stile nella prosa di Niccolò Machiavelli. In: *Treccani. Enciclopedia italiana*. http://www.treccani.it/enciclopedia/stile_%28Enciclopedia-machiavelliana%29/.
- Petrina 2010: Petrina, A. (2010). A Florentine *Prince* in Queen Elizabeth's court. In: De Pol, R. (ed.), *The First Translations of Machiavelli's Prince from the Sixteenth to the First Half of the Nineteenth Century*. Amsterdam: Rodopi, 83-117.
- Petrina 2013: Petrina, A. (2013). *Machiavelli in Inghilterra e Scozia: il primo secolo del Principe in lingua inglese*. In: A. Campi (ed.), *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513-2013*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 186-195.
- Pešikan i dr. 2014: M. Pešikan, J. Jerković & M. Pižurica. *Pravopis srpskog jezika*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Piletić 1997: Piletić, M. (1997). *Vremenska distanca u prevodenju književnog teksta (na primerima iz italijanskih rensansnih tekstova i njihovih savremenih prevoda)*. Beograd: Filološki fakultet.
- Pim 1998: Pym, A. (1998). *Method in Translation History*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Popovič 1976: Popovič, A. (1976). Aspects of Metatext. *Canadian Review of Comparative Literature* 3.3, 225-235.
- Popovič 2006: Popovič, A. (2006). *La scienza della traduzione* (trad. it. B.Osimo e D. Laudani). Milano: Hoepli.
- Rajs 2000: Rajs, K. (2000). *Translation Criticism – The Potentials & Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Rajs 1983: Reiss, K. (1983). Adequacy and Equivalence in Translation. *The Bible Translator*, 34/3.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/026009358303400301>

- Rajs & Veermer (2013): Reiss, K. & H. Veermer (2013). *Towards a General Theory of Translational Action*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Ristić, M. (1907). Predgovor (I-IV). In: N. Makijaveli. *Vladalac*. Beograd: Geca Kon.
- Robinson 1991: Robinson, D. (1991). *The Translator Turn*. John Hopkins University Press: Baltimore.
- Robinson 1998: Robinson, D. (1998). Intertemporal Translation. In: M. Baker (ed.), *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York: Routledge, 114-117.
- Robinson 1999: Robinson, D. (1999). *Retranslation and the ideosomatic drift*. <http://www.umass.edu/french/people/profiles/documents/Robinson.pdf>
- Robinson 2001: Robinson, D. (2001). *Who Translates? Translator Subjectivities Beyond Reason*. Albany: State University of New York Press.
- Miloradov i dr. 2019: D. Miloradov, K. Sunajko, I. Čelić & D. Petrović (prir.). *Rečnik srpskih govora Vojvodine* (2019), 1-4. Matica srpska: Novi Sad.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, Institut za srpskohrvatski jezik, Srpska akademija nauka i umetnosti, knj. 1-18, Beograd.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika (1976), Matica srpska (i Matica hrvatska), knj. 1-6, Beograd i Novi Sad.
- Ruso 1966: Russo, L. (1966). *Machiavelli*. Bari: Editoria Laterza.
- Savić 2004: Savić, M. (2004). Nikolo Makijaveli i njegovo političko delo. In: N. Makijaveli. *Vladalac* (prevod: Miodrag T. Ristić). Beograd: Dereta, 163-168.
- Sančez 2017: Sánchez, J. L. (2017). Zeno Cosini Comes to Spain: The Response to Italo Svevo and the First Censored Edition of *La coscienza di Zeno* (1956). In: S. Cadera & A. S. Walsh (eds.), *Literary Translation in Context*, Peter Lang Publishing Group, 134-158.
- Samardžić 2006: Samardžić, M. (2006). *Od rečenice do teksta. Uvod u sintaksu italijanske složene rečenice*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
- Samardžić, M. (2009). Tekstualna tipologija i prevođenje: primer naučne proze i esejistike. In: J. Vučo, A. Ignjačević & M. Mirić (prir.), *Jezik struke: teorija i praksa*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, 208-218.
- Serijani 2006: Serianni, L. (2006). *Grammatica italiana*. Torino: UTET.
- Snel-Hornbi 1988: Snell-Hornby, M. (1988). *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Sol 2010: Sol, J. (2010). Introduction: Translating The Prince by Many Hands. In: De Pol, R. (ed.), *The First translations of Machiavelli's Prince, From the Sixteenth to the first Half of the Nineteenth Century*. Amsterdam: Rodopi, 9-15.
- Stojanović, J. (1976). Makijaveli i umešnost vladanja. In: N. Makijaveli. *Vladalac*. Beograd: Rad, 82-99.

- Stojanović 1979: Stojanović, J. (1979). Luidi Pirandelo u našem vremenu. In: *L. Pirandelo. Pokojni Matija Paskal*. Beograd: Slovo ljubve.
- Susam-Sarajeva 2003: Susam-Sarajeva, S. (2003), Multiple-entry Visa to Travelling Theory: Retranslations of Literary and Cultural Theories. *Target*, 15/1: 1-36.
- Testa 1997: Testa, E. (1997). *Lo stile semplice. Discorso e Romanzo*. Torino: Einaudi.
- Todorović Lakava 2013: Todorović Lakava, D. (2013). *Pirandello in fabula. Pisac i lica*. Beograd: Filološki fakultet.
- Topia 1990: Topia, A. (1990). *Finnegans Wake: la traduction parasitée. Étude de trois traductions des dernières pages de Finnegans Wakes. Retraduire. Palimpsestes*, 4: 45-61.
- Tropin 2014: Tropin, T. (2014). *Teorijski aspekti prevođenja književnosti za decu sa stanovišta studija kulture* (doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.
- Turi 1978: Toury, G. (1978). The Nature and Role of Norms in Literary Translation. In: J. Holmes, J. Lambert & R. Van den Broeck (eds.), *Literature and Translation*. Leuven: Acco, 83-100.
- Frangeš 1952: Frangeš, I. (1952). Napomena Prevodiočeva. U: Niccolo Machiavelli. *Vladar*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske. 123-124.
- Frangeš 1952: Frangeš, I. (1952). *O Machiavelliju i o makjavelizmu*. U: Niccolo Machiavelli. *Vladar*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske. 126-144.
- Frangeš 1967: Frangeš, I. (1967). *Talijanske teme*. Zagreb: Naprijed.
- Frangeš 1975: Frangeš, I. (1975). Napomena Prevodiočeva. U: N. Machiavelli. *Vladar*. Zagreb: Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu. 119-120.
- Frangeš 1983: Frangeš, I. (1983). Napomena prevodiočeva. U: N. Machiavelli. *Vladar; Mandragola* (prevod: I. Frangeš). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske. 146-147.
- Fon Flotou 2011: Fon Flotow, L. (2011). Gender and sexuality. In: M. Baker & G. Saldanha (eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2nd Edition). London and New York: Routledge, 122-126.
- Fon Flotou 2012: Fon Flotow, L. (2012). Translating Women: From Recent Histories and Retranslations to «Queering» Translation, and Metamorphosis. *Cuadernos. Revista de Traducción*, 19: 127-139.
- Frank et al. 1986: Frank, A.P. et al. (1986). Towards a Cultural History of Literary Translation: An Exploration of Issues and Problems in Researching the Translational Exchange between the USA and Germany. *Real*, 4: 317-380.
- Fusko 2015: Fusco, F. (2015). La ritraduzione nel panorama degli Studi traduttologici. *Translationes*, vol. 7. doi: 10.1515/tran-2016-0008.
- Halliday, M. A. K. (2004). *An introduction to functional grammar*. New York: St Martin's Press.

Harvi & Higin 1992: Hervey, S. & I. Higgins (1992). *Thinking Translation*. London & New York: Routledge.

Hatim & Mandej 2004: Hatim, B. & J. Munday (eds.). *Translation: an Advanced Resource Book*. London and New York: Routledge.

Haus 2009: House, J. (2009). *Translation Quality Assessment. Past and present*. London and New York: Routledge.

Hermans 1999: Hermans, T. (1999): *Translation in Systems. Descriptive and System-Oriented Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Hjusun 2011: Hewson, L. (2011). *An Approach to Translation Criticism: Emma and Madame Bovary in Translation*. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.

Hlebec 1989: Hlebec, B. (1989). *Opšta načela prevođenja*. Naučna knjiga: Beograd.

Holms 1972: Holmes, J.S. (1972). The Cross-temporal Factor in Verse Translation. *Meta*, 17/2, 102-110.

Humbolt 1963: Von Humboldt, W. (1963). *Einleitung zu Agamemnon*. In: Störig. 71-96.

Česterman 2000: Chesterman, A. (2000). A Causal Model for Translation Studies. In: M. Olohan (ed.), *Intercultural Faultlines*, Manchester: St. Jerome, 15-27.

Česterman 2004: Chesterman, A. (2004). Hypotheses about Translation Universals. In: G. Hansen, K. Malmkjaer & D. Gile (eds.), *Claims, changes and challenges*. Amsterdam: John Benjamins, 1-15.

Česterman 2017: Chesterman, A. (2017). The Name and Nature of Translator Studies. *Hermes. Journal of Language and Communication in Business*, 22(42): 13-22. <https://doi.org/10.7146/hjlc.v22i42.96844>, 31.10.2018.

Džons & Tarner 2004: Jones, F. R & A. Turner. Archaisation, Modernisation and Reference in the Translation of Older Texts. *Across Languages and Cultures*, 5(2): 159-185.

Šlajermaher 2003: Šlajermaher, F. (2003). *O različitim metodama prevođenja*. Beograd: Rad.

Sekundarna literatura:

Machiavelli, N. (1997). *Il Principe*. Milano: Feltrinelli.

Makijaveli, N. (1952). *Vladar* (prevod: I. Frangeš). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Machiavelli, N. (1975). *Vladar* (prevod: I. Frangeš). Zagreb: Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu.

Machiavelli, N. (1983). *Vladar; Mandragola* (prevod: I. Frangeš). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Machiavelli, N. (1985). *Vladar* (prevod: I. Frangeš). U: D. Grubiša (prir.), *Niccolò Machiavelli. Izabrano djelo*. Zagreb: Globus. 99-145.

- Machiavelli, N. (1998). *Vladar* (prevod: Ivo Frangeš). U: D. Grubiša (prir.), *Niccolò Machiavelli, Vladar*. Zagreb: Globus.
- Makijaveli, N. (1907). *Vladalac* (prevod: M. T. Ristić). Beograd: Geca Kon.
- Makijaveli, N. (1964). *Vladalac* (prevod: M. T. Ristić). Beograd: Rad.
- Makijaveli, N. (1976). *Vladalac* (prevod: J. Stojanović). Beograd: Rad.
- Makijaveli, N. (1989). *Vladalac* (prevod: J. Stojanović). Beograd: Moderna.
- Makijaveli, N. (2001). *Vladalac* (prevod: J. Stojanović). Beograd: Bonart.
- Makijaveli, N. (2009). *Vladalac* (prevod: J. Todorović). Beograd: Mono i Manjana.
- Pirandelo, L. (1927). *Pokojni Matija Paskal* (prevod: Filip. M. Dominiković). Zagreb: Zaklada Tiskare narodnih novina.
- Pirandello, L. (1973). *Tutti i romanzi, I*. (ed. Giovanni Macchia). Milano: Mondadori.
- Pirandelo, L. (1940). *Pokojni Matija Paskal* (prevod: Miodrag T. Ristić). Beograd: Edicija A.D.
- Pirandelo, L. (1962). *Pokojni Matija Paskal* (prevod: J. Stojanović). Beograd: Narodna knjiga.
- Pirandelo, L. (1966). *Pokojni Matija Paskal* (prevod: J. Stojanović). Sarajevo: Svjetlost.
- Pirandelo, L. (1979). *Pokojni Matija Paskal* (prevod: J. Stojanović). Beograd: Slovo ljubve.
- Pirandelo, L. (1982). *Pokojni Matija Paskal* (prevod: F. M. Dominiković). Zagreb: Liber.
- Pirandelo, L. (2004). *Pokojni Matija Paskal* (prevod: M. Radosavljević i A. Levi). Beograd: Narodna knjiga.

Sitografija:

<http://www.treccani.it>.

<https://www.danas.rs/kultura/trska-dzelaludina-rumija, 23.12.2019>.

<https://www.openmlol.it/media/roberta-quattrin/l-umorismo-di-pirandello-e-la-sua-poetica/532023, 18.07.2019>.

<https://www.pirandelloweb.com/poetica-di-pirandello/#02, 11.9.2018>.

Biografija autora

Anđela Milivojević (rođ. Arsić) rođena je u Skoplju 1972. godine. Osnovnu školu i gimnaziju (Drugu beogradsku, danas Filološku gimnaziju) završila je u Beogradu. Na Katedri za italijanistiku Filološkog fakulteta u Beogradu diplomirala je 1995. godine. Doktorske studije *Jezik, književnost, kultura*, modul *Književnost, smer Prevodilačke studije*, upisala je 2009. godine. Pre angažovanja na matičnoj Katedri, radila je kao prevodilac u preduzeću „Telekom Srbija“ i pri Ambasadi Republike Italije u Beogradu. Na Katedri za italijanistiku angažovana je od 2006. godine, najpre kao saradnik u nastavi, a potom kao doktorand, dok je radni odnos u zvanju lektora zasnovala akademske 2012/2013. godine. U zvanju višeg lektora za italijanski jezik obavlja nastavu na osnovnim studijama na predmetima Savremeni italijanski jezik, Prevođenje sa italijanskog za studente II i IV godine i Teorija prevođenja, kao i na master programu za konferencijsko i audio-vizuelno prevođenje kao instruktor za usmeno (konsekutivno i simultano) prevođenje.

Nakon završenih studija italijanistike nastavila je stručno usavršavanje u više škola jezika u Firenci (1996), a godine 2009. bila je korisnik stipendije Univerziteta za strance u Sijeni za pohađanje kursa jezika i didaktike za nastavnike italijanskog jezika. Godine 1997. stekla je Certifikat o stručnoj osposobljenosti za pismeno, konsekutivno i simultano prevođenje nakon jednogodišnje specijalizaciju za usmene (simultane i konsekutivne) prevodioce u školi usmenog prevođenja „Multiservis“.

Uporedo sa nastavnom aktivnošću teče i njeno aktivno bavljenje prevodilačkim poslom: prevela je više od trideset naslova iz savremene italijanske književnosti i nekoliko monografija sa italijanskog i engleskog jezika. Osim književnim prevođenjem, aktivno se bavi konferencijskim, stručnim i audio-vizuelnim prevođenjem sa italijanskog i engleskog jezika. Član je Društva konferencijskih prevodilaca Srbije.

Praktično bavljenje prevođenjem uporedo prati i teorijska aktivnost na polju Prevodilačkih studija. Objavila je više radova iz oblasti književnosti i Prevodilačkih studija i učestvovala na nekoliko međunarodnih konferencija sa izlaganjima mahom iz ove oblasti.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора АНЂЕЛА МИЛИВОЈЕВИЋ

Број досијеа 080191

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

НОВИ ПРЕВОЛИ КАО СРЕДСТВО
ЗА АКТУЕЛИЗАЦИЈУ ИЗВОРНИКА

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 20.03.2020.

Анђело Миливојевић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора АНЂЕЛА МИЛИВОЈЕВИЋ

Број досијеа 080191

Студијски програм Језик, књижевност, култура

Наслов рада НОВИ ПРЕВОДИ КАО СРЕДСТВО ЗА АКТУЕЛИЗАЦИЈУ

Ментор ДР МИЛА САМАРИЋ

ИЗВОРН.

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 20.03.2020.

Анђела Миливојевић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

НОВИ ПРЕВОДИ КАО СРЕДСТВО
ЗА АКТУЕЛИЗАЦИЈУ ИЗВОРАНИКА
која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 20. 03. 2020.

Анђела Миливојевић

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.